

મુદ્રક — મુદ્રણાન
 જ્ય તીસાસ રેવણ મહેતા
 જ્ય જા રત મે સ,
 રાજમારોડ પાસે : રાજગેડ.

આવૃત્તિ ત્રીજી

વીર સવત ૨૪૬૦
 વિક્રમ સવત ૨૦૨૦
 મત-૧૦૦૦ એક હજાર

પઠતર કિંમત
 રૂ. ૪-૦૦

અર્પી કિંમત
 રૂ. ૨-૦૦

અનુક્રમણિકા

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	નિવેદન	૬
૨	સ્વયંદીક્ષિત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજી અંગે શ્રી કલૌદી સંઘનું વર્ણન.	૧૧
૩	બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર	૨૫
૪	આદર્શ બતાવેર ચલે ગયે	૩૬
૫	પુસ્તકોનું લીસ્ટ.	
૬	સ્વર્ગસ્થોની તિથીઓ.	
૭	સારાના સંહાર વિષે.	
૮	આચાર્ય દેવો ભવ.	
૯	અહીં તો ભગવંત સ્તુતિ	૧
૧૦	પંચ પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર	૨
૧૧	અનુપૂર્વિ	૩
૧૨	મર્યાદા શા માટે ?	૧૪
૧૩	મત આદરવાની શી જરૂર છે ?	૧૫
૧૪	બાર મત	૧૮
૧૫	શ્રાવકના દસ પચ્ચક્ષુબાણ	૫૬
૧૬	લીધેલાં મત નિભાવવા માટે થોડીક કૂચીઓ	૫૬
૧૭	અધ્યયનો (પુચ્છિયુ જુ)	૬૫
૧૮	પરચુરણ ગાથાઓ (મૂળ)	૬૭
૧૯	દશવૈકાલિક સૂત્રના અધ્યયન ૧ થી ૪	૬૬
૨૦	ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર મૂળપાઠ અધ્યયન ૧, ૨, ૩, ૪, ૬, ૧૦, ૨૮	૭૫-૬૬
૨૧	શ્રી ભક્તભર સ્તોત્ર ગુજરાતી	૬૭
૨૨	શ્રી કલ્યાણ મહિર સ્તોત્ર	૧૦૫
૨૨	શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર	૧૧૨
૨૪	ૐ ઘંટાકર્ણ	૧૧૫

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૨૫	શ્રી રત્નાકર પચ્ચીસી	૧૧૬
૨૬	બાર ભાવના	૧૨૬

સંસ્કૃતભાષા

૨૭	સસાર અસાર છે	૧૩૦
૨૮	ઠમંથી ઠગણેલા આત્માને જિનરાજદેવ પ્રત્યે ઉદ્દગારે.	૧૩૧
૨૯	છવા પાંત્રીસી	૧૩૩
૩૦	સિદ્ધ પરમાત્માની કૃતિ	૧૩૭
૩૧	શ્રી શાંતિનાથ સ્વામીનો છંદ	૧૩૮
૩૧	શ્રી જૈતમ સ્વામીનો છંદ, શ્રી સતીનો છંદ	૧૪૦
૩૩	શ્રી ચિતામણી પાર્શ્વનાથનો છંદ	૧૪૨
૩૪	શ્રી મહાવીર સ્વામીનો છંદ	૧૪૪
૩૫	શ્રી પાંચઠીઆ યત્રનો છંદ	૧૪૫
૩૬	શ્રી નવકાશનો છંદ	૧૪૬
૩૭	શ્રી નવકાર મત્ર માહાત્મ્ય	૧૪૭
૩૮	શ્રી હીવાળીનું સ્વતન	૧૪૮
૩૯	શ્રી અમૂલ્ય તત્ત્વ વિચાર	૧૫૧
૪૦	શ્રી વૈરાગ્ય ઉપદેશ	૧૫૨
૪૧	શ્રી આત્મોપદેશ—હરિગીત	૧૫૩
૪૨	ભાવકના ત્રણ મનોરથ	૧૫૪
૪૩	પચ્ચ પરમેષ્ઠિને વદણા	૧૫૫
૪૪	શ્રી તીર્થેશ્વર વાણીમાહાત્મ્ય	૧૫૭
૪૫	સ્વ. પૂજ્ય શુરુદેવ શ્રી જમવાદ્રજી સ્વામીને વદન	૧૫૭
૪૬	સ્વ. પૂજ્ય શુરુદેવ તપસ્વી માણેકચંદ્રજી સ્વામીને વદન	૧૫૮
૪૭	પૂજ્ય શુરુદેવ પડિતરત્ન જ્ઞા. જ્ઞા. પ્રાણુલાલજી સ્વામીને વદન	૧૫૮
૪૮	ઉપદેશી ડોકરા	૧૫૯
૪૯	વિશ્વ વત્સલ સંમનું કાન્ધ	૧૬૬
૫૦	આત્મ ચિંતન	૧૬૭

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૫૧	પ્રભુનું નામ રસાયણ સેવે	૧૬૭
૫૨	શ્રી સાધુ વદણા	૧૬૮
૫૩	શ્રી લઘુ સાધુવદનાની સજ્જાય	૧૭૭
૫૪	શ્રી વીરજિનના ચૌદ સ્વપ્નનું સ્તવન	૧૭૮
૫૫	શ્રી જીવરાશિની સજ્જાય	૧૭૯
૫૬	શ્રી ચાર શરણા પ્રારભ	૧૮૨
૫૭	આલોચણા	૧૮૩
૫૮	શ્રી સીમધરજિન સ્તવન	૧૮૫
૫૯	શ્રી અનાથી મુનિની સજ્જાય	૧૮૫
૬૦	શ્રી કૌઘની સજ્જાય	૧૮૬
૬૧	શ્રી માનની સજ્જાય, શ્રી માયાની સજ્જાય	૧૮૭
૬૨	શ્રી લોભની સજ્જાય	૧૮૮
૬૩	શ્રી જંબુસ્વામીની સજ્જાય	૧૮૮
૬૪	શ્રી ઉપદેશી સજ્જાય	૧૮૯
૬૫	શ્રી કુચુ જિન સ્તવન	૧૯૧
૬૬	ધર્મજીવન સ્તવન	૧૯૨
૬૭	શ્રી અનંત જિન સ્તવન	૧૯૩
૬૮	શ્રી અજિત જિન સ્તવન	૧૯૪
૬૯	જ્ઞાનોપદેશી પદ	૧૯૪
૭૦	શ્રી ઋષભ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૧	શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૨	શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવન	૧૯૬
૭૩	શ્રી પ્રાર્થનાથ સ્વામીની લાવણી	૧૯૬
૭૪	શ્રી રાજેમતી રહનેમિની સજ્જાય	૧૯૯
૭૫	શ્રી રાત્રિ ભોજનની સજ્જાય	૨૦૦
૭૬	શ્રી અરણિકમુનિની સજ્જાય	૨૦૨
૭૭	શ્રી મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીશ લવનું પચ્ચઢાળિયું	૨૦૨
૭૮	શ્રી પાર્શ્વજિનનું સ્તવન	૨૦૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૫૧	પ્રભુનું નામ રસાયણ સેવે	૧૬૭
૫૨	શ્રી સાધુ વદણા	૧૬૮
૫૩	શ્રી લઘુ સાધુવંદનાની સજ્જાય	૧૭૭
૫૪	શ્રી વીરજિનના ચૌદ સ્વપ્નનું સ્તવન	૧૭૮
૫૫	શ્રી જીવરાશિની સજ્જાય	૧૭૯
૫૬	શ્રી ચાર શરણાં પ્રારભ	૧૮૨
૫૭	આલોચણા	૧૮૩
૫૮	શ્રી સીમધરજિન સ્તવન	૧૮૫
૫૯	શ્રી અનાથી મુનિની સજ્જાય	૧૮૫
૬૦	શ્રી કૌઘની સજ્જાય	૧૮૬
૬૧	શ્રી માનની સજ્જાય, શ્રી માયાની સજ્જાય	૧૮૭
૬૨	શ્રી લોભની સજ્જાય	૧૮૮
૬૩	શ્રી જંઘુસ્વામીની સજ્જાય	૧૮૮
૬૪	શ્રી ઉપદેશી સજ્જાય	૧૮૯
૬૫	શ્રી કુંથુ જિન સ્તવન	૧૯૧
૬૬	ધર્મજીવન સ્તવન	૧૯૨
૬૭	શ્રી અનંત જિન સ્તવન	૧૯૩
૬૮	શ્રી અજિત જિન સ્તવન	૧૯૪
૬૯	સાનોપદેશી પદ	૧૯૪
૭૦	શ્રી ઋષભ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૧	શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન	૧૯૫
૭૨	શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવન	૧૯૬
૭૩	શ્રી પ્રાર્થનાથ સ્વામીની લાવણી	૧૯૬
૭૪	શ્રી રાજેમતી રહનેમિની સજ્જાય	૧૯૯
૭૫	શ્રી રાત્રિ ભોજનની સજ્જાય	૨૦૦
૭૬	શ્રી અરણિકુમુનિની સજ્જાય	૨૦૨
૭૭	શ્રી મહાવીર સ્વામીના સત્તાવીશ લવનું પચઢાળિયુ	૨૦૨
૭૮	શ્રી પાર્શ્વજિનનું સ્તવન	૨૦૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૭૬	ઘોવીશ વીથં કરતું ઘોઢાળિયુ	૨૦૬
૮૦	શ્રી નેમનાથનું સ્તવન	૨૧૭
૮૧	સાધુજીને ગાંધવા જવાની સજ્જાથ	૨૧૨
૮૨	શ્રીજીવતા સાધુની સજ્જાથ	૨૧૪
૮૩	સાધુને જીનો સજ તજવા વિષે	૨૧૫
૮૪	શ્રી ઉપદેશી સજ્જાથ	૨૧૭
૮૫	કામિનીના દુર્ભંજુ વિષે	૨૧૬
૮૬	પદ્માતાપ કે આત્મદોષની કણુલાત	૨૨૧
૮૭	શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવની સજ્જાથ	૨૨૩
૮૮	શ્રી મનભમરાની સજ્જાથ	૨૨૪
૮૯	શ્રી જોલાચીકુમારની સજ્જાથ	૨૨૫
૯૦	શ્રી વાહની સજ્જાથ	૨૨૭
૯૧	ધર્મપ્રભાવ	૨૨૮
૯૨	સસારની અસારતા	૨૨૯
૯૩	શ્રી જીવિતનાથ સ્વામીની લાવણી	૨૩૦
૯૪	શ્રી નેમ-રાજેમલીના બાર માસ	૨૩૧
૯૫	તપની સજ્જાથ	૨૩૩
૯૬	ગૌરાચોપદેશી પદ	૨૩૪
૯૭	પદમપદ પ્રાપ્તિની ભાવના	૨૩૫
૯૮	અશ્રુપ્ત રાજના સોળ સ્વપ્નની લાવણી	૨૩૮
૯૯	પાંચ ગતિમાં જવાનાં કારણો	૨૪૨
૧૦૦	પાંચ પ્રમાદ તણ પડીકમણુ સાંજ સવાર કીલજો	૨૪૩
૧૦૧	પ્રતિક્રમણ કરવા વિષે	૨૪૪
૧૦૨	બાર યતના છપ્પા	૨૪૫
૧૦૩	પ્રભાતિયુ	૨૪૮
૧૦૪	શ્રી દાન, શીલ તપ અને ભાવનું પ્રભાતિયુ	૨૪૯
૧૦૫	સ્વાચ્છંદી સજ દે રે સગાઈ	૨૪૯
૧૦૬	ઉપદેશી પ્રભાતી સ્તવન	૨૪૯

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૦૫	શ્રી ચોવીશ જિન આરતી	૨૫૦
૧૦૬	શાસનમંડળ શામળ	૨૫૧
૧૦૭	મહાવીર સુકાની થઇને સંભાળ	૨૫૧
૧૦૮	જાગ મુસાફીર ભર દરિયામાં	૨૫૨
૧૦૯	મહાવીર મહાવીર કે તો જા	૨૫૩
૧૧૦	જીવલડા જાણીલે મહાવીર ધર્મને	૨૫૩
૧૧૧	એક અરિહંત કેરો મારે આશરો	૨૫૪
૧૧૨	ચાર શરણુ	૨૫૬
૧૧૩	ધૂન	૨૫૭
૧૧૪	ઈચ્છુ નિશદ્દિન એવું દેવ	૨૫૭
૧૧૫	વીર પ્રભુની પ્રાર્થના	૨૫૮
૧૧૬	મન તુ કરી લે વિચાર	૨૫૮
૧૧૭	જીવન થોડું રહ્યું	૨૫૯
૧૧૮	જાગ મુસાફીર	૨૫૯
૧૧૯	મારા જીવન કેરી નાવ	૨૬૦
૧૨૦	મુજને મારગડો દેખાડો	૨૬૦
૧૨૧	જાગજો જાગજો જીવડા જાગજો રે	૨૬૦
૧૨૨	સ્થાનકમા આવજો હો	૨૬૧
૧૨૩	એ રસ્તા પર ચાલીયે	૨૬૨
૧૨૪	રટીલ્યો મહાવીર નામને	૨૬૨
૧૨૫	આટલું તો આપજો ભગવાન	૨૬૩
૧૨૬	જન્મ ધરે આ જગતમાં	૨૬૩
૧૨૭	હે પ્રભુ	૨૬૪
૧૨૮	પાર કરજો	૨૬૫
૧૨૯	કર્મ કથન	૨૬૬
૧૩૦	નરસા શ્રાવક વિષે	૨૬૭
૧૩૧	બ્રહ્મચર્યની નવવાડ	૨૬૮
૧૩૨	શ્રાવકના એકવીસ ગુણ	૨૬૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૩૩	આવકના ઘોઠવીસ ગુણો	૨૬૬
૧૩૪	અત સમે આવજો	૨૭૦
૧૩૫	ધિત્ર મુનિ અને પ્રજાવત્ત	૨૭૦
૧૩૬	માર્ગાનુસારીના પાત્રીસ બોલ	૨૭૬
૧૩૭	પાપનું પ્રામશ્ચિત	૨૮૧
૧૩૮	સાષ્ઠ સહસ્રરી	૨૮૫
૧૩૯	આત્મવર્ગ	૨૮૬
૧૪૦	ધર્મમાર્ગ	૨૮૬
૧૪૧	વિકાસ વર્ગ	૨૯૦
૧૪૨	મત વિચાર વર્ગ	૨૯૧
૧૪૩	પ્રજ્ઞાધર્મ વર્ગ	૨૯૩
૧૪૪	શુદ્ધિ વર્ગ	૨૯૩
૧૪૫	અમલ વર્ગ	૨૯૪
૧૪૬	કમ વર્ગ	૨૯૬
૧૪૭	વિશ્વવર્ગ	૨૯૬
૧૪૮	ગૌરી વર્ગ	૨૯૭
૧૪૯	પાપઅમલ વર્ગ	૨૯૭
૧૫૦	જાતિ વર્ગ	૨૯૮
૧૫૧	શિક્ષા વર્ગ	૨૯૯
૧૫૨	સંવેગ ભાવના	૩૦૧
૧૫૩	મારી ઘાર ભાવના	૩૦૩
૧૫૪	વિશ્વ ભાવના	૩૦૪
૧૫૫	જીવના જાઠ પ્રકારના સળંખી અજ્ઞા	૩૦૫
૧૫૬	માટીનો મીનારો	૩૦૬
૧૫૭	મગલ પ્રજાત	૩૦૭
૧૫૮	લુધ પ્રજાત	૩૦૭
૧૫૯	શુક પ્રજાત	૩૦૮
૧૬૦	શુક સંધ્યા	૩૦૯

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૬૧	શનિ સંધ્યા	૩૦૯
૧૬૨	છેલ્લાર્થ વિષે	૩૧૦
૧૬૩	કર્મની રેખ ન ટાળવા વિષે	૩૧૦
૧૬૪	છેલ્લી શીખ	૩૧૦
૧૬૫	જનની	૩૧૧
૧૬૬	ધનજી ઉઘાડે પાત્ર	૩૧૩
૧૬૭	વાડો વાળી બેઠારે	૩૧૪
૧૬૮	શરણાર્થવાળો	૩૧૪
૧૬૯	નમેલી ડાશી	૩૧૫
૧૭૦	નાણાનું જાપ જપનાર	૩૧૫
૧૭૧	અનિત્ય સાહેબી	૩૧૬
૧૭૨	જ્યાં સાસુ-વહુનો મેળ હશે	૩૧૬
૧૭૩	ક્ષમા યાચના	૩૧૭
૧૭૪	મારા જેવો અધમ કોણુ	૩૧૭
૧૭૫	પ્રભુના નામ વિના	૩૧૮
૧૭૬	ખખર નહીં	૩૧૮
૧૭૭	ભજનગઢ બાધો	૩૧૯
૧૭૮	ઓરનકી આશા	૩૨૦
૧૭૯	જગ બધનની જેલ	૩૨૦
૧૮૦	જો વિચારી જીવ	૩૨૧
૧૮૧	ગોબરા આગણા	૩૨૧
૧૮૨	ચોળી રમે સમ્રાજમા	૩૨૨
૧૮૩	હીરાનુ વેપાર	૩૨૨
૧૮૪	આવકારો	૩૨૩
૧૮૫	કર્મનકી ગત ન્યારી	૩૨૪
૧૮૬	આધળી માનો કાગળ	૩૨૪
૧૮૭	જાજે તારા બાપને ચીલે	૩૨૫
૧૮૮	વીરની વાણી	૩૨૬

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૮૯	ઘટલી	૩૨૭
૧૯૦	ભુલા પદ્યા	૩૨૭
૧૯૧	મેલિય માનવ ભવન	૩૨૮
૧૯૨	જે ગમે જગત્ ગુરુ,	૩૨૯
૧૯૩	જ્યાં લગી આત્મા	૨૬
૧૯૪	રાત રહે જ્યાંકરે પાછલી ખટ ઘડી	૩૩૦
૧૯૫	ધુ ઘટકા પટ જોણરે, રામ નામ રસ પીલી	૩૩૧
૧૯૬	જો તુમ તોઠો પિયા મેં નાહિં તોડુ રે	૩૩૧
૧૯૭	કમૂ રે નીહ બર સોચા	૩૩૨
૧૯૮	ભિરવા જનમ શુભાયો	૩૩૨
૧૯૯	મન તુ અમાર યામાં	૩૩૩
૨૦૦	અમે તો જાજ તમારા જે દિનના મહેમાન	૩૩૩
૨૦૧	મન મેલ હવે મજફરી	૩૩૪
૨૦૨	ઠોઈ પધર ગયા, ઠોઈ ઉપર ગયા	૩૩૪
૨૦૩	ઉપવાસનું અમૂલ્ય ફળ	૩૩૫
૨૦૪	ઠેટલાક બાણવા યોગ્ય જાહેરો	૩૩૫
૨૦૫	ઉપસંગહર સ્તવનમ્	૩૩૬
૨૦૬	શ્રી ગૌતમ કુલક	૩૩૮
૨૦૭	શ્રી ભાવના કુલક	૩૪૩
૨૦૮	શ્રી શુણાનુરામ કુલક	૩૪૬
૨૦૯	ચૌદ શુણ્કમાનની વિગત	૩૫૫
૨૧૦	પાંચમો આરો પ્રવન તે થકે ત્રીશ જોલ પ્રગટ થશે તે	૩૬૬
૨૧૧	સાત વ્યસન	૩૭૦
૨૧૨	પચ્ચાજાણનું કાચમી ઠોષ્ટક	૩૭૧

સમય મિલા હુ તત્ત્વ સમજ લે છોડ જગતકી ખાતા,
અનુભવસિદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન હૈ, જ્ઞાની સખ સમજતા.

જેસા આતા વૈસા હી જાતા કૌન કિસીસે નાતા,
સ્વાસ્થ્ય કે સખ સાથી બને હૈ માત પિતા સુત બ્રાતા.

અપની ભૂલે આપ બૂલાકર દોષ દૂજેકો લગાતા,
કરમ કરમકી કરકે ખટપટ માનુષ જન્મ શુભાતા.

નીજ સ્વરુપકા ભાન નહિ હૈ મૂરખ ધૂલ ઉડાતા,
લાવ શુભાશુભ બધન પાકર ભવસાગર ભટકાતા.

મહાભાગ્યસે મિલે ગુરુજી સત્ય સ્વરૂપ સમજતા,
ઊલટ મતિકો સુલટ બતાકર ભેદજ્ઞાન દિખલાતા.

મન બચન કાયાસે ન્યારા ચેતન સખકા જ્ઞાતા,
વિભાવ કર્મકે જાલ તોડકર આપમે આપ સમાતા.

જ્ઞાનરૂપમે હોય નિશકિત સોઇ મોક્ષ સુખ પાતા,
ભળ્યો એસા આતમ સમજો જન્મ મરણ મીટ જાતા.

હસા માનવનો અવતાર સાચી સમજણનો
જાહાર ફેાડી મૂક્યે જાયે છે

પૂર્વે ક્યાં શુભ જાવો ત્યારે મળ્યો માનુષ અવતાર,
તેમા સાચી સમજણ કરીને ઉતરી જા જાન પાર
હસા

હાઠ માંસનો સ્પર્શ દેહ જા જો તો નથી જ તારો,
તેમાં તુ ચેતન મૂર્છા પામી કરી રજો જો મારો.
હસા

જ્યારે કર્મનો સૂક્ષ્મ દેહ જો જો પણ નથી જ તારો,
તેનું તે કૃત્ય માન્યુ તો કેમ થઈય તુ ત્યારો.
હસા

માઠ રાજને દ્રેષ વિભાવ જો પણ નથી જ તારો,
જો વિકારસચ્ચુકલ જઈ જોયે જન્મારો.
હસા

જઠ દેહ કર્મ વિભાવ જાવથી તુ છો ચેતન ત્યારો,
જો સર્વે છે જઠ જ્વલિત તુ જોનો જ્વલનારો.
હસા

જઠ ચેતનનો વિવેક કરીને જ્ઞાન અતર વાળો,
કેવલ આત્મર્મા મસ્ત જની જા શિવપદમાં રમનારો
હસા

મહાનુભાવો,

નીચેના ધર્મકરણી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અર્ધી કિંમતે આપવામાં આવે છે તો જેઓને જરૂરત હોય તેમણે નીચે બતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગર પોસ્ટથી મગાવી લેવા. (પોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ થશે.)

વિગત

પડતર કિંમત અર્ધી કિંમત

શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૬-૦૦	૩-૦૦
સમ્યગ્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦૦	૨-૦૦
મહામંત્ર આરાધના, શ્રુતજ્ઞાન-		
પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સંગ્રહ	૪-૦૦	૨-૦૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સજ્જાયમાળા	૩-૭૫	૧-૮૭
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૫૦	૧-૭૫
શ્રી ખૂહર જૈન થોક સંગ્રહ	૩-૦૦	૧-૫૦
શ્રી દહકાવ બોધ ગ્રંથ	૩-૦૦	૧-૫૦
અતિસુક્ત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદસુનિનું		
જીવન ચરિત્ર (ખીજ આવૃત્તિ) ગુજરાતી	૨-૫૦	૧-૨૫
અતિસુક્ત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદસુનિનું		
જીવન ચરિત્ર - હિન્દી	૨-૫૦	૧-૨૫
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૫૦	૦-૭૫
શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર	૦-૫૦	૦-૨૫
ભાવના શતકે તથા કમં અને		
આત્માનો સંયોગ	૦-૫૦	૦-૨૫
શ્રી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર	૦-૪૨	૦-૨૧
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦-૧૦	૦૦-૫
ગુચ્છા ઉત્તર	૪-૨૫	૨-૧૨
કટાસણું ઉત્તર	૪-૨૫	૨-૧૨
માળા (નવકારવાળી) સુખડની	૧-૦૦	૦-૫૦
પુસ્તકો સુકવા માટે લાકડાના સાપડા	૧-૦૦	૦-૫૦

: સ્થળ :

દિવાન પરા શેરી નં. ૬

રાજકોટ.

શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી અને

શ્રી કલ્કવીબાઈ વીરાણી સ્મારક દ્રશ્ય

સ્વર્ગસ્થોની તિથિઓ

પૂ પિતામી,

શ્રી સામંત વેદજી વીરાણી

[સં. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨, તા ૨૮-૨-૪૬]

પૂ માતૃમી

શ્રી કંઠવીખાઈ વીરાણી

[સં. ૨૦૧૦ ભાદરવા શુદ્ધ ૧૪, તા ૧૧-૬-૫૪]

બા પ્ર. વિનોદચુનિશ્રી,

[સં. ૨૦૧૩ માવણ શુદ્ધ ૧૨, તા ૭-૮-૫૭]

ઉપશાંત તિથિઓ

કુટુંબીજનો તથા સ્નેહીઓ

પોતાના આત્માની ઉત્થવિને માટે અબ્યાત્માઓના
જીવનમાંથી અનુકરણીય જીવન-નિર્વાહ જેવા કે સામાજિક,
પ્રતિક્રમણ, સ્વચર, ધોવિદ્યાર ઉપવાસ, જોડાસણ, આયજિલ,
ઉદ્બોધરી આદિ તપ પોતાના ભાવ પ્રભાવે કરી તેઓની
વાસ્તવિક જીવન-સ્મૃતિ પોતાના જીવનમાં ઉતારે
એવી નમ્ર વિનંતી

‘ આપણી ભગ્યતિ જોઈ જોમની સ્મૃતિ બને ’

આત્મજી

અમાર્યાંજીવન

“અસંરવયં જીવિય મા પમાય”

પોતાના હૃદયની ચિરંતન પ્રકાશતી
ધર્મ શાન-જયોતે

અમારા જીવનમા પણ ધર્મના તેજ પાથરનાર

સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી

શામજી વેલજી વીરાણી

તંમજી

સ્વ. પૂ. માતૃશ્રી

કકવીલાઈ વીરાણી

અને

જઠમથીજ ધર્મના રંગે રંગાયેલા

સ્વ. જી. જી. વિનોદ મુનિશ્રી નં

શ્રી હૃદયના અને સજ્જાત્ય માણ
— સ્નેહર્પણ —
વિ. પુલભજી શામજી વીરાણી
ના વંદન

સારાના સંહાર વિષે

રે રે જલિમ જગ સહુ તારો જુઠો આ વહેવાર છે રે,
નિરલય ફરતો નકારો... સારાનો સંહાર છે રે.

નમ્ર રાક કસ્તુરી મૃગો નિર્જન વન વસનાર,
મરે કસ્તુરી કારણે, લાખો બની શીકાર,
શી ગુણુકારી કસ્તુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
વિના ભયે ભુડા શ્વાન ભસનારો
સારાનો સંહાર છે રે.....

કાતળી કાતળી શેરડી, હાથે હાથ કપાઈ,
વાડે વાડ ખીલાઈને, દાતે દાત અવાઈ;
શી રસની છે મધુરી માટે તેને શીરે છૂરી,
આવળ કેરી બાજુ, કોઈ ન જનારો,
સારાનો સંહાર છે રે.....

દાડમને ડાલર કળી, અણુ ખીલી ચુટાય,
અર્ક કાજ ઉકળાઈને માળા કાજ વીંધાય,
શી સુગંધી તેમાં ભરી, માટે તેને શીરે છૂરી,
આવળ કેરાં કુલડા કોઈ ન જોનારો.
સારાનો સંહાર છે રે.

“ આચાર્ય દેવો મન ”

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મહેતુભૂત
પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્રન ભૂખલુ
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બાલબ્રહ્મચારી પંકિતરત્ન,
મહા પ્રભાવશાળી પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની શ્રોત્રસ્વી
મહાન આત્મા,

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી સ્વામીને

મારા અતઃકરણના શુદ્ધ ભાવથી
કોટિ કોટિ વદન કોબો

ॐ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

વૃષ્ણાનુરાગી,
દુર્લભજી ગામજી વીરાણી

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

શ્રી શામલ વેલ્લ વીરાણી

નિવેદન

“ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ”

સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. વિનોદમુનિજી આગમોક્ત જિનવાણીના પરમ ભક્ત હતા. જિનાગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા હતી અને ‘ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયણ ’ (જીવન તૂટ્યું સધાતુ નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ) આ તેમનું ધ્યેય હતું.

વીતરાગની વાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના હૃદયમાં ઘણી જ ધગશ હતી. વીતરાગનાં વચનોનું શ્રદ્ધાન્ કરીને એમણે ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી. એમની દીક્ષા સંસ્કાર વિધિમાં અમે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ વાણીના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ ઈચ્છા હતી તે સદ્ભાવનાની પૂર્તિરૂપે વીતરાગવાણીમાથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય શ્રાવક જીવનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા માહિત્યનું પ્રકાશન કરીને અમુક અશે એ દુ.ખને હળવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્તવન આપવાનો સ્વદેય પ્રયત્ન કરી આ અથ સ્વર્ગસ્થ બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીને શ્રદ્ધાંજલિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું જે નિમિત્ત સરન્નયુ, તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો વૃતાંત સક્ષિપ્તમા આ અથમા આપેલ છે તેમ જ તેમના અનુપમ

જીવનને આવરી લેતો શ્રેય ગુજરાતી તથા હિન્દી ભાષામાં હજી જુદા જુદા શ્રેય રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે “શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાસમાજ” નામનો શ્રેય જોશી શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી મુમુક્ષુઓ સમક્ષ મૂકીએ છીએ જેમાં નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે ધણું ધણું છાપ્યું છે

આજા શ્રેયો સસ્તી કિંમતે મળી શકે તો તેનો લાભ સૌ કોઈ વધારે પ્રમાણમાં લીએ અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રચાર વધે એ કારણને જોએ અને અમારા સ્વ પૂર્વ પિતાશ્રીની જે ધરા અવ કરણની ધગશ અને આકાંક્ષા હતી તેમ જ તેઓશ્રીની સૂચના હતી તે પ્રમાણે આજે આ શ્રેય “શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાસમાજ” તેમ જ શ્રી જૈન વસ્ત્રપ્રકાશ, શ્રી સમ્યક્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન, મહામંત્ર આરાધના, અવજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તરી અને વસ્ત્ર સંબંધ, શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર શ્રી બૃહદ જૈન શ્લોક સંબંધ, શ્રી વડકાવ બોધ શ્રેય, અતિમુક્તિ બા કા. શ્રી વિનોદમુનિનું જીવન ચરિત્ર (ગુજરાતી) તથા (હિન્દી), શ્રી સિદ્ધિનાં સ્થાપન, શ્રી નવતરવ અને જીવ વિચાર, ભાવના ચતુષ્ક તથા ધર્મ અને આત્માનો સંયોગ, શ્રી પ્રતિકમલ સૂત્ર, શ્રી સામાયિક સૂત્ર જેવા ધાર્મિક શ્રેયો અને ધાર્મિક ઉપકરણો પડતર કિંમત કરતાં અહીં કિંમતે આપીને તેઓશ્રીની છાંછા અને ભાવનાને માન આપ્યાનો અમાને સંપૂર્ણ આનંદ થાય છે તે સાથે આ શ્રેયની ત્રીજી આવૃત્તિ જૈનધર્મપ્રેમી તમાજ સમક્ષ સાદર રજૂ કરવાના અમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવસર બદલ અમારી અવનંદા દુનંદુત્ય માનીએ છીએ

શ્રી આત્મજયમુ

હુલસજી શામજી વીરાણી

જીવનને આવરી લેતો બ્રહ્મ શુભશક્તી તથા હિન્દી ભાષામાં જુદા બ્રહ્મ રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે “શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંલગ્નતા” નામનો બ્રહ્મ અમો શ્રી જૈન ધર્મપ્રેમી મુમુક્ષુઓ સમક્ષ મૂકીને જેમાં નિત્ય સ્વાધ્યાસ કરવા માટે ઘણું ઘણું છાપ્યું છે

આજે બ્રહ્મા સર્વત્ર ફિમતે મળી શકે તે તેનો ફેર્લ વધારે પ્રમાણમાં હીજો અને જૈન જ્ઞાનનો પ્રયા કાણુને જ જો અને અમારા સ્વ પૂ પિતાશ્રીની જે કાણુની ધમ્મ અને આકાશા હતી તેમ જ તેઓશ્રીને તે પ્રમાણે જાણે આ બ્રહ્મ “શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંલગ્નતા” શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ શ્રી સમ્યક્દર્શન અને અધ્યાત્મ આરાધના, અતજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તરી અને તત્ત્વ સ જ્ઞાનસાગર શ્રી જુહા જૈન મોઠ સમક્ષ ૨ બ્રહ્મ, અતિમુક્ત જા પા. શ્રી વિનોદમુનિનું જીવ તથા (હિન્દી), શ્રી સિદ્ધિનાં સોપાન, શ્રી નવતરવ ભાવના ચતક તથા કમ અને આત્માનો સુમે સૂત્ર, શ્રી સામાયિક સૂત્ર જેવા ધાર્મિક બ્રહ્મા ૩ પદ્ધતિ ફિમત કરના અર્ધી ફિમતે આપીને તેજે ભાવનાને માન આધ્યાનો અમોને સપૂલ આન આ બધની ત્રીજી આવૃત્તિ જૈનધર્મપ્રેમી ત્રણ કરવાના અમને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ અવગ્રહ દુનદુત્ત માનીજો હીજો

સ્વ. ધર્મનિરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કહેલીબાઈ વીરાણી

॥ ૐ જય અરહિત ॥

સ્વયં દીક્ષિત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીના શોકાતુર
માતાપિતાનો અવર્ણનીય પશ્ચાત્તાપ અને ફલોદીમાં
બની ગએલી દુર્ઘટનાનું વર્ણન.

તા. ૧૪-૮-૫૭ ને બુધવારે ફલોદી (રાજસ્થાન) શ્રી સઘના
પ્રતિષ્ઠિત લગભગ ૨૫ આગેવાન ગૃહસ્થો અત્યંત ખિન્ન હૃદયે સ્વયં
દીક્ષિત બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિજીના આગતુક સસારી માતા-પિતાને
લેવા માટે વહેલી સવારે પોણાચાર વાગ્યે સ્ટેશન ઉપર ગયા. ગાડી આવી
પહોંચી અને શ્રીસઘના આગેવાનો મુનિશ્રીના સસારી માતાપિતા પાસે
ગયા અને ફલોદી સ્ટેશન આંચુ, તેવા સમાચાર તેમને આપ્યા અને
મુનિશ્રીના માતાપિતાને આ બની ગએલી દુર્ઘટનાનું હૃદય સ્મરણ
તેમને થઈ આંચુ થોડા શબ્દો બોલ્યા તે પહેલા જ એમનું ગળું
રૂધિરમય ગયું અને હૃદય ભરાઈ આંચુ, આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ
વહેવા લાગી. તેમના માતૃશ્રી તો અત્યંત વિહ્વલ થઈને રૂદન કરવા
લાગ્યા. ફલોદી શ્રીસઘ પોતે પણ આ દુર્ઘટનાથી બહુ જ દુઃખી તો
હોતો જ પરંતુ સમયાનુસાર પોતાના મનપર કાળુ મેળવીને મુનિશ્રીના
માતાપિતાને અનેક વચનોથી તથા શક્ય ઉપાયો વડે શાન્ત્વન આપ્યું
અને એમને પહેલેથી નક્કી કરેલ સ્થળે પહોંચાડ્યા.

સૂર્યોદય પછી યથાસમયે શ્રીસઘે માતાપિતાશ્રીને ઉપાશ્રયે
ખિરાજેલા પૂ. તપસ્વીશ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબ આદિ ચારે
મુનિશ્રીઓના દર્શન કરાવ્યા. ઉપાશ્રયમા પ્રવેશ કરતી વેળાએ તથા
મુનિમહારાજોના દર્શન કરતી વખતે માતાપિતાશ્રીને એક માત્ર પોતાના
સ્વયં દીક્ષિત લાડકવાયા પુત્રની બની ગએલી આ અત્યંત શોકપ્રદ
દુર્ઘટનાનું સ્મરણ થઈ આંચુ અને આંખોમાંથી શ્રાવણુ-ભાદરવો વહેવા
લાગ્યો. શોકાતુર માતાપિતાશ્રીના આ હૃદયદ્રાવક પશ્ચાત્તાપને જોઈને
ફરી ચારે મુનિઓ તથા ફલોદી શ્રી સઘનો શોક-સમુદ્ર ઉભરાઈ આવ્યો.
પૂ. તપસ્વી શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબનું (જેમને પોતાની ગુરુણી
સરખા પ્રિય ધર્મપત્નીના દેહાવસાન વખતે પણ આસુ નહોતા આવ્યા)

હૃદય પણ દ્રવિત થઈ ગયું અને આંસુ વહેવા લાગ્યા પાંચ મિનિટ સુધી તો પૂરેપૂરી સ્તબ્ધતા રહી, કોઈ જોડ પણ શબ્દ બોલી ન શક્યા. છેવટે શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબે અવસર જોઈને તથા પોતાનું મૈત્રેય એકત્ર કરીને સુનિશ્ચિતતા માતાપિતાશ્રીને શાન્ત્વન દેવાની સફળતા કરી.

હવે તો જો રતન યાત્રુ ગયું સમાજનો આશાદીપ જોલવાઈ ગયો. હવે જો દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી માતૃશ્રી! બાલિ પ્રજા છે મહાપુરુષો પણ જેનો સામનો કરી શક્યા નથી તો આપણા જેવા પામર પ્રાણીઓનું શું જણુ હવે તો ચોક્કસ દૂર કરીને આપણે જોમના મૂલ્યનો આદર્શ જોઈને માત્ર ખીરજ ખરવાની રહી, આદિ વચનોથી પિતાશ્રી દુલ્લભજીભાઈ કઈક શાન્ત થયા અને અધિત હૃદયે બોલ્યા “મહારાજશ્રી! આપ સત્ય કહો છો કમળી ગતિ બહુ જ વિચિત્ર છે પણ મહારાજશ્રી! જામે કેટલા હૃતભાળી કે જામે અમારા સ્વયં દીક્ષિત તકાલા દીકરાનાં છેવટનાં દર્શન .. માડવીનાં દર્શન પણ કરી ન શક્યા. કલોદી શ્રી સથે અમને સાતવાળ્યે ટેલીફોન કર્યો પણ અમારાં અશુભ કર્મોનાં ઉદય કે જામે તે વખતે ચેર હાજર નહોતા જહાર ફરવા ગયેલ હતા. શ્રી વિનોદસુનિભાઈ માતૃશ્રી તે વખતે સામાયિક લઈ પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા ફક્ત એક નોકર ચેર હાજર હતો તેણે ટેલીફોન લીધો પણ ખરે પણુ તેને કઈ સાચુ શું છે તે સમજમાં આવ્યું નહીં. હું ઘર આવ્યો ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે ટેલીફોનમાં ફોલોડીના સમાચાર આવ્યા હતા કે શ્રી વિનોદસુનિભાઈ મહારાજ ફોલોડી પહોંચી ગયા છે અને શાન્તિમા બિરાજમાન છે આ સાંભળી અમને ઘણું જ આશ્ચર્ય થયું કે જાવા સનાચાર તો અમને પહેલાં પણ મળ્યા હતા. ફરી વખત ટેલીફોન દ્વારા આ સમાચાર આપવાની કેમ જરૂર પડી? સવારે સાત વાગે અમને ફોલોડી શ્રી સથેનો જોડસપ્રેસ તાર મળ્યો પરંતુ જોમાં ટ્રેન જોડસીઝન્ટને બહારે રન જોડસીઝન્ટ લખ્યું હતું અર્થાત સુનિશ્ચિતતા રેલ અકસ્માતની જગ્યાએ સુનિશ્ચિતતા વર્ષો અકસ્માત જોમ લખ્યું હતું અમને સંકેત તો આ જ ગયો હતો તો પણ અમારો સુજાઈ મારફત ફોલોડીથી સમાચાર ન આવ્યા બહુ સ્પષ્ટ થયું અને સ્પષ્ટીકરણ થતાં વેત જ અમારા

આખા વીરાણી પરિવાર તથા અમો બધા વેદનાથી વિહ્વલ થઇ ગયા. તે જ વખતે અમોએ એક બાબુ તો આવશ્યક ઉપકરણ, સ્પેશીયલ વિમાન ચાર્ટર કરાવ્યું-શબના અતિમ વસ્ત્રો, સુખડતુ લાકડું, આદિ એકઠું કરવાનો આદેશ આપ્યો. બીજી બાબુ ફલોદી શ્રી સઘને ટેલીફોન કરી સૂચના આપી કે અમો સ્પેશીયલ વિમાન ચાર્ટર કરીને આવી રહ્યા છીએ, અતિમ અગ્નિ સંસ્કાર મુલતવી રાખો, પણ અમારોજ ગાઢ અંતરાયનો ઉદય કે અમારી સૂચના પહોંચે તેના અર્ધા કલાક પહેલા જ અગ્નિ સંસ્કાર દેવાઇ ગયો હતો મહારાજ સાહેબ ! ફલોદી શ્રી સઘે તો શબને ૧૬-૧૬ કલાક સુધી રોકી રાખ્યું પણ એક અર્ધા કલાક વધારે રોકી રાખ્યું હોત તો કેટલું સાફ થાત ! પરંતુ અમારાં જ દુર્ભાગ્ય ! અરે રે ! અમો તેમના અતિમ દર્શનથી વંચિત રહી ગયા. આતુ કહેતા કહેતા પિતાશ્રીનું ગળું ફરી એકવાર રૂધાઇ ગયું-હૃદય ભરાઇ આવ્યું અને આખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી.

તપસ્વી શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબ ત્યાં સુધીમાં કાંઈક સ્વસ્થ થયા અને ફરમાવવા લાગ્યા-હૃલ્લભજીભાઈ ! આ તો આપના જ દુર્ભાગ્ય અને અંતરાયનો ઉદય નથી પરંતુ અમારા પણ મહાન દુર્ભાગ્ય તથા અંતરાયનો ઉદય તો છે જ તેઓ પોતે તમારા પોતાના ઘરની જ નહીં, કિંતુ અમારા ઘરની પણ સપત્તિ હતી. પરંતુ ટકી શકી નહીં. એમને દીક્ષા લીધા અઢીમાસ થયાં હશે હમેશાં આમતો એક મુનિ તેમની સાથેને સાથેજ રહેતા હતા. ફક્ત બે વાર જ એમને પોતાને એકલા જવું પડ્યું હતું અને આજે ત્રીજી વાર તેઓ એકલા ગયા હતા. લગભગ ચાર વાગે તેમને શારીરિક હાજતે જવાનું થયું અને બહાર જવા માટે આજ્ઞા માગી આ રાજસ્થાન પ્રદેશમાં લયકર ગરમી પડતી હોવાથી અમોએ તેમને કહેલ કે થોડીવાર રહીને જશો, કારણ સખત ગરમીને કારણે ધૂળ ઘણી જ તપી ગઇ હશે તઓ રોકાઇ ગયા અને પાસે જ બેસીને પોતાના વસ્ત્રો તથા રજોહરણ આદિનું પડિલેહણ કર્યું. સૂવાના-વસ્ત્રોને સૂવાની પાટ ઉપર મૂકી બાકીના શેષ વસ્ત્રો ગવાક્ષમાં મૂક્યા, ત્યાં સુધીમા પાત્ર વાગી ગયા. મુનિશ્રીએ કહ્યું કે કેમ કાનમુનિજી મહારાજ સાહેબ ! મારી સાથે ચાલશો ? કાનિમુનએ ઉત્તર આપ્યો કે 'હમણા જ આહારપાણી આવી જશે આહાર કરીને સાથે

ચાહુ છુ ' ત્યારે મુનિશ્રીએ કહ્યું મને હવે હાજરે જવાની વધારે જરૂર છે તમે આહાર પાણી પતાવી દ્યો ત્યાં સુધીમા હું કુદરતી હાજરે જઈ હમણા જ પાછો ફરૂ છું તે જ દિવસે માનમુનિને થયો ઉપવાસ હતો, પારસમુનિ પણ તે વખતે ઇન્દ્રધ્યુએ જાની બીમારીમાંથી માંદે ઉભા થયા હતા, એટલે કેઈપણ સાથે ન જઈ ચકામુ તેઓ જ ગણમા બધા અને પોણા કલાકે એક બોસવાલભાઈ અમારી પાસે ફોફતા-હાંફતા હાંફતા આવ્યા અને એકસીઠેટના સમાચાર આપ્યા. અમોએ સાધારણ બોટની જ કલ્પના કરી હતી શ્રી કાનમુનિજી આહાર માટે બેઠા જ હતા. એક ફાળીયો મોઢા સુધી ગયો જ હતો કે આવા સમાચાર મળ્યા અમો તાબડતોળ એમને એમ બટના સ્થળ ઉપર પહોંચવા માટે રવાના થયા. અમો અહીં વાટે પહોંચ્યા ત્યાં સુધીમાં મુનિશ્રીના સ્વગ પ્રયાણ (કાળધર્મ પામ્યાના)ના સમાચાર મસ્ત્રા એકદમ હુંફ ઉપર વજ્રમાત્ર જેવુ થઈ ગયુ.

સ્થાનક (ઉપાશ્રય)માં બિરાજેલ શ્રી માનમુનિશ્રીને ત્યાં સુધીમાં સમાચાર મસ્ત્રા કે મુનિશ્રીને પગે જલ્દીર ઇંજા થયેલ છે અને એક પગ તો કપાઈ ગયેલ લાગે છે તે જ વખતે તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે અહો ! શાસન દેવ ! જ્યાં સુધી હું જીવત રહીશ ત્યાંસુધી પોતાના પિતા તથા બધુજોને છોડીને પણ આ મહા ભાબ્યશાળી, ત્યાગી-ગૌરાગી મુનિશ્રીની સેવા કરતો રહીશ અને એમને નભાવતો-નભાવતો મારી સયમ જત્રા પૂર્ણ કરીશ એમનો બેઠા પાર કરી રહીશ, અને એમને પણ જ્યારે પૂરેપૂરા સમાચાર મસ્ત્રા તો તેઓ સ્તબ્ધ થઈ ગયા, અમારો આશા દીપક જુગાઈ (બોલવાઈ) ગયો અને તેર વરસે મળેલી અમારી સુખપત્તિ છુટાઈ ગઈ અમારુ રત્ન બોવાઈ ગયુ અત્ર અમોએ તમની સાથે તે જ વખતે ચાર વાગ્યે એક મુનિને બહાર મોકલ્યા હોત તો આ અત્યંત શોકપ્રદ દુઃખના કેમ કરીને યાત ? પરંતુ ભાવિ પ્રબલ ઉનિશદેવ આ અમારા પોતાના માટે બમણો દુર્ભાગ્ય અને અતરાધનો ઉદ્ભવ છે "આમ કહેતાં કહેતાં ફરી એકવાર તપસ્વીજી મહારાજ સાદેબનો કક બરાબ આબો અને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી ' સત્ય છે કે એક પિતા જ પિતાનુ દાસ અને દુઃખ સમજી શકે છે

વચમાં જ કાનમલજી નાહટા (જેઘપુરવાળા) બોલ્યા “ મહારાજ ! મોટું દુર્ભાગ્ય તો મારૂ છે કે હું આટલો નજીક રહેતો હોવા છતાં એમનાં દર્શનનો લાભ ન લઈ શક્યો. જ્યારથી સ્વયં દીક્ષાના સમાચાર મળ્યા હતા ત્યારથી જ આવા ત્યાગવીરનાં દર્શન માટે તડપી રહ્યો હતો આજકાલ કરતાં કરતાં રહી જ ગયો. મારાં દુષ્કર્મોએ આવી દિવ્ય વિભૂતિના દર્શનથી વચિત રાખ્યો ”

આવી રીતે શોક અને શાન્તવનોએ ઘણો ખરો સમય લીધો. ત્યારબાદ મગલિક સભાળાવી વ્યાખ્યાન સમયે પ્રવચન શરૂ થયું. શ્રી કાનમુનિજી વ્યાખ્યાનના પાટ ઉપર બિરાજ્યા જનતા વિશાળ સમુદાયમાં હતી પરંતુ હૃદય એટલું બધું ભરાઈ આવ્યું હતું કે કંઠ ખુલતો જ ન હતો, અતે ભારે હૃદયે પોતે વ્યાખ્યાન દેવાની શરૂઆત કરી પ્રથમ તો બની ગયેલી પરિસ્થિતિનું બધું વર્ણન કર્યું પછી તેમના (શ્રી વિનોદમુનિશ્રીના) અનુકંપા પૂર્ણ હૃદય અને આદર્શ બલિદાન વિષે પ્રકાશ નાખ્યો.

“ ઉપાશ્રયથી ચાર ફર્લાંગ છેટે જ (લગભગ) શ્રી વિનોદમુનિજી જ ગલથી પાછા ફરતાં એક વૃક્ષની નીચે બિરાજેલા હતા, બહુ જ સુકુમાર હોવાથી તેઓ પ્રાય કરીને આવી રીતે આરામ કરતા હતા. તે જ વખતે તેઓએ જોયું કે રેલ્વે પાટા ઉપર બે ગાયો આવી રહી છે અને ઉપર એન્જીનની બિડસલ (સીટી) વાગતા છતાં પણ દૂર ખસતી નહોતી ત્યારે તેમણે પોતાના થાકની પરવા ન કરતા તીવ્ર અનુકંપાને વશ થઈને પાત્રા ત્યાને ત્યા જ મૂકીને તે ગાયોને પાટા ઉપરથી ખસેડવા દોડયા ગાયો હટાવતા હટાવતા હવા જોરથી આવતી હોવાથી એઘો ઉડીને તે પાટાની પેલીપાર જઈ પડ્યો મુનિશ્રી તે લેવા જતા હતા, ત્યાં તેઓ પડી ગયા, પોતાની જાતને સભાળી ન શક્યા એટલે આ દુષ્ટ અકસ્માત બનવા પામ્યો તે વખતે મુનિશ્રીના મુખેથી વેદના કે પીડાનો ઊંડકારો ન નીકળતા અરિહંત ! અરિહંત ! એ જ શબ્દો બોલાણા હતા આ આદર્શ બલિદાનને બે સિધી લાઇઓ તથા બે ભરવાડોએ જોએલ પરંતુ દુર્ઘટના પછી કોઈપણ ત્યા હાજર ન રહ્યા સિધી લાઇએ ડરથી વિચાર કર્યો કે કયાય ગમને આ

પ્રકરણમાં સાક્ષી બનાવી ખોટી દોડાદોડથી દુરાન કરે અને બિચારી ભરવાડણે તો જોઈથી બધી જબરાઈ ગઈ હતી કે ન ત્યાં ઊભી રહી શકી કે ન ઘેર જઈ કંઈ કહી શકી. બીજે દેહાંટે આ સત્ય હકીકતના સમાચાર મળેલા આસ્તુ જે કાંઈ પણ થયું છે, તેની પાછળ કંઈક હેવી સંકેત બગર તો આત્માની ગુસ્સા પ્રેરણા સમજવી જોઈએ. મુનિશ્રીએ તો પોતાનું જીવન તેમ જ સયમ સફલ કરી લીધું છતાં વર્ષ પર્વત પિતાશ્રીને વિનવી કરનાર અને કોઈપણ દિવસે પિતાશ્રીના આરોગ્યને ભગ ન કરવાવાળા મુનિશ્રીને જોઈએક જોમના આમુખ્યની અસ્થિતા માણ્યમ થઈ ગઈ અને વગર કશું, મુનિશ્રી ઘેરથી બહાર નીકળી પડ્યા અને બહુ જ દુરદુર ખીચનમાં આવી અઠસ્તાત સ્વયં હીક્ષા લઈ લીધી. મુનિશ્રી નિરંતર જો જ કહેતા હતા—

‘અસંખ્ય જીવિય મા પમાયણ’ (જીવન તુલ્ય સંપાદિત નથી માટે કશું માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ) આ જીવન નાનામાં નાના નિમિત્તને પામીને પણ સમાપ્ત થાય છે તેને કોઈ પણ પ્રકારે સોંપી શકાતું નથી. માટે જ કશું માત્રનો પ્રમાદ ન કરવો “સતત મુક્તિ સાધનામાં તસ્લીન રહે” પ્રજલ ભાવના વડે તેઓએ સ્વયં હીક્ષા પણ લીધી અને જહી મહીનાના ગાળામાં પોતાની સિદ્ધિ પણ કરી લીધી, આહા! બાને તો હેવી સંકેત બગર તો ગુસ્સા આત્મ પ્રેરણા સિવાય બીજું શું કહી શકાય. શબની મુખમુદ્રા પણ ફેટલી સૌમ્ય હતી કેમ બાણે ધ્યાનમાં સ્થિર ન હોય? આવો અઠસ્તાત તથા આવી વેદના થઈ દોષ છતાં પણ તમની મુખમુદ્રા ઉપર આત્મ-ભય-સંકલેશ અથવા બહાનીની નિશાની મુદ્દાં નહોતી જે કોઈએ પણ તેમની બધા મુખમુદ્રાને જોઈ તેમજ મુનિશ્રીની મુક્તકંઠે પ્રશ્ન આ જ કરી છે સોળ સોળ કલાકો મુખી શબમાં દુર્ગંધ ન પેસવી આખી રાત્રી પર્વત જામલના પટેલુ હાત શરીર અને લોહીથી ભરેલ જમીન થઈ જવા છતાંય કોઈપણ જીવજંતુ તથા કુચુર્ન ન આવવું અને ત્રણ ત્રણ દહાડા મુખી સ્મશાનમાં “શબ” નું જેમની તેમ રહેવું આ બધા ચિદ અને અઠસ્તાતનો ડેનુ (ગૌ-અનુકાપ) મુનિશ્રીની સમાધિ મૃત્યુ તથા જીવન સફલતાની યોગ છે આવા બિચાસ માટે આત્મા

સ્વયં અંદરથી પ્રેરણા કરે છે. આપણે પ્રબલ નિમિત્ત તથા ઉત્તમ ઉદાહરણ થકી એક ધર્મનો પાઠ ગ્રહણ કરવો જોઈએ હવે ગયેલ વિભૂતિ ઉપર આંસુ વહેવડાવવા કરતાં તેમના જીવન-ગુણોને હૃદયમાં ઉતારીને તેમને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી તે જ શ્રેષ્ઠ છે.

વ્યાખ્યાન વખતે તેમ જ વ્યાખ્યાન પૂરૂ થયા બાદ પણ પિતાશ્રી જો કે ધીરજ ધારણ કરતા રહ્યા, પરંતુ તે રત્નકુક્ષિ ધારિણી માતા પોતાના રૂદન વડે કપડાં લીંબાવતી રહી હતી માતૃશ્રીએ કહ્યું:- શુર મહારાજ ! અરર !! મારી કેટલી બધી લાંબી લાવના હતી કે કોઈ મારા ઘરેથી નિકળે અને હું એને પોતે પોતાના હાથે ઉત્સાહ-પૂર્વક દીક્ષા આપુ !!! અરે આખા મહાગુજરાતને આમ ત્રણ આપી પૈસાને પાણીની માફક રેલી હું એને ધામધૂમથી દીક્ષા આપું. પણ અરે રે ! અતરાય કર્મનો ઉદય ! કે મારી લાવના જ પૂરી ન થઈ. ઘરેથી મારો એક લાડકવાયો લાડલો નીકળ્યો પણ ખરો પરંતુ મારા હૃદયની આશાઓ હૃદયમાં જ રહી ગઈ. દીક્ષા લીધા બાદ પણ મારી તેમનાં દર્શનની તીવ્ર આકાંક્ષા હતી પરંતુ હું મારા પતિદેવને મમર્યાદિત આગ્રહ કરી શકી હતી હું પોતાના હૃદયને સમજાવતી રહી- ખાજે નહીં તો આવતી કાલે - અરે એક મહિના કેડે કે બે મહિના કેડે મારા ઋષલ (વિનોદ) નાં મને દર્શન થાશે એની વાણીનો જરૂર લાલ મળશે પણ મુનિરાજ ! મુનિરાજ ! આહ ! તે વખતે તે જનની હૃદયનુ-માતૃ વેદનાનુ કોણ વર્ણન કરી શકે છે ? અરે તેને આ જડ કાળા અક્ષરોમાં કોણ ઉતારી શકે છે ? સ્વયં બુદ્ધિના વિધાતા ચૌદ પૂર્વધારી ગણધર પણ મરૂદેવીની હૃદય અને વેદનાનુ અકન નથી કરી શકતા તો બીજાનુ તુચ્છ સામર્થ્ય જ છે જ ક્યાં ?

માન મુનિશ્રીએ પોતાની સંવેદના તેમ જ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરતાં થકા કહ્યું કે “માતૃશ્રી ! આ કુટિલ કાળે કેને પોતાનુ ધાર્યું કરવા દીધું છે ? અમારાં માતૃશ્રીની પણ એ જ લાવના, એ જ આકાંક્ષા અને એજ ઇચ્છા હતી કે ઘરના બધાય તો કાંઈ નહીં, પણ ઓછામાં

એણે એક તો મારા ઘરેથી દીકારો નીકળે, પણ આ નકારો કળ !
આ ઇચ્છાને પુરી થતાં લગી એવા પણ કયા તૈયાર હતો ! અમે એક
નહીં, ઘરેથી પાંચ પાંચ નીકળ્યા; પરંતુ હું જ અમારાં કે તે માતૃશ્રી
અમે દીકરા લઈએ તે પહેલાં જ સ્વગવાસી થઈ ગયાં હવે આ
અવિતબતાની અટલતાને સમજીને ધૈર્ય ધારણ કરવું, તેમ જ ધર્મનું
શરણું ગ્રહણ કરવું એ જ એક માત્ર માર્ગ છે

બહુ જ ઠઠિનવાથી મી સહ તેમને લોજનાદિ માટે લઈ તે
ગયા પરંતુ તેમને લોજનપાનમા રૂચિ જ ક્યાં હતી ? રહી રહીને તે
રિવ્ય દુહારાની ચાક આવી જતી હતી આ દુષ્ટતાપર હું બંધ
જાને દશ ન ન થવાનો પચાત્તાપ હતો પૂરા એક પણ ન વાગ્યો કે
તેઓ ઉપાસ્યમાં આવી ગયા

માતૃશ્રીની સ્થિતિ જેમની તેમ હતી તેવી જ વેદના-તેવો જ
શોક ! તેવો જ પચાત્તાપ ! ! ! પિતાશ્રીની સ્થિતિ પણ કંઈ કમ
નહોતી પિતાશ્રી કહેવા લાગ્યા- મહારાજ સાહેબ, હું જોને સમજવામાં
બહુ જ પાછળ રહ્યો અને જોગજવામાં મોટી ભૂલ કરી. હું જોને મારા
પોતાના મજાથી જ માપતો રહ્યો-હું બણતો હતો કે જોનો વૈરાગ્ય
સાચો છે સાવ સાચો છે પણ જો બહી શક્યો હોત કે આ વૈરાગ્ય
આટલી સ્થિતિએ પહોંચી ગયો છે તો એટલી વાર ન લગાડત હવે
શુ કર મહારાજ સાહેબ ! હવે શુ કર ! ! તપસ્વીશ્રી લાલચદ્રજી
મહારાજ સાહેબે બહુ જ ખીસ્સા ધારણ કરાવીને શોક હળવો કરવાનો
પ્રયત્ન કર્યો

બપોર બે વાગ્યે લગભગ એક વિરાટ શોક-સમાનું આયોજન
થયું જેમાં બે હજાર જેટલી વિશાળ માનવ મેદનીએ તેમ જ જુદા
જુદા જાર પ્રવક્તાઓએ ભાગ લીધો પહેલાં તો વૈઠા બીતોમાં તેમ જ
શબ્દોમાં શીર્ષાંજલિ તથા શ્રદ્ધાંજલિ અર્પિત કરવામાં આવી ત્યારબાદ
માત-પિતાના પ્રતિનિધિ પંડિત મી પૂર્ણચંદ્રજી દશે સપ્ત

પરિસ્થિતિનું વ્યવસ્થિતરૂપે વિસ્તાર પૂર્વક ખ્યાન કર્યું. મુનિશ્રીના બાલ્ય સંસ્કાર, ઉચ્ચ શિક્ષણ તથા લડન, પેરિસ, આફ્રીકા, ઇટાલી, અરબસ્તાન આદિ વૈભવ વિલાસ પ્રધાન દેશોમાં પર્યટન કરવા છતાં પણ ઉત્કૃષ્ટ ગૌરાગ્ય દશા તેમ જ સતસેવા આદિ ભાવ તેવાને તેવા જ કાયમ હતા. આદિ વિષય પર પ્રભાવપૂર્ણ વક્તવ્ય આપ્યા પછી કહ્યું કે જનતાનો આ ભ્રમ તો દૂર જ થવો જોઈએ કે “મુનિશ્રી માતાપિતાથી નારાજ થઈ અગર તો કોઈ ખીજા દુ ખે દુ ખિત થઈ કોઈના બહેકાવવામાં આવીને ભાગી આવ્યા હતા અને આવેશમાં ખીચનમાં આવીને સ્વયં દીક્ષા અગીકાર કરી હતી. આ વાત હકીકત રૂપે નથી જે દિવસે (તા ૨૪-૫-૫૭ના રોજ) મુનિશ્રી પોતાના ઘરેથી બહાર નીકળ્યા તે જ દિવસે સાજના પોતાના માતૃશ્રી સાથે આનંદપૂર્વક ભોજન કર્યું અને પ્રમોદ પૂર્વક માતૃશ્રીના મુખમાં ‘દહીં’ ચાવલ’નો એક કવલ (કોળિયો) આપ્યો હતો. જ્યારે તેઓ નીકળ્યા ત્યારે પણ સામાયિકમાં જોઈલ માતૃશ્રીની સામેથી જ નીકળ્યા દીક્ષા લીધા બાદ અમારી પાસે ખીચન શ્રીસંઘને એક કાગળ આવ્યો હતો તેમાં મુનિશ્રીએ એ ભાવના બતાવેલી કે “જો પિતાશ્રી પોતાનો પત્ર સ્વયં ગુજરાતીમાં લખશે તો હું સ્પષ્ટતા પૂર્વક તેમ જ સરલતા પૂર્વક સમજી શકીશ” મુનિશ્રીના માતાપિતાશ્રી આ દીક્ષાથી બહુ જ પ્રસન્ન હતા. માતૃશ્રી તો પ્રતિદિન સાજના પ્રતિક્રમણ વેળાએ મુનિશ્રીને કોટિ કોટિ વદના કર્યા કરે છે સ્વયં દીક્ષા લીધા પછી ઠીક ૨૨ દિવસે મુનિશ્રીના મોટા ભાઈના લગ્ન થવાના હતા તે પ્રસંગને અનુરૂપ પિતાશ્રીએ પોતાના ચિર સાથી કોંગ્રેસ પ્રમુખશ્રી ઢેબરભાઈને એક તારના પણ એવા સમાચાર આપ્યા હતા કે હમણા જ એક પુત્રે તો દીક્ષા ગ્રહણ કરેલ છે અને એકના લગ્ન થનાર છે. ત્યારે ઢેબરભાઈએ પોતાની શુભેચ્છા પ્રગટ કરતા લખી મોકલ્યું કે “તમારા એક પુત્રે તો શીવરમણી સાથે લગ્ન કર્યા છે, તો ખીજા પુત્ર સસારરમણી સાથે લગ્ન કરી રહ્યા છે બંનેના આ મંગલમય લગ્ન સફળ થાઓ” જ્યારે જ્યારે સંસારીપણામાં મુનિશ્રીએ દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી ત્યારે ત્યારે માતૃશ્રી તો અત્યંત ઉલ્લાસ પૂર્વક અનુમતિ આપ્યા કરતા હતા

પિતામી પણ તૈયાર હતા. પરંતુ જો વિચારથી આજ્ઞા ન આપી શક્યા કે તે અત્યંત સુકુમાર છે એટલે આ સુખ વૈભવમાં ઉછરતા ઉછરતા ઘરે જ ધર્મધ્યાન કરે જો જ ઠીક છે એમના માટે પિતામીને આવશ્યક અને ઇચ્છિત બધાં પ્રાર્થના-સાધન ઉપકરણો એકત્ર કરાવી આપ્યા હતા; પરંતુ જ્યારે મુનિશ્રીએ સ્વયં દીક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી તો તેવા સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે મુનિશ્રીના આ ઉત્કૃષ્ટ ગૌરાવની આ દલિત અવસ્થા જોઈને બહુ જ પ્રસન્ન થયા તેમ છતાં પણ એમને મનમાં એ જ બાકી હોતી કે “સભવ છે સમયના આ દુષ્કર પરિવર્તનના ઉપસર્ગો આ કોનજ કાચાવાળા મુનિશ્રીથી સહન ન થઈ શકે અને ફરી મેઘમુનિની જેમ ગ્રહસ્થાવાસને જ પોતાને માટે મોજ સ્વીકારી લે.” એટલે ૩ થી ૪ માસ લગી પ્રતીક્ષા કરવી ઠીક છે એ તે મુનિશ્રી સમયમા પૂણ સ્થિર રહી તે માસ અને માસ કુટુંબના મહાન જીવોભાગ્ય ઘરે પોતે ત્યારે પોતાના વિશાળ કુટુંબ પરિવાર સહિત ક્ષૌદ્રી જઈને અપૂર્વ જિનશાસનની વિશેષ પ્રભાવના કરતો હતો. મુનિશ્રીની વડી દીક્ષાનો સ્મારણીય મહોત્સવ કરાવીશ અત્રે તે તેમને સાથે હું જાહી રાજકોટ લેતો આવીશ.

પરંતુ રૂપની વિચિત્ર ગતિ છે કે ત્રણ મહીના પણ વીત્યા નહીં કે આ દુષ્ટતા બની ગઈ મતલબ કે મુનિશ્રીએ સ્વયં દીક્ષા સ્વેચ્છાએ તેમજ સમજ પૂરક લીધેલી જેમાં તેમનાં માતાપિતામી બાળકિત હતા.

આ પ્રકારે જૈનો સિવાય બીજા કોનેતર સાધારણ જનતાનો એક જામ રૂર કર્યા બાદ પંડિતજીએ માતાપિતાને તથા પહેલમવામાં કેમ વિરૂદ્ધ થયો તંત્ર આદિથી અત સુધી વર્ણન કર્યું તથા આ અત્યંત ચોક્કસ દુષ્ટતાના સમાચાર મળ્યા પછી માતાપિતામીને તેમજ બાળા વીરાણી કુટુંબને જે અસીમ બાબત પહોંચ્યો છે અને તેની મહાન વંદના થઈ છે તેને તેઓએ પોતાના મજબોબા વણવી બતાવ્યું.

પંડિતજીએ મુનિશ્રી-જે જૈન સમાજના જિગવા સિતારા તેમજ ભાવિ પ્રજા વડે પુરુષ હતા તેમના વંદનીય માતાપિતામીને પણ

સંજોપમાં પરિચય આપ્યો. મુનિશ્રીનાં માતૃશ્રી મણીખેન એક અત્યંત ધર્મશીલા તેમ જ સુશીલ માતા છે. યથાશક્તિ ધર્મધ્યાન તથા તપશ્ચર્યા આદિ દરરોજ કર્યા જ કરે છે. સવારસાંજ બે વખત સામાયિક પ્રતિકંભણનો નિયમ છે. પાખીએ પોપો પણ કરે છે એમણે આયંબિલનું વર્ષીતપ, ઉપવાસનો વર્ષીતપ અને છઠ છઠને પારણાનો વર્ષીતપ કરેલ છે અને એ સિવાય બીજી પણ ૯ ઉપવાસ તથા ૮ ઉપવાસ આદિ અનેક તપશ્ચર્યાઓ પણ કરેલ છે, આ પ્રમાણે સંપૂર્ણ સુખી ઘરમાં પણ ત્યાગ, તપ તથા સંયમ પ્રતિ અભિરૂચિ રાખનાર માતાઓ વિરલ હોય છે. સૌથી મહત્વની વાત તો એ જ છે કે લાખો-પતિ કુટીન ઘરની દેવી હોવાં છતાં પણ તેમની નસેનસમાં વિનય ગુણ સમાયેલો છે એમના સાસુ સસરા પણ જ્યારે જ્યારે પણ અસ્વસ્થ અને પથારીવશ હતા, ત્યારે ત્યારે એકમાત્ર વિનયશીલ સેવા પરાયણ એવા તેમને ‘વહુ’ ‘વહુ’ કહેતા કહેતા યાદ કરતા.

મુનિશ્રીના પિતાશ્રી દુર્લભજીભાઈ તથા તેમનું સમગ્ર વીરાણી કુટુંબ પણ એક પ્રસિદ્ધ વેપારી હોવા છતાં બહુ જ દાનેશ્વરી પણ છે તેમના વડીલ બન્ધુશ્રી રાજકોટ શ્રી સઘના પ્રમુખ છે જેઓ હાલમાં મુખ્ય રહે છે. એમની ગેરહાજરીમાં તેઓ જ રાજકોટનો (જેની જન સંખ્યા દશ હજાર લગભગ સ્થાનકવાસી લાઈઓની છે) કારભાર સંભાળે છે, એમનું હૃદય માખણ જેમ જલ્દી પીગળી જાય તેવું છે. આવા જ અનુકંપાવાળા હૃદયથી અને ધર્મ પ્રિયતાથી તેમણે પોતે લાખોનું દાન કરેલ છે. તેઓશ્રીનું આખા કુટુંબનું-સંઘ, ઉપાશ્રય, પ્રકાશન સંસ્થા, વૃદ્ધાશ્રમ, પ્રસૂતિગૃહ, વિદ્યાલય આદિ મળીને કુલ દાન ૧૫ લાખ જેટલું થઈ ગયું છે એમના આ સ્વયં દીક્ષિત સૌથી વધુ સ્નેહને પાત્ર સુપુત્રના સ્વર્ગવાસ તથા તેમના સ્મરણાર્થે તેઓએ હમણા જ હજારો રૂપિયાની એક મોટી યોજનાનો વિચાર કર્યો છે કે જે જલ્દીથી પૂર્ણ થશે.

અતે પડિતજીએ માતા-પિતાશ્રીના તરફથી તેમ જ પોતાની તરફથી મુનિ પ્રત્યે હાર્દિક શોકાંજલિ તથા શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરી.

ત્યારબાદ પ્રમુખ મહાશય શ્રી કાનમલ્લ નાદતાએ પ્રસન્ને
 અનુરૂપ અજ્ઞાતિ આપ્યા બાદ કહ્યું કે આપણે આ પવિત્ર સ્થળે અને
 તે પણ એક ધરમ વૈરાગી મુનિશ્રીના નિર્વાણ નિમિત્તે શોક કરવો
 કોઈપણ રીતે ઠીક નથી જ. “જે આવે છે તે જાય છે” પરંતુ
 આપણને એ વાતનો જ્ઞાન હ થવો જોઈએ કે શ્રી વિનોદમુનિ મહારાજ
 નમિરાજવિના અમર સ્વરૂપમાં આવ્યા અને ફરી એકવાર એમનો
 આદર્શ આપણી સન્મુખ રાખીને ગયા તે મહાત્માએ જેઓએ -
 પોતાની હાંખાં વખતની ભાવનાને યોગ જ વખતની સાધનામાં સફલ
 કરી લીધી તે મહાપુરુષ વિનોદમુનિશ્રીને અમારી વારવાર વદના છે
 સૌથી છેવટે કાનમુનિશ્રીએ પોતાની જોજશ્વી વાણીમાં “ચિત્ ! ચિત્ !
 સર હે રાયા ! કાળ જપાટો દે છે તેનો ભાવવાહી અનુવાદ ફરમાઓ.
 ક્ષણભગુર જીવન જોડે વીજલીનો અમરકાર જેમ જાળે છે, કાલે
 નથી જિગતી યુવાવયે વિનોદમુનિ ચાલ્યા ગયા. “અન્નત્યા વિશ્વ
 ચ્યવિત્તિ જોગે” ભગવાન ફરમાવે છે કે બર્માવાસમાં પણ મૃત્યુ વેરી લે
 છે માટે ચિતો અને શીષ્ ક જાણ કરી લેા મુનિશ્રીના જઠ સ્મારક
 ખનાવવા કરતા તેમની અનુકરણ કરવા લાગક જન્મૃતિને જીવનમાં
 ઉતારીને આપણું પોતાનું ચૈતન્ય સ્મારક તેમણે કરેા, આપણી જન્મૃતિ
 જો જ તેમનું સાચુ સ્મારક બને.

નિર્વાણ કાયોસગ મૌન બાદ ૪ વાગે સક્ષા વિસર્જન થઈ
 જનતાના પણ પત્ર ઉપહવા ન્હોતા ભાવાપિતાના પત્ર કેમ કરીને
 ઉપડે ? બાવી સંજાને જોઈને તો એમની યાદુજતા ઘણી જ વધી ગઈ
 આખો જન સમુદાય મુનિશ્રીનાં શુદ્ધગાન કરતો હતો. અરે રે ? કેવી
 દયાનીય મૂર્તિ હતી. જ્યારે પણ કોઈ દિવસ દર્શનાથે આવતા તો
 બાળકો દીર્ઘશ્વમાન અદેશ, હસતુ મુખ, સૌમ્ય મુદ્રા જોઈને ખન્ય
 થઈ જતા. તે પછી પૂજા એક જ શબ્દ પરંતુ કેટલો
 મહત્ત્વ કેટલો શીતલ ! કેટલો કોમલ ! “બહુ જ આનંદ છે !
 ખુબ જ શાન્તિ છે !” જોકે હવે તે દિવસે “યા !” તેમના
 સ્વપ્ન દીપિત પુત્રે આ જનમેદનીનું તુલ્ય

પણ તેમને ભૂલી શકી નથી, આલું જોઈ જોઈને મુનિશ્રીનો જે અચાનક વિરહ થઈ ગયો તેની વ્યથા માતા-પિતાશ્રીને ક્ષણે ક્ષણે અધિકાધિક થતી હતી.

તપસ્વીશ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ સાહેબે, તેમને બહુ જ શાન્ત્વન આપ્યું અને કરમાવ્યું કે હવે તો કેવળ હૃદયને એ જ આશ્વાસન દઈ શકાય કે અમારો એક વિનોદ ગયો પરંતુ આ ત્રણ (માનમુનિ, કહાનમુનિ, પારસમુનિ) એમ ત્રણ વિનોદ આપી ગયા. વિનોદમુનિશ્રીના ગુરુભાઈ હોવાથી આમને તમે વિનોદમુનિ જ સમજો જેમ કે મારા ત્રણ વિનોદમુનિ સયમ તપનુ પાલન કરી રહ્યા છે. આ સિવાય હવે આપણે કરી પણ શું શકીએ છીએ ? કારણ કે મુનિશ્રીને કોઈ પણ પ્રકારે જ્યાં ગયા ત્યાંથી લાવી નથી શકાતા.

ખીજે દિવસે સવારે માતા-પિતાશ્રીએ ખિચનમાં ખિરાજતા તપસ્વીશ્રી સિરેમલજી મહારાજ સાહેબ, તેમ જ પંડિતમુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યા ત્યાં જ્યારે તેઓએ સ્વયં દીક્ષા લીધી તે જગ્યા, ચાંદીની ડબીમાં સાવધાની પૂર્વક સુરક્ષિત રાખેલા લોચ કરેલા કેશ તથા સસારી અવસ્થાનાં વસ્ત્રોને જોયા ત્યારે તો તેમનું હૃદય અત્યંત ભરાઈ જ આવ્યું આખું શરીર શિથિલ થઈ ગયું પંડિતજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદમુનિજીના અસામાન્ય ગુણોનું સ્મરણ કરાવતા કરાવતાં તેમને અખૂટ ધૈર્ય બંધાવ્યું.

સાંજના માતા પિતાશ્રી ફરી ફલૌદી આવ્યા અને સંતોની સેવા ચાકરી કરી માતૃશ્રીએ ૧૦૦૧ સામાયિક કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તથા વનસ્પતિકાયને અભયદાન બવણવનુ આપ્યું (લીલોતરી માત્રની ણાધા લીધી) અને પ્રાર્થના કરી કે મહારાજ સાહેબ ! મારી આ એ જ એક ભાવના હતી કે હવે હું વિનોદ મહારાજને એમના ગુરુદેવની સાથે ખુદ પોતે પણ પગે બિહાર કરી ગુજરાતમાં તેડી લાવીશ પણ તે પૂરી થઈ નથી હવે આપ ગુજરાત જરૂર પધારજો.

અને રાજકોટ પાવન કર્યો વિનોદમુનિશ્રીને આપે મહાન સહાય મે
છે આપ જોમના તારણદાર છો જો ઉપકાર કોઈ વખતે જુલાયે નહીં
પણ હવે રાજકોટ પધારી - કૃપા કરી મારા ઉપર બીજો ઉપકાર કર્યો

તપસ્વીશ્રી લાલચરણ મહારાજ સાહેબે પિતાશ્રીને જો
મહિનામાં ચાર ડિવસ નિવૃત્તિ (સવર) પૂર્વક ન્યતીત કરવાનો જા
જાવસર ઉપદેશ આપ્યો પિતાશ્રીએ તેનો ભાવપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો
શુક્રેવના શ્રીમુખેથી પ્રત્યાખ્યાનરૂપે પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કરી. શ્રી રસિકભાઈ
વીરાણીએ વિધિપૂર્વક નવકાર - મંત્રની એક માળા દેરવવાની પ્રતિજ્ઞા
હર હંમેશ માટેની ગ્રહણ કરી ત્યાર બાદ છેવટે ફરી માતૃશ્રી મહિનેને
અને પિતાશ્રી દુર્લભજીભાઈએ ગદ્ગદ કંઠે ઉપકાર માન્યો અને
રાજકોટ પધારવા માટે હાર્દિક વિનવટી કરી.

ફલોદી શ્રી સચે મુનિશ્રીના માતાપિતાશ્રીને અથા શ્રમયે શ્લોકને
પદોચ્ચારીને અસ્પૃશ્યતા ફલોદી નમ્રી ઉપર કૃપાદષ્ટિ રાજવાની પ્રાપ્તિ
કરતાં કરતા અધિત હૃદયે વિદાય આપી.

॥ શાન્તિ ! શાન્તિ ! ! શાન્તિ ! ! !

“असंख्यं जीविय मा पमायए”

श्री विनोद कुमार वीरगुप्ता
(दीक्षा दीक्षा परीक्षां गान्धाव्यास कर्ता)

जन्म चारंगदान मा १९२०

બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

*

આ પુસ્તક બા. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિના સ્મરણાર્થે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાંથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વૃતાંત છાપવામાં આવેલ છે અને તેમને આ અંથ અર્પણ કરવામાં આવે છે.

આ પરમ ગૌરાંગી અને હયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સવત ૧૯૯૨ પોર્ટ્સુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુલભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવાન માતુશ્રીનું નામ જેન મણિજેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે જેન મણિજેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા; પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ ભવના સસ્કારથી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વીઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સા ૨૦૦૬ના ગૌશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લડનમાં રાણી-એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમા તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવા કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપના સુંદર સ્થળોની સુલાકાત

લીધી હોવા છતાંજો તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય સુવર્ણોનું
આકર્ષણ થયું નહીં જો તેના પૂર્વભવના ખાર્મિક સંસ્કારનો જ રમ
હતો અને જો રજો જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત વતન
પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીઓનાં દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને
તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને ગૌરાખ્યમાં જ મન લાગ્યું હું કા
કાલ અવસરિયિના આ દુષમ નામના પાંચમા આરાનું વિચિત્ર
વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક શોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો
મળવી લેતા અને ત્યાજ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ
સામાયિક પ્રતિકેમણ, યોગિદ્વાર આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણુ તેઓ જુએ નહીં
છેથી કોટિની સૌજનો ત્યાજ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર જો
શેતર છો જોઈએ અને જોઈવા માટે જોઈ વાદર ફક્ત વાપરતા
અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ શયન કરતા અને પહેરવા
માટે જોઈ ખાદીનો લેધો અને ઝંચો વાપરતા, કોઈ વખતે કમલો
પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને
મુઠપતિ, પાંચ છુ રબેઠરણુ અને બે વાર ખાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી
સાથે રાખતા સઠાસમાં નહીં પણ જ ગલમાં જોકાત જગ્યામાં
ઘણે જાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા હાલતાં વાલતાં, સઠાસ
અને પેશાબ સખીમાં લગ્નવાની ગરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેને કોઈની સાથે મળવાનું થયું
ત્યારે તેમની સાથે અર્ધિસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર
રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને જોમ
જ કહેતા કે છદ્ગીનો કોઈ બશો નથી. “અસંતર્ય જીવિય મા
પમાયણ” આમુખ તૂટતાં વાર લાગતી નથી, છવન તૂટ્યું સખાનું
નથી માટે ધમકરણીમાં સનમમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ધણાખરા પૂ મુનિવરો અને પૂ મહા
શ્વરીઓનો તથા ગોંગાદ સંપ્રદાયના પૂ બ્રાહ્મણી માણેકથલ

મહારાજ અને દરિયાપુરી સપ્રદાયના શાત-શાસ્ત્રજ પૂ મુનિશ્રી લાયચદ્દલ મહારાજ, શ્રમણ સઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનવિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા બ્ર પૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુસાધ્વીઓના ઉપદેશનો તેમણે લાલ લીધેલ મુખમંત્રી સ ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સપ્રદાયના પડિતરત્ન શ્રી લાલચદ્દલ મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચદ્દલ મહારાજ પોતે, સસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલકે આખા કુટુંબે સયમ અગીકાર કરેલ, તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહી.

આ પહેલા તેઓ જ્યારે માતા-પિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્દલ મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે પણ મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચદ્દલ મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વ ભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ. જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો’

સં ૨૦૧૨ના અપાઠ શુદ્ધ ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ પૂ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમિયાન બાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સસાર પક્ષના કુટુંબી, દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા તેઓએ એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલા વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષા તિથી પૂ શ્રી પુરુષોત્તમજી

મહારાજ સાહેબે સ ૨૦૧૩ના જોડ શુદ્ધ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ
 મુકામે નક્કી કરી. શ્રી જયરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા.
 શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જયરાજભાઈની મધ્યાયોગ્ય સેવા જાળવી
 માંગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક હીક્ષા માટે આસા માગી
 પણ તેઓના પિતાશ્રીની જોડને જોડ વાણી સાંભળી ને તેમને મનમા
 આઘાત થયો અને હીક્ષા માટેનો તેમણે ખીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદ્રભાઈ મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય
 મુજબમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ
 થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે બાંહેધર હતું જે પૂ. શ્રી લાલચંદ્રભાઈ
 મહારાજ ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમંદલ મહારાજ
 સાહેબ પાસે જ્ઞાનાબાસ જઈ જવા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આસા
 (હીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને હીક્ષા તો લેવી જ છે આસા
 વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ હીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયંમેવ હીક્ષા
 સૌરાષ્ટ્રમાં દહનિ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમભાઈ મહારાજ પાસે જવામાં
 થઈ વિદ્યો થાયે, જેમ ખારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા
 જવાનું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સ ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના
 રાજ સાજના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું સોજન કરી, માતૃશ્રી
 સામ્પ્રાવિકમા બેસી જવા તે વખતે કોઈને બધું કર્યા વગર હીક્ષાના
 વિદ્યોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર જૂમિ અને બોંદલ
 સમ્રાજનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદકુમારના નિવેદન પરથી માલુમ પડ્યું કે તા.
 ૨૪-૫ ૫૭ના રાજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જ કશને
 બેધપુરની ટિકિટ લીધી તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે ૮ વાગે મહેસાણા
 પહોંચ્યા ત્યાં અહીં કલાક બાકી પહોંચે રહે છે, તે જગ્યાન ગામમાં જઈ ને
 લોચ કરવા માટેના વાળ રાખી ને જાહીના કંઠાવી નાખ્યા અને ત્યાંથી
 બેસી જવા માટેના જ કશન તથા બેધપુર જ કશન થઈને તા.
 ૨૬-૫ ૫૭ ની બહેલી સવારે ૪૧ વાગે રૂલોલી પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે

ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમા પહોંચ્યાં અને ઉપાશ્રયમાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યા વદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યાં અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમ પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેળં” ના બદલે “જાવ જીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહ તિવિહેળં” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદંડળ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણે વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયંમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, બરાબર જ છે અને તેમા કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની ખીજી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો ”

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી સમર્થમલ્લ મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “ તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ડાડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “ જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો ”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલ્લ જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમા પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામા આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની

જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદશુનિએ ચોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સમ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેના સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીકાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અમસ્મય જીવિય મા પમાયઈ” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીકાથી નંખિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબ-વજેરે એ મને મારી દીકા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેતા પરંતુ મને સમજ માવનો પ્રમાણ કરવો હું ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અસ્થિત ભગવતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની સાક્ષીએ મારા સુર મહારાજ સમક્ષ પ્રવચનિના પાઠ સંજ્ઞીને મારા આત્માના કલ્પણ માટે દીકા અગીકાર કરી છે સમાજને જોડો ખાલ ન આવે કે મારી દીકા કશુંક ભુલસાથી અગર વેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજના કૌનશાહનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃતાત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે

ઉત્તરાધ્યયનના સૂત્રના ૧૬ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખર્ચ કરતો આશ્રય આપનારી દીકા જ છે

ઉપર મુખી મેં મારા બાપુજી પાસે દીકા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાની જેમ માતૃ દેહાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કહક લાવામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજા બાલુથી મને થયું કે આશ્રય આપનાર છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાણ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂછ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સ્કંધ સમ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ ‘ તથાસ્તુ ’

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદશુભારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદ કુમાર કેમ દેખાતા નથી જોટલે તથાસ યવા માડી ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો જોટલે બહારગામ તારા કર્ણ ક્યાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર
 બે ગાયો આવી રહી હતી. બીજી બાજુથી ટ્રેઈન પણ આવી રહી
 હતી તેની ઊંડસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી
 વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના
 હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમા રળેહરણુ લઈ જનના બેખમની પરવા
 કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી.
 પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રળેહરણુ કે જે
 વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઈન ઉપર
 પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને
 સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું
 બલિદાન આપ્યું અરિહંત... અરિહંત....એવા શબ્દો મુખમાંથી
 નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા
 જ વખતમા પ્રાણાત થઈ ગયો. બધા લોકો ઠહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં
 મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર ભવ્ય
 શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશા તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા એ તરફ ફ્લોદીથી
 પોકરણુ તરફ જવાની રેલ્વે લાઈન હતી. આ લાઈન ઉપર રેલ્વે
 સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે
 પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢારો
 રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફ્લોદી સઘે આ હુઈટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા.
 જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર
 ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં.
 માત્ર એક નોકર જ ઘરમા હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે
 ઝંપટા ટેલીફોનમા હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર
 મોડા મળ્યા. સ્વેચ્છાત પ્લેનથી ફ્લોદી પહોંચે તે પહેલા અગ્નિસંસ્કાર
 થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન અધીરું કલાક મોડા પહોંચ્યો. બે સંદેશો

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદચુનિએ કેશવલાલભાઈ પાંચને કહ્યું કે “ મેં તો દીક્ષા જાગીદાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમે. અમારા વીરાણી કુટુંબના કિતેથી છે અને જો સાચા કિતેથી હો તો મારા પૂ જા અને બાપુજીને અમલવીને મારી હવે પછીની ઘોઠી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડીયાની અદર અપાવી છો એટલું જ નહીં પણ ” સવિ લવ કહે શાસન રશ્મી ” ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આજમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય અને છે કે મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત અને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાથે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દંદ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા હાથ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાપડી અને તા ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા ૨-૬ ૫૭ ના સવારે મહા પરીવહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

ઘોઠા વખતમાં ફોલોડીના શ્રી સદે પૂ શ્રી લાલચદાસ મહારાજને ફોલોડીમાં યોગાસુ કરવાની વિનવતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સદે અમલીન બન્યો એટલે નિલુચ ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિદ્યાર કરી ફોલોડી આવ્યા.

દીક્ષા પછી જાડી મહિનાને આંતરે ફોલોડી યોગાસા હસ્થાન શ્રી વિનોદચુનિને હાજરે જવાની સજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે તેમના બુરખે કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર યોગી આવ એટલે શ્રી વિનોદચુનિએ યોગદરશુ વહેરેની પ્રતિજ્ઞાના કરી તે હરમ્થાન ન પોલી શકાય એવી હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા મામતા જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી છે તેથી બાઈ ખું જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુષ્પદ્ધ રથના રથવી હતી આવે જ હાજરે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હમેશાં તો બધા સાધુઓ સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર
 એ ગાયો આવી રહી હતી બીજી બાજુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી
 હતી તેની બિંદુસલ વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી
 વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના
 હૃદયમાં સ્થાન લીધું હાથમાં રજોહરણ લઈ જનનના જોખમની પરવા
 કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને તો બચાવી જ લીધી.
 પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રજોહરણ કે જે
 વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન ઉપર
 પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને
 સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું
 બલિદાન આપ્યું અરિહત. અરિહંત....એવા શબ્દો મુખમાંથી
 નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું. રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા
 જ વખતમાં પ્રાણાત થઈ ગયો. બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં
 મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરા પર સ્વયં
 શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા એ તરફ ફલોદીથી
 પોકરણ તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે
 સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે
 પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢાંચો
 રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ફલોદી સઘે આ હુઈટનાના ખખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા.
 જે વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર
 ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિકેમણમાં બેઠાં હતાં.
 માત્ર એક નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે
 કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર
 મોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ પ્લેનથી ફલોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર
 થઈ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન અધીરું કલાક મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો

સમયસર પહોંચેા હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પરથી જોવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસન્ન મળત. પરંતુ અતરાય કર્મો તેમ જન્મ નહીં

આથી પ્લેઝનનો પોત્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ ટ્રેઈન મારફત દ્વારો પહોંચ્યાં, શ્રી. દુર્લભભાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યા

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાળીને અને ધૈર્યુ એકાએક બૈઠ્ય કરીને, શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાત્વન જયે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો દ્વારમાં સાર આ પ્રમાણે છે

“હવે તો એ રત્ન ચાલ્યું ગયું સમાજનો આશા દીપક એકવાઈ ગયો ! ઝટ સિમીને આશ્રમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી ”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે— બેન ! ભાવિ પ્રજા છે આ જાગતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ પેાઈ નાખ્યા છે અને સૌને મરણને શરણુ થવું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું મનુ છે ? હવે તો શોક ફર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર એકને માત્ર ખીરજ ધરવાની રહી

૫ શ્રી સમયમલ્લ મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય —

પ્રાથમિક તેમ જ અધ્યકાળના પરિવ્રજથી અને શ્રી વિનોદમુનિના વિશે અનુભવ થયો કે તેમની હમ પ્રિયતા અને હર્માસિલાષા ‘મહિર્મિજા પેમાણુરાગરણે’ નો પરિવ્રજ કરાવતી હતી પ્રાતઃ સાંસારિક પ્રવૃત્તિ વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિબોધર થતી ન હતી. પરંતુ

તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દલીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના એ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયંમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર :- પાંચમા આરાનાં ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવ તા (અતિમુક્ત) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયંમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તે જ રાત્રે તેણે બારમી લીજખુની પડિમા અગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરિષદથી કાળ કરી નવીનશુદ્ધિ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને ભયકર પરિષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર :- કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતારજ મુનિ, કોશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામા હજારો ભવના કર્મ હોવા જોઈએ, ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલા બધાં કર્મ કેવી રીતે ખરે? બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરિષદ આવ્યો, જે ઉત્તરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સંક્ષેપ કરેલ છે

आदर्श यत्नाकर चले गये तुम

ओह विनोद मुनि आये आये चले गये तुम ॥

प्रेम-धार से पछे हुए थे,

सुख वैभव में डले हुए थे।

फूल गुलाबी खिले हुए थे,

ओह नव वीक्षित हँसा कला कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर छत्र सार तुम,

मोह माया का तोड़ तार तुम।

स्वयं वीक्षा सोझास धार तुम,

ओह त्यागी भीर सौर कैला कर चले गये तुम ॥

केसा था बैराग्य तुम्हारा,

केसा था परिश्रम तुम्हारा।

केसा था सीमाग्य तुम्हारा,

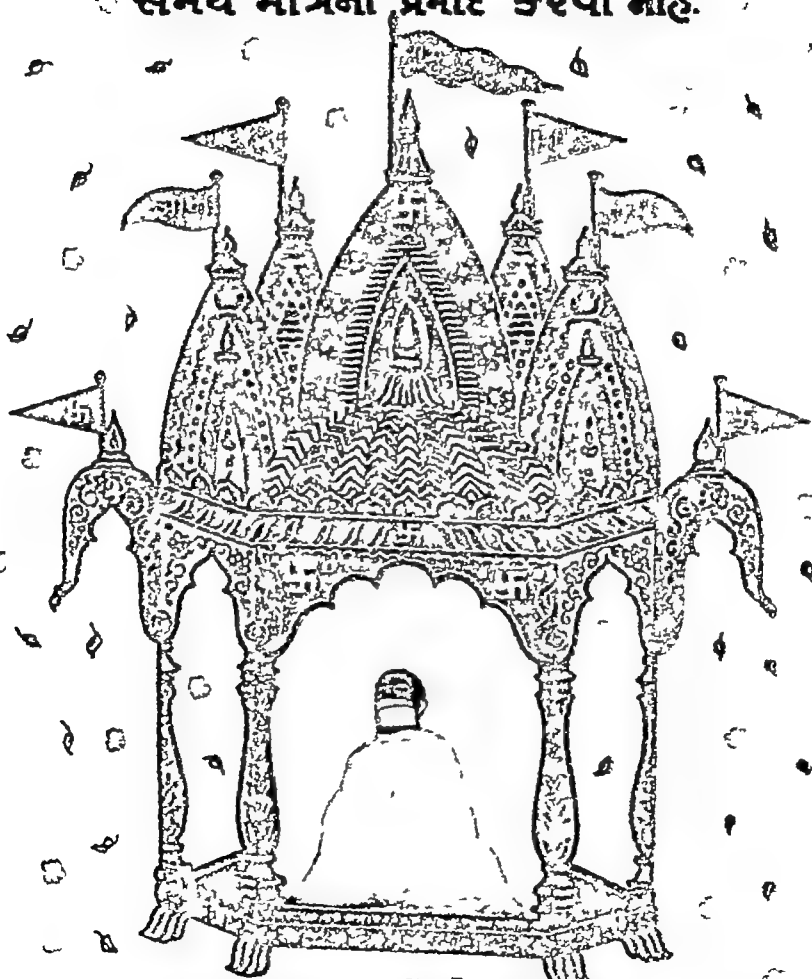
ओह आदर्श मुनि आदर्श यत्नाकर चले गये तुम ॥

જાલજલ્મચારી મુનિશ્રીનો આત્મ નિર્ણય

અસંસ્કર્યં જીવિય મા પમાયણ

અર્થઃ જીવન તુટ્યું સંધાતું નથી માટે

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ.

સ્વ. જા. બ્ર. વિનોદમુનિશ્રી

જન્મ. પોટે સુદાન સો. ૧૯૮૨

દીક્ષા

ખીચન-(રાજસ્થાન)

સો. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨

ના ૨૬-૫-૪૭ રવિવાર

નિર્વાણ

હુલોદી-(રાજસ્થાન)

સો. ૨૦૧૩ માગશી સુદ ૧૨

તી ૭-૮-૫૭ બુધવાર

आदर्श पताकर चले गये तुम

॥२॥

मोह तिनोद भुमि आये आये चले गये तुम ॥

प्रम-घार से पले हुए ये,

सुख ये-मन में दल हुए ये ।

फूल गुलाबी खिले हुए ये,

ओह नर, शीघ्रत तूसा रुखा कर चले गये तुम ॥

शीघ्र प्राप्त कर सुख तार तुम,

मोह माया का तोड़ तार तुम ।

स्वयं वीक्षा सोझास घार तुम,

ओह त्यागी वीर सीर फैला कर चले गये तुम ॥

केसा था वैराग्य तुम्हारा,

केसा था चरित्र तुम्हारा ।

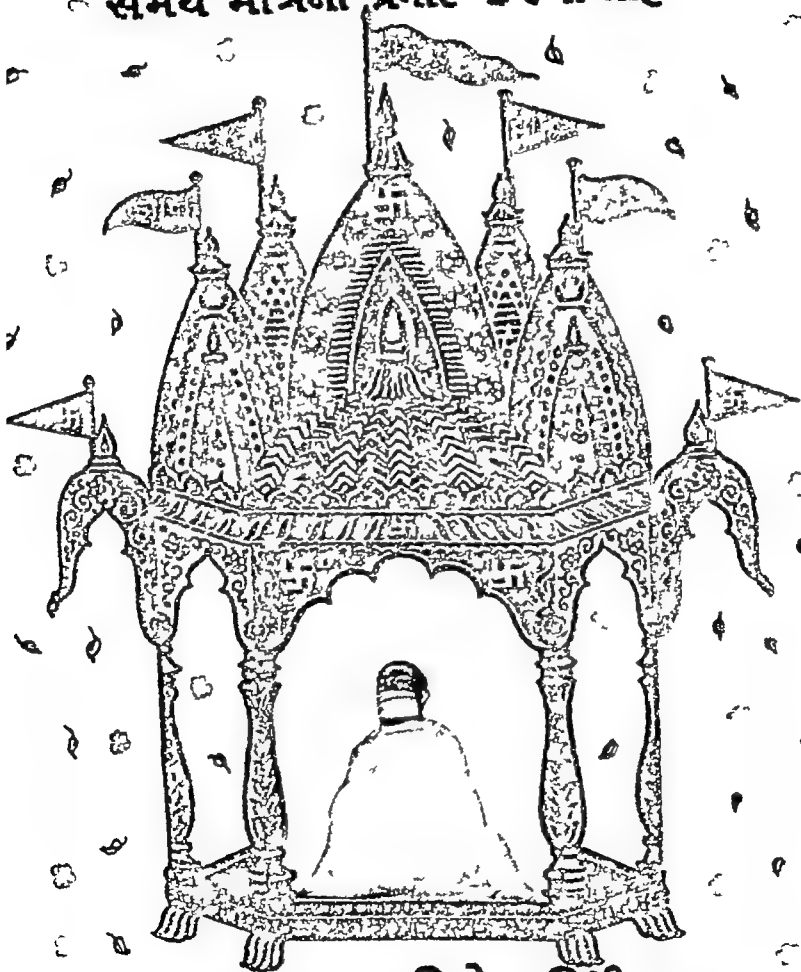
केसा था मीमांस्य तुम्हारा,

ओह आदर्श भुनि आदर्श पताकर चले गये तुम ॥

જાનબક્ષિયાશી મુનિશ્રીનો આત્મ નિર્ણય

असंख्यं जीविय मा पमायए

अर्थ: જીવન તુટ્યું સંધાતું નથી માટે
સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો નહિ.

સ્વ. જા. બ્ર. વિનોદમુનિશ્રી

જન્મ. પોટે સુદાન સો ૧૯૯૨

દીક્ષા
પીચન-(રાજસ્થાન)
સા. ૨૦૧૩ વૈશાખ વદ ૧૨
તા ૨૬-૫-૫૭ રવિવાર

નિવૉણ
કુલોદી-(રાજસ્થાન)
સા. ૨૦૧૩ શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૨
તા ૩-૮-૫૭ બુધવાર

श्री धर्मध्यान अने सल्लाहभाषा

शार्दूल.

अहंतो भगवन्त इन्द्रमहिताः, सिद्धाश्च सिद्धिस्थिता
आचार्या जिनशासनोन्नतिकराः, पूज्या उपाध्यायकाः,
श्री सिद्धान्तसुपाठका मुनिवरा, रत्नत्रयाराधका
पञ्चैते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं कुर्वन्तु नो (वो) मङ्गलम् ॥१॥

वीरः पार्श्वनमिः सुपार्श्वसुविधिः श्रेयांशमल्ली शशी
नेमिर्नाभिजवासुपूज्यविमलो, पद्मप्रभःशीतलः ॥
कुंथुःशांत्यमिनंदनार्हन्मुनि, धर्मोऽजितःसंभवोऽ-
नन्तःश्रीसुमतिश्च तीर्थपतयः, कुर्वन्तु नो (वो) मङ्गलम् ॥२॥

वीरः सर्वसुरासुरेन्द्रमहितो, वीरंबुधाःसंश्रिता
वीरेणामिहतःस्वकर्मनिचयो, वीराय नित्यं नमः
वीरात्तीर्थमिदं प्रवृत्तमतुलं, वीरम्य घोर तपो
वीरे श्रीश्रुतिकीर्त्तिकान्तिविभवो, श्रीवीर भद्रं दिश ॥३॥

पार्श्वो दुःखविदारकस्त्रिभुवने, पार्श्वं रटन्ते सुराः
पार्श्वेणामिहतं कपायकटकं, पार्श्वाय तस्म नमः ॥
पार्श्वोत्प्राप्य सुखं भुजङ्गयुगलं, पार्श्वस्य धैर्यं मह-
त्पार्श्वं ध्यानरतो लभेच्छिवपदं, हे पार्श्व वै पाहि नः ॥४॥

બ્રાહ્મી ચન્દનચાલિકા મગધતી, રાણેમતી દ્વીપતી
 કૌશલ્યા ચ યુગાવતી ચ સુસ્મતા, સીતા ધુમત્રા શિવા ॥
 કુન્તી શ્રીસ્મતી નક્ષત્ર દયિતા, શૂળા પ્રમાણત્પતિ (ય)
 પદ્માવત્યપિ સુદરી પ્રસિદ્ધિનં, કુર્બંતુ નો (યો) મદ્મસ્મ્ ॥ ૬ ॥

પદ્ય પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર

ટોહરા

જય કરનારા બિનવરા, હું ખ કરનારા હેવ;
 પાક પદ્મ પહેલો પ્રભુ નમન તણો નિત મેવ. ૧

પ્રથમ નમુ અશિક્તને, ધીબા સિદ્ધ ભગવત;
 ત્રીબા શ્રી આશાસને, નમુ તણ હમ તત. ૨

ઉપાશ્રય ઉપકારીબા જ્ઞાન તણા હાતાર;
 નમન કરુ નિર્ભળ યવા ભવજળ તારણહાર. ૩

સાધુ સુહર ટોકમાં, સાધવીબો શબ્દગાર;
 સમજાને સ્નેહે હબે, વ હ ન વા ર વા ર. ૪

નમસ્કાર પદ પાંચ ૫ પા પ તણા હ ર ના ર;
 સર્વ જગતનાં કામમાં, મ જળનાં હ ર ના ર. ૫

અ નુ પૂ ર્વિ.

ૐ

જ્યાં	૧	હોય	ત્યાં	નમો	અરિહંતાણુ	કહેવું
જ્યાં	૨	હોય	ત્યા	નમો	સિદ્ધાણુ	કહેવું
જ્યા	૩	હોય	ત્યા	નમો	આયરિયાણુ	કહેવું
જ્યાં	૪	હોય	ત્યા	નમો	ઉવજગાયાણુ	કહેવું
જ્યા	૫	હોય	ત્યાં	નમો	દોષે સંવસાહૂણુ	કહેવું.

ચોપાઈ

અનુપૂર્વિ ગણજ્યો જોય, છમાસી તપનુ ફળ હોય,
 સદેહ નવ આણો લગાર, નિર્મળ મને જપો નવકાર. ૧
 શુદ્ધ વસ્ત્રે ધરી વિવેક, દિનદિન પ્રત્યે ગણુવી એક,
 એમ અનુપૂર્વિ જે ગણે, તે પાંચસે સાગરના પાપને હણે ૨

દોહરા

એક અક્ષર નવકારનો, શુદ્ધ ગણે જે સાર,
 તે બાધે શુભ દેવનુ, આયુષ્ય અપરપાર ૧
 યોગણીશલાખ ત્રેસઠંહનર, બસેબાસઠ પળ,
 ત્યા સુધી તે ભોગવે, નવકાર મત્રનુ ફળ ૨
 અશુભ કર્મ કે હરણુકુ, મત્ર બડો નવકાર,
 વાણી દ્વાદશ અગમે, દેખ લીયો તત્ત્વસાર ૩

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

કોઠો ૧ લો.

(૧) ઘાનના પ્રભાવથી ધન્યો અને શાલીભક્ત અર્જુન
રિદ્ધિના ભોગી થઈ દેવલોકે ગયા, માવતુ તેઓ સિદ્ધિ પાડેને વરદા
એમ બાણી કુપાત્રે ઘાન હેલું ૧

૧	૨	૪	૩	૫
૨	૧	૪	૩	૫
૧	૪	૨	૩	૫
૪	૧	૨	૩	૫
૨	૪	૧	૩	૫
૪	૨	૧	૩	૫

કોઠો ૨ બો.

(૨) શિશુના પ્રભાવથી મુદ્દર્શન થેકને શૂળી શ્રીકૃષ્ણે સિદ્ધાસન
ધમુ અને કળાવતીનાં કપાએલાં કાંઈ નવપદ્મવ ચર્ચા એમ બાણી
શિશુ પાળવું ૨

૧	૩	૪	૨	૫
૩	૧	૪	૨	૫
૧	૪	૩	૨	૫
૪	૧	૩	૨	૫
૩	૪	૧	૨	૫
૪	૩	૧	૨	૫

કોઠો ૩ નો.

(૩) તપના પ્રભાવથી ધનનો અણુગાર, દંડપ્રહારી, હરિકેશી મુનિ અને ઢઢણુ ઋષિ વિગેરે કર્મ ખપાવી મોક્ષપદ પામ્યા, એમ જાણી તપ કરવો ૩

૨	૩	૪	૧	૫
૩	૨	૪	૧	૫
૨	૪	૩	૧	૫
૪	૨	૩	૧	૫
૩	૪	૨	૧	૫
૪	૩	૨	૧	૫

કોઠો ૪ થો

(૪) ભાવના પ્રભાવથી પ્રસન્નચદ્રરાજર્ષિ. ઇલાચી કુમાર, કપિલમુનિ, ખદકમુનિના શિષ્યો, ભરતચક્રવર્તી અને મહેદેવી નાતા વિગેરે મોક્ષ પદ પામ્યા, એમ જાણી ભાવના ભાવવી ૪

૧	૨	૩	૫	૪
૨	૧	૩	૫	૪
૧	૩	૨	૫	૪
૩	૧	૨	૫	૪
૨	૩	૧	૫	૪
૩	૨	૧	૫	૪

કોઠો ૫ મા.

(૫) કાવચકેવ સ્વામીની એક ચિત્તે સેવા ભક્તિ કરવાથી નમિ અને વિનમિ બે બેઉ ભાઈ, શબ્દ, વિદ્યા, અને સદ્ગતિ પામ્યા, માટે જિનશબ્દની સેવા કરવી. ૫

૧	૨	૫	૩	૪
૨	૧	૫	૩	૪
૧	૫	૨	૩	૪
૫	૧	૨	૩	૪
૨	૫	૧	૩	૪
૫	૨	૧	૩	૪

કોઠો ૬ ફો.

(૬) સ્વ અને પરસમયને બાલુનાશ કરી શુભની વાળી સાબજવાથી નામ્તિક એવો પરદેશી રાજા દેવસૌકે ગયો; માવત મિદિ પદને વગ્ગે; માટે શુભની વાળી સાબજવી. ૬

૧	૩	૫	૨	૪
૩	૧	૫	૨	૪
૧	૫	૩	૨	૪
૫	૧	૩	૨	૪
૩	૫	૧	૨	૪
૫	૩	૧	૨	૪

કોઠા ૭ મો.

(૭) ભવોભવને વિષે હિતકારક એવા જ્ઞાનથી જવ ઋષિ, ચિલાતિ પુત્ર, માસતુસમુનિ, અને રોહણીય ચોરાદિક, હુ ખથી મુક્ત થઈ સદ્ગતિના ભાજન થયા, માટે જ્ઞાન ગૃહણ કરવું. ૭

૨	૩	૫	૧	૪
૩	૨	૫	૧	૪
૨	૫	૩	૧	૪
૫	૨	૩	૧	૪
૩	૫	૨	૧	૪
૫	૩	૨	૧	૪

કોઠા ૮ મો.

(૮) દશ દેહાંતે દુર્લાભ એવા મનુષ્ય જન્મને પામીને જેઓ આગળથી જૈનધર્મને નથી કરતા, તેઓ શશીપ્રભરાજની પેઠે શોચના પામે છે, માટે ધર્મ કરવો ૮

૧	૨	૪	૫	૩
૨	૧	૪	૫	૩
૧	૪	૨	૫	૩
૪	૧	૨	૫	૩
૨	૪	૧	૫	૩
૪	૨	૧	૫	૩

કેઠો ૬ શ્રી.

(૬) જેમ મન વિનાનું મળવું, શાંત વિનાનું ચાવવું, શુદ્ધ વિનાનું ભણવું, દુષ્ટ વિનાનું જમવું અને જશ વિનાનું છવવું નિરર્થક છે તેમ જાણ વિનાનો જમ પણ નિરર્થક છે

૧	૨	૫	૪	૩
૨	૧	૫	૪	૩
૧	૫	૨	૪	૩
૫	૧	૨	૪	૩
૨	૫	૧	૪	૩
૫	૨	૧	૪	૩

કેઠો ૧૦ શ્રી

(૧૦) સત્યથી જાગ્રિ પાણી સમાન, ગરલ અમૃત સમાન અને સપ ફૂલની માળા સમાન થાય છે; જેમ જાણી સત્યપૂર્ણ થવું ૧૦

૧	૪	૫	૨	૩
૪	૧	૫	૨	૩
૧	૫	૪	૨	૩
૫	૧	૪	૨	૩
૪	૫	૧	૨	૩
૫	૪	૧	૨	૩

કોઠો ૧૧ મો.

(૧૧) પરનિંદા કરે નહીં અને સ્વનિંદા સાંભળી સમ્યક્તા લાવે,
તે મનુષ્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે ૧૧

૨	૪	૫	૧	૩
૪	૨	૫	૧	૩
૨	૫	૪	૧	૩
૫	૨	૪	૧	૩
૪	૫	૨	૧	૩
૫	૪	૨	૧	૩

કોઠો ૧૨ મો.

(૧૨) ધર્મ અને શોક જેમ વધારીએ તેમ વધે અને
ઘટાડીએ તેમ ઘટે ૧૨

૧	૩	૪	૫	૨
૩	૧	૪	૫	૨
૧	૪	૩	૫	૨
૪	૧	૩	૫	૨
૩	૪	૧	૫	૨
૪	૩	૧	૫	૨

કોડો ૧૩ મા.

(૧૩) જે પુરુષ દિવસે રતિ ક્રિયા કરે છે તેને પશ્ચિમ પુત્ર ઉત્પન્ન થતો નથી, પરંતુ બલહીન પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે, માટે દિવસે બ્રહ્મચર્ય ધાળવું ૧૩

૧	૩	૫	૪	૨
૩	૧	૫	૪	૨
૧	૫	૩	૪	૨
૫	૧	૩	૪	૨
૩	૫	૧	૪	૨
૫	૩	૧	૪	૨

કોડો ૧૪ મા.

(૧૪) જીવાન અવશ્યાગા પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ કરવી, તેમજ રાગ, દેષ, વિષય અને ક્રોધાદિકને છોડવા ૧૪

૧	૪	૫	૩	૨
૪	૧	૫	૩	૨
૧	૫	૪	૩	૨
૫	૧	૪	૩	૨
૪	૫	૧	૩	૨
૫	૪	૧	૩	૨

કોઠો ૧૫ મો.

(૧૫) હું મરણના હાથમાં રહ્યો છું, મારું આયુષ્ય ક્ષણમાત્ર નથી, એમ મારી ધર્મચરણ કરવું ૧૫

૩	૪	૫	૧	૨
૪	૩	૫	૧	૨
૩	૫	૪	૧	૨
૫	૩	૪	૧	૨
૪	૫	૩	૧	૨
૫	૪	૩	૧	૨

કોઠો ૧૬ મો.

(૧૬) જેમ દોહી પુરુષ ધન મેળવવામાં તત્પર રહે છે, તેમ ધર્મી પુરુષે જ્ઞાન મેળવવામાં તત્પર રહેવું ૧૬

૨	૩	૪	૫	૧
૩	૨	૪	૫	૧
૨	૪	૩	૫	૧
૪	૨	૩	૫	૧
૩	૪	૨	૫	૧
૪	૩	૨	૫	૧

કોઠો ૧૭ ચા.

(૧૭) શાંતિ જેવો બીજો તપ નથી, અતોષ જેવું બીજું ક્રોધ મુખ નથી, તૃષ્ણા જેવી બીજી ક્રોધ બાધિ નથી, અને દયા જેવો બીજો ક્રોધ ધર્મ નથી. ૧૭

૨	૩	૫	૪	૧
૩	૨	૫	૪	૧
૨	૫	૩	૪	૧
૫	૨	૩	૪	૧
૩	૫	૨	૪	૧
૫	૩	૨	૪	૧

કોઠો ૧૮ ચા.

(૧૮) જેમ પુત્ર વિનાનું પાશુ અને વર વિનાની જાન શોભતી નથી તેમ ધર્મ વિના આત્મા શોભતો નથી. ૧૮

૨	૪	૫	૩	૧
૪	૨	૫	૩	૧
૨	૫	૪	૩	૧
૫	૨	૪	૩	૧
૪	૫	૨	૩	૧
૫	૪	૨	૩	૧

કોઠો ૧૯ મો

(૧૯) શાસ્ત્ર-શ્રવણ, સ્મશાન અને રોગ એ ત્રણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાનાં મુખ્ય હેતુ છે ૧૯

૩	૪	૫	૨	૧
૪	૩	૫	૨	૧
૩	૫	૪	૨	૧
૫	૩	૪	૨	૧
૪	૫	૩	૨	૧
૫	૪	૩	૨	૧

કોઠો ૨૦ મો.

(૨૦) પાપ કર્યા પછી પસ્તાવો કરવા કરતાં પાપ કરતી વખતે પસ્તાવુ, એ વધારે સાફ છે ૨૦

મર્યાદા શા માટે ?

આ જીવાત્મા જનાદિ કાળથી ૮૪ લક્ષ જીવાયોનિમાં અથડાયા કરે છે, કારણ કે તેને પાંચ આશ્રય (૧ પ્રાણાતિપાત ૨ મુધાવાહ ૩ અદત્તાહાન ૪ મૈથુન ૫ પરિગ્રહ) તથા પાંચ પ્રમાદ (૧ મદ, ૨ વિધ, ૩ કપાલ, ૪ નિદાન-નિદ્રા ૫ વિકલ્પ) તેમ જ પાંચ ઇન્દ્રિયોના ચળ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ વગેરે મીઠાં લાગે છે. આથી જીવાત્મા જન્મ, જરા અને મૃત્યુ રૂપી દુઃખની પરપરા વધાયે જ જાય છે, પરંતુ અવિનાશી અથવા શાશ્વત સુખ જીવના હાથમાં આવ્યું નથી. જીવને સદ્ગુણોનો જોધ નથી મળ્યો, તેથી તે સદેવ અમલી જ રહ્યો છે જેમ કારીગરના હાથમાં પથ્થર આવે અને તે તેની સુદર આકૃતિઓ બનાવે તેમ બલ્ય જીવને સદ્ગુણની પાસે આવે તો તે સદ્ગુણ તેને જોધ આપી જતી બનાવે, જેથી તે મર્યાદામાં આવી જતા ઉત્તરેતર વિકાસને માટે આગળ વધે.

આવી જો કોઈ મર્યાદા ન કરી હોય તો તેનું કેવું પરિણામ આવે તે ઉપર જોઈ દર્શાવ છે—

મથુરા નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા છે. તે રાજાને કોઈ કારણથી તેના ભાઈઓ સાથે ગૌર થયું. તેથી તે ભાઈઓ બહારવટે નીકળ્યા અને મથુરા નગરીની તેમ જ જિતશત્રુ રાજાના તાબાના અનેક ગામોની પ્રજાને હેરાન કરવા લાગ્યા. જોકે વાર તેમણે વિચાર કર્યો કે આપણે આખા રાજ્ય સાથે ગૌર નથી પણ માત્ર મથુરાવાસીઓ સાથે જ વૈર છે તો પછી બીજા નિહાવ માણસોને સહાર શા માટે કરવો ? આથી બીજા પ્રજાનો ભય ટળ્યો. વળી તેઓએ વિચાર્યું કે આપણે મથુરાની પ્રજા સાથે ગૌર નથી, પણ માત્ર રાજા સાથે જ ગૌર છે. આથી મથુરાના પ્રજાજનોનો ભય જોડો થયો અને હવે માત્ર રાજાને જ રહ્યો. આ રીતે અમલી જીવોને સમગ્ર જગતના જીવાત્માઓને હણવા રૂપ ક્રિયા આવતી જ હોય છે, તો પછી જોની મર્યાદા કરીને જો રૂપ ક્રિયાથી કેમ ન બચવું ? જો મતધારણનો ધાર છે જેટલા પ્રમાણમાં સમકિતી જીવો મર્યાદા બાંધશે તેટલા પ્રમાણની જ ક્રિયા તેને લાગશે અને જો રીતે જીવ હજીકર્મી અને અરૂપ ત્રણ સારી બને છે. માટે મહાત્મ પુણ્યના

અપૂર્વ યોગે સાંપડેલો આ માનવલવ સાર્થક કરવા માટે વ્રત ધારણની અને વિવેકી બનીને આશ્રવનો ત્યાગ કરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે.

સુસ મનુષ્યો પ્રમાદ છોડી વ્રતારાધનમાં તત્પર થઈ શક્તિને ફેરવશે એવી આશા છે.

વ્રત આદરવાની શી જરૂર છે ?

૧ ‘વ્રત’ એટલે હિતકર નિશ્ચયો. માણસે જેમ પોતાનાં તથા મનુષ્ય માત્રના હકોના રક્ષણ માટે સરકારી કાયદાથી બંધાવું પડે છે અને જેઓ એ બંધન તોડે છે તેમણે દંડ-કેદ વિગેરે શિક્ષાઓ સહન કરવી પડે છે; તેમ જ આત્મિક નિયમો પણ તેણે પોતાના કલ્યાણ સાડ તથા અન્ય જીવોની સગવડ ખાતર અવશ્ય પાળવા જ જોઈએ.

૨ આજના જેવા કાયદાબાજ વકીલો અને રાજાઓ જે વખતમાં નહોતા તેવા વખતમાં યોગ્યેલાં આ વ્રતો, વ્રત આદરનારનું તેમ જ સમગ્ર પ્રાણી વર્ગનું હિત કરે છે એ તેની ખાસ ખૂબી છે આ વ્રતો ધારનાર માણસ ખૂન કરી શકતો નથી, તેથી દેહાંતદંડની શિક્ષાથી સહિસલામત જ છે; ચોરી અને વ્યભિચાર કરતો નથી, દંડ અને કેદ પામતો નથી, જૂઠું ખાલતો નથી અને તેથી પોતાનું માન ખોતો નથી. આર્ત, રોદ્ર ધ્યાન ધ્યાતો નથી અને તેથી ક્ષય આદિ અસાધ્ય દરદોનો ભોગ થઈ પડતો નથી તથા પોતાની શક્તિ અને વખત ગુમાવતો નથી.

૩ વ્રત ધારવાથી ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મેળવવાની શક્તિ આવતી જાય છે દુનિયાદારીના પ્રસંગોમાં તે મુજાનો નથી પણ અતવગરના ભૂતકાળમાં તેણે ભોગવેલા સુખ, દુઃખ યાદ લાવી તથા અંત વગરના ભવિષ્યમાં હજી તે હૈયાતી ધરાવનાર છે તે વિચારી, ચિત્તનું સમાનપણું સાચવી શકે છે

૪ દીવાલ વગરના નગરમાં શત્રુને તથા કિનારા વગરના સરોવરમાં જળને આવતા કશી મુશ્કેલી નથી તેમ જ વ્રત અથવા નિશ્ચય વગરના આત્માને કર્મનો લેપ લાગ્યા જ કરે છે માટે વ્રત રૂપી વાડ કરી લેવાથી નિષ્પ્રયોજન કર્મોથી તેને બચાવી શકાય છે. કયો સુસ જન પોતાની જ આવી કયા નહિ પસંદ કરે ?

૫. જ્યારે ત્યારે પણ ભવજનમણ અને તેને આંગે રહેલી જરા-જ મ-
મરણ-આધિ-બ્યાધિ-ઉપાધિની પીઠાઓથી છૂટવા માટે તેના કારણસૂત
વિકારોને તજવા તો પડશે જ, ત્યારે વિકારો તજવામાં ઉત્તમ
દ્વિધાર રૂપ મતો આંખ આગળ છતાં જેઓ તેનો ઉપયોગ ન કરે
તેઓ શું આત્મઘાતી ન ગણાવ ?

એ પ્રમાણે આ મતો આ લોકમાં સ્વસ્થ બનાવનાર અને
પરલોકમાં મુખ આપનાર હોઈ, દરેક માણસે તેને આદરવાં જોઈએ,
જેમ જેમ એની શ્રેણીમાં તે ચડતો જશે તેમ તેમ અભ્યાસ, અનુષ્ઠ
સ્થિતિની નજીક આવતો જશે. શ્રી પદ્ય પરમેષ્ઠી સર્વ મુમુક્ષુ જનોને
મત આદરવાની હમ્મશ અને તેને પાર ઉતારવાની શક્તિ આપે ! અમ્મ !

ઉપયોગ કેમ કરવો ?

સમજ વાચકવર્ગ કાંઈ વિદ્વાન ન હોઈ શકે, માટે શ્રીક
સૂચના અત્રે કરવાની જરૂર છે

પ્રથમ સમકિત અને મિશ્ન્યાત્વત્ત્વ સ્વરૂપ સમજવું એ બાબત
કર્તા પછી પોતાની શક્તિ તથા દેશકાળાદિનો વિચાર કરીને મત આદરવાં

મદદ, અનુભાસના, અનુચાલના, વિનય અને ભાવ એ પાંચ
શુદ્ધિ સહિત આ મતો કોઈ વિદ્વાન મુનિરાજ સમીપે અગીકાર કર્યા
અને તેવા જ ભાવે પાળવાં વરસમાં એકવાર સાધુજી પાસે જઈવા
પોતાથી બઢેરા આવક પાસે વાંચી જવાં, કે જેથી કરેલા 'નિશ્ચયો'
અથવા લીપેલા મતો યાદશક્તિમાં તાજ યાદ અને નિશ્ચયો
પાળવાનો નિશ્ચય દલીભૂત યાદ તેમ જ ગત વર્ષ દરમિયાન જે કાંઈ
હોય લાગ્યા હોય તેની આલોચના (આલોચના) હેવાય. દરેક
વેપારી વરસ આખરે પોતાની લેવકદેવકના હિસાબ તપાસે છે તેમ
'મત ના વેપારમાં શું શું ભૂલો પોતાથી થઈ અજર શું શું ચડતા
ભાવ થતા ગયા તે અનુચ વરસ આખરે તપાસવું જોઈએ.

એ ત વણી

વ્રત આદરનારે દરેક કલમ બરાબર લક્ષ્ય રાખીને વાંચવી. તે પળી શકે તેમ હોય તો જ કાયમ રાખવી અને પળી શકે તેમ ન હોય તો લાલ શાહીથી તેટલો ભાગ છેકી નાખવો, એટલે એ બધનખાં પોતે નથી એવું સમજાય તેમ જ કોઈ કલમમાં પોતાની સ્થિતિ વિચારતા શબ્દ વધારવા કે ઘટાડવા જેવું લાગે તો તેમ પણ કરવું આમાં લખેલી બધી કલમો પ્રમાણે બંધાવું જ જોઈએ એવો કાંઈ ફરજિયાત કાયદો નથી, પરંતુ જે થોડી બધણી કરી હોય તે પૂરેપૂરી પાળવી તો જોઈએ જ માટે આગળ પાછળનો વિચાર કરીને પછી બધણીમા પડવું વ્રત આદરવા તે કાંઈ ધોખીની પેઠે આડી અવળી જે ચાર ઝીકો મારી લેવાનું કામ નથી પ્રભુ સાક્ષીએ દસ્તાવેજ કરી આપવાનું કામ છે વળી જીવંતીસર એ દસ્તાવેજ પાળવાનો છે તે કાયદાના ઈકરાર કરતાં પણ વધારે ગંભીર કામ છે.

તે સાથે, વ્રત આદરનારે એટલું પણ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવું છે કે, વ્રત ધારવાની ઇચ્છાનું મૂળ સમ્યક્ત્વ અથવા સમક્ષિત હોવું જોઈએ અને જ્યારે સમક્ષિત સહિત વ્રત ધરાય ત્યારપછી પહેલાં પાચ અણુવ્રતમા તો મોટી છૂટો ન જ રાખી શકાય દાખલા તરીકે, બીજા વ્રતમા કોઈ એવી છૂટ રાખવા ઇચ્છે કે “જૂઠા દસ્તાવેજ કરવાની મને છૂટ છે” તો તે વ્રતધારીના લક્ષણ નથી, જ્યાં સમક્ષિત છે ત્યાં એવી છૂટનો સભવ જ નથી હો, સામાયિકો થોડી થઈ શકે, (પરિબ્રહ્મનો સ કોચ થોડો થઈ શકે; એ બધું શક્તિ મુજબ થોડું થાય એની હરકત નથી અરે, સમક્ષિત જીવ આજીવિકા અર્થે મીલનો ઉદ્યમ પણ કરી શકે, તથાપિ સમક્ષિત જીવથી વ્યભિચારની છૂટ કે ચોરીની છૂટ તો ન જ રાખી શકાય જે કૃત્ય માણસપણાને છાજે નહિ તે કૃત્ય સુશ્રાવકપણાને કદીએ છાજે નહિ

બાર મત

સમકિત (સમ્યક્ત્વ) નું સ્વરૂપ

સ્પષ્ટાર્થ - સમ્યક્ જોટલે સારી રીતે (તત્ત્વોનું) બહુપણું કરી તેમાં શુદ્ધ મહા શાખની તેનું નામ 'સમ્યક્ત્વ' એ 'સમ્યક્ત્વ' અથવા 'સમકિત,' 'ધર્મ' રૂપી ઇમારતનો હસ્તાંતર છે માટે તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ બહુનું જોઈએ.

વિવરણ :- 'સમ્યક્ત્વ'માં દેવ, ગુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વના બહુપણાનો સમાવેશ થાય છે -

(૧) દેવતત્ત્વ-કર્મરૂપ યાત્રુના હલુનાર, દેવજાની, દેવજાની, યોગીશ અતિશયે કરી સહિત, પાંત્રીશ વાણીના બુલે કરી મુક્ત, અમર દોષ રહિત, જોઈ હજાર જાદુ ઉત્તમ લક્ષણના ધરણુદાર, યોગકર્મ ઈશ્વર પૂજનિક અને બાર બુલે કરી સહિત એવા શ્રી જગત્વ તીર્થ-કર દેવ મહાવિદેહ કોત્રમાં વિચરે છે તે - તથા સકળ કર્મ રહિત, સકળ ઉપાધી વર્જિત, સકળ કાર્મ સિદ્ધિત, જન્મ-જરા-મરણ રહિત, અશરીરી અવિ નાશી, અનંત આદિમક સુખની હલેરમાં વિરાજતા શ્રી સિદ્ધ પરમાત્મા દેવ.

(૨) ગુરુ તત્ત્વ - 'પણ મહાવત'ના પાળનાર સત્તાવીશ બુલે કરી સહિત જાદુ મહાના ગાળક, હસવિધિ વતિધમના પાળક, છકાવના રક્ષક, સત્તર લેહે સવમના ધરણુદાર, શુદ્ધ જોધના હાવાર અને જિનેશ્વર દેવની આસામાં પ્રવર્તનારા : એવા સાધુ

(૩) ધર્મ તત્ત્વ :- દેવળી ભાષિત હયામય, વિનયમૂળ, શુદ્ધ આધારવિચારરૂપ, આદિમક-અનાદિમક સ્વરૂપ જલ્લાવનાર આદિમક બધનથી મૂકાવનાર, સિદ્ધાંત વચન રૂપ, મોક્ષ મુખનો આપનાર : એવો ધર્મ

મતિદા- ઉપર પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ ધરાવનારને મારે સાચા દેવ, ગુરુ અને ધર્મ બહુવા અને માનવા. તે સિવાયના બીજા કવં અસત્ દેવ, અસત્ ગુરુ અને અસત્ ધર્મને સ સાર તરણ-તારણ બુદ્ધિએ, મોક્ષાર્થે માનવા-વાંદવા તથા પૂજવાનાં, છવું ત્યા મુખી, મન-વચન અને કાયાએ કરી પચકલાણ,

આગાર

સંસાર અર્થે, લૌકિક વ્યવહારે, કુળાચારે, ગચ્છપરપરાએ રાજના કારણે ૧, દેવતાના કારણે ૨, નાતબતને કારણે ૩. બળાત્કારે. માતા-પિતા-વડીલોના-ગુરુના કારણે ૪, અટવી-વિષમ સ્થાનકે એ વગેરે કારણોએ ૫, ગોત્રજ પૂર્વજ આદિ દેવોને પૂજવું-પગે લાગવું પડે ૬ તેનો આગાર.

અતિચાર

(૧) સંકા-શ્રી જિન વચનના ગભીર-ગહન ભાવ સાંભળીને મનમાં સંદેહ ઉપજે તે.

(૨) કંઠા-અન્ય ધર્મની આકાંક્ષા એટલે ઇચ્છા કરવી તે

(૩) ત્રિતિગિચ્છા-ધર્મકરણીના ફળનો સંદેહ રાખવો તે

(૪) પરપાસંઢ પ્રસંસા-અન્ય જે પાપી મત (ઢાંગી ધર્મ) તેની પ્રશંસા એટલે વખાણ કરવાં તે

(૫) પરપાસંઢ સંથવો-અન્ય જે પાપી મત તેનો વિશેષ પરિચય એટલે સહવાસ કરવો તે.

એ પાંચ અતિચાર મારે જાણવા, પણ આચરવા નહિ

એ પ્રમાણે હું અરિહત-સિદ્ધ કેવળી ભગવતની સામે મિથ્યાત્વ વોમિરાવું (તણું) છું અને યથાશક્તિ નીચે પ્રમાણે 'આર વ્રત' મહાપુરુષ પંડિતરાજ, તરણ તારણ, ગુણવત, શુદ્ધ 'પંચ મહાવ્રત'ના પાળનાર, મહા વૈરાગી, પરોપકારી, સૂત્રસિદ્ધાતના જાણુ એવા અનેક ગુણે કરી સહિત મહારાજ શ્રી મુનિશ્રીના શિષ્ય પાસે અગીકાર કરું છું તેની ફરસનાએ કરી શુદ્ધિ હોજો શ્રી તમારે પૂજ્ય શ્રી સ્વામીના સંઘાડાની છે તે અખડિત હોજો

પહેલું મત [અણુમત.]

નામ :- “ યુક્તમોપાધ્યાય વેરમણ ”

અથવા “ સ્પૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ મત ”

સ્પટ્ટાર્ય - (સ્પૂલ = મોટકા, પ્રાણ + અતિપાત = પ્રાણીના પ્રાણને અતિપાત (હિંસા) વિરમણ = વિરામણ મત = પ્રતિજ્ઞા, મોટકા પ્રાણ તિપાત (હવર્દિસા) થી વિરામવા અથવા નિવર્તવા સબંધી મતિજ્ઞા

વિવરણ:- જમતમાં હવ (પ્રાણી) ને પ્રકારના છે એક વ્રસ અને બીજા સ્થાવર બેઠકિય, તઈકિય, ચૌરિકિય અને પચ્ચિય હવ તે વ્રસ કહેવાય છે અને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના હવ તે સ્થાવર કહેવાય છે ગૃહવાસમાં રહેલા મનુષ્ય (શાવક-આવિકા) થી બાહર હવની હિંસા સ્વયં તલ શક્તી નથી, માટે આ પુસ્તકના અત્તે પરિશિષ્ટ (અ) માં લખ્યા કુલ્ય તેની મર્યાદા કરૂં છ અને વ્રસ હવની હિંસાનાં નીચે પ્રમાણે પચ્ચિય આણુ કરૂં છ —

મતિજ્ઞા—(મોટકા) વ્રસ હવને વિના અપરાધે—વિનાકારણે સ્વકરૂપી—હણુવા નિમિત્તે હણવાના, હવું ત્યાં સુધી, જે કરણ તે વ્રસ યોગે પચ્ચણે, એટલે મન-વચન-કાયા એ વ્રસ યોગે કરી હવર્દિસા કરૂં નહિ; તેમ જ એ વ્રસ યોગે કરી બીજા પાસે કરાવું નહિ

મન વચન અને કાયા એ વ્રસને યોગે ' કરે છે કરતાં કરાવવું અને કરવાને કરૂં બાણવું એ વ્રસને કરણુ ' કહે છે

(૧) મન વચન ને કાયા વ્રસ યોગે ' કરી પાપ કરૂં નહિ એ વ્રસને વ્રસ કોટી કહે છે (૨) એ વ્રસ ' યોગે ' કરી પાપ કરાવું નહિ એ વ્રસને બીજા વ્રસ કોટી કહે છે એ એ મળી છ કોટી થઈ (૩) એ વ્રસ ' યોગે ' કરી બીજાને પાપ કરતાં કરૂં બાણ નહિ તેને ત્રીજા વ્રસ કોટી કહે છે એ વ્રસે મળી નવ કોટી થઈ એમાથી છેલ્લી વ્રસ કોટી બાહર કરી બાકીની છ કોટીએ આ મત અંગીકાર કરૂં છે

આગાર

પાંચ સ્થાવરના આરંભની ક્રિયા કરતાં, શરીર ઉપગરણ-
દુપદ-ચૌપદ-રસ-કસ-કરિયાણીની સારસલાળ કરતા, ઔષધાદિ
ખાતાં-ખવરાવતાં-ચોપડતા-ચોપડાવતાં, ચોર શત્રુ વિગેરેથી
પોતાનું રક્ષણ કરતાં, ચાલતાં-સૂતાં-ઉઠતાં-ખેસતા-રસોઈ કરતાં,
વેપાર અને બીજી અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરતાં અને સાંસારિક
કામકાજ કરતાં તથા શૂન્ય ઉપયોગે ત્રસ જીવ હણાય તેનો
આગાર *

* આગાર રાખ્યો છે તથાપિ “જીવહિસાત્યાગ વ્રત” અંગીકાર કર્યું છે
એ વાત ધ્યાનમાં લઈ નીચેની ખાખતો અવસ્થ પાળવા કાળજી રાખવી.

(૧) અણુગળ પાણી વાપરવું નહિ, છેક ઝીણા વસ્ત્રો પાણી
ગળવું નહિ.

(૨) સળેલું અનાજ ખરીદવું નહિ; અનાજ ઝાટકતા, તડકે નાખતા
તેમાના જીવ મરે નહિ તેવી સંભાળ રાખવી; સળેલું અનાજ જીવાત
ખાનામાં નાખવું

(૩) સીધું સામાન તથા ખાવા-પીવાની દરેક ચીજ ખરાબર જોયા
સિવાય વાપરવી નહિ. પ્રવાહી ચીજ ઉઘાડી મુકવી નહિ

(૪) લૂગડા પહેવણું કર્યા સિવાય પલાળવાં-ધોવાં નહિ કે ધોખીને
ધોવા આપવા નહિ

(૫) ખાટલા-ગોદડા તડકે નાખના કે ખખેરતા તેમાના જીવ મરે નહિ
તેવી સંભાળ રાખવી.

(૬) ખાવળાદિ સળી જાય એવાં ઈંધણ ખરીદવાં નહિ. છાણા, વાસના
ચારણાથી ચાળીને ખાળવાં, ચારણો ન મળે તો તેને ખરોખર ખખેરીને ખાળવા

(૭) વર્ષાઋતુમાં જીવની બહુ ઉત્પત્તિ થાય છે. માટે ખનતા સુધી ગાડી
આદિની સ્વારી કરવી નહિ

(૮) કપાસીઆ, તલ વિગેરેમા વર્ષાઋતુમાં જીવની ઉત્પત્તિ વિશેષ થાય
છે માટે ખનતાં સુધી તેવી ચીજનો વેપાર કરવો નહિ.

(૯) કઠોર સાવરણીએ પુજે વાળવો નહિ

અતિચાર

(૧) ધંધે- નિર્દય બુદ્ધિએ કરી કોઈ પ્રાણીને દુપાથી મરી ભથ્થે તેવા દૂંઢે ને માઠે જંખન જાંખવું તે.

(૨) ઘે- નિર્દય બુદ્ધિએ કરી કોઈ પ્રાણીને લાકડી આફિનો પ્રહાર કરવો તે.

(૩) ઉપિછેપ- દ્રેષ બુદ્ધિએ કરી કોઈ પ્રાણીનાં જાન-ઉપાંગ ઉઘર્વાં તે.

(૪) અર્ધમારે (અતિમારારોપણ)- કોઈ પ્રાણી ઉપર મર્ધાદાથી અધિક ભાર ભરવો તે.

(૫) મચ્છપાણ ધોરછેપ- દ્રેષ બુદ્ધિથી કોઈ પ્રાણીને ભાત પાણીને અતશાથ પાડવો તે.

*** એ પાંચ અતિચાર માટે જાણવું પડે આચરવા તકિ બીજી મત [અણુમત.]

નામ:- “ ધૂસાઓ મુસાવાયાઓ ચેરમણ ” અથવા “ સ્પુલ મૂપાવાદ ચિરમણ મત ”

સ્પષ્ટાર્થ -(સ્પૃશ=મોટકા. મૂપાવાદ=જૂઠું બોલવું તે, વિરમણ= વિરામવું મત=પ્રતિષ્ઠા) મોટકું જૂઠું બોલવાથી નિવર્તવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિચરણ - જગતમા જૂઠું વણા પ્રકારનું છે, તેમાં આ નીચે લખેલા પાંચ મુખ્ય છે -

(૧) કક્ષાસીક -(કન્ધા+અલિક=જૂઠું) વર કન્ધાનાં વેલીયાળ સંબંધી ચારાને ખોટું, ખોટાને સાદું કે સાતિ દેર કે ઉમર દેર વિગેરે જૂઠું બોલવું તે.

(૨) ગણાસીક (ગણાસીક) -(ગો=ગાય+અલીક=જૂઠું) ગાય, હેસ વિગેરે ઠોરના સંબંધમાં વાંઝળી ગાય હેસ વિગેરે જૂઠું બોલવું તે.

(૩) મોમાસીક (મૂમ્યમીક) (મૂમિ=જમીન+અલીક=જૂઠું) કાંઠેલી અથવા ઉપાડી જમીનના સંબંધમાં જૂઠું બોલવું તે.

(૪) થાપણમોસો- પારકી થાપણ મૂકવા આપી તે ઓળવવા સંબંધી જૂઠું બોલવું તે

(૫) મોટકી કુડીશાલ- મોટકી જૂઠી સાક્ષી પૈસા લઈને તથા સંબંધને લઈને પૂરવી તે.

પ્રતિજ્ઞા-એ રીતે મોટકું જૂઠું બોલવાનાં, જીવુ ત્યાં સુધી બે કરણ અને ત્રણ થોગે પચ્ચક્ષણ. (કોટી છએ)

આગાર

કોઈ જીવ બચાવવાને કારણે, મશ્કરીમાં ભયથી, કે ઘર સંબંધી કામમાં કોઈ વાત છાની રાખવા જેવી હોય, તેથી, તથા ભાષા ન જળવાય ને ઉપયોગ શૂન્યથી બોલાય તેનો આગાર પણ કોઈને મોટું નુકસાન થાય એવું જૂઠું બોલવું નહિ.

અતિચાર

(૧) સહસ્સન્મવલાણે-કોઈને ધ્રાસકો પડે કે નુકસાન થાય એવી અણવિચારી ભાષા બોલવી તે.

(૨) રહસ્સન્મવલાણે-કોઈની રહસ્ય(છાની) વાત ઉઘાડી કરવી તે

(૩) સદાગમંતમેષ-ખોતાની સ્ત્રીના (સ્ત્રીએ પુરુષના) મર્મ પ્રકાશ કરવા તે

(૪) મોસોવણસે મૃષા (ખોટો) ઉપદેશ-નીતિથી ભ્રષ્ટ થાય તેવો કરવો તે.

કૂડલેદ્ધકરણે-ખોટા દસ્તાવેજ, ખાતાં, નનામો કાગળ ચીઠ્ઠી વિગેરે લખવાં તે

એ પાંચ અતિચાર મારે જાણુવા પણ આચરવા નહિ.

ત્રીજી પ્રત [અણુપ્રત]

નામા- “ યુક્તાઓ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણ ” અથવા સ્પૂલ
અવતારાન વિરમણ પ્રત ”

સ્પષ્ટાર્થ- [સ્પૂલ-મોટકુ અદનાદાન=વગર આપ્યે હેવું તે,
વિરમણ=વિરામવું પ્રત=પ્રતિજ્ઞા.] વગર આપ્યે અથવા વગર કંઈ
કેાઈ ત્રીજા દેવાથી જોટલે ચોરી કરવાથી વિરામવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિવરણ-સ્વામી અદત્ત છપ અદત્ત, તીર્થંકર અદત્ત અને શુર
અદત્ત એ ચાર પ્રકારના અદત્ત પૈકી સ્વામી અદત્તથી ચોરીનો કુન્દો
બને છે તેના પ્રકાર નીચે મુજબ —

- (૧) સ્વાતર સળી-ખાતર ખોદીને (બર-ફકાન તોડીને) માલ હેવો તે
- (૨) ગાંઠહી છોહી-ગાંઠહી છોદીને (કાતરીને-ફાડીને) અદનાતથી
માલ હેવો તે
- (૩) ટાલ પર ફુંચીય કરી-બર, ફકાન પટારા, પેટી, પાકીદ,
વિગેરેને તાણુ રાંધે બધા છીપેલું હોય તેને પર જોટલે પાચી (બીલ)
કુબીથી ઉઘાડીને કે તોડીને અદનાતથી માલ કાઢી હેવો તે
- (૪) પઢી વસ્તુ પળીયાસી જાળી-પઢેલી ત્રીજનો બધી બાંધવા
છતાં હેવું તે

ફરપાદિક-એ સિવાય છુટી, જૂડી, ગજવું કાપી નજર વૃક્ષી
તથા હુમલો કરીને માલ હેવો તે

પ્રતિજ્ઞા-ઉપર પ્રમાણે સ્વામી અદત્ત જોટલે બધીએ આપ્યા
વગર કે કદા વગર હેવાનાં જોટલે ચોરી કરવાનાં છવું ત્યાં મુખી બે
કરણ બન ત્રણ થોડે પચાસાણ બને બારે કીમતની કાટેલી કે
પઢેલી વસ્તુનો માલિક ન મળી આવે તો તેનો () કસાગ ખર્ચા
કામાં વાપરવો એવી પ્રતિજ્ઞા કરૂ છુ પણ પરિશદની મર્યાદામાં ગણવો

આગાર

(૧) સગાં સ્નેહીની ચીજ તેના ભરોસે (તેને પાછી આપવાના નિશ્ચયે), વગર કહ્યે, દેવી પડે તેનો આગાર.

(૨) છીંકણી, સોપારીનો કટકો, કલમ વિગેરે નિર્મલિય ચીજ બહુ જરૂરિયાત હોવાથી (માલિકની ગેરહાજરીમાં કહ્યા વગર દેવાનો આગાર.)

(૩) દાટેલી કે રસ્તામાં પડેલી વસ્તુનો માલિક મળી ન આવે તો તે રાખી દેવાનો આગાર. (પણુ જો તે ભારે કીમતની હોય તો તેનો અમુક લાગ ધર્માદામા વાપરવા પ્રતિજ્ઞા કરવી.)

અતિચાર

(૧) તેનાહટે (સ્તેનઆહત) (સ્તેન=ચોર+આહત=હરણ કરેલી) ચોરાઉ વસ્તુ જાણી ખૂઝીને દેવી તે

(૨) તકરપઓગે-ચોરને મદદ કરવી તે

(૩) વિરુદ્ધ રજ્ઞાઈકમે-રાજ્ય વિરુદ્ધ કામ એટલે દાણ ચોરી કે લાંચ દેવી વગેરે કામ કરવું તે

(૪) કૂડતોળે કૂડમાણે-ખોટા તોલ અને ખોટા માપ રાખવાં તે.

(૫) તપ્પડિરુવગવવહારે(- તત્ પ્રતિરૂપ વસ્તુનો વહેવાર) દેખાડેલી વસ્તુ આપતા ખીજ વસ્તુ આપવી તે.

એ પાંચ અતિચાર મારે જાણવા પણ આચરવા નહિ.

ચોથું વ્રત [આશુવ્રત]

નામ.-“ મૈથુનાઓ મેહુનાઓ વેરમણં અથવા “ સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત.”

સ્પષ્ટાર્થ—(સ્થૂલ=મોટકા, મૈથુન=કામલોગ, વિરમણ=વિરમવું, વ્રત=પ્રતિજ્ઞા.) મોટકા મૈથુન સેવવાથી, વિરમવા સખંધી પ્રતિજ્ઞા.

વિવરણ—(૧) પુરુષે પરમીયી અને સ્ત્રીએ પરપુરુષથી મૈથુન સેવવું એ વ્યભિચાર કહેવાય છે માટે તેનાં સર્વથા પચ્ચક્ષ્ણાણુ કુ હ (૨) પોતાની સ્ત્રી કે પુરુષથી સ્વથા મૈથુન તજવું મુશ્કેલ માટે તેની મર્યાદા કરુ હ

મતિદ્વા—(૧) પોતાની સ્ત્રી કે પુરુષ સિવાય અન્ય સ્ત્રી પુરુષ તિર્થંચ કે દેવતા સગંધી છવુ ત્યાં સુધી નીચેની કોટીએ પચ્ચક્ષ્ણાણુ—

(અ) જ બુદ્ધીપતા હક્ષિણાર્ધ ભરતમાના મનુષ્ય—તિર્થંચ સગંધી એકે કરણને એકે મોઢે એટલે કામાએ કરી મૈથુન સેવું નહિ (કોટી એકે)

(બ) બાકી રહેલાં મનુષ્ય તિર્થંચ અને દેવતા સગંધી એ કરણને ત્રણ મોઢે એટલે મન, વચન અને કામાએ કરી મૈથુન સેવું નહિ અને એ ત્રણ મોઢે મૈથુન સેવરાવું નહિ (કોટી છએ)

(૨) પોતાની સ્ત્રી કે પુરુષથી નીચે લખેલી તિથિઓમાં છવુ ત્યાં સુધી એકે કરણને એકે મોઢે એટલે કામાએ કરી મૈથુન સેવવાનાં પચ્ચક્ષ્ણાણ

[નીચે તિથિઓનાં નામ લખવાં]

[૨] શુકલ પક્ષમાં —

[૧] કૃત્તિક પક્ષમાં :—

માગાર

નીચેલી તિથિ ભૂલી જવાથી કે તિથિની ખબર નહિ પડવાથી મૈથુન સેવતાં પ્રત બાળે નહિ પણ બીજે દિવસે મૈથુન સેવવું નહિ

• અતિષાર

(૧) રૂપરિય પરિગ્રહિય ગમણે—(રૂપરિય એટલે ઘોડા કાળની (નાની ઉમરની, પરિગ્રહિય એટલે મહણ કરેલી—પરચેલી)

• આ જનના પદેલા અને બીજા અતિષારના અર્થ કરવાર્થ ૧૮લાં પુસ્તકમાં જૂલ વચેલી જોવામાં આવે છે મદિ તેમ પ્રજાસે કરવાની અને જરૂર જણાય છે :—

લગ્ન થયેલું છે પણ ઉંમર નાની છે તેનાથી ગમન કરવું તે.

(૨) અપરિગ્રહિય ગમણે—(અપરિગ્રહિય એટલે ગ્રહણ કરેલી નથી, લગ્ન થયું નથી.) વેવિશાળ થયેલ છે પણ લગ્ન થયેલું નથી તેનાથી ગમન કરવું તે

(૩) અન્નંગ કિહા—પરસ્ત્રીનાં અંગોને વિષય દ્રષ્ટિથી સ્પર્શ કરવો તે, કામચેષ્ટા કરવી તે.

(૪) પરવિવાહ કરણે—પારકા વિવાહ તથા નાતરાં કરાવવાં તે.

(૫) કામભોગેષુ તિન્વામિલાસા—કામભોગ ઉપર અતિ તીવ્ર ઇચ્છા કરવી તે.

એ પાંચ અતિચાર મારે જાણુવા પણ આચરવા નહિ.

પાંચમું વ્રત [અણુવ્રત]

નામ:—થુલાઓ પરિગ્રહાઓ પરિમાણ” અથવા સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત. ”

ઇત્તરિય પરિગ્રહિય ગમણે નો અર્થ “ થોડા કાળની એટલે નાની ઉપરની સ્ત્રીથી ગમન કરવું નહિ. ” એવો કરેલો છે તે જૂલ ભરેલો છે કારણ કે નાની ઉંમરની હોય પરંતુ તેનાથી લગ્ન થયેલું ન હોય તો તે પરસ્ત્રી કહેવાય અને પરસ્ત્રીથી મૈથુન સેવવાનાં તો અહીં પચ્ચક્ષ્ણાણુ કરેલાં છે, તો તે અતિચાર કહેવાય નહિ, આણુઆચાર કહેવાય, માટે ખરું જોતાં તે સ્ત્રીથી લગ્ન થયેલું હોય જોષ્ઠએ પણ નાની ઉંમરની હોવાથી તેનાથી મૈથુન સેવવાનો અતિચાર કહેલો છે (સરકારી કાયદો પણ એવો જ છે)

અપરિગ્રહિય ગમણે નો અર્થ “ ગણિકા વગેરેથી ગમન કરવું નહિ ” એવો કરેલો છે, તે પણ જૂલ ભરેલો છે કારણ કે ગણિકા એ પણ પરસ્ત્રી જ ગણાય; માટે “ વેવિશાળ થયેલ છે પણ લગ્ન થયેલું નથી ” તેવી સ્ત્રી સમજવી કારણ કે લગ્ન થયા સિવાય તે મૈથુન સેવવાને યોગ્ય નથી માટે અતિચાર કહેવાય

સ્પષ્ટાર્થ:- (સ્વૃણ=મોટકા, પરિશ્વૃણ=માલમત્તા, પરિમાણ=મર્યાદા, મત=પ્રતિષ્ઠા) મોટકા પરિશ્વૃણની મર્યાદા કરવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા + વિવરણ-પરિશ્વૃણ નવ પ્રકારનો છે તેની વિગત નીચે 'મર્યાદા'માં આપી છે

પરિશ્વૃણની મર્યાદા

- (૧) સ્વેચ્છ-કામી જમીન જેવી કે ખેતરો, વાડી ગામ, ગમાણ, વાઢે, ખરાબો, ભાગમાં આવેલી વગેરે પોતાનાં કરી રાખવા હોય () અથવા બીજી રાખવાં હોય તો વીણા () સુધી
- (૨) વસ્યુ-કામી જમીન જેવી કે ઘર-કાઠ, ઘર ટાકાં, ખડકી સજ્જિત-કામગીર () જ્યોરડીઓ () ઠેલ () કાઠાં ખાવાની જ્યોરડીઓ () ધર્મશાળાને અથવા જ્યોરડીઓ () કટ્ટાડી મકાન બાંધીને વેચવાં તે () તથા બચાવો () તેને અથવા વગેરે () વગેરે બાંધેલાં મકાન (જમીન સાથે) નબ () સુધી
- (૩) હિરણ્ય-બઢેલ તથા વગર બઢેલ રૂપ, ચેર () સુધી તથા વેપાર [] ધરણ []
- (૪) સુવર્ણ-બઢેલ તથા વગર બઢેલ સોનું, ચેર [] સુધી તથા વેપાર [] ધરણ []
- (૫) ઘન-હીરા, માણેક, મોતી, પરવાળાં, વગેરે હવેરાત રૂપીઆ [] સુધીની કિંમતનું વેપાર, ધરણ તથા મહોરબ નાણું રૂપીઆ [] ની કિંમત સુધીનું માસ બારમાં અમુક ધર્મશાળામાં રકમ [] વાપરવી જોઈએ.
- (૬) ધાન્ય-અનાજ ઘર અથવા માટે ચિલકે રાખવું પડે તો વરસ એકે મણ [] સુધી

+ જો કોઈને ધર્મજ્ઞ આપણે જાણ છે તે જોઈ કરવા પરિશ્વૃણ પરિમાણ કરવું તેનું નામ 'ધર્મજ્ઞ પરિમાણ મત' આ મતને આ નામ પણ આપેલું છે.

- કાલાં [] કપાસ [] ઝેરંડા [] સરસવ []
 ગોધુમ [] ચોખા [] જીવાર [] બોજરી ()
 મગ () તલ () કઠોળ () વગેરે ચોવીસે જાતના ધાનના
 વેપાર માટે શિલકે રાખવું પડે તો વરચ એકે મણ () સુધી.
 (૭) દુપદ—(એ પગ વાળા) દાસ, દાસી, વાણીતર, કામગરા, વગેરે
 પોતાના ઘર મધ્યે પોતાના કરી રાખવાં હોય તો નગ () અને
 પક્ષી રાખવા હોય તો નગ () સુધી.
 (૮) ચૌપદ—ચાર પગવાળાં જનાવર—
 વાહનની મર્યાદા નીચે મુજબ:—

(અ) ચૌપદની પરીવાર સહિત મર્યાદા	(બ) ફરતા વાહનની મર્યાદા	(ક) તરતાં વાહનની મર્યાદા
ગાય નગ	પાલખી નગ	વહાણુ નગ
લેસ નગ	ખળદગાડી	હોડી નગ
ખળદ નગ	ઘોડાગાડી	સ્ટીમર નંગ
ઘેટા નગ	બહેલ નગ	લૌન્થ નંગ
ઘોડા નગ	રથ નગ	મનવાર નગ
બકરી નગ	એકા-ડમણી	તાવડા નગ
ઊંટ નગ	ખાઈસિકલ	ત્રાપા નગ
પાડા નગ	મોટરકાર	ખલ્લુ

- (૯) કુત્રિય—ઘરવખરી એટલે નાનાં મોટા રાચરચીલા, પેટી-પટારા વગેરે
 સર્વ થઈને કુલ રૂપીયા [] સુધી તથા તાંબાના વાસણ, પીત્તળના
 વાસણ, જરમન સીલ્વર વગેરે ધાતુનો વેપાર કરવો પડે તે
 [] કાપડનો [] લાકડાનો [] વગેરે.

પ્રતિજ્ઞા—ઉપર પ્રમાણે મર્યાદા કીધી છે, તે ઉપરાંત પરિશ્રદ્ધ રાખવાનાં
 જીવું ત્યા સુધી એક કરણ ને ત્રણ થોગે પચ્ચક્ષાગ, [કોટી ત્રણે] X

આગાર

દહેણામા કે વારસા હકથી આવેલી તથા લોચથી જડેલી વસ્તુ રાખી
 લેવાનો આગાર પણ તરત જ તેની તપાસ કરવી કે પોતે મર્યાદા કરેલી છે તે

ઉપરાંત તો દેહી ધીજ થઈ જતી નથી? જો તેમ જન્મુ દેહ તો તાકીદે વધારાની ધીજનો સદુપયોગ કરી દેવો.

અતિષાર

- (૧) સ્તેષ-વસ્તુ-પ્રમાણાદિક્રમે - ઉઘાડી તથા ઢાંકી જમીનની મર્યાદા જોળાયેલી તે.
 - (૨) હિરણ્ય-સુવર્ણ-પ્રમાણાદિક્રમે - રૂપાની તથા સોનાની મર્યાદા જોળાયેલી તે.
 - (૩) ધન - ધાન્ય - પ્રમાણાદિક્રમે - ધન તથા ધાન્યની મર્યાદા જોળાયેલી તે.
 - (૪) દુપદ-ત્રીપદ-પ્રમાણાદિક્રમે - બે પગવાળાં અને ચારપગાં પ્રાણી આદિની મર્યાદા જોળાયેલી તે.
 - (૫) કુચિય-પ્રમાણાદિક્રમે - ઘરવખરીની મર્યાદા જોળાયેલી તે.
- જો પાંચ અતિષાર બાંધવા પડે ત્યાંથી નહિ.

છઠ્ઠું મત [ગુણુ મત]

નામ: - “ વિદ્યા પરિમાણ મત ”

સ્પષ્ટાર્થ: - જે જામમાં રહું છું ત્યાંથી હજી વિદ્યાઓ.

વિષય-વિદ્યાઓ. હજી છે - ૧. વસ્તુ જોડે છે, ૨. જગત [જગત] જોડે નીચી ૩. ગ્રીષ્મી [વિર્યક] જોડે વચલી ત્રીજી વિદ્યા આઠ પ્રકારની છે: - ચાર વિદ્યા અને ચાર વિદ્યા [પૂણી] જોડે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય અને ઇશાન.

પરિમાણ

૧. જન્મુ વિમાન કે પવત કે જલનમાં જન્મુ દેહ તો ગાઉ []
૨. નીચું જીવણુ દેહ તો ગાઉ []

૩ ત્રીછી (તિર્યક) દિશાએ ચાર દિશા અને ચાર વિદિશાએ જવાની મર્યાદા • પોતાના રહેવાના ગામથી []

(અ) જળ માર્ગે-વહાણુ તથા આગબોટે બેસીને ગાઉ []

[વ] સ્થળ માર્ગે પગે ચાલીને કે વાહને બેસીને કે રેલમાં બેસીને કે વિમાન તથા બલૂનમાં બેસીને જવું હોય તો ગાઉ []

પ્રતિજ્ઞા- ઉપર પ્રમાણે મર્યાદા કરી છે, તે ઉપરાંત જઈને સ્વેચ્છાએ, કાંયાએ, પાંચ આશ્રવ અને અઠાર પાપસ્થાનક સેવવાનાં, જીવું ત્યાં સુધી બે કરણુ અને ત્રણુ યોગે પચ્ચક્ષાણ.[કોટી છએ] અને નહદમાં રહીને હદ બહારની જમીનના સબધમાં એક કરણુ ને ત્રણુ યોગે પચ્ચક્ષાણ [કોટી ૩]

આગાર

ચોરાદિ વડે હરણુ કરવાથી રાજદિના બળાત્કારથી, ગાઉનું માપ બરાબર માલૂમ નહિ પડવાથી, પવનથી બોટ-વહાણુ ઘસડાઈ જવાથી અને બેલાન થઈ જવાથી મર્યાદા ઓળંગી જવાય તેનો આગાર અને આગળ ઉપર સાધુપણુ અગીકાર કરું તો મર્યાદા ઓળંગી ગમે ત્યાં બઉ તેનો આગાર. (સાવધકર્મ નહિ કરવા દિશાની મર્યાદા કરેલી છે પણ સાધુને કાંઈ સાવધકર્મ કરવા જવાનું નથી)

અતિચાર

- [૧] ઉદ્દિશિષ્પમાણાઙ્કકમે-ઉંચી દિશાની મર્યાદા ઓળંગવી તે
- [૨] અધોદિશિષ્પમાણાઙ્કકમે-નીચી દિશાની મર્યાદા ઓળંગવી તે
- [૩] તિરિયદિશિષ્પમાણાઙ્કકમે-ત્રીછી [તિર્યક] એટલે જળ તથા સ્થળ માર્ગની ચાર દિશા અને ચાર ખૂણાની મર્યાદા ઓળંગવી તે.

+ હાલમાં રેલ્વેની સગવડ હોવાથી માણસો ઘણા દૂર જઈ શકે છે તેથી ત્યાં જાતે નહિ જતા સગા સ્નેહીથી પત્ર કે તાર મારફત કામ કરાવી શકાય છે મોટે હદમાં રહીને હદ બહારની જગ્યામાં તેમ કરવા આગાર રાખ્યો છે.

[૪] ચેષુષ્ટિ—સમળી દિશાના ગાઉ ભેગા કરી એક દિશાએ જવું તે.

[૫] સર્વવરદાદ—સર્વેક પડવા છતાં આગળ જવું તે

એ પાંચ અતિચાર મારે બાંધવા પણ આચરવા નહિ

સાતમ્ય મત [ગુપ્ત મત]

નામ:—“ઉપમોગ પરિમોગ પરિમાણ વ્રત” અથવા “મોગોપમોગ પરિમાણ વ્રત ”

સ્વર્ણ્ય:—(ઉપ = ઘોડું + ભોજ = ભોજવવું, પરિ = વધારે + ભોજ = ભોજવવું, પરિમાણ = મર્યાદા, મત = પ્રતિજ્ઞા આદ્ય, પુરુષ અને વિદ્યેષત વગેરે જે વસ્તુ દ્વિવસ્રમા એક જ વાર (ઘોડી વાર) ભોજવવામાં આવે છે તે ઉપભોગ અને ઘર, વસ્ત્ર વગેરે જે વાર વાર ભોજવવામાં આવે છે તે પરિભોગ એ બેની મર્યાદા કરવા સબંધી પ્રતિજ્ઞા

વિવરણ:— (૧) મોયળાઉય એટલે ભોજન સબંધી અને (૨) ક્રમ્મઠય એટલે વેષાર સબંધી : એ બે પ્રકારે આ મતની મર્યાદા કરવાની છે મોયળાઉય ના ૨૬ પ્રકાર અને ક્રમ્મઠય ના ૧૫ પ્રકાર છે પ્રથમ મોયળાઉયની મર્યાદા કર્યા પછી ક્રમ્મઠય ની મર્યાદા કરીશું

મોયળાઉય ના ૨૬ બોલની મર્યાદા:—

(૧) રુદ્રણિયાત્રિદિ દિવ છુછવાના તથા શોખથી હાથમાં રાખવાના ક્રમાલ—કુવાલ નમ () તેનીજબલ—
રેશમ () બિનનો () મુનર ઉ ()

આ ૨૬ બોલની મર્યાદામાં દરેક બોલમાં જન લખવા જગ્યા રાખી છે ત્યાં જન નહિ લખે તોપણ આલેખ, કારણ કે જાડી ખપતી ચીજની જન લખવાની છે તે નહિ લખે તો તે ખતની બાંધી ચીજે ખપતી છે અને તેની મર્યાદા કરી છે એમ સમજાશે. પરંતુ માર્ક ચીજ ત્યાગવાની મરજી દોષ તો “અમુક ચીજો ત્યાગ છે” એમ લખવું અથવા અમુક ચીજો (નામ લખવી) મિથ્યાપ બાંધીનીતો ત્યાગ છે એમ લખવું.

- (૨) દંતણવિહં :- લીલાં દાતણના કટકા નગ () તેની જાત :- બાવળ () આવળ () કબોઈ () જલ () લીંબડો () તુવેર () કપાસ () નેતર () વડનુ ()
- (૩) ફલવિહં :- શોખથી શરીરે ચોળવાનાં ફળ દિન એકે () તેની જાત :- અરીઠાં () આંખળાં () ક કોડી ()
- (૪) અઘ્મંગણવિહં :- શરીરે ચોળવાનુ તેલ, કુલેલ, અત્તર વિગેરે દિન એકે શેર () તેની જાત :-
- (૫) ઉવટ્ટણવિહં :- શરીરે મદન કરવાની પીઠી વિગેરે દિન એકે શેર () તેની જાત - સાબુ () સાજીખાર () ખારો () લોટ () માટી () છાસ () છાણુ ()
- (૬) મંજ્જણવિહં :- સ્નાન કરવાનુ પાણી દિન એકે મણ () દેશ સ્નાન તથા અશુદ્ધતાનો આગાર.
- (૭) વસ્થવિહં :- શરીરે પહેરવા-ઓઢવા-પાસે રાખવાનાં વસ્ત્ર દિન એકે નગ () તેની જાત.-પણુ ધર્મ ઉપકરણુ જુદાં જુદાં પ્રસંગે આગાર
- (૮) વિલેવણવિહં :- શોખ નિમિત્તે શરીરે ચોપડવું કે કપાળે ચાલ્લો કરવો હોય તો દિન એકે શેર () તેની જાત :- કકુ, કેશર, સુખડ, લવીંગ, મરી સુઠં વગેરે
- (૯) પુષ્પવિહં :- સુઘવાના કે પહેરવાના ફૂલ (કોઈના તોડેલાં હોય તે તથા પોતાના બગીચામાંથી તોડવાં કે વેચવા પડે તો આગાર) દિન એકે શેર () તેની જાત -
- (૧૦) આમરણવિહં :- ઘરેણા પહેરવા હોય તો દિન એકે રૂપીઆ () સુધીની કીંમતના. તેની જાત -

- (૧૧) સૂપચિહ્ન—ધૂપ કરવો હોય તો દિન જોકે થોર ()
તેની જાત—સોળાન, અગરબત્તી, શુગળ, હોટ.
- (૧૨) પેઝચિહ્ન—તેજના સહિત થા, કોણી, સરખત ()
ભાંચ () જુદાણાનો () વગેરે પીવાની વસ્તુ
દિન જોકે થોર () તેની જાત—
- (૧૩) મલ્લજાચિહ્ન—સુખડી—મીઠાઈ—હલવો—ફૂંધીનો હલવો—ખાપડીની
ખીચડી વગેરે દિન જોકે થોર () તેની જાત—
- (૧૪) ઉદનચિહ્ન—(મોદન=ચોખા) કઠોળ સિવાયનું લાઝુ ખાન
દિન જોકે થોર () તેની જાત—
- (૧૫) સૂપચિહ્ન—કઠોળ દિન જોકે થોર () તેની જાત
- (૧૬) વિગાચિહ્ન—મધ, માખણ, દારૂ, માંસ જે વ્યાર મહાવિગ્રહ
સહેસિ ખાવાનાં તથા વાપરવાનાં પદ્ધતિસાથ

હવા તરીકે મધ-માખણ ખાવાનો આગાર હવા તરીકે દારૂ
ચોખડવાનો આગાર અગ્રેહ હવાની જનાવટના અજ્ઞાનપણાને લીધે
કોઈ મહાવિગ્રહ ખવાય તો તેનો આગાર

લઝુ વિગ્રહ ખાવાની દિન જોકે નીચે પ્રમાણે મર્નાદા—

શી	પતાસાં	શી
ગોળ	શીખડ	મહાઈ
તેલ	ફૂંધપાક	ખાંડસકીમ
સાકર	ખાંડુચી	જરૂર
ખાંડ	ફૂંધ	

- (૧૭) સાગચિહ્ન—લીલોત્રી ચાક માટે તથા કાચી ખાવામાં લેવી તે દિન
જોકે થોર () તેની જાત અત્રે લખવા બહાર નથી મત ખાસ
કરનારને કટાણો ન લખજો તે સાફ આ પુસ્તકના અંતે ખસિયે
(ક) માં તમામ લીલોત્રીનાં નામ લખ્યાં છે તેમાં પાતાની મરજીમાં આવે
તે લીલોત્રીની છૂટ રાખી ખાંડની લીલોત્રીનાં પદ્ધતિસાથ કરવાં.

અને એ પચ્ચક્રખાણ કરેલી લીલોત્રીનાં નામ ઉપર લાલ સાહીથી છેકેા મારવેા એટલે ખાકીની લીલોત્રી ખપતી છે એમ સમજાશે અને લીલોત્રીની મર્યાદા સમજવી.)

નીચેની તિથિઓએ તમામ લીલોત્રીનો ત્યાગ :

શુકલ પક્ષમાં :—

કૃષ્ણ પક્ષમાં :—

(૧૮) માહુરવિહં :— મેવો, દિન એકે શેર () તેની જાત :—કેરી પાકી () કેળાં પાકાં () તથા દ્રાક્ષ, ચારોળી, ખજૂર ખારેક, પીસ્તાં વિગેરે :—

(૧૯) જિમણવિહં :— જમવાને માટે ધાન્ય દિન એકે () તેની જાત,

(૨૦) પાણિવિહં :— પીવા માટે પાણી શેર ()

(૨૧) મુખવાસવિહં :—સુખવાસ નિમિત્તે ખાવાની વસ્તુઓ. દિન એકે શેર () તેની જાત :—

(૨૨) વાહનવિહં :— ખેસવાનાં વાહન :— વહાણુ, (નાવ) આગબોટ, કોટિયું, ત્રાપો, વગેરે દિન એકે નગ () તેની જાત :—

(અ) ફરતાં—આગગાડી. (સલૂન)

(વ) ચરતાં—ઘોડો, ઊટ, પાડો.

(ક) તરતા—જળવાટે.

(હ) આકાશ માર્ગે. (બલૂન વગેરે)

(૨૩) ઉવાળવિહં :— પગરખા વગેરે, નગ () તેની જાત :— સપાટ, ક તાનના જોડા, પાવડી, મોજા.

(૨૪) સચર્ણવિહં :—સૂવા ખેસવાનાં આસન તથા સાહિત્ય, નંગ () તેની જાત :—

(૨૫) સચિત્તવિહાર- સચેત દ્રવ્ય, દિન જોકે ન ગ () તેની બાબત

(૨૬) દુષ્કર્મવિહાર- સચેત અને અચેત મળીને દ્રવ્ય ન ગ ()
તેની બાબત :-

દાનિ લોકજનનો સર્વથા અથવા માત્ર જોકેમાં દિન તે
ત્યામ રાજ, જરા, પરવશપણ, પરદેશ તથા જુલુકનો આગાર

પ્રતિજ્ઞા:- ઉપર પ્રમાણે છઠ્ઠીસ જોડની મર્યાદા સ્ત્રી છે, તે
ઉપરાંત કેઈ વસ્તુ સ્વેચ્છાએ હેશિ કરી લોગ નિમિત્તે લોગવનાર્થ
હવું ત્યાંથી જોકે કરજી ને મંજી થોગે પચકુલાજ

આગાર

લેગલેગ, અહલગહલ, જોસઠવેસઠ, અભણપણ, ઉપયોગ સૂચ
લમ-મૂત્ર અને શુભ પ્રસંગ, અભિ પ્રસંગ, દુષ્કાળ પ્રસંગ, પ્રસંગ
પ્રસંગ, અનુકંપા પ્રસંગ તથા છ છીડીનો આગાર

અતિચાર

(૧) સચિત્તાહાર- સચેત વસ્તુ ખાવી તે

(૨) સચિત્ત પશ્ચિદ્વાહાર- સચેત વસ્તુની સાથે વળગેલી વસ્તુ
ખાવી તે બાળનાદિકથી ગુહર ઉખેડીને ખાવો તે

(૩) અપોભિયા સહિમક્ષણયા- નહિ પકવેલી વસ્તુ ખાવી
કષુભરાદિક

(૪) દુષ્કર્મો સહિ મક્ષણયા- માઢી રીતે પકવેલી વસ્તુ ખાવી
લઠયાં તે સીંગણાં, સકરીયાં, કારીયાં, ઉધિયુ વગેરે

(૫) દુષ્કર્મો સહિ મક્ષણયા - ખાવાનું થોડું અને નાખી રેવ
મણુ જોવી ચીજ-ચેરડી, સેગાની સીંગ, લોંચર્સ
(મગફળી) ખાવી તે

જો પાંચ અતિચાર, મારે બાળુવા પણ આચરવા નહિ.

આપવું પડે તો તથા કોસ. રેંટ, ઝંપ ઝીલું કરવું પડે તો તથા લાઇ પ્રસંગે પાણી આપવું પડે તો આગાર.

(૧૫) અસદ્ગજણપોસણયા:- (અસતિ જનને પોષવાનો) ઢાર, શુલામ-તે છોકરીઓ રાખી વેશ્યાનો ધંધો કરાવવો નહી, પણ પોતાની ગાય, ભેંસ, ઘોડા વગેરે ઉછેરી વેપાર કરવો પડે તો આગાર.

આગાર

પોતાના ઘરની કે લેણામાં આવેલી ચીજ વેચવી પડે તેનો આગાર.

આઠમુ વ્રત [ગુણુવ્રત]

નામ:- “ અળથ્યદંડાઓ વેરમણ ” અથવા “ અનર્થ દંડ વિરમણ વ્રત ”

સ્પષ્ટાર્થ:- અનર્થ એટલે અર્થ (સ્વાર્થ) વિના આત્મા દંડાય છે તેવી ક્રિયાઓથી વિરમવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા.

વિવરણ:- ‘ અનર્થ દંડ ’ ના ચાર પ્રકાર છે તે નીચે સુજ્ઞ -

(૧) અવજ્ઞાણાચરિયં:- (અપધ્યાન એટલે ખોટું ધ્યાન ધરવાથી) પાપકારી આર્ત ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન ધરવું તે (અમુક માણસનું ઘર બળી જાય તો સાડ, એવું દ્રેષપ્રુદ્ધિથી ચિંતવવું તે રૌદ્ર ધ્યાન અને સાસારિક દુ ખોની ચિંતામાં મશગૂલ થવું તે આર્ત ધ્યાન.)

(૨) પ્રમાયાચરિયં:- (પ્રમાદ-આચરણ) એઠવાણી, ઘી, તેલ, ગોળ, વગેરેના વાસણ ઉઘાડા મૂકવાથી ત્રસ જીવ અદર પડી મરણ પામે તેવા પ્રવાહી પદાર્થોનો પ્રમાદ (આળસ) કરવો તે

(૩) હિંસપ્પયાણં:- હિંસાકારી શસ્ત્ર તથા બીજી કોઈ હિંસા ધાય તેવી વસ્તુ, હિંસા કરવાના કામમાં કોઈને આપવી તે

(૪) પાવકમ્મોવણસં:- (પાપ કર્મનો ઉપદેશ) ત્રસજીવની ઘાત ધાય એવો તથા સાધુ-શ્રાવક, આદરેલા વ્રતધી બ્રહ્મ ધાય એવો ઉપદેશ કરવો તે

- (૮) રસવાણિજ્યે—(રસનો વેપાર)નીચ રસ એટલે ઠારનો વેપાર નહીં જોય રસ એટલે ઘી, તેલ, સરસીયુ, જોરડીયુ, આરતી બોળ, ખાંડ, સાકર વગેરેનો વેપાર કરવો હોય તો રૂ. ઉપરાંતનો કરવો નહિ.
- (૯) લઘુવાણિજ્યે—(લાખનો વેપાર) લાખ તથા મીથુનો વે કરવો નહિ.
- (૧૦) વિસવાણિજ્યે—(ઊંચનો વેપાર)ઊંચી વસ્તુ વેચવાનો વેપાર નહિ, ગાંધીની દુકાનને અંગે વહનાજ, બેદની દુકાનને અંગે ઊંચી વસ્તુ તથા અશીષુની દુકાન.
- (૧૧) જંતવિજ્ઞાનક્રમ્યે—(યત્ર=મરીનરીનો વેપાર) યત્ર, સંઘાણી, ચરખા, મિલ, જીન, પ્રેસ, ખાંડવાનો મેલ, મરખામ અંગે, ઇંટ-વાહા, ચુનાબટ્ટી, લોહાના સચ્ચા નવા મરીયા ઘાણી વગેરેના કરવા પડે તો બાજાર લટીએ જળવું, હરકાં શ્રીફળ, સોપારી ભાંજવી પડે તે વગેરેનો વેપાર કરવો નહિ કરવાની જરૂર પડે તો રૂ. ઉપરાંત કરવો નહિ પછુ શેર ડીબેન્ચર, બાળે કપીઆ ચુકવા પડે તો બાજાર
- (૧૨) નિસ્સલ્પક્રમ્યે—અવશ્ય છેડી બળદ, ઘોડા, પાટાને ખરીદ કરાવવા-બનાવવાનો વેપાર કરવો નહિ.
- (૧૩) દ્વિમાસિકગણયાઃ—ઠાવાનળ લગાડવાનો વેપાર કરવો નહિ જેવશમાંથી સૂક બાળવું નહિ.
- (૧૪) સરદૃશસાગપરિસોસણયાઃ—સરોવર, ટ્રંક, તળાવ સોસાવ વેપાર કરવો નહિ, પછુ પાણીનો પંચ કરીને બગીચામાં, જેવ

* નેદ તરીકે ઊંચી વસ્તુ તરીકે ખરીદવી-વેચવી પડે મુનિ સોદરીએ પાતાના હોદ્દાની રૂએ નકામી લાગી જળવવી પડે, સરકારી જલારે સોદાકિત મરિ કૃષ્ણ-વાવવું પાણી સોસાવવું પડે, માટે બેરાબીએ પછુ શાખી વાદ શખવું કે જત તે મોંઘે રાષ્ટ્ર સરકારની નહીં નથી પાતાનો સ્થિતિ, સ્થિતિ તથા આશપાસના સંજ્ઞાને મોંઘે રાષ્ટ્ર ખુદ મરતી મરતી ૭

આપવું પડે તો તથા કેસ રેંટ, ઝંપ ઝીલું કરવું પડે તો તથા લાઇ પ્રસંગે પાણી આપવું પડે તો આગાર.

- (૧૫) અસજ્જણપોસણયા:- (અસતિ જનને પોષવાનો) ઢાર, શુભામ-
તે છોકરીઓ રાખી વેશ્યાનો ધંધો કરાવવો નહી, પણ પોતાની
ગાય, લેસ, ઘોડા વગેરે ઉછેરી વેપાર કરવો પડે તો આગાર.

આગાર

પોતાના ઘરની કે લેણામાં આવેલી ચીજ વેચવી પડે તેનો આગાર.

આઠમુ વ્રત [ગુણુવ્રત]

નામ:- “ અળ્પદંડાઓ વેરમણ ” અથવા “ અનર્થ દંડ
વિરમણ વ્રત ”

સ્પષ્ટાર્થ:- અનર્થ એટલે અર્થ (સ્વાર્થ) વિના આત્મા
દંડાય છે તેવી ક્રિયાઓથી વિરમવા સંબંધી પ્રતિજ્ઞા.

વિવરણ:- ‘ અનર્થ દંડ ’ ના ચાર પ્રકાર છે તે નીચે સુજખ:-

- (૧) અવજ્ઞાણાચરિયં:- (અપધ્યાન એટલે ખોટું ધ્યાન ધરવાથી)
પાપકારી આર્ત ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન ધરવું તે. (અમુક
માણસનું ઘર બળી જાય તો સાડું, એવું દ્વેષપ્રુદ્ધિથી
ચિંતવવું તે રૌદ્ર ધ્યાન અને સાસારિક હુ ખોની ચિંતામાં
મશગૂલ થવું તે આર્ત ધ્યાન.)
- (૨) પ્રમાયાચરિયં:- (પ્રમાદ-આચરણ) એઠવાણી, ધી, તેલ,
ગોળ, વગેરેના વાસણ ઉઘાડા મૂકવાથી ત્રસ જીવ અદર પડી
મરણ પામે તેવા પ્રવાહી પદાર્થોનો પ્રમાદ (આળસ) કરવો તે
- (૩) હિંસપ્પયાણં:- હિંસાકારી શસ્ત્ર તથા ખીલ કોઇ હિંસા થાય
તેવી વસ્તુ, હિંસા કરવાના કામમાં કોઇને આપવી તે
- (૪) પાવકમ્મોવણસં:- (પાપ કર્મનો ઉપદેશ) ત્રસજીવની ઘાત
થાય એવો તથા સાધુ-શ્રાવક, આદરેલા વ્રતથી વ્રત થાય
એવો ઉપદેશ કરવો તે.

પ્રતિજ્ઞા:-ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મોટકા 'અનર્થ ૬૪' સેવવાનાં છુટ્
ત્યા મુખી, બે કરણ ને ત્રણ ચોગે પચ્ચક્ષણ

આગાર

(૧) મન કળને નહિ રહેવાથી, સરળ સ્વભાવે દ્રેવબુદ્ધિ વિના
આત્મ-રૌદ્ર ધ્યાન ધરાય તેનો આગાર (૨) સરતજીકથી થી-તેલાકિનાં વાસક
હાકવા રહી બાય તેનો આગાર (૩) અપુ-મુક્તિ વગેરે કોઇને ત્રસણવની
હિંસા ન થાય એવા ઉપશોજમાં અપાય તેનો આગાર (૪) સત્તા
સબધીનું રૂઢું ધમ્મવા નિમિત્તે તથા અનુકંપા નિમિત્તે ધર્મ-
ક્રમકાળ વગેરે કવાનું કહેવાય તેનો આગાર (૫) તરવાર, બદ્ધ
વગેરે શસ્ત્ર પરવાનો મેળવી રાખ્યા હોય અને કોઈ સ્નેહીને માત્ર
શોભા અથવા પાસે રાખવા, માગવાથી અપાય તેનો આગાર

અતિચાર

- (૧) કદાપ્તે:-કદર્પ (કામ વિકાર) વધે એવી કુચેષ્ટા કરવી તે.
 - (૨) કુચકુરુષ્ - (કામ મર્મ કયા) કામાતુર કરનારી વાતો કરવી તે.
 - (૩) મોહરિણ:- (મુચ્છરીપણું) હાસ્ત્યાદિક જેમ તેમ બાલવું તે (એથી
કોઈની એળ ઉઘાડી થાય અથવા કોઈ કદ પામે.)
 - (૪) સજુતાદિગરણે:- પોતાના અપ કરતાં વધારે અધિકરણ મેળવવા તે
 - (૫) ઉપમોગ પરિમોગ અદરસે:- ઉપશોજ-પરિશોજ અર્થે વપરાતી
બીજો ઉપર અતિ ચાકુના કરવી તે.
- એ પાંચ અતિચાર માટે બાણુવા પણ આચરવા નહિ.

નવમું પ્રત [શિક્ષાપ્રત]

નામ સામાયિક પ્રત

સ્પષ્ટાવ :- આત્મ-રૌદ્ર ધ્યાનની પરિણતિ રૂપ ક્રિયા તેને અશુભ સાવધ
બોધાપાર કહીએ, તેનો ત્યાગ કરીને આત્માને સમતા પરિણામમાં રાખે તે

સામાયિક [સમનઆયનધક] સમ એટલે સમ્યક પ્રકારે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર, તેનો આય એટલે લાભ જેનાથી થાય તે સામાયિક.

વિવરણ:- એક અતર્મુદ્ધર્ત એટલે જે ઘડી સુધી સકળ સાવધ કર્મનો ત્યાગ કરવાનું આ વ્રત છે. તે ૧૦ મનના, ૧૦ વચનના અને ૧૨ કાયના એ બત્રીસ દોષ તથા ચાર વિકૃતિ (સ્ત્રી, ભોજન, દેશ અને રાજ્ય સબધી) ટાળીને કરવાનું છે. એ વ્રત જે ઘડીનું સાધુપણ અથવા સાધુપણની વાનકી હોય, અનાદિ કાળના સસાર પરિભ્રમણ થકી વિશ્રામ કરવાનો રૂઠો ઉપાય છે.

પ્રતિજ્ઞા:- આ સામાયિક વ્રત મારે છતી શક્તિએ જીવું ત્યાં સુધી દરરોજ કોટી ૮/૬ * એ કરવું અથવા વર્ષ એકમાં () કરવા

આંગાર

માંદગી, પરદેશગમન, પરવશપણ, વૃદ્ધાવસ્થા તથા કોઈ સરકારી કે લૌકિક કામમાં રોકાય પડવાથી ન બને તેનો આંગાર.

અતિચાર

- (૧) મળ-દુષ્પણિહાણે- મન દુષ્ટ રીતે પ્રવર્તાવ્યું હોય તે.
- (૨) વચ-દુષ્પણિહાણે- વચન દુષ્ટ રીતે પ્રવર્તાવ્યું હોય તે.
- (૩) કાય-દુષ્પણિહાણે- કાયા દુષ્ટ રીતે પ્રવર્તાવી હોય તે
- (૪) સામાયિક-સદ્-અકરણયા- સામાયિક કીધું છે, છતાં નથી કીધું એવું જાણવું તે.

* આ વ્રત કોઈ છ કોટીએ (મન-વચન-કાયાએ કરી પાપ કરે નહીં અને એ ત્રણ જોગે પાપ કરાવું નહીં એમ) કરે છે અને કોઈ વચન અને કાયાએ કરી ખીજને કરતાં રૂકું જાણું નહિ એ જે અનુમોદન વધારી આઠ કોટીએ કરે છે આ ઠેકાણે છ કોટીવાળાએ આઠડા ઉપર અને આઠકોટી વાળાએ છગડા ઉપર છેકા મારવો.

દશમા અને અગિયારમા વ્રતમાં પણ એમ કરવું

(૫) સામાયસ્ત અણવઠિયસ્ત ફરણયાદ સામાયિકનો વખત
પૂરે થયા સિવાય પાશુ તે.

એ પાંચ અતિચાર માટે બાણુવા પણ આપ્યેલાં નહિ.

દશસ્તુ મત [શિક્ષામત]

નામ:- દેશાવકાશિક વ્રત

સ્વપ્તાર્થ:- (દિશાનઅવકાશિક=દિશાના અવકાશને રૂખીને) સવારથી
આરંભીને એક અઢોરાત્રિ સુધી પૂર્વાદિક છ દિશાની મર્યાદા બાંધીને
તેની બહાર પાંચ આશ્રવ નહિ સેવવાનું તથા હંદની અંદર રહીને
દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કરવાનું મત.

વિવરણ-છઠ્ઠા “દિશા પરિમાણુ મત” માં દિશાઓનું પરિમાણ
કહ્યું છે તે છઠ્ઠી પથ્થરનું હોવાથી તેમાં દિશાઓનું માપ બાણુ
રાજેશુ હોય છે પણ હરેશજ તેટલી જગ્યાએ જરૂર પડતી નથી માટે
તેનો સંકેત કરવા સારૂ આ મત અંગીકાર કરવાનું છે. આ મતમાં
બે પ્રકારની મર્યાદા કરવાની છે:-

(૧) દિન દિન પ્રતિ પ્રભાત થકી આરંભીને પૂર્વાદિક છ દિશામાં
જેટલી ભૂમિકા એકાગ્રી રાખી છે તે ઉપરાંત સ્વેચ્છાએ એક અઢોરાત્રિ
સુધીમાં પાંચ આશ્રવ સેવવાં નહિ.

(૨) જેટલી ભૂમિકા એકાગ્રી રાખી છે તે માંકી જે દ્રવ્યાદિકની
મર્યાદા કીધી છે તે ઉપરાંત ઉવલોગ પરિલોગ લોગ નિમિત્તે એક
અઢોરાત્રિ સુધી લોગવર્ષા નહિ.

મતિદ્વા - ઉપર પ્રમાણે ‘દેશાવકાશિક’ મત છવું ત્યાં સુધી છતી
શકિતએ વર્ષ એકમાં () ૮/૬ કોટી એ માટે કરવાં.

આગાર

નવમા સામાયિક મત પ્રમાણે સમજા આગાર તથા દેશાવકાશિક’
ન બની શકે તેમ હોય તો ૩૦ સામાયિક કરીને, અગર આઠ
દિવસ સુધી ઘોણુ મત’ પાળીને એક ‘દેશાવકાશિક’ પાળવાનો આગાર

અતિચાર

- (૧) આળવણપ્પઓમે:- જતા માણસ પાસે હદ બહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૨) પેસવણપ્પઓમે:- ચાકર પાસે હદ બહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૩) સદાણુવાણ-(શબ્દાનુપાત) સાદ કરી હદ બહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૪) રુવાણુવાણ-(રૂપાનુપાત) રૂપ બતાવી હદબહારની વસ્તુ મંગાવવી તે.
 - (૫) બહિયા પુગલ પક્ષેવે:- હદ બહાર કાંકરાદિ નાખી વસ્તુ મંગાવવી તે.
- તે પાંચ અતિચાર મારે જાણુવા પણ આચરવા નહીં.

અગિયારમું વ્રત (શિક્ષાવ્રત)

નામ:-પૌષ્ઠ વ્રત અથવા પૌષ્ઠોપવાસ વ્રત.

સ્પષ્ટાર્થ:- આત્માને ધર્મધ્યાનથી યોગ્યો એવો 'પૌષ્ઠ' શબ્દનો અર્થ થાય છે, અને પૌષ્ઠનુપવાસ મળીને 'પૌષ્ઠોપવાસ' શબ્દ થયો છે.

વિવરણ:- આર પ્રકારનો આહાર, મૈથુન, શરીર ઉપરથી ઉતરી શકે એવા અલકાર, પુષ્પની માળા, ચંદનાદિક વિલેપન, શસ્ત્ર અને પાપકારી કાર્યનો એક અહોરાત્રિ સુધી ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન કરવું.

પ્રતિજ્ઞા:- ઉપર પ્રમાણે પૌષ્ઠ દરમાસે જે-યાખીના જીવું ત્યા સુધી છતી શક્તિએ ૮/૬કોટીએ મારે કરવા, ને ન બને તો વર્ષએકમાં()કરવાં

આગાર

નવમા વ્રતમાં લખ્યા પ્રમાણે સઘળા આગાર તથા પૌષ્ઠ ન ગની શકે તો સામાયિક રૂપ કરીને અગર એક છકું કરીને અગર આઠ દિવસ સુધી ચોથુ વ્રત પાળીને એક પૌષ્ઠ વાળવાનો આગાર.

+ પૌષ્ઠ નહીં કરી શકનારને આ વ્રતો જેવડો લાભકારક છે.

અતિવાર

- (૧) અપ્પહિછેરિય-દુપ્પહિછેરિય સેજ્ઞા સંચારણ-શબ્બા-સંચારાનું પહિલેહણ કર્યું ન હોય અગર ખરાબ રીતે પહિલેહણ કર્યું હોય તે.
 - (૨) અપ્પમજ્ઞિય-દુપ્પમજ્ઞિય સેજ્ઞા સંચારણ :- શબ્બા-સંચારા પુલ્લેહણ ન હોય અગર ખરાબ રીતે પુલ્લેહણ હોય તે.
 - (૩) અપ્પહિછેરિય - દુપ્પહિછેરિય - ઉચ્ચારવાસવળમૂમિ:- આઠો પેશાબ કરવાની જગ્યાનું પહિલેહણ કર્યું ન હોય અગર ખરાબ રીતે પહિલેહણ કર્યું હોય તે.
 - (૪) અપ્પમજ્ઞિય-દુપ્પમજ્ઞિય - ઉચ્ચાર વાસવળમૂમિ:- આઠો તથા પેશાબ કરવાની જગ્યા પુલ્લ ન હોય અગર ખરાબ રીતે પુલ્લ હોય તે.
 - (૫) પોસહસ સમ્મ જમાણુપાસવળા-પૌનથ સર્વથા સ્વી રીતે પાળે નહિ તે.
- જે પાંચ અતિવાર માટે જાણુવા પણ આવ્યારવા નહિ.

ગારહુ વત (શિક્ષાવત)

નામ:- અતિથિ સપિમાગ વ્રત

સ્પષ્ટાર્થ - અતિથિ જોટલે જેને તિથિ-પર્વ નથી જોવા અથવા જેને આવવાની તિથિ યોગ્ય નથી જોવા સાધુજીને સવિભાજ કહેતાં પોતાના ઉપસોજ-પરિસોજ માટે જાણેલી વસ્તુમાંથી ભાજ આવડો તે, અર્થાત્ સાધુજી-સાધ્વીજીને નિર્દોષ ચૌક પ્રકારનું દાન દેવાનું વ્રત.

વિવરણ - ચાર આહાર (૪) વસ્ત્ર (૫) પાત્ર (૬), કાંબળ (૭), રત્નોદરણ (૮) પાટ-પાટલા (૯) જોડીંબણનું પાટિયુ (૧૦) સ્થાન (૧૧), સંચારા જોટલે અપતી પચારી (૧૨), જ્યોત્ષ (૧૩) લેવધ જોટલે મુરજ પ્રમુખ (૧૪) (જે ચૌક પ્રકારનાં દાન પૈકી ૬ થી ૧૪ સુધીનાં

‘પાઢીઆરાં’ એટલે યોગ્ય રીતે ભોગવીને પાછાં આપે તો લઘ શકાય છે, પરંતુ ૧ થી ૮ સુધીનાં પાછાં લઘ શકાય નહિ.

પ્રતિજ્ઞા—સાધુજી-સાધ્વીજી પધારે ત્યારે ઉપર કહેલી વસ્તુમાંથી ભોગવાઈ હોય તે વસ્તુ નિર્દોષપણે મારે વહોરાવવી અને પધારે નહિ તો તે ચીજનો ઉપયોગ કરતી વખતે સાધુજીને વહોરાવવાની ભાવના ભાવવી વહોરાવતાં અસુજતુ થાય તો તે દિવસને માટે પાંચ વિગયમાંથી+ એક વિગયનો ત્યાગ કરવો.

આગાર

કારણ પ્રયોગ અણુ-ઉપયોગ, પરવશપણુ અને અસુજતાનો આગાર તથા રોગ અને જરાને લીધે બીજાને વહોરાવવાનું કહું તેનો આગાર.

અતિવાર

- (૧) સચિત્ત નિક્ષેવણયા:—સચેત વસ્તુ અચેત વસ્તુમાં ભળેલી હોય, તેવી વસ્તુ વહોરાવવી તે
- (૨) સચિત્ત પેહણિયા—સચેત વસ્તુએ ઢાંકેલી અચેત વસ્તુ વહોરાવવી તે
- (૩) કાલાઙ્કમે— કાળ એટલે વખત લાગી ગયો હોય તેવી એટલે ભગડેલી કે વાસી વસ્તુ વહોરાવવી તે
- (૪) પરોવણસે—પોતે વહોરાવના યોગ્ય છતાં બીજાને વહોરાવવાનો ઉપદેશ કરવો તે
- (૫) મચ્છરિયાણ— દાન આપી અહ કાર કરવો તે
એ પાંચ અતિવાર મારે જાણવા પણ આચરવા નહિ

સંધારો

નામ:- સધારો, સંલેખના અને અગસણ

સ્પષ્ટાર્થ:- સધારો એટલે મરણ વખતની પધારી, સંલેખના એટલે ત્રણ શબ્દથી નિવતવું તે અને અગસણ (અનન્યઅગસણ) એટલે સર્વ આહારનો ત્યાગ એ ત્રણેનો સાવાઈ એક જ છે તે એમ કે- માનુષ જન્મા ભેષ પૂછને જાતની પધારી કરવી અને નિઃસ્વપ્ને ધાર આહારની બંધી કરી તે ઉપર ભેંસી ક્રિયા કરવી તે.

વિવરણ:- સધારામાં નીચે પ્રમાણે ક્રિયા કરવાની હોય છે.

સ્થાનક જવણાથી સાફ કરવું, ઝાઝા પેશાબની જન્મા ભેષ પૂજવી, દાન-તૃણની પધારી પાશરીને તે ઉપર ઉત્તર અને પૂર્વ સામે ચોખ્ખા આસન કરી બેસવું, ઈરિયાવહી પડિછમવી, સિદ્ધ અરિહંત તથા બુદ્ધને નમસ્કાર કરવા ત્યાર પછી પૂર્વે જે મત આદર્યો છે તે આગેવી, નિહી, પડિછમી, નિઃસ્વપ્ન ઘર્ષ પવિત્ર ઘણુ અને હવે પછી અહાર પાપસ્થાનક, ધાર આહાર અને પોતાના વહાલા શરીરને વોસિરાવડુ (તજવું).

(૧) જણામરી—મરણાંત સુધીનો.

(૨) સાગારી—અમુક અહત સુધીનો.

પ્રતિજ્ઞા:- જની શકે તેમ હોય તો ઉપર મુજબ 'આવસ્થક' સૂત્ર પ્રમાણે સધારો કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી અને ન જની શકે તેમ હોય તો નીચે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરવી

દિવસ () સુધી જાયવા આવેલું હું જ દૂર યાત્રા ત્યાં સુધી તે દરમિયાન મરણ નીપજે તો જાવ છવ સુધી મારે આહાર, અહાર પાપ-સ્થાનક તથા મારું જ્ઞાત શરીર વોસિરાવડુ હું ત્રણ કરણ અને ત્રણ થોભે કરી ઠસ્તમંત, પડિજ્ઞમામિ, નિદામિ, ગરિદામિ, અપ્પાનં, વોસિરામિ એ પ્રમણે મરણ વખતે મારે સાગારી સધારો કરવે.

આગાર

અશક્તિ, બેશુદ્ધિ તથા શૂન્ય ઉપયોગનો આગાર.

અતિચાર

- (૧) ફહલોગા સંસપ્પઓગે— આ લોકની — આ લોકમાં ઉત્તમ મનુષ્યપણું પામવાની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૨) પરલોગા સંસપ્પઓગે— પરલોકની — પરલોકમાં દેવેન્દ્ર થવાની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૩) જીવિયા સંસપ્પઓગે— જીવિતની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૪) મરણા સંસપ્પઓગે— મરણની ઇચ્છા કરવી તે.
- (૫) કામભોગા સંસપ્પઓગે— કામ લોગની ઇચ્છા કરવી તે એ પાત્ર અતિચાર, મારે જાણુવા પણ આચરવા નહિ.

પરિશિષ્ટ (અ)

પાંચ સ્થાવરના આરંભના મર્યાદા.

(વ્રત ૧ હું)

૧. પૃથ્વીકાયના આરંભની મર્યાદા

- (૧) ખેતી જાતે કરવી હોય તો વીધાં () અને પર પાસે કરાવવી હોય તો વીધાં () સુધી ઉપરાંતનાં પચ્ચક્ષુખાણુ.
- (૨) જમીન જાતે ખોદવી હોય તો, કોઈ ચીજ દાટવી પડે, ખાળ, પાથો ખોદવો પડે તે વગેરે લાંબી ગજ () પહોળી ગજ, (), ઊંડી ગજ () સુધી ઉપરાંતના પચ્ચક્ષુખાણુ.

- (૩) માટીના ઘાળાં, ચુલા, ઠાંડી, પથ્થરનાં પાણીઆણાં, માટીનાં વાસણો વગેરેની માટીખાણેથી માટી બને છે. વાવવી હોય તો વર્ષ એકમા મણ (), પર પાસે મગાવવી હોય તો વર્ષ એકે મણ () સુધી. ઉપરોક્તના પચ્ચદ્વિંશતિ. (મમન બણાવવામાં-રીપેર કરાવવામાં એકબે તેનો આગાર.)
- (૪) માટી, ખડી, મરઝિયા, હીંગળાકે, મનચીલ જાદિ વેપાર માટે બને છે. એકવાના પચ્ચદ્વિંશતિ.
- (૫) નીચે લખેલી ચીજો વર્ષ એકમાં નીચે લખેલી મનાંદા ઉપરના વાપરવાનાં પચ્ચદ્વિંશતિ (કારણ પ્રસંગ તથા કવાકારનો આગારો) મીઠું મણ () ખારો પાપડિયો મણ (), ખરો મોવાનો તમાકુસ મણ () સોડા મણ () હાંડતાલ દેર () ગેરુદેર () ફટકદી રીર (), ખડી મણ ()
- (૬) માગે જાણતાં, ફવા-વાવ-છર વગેરે ચણાવતાં તમા સમસર્વત્ર, અને પૂરણી પૂરાવતાં પૃથ્વીકાય હણાય તેનો આગાર.

૨ અવકાશના માર્ગની મર્યાદા

- (૧) નદોતું, ફવાતું, વણાવતું, વાવતું ટાકાતું ઝીલતું બરફતું, કરાતું, નગતું, બોરીગતું આવે છે તે મહિસુ પાણીનો ધંધો કરાવવા પડે તો તમા મીઠું તમા ખાદ્ય પાણી ઉપયોગમાં લેવાનો આગાર બાકીની ભાવનાં પાણી વાપરવાનાં પચ્ચદ્વિંશતિ.
- (૨) પોતાના છર માટે બને પાણી ભરતું પડે તો દિન એકે ભિમ નગ () પખાલ નગ () સુધી. ઉપરોક્તનાં પચ્ચદ્વિંશતિ.

* ઘાણું, હીમું, પુમણું મેપરણું, માલ ઉપર જામે છે તે કરણ, જામણું રાકું, કીર્તિ આઝ ખાકું લખણુ સખુણું, ખુદા રસ ધરણુ રસ ધરણુ રી ધરણુ રીરોના રસ ધરણુ, જલ રસાદિ ધરણુ જે ધરણુ ખાણી પાણી હોય છે.

(સગંસંબંધીને ઘેર ભરવું પડે તથા વિવાહ પ્રયગે ભરવું પડે તેનો આગાર.)

(૩) વેચવા માટે પાણી ભરવું પડે તો દિન એકે બેઠાં નંગ(), પખાલ નંગ () સુધી, ઉપરાંતના પરચક્રખાણુ.

(૪) નદી, તળાવ વગેરે જળાશયમાં નહાવું પડે તો માસ એકમાં વાર () સુધી ઉપરાંતનાં પરચક્રખાણુ (દેશસ્નાન તથા કારણુ નિમિત્તનો આગાર

(૫) ગાસડી બાધીને ધોવા જવું પડે તો માસ એકમાં વાર (). ઉપરાંતનાં પરચક્રખાણુ કારણુ નિમિત્તનો આગાર.

(૬) નદી ઉતરતાં, મકાન ચણાવતાં—સમરાવતા અપકાય હણાય તેનો આગાર.

(૭) પાણી છાંટવાનાં તથા સડક, પૂલ વિગેરેનો કટ્ટાકટ રાખવાની તથા મલકાગળ વગેરેના સચા બનાવવાની મર્યાદા.—

૩. તૈઝકાયના આરંભની મર્યાદા

(૧) દાડખાનુ તથા જવાળાગ્રાહી પદાર્થો બનાવવાના પરચક્રખાણુ.

(૨) દાડખાનું તથા જવાળાગ્રાહી પદાર્થો બને ફેડવાના પરચક્રખાણુ. (કારણુ નિમિત્તનો આગાર બાળકને દાડખાનું ફેડાવવું પડે તેનો આગાર.)

(૩) હોળી સળગાવવાનાં પરચક્રખાણુ

(૪) વીજળી અને ગ્યાસના દીવા નંગ () તથા તેના બળથી ચાલતા સચાઓ નંગ () સુધી ઉપરાંતના પરચક્રખાણુ

(૫) રસોઈ માટે અગ્નિનાં ભાજન, ચૂલા—સગડી, ડિબડી, ઘોચરો, ખાણુ બાકવાનો ડબો, પાણી મૂકવાની ચૂલડી, અગેડી વગેરે નંગ

() ઉપરાંત દિન એકે વાપરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ (કારણ નિમિત્તનો આગાર)

(૬) દિન એકે દીવા નગ () તથા શુભ પ્રસંગે દીવા નગ () ઉપરાંત કરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ

(૭) દીવાસળીની પેટી માસ એકમાં નગ () ઉપરાંત વાપરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ, હજાર્થજવાથી તથા ઉદર વગેરે ટાણી જવાથી વધારે દેવી પઠે તેનો આગાર.

(૮) હોદો તથા ધીરી સલમ, ગાંભે પીવાના પચ્ચક્ષણાણુ (ન જતી શકે તેા દિન એકમાં વાર () ઉપરાંત પીવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ.

૪ વાયુકાયના આરમ્ભની મર્યાદા

(૧) ઝોગલુપચાસ જાતનાં જાણુ, જમ, શોષ તથા આલેખિત જર્થે વગાઠવાના તથા વગાઠાવવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ, વિવાહ તથા દીક્ષા ઉત્સવ આદિ પ્રસંગનો આગાર
શોષ ખાતર કાર્ત્તેનિમય આદિ વગાઠનારે જાતે મર્યાદા કરવી.—
વેપાર જર્થે રાખવા પઠે તેા રૂ. () સુખીની ક્રિમતનાં રાખવાં

(૨) હીટાળા ખાટ નગ () તથા પખા-વીંઝલુ, રેડીય, હારકા, પશ્તીજો, બીજળીના પખા વગેરે નગ () ઉપરાંત પોતાની જાતે દિન એકમાં વાપરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ

૫ ધનસ્પતિકાયના આરમ્ભની મર્યાદા

(૧) હરશોજ હીલોત્રી શેર () તથા ફળ વગેરે મણ () ઉપરાંત પોતાની જાતે લાવવાના પચ્ચક્ષણાણુ (પરણા નિમિત્તે તથા કારણ પ્રસંગનો આગાર)

(૨) કાલિયાની ચેર હીલોત્રી તથા ફળ કાચાં ને પાક તોડતાં તથા જાતે તોડીને વેપાર કરવાનાં પચ્ચક્ષણાણુ (ઘર માટે લાવેલી વધે

તે વેચવાનો તથા પોતાના ખેતરમાં પાકેલી કે લહેણામાં આવેલી વેચવી પડે તેનો આગાર)

(૩) ખેડૂતની પેરે ખેતરમાંથી સુડણ, નિદણ કરવાનાં પચ્ચફખાણુ [પોતાના ખેતરમાં કોઈ પાસે કરાવવું પડે કે કરવું પડે તે આગાર.]

(૪) ઊભા લીલાં ઝાંઝ કાપવા તથા કપાવવાનાં પચ્ચફખાણુ. પોતાના ખેતરમાંથી કાપવાનો આગાર.

(૫) લીલા ઘાસના ભારા વાઢી લાવવાના પચ્ચફખાણુ (તૈયાર લેવાનો આગાર પોતાના ખેતરમાં પરાયા પાસે વઢાવવાનો આગાર) વર્ષ એકમાં જીરૂ, અજમે, સૂવા, મરી, સોપારી, ધાણા, બદામ, ચારોલી, પીસ્તા, મરચા જાયફળ અને વિલાયતી દવા, વરીઆળી, એલચી, મેથી, રાઈ, ખસખસ, તલ, ખારેક, અસાળીઓ, તકમરીયાં, ખાવચી, હળદર, સુંઠ તે []

(૬) વર્ષ એકમાં અથાણું નીચેની મર્યાદા ઉપરાંત કરવાનાં પચ્ચફખાણુ :-

કેરી મણુ []	કેરડા મણુ []
કેરી છુદો []	પઈડીઆ શેર []
ખીલી શેર []	આબલી મણુ [] ફેલ
લીંબુ શેર []	કોકમ મણુ []
મરચા શેર []	ખાકટી મણુ []
આંબળા શેર []	ગુવારની શીંગ શેર []
કરમદા શેર []	પાડલ શેર []
ગુદા શેર []	સુકવણી શેર []
ડારા શેર []	કરમદાનુ શેર []
ખારેકનું શેર []	ખોરનુ []
આબલીનુ []	શેલડીનુ []
ગરમરનુ []	ચીલડાતુ []
તથા ખીજી જાતનુ []	શેર []

પરિશિષ્ટ (૧)

રાયરથીલાંની મર્યાદા (જત પાંચસુ)

નગ	નામ	નગ	નામ
	સોનાનાં વાસણ		ચેટી-પટારા
	રૂપાના વાસણ		ખાટ-ખાટલા-પલજ
	જમન સિંદુરનાં		પાટ, પાટલા બાલેક, માંબી
	કાંચાના વાસણ		પુરસી, આશમ પુરસી
	ત્રાંબાનાં વાસણ		ટેબલ
	લોહાનાં „		કોચ
	કલ્પનાં „		કમાટ
	કોપરબરાસનાં „		લીનેરી
	પ્લેટીનમનાં „		ધડીઆળ, ધડીઆળાં
	ધનેમણનાં „		તળાઈ, બોદકાં, બોસીયાં
	માટીના તથા ચીનાઈ „		બજમ, સેતરલ, માલીઆ
	પરચુરણ બનાવનાં		બીજા બેવાં સાહિત્યો
નગ	નામ	નગ	નામ
	આઠસુમે		કાચની કાંઠી
	બાળણા, બાળણી		મથનાં કુચ્છર
	કુપડાં		કાજના તખતા
	કોઠી, લકા		કાચનાં લેમ્પ ફાનસ
	બરછીબો		કાચનાં રમકડાં
	મટી		કાચનાં બીજા સાહિત્યો
	ખાંડણી-ખાંડણીયા		ફેટીયા
	સળિલા		ફાળકા
	ખરેલ, બોરસીયા		ચીવલા, ભરવા, જુલવાનાં
	ચોડીયાં, પાણાં		સાહિત્યો
			બીજા ઘરજતુ ધમા

ઘરવખરીનાં ખીજાં રાચ	સંબંધી સાહિત્યો
કેશ (લોહાની)	કેસ (ચામડાનો)
કેદાળા-કેદાળી	વરત
પાવડા	ચામડાંનાં ખીજાં રાચ:-
કુહાડા	
ઢાલ-તરવાર	હળ-સાંતીડા
ગુપ્તી	ખેતી સંબંધી ખીજાં રાચ
ખંદક	
છરા-છરી ચપ્પુ	{ વિદ્યા * (સાયન્સ) સંબંધી સાહિત્યો.
સુડી-કાતર	
કાપકુટનાં ખીજાં સાહિત્યો	પરચુરણ સાહિત્યો—

પ્રતિજ્ઞા:— ઉપરની મર્યાદા ઉપરાંત તે જાતનાં રાચરચીલાં વધારે રાખવાનાં, જીવુ ત્યાં સુધી એક કરણ ને ત્રણ થોગે પચ્ચક્ષણ કોઈની ચીજ અદલમદલ થવાથી વપરાય તેનો તથા પોતાની ચીજનો નાશ થવાથી ફરી લાવવી પડે તેનો આગાર.

પરિશિષ્ટ (ક)

લીલોત્રીનાં નામનું લિસ્ટ (વ્રત સાતસુ)

વ્રત આદરનારને સૂચના:—આ નીચે રૂઢી અનુસાર આપેલું લાંબુ લિસ્ટ જોઈને ગભરાવું નહિ તેમાથી જેટલી તજજ્ય તેટલી જ તજવી વિચારવું કે એ બધી લીલોત્રી કાંઈ આપણા ઉપયોગમા આવતી નથી, તેમ જ કેટલીક તો મળી શકતી પણ નથી તો એવી જ લીલોત્રીનો ત્યાગ કરીશ તોપણ એટલી જ દગી પર્યંતની ક્રિયા (રાવઈ) ઉતરશે

ત્યાગ કષ્ટેલી લીલોત્રીના નામ ઉપર લાલ શાહીથી છેડે ન
લખવી રહી ગયેલી લીલોત્રીનું નામ નીચે લખવું

કાળીગઢાં	ક કોઠાં	કેળા (મધ્યા)
કારેલાં	કટોળા	કેરી (કાચી)
વાઠકારેલાં	કાળાં	લીલાકાતરા આળસીન
કેડીંબડા	પપૈયા	કઠલીની બાલ
કેાથુ		કલમની બાલ
કાચી કેરી	ખીલી	કુ વાઠની બાલ
ગલકાં	લીલાંમરથા	ગલજીનીની "
ગેલાં	ગ્રાધરી	ગલકાની "
ખીલોઠાં	ગ્રાધરા	ચીલની "
ધીતેલા		ટાકાની ,
નીમકાં	રી ગણાં	તાલગજા ,
ટીટારા	રામકળ	પોઈની ,
ટીબરૂ	રાજમરા	પાલખની "
ટોઠા	રામઠોડી	કુરીનો
તરણુચ	લીલવા	લેમણુલે
તુરીયાં	સાકરટેટી	લીમકાની બાલ
કૂખી (નઈ)	અજમાની બાલ	ભગુચી "
પગેગાં	કેાથમીરની "	મેથીની "
પરવર	કાળીની	રાઈની "
દાભાનીબાલ	દાભાની "	લીલીસોપારી
	દસિળી રીંગણાં	ઠો કાં
૧૪૩૧૧		ગમકળી (લીલી)
૧૫ ના પોક	બાજરીનો પોક	ચણાનો પોક
૧૬૧૧નો પોક	જુવારનો પોક	પડનો પોક
ઉધીયુ	પાપટી	તુવેર
૧૫ પાં ૫૩૨		

પીપરના પેપા, વડના ટેટા એ બે ખાવા લાયક છે નહી. જેમા ત્રસ
જીવ ઘણા હોય છે.

લૂણીની લાજી	અળવીનાં પાન	દાડમ
સૂવાની ,,	લીંડીનાં ,,	નાર ગી
સરસવની ,,	નાગરવેલના પાન	
ગુવારશીંગ	મીઠાલીંબડાનાં ,,	ખીજેરાં
ચોળાની ,,	મૂળાનાં ,,	ખદામ (લીલી)
ચણાની ,,	અનાનસ	ખોર (ચણીઆ)
તુવેરની ,,	અંજીર	ખોર (મોટાં)
પાપડી	અમૃતફળ	મરી (લીલા)
લીંડાની શીંગ	આંબળા	રાયણ
મગની ,,		લીંબુ (મીઠાં)
મઠની ,,	કોઠ	લીંબુ (ખાટાં)
	લીલી ખારેક	વરીઆળી (લીલી)
વાલોર		સીતાફળ
વટાણા શીંગ	જાળુ	સેતૂર
શેકટાની ,,	જામફળ	શેરડી
	જાંરનો સાંઠો	સફરજન
	પીલુ	લીલો ચાહ
	કુટ	લીલો મેવો
શ્રીફળ (લીલુ)	શ્રીફળલીલુ પાણીપીવાનુ	
Xઆહુ	Xરતાળુ	Xસકરીઆ
Xગાજર	Xપીંડાળુ	Xગાજરીઆ
Xગરમર	Xથેક	Xડું ગળી
Xહળદર (લીલી)	Xળટાટા	Xલસણ
Xસુરણુ	Xમુળાનો કોદો	Xઅળવીનો ગાઠીયો

જ્યાં આવી નિશાની કરી છે તે કદમૂળ કહેવાય છે કદમૂળના એક મોયના
અમ્ર ભાગ ઉપર રહે એટલા ભાગમાં અનતાજીવ ભગવતે કહ્યા છે માટે જૈન ધર્મ
અગીકાર કરનાર દરેક આ પુરુષે સર્વ જાતના કદમૂળથી તદ્દન દૂર રહેવું જોઈએ

પ્રતિજ્ઞા:- ઉપર લખેલી લીસોની તથા ફળ પેદી જેના ઉપર હાલ ચાલીથી છેકો મારેલ છે તે મારે છવું ત્યાં સુધી એક મરુ ને ત્રણ ચોળે ખાવાનાં પચ્ચક્ષણ સેળવેળ, બૂલવૂલ તમા હવા તરીકે વાપરવાનો આગાર

પરિશિષ્ટ (૪)

આવહેનાં દસ પચ્ચક્ષણ (મત્યાખ્યાન)

- (૧) નમોદ્ધારસહિય * (સૂર્ય જિગ્યા પછી એ વડી વીતે ત્યાં સુધી) પચ્ચક્ષણમિ (પચ્ચક્ષણ કહ્યું છે) ચક્રિવિહ આહાર (ચાર પ્રકારના અને બીજા આહાર તે) અસર્ણ (અન્ન) પાર્ણ (પાણી) આધમ (એવો વચેર) સાધમ (મુખવાસ) અનત્યાણુભોગેષુ (અનન્યપણે ભોગવાય તેનો તથા) સહસાગારેષુ (બળાતકારે કાઈ મુખમાં વસ્તુ ઘાલી તે તેનો આગાર રાખીને) વોમિશમિ (પરિભાગ કહ્યું છે)
- (૨) ચોરિસી (સૂર્ય જિગ્યા પછી એક પહેર સુધી) પચ્ચક્ષણમિ ચક્રિવિહ પિ આહાર, અસર્ણ, પાર્ણ, આધમ સાધમ, અનત્યાણુભોગેષુ, સહસાગારેષુ, સંવસમાહિવરિયા ગારેર્ણ (સર્વ પ્રકારે અસમાપિ થવાથી જોસઠવેસઠ કરવું પડે તેનો આગાર રાખું છે પચ્છમકાલેષુ (એમ જથ્થા રજાથી સૂચક કાઈ જતાં વખતની બળર ન પડે તેનો પણ આગાર રાખી) વોમિશમિ.
- (૩) સાદ્યોરિસી કે પુરિમદુ (સૂર્ય જિગ્યા પછી દોઢ કે એક પહેર સુધી) પચ્ચક્ષણમિ ચક્રિવિહ પિ આહાર અસર્ણ પાર્ણ આધમ

* જેટલા અન્ન ભાગ છે તે પાક તરીકે ગોળવાના છે અને (કોઈમાં પાતળા અન્ન છે તે ભાગ અસરનો અન્ન છે તે ભાગ સમજવા માટે છે.)

સાધમં અન્નત્યાણાભોગેણું સહસાગારેણું પ ચઘ્નકાલેણું
સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણું વોસિરામિ.

(૪) એગાસણું—(દિવસમાં એકવાર જમી રાત્રે ચઠ્ઠિવિહારનાં પચ્ચક્ખાણું કરવાં તે) એકાસણું ઉપરાંત દુવિહ પિ આહાર પચ્ચક્ખામિ અસણું ખાધમ અન્નત્યાણાભોગેણું સહસાગારેણું ગુરુ અખલુહાણેણું (ગુરુ પધારે તો હલા થવાનો આગાર રાખીને તથા) આઉટણુંપસારેણું (અગ ઉપાગ લાંબુ ટુકું કરવું હોય તેનો અને) સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણું (અસમાધિને લીધે એસડ વેસડ કરવું પડે તેનો આગાર રાખીને) વોસિરામિ.

(૫) એગઠાણું—એક સ્થાને બેસી અંગ ઉપાંગ હલાવ્યા વગર દિવસમાં એક વાર જમી ચઠ્ઠિવિહાર કરી ઊઠવું તે) ઉપરાંત ચઠ્ઠિવિહ પિ આહાર પચ્ચક્ખામિ અસણું પાણું ખાધમ સાધમ અન્નત્યાણાભોગેણું સહસાગારેણું ગુરુ અખલુહાણેણું સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણું વોસિરામિ.

(૬) નિવિગધવિહં—(દિવસમાં એક વાર વિગય વિના જમી રાત્રે ચઠ્ઠિવિહારનાં પચ્ચક્ખાણું કરવાં તે) પચ્ચક્ખામિ, તે ઉપરાંત ચઠ્ઠિવિહ પિ આહાર અસણું પાણું ખાધમ સાધમ અન્નત્યાણાભોગેણું સહસાગારેણું લેવાલેવેણું (લેપ રહિત નહિ એવી વસ્તુનો તથા) ઉક્કિખત્તવિવેગેણું રોટલી વગેરે ઉપરથી ઠરેલુ ઘી મૂકેલું હોય તે ઉપાડી લીધેલી રોટલી આવી જાય તો તેનો તથા પડુચ્ચમક્કિખએણું (ધૃતાદિકમાં પોળી પ્રસુખ કરેલી હોય અથવા અન્નાદિકમાં ધૃતાદિકના છાટા પડ્યા હોય તે અજણતાં આવી જાય તો તેનો આગાર રાખીને) સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણું વોસિરામિ.

(૭) આયખિલ્લ વિહં—(વિગય રહિત—સ્વાદ વિનાનો હુખખો આહાર દિવસમાં એક વાર જમીને રાત્રે ચઠ્ઠિવિહારના પચ્ચક્ખાણું કરવાં તે) પચ્ચક્ખામિ ચઠ્ઠિવિહ પિ આહાર અસણું પાણું

આધમ સાધમ અનત્યાણુભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ
દેવાદેવેષુ ઉદ્ધિખત્તવિવેગેષુ સંવસમાહિવત્તિમાગારેષુ
વેસિરમિ

- (૮) દિવસચરિમ—(સૂર્ય ઉગ્યાથી તે સૂર્ય આઘમે ત્યા સુધી)
પચ્ચક્ષુખામિ અસણુ પાણુ આધમ સાધમ અનત્યા-
ણુભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ સંવસમાહિવત્તિમાગારેષુ
વેસિરમિ
- (૯) ચરિત્થસત્ત અથવા અસત્તઠ—(ઉપવાસ આઠવી રાતે ચરિ-
વિહારનાં પચ્ચક્ષુખાણુ ઠરીને) પચ્ચક્ષુખામિ તિવિહ ચરિવિહ
પચ્ચક્ષુખામિ અસણુ, પાણુ, આધમ, સાધમ, અન-
ત્યાણુભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ સંવસમાહિવત્તિમાગારેષુ
વેસિરમિ.
- (૧૦) અભિગ્રહ—(દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, દેશથી, કાળથી, ભાવથી અભિગ્ર-
હારવો તે સખથી) પચ્ચક્ષુખામિ ચરિવિહ, પિચ્ચાહાર,
પચ્ચક્ષુખામિ અસણુ, પાણુ આધમ, સાધમ, અન-
ત્યાણુભોગેષુ સહસ્રાગારેષુ, મહત્તરાગારેષુ [મિત્રાના
ઠકેવાથી જન્મવું પડે તેના આગાર શખીને] સંવસમાહિ-
વત્તિમાગારેષુ વેસિરમિ.

પચ્ચક્ષુખાણુ પાળવાની વિધિ.

—Xથી—Xસુધી—નું પચ્ચક્ષુખાણુ કરું
હવું તે પૂરે મનુ તે પાણુ છું; તેમા મનથી વચનથી તથા કાયાથી આહાર-
સગા થઈ હોય તો અરિકત—સિદ્ધ—કેવળી ભગવત તમારી સામે તસ્મ-
મિચ્છામિ દુક્કઠ — કસમટાળેણુ, ન ફાસિય, ન પાસિય,
ન સોહિય, ન તીરિય, ન ઠિત્તિય ન આરાહિય, આણુએ
આણુપાસિતા, ન ભવઈ તસ્મમિચ્છામિ દુક્કઠ (નવાગ્રવણુ મહુવા)

x આ જગાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધીનું પચ્ચક્ષુખાણુ કરું તે લખવું

* આ જગાએ ક્યાંનાં પચ્ચક્ષુખાણુ કર્યાં હતાં તે લખવું

પરિશિષ્ટ (૩)

લીધેલાં વ્રત નિભાવવા માટે થોડીક ફુંચીઓ.

૧ સમકિત રત્ન સાચવવા માટે ફુંચીઓ.

(૧) અસત્દેવ-ધર્મ-ગુરુને માનનારા એકાદ માણસને સુખી જોઈને અથવા કાંઈ ચમત્કાર જોઈને તું મિથ્યાત્વ તરફ લથડવા માડે તે પહેલાં વિચારજે કે- તે માણસ સુખ પામે છે તે તેના દેવ-ધર્મ-ગુરુના પ્રતાપે નહિ પણ પૂર્વ લવની પોતાની જ કરણીનું ફળ ભોગવે છે. તે ખજાનો ખવાઈ રહેશે એટલે પછી મિથ્યાત્વનું કડવું ફળ પણ તે જ ભોગવશે અને ચમત્કાર તો ઘણી વખત મનની વિજળીક શક્તિનો પ્રભાવ હોય છે અને કેટલીક વખતે માનના ભૂખ્યા થવાનું કર્તવ્ય હોય છે, તેને ધર્મ સાથે કશો સબંધ નથી.

(૨) અસત્ ધર્મમા વધારે ધામધૂમ થતી જોઈ તે ઉપર મોહી પડવાનું મન થાય તે પહેલાં વિચારજે કે- નકલી માલને આપની જરૂર છે સોનાને આપની જરૂર નથી સાચો ધર્મ તો ધામધૂમ વગરનો-શાત વહેણથી પાણીનો મોટો જથ્થો ખેંચી જનાર નદી જેવો હોય છે.

૨ પહેલાં વ્રતના રક્ષણ માટે ફુંચીઓ.

(૧) મૃત્યુ અને પીડા તને અપ્રિય છે તો બીજા પ્રાણીને તે કેમ પ્રિય હોઈ શકે ?

(૨) તારી જરા જેટલી આળસથી હજારો જીવનો (લીલક્રૂગાદિક) સહાર થાય તો તારો પણ એવો વખત કેમ નહિ આવે કે જ્યારે તું પણ એવી જ રીતે છેઠાઈશ-લેઠાઈશ. નિર્જીવ લીતને પણ લાત મારવાથી પગને વાગે છે તો આ જીવો વેર લીધા વિવાય કેમ રહેશે ?

(૩) ઈન્દ્રને-મનુષ્યને તથા નર્કના કીડાને જીવવું એક સરખું વહાલું છે.

(૪) જીવ ! આરભ-સમારભથી તું કરી ધરાયો નથી અને એના પ્રતાપે જ ભટકવું પડે છે, હવે કારણની શોધ થઈ ત્યારે તો તે કારણ ટાળવા કાઈક પ્રયત્નશીલ થા !

૩ ત્રીજા વ્રતના રક્ષણ માટે કૃત્તીઓ

(૧) જેમ તું જુદું જાણે તેમ સર્વ જણ જુદું જાણે તે દુનિયાનો અવકાશ કેમ બાકે ?

(૨) માણસની ખરીકા તેની જીવ છે જીવમાં ઝેર અને હાનિ અશુભ છે શ્રી તીર્થ કર પ્રભુના ઉપદેશ વખતે ફૂલ વરસતાં કહેવાય છે

(૩) જેને માટે લગામ નથી, તેનો વિશ્વાસ કોણ કરે ?

(૪) સાચું વચન અને શુદ્ધ શિયળ જો બે પાળનારને 'વચન સિદ્ધિ' પ્રાપ્ત થાય છે, જો નાતને સહે સુખદેહા કહેવાતા લોકો ન માનવા હોય, પણ તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય કથન છે

(૫) જૂઠઠી મળેલું માન કે પૈસા લાગ્યા કાળ ટકી શકે જ નહિ. સત્યથી ખીંચે ખીંચે બઠવું તે જ સહીસલામત છે

(૬) પાંચ રૂપિયાની ખરીદની ચીજ તારે સાત રૂપિયે વેચવી હોય તો તેમ કરવાના બે રસ્તા છે—[૧] “સોગનપૂર્વક મને જો ચીજ આઠા સાત રૂપિયે પડી છે પણ ખપત ન હોવાથી [અગર તમારા જેવા બ્રાહ્મણને પાછા ન કઠાય તેથી] બાટલે આપવી પડે છે” એમ કહીને સાત રૂપિયા ઉપજાવવા; અગર [૨] “મને તો જમી પેટલે પડી છે પણ સાતથી જોડે આપવાનું પાણવે એમ નથી” બોલવા તો “આવી ચીજની ખપત જોઈ હોવાથી પાંચની પઠતરના સાત લીધા સિવાયવે પાર પાણવે નહિ” એવી બાતનું કાંઈ કહેવું જન્ને રસ્તે પરિણામ તો એક સરખું જ [૩] રનો લાભ] થશે. પણ પહેલી રીત પકડનાર દુકાનદારનો વિશ્વાસ ઉઠી જવાથી ફરી તે બ્રાહ્મણ તેને ત્યાં નહિ જાય.

(૭) જોટી સાક્ષી પૂરવા, જૂઠા રસ્તાવેજ લખવા અગર દોષની શાપણ જોળવવા પહેલાં યાદ કરજો કે, જો કૃત્યો માટે સરકાર કંઈ અને કે જન્ને શિક્ષા કરવા તૈયાર જ છે ઉપરાંત નવા જાપેલા વેરનું સાકું આજતા જન્મમાં આપવું પડશે તે તો જૂઠું

૪ ત્રીજા વ્રતના રક્ષણ માટે કૃત્તીઓ

(૧) જોટી આપાં રાજનારો માણસ સરકારનો ગુન્દેગાર છે

(૨) એક માલ ખતાવી ખીજે આપનારો ગમે તો આવક હોય કે મ્લેચ્છ હોય તેમાં કશો ભિન્નભેદ નથી. એવા લોકો ધર્મને, જાતને અને દેશને લજવે છે

(૩) “ચોરીનાં હાંડલાં કદી શીંકે ચડે નહિ” ‘અંતે ખાખની ખાખ. “ચોરની મા કોઠીમાં મો ઘાલીને રહે”

(૪) હુશ્મનના ધૂપા હૂતની માફક, ખોટે રસ્તે આવેલો પૈસો તારી તીજેરીમાં પેસી તેમાંના સર્વ નાણાંને છટકી જવા માટે જ આવે છે. ૫ ચોથા વ્રતના રક્ષણ માટે ફેંચીઓ.

(૧) નવ વાડ વિશુદ્ધ શિયળના અંગે ‘વચન સિદ્ધિ’ ચોક્કસપણે રહેલી છે

(૨) ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહેલો મનુષ્ય પરસ્પરી શારીરિક કે માનસિક સંયોગ તદ્દન તજે અને સ્વસ્ત્રીમા નિયમિતપણું સાચવી શકે તો તે ભાવ સાધુ જ છે. એવા જ નરરત્નો ધર્મ તથા દેશના આભૂષણ રૂપ છે

(૩) ગર્ભવતી સ્ત્રીની સોખત પાંચમા માસથી વર્જવા ડોક્ટરો તથા પારસી ધર્મશાસ્ત્ર સલાહ આપે છે.

(૪) એક વખતના સમાગમથી અસખ્ય જીવોની હિંસા થાય છે, એ વાતની શોધકોએ ખાત્રી કરી છે તે ઉપરાંત આ પણ કોણ નથી જાણતું કે, જે વીર્ય વડે હજારો ભવ બ્રમણ કરાવનાર કર્મનો નાશ કરવાનો છે તે વીર્ય, ઘડીની ખોટી મઝામા ગુમાવવું તે કાગડાને ઉડાડવા રત્ન ફેંકવા સરખું છે

(૫) શરીરના વ્યભિચાર કરતા મનનો વ્યભિચાર કાઠ ઓછો દોષિત નથી મનને નળણ પાડનાર શરીરને દોહી નાખનાર, નીતિને બ્રષ્ટ કરનાર અને ધર્મને ધકેલી પાડનાર એ માનસિક વ્યભિચાર જ સઘળા હુણ્ણો અને સત્યનાશની પાટીનું મૂળ છે.

(૬) કોઈ અનુપમ સુહરીનું દર્શન, કોઈ શૂગારી નવલકથાનું વાંચન કે કોઈ પૂર્વકર્મનો ધક્કો તને માનસિક વ્યભિચારના ખાડામાં હોમવા તૈયારી કરે ત્યારે તું વિચારજે કે:-

(બ) આ જન્મ અસંખ્ય પાછલા અને અસંખ્ય ભવિષ્યના જન્મો સાથે સંકળાયેલા છે તેમાં પાછલા જન્મોની ખોટ પૂરવા અને આગલા જન્મો માટે મૂઢી મેળવવા કાઠીકે ઉત્તમ કરવાનું છે, કે જેનાં ફળ આજ જ નહિ પણ આજ તેમ જ હવે પછી પણ સોગવવાનાં છે.

(વ) વિષય એ એકજ સુખ આ ડુનિયામાં નથી પણ તું અનુભવ લેવાનો અપકરે તો કુદરતના દેખાવો ઉત્તમ લેખકોનાં પુસ્તકો, સંતપુરુષોનો સમાગમ અને દુષ્ટીને મદદ એમાં જે મળા રહેલી છે તેનો લાભપ્રાપ્તિ પણ વિષયમાં સુખ નથી જ વળી વિષય ક્રિયા જેટલી વાર આલે છે તેટલી જ વાર સુખ છે; જ્યારે ઉપલા સુખો કમચમ ટકે છે વિષય સુખ જેટલી જેટલી વખત લેવામાં આવે છે તેટલી દરેક વખત હવે પછી તે સુખ સોગવવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે અર્થાત્ ભવિષ્યના ઇશ્વરના સોગે વર્તમાનનું કિંચિત સુખ મળે છે; જ્યારે ઉપલાં સુખો જેમ જેમ સોગવાય છે તેમ તેમ ભવિષ્યનાં તે સોગવવાની શક્તિ વધતી જાય છે.

(ઘ) તું બાજુમાં જાય છે ત્યારે જરૂર જેટલા વખતથી વધારે વાર મેસવું તને મળે છે?

(ઙ) સોગવિલાસ એ જ શુ તારું કુલ કર્તવ્ય છે? તારા પદ વરદનાં, કુટુંબ વરદનાં શાંતિ વરદનાં, સ્વદેશ વરદનાં, સ્વધર્મ વરદનાં કાંઈકર્તવ્ય. તારે કરવાના છે કે નહિ? અને જો છે તો સોગવિલાસમાં અપલુકરેલું મન તંબુમાં કર્તવ્યોની સેવામાં કાંઈ હિસ્સો કેવી રીતે આપી શકશે?

જ્યારે જ્યારે તને જ્યોત્સના પાત્રમાં કે જ્યોત્સના વખતે વિષય વિહાર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ત્યારે ગજવામાંથી આ પોથી કાઢી આ વાક્યો વાંચી તે પર મનન કરજે.

૬ પાયામાં તથા સાતમાં મતના રક્ષણ માટે દૈનિકીઓ.

(૧) દેવતાઈનાદિ સોગવવા છતાં તું ધરાયો નહિ તો હરે હામ ચાટયે શુ ધરાવાનો હતો? માટે સતોષ એ જ પરમ સુખ છે એમ સમજ.

(૨) દુનિયામાં વિવિધ પ્રકારના લોગપલોગના પદાર્થ છે. તે બધા તો તને કાંઈ મળવાનાં જ નથી તેમ જ તે બધાની તને જરૂર પણ નથી. તો જરૂર ઉપરના અને તારી શક્તિ બહારના પદાર્થોની બધી કરે તો તને શું નુકસાન છે ?

૭ છઠ્ઠા તથા દસમાં વ્રતના રક્ષણ માટે ફૂચીઓ

(૧) ‘ જે ગામ જવું નહિ તેની વાત શી કરવી ?

(૨) સર્વ દિશામાં ભટકતા શરીરને તથા મનને સ્થિર કરી અતર્દિશામાં મ્હાલવાનો પ્રસંગ ભાગ્યશાળી પ્રાણીને જ મળે છે.

૮ આઠમા વ્રતના રક્ષણ માટે ફૂચીઓ

(૧) આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાનથી કાંઈ વળતું નથી પણ શરીર ગુમાવાય તો ખરૂં કોઈ વખતે ક્ષય થાય, કોઈ વખતે મગજ ઉપર લોહી ચડી જાય અને તેથી મૃત્યુ થાય

(૨) જેમા તારો ઉપાય નથી માટે નાહક ચિંતા શા સારૂં કરવી ? શક્તિ હોય તો બગડી સુધાર. ન શક્તિ હોય તો શાંત બેસી રહે.

(૩) ‘ પીઠી મસ ન ખાએજ્જ ’ કોઈની પૂઠ પાછળ નિંદા કરવાથી, ચાડી ખાવાથી અને કાવત્રાં કરવાથી તું જ હલકો પડે છે. ‘ ખાડો ખોદે તે જ પડે છે ’

(૪) જે જે માણસોને તું ખોટો ઉપદેશ કરે છે તે સર્વથી થતા દુષ્ટ કૃત્યોમા તારો પણ ભાગ છે તેમણે કરેલા પાપનો હિસ્સો તને ઘેર બેઠા મળશે

૯ નવમા વ્રતના રક્ષણ માટે ફૂચીઓ

(૧) ધ્યાનમા જે આનંદ છે તે બીજા કશામા નથી, મોક્ષની વાનકી એ જ છે.

(૨) ગોળ ખાનારો માણસ મોમાનો ગોળ થુકીને ગોળ ખાવાનું મન કરે તે, તથા સામાયિકમા બેઠેલો માણસ સસાર-વ્યવહારમા ચિત્ત ચોડે તે બન્ને એક સરખા કાદ્યા (!) છે

કાપીને પણ એના હૃદયના એક જ અણુમાં તિરસ્કાર વણતો નહોતો. જેને પોતાની કૂતરા ઉપર પણ મતી નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિતના જે એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુધા બોલાવે કરવા તૈયાર હતી તે જ આજે પ્રાણ લેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કષ્ટ રમી જાય છે ! સારી જિંદગી જેની જોડે પસાર કરી એના હૃદય અને આંસુ પોતાના હૃદય-અણુ બન્નાં તે જ જીવનની આખર મર્યાદા દેતો દેવા તૈયાર થાય છે જન એ પ્રાણપાતક પ્રકાર ! આ બધું જાણવા પત્ની પણ પ્રદેશીના મનમાંના એક અણુમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિંતારી સુધા મૂકી નહીં. પ્રેમની આ નાની-થી જીવેતી કેથીકુમારે આપી હતી, આજે એ મશ્વરો રૂપે હતી અને એ જ નકાશપથ પર આગળ વધી રહ્યો હતો. એનો પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આલિંગન કર્યું અને મૃત્યુના આજુબાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ રાખ્યો.

હા તે મહામુનિ કેથીકુમારે પ્રદેશીમાં પ્રેમની જ્યોત જગવી ત્યારે જગવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના શત્રુઓ તરફ પણ પ્રેમાશ્રવ જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક અમુક આગળ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસાચર પૂરતો ન રાખતાં પણ સંસાર સુધી પણ પ્રવાહિત કર્યો અને એટલા જ કારણસર તે અડોલિય સમા વિવરતે પણ એ બહારી શક્યા જેની કૂતરા મર્ચાકાતીન બની ચૂકી હતી, જેણે હ નરાન ડસ્યા હ નરો માણસો પણ-પણીના પ્રાણ લીધાં. એમને તરફાલ્યા અને એમની ત કાટમાં એણે બહુકાર માન્યો, એણે દુનિયા પ્રત્યે બધાં હાથની તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે બધાં હાથની પરણ પ્રેમના કળાકર વીતરણ સ્વામીએ પોતાનું બાદી વહાવીને પણ અડોલિયની બધાંને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીઝીની હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે બધાંને પ્રેમમાં બદલી સકાય છે પણ કેટલુંમ તાણસીપણુ લઈને જાને એની ખસતી હાનરીશક્તિ પણ પ્રચલ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-તાકાત એના કરતાં પણ મહાન છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આથી શક્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યોએ વચ્ચે નિમ્મ બની ઘમી ફરી શક્યા. કારણ કે તેઓ નજીના હતા કે કોઈ કેટલો પણ હાનરી દષિયાર વડે મુસજ્જ કેમ ન દોષ પણ કશાનું અજ્ઞ એને પણ પરાજિત કરી શકે છે હાનરીને દૈવત સામે સદા નમણુ પડ્યું છે કોઈ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ભુરાઈને લગાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાઝાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-ગિફ્તમાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સમ્યક્તા અને સસ્કૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે આને લઈને કેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફ્રાંસીની સગ્ન રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેંડમાં ઓગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગલગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફ્રાંસીની સગ્ન કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીલર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેંડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફ્રાંસીની સગ્ન આપી શકાય નહીં ફ્રાંસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફ્રાંસીને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજા બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફ્રાંસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાંક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રગ્તો ભૂંડેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિદ્વૃત્તિ-અપીલ ઉપર બ્રીટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફ્રાંસીની સગ્ન રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ દૂર વ્યક્તિને કામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચડતા હતા. ખારે જ્યારે સ્વયંસેવકોએ થોડાં સત્રો સાથે લઈ
આસવાનો આમક ક્યોં તે આપુએ કડક સખ્દોમાં એમની ઝાટકણી કાઢી
શું તમને મારા પ્રેમની શક્તિ કે તાં ખસુ આ રિવાજવશ અને જુદાની
શક્તિ ઉપર વધુ બારેસો છે ? મિસિટરીની વાત દૂર રહી નિ.રાજ સ્વયં
સેવકોને ખસુ એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

અને એ પ્રેમના દેવસ્વરૂપ ભગવાન મહાવીરે તે તથામણું મુકાનો
ત્યાજ કર્યો હતો. સત્કર્મણ પર એમણે વિશ્વાસ જ ક્યારે કર્યો ? ને એમ
હોત તે પિતાનુ રાજ હોડવાની એમને શી જરૂર હતી ? એમણે તે સત્ક
ભળ કરતાં પ્રેમ-ભળને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સત્રોને તથા
પ્રેમ-ભળ ખાસ કરી જનામ દેશી ભણી ચાલી નીકળ્યા.

ખસુ આજે આવીર અને આંધીના પ્રેમને ભારત વિસરી ગયું છે
તેથી જ તે સૈનિક-ભયમાં કાપ મૂકવાની વાત સૌને ખૂબ છે પ્રભ પોદરના
જવાબમાં સત્ક-રાજ્યનો પ્રયોગ થાય છે આપણે ગીત આઈએ હોએ પ્રેમ
અને વિશ્વાસ રાખીએ હોએ સત્ક ઉપર, કારણ કે આપણી નિઃશ્વા પર તે
પ્રેમ સખ્દ છે પણ હલકામાં સત્રનો ધર રહેતો છે તે એટલા માટે કે આપણે
પોતે સત્રથી દરીએ હોએ અને ભલ-ડર જ તે આપણને સત્ક-દાંડ મટે
પ્રેરણા આપતો રહે છે આપણે માનીએ હોએ કે જેમ આપણે સત્રથી
દરીએ હોએ, તેમ આપણાં સત્રોથી દુરમનો ખસુ દરી જશે. જેટલો વિશ્વાસ
આપણને પોસ્ટ-ટપાલ ઉપર છે તેટલો ખસુ આપણને પ્રેમ ઉપર નથી.
ટપાલના સખ્દમાં ટપાલ નાખતી વખતે આપણને એ ખાતરી રહે છે કે પત્ર
નિકત સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. આ વિશ્વાસને મેળવવા માટે આપણે
પોસ્ટ વિભાગની ચકાસી લેવા ખસુ જતાં નથી તેમ જ આપણે પોસ્ટમેનની
અને પોસ્ટમાસ્ટરોને માફ કરતા દરીએ હોએ આમ હોવા છતાં જ આપણે
ચિનના હાથમાં પત્ર તે શુ હળવો રખિયા ખસુ આપીએ હોએ અને એમની
જ પાસેથી મેળવીએ ખસુ હોએ ખસુ આપણે પસુ વિશ્વાસ આપણે પ્રેમ
પ્રત્યે ધડવગ નથી. પ્રેમ વડે આપણે કાઈ ચોર-ઘડુને સત્ક મનાવી શકીએ
હોએ. ખસુ એની શક્તિ પ્રત્યે આપણે સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સત્રોનો પ્રયોગ અને એનાં પરિણામે ખસુ આપણે
ન તર નિ.રાજ્યાં છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિણામોની તે શક્તિ
વાતીએ. / સંભળી છે તેમ જ આપણામાં એટલો આત્મવિશ્વાસ જ જાયત
મયો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી નોઈએ. થોડા આત્મવિશ્વાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ધુરાઈને લઘાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-શિક્ષામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમાં થોડુંક પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સસારમાં સમ્યક્તા અને સસ્કૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે અને લઈને કેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેન્ડમાં ઓગણીસમી સદીની અંધવચ્ચે સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીન્કર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેન્ડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાલવ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સંયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સંયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજા બાબુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિંસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી એના ધાવો ઉપર થોડોડ પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રસ્તો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિનંતિ-અપીલ ઉપર બ્રિટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ ફર વ્યક્તિને દામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

માનવતા ઉપર ભરોસો છે મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થોડીક કઠોર અને થોડીક કામળ વૃત્તિઓ રહેલી છે. આપણે કઠોર વૃત્તિઓ ઉભરાઈ આવે ત્યારે જોમ ન સમજીએ તેથી જ કામળ વૃત્તિઓ વિશ્વદુઃસ સમાપ્ત થઈ જાય છે જેમ સૂર્યના પ્રખર પ્રકાશમાં તારકાનો કલકલ પ્રકાશ, કિરણો વિદ્યુત્ત જની જાય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રચંડ તોફાનમાં મનુષ્યની કામળ વૃત્તિઓ દબાઈ જાય છે. પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંભવિત બને છે. અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કઠોરતા વધે દબાવેલી પેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે. આ કામ કામળ હાથે વડે જ જતી શકે છે. કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી જાય ત્યારે તે વડે ચક્રિત થઈ જાય છે અને જોઈએ તે આત્મિક તોફાન હતું ત્યાં સત શીતળ વાયુ લહેરાતો થઈ જાય છે. આમ ક્રેબ્સનું પક્ષ છે એક યુગ પોતાના જીવનની સંખ્યા વેળાએ એવો તે બહુસાઈ જાય છે કે એનામાં કુલુષ અને દયાના ઝરણા ફરી પડે છે એની એ વખતની ઉત્તરવળના સત કરતાં પણ આજળ વધી જાય છે. આજનો યુગ કાલે સત જતી જાય છે એ એવું જ રહસ્ય છે.

ઉદ્વેગની વાત છે હોમરને નામનો એક વિચારક પુરુષ થઈ ગયો. એને પ્રેમ-સન્નિ ઉપર આધાર મહા હતી. એ માનતો હતો કે પ્રેમ કઠોરતાને કામળતામાં બદલી શકે છે. આપણે પણ એ કોઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતાં તે એના પર બધું લાવવા કરતાં એને દયા બાવતી. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છતી શકાય તેમ છે અને એ કામળ હોવાને બધું જાણી મેળવી શકે છે તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આશ્રમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ બાહ્ય ધરાવતાં બાળકોને રાખતો અને મનોવિજ્ઞાનિક હોય એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને શોધી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્તવૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનામાં સદાચરણના સરકાર સી મંચમાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક માણસમાં કોઈ ને કોઈ રૂપે-આદી કામળતા વિદ્યમાન છે. / ફરમાં ફર સિદ્ધિમાં પણ છૂપા રૂપે કામળતા મોટા છે. માથેથી સર્પને પગ સુધી એ કર જ હોત તે એ પોતે જ પેદા / થઈ શકત નથી અથવા તે જ મ પછી જીવતી / ન રહી શકી હોત તેમ ન પોતાનાં જન્મને દૃષ્ટિ આપી શકત સિદ્ધિ તમારા અને અમારા માટે ફર શાંતિ દોઈ શકે છે પણ શું પોતાનાં જન્મનો માટે પણ તેની જ ફર દોઈ

શકે ? નહિ પોતાના બચ્ચાઓ માટે તો એના હૃદયમાં એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના બચ્ચાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની જાય છે આ બાબતમાં મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ જ્યારે એના બચ્ચાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ જાણતી હોય છે કે શિકારીના હાથમાં રહેલી તે લાખી-શી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ કર્યા વગર જ એ ઝપાટો મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામાં એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તળે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાષાણ પથ્થર તળે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર રક્ષતમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરણાનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમાં કામળતા ભરી દેવાની

હોમરલેન આમ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમાં રાખતો અને ધીરે ધીરે પ્રેમના સુવાળા હાથે એમનામાં કામળ સંસ્કારોનું સિંચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાનું વૃક્ષ સુકાઈ જતું અને કામળતાના નવા અકુરો એનું સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામાં ક્રાટ્માં પોલાસે એને છોકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ વખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જજે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત જાણી તો એ ક્રાટ્માં જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમાં ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જજે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમાં લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની રક્ષતાને કારણે થોડાક જ દિવસોમાં આશ્રમના બીજા છોકરોઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરરોજ એની સેકડો ફરિયાદ આવવા લાગી તે જ્યારે બહારથી આશ્રમમાં આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોનું રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બેસી રહેતા બીજા બાળક આશ્રમની કીમતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપકો પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “મિસ્ટર હોમર આ આકત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુષ્ટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ બગડી જશે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે વિદાય આપો ”

હોમરસેને આનો જવાબ વાળ્યો. બાર્થ જોવાળ માટે તે મને સૌ કરતાં વધુ દયા આ હાકળ તરફ આવે છે. આળપણમાં જ બાટસો મેતાન છે તે મોટો થતાં તે એ ગાડુ જ બની જશે. એનું જીવન ક્ષુભિત બની જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સંક્રિત છે. જે એક દિવસે એના આ દુઃસ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે હું એને સુધારવા તૈયાર બન્યો છું. ને તમે સૌ એને આશ્રમમાં રાખવા તૈયાર ન હો. તે હું એને મારે ઘેર લઈ જઈ રાખીશ. ત્યાં એના દુઃસ્વભાવનું ઊત્કણથી નિરીક્ષણ કરવાની તક પણ મને મળશે. અને પ્રિ. હોમર એને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યા. એ શૈવાન હોકરાનું નામ હતું. જોન. જોનન બખતે હોમરે જોનને કહ્યું. તમારા બાણાની આ પોટ જરા પેલા ટમ્બ ઉપર લઈને જાઓ. તે જોન મોં સજોડતાં કહ્યું. હું માર્થ ગુલામનો બેટો છું. જે નમારી ખુશખી કરતો ફરે. હોમરે એ જ કામ્ય સ્વરમાં કહ્યું. અમ્મ તમારે આને આપણે ઉછારી લઈ જઈશું. કાલથી તે તમે ઉછારી લઈ જશોને? તેને કહ્યું. એ તો નોકરેણ કામ છે. આજથી તમે અમારા નોકર છો. પોટ ઉપરથી લઈ જવાના તમને અને પ રૂપિયા આપશું. ” આવા અવિવેકભર્યા જવાબો મળવા છતાં પણ હોમર કોમિ બરાબે નહિ એણે સહિષ્ણુતા જવાળ આપ્યો. તમે તો સારા કુળમાં જ આ છો. કામો કુળને ઉગળજો. પછી તો તમારે ત્યાં ફક્ત નોકરો પણ રહી શકશે. પણ આ માટે સંધિ રસ્તે આવવું પાશે. ”

હોમરે જોનનો જો? આજુ લીધું એ જીતીને બહાર ગયો. આ નાનું જોન મોટો પથ્થર લઈ બધી પોટો ફોરવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને એણે તે એણે પોતાની ઘડિયાળ પણ જોનની સામે ધરી દીધી અને કહ્યું. એક થા આના પર પણ ફરી દે. આ સંભળી જોન લલિત્વન બની ગયો. જસ બહી જ જોનમાં પરિવર્તન થવું શરૂ થયું. હોમરસેનની પ્રેમસંક્રિએત દુઃસ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ જોનનું જીવન એ મુ મુ ફર અને સૌમ્ય બન્યું. હું એને રિપબ્લિકન આશ્રમમાં અપાપકોનો પ્રિફેસર નામવામાં આવ્યો. આને પણ આ આશ્રમ છોડવામાં આશું છે. આ પ્રેમસંક્રિતનો પ્રભાવ જોના વડે ફરેક બાળુથી તિરસ્કૃત જોન એવો દુઃસ્વ વિદ્યાર્થી સમાજમાં આદરણીય સ્થાન મેળવી શક્યો. આ તે આ છે પ્રેમ-સંક્રિત જે પ્રભુને માણસ બનાવી શકે છે. કાનવને કેવ બનાવવાની કળા પણ પ્રેમ પાસે છે.

ત્યાં પ્રેમ-અગ્ર વહે છે. જે હૃદયોમાં પ્રેમ-ધારા વહે છે. ત્યાં શાંતિ

સુમન ખીન્ને છે આગમેના પાના ખોલો કે ન્યા એ વિલિન્ન પરપરાના મદામુનિ એકત્ર થાય છે પરપરાનો મોહ તજી એકત્રી ધારા વહાવતા શ્રાવતીના ઉદ્યાનમા મદામુનિ ગૌતમ અને ગદાશ્રમણ કેશીકુમાર મળે છે. વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ સ્નેહ સુરસિત દમ્યતે જોવા માટે ફક્ત શ્રાવતીના નાગરિક જ દોડ્યા નહીં પણ એની સુગંધ દેવ અને ગંધર્વ ભૂમિ સુધી પહોંચી અને એઓ પાસુ દિવ્ય ભૂમિના મધુર મુખો ભેગોને છોડી એ પ્રેમ ગગામા ફૂગડી મારવા ચાલી નીકળ્યા. આગમકાર એ મધુર દમ્યતે ગાથામા અડિત કરે છે

કેસીકુમાર સમણે ગોયમે ચ મહાયસે,
ઉમઓ નિસળ્ણા સોહંતિ ચન્દસૂર સગળ્ણના ॥

દેવ દાણવ ગચ્ચવા જસ્સ રજ્જસસ કિન્નરા ।
અદિસ્સાણં ચ મૂચાણં આસીતત્થ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ ગા ૧૮-૨૦

મહાશ્રમણ કેશીકુમાર અને યશસ્વી મહામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યા એક સાથે બેસા છે, એમના શાત-ડાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું છે બન્ને મહાપુરુષો ચદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને ગંધર્વનુ શુભાગમન થાય છે, સાચું છે કે ન્યા પ્રેમની મધુરતા વરમે છે ત્યા દેવતા સ્વયમેવ ચાલ્યા આવે તો એમા કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દૈવી ગુણ છે શીશીમા ઈત્ર હોય તો એમાથી સુગંધ આવશે જ ફૂલમા જો સૌરભ-સુગંધ હશે તો એને ભ્રમરને આમત્રવાની જરૂર નહીં રહે ભ્રમર પોતે જ દોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ ભર્યું હોય તો એમા સુગંધ આવશે ક્યાથી ? જેના જીવનમા પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યા દેવોનુ આદર્ષણ પણ હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવો જ ગીતે હૃદયમા પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિને મળે છે અને એનો પ્રકાશ, કિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય સુધી પણ પહોંચે છે જેના હૃદયમા પ્રેમધારા વહે છે એનામા એવો પ્રભાવ હોય છે કે વિરોધી શ્વભાવનુ પ્રાણી પોતાનો વિરોધ ભૂલી જાય છે કારણ કે હૃદયમા પ્રવેશેલા વેરને પ્રેમ જ ધોઈ શકે છે ભગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જાકરી બન્ને સાથે બેસતા હતાં. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા સુધી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ ભાવ નથી આવતો કે જાકરીને ખાઈ જાઉં અને જાકરીને એ ભવ નથી રહેતો કે સિદ્ધ મને ખાઈ જશે. આ છે વીતરાગનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે પ્રાણીઓના જન્મ-મરત વેરને પણ ધોઈ નાખે છે.

પ્રેમનુ આકર્ષણ ફક્ત માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. એક દૃવરો પણ પ્રેમને ધોઈને છે.

તમે જો પ્રેમભર્યો કાચ એની પોઠ પર ફેરવશો તો એ પણ પૂછી પૂછાવશે. રપેનતી એક વાત છે એક ગોવાળીયો દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. ઠાઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો બોલ્યો કે ત્રાસ પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોલ જાહે છે. એની સાથે ન્યારે કે વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સમગ્ર દૂધ બાપી દે છે. મારેએને પ્રેમમાં ત મમ બનાવવા માટે જ હું વાણ વગાડુ છું. સત્ત્વી વાત તો એ છે કે ત્રાસ પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના હૃદય એક ભાવમાં દૂધનું નિમીલન થાય છે. પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉત્સારાતો એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે. પણ પોતાના વત્સ માટે મનુષ્ય તો એનો માન, ન માન હું તારો મહેમાન” બની દૂધનો હકદાર બની જાય છે. મદાસ તરફ પિયસુ માણસો દૂધ લેવા પહોંચી જઈ-જઈ પોતાની માનવવાને બૂધી નય છે. માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક માત્ર પૈસો બેસી જાય છે. ત્યારે એ પ્રેમને ખોઈ નાખે છે. ત્યારે પૈસો પિસાય બનીને માનવ ને ઘનવ બનાવી દે છે. ખજી એના હૃદયમાંથી કેમળાના અક્ષરો બૂધાર્થ જાય છે.

હા તો હું તમને એક બીના જાણી જાઉં રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ગોવાળીયો ત્રાસ પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા બાહે છે. ત્રાસનું જન્મ દૂધ થી જાય. એટલું નુકસાન પણ તેઓ જરૂરસર કરવા સમર્થતા નથી. તેથી એમણે પેદા નાનકડા જમ્યાને મારી નાખ્યું. પણ સાંજ વેળાએ દૂધ દોડવા બેઠો ત્યારે એક ટીપું દૂધ બાપ્યું નહીં કારણ કે ત્રાસનું ખાતું જાળક બાળે એની બાપો સાથે નહોતું. એણે વિચાર્યું. આ તો બહુ ખોટું. આ તો તે જ હૃદયનું ઘર્ષ કે કાચી ઊંઘ કાચી કો ધાવે સો પુની બાપિ દુર્નિદ્રિ યાવે પૂરો. હા નો લેવા ત્યાં તો અપ્રાપ્તી પણ હાથ પાતા પડ્યા. પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું પણ મોટું જાળ છે એના.

ચક્રી તો એ સૃષ્ટિ સમન્વિતના પ્રાણીઓનો રાજા બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તરવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો ખીખના વિનાશ માટે કરી લેવામા આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ ક્યું એ વત્સના શબને ચીરી એમા ઘાસ ભરી દીધુ સાજે ગાય સામે ઘાસ ભરેલુ મૃત બચ્ચુ બિભુ કરી દીધુ એ માતાની મમતા તો બુઝો એ પોતાની જીભ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસસારની વાત, જે પ્રેમના સૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને જોઈને જ દૂધ આપે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનુ નાનુ શું પણ ફિરણુ છે અને એમા જો સજીવતા છે તો એમા આકર્ષણુ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ રૂપિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હીરા-મોતી પડ્યા હોય પણ એમા જો નાની-શી દીપ-શીખા નહી હોય તો પતંગિયા માટે એનુ કાઈ આકર્ષણુ નહી રહે. બીજી બાજુ પેંડુ માટીનુ કાડિયુ છે-એ પૈસાની કીમતનુ છે પણ એમા તેજ ન્હે અને દીપશિખા જને છે તો પતંગિયુ ત્યાં તરત દોડી આવશે. એને નિમત્રણુ આપવાની જરૂર નહી આજ વાત મહેલોમા વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સગેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી ક્રીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહી કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પણ ગયા તો ત્યાથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહી વળો તમારુ મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક ઝૂપડું છે, લૂખા રોટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું ખેડૂત પરિવાર એમા વમે છે, ત્યાં નથી આરસ પથર તેમ નથી ફરતીચર કે રેડિયાનુ મધુર સંગીત તેમ જનાય એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો જગમગે છે. પરિવારમા પ્રેમના છાટણા છટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રોટલા અને જાશ વડે તમારુ ભાવભર્યું સ્વાગત થશે રોટલો ભજે લખો ગ્લો પણ એમા મ્નેહની એવી ચિકાશ હશે જે તમારા હૃદયને જીતી લેશે તમે ઝૂપડામાથી વિદાય લેશો સાગે તમારું હૃદય મ્નેહથી ભર્યું-ભર્યું હશે પ્રેમમા એવો જાદુ છે કે તમે ખીખને કઈ ન આપીને પણ એને પોતાનો ડરી શકો છો

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાઈ આપી છો, પણ એમા સ્નેહની ભેટ નહી હોય તો સર્વ કાઈ દેવા જના તમે એને પોતાનો બનાવી શકશો નહી.

માટે સત્તા દ્વારા ડાઈની પામેથી વધુ કામ થઈ શકતું નથી, પરંતુ પ્રેમ વડે એની પાસેથી પૂરેપૂરો જમ સેવડાવી દો તો તમને એ દસતો જ મળશે. સમુ વડુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વધુને પોતાની નહીં બનાવી શકે અને જ્યારે હૃદયમાં સ્થાન નહીં હોય તો ખજી નાનું સરખું કામ પણ બાર જની નીસે સામુ વડુમાં પોતાપણુ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાનુભૂતિ આપે તો કુ માનુ છું કે વડુ એને પોતાની માતા જ સમજાવે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે જેટલી કે નમ્રદાત્રી માતાની કરે છે. બહરતના પરિવારમાં જે સામુ-વડુની ટક્કર આસે છે અને સંઘર્ષની બહીમાં સાથે ન પરિવાર કુલસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંઘર્ષના આવેા કરવો અત આપે છે કે સાડુ ન કુળ કલ્લિત થઈ જાય છે પરિવારમાં જે પ્રેમન્યા વહી જાય તે બધાં જ સંઘર્ષોનાં મૂળ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

જ્યારે કન્યા પિતાના ઘેરથી સાસરે જાય છે ત્યારે બહેનનાં જીતમાં માટે એ કહી નય છે કે “તું જે ઘરમાં જઈ રહી છે એ ઘરની રાણી બંધને રહેજે” આ રીતે માતાએ પુત્રીને ઘર ઉપર શાસન કરવાની કેળવણી આપે છે પરંતુ શાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાહીઓ રાખવા પડે છે જે પલ્લુ જોડેએ પલ્લુ માતાએ બેરીને આ સાધનો ક્યારે આપ્યાં? જ્યાં પલ્લુ એણે રાણી બનવું છે ક્યા જગ્યા શાસન કરશે? એ તે પ્રેમમળ વડે જ શાસન કરા શકે છે વડુ બનીને જતી બહેનને કુ કલ્લિય કે એ જે ઘરમાં જાય ત્યાં એની નહીં વહાવે. એને એક કરવાનું કામ કરે જુદાં ઘરેલાં જે હૃદયને મેળવે તુટેલાં હૃદયોને પ્રેમસૂત્રમાં બાંધે તોનાનું દુનિયા જાણે છે પણ જોડવાનું જાણે. દુનિયા સાધનાગર-જોડવાગર ન પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોમ બન્નેને જાણે છે અને સોડામાંથી બનેલી છે કાતર એકનું બે કરવાનું નવું છે તેથી ન તો એ દુનિયાની ડાકરો ખાતે છે આ તરફ તમે સોમને પણ જાણો છો એમાં કાતર કરતાં સોડું એક લાગુ છે અને વજન પણ ઓછું છે તેમ એની કોમલ પણ એટલી છે પરંતુ એનું કામ તુટેલાં સાધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સ માન મળે છે ત્યારે સોમનું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે ડાઈ એને જમીન ઉપર ધૂકના નથી જમ એને ટોપી જમવા પાપટીમાં ખેંચવી દે છે પણ શું તમે કાતરને કદી ટોપીમાં રખાની જેમ છે?

હા તો ત્યારે દુનિયાની નારીમાં સ માન મેળવવું છે તો તુટેલાં જોડવાનું કામ કરો. હૃદયમાં સ્નેહ-ધારા બંધને આસે તમે પરિવારમાં રહે

અથવા સમાજમાં, પણ સર્વત્ર જોડવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ બનીને રહેશે નહોતો સમાજના ભાઈઓમાં અગર વૈમનસ્ય ઈર્ષ્યા-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ઘૂણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે 'તમારા હૃદયની સ્નેહ-સુગંધને ફેલાવજો ત્રેમના પાણી વડે ઘૂણાને ધોઈ નાખજો

ત્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દો એને કાંઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે ત્રેમને એમાં કેદ કરી મૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, એરી કીટાણુ પેદા થાય છે ત્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો ત્રેમને પણ કટકામાં વહેચી નાખ્યો છે જાતિ-ત્રેમ, ભાષા-ત્રેમ, સપ્રદાય-ત્રેમ ત્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા બીડી જશે આ શરીર કેટલું સુદર છે પણ એના જો દુકડા કરી નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદાય થયા બાદ એમાં એરી કીટાણુ પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે ત્રેમના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં ત્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણુ પેદા થઈ જશે ઘૂણા આવવા લાગશે અને પછી મગ્ધ ત્રેમને ગળે લગાવી ત્રેમના નામે ઘૂણા જ ફેલાવશે જે ત્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગતું કામ કરે છે, તે જીવિત નહીં પણ મૃત છે તે અખડ નહીં પણ ખંડિત ત્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ ત્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ ભારતવાસી ભાષાવાદ, પ્રાત-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરચ્યો બન્યો છે. શું એને ત્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો ત્રેમ એ ક્ષુદ્ર ત્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ ત્રેમ અખડ માનવતામાં વિશ્વાસ ધગવે છે, એ વિશ્વના કોઈ પણ પ્રાણથી વૃણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ઘૂણા કરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની બીજી કોઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ ત્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ ત્રેમમાં ઘૂણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિલકુલ મ્થાન નથી ચીની સત માઓત્સેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો ત્રેમ ધગવે છે પરંતુ બીજાના ઘર ચોરી કરે છે એણે તો ફક્ત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે ત્રેમ કરવાનું શીખવ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર ત્રેમ બીજાના માલને ઉપાડી લેવા માટે હાથ ફેલાવવાની

પ્રેમી આપે છે એક દલારો છે એને પોતાના પ્રાણ બદલા છે પણ એ બીજાના પ્રણે કરી લે છે રાજ પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે મુદ્દ કરી એનું શોભા કરે છે ચોર જેમ પોતાના ધર પર પ્રેમ રાખે છે એમ બધા જ ધરે પ્રત્યે પ્રેમ રાખતો થાય દલારો પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રણેનું રક્ષણ કરતો થાય રાજ પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ જન રાષ્ટ્રની જનતા પ્રત્યે સ્નેહ અને સદાનુભૂતિ રાખતો થાય તો જનનર સ્વર્ગ શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં આ સંસાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

સકુચિત પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઇચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બનાવવા ઇચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એક વખતની વાત છે એક રાજા સિકાર રમવા જંગલમાં નીકળી પાવેલ થોડે પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાજાનું મન સિકારની કલ્પનાઓમાં ડૂબેલું હતું સિકાર પણ એક જાતનું વ્યસન છે મનુષ્યમાં જ્યારે સ્નેહ અને અહિંસાનું તત્ત્વ ઓછું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડાતાં અને તપાસતાં ભોળાં એનું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ છુદ્ડ કલ્પની ઇતિ છે જે વડે મનુષ્ય બીજાને શવગાવી પોતે હસે છે.

પ્રકૃતિ (કુદરત) પણ આવા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી એ પણ મનુષ્યને હડ દેવા માટે તકપર બને છે અને આવી જ બીજા એ રાજાની સાથે બને છે જ્યારે એ બાણ ચલાવી એક સૂચકાત્રી પાછળ દોડી રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક આકાશમાં કાળું વાદળ ડગાઈ ચમું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર આકાશ કાળું બની ચમું વીજળીનો કલકમટ સર થયો વાવટીળ કુદરતે. પ્રચંદ તોફાન વરસાદ જેવી બાબત વરસાદમાં મોટા મોટા ઝોળા પણ પડ્યા થાયા રાજાએ જલ્દનો આભય લઈ ડોઈ રીતે પોતાનું રક્ષણ કર્યું પરંતુ વરસાદના શીતના કારણે અને ઝોળાના પ્રદારે મોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાદ કલાક બાદ તોફાન કાર્થિક સમુદ્ર સાંત્વેળા થઈ ગઈ હતી. રાજા પ્રણે થાકી ગયો હતો સુદર મોડાના આવી જવાથી એને કુખ્ય તો થતું હતું ત્યાં વસી-બીની દડી હવા એવું શરીરને વળી વીધી રહી હતી આ બાબુ જુખ સતાવી રહી હતી આખરે જમ તેમ કરી રાજા એક નાનકડા ગામડે પહોંચ્યો. અચરુ થઈ ગયું હતું ગામમાં જઈ એણે જેટલો ખસે રાત પસાર કરવા માટે સ્થાનની માગણી કરી પણ કોઈ જ નપચાને રાત માટે પોતાને ત્યાં ઉતારી દેવા તેવાર ન થયું કારણ કે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નથી.

મનુષ્ય એક અન્નયજ્ઞ-અન્નણ્યા પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોથા ખાતી રસતો ભૂલેલી ગાય કાઠને જો મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાધી દેશે એ અનન્નન-અન્નણ્યા પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અન્નણ્યા મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ ખોયો છે પણ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ધાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશો પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ રોટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો સૂવા માટે શેતરજી, ગાદી અને શાલ પણ આપી દો પણ બ્યારે સવારે ઊઠીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેલો માણસ ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેલા ગાદી-શાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિસ્સું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો ભય લાગે છે

હા, તો એકનું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણો જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણુ પર પણ જાડે છે. તેથી ખીજનો શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડ આપણને પણ ભોગવવો પડે છે રાજ પણ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ધેર-ધેર ફળી વળ્યો. પણ કાઠએ ઠડી રાત્રે ઠકુરતા માણસના રક્ષણ કાળે દ્વાર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા બોજનની તો વાત જ જૂદી હતી. છેવટે ગામનું ખીજુ નાકું પણ આવી ગયું રાજ હતાશ બની કાઠ વૃક્ષનું શરણ લેવા માગતો હતો ત્યાજ કાઠ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજ ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ધરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે ઊઠીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયાં મુસાફરખાનું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત ખોલ્યો “આ ધરજી ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ કાઠ સાથે બાધીને લાવ્યું છે ? અને જતી વેળા છાતીએ બાધીને શું લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજ માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજ ખાટલા પર ખેડો તો ખરો પણ હળુપ એના દાંત ઠડીને લીધે કચકચ થતા હતા ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કાઠ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “કયાંથી આવો છો, ભાઈ, અને આટલી રાતે કયા જાગ્યો છો ?” રાજએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણ વરસાદ અને તોફાનમાં ધેરાઈ ગયો.”

તમને કાઈક દેવા ઇચ્છે છે” ખેડૂતે કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો મુલતવી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધા જ પાક ધોવાઈ ગયો છે” રાજાએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” ખેડૂતે કહ્યું: “ઠીક ત્યારે જો જો ખેડૂતોના ખેતરોમાં ફૂવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો ઊભો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી એક-એક ફૂવો ખોદાવી આપો” રાજાએ કહ્યું “આ પણ મને મજૂર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે. એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો” ખેડૂત બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઇચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વારો પણ એમાં આવશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા પ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાંથી કાઢી વિરાટ ભણ્ણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગ્નપ્રદ બની શકે છે.

ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે શૂન્ય લાગી હતી !” એણે બાજરીનો શટમે બને બ્રહ્મ એની બાજળ થઈ રાત્રીએ એ લુખા શટલાને એટલા બાજળની સાથે બાજરીએ કે રાત્રીએ લેવાના રસગુસ્તા પણ એને ફિલ્લા લાગવા મળ્યા હતા. એ સવારથી શૂન્ય હતો. માફ અને ઠંડીની લીધે એનું પેટ પણ કંઈક બાજળ હતું.

પેટ માગે ત્યારે તમે એને શૂન્ય શટમે બાજળે ટાંચ એમાં એને સ્વાદ આવતો. પણ પેટ ભરેલું હોય તો પકવાન ધરણે તેમ એ ફિલ્લા લાગતો. બા? તો પેટ ક્યારેથીનો અગર-ગ્રામીન બની ગયું છે જે આવે તે એમાં કયું ન અલ્પનો વિવેક છે કે ન અલ્પનો ન સમજી શકાય છે ન અલ્પનો પેટ માગતું નથી છતાં તમે એમાં પૂરે નહોતો છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય બગડતું હોય છે બાજળ ખાવાનો કશો ફાયદો પણ નથી નિમ્બ લગભગ મધોહારમાં રહી ખાઈશ તો એ સ્વાસ્થ્યપ્રદ બનશે અને સાચી શૂન્ય હતી તો નિષ્કાન્ત પણ થાક આવશે નહીં બાજળે તો ખમતે લોકોને અનુભવ છે બાજરી દસ માઈલનો વિચાર કરી લઈએ છીએ, માફ લાગે છે અને પેટ પણ કંઈક બાજળ માગે છે તે દાણે ખેડૂતના શટલામાં એ બાજળ આવે છે જે તમારા મોહનબાજળમાં પણ ખમતે આવતો નથી.

હા તો રાત્રીએ શટમે બને બ્રહ્મ બાજળ એનું હૃદય ખેડૂતને સો-સો બાજરીવાદ દેવા લાગ્યું જમ્યા પછી થોડું સરીર ખાટલો-વિશ્રામ માગે છે અને ખેડૂતે રાત્રીએ ખાટલો અને બાજળે બાજળી દીધા રાત્રીએ બાજળથી એના ઉપર લગાવ્યું અને મોટીક જ વારમાં એ સ્વપ્નલોકમાં જમતો થઈ ગયો.

સવારે જાગ્યા બાજળે તો રાત્રી થાક વગર પોતાને સ્વસ્થ અનુભવ કરી રહ્યો હતો. ખેડૂતની આંખ બૂધી અને દિવસના પ્રકાશમાં બાજરી બાજળનો ખેડૂતે જોયો તો એ પોતાના અભિચિને પિંજીની ગયો કે બારે બારે તે બાજળના રાત્રી છે એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. માફ કરજો તમારું પૂરું સ્વાગત હું કરી શકતો નથી.” રાત્રીએ કહ્યું ના ના ખેડૂતે, તમારું બાજળના શટલા બાજળ બ્રહ્મને તો હું કહી બૂધી શકાયા નહીં અને તમે માણસ સમજીને જ માટે બાજળે બાજળ કંઈ તેથી હું માનું છું કે તમે ઈ-સાક્ષી કદર કરવાનું જાણો છો તમારા સ્વાગતના બદલામાં મારું બાજળ

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે ” ખેડૂતે કહ્યું, “ તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો મુકતી ગળો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે.” ગમ્મગમે કહ્યું “ આ માટે તો મેં પહેલા જ આના આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો ” ખેડૂતે કહ્યું. “ હીક ત્યારે જે જે ખેડૂતોના ખેતરમાં દુવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો હાલો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરમાં રાજ્ય વતી એક-એક દૂવો ખોદાવી આપો ” રાજગમે કહ્યું “ આ પણ મને મજૂર છે રાજનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો.” ખેડૂત બોલ્યો “ આ બધામાં હું પણ આવી ગયો. અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ મુખી હશે તો માગે વારો પણ એમાં આવશે જ ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે તમે તમાગ પ્રેમને ક્ષુદ્ર ધરમાથી કાઢી વિરાટ ભણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગ્ગપ્રદ બની શકે છે.

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર યોગ્ય છે સુગંધમાં એક પ્રકારનું આકર્ષણ છે માનવ-મનમાં સુવાસ-સુગંધ તરફ જીકે આકર્ષણ છે ગુલાબમાં કદા છે જ્યાં પણ એની સોદામિત્તવા જન્મ-જાહેર છે કારણ કે એમાં મધુર સુવાસ છે એટલા માટે જ તે દુનિયા કદામાં હસાર્ધને પણ ગુલાબને સેવા દોરી જાય છે દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે એટલા માટે તે તમે દૂધમાં પણ સેટ જાડો છે સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ બદલાઈ જાય છે તેથી તમે એનું નામ પણ બદલી નાખ્યું છે તમે એને દૂધ નહીં પણ દૂધ-કોકરી કહો છો. સુગંધે જ તે આ નામ ને કિંમત જન્મે બદલી નાખ્યા આ સુગંધ જ્યારે મિશ્રણમાં પણ નખાય છે ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે

સ્વાગત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એક મુદ્દમ્મ પોતાને ત્યાંથી મજાન પ્રસંગમાં સમાજના ભાઈઓને પોતાને ઘેર નિમત્ર છે અને ઈત્ર-પાન કરે છે જાહીની તે મને ખબર નથી જનુભર પણ નથી પણ મખ-ભારતમાં આ પરપરા ધણ વખતથી પ્રચલિત હતી અતિથિઓનું સ્વાગત ઈત્ર અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તો મુજ પથારીમાં છે પોષાક પણ બદલાયો છે તેમ સભ્યતા અને રીત રિવાજો પણ પરિવર્તન પામ્યા છે આજે તો સ્વાગતમાં સર્વ પ્રથમ ચઢાના પાણી આવે છે મહેમાનોને બીજા દસ ચીજો ખવડાવવામાં આવે પણ સ્વાગતમાં ચઢા ન આવે તે એ સ્વાગત અધૂરું જ લેખારી તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા અનુભવશે તેઓ તમને મોટે કંઈ નહીં કહે પણ બીજાને તો જરૂર કહેવાના જ હસાણાને ત્યાં ચલા પણ એણે તે ચઢાને એક પાણી ૫ પાણી નહીં પરંતુ પ્રચીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામોમા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્વપૂર્ણ ધ્યાન હતું કાગળ-
કે ખૂનખૂન-મુગધનો લીધે દૃશ્યમાં એક પ્રદાનનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમા શુ આશ્ચર્ય ? આનંદે તો માનવ
જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ધમ્મો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા
અને સમ્મનિચ્છા દુઃખસંતોષે પેપો ઝેરીલો ભયકર-કાળ સાપ પણ સુવાસ પ્રિય
હોય છે એટલે જ તો એ ચદનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી
પણ ન્યાયે મુગધને આટલો પ્યાલું કંઈ છે ત્યારે માનવ કંઈ તો એમાં
આશ્ચર્ય જેવું શુ છે ?

કલ્પના કરો, એક આદમી એ શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો.
એકમા અત્તર લઈ છે અને ખીન્નમાં ગટગટુ ગદ્ગદ પ્રાણી આગતુક
વ્યક્તિ એ બંને શીશીમાંથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી
લેશો ? કહેવાની જરૂર નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેલી અત્તરની
શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ
મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધરાવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય
છે તો જીવન-ક્ષેત્રમાં પણ તમને સુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેવું જીવન
મુગધમય છે, એને હળરો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી
શકતા નથી શ્રીરામનું જીવન સુવાસિત-જીવન હતું એનામાં સદાચાર અને
મર્યાદાની મુગધ ભરી પોલી હતી ન્યાયે રાવણનું જીવન ગદ્ગદથી ભરાયેલું
હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઇતિહાસમાં કલકિત બનાવ્યું છે
એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દશેરા ઉપર મરે છે.
એટલે એ ઓછામાં ઓછો ચોર્યાંથી લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના
જીવનની ધુરાર્ધ-ગદ્ગદ છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ
શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના
મૃત્યુ દેહનો અગ્નિ હતો એનો આત્મા તો કચારનોય મરી ચૂક્યો હતો.
સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહીં પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો
હતો એની દુર્વાસના અને મનમાની ગદ્ગદાઈ જ એને મૃત્યુને ભેટાવ્યો હતો
રાવણનો આત્મા જો મર્યો ન હોત અને એનામાં સદાચારની ન્યોતિ
ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શુ પણ હવ્વર રામ પણ એ રાવણને
મારી શકત નહીં ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ
અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની યદ્ધૂ લોકોના મગજમાંથી ભૂલી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદગી છોડીને દુર્યોધન પણ સચ્ચરથી વિદ્યમ પામ્યો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ વાઈઓ અનતકાળ માટે સર્જ થયા હતા. દુર્યોધનનો સાથળ બીમની ગદગથી વાઈથી ઘૂંટ્યો હતો. જીવનની છેલ્લી પળમાં દુર્યોધનને જોઈ કૌરવ ગમા નિરવ-સાંતિ જવાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર જીદી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્યોધન પોતાના જીવનની મોટામાં મોટા પરાજય લઈને દુનિયાથી વિદાય લઈ રહ્યો હતો. તે જ વખતે એના ઘેર કાકા સાચીઓએ અમુભરી આંખોએ કળું - આ જીવન-દીવલે હવે વિરામ પામી રહ્યો છે અને તમારા જતની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત થઈ જશે. પણ આ શોકની ક્ષણી રાત્રિએ તમારી કાંઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમ્રાટની છેલ્લી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અને અમારા મનને સંતોષ આપી રહીશું.

દુર્યોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માટીમાં મળી ગઈ મારા નવાણુ વાઈઓ મુદ્દમાં ખપી ગયા અને મારું વિશળ સૈનિકદળ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-દળ વિનાશમય બની ગયું. હવે શું ઈચ્છા રોષ બાકી રહી ગઈ હશે! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લાગી રહી છે. જે દુઃખનોએ સારાય કૌરવ-કુળને ઘાસની જેમ વાદી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપાયેલાં માથાં આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને કુ રાત્રિથી છેલ્લો શ્વાસ લેત. પણ આ તો હવે કોરુ સ્વપ્ન જ છે. જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ ક્ષણમાં શું પૂરું કરી શકીશ? અને ત્યારે જ અથ ત્યાં આત્મજાળ આંખો. દુર્યોધનને કળું કુ તમાર છુ હમણું જ પાંડવ-પગવમાં કુ જાઈ છુ અને મારી આ તલવાર વડે દાસ જ પાંડવોના માથાં કાપી તમારી સાથે રહી કરીશ. મુદ્દના મેદાનેથી ગ્રાણુ લઈને નાકેસે બાએડ વીર અપત્યામા હવે કાચરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશી છે.

મોટી રાત સુધી ચિન્ત્યોક્તિ મનાવી પાંડવ-દળ ગાદ નિદ્રામાં સૂતેલું છે. ફરી દ્રૌપદી પણ પોતાના પાયેલ લાયોને જાતીએ આંખી નિદ્રાધીન છે. કાચર અપત્યામા ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રશ્નમાં એણે દ્રૌપદીના પાયેલ એટાઓની ઉદ્ધીલ સામ્યાત કરી નાખી. એ ગાનકકા પ્રાણો બીજી કોઠે ત્યાર પહેલાં તો અપત્યામા પચિત્ર અસ્તોલ લઈ બાગી છૂટ્યો અને કૌરવ-દળના પદાવમાં, આ દુર્યોધન છેલ્લી ધડીઓ ગણી રહ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અપત્યામા વિન્ધોદ્યાસમાં બોલી ઊઠ્યો. સ્વે સમાદ

આ અશ્વત્થામા આપના દુશ્મનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-ભારતના મેદાનમા મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિડાચેલી આંખો ખૂંટી પાંડવોની જેવી આકૃતિના પાચ માથા જોઈ એની આંખોમા ચમક આવી ગઈ, જે એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મે મારા દુશ્મનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાનુ એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થવામા છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભર્યું પડ્યું છે ! એ અનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ ફેકતું ગંધુ પણ મૃત્યુ સમીપ પહોંચવા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે વિદાય થયો. આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ જુઓ. ન્યારે એના પાચેય બેટાના ગળે છરી ભોકાણી, ત્યારે એમની કરુણ ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દષ્ટિ એમની તરફ જતા જ એનું હૃદય પી ખાઈ ગયું પોતાના વહાલસોયા પુત્રના શરીર-માથી લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં રોઈ જઈ ? કાઈ માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ રોઈ-રોઈ સતાપ કરી-કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાચ-પાચ બેટા-સતાનો એકી સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા વાગ્યા હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાડવ-દળમા તોફાન-હાહાકાર મચી ગયો. અર્જુન અને ભીમનો ક્રોધ જિભરાઈ આવ્યો. કયા કયારે માસૂમ નાના બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ હોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વત્થામાને પગડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું “મહાભારતના મેદાનથી પ્રાણને અચાવવા સારું મો છુપાવી નાસી જનાર અશ્વત્થામાએ કાયરની જેમ સતાઈ બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું. “દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામા સતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દેશે”

દ્રૌપદી પાસે ન્યારે એને લઈ જવામા આવ્યો તો એને જોતા જ પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આંખોથી અગારા વરસવા લાગ્યા. એણે કહ્યું “ન્યા

સુધી આ કુખનું માથું વિખૂટું પાડી એની રક્તધારા વડે હું મારા વાળોનું સિંચન નહીં કરી લઈ ત્યાં સુધી મારો અગ્રમા સુખ નહીં પામી શકે. જીમની ગદા અશ્વત્થામા ઉપર પાવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રૌપદીની વિચારધારાએ પકડે આધિ અને જીમની ઉપડેલી ગદાને વચ્ચે જ રોકતાં એ બોલી આ અભાગીને એટલી મૂઢવામાં આવે. બેટાનું મૂલ્ય માને કેટલું પીડે છે એ આ પુત્ર-વિશેષિની દૌહીનું હૃદય સહી ચૂકવે છે આ પછુ મર્ષ માતાનો બેટો છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે કેટલું રડશે એનું દિલ ? મહાભારતની રણજ્વાલામાં પતિ-વિશેષ તે એ પહેલાં જ સહી ચૂકી છે કવે વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલું રડશે ? માથા દિલનું કુખ એક મા જ નાલું છે મારે એને એટલી મૂઢવામાં આવે.

આ છે દ્રૌપદીના જીવનની સૌરભ-સુત્રધા, જે કુખની અસીમ-જ્વાલામાં પછુ બીએલા કુશનને કામા કરી રહ્યા. જીવનની આ મુત્રધે મહાધિ વ્યક્તિની હૃદયે મહાભારતના પાને એને અમર કરી દીધી.

સત્સંગન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીપણ કાણેમાં પછુ પોતાની સત્સંગનતાને પરિભ્રમ કરતો નથી ભરફને તમે નાલું છે. સીતનું એ પિડ ભયકર ગરમીનું આક્રમણ થતાં એ પોતે પીગળી નાશ છે અને પાણીમાં રૂપાંતરિત થઈ જશે પછુ પોતામાં ગરમીને અવેશવા દેશે નહીં બસ, સત્સંગન પ્રવૃત્તિના પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીપણ પ્રસંગોમાં સામુદાય માનવી કોષમાં વ્યાધાનુષ્ઠાની જેમ શરી પડે છે પછુ સત્સંગન મહાપુરુષ પોતે દલી જશે પછુ ગરમી એમના દિલમાં અવેશી રહેશે નહીં.

પછુ કુર્નન વ્યક્તિની વાત નીકળે છે સાધુ-પ્રકૃતિવાદો માણસ પોતાના પ્રાણુપાતી પર પછુ કુમાનો સીતળ હટકાવ કરશે ત્યારે કુર્નન વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણુ-ચક્ર પર પછુ વખત આવે આજિ જ પરસાવવાની ક્ષતિય કરશે. પ્રાકૃતના એક આચીન કવિએ કુટ પ્રકૃતિનું ચિત્ર નાનાવર્ણ કર્યું છે કે-

રંકંતિ જાણ કરજી કય કરજા પુરજવણ કુર્મતિ
એ એ કારિમ મેહા હા હા મિચિળા પુરિસા ॥

માનસી કુખ પ્રકૃતિનું ચિત્રણ ઉપરની બાજમાં વ્યાપ્તમાં આવ્યું છે કુર્નન વ્યક્તિનો નર્મ સુધી સ્વાધ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારે

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બધ થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તળે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી મૃતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે ભગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નહારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ બોરાં જેવો હોય છે જે ઉપરથી કામળ હોય છે પણ અદરથી કઠોર કોઈએ વ્યગ્રમાં બતાવ્યું છે કે ‘ખલ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘ખર’નો પ્રથમ અક્ષર ‘ખ’ અને વ્યાલનો છેદલો અક્ષર ‘લ’ મળીને ‘ખલ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘ખલ’માં ગંધેડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂરતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ બાણુતો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડુ વૃક્ષોની જડો મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું બાણુ છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાણુતું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કંઈકે આવી જ જાતનો હોય છે કોઈ જામેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ડાબા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વશની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ જોઈને જો હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હંજી દુષ્ટતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ફજેતીથી થતો રાજીપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના નુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને છવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉદ્ધાસ આનંદ પ્રગટે છે એ સ્થામવણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકૃતિવત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો માણસ પરહિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ઘણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કષ્ટો દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ધડે છે અને

એમાં એ પાર ઊતરે છે એના દાંએ બીજાનું અદિત ઘર્ષ નામ ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમકે ગર્વ કરતી નથી ત્યુ દોષે કાલકર્મો તથા પાણીના એ રીપાં પી લેશે તે ટૂંક ટૂંકા ધ્વનિમાં ગગન ભેડી ઉડીએય કરવા લાગે છે. જાણે કે એ પોતાના અમૃત-પ્રાનની વાત સ્વારામ વિશ્વને સમજાવતો ન હોય ! છુત્તકાલી વ્યક્તિ એ સબ્દ પણ જો કાણી લેમે તે એ પોતાને અઘાપડિત ગણવા લાગશે. સત્સ્વતી સ્થાને પણ ગર્વ કરવા દોડી જશે. એની પાસે નો દસ પૈસા પણ એકઠા ઘર્ષ નથી તે એ ધનકુબેરને પણ પરાજિત કરવાની કોશિષ કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના મોઢક દુઢકા મળી નથ છે તે એ સમજવા લાગે છે કે સ્વારામ વિશ્વની સપત્તિ એની જ તિજોરીઓમાં સમેટાઈ ગઈ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે તાવના ફરદીને તેજ શરાળ (નશ્વ) પાન કરાવવા જેવું છે. છુત્તકાલી વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સમાન મળે છે તે એના અત્યાચારો ધટવાને બદલે વધતા જ નથ છે.

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે તે ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કઈ કાચ ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે. કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે. ધનુષ નમીને-વળીને-જ બાણનો પ્રહાર કરે છે. સર્પ ત્યારે દશે છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે તેવી જ રીતે નિસાદી પણ અચરે અપદ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ ચિહારને પકડે છે. દુર્ગાનની નમ્રતા પણ દુષ્પ્રભવક હોય છે. આવી વ્યક્તિને હાલથી એટલે કાલકર્મો પચ્ચર દેકવે જાને પોતાના જ વચ્ચે ગદા-ખરાળ-કરવા જેવું લેખારી. જેના જીવનમાં ગદા-મેલ કમી છે એની પાસેથી શુ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય !

તમે એના દિલની જ કોઈ વાત કરશો તે એને પણ એ પોતાનું અપમાન સમજી જાને એનો બદલો વાળવા એ કઈ શું જાને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી બેસશે એ કઈ નિશ્ચિત હોતું નથી. આવી વ્યક્તિઓની વાણી વચન-પર તમારે વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ જિમની ઇમ છે તે જ જિમના હૃદયમાં પણ છે. એમ માની શકાય નહીં જાને જે અન્ય હૃદયમાં છે એવું ૮ એનું વચન પણ દશે એ પણ હરી શકાય નહીં. સરફતના એક કવિએ કુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના માણસનું સબ્દચિત્ર દર્શાવતાં કયું છે

મુખ પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુણિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીમાં જ દુર્જન વ્યક્તિના અભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એનું મુખ સદા ક્રમળદળની જેમ ખીલેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મક્કકાતુ હશે જ્યારે એ બોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે ફક્ત જ વરની રત્ના હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શીતળતા ચદન અને ચદ્રની શીતળતા કરતા પણ સો ગણી વધુ દેખાશે સાબળનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુ ખી અને દદાને જેઈ એનું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જોશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ બધા કરતા કઈં જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃષ્ણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગાહ છે ફક્ત કોઈ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કઈ આવ્યું કે બસ, એક ક્ષણમાં જ એ એના બે ટુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર અડગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાંટો પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપણ આવી જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેષનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દરમિયાન કેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અંગે હું ઘણું લાણુ બોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલા એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલા અભાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરી પડશે

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સન્નિવૃત્તિને સ્થાન દેવું તથા એ માટે આપણે સુવાસિત વન વીતાવતી વ્યક્તિઓની સાથે હરિશર્ષ પશુ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુચિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધની ઉપત્તિ હાજર મારી નીકળી જવું એ બહાદુરીનું કામ ગણાયે. પણ ગર્વિષ્ઠ પર સચારી કરીને નીકળવું એ કસક લેખાયે. જસ, તેવી જ રીતે સન્નિવૃત્તિની સાથે હરિશર્ષ કરવામાં પણ એકતા રહેલી છે જ્યારે મૂર્ખો સાથેની મિત્રતા અનુચિત-અશ્લેષકર છે.

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેવી લાગે છે તમારા કાન મૃદુ-કોમળ બનવાનો ઉપદેશ સંભળવા બાબત છે પણ હુ હુ હુ કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામની વસ્તુ છે ટેટલી કે કોમળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા રીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ ક્યારેક નમ્રતા બને કોમળતા પણ કુશળ બની જાય છે.

તમે કુખ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે ક્રોધ-વસતના આગમન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય પ્રદર્શક છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંદડાથી નવપલ્લવિત બની જાય છે પરંતુ એ નવી સંપત્તિને પ્રાપ્તિ વૃક્ષ કેટલું કોમળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે ક્રોધ-ક્રોધ-મૃદુતા જવાઈ જાય છે પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા બીજા કાળની નોંડે ગ્રસ્ત થવું પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે.

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં ક્રોધ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ રહો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુખ્યકૃત ચક્ર ધરી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન તમ વિપત્તિના ગમે તેવા સંયોગમાં પણ તમે હસી શકો એ પણ જાણો તો બહુ જ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિપત્તિની શોધમાં મૃદુ-નરમ ક્યાંથી હસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જરી કે કોઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના બાજની કડુણ કથની તમારી સમક્ષ રૂંટ કરશે તો પણ એ હલવાનો એક અણ પણ પીગળી નહીં અને કુશોભની આધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ હૂઠા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાયના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાલીના દુકડાઓ પાછળ લખટમા ભ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં ખોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર લણી નેયું સુદ્ધા નહીં ' પણ આ જ સંજ્ઞાને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કોઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સધનો એક સભ્ય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મંડિપાશ્રામા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા 'નો ટાઈમ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો ખોલી રહ્યો હતો

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધથી મળતું મોટું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો 'નો ટાઈમ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોંચ્યાનાર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિધન શા સારું પેદા કરશે ? અમ્મુ-જવા દો આ વાતોને ભાઈ !

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-કરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગહેણુ સાથે એમનામા પણ ઘણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નશો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમ" વાળા સંજ્ઞાન પ્રતિદિન ઉપાશ્રયે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાધિ પશુ કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની જ્ઞાન માધી મઈ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવી ગયા હ

પશુ હુ કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહી પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા શીખતો એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આંખો-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાળિયેર ? જુઓ તો ખરા આંખો-પાછી કેરીને જ્યાં જણાવશો કે એનો રસ જાણ નીકળી પડશે જ્યારે નાળિયેરને એમ જણાવવાથી એનો રસ બહાર નહી નીકળે. હુ તો ઈચ્છીશ કે તમે આંખો નહી પશુ નારિયેળ જ બનો. જીવનમાં કમરતા હશે તો વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રશ્નને પશુ માનવજાતી વિનિ રસ ટાંકી પડશે અને જો હૃદયમાં વીરતા હશે તો મને તેવો આશય કેમ ન લાગે પશુ વિન કહી ખૂટશે નહી

હાને તમે નીચે પાછડો એ ટક્કર આઈને પગાઈને પશુ ઉપર ઉછળશે ત્યારે મારીનું હેતુ જમીન ઉપર નાખશે તો એ ત્યાં જ પડી રહેશે. તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પાછડો-ટક્કર આઈને પશુ આજળ વધે છે અને ક્યારે વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે થઈને પડશે રહેશે. વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એનામાં તાકાત નથી હોવાની ચાટને તમે કાપી દો. તોય કપાચ છતાં તે પ્રકાશ આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકાશ ખમીને પશુ સત પુરો પોતાના વિચારોની જગ્યાએ જૂઠ્ઠા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સદા વિગેષ કરતી રહી છે. જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનના કાચા ધૂટકા પીવા પડે છે. જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે. પશુ એ કટકાંજીયું માર્ગ પર તેઓ તરે હોય પર આવી રહ્યા હોય તેમ આસ્થા પૂર્યા કાંટા વાળા પશુ મનમાં એક કટિય વાળો નહી. તેથી જ કટિયની વચ્ચે પશુ એમને મજાક રાખે જાય નહી. કાંટા વાળાનું હા હા પશુ કાંટા વચામ્યાર પ્રત્યે દુર્ભાવ નહોતો સરૂતના એક કવિએ સતના સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनरर्षद्वं चारु वण्णम्
छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनर्यथा तु सद्योस्तु बहम् ।
दग्धं दग्धं पुनरपि पुन फोषनं कालं धणम्
न प्राप्नोतेऽपि प्रहोत विहृतिं कालं सगजनामाम् ॥

અતને તમે પથર ચામે ધમો પશુ ડેટકી વાર એ મચાસે એટલીવાર એ પોતાની મધુર સુખખેડાતો જ ર દમી પોતાને મચનારને પશુ એ દોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચઢનને કાપો પણ કપાતો ચઢન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામા આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને જ્યારે એને કોલૂમા પીલવામા આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો.

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમા તપાવશો એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર જ્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભડે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જોવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમા શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રેષ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં બને એના શરીરમાથી ભડે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અંતરના આશીર્વાદ જ વરસશે.

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, જ્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ બને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ ધનવતા છે અને એમાય ભુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમા જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આજ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાય છે સર્પ તો વિપ છાટે છે પણ એના વિપના બદલામા આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ.

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તક્ષશિલાના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુપ્તકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તક્ષશિલા એ દિવસોમા પ્રાચીન વિદ્યાઓ મારેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અગ્રીમ અને ગરીમ હજારો વિદ્યાર્થીઓ એકઠી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળ જ એવું કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાન્યમા કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી.

સાચે જ ગળ્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈએ પ્રજાને યથાયોગ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાશે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાન્યમા અપરાધ, ગુનો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

ફરિયાદ કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર જાણતો આવ જ હતું એણે અપ-
રાધનાં મૂળને જ નાબૂદ કર્યાં તેથી એના ન્યાયાલયનાં દારો સુધા જ
રહેવાં લાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એર ઓ સુધા ખાધી રહે છે કે
અહરુદ્ધ મીત્તી જામેલી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ અપ-
રાધો પણ જમણા જ વેચાણી વધતાં ગયા છે વહીવે વખા પણ અપ-
-ક કાસો એક ન થયા હોય તો વખા ગલી-ગલીમાં ડોહરો ઈન્જેક્ટનો
લઈને બેઠો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેરો થયા છે કે વખા ઈન્જુ
ભર તો એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોહરો જેમ વખા તેમ શેરો પણ
વખા જ છે તો થયેલું ચિન્તિત્વા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેરોને
ઓછાં કરે ન્યાયાલયનો આદર્શ ત્યારે જ સફળ કહેવાય કે આરો સમાજમાં
કમળ-કલક કાસો ઓછા થાય કુમાર જાણતો આવ જ આવતું
અનુકરણ હતું.

એક વાર કુમાર જાણતો રજમાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો. એ
રસ્તેથી ડોહર-નરેશનો રથ પણ આવ્યા રહ્યો હતો. એ રથમાં પોતે નરેશ
મસ્તિશક બેઠો હતો. રસ્તો સાંકડો હતો. બંને વાહનોએ જામેલા વિશાળ પર્વ
તોને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તે એકથી
સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો. બંને રથ આ જ
રસ્તે ભટકાઈ પડ્યા. બંનેને પોતપોતાની દિશામાં આગળ વધવું હતું
એટલે પ્રથમ એ હતો કે બંનેમાંથી કોણ આગળ વધે? બહુ જ તીવ્ર ધડી હતી.
આવા અવસરોમાં જો હાવાના બંનેના ક્ષત્રિયો આગળ બની ગયા તો ફક્ત
તત્કાલ જ એને આખરી ફેસલો લાવી શકે પણ બંને રથના સારથીઓ
કુશળ હતાં એમને તત્કાલરોજ ફેસલો મ દર નહોતો. વાર્તાલાપ વાટાઘાટ
દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તત્કાલરોજ માફ કરરી એમાં એમને
આકારણું ફિટકાવ જવાનો ભય હતો.

હા તો કોણના સારથીએ કુમારના સારથીને કહ્યું. તમે તમારે
રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં ડોહર-નરેશ મસ્તિશક બેઠેલા છે. તે જ
વખતે કુમારના સારથીએ કહ્યું. 'રથ તમારે પાછો વાળવો જોઈએ કારણ
કે મારા રથમાં કાશીનરેશ કુમાર જાણતો ગિરા પેલા છે. કુમારના સાર-
થીએ વિચાર્યું. ઠીક જ ને જ નરેશ છે તે પછી આપ-કીમર વડે એને

ફેસલો કન્વો લોઈએ જે વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ જમે એણે પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાગળ કે એનો નરેશ પણ આ જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેસલો કન્વામા મદદરૂપ બની શકી નહીં પછી એણે રાત્ર્ય-વિસ્તાગના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો. પણ ભાગ્યવશાત્ બનેલો ગત્યવિસ્તાર એક જોવા સમાન જ હતો. પછી સેના ધન, યગ, ડુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી કરી જોવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ હતું પછી કુમારના સારથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે તમારા રાજની સજ્જનતા કેવી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ પોતાના ગજની સજ્જનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

ददहं दलहस्स छिपति, मल्लिको मृदुना मृदु ।

साधंपि साधुना जेति असाधुं पि असाधुना ॥ ૧ ॥

પેતાદિસો અય રાજા ભગ્ગ ઉચ્ચાદિ સારથિ । ।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સજ્જનતા બતાવે છે “નરેશ મલ્લિક કઠોર માણસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કામળ વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કામળ મૃદુ રહ્યા છે” **वज्रादपि कठोराणि मृदुनि कुसुमादपि ।**” મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કામળ બની જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે ભલાઈની સામે ભલાઈ વાપરી છે અને છે અને ખુરાઈને ખુરાઈથી દબાવી છે અમારા સમ્રાટ એટલા સજ્જન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજમાં સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી બોલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રમ્તો નહીં મળી શકે, કારણ કે તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કોશલ નરેશના સારથીએ પૂછ્યું : “વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સજ્જનતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અવકોષેન જિને કોથં મસાધુ સાધુનામિમે ।

જિમે કવરિય વામેન સચ્ચેનાલિક વાવિનમ્ ॥

પતાવિસો અથ રાક્ષા હમગા લમ્યાદિ સારથિ ।

કુમાર ભદ્રાદત્તનો સારથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ કોધને અકોષ વડે છોટે છે અને અસાધુ પર સાધુતા વડે વિજય મેળવે છે. કોધને કોષ કઢી છતી શકતો જ નથી, અગ્નિને શુ અગ્નિ જ વડે યમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરો? વેરથી વેર કઢી શાન્ત થઈ શકતું નથી એના સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છોતવા શુ આપણે પણ અસાધુ બનવું જોઈએ? છુરાઈને છોતવા માટે શુ અસાઈને પણ છુરાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? જો અસાઈ અસાઈ રૂપે જ છુરાઈને છતી ન શકે તો પછી છુરાઈ પોતે જ શુ અરાજ છે? પણ આખું જ જો અને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી અસાઈ નાથી જશે-નાબૂદ થઈ જશે કૂતરો ગાયુસને કરડે તો શુ મનુષ્યે પણ કૂતરાને કરડવા જવું? માટે સાચુ તો એ છે કે આપણે છુરાઈને પણ અસાઈથી છોતવી જોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે. ‘અમારા કુમાર નરેશની સંસ્કૃતતાએ દુર્જન વ્યક્તિઓની કુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સમુચિત દિલના માનવીઓ છે એમને પોતાની દાનવૃત્તિ વડે છત્યા છે અર્થાત્ એમની ઉદારતાએ દીનતાને છતી લીધી છે અને એમના સત્ત્વે મિથ્યા-આર્ષીઓને છત્યા છે. આરા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યો છે. અસત્યથી સંઘર્ષ કરવા માટે આપણે અમ્ય અને ત્યારે જ અગર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો આશય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું સ્વરૂપ રેઠી લઈએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની મુગ્ધ છે. કોષ જીવનની ગંધી છે તો કામા જીવનની ખુશી છે તમારું જીવન પણ સુવા સિંધ ગુલાબ બને અને જીવનના અણીદાર કાંટામા પડ્યા છતાં તમે દોરમવા રહો એજ કામના છે.

દિનાંક

જોન ઉપાધ્યય

૨૧-૬-૫૮

કોટ મુબાઈ

આજનું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાલળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી ખીજુ મ્નાન કોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, ખીજુ સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે ખીજુ સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા એસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈલવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્ત્વ સવિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતાં પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ પર બેઠા છો આ ચીકાશવાળી ક્ષર્ષ તમને પસંદ છે પણ જેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈએ કે જેતરની માટીમા ધાન વવાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હજાર દાણા ઉગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની ક્ષર્ષ ઉપર ધાન વાવશો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી ન્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કાળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના બી વાવરો તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ-નરસુ બી પણ તમે આ માટીમાં નાખી શકશો. મનુષ્ય એ વિશુદ્ધિ બાંધી આગળ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર ભી થઈ છે કે સ્વગતી ઉચ્ચાઈ પણ એ પર કરી શકે છે કારણ કે ધર્મની ઉન્નત આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના-સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થંકરમાં અધિકાર છે પણ જીવનની કઈક પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવ્રતોને અપનાવવાથી શકે છે પણ પાપ-ફળને પ્રતિક્ષણ ભોગવી રહ્યાં છે. માણપ્રજામાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી શૂન્ય અને તરસને લીધે તેઓ સ્વયં કુષળ રહે છે.

શક્તિ-સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવે પડે છે એમનાં ક્રમગ નસીદાર નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો મોઢા લગત સંભવ જનતે નથી. કેન્દ્રસ્થિ પ્રવૃત્તિ ભોગેત્યાં રામે છે વિશ્વાસ અને વૈભવોમાં દેવોને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ જોવાનો કુરસદ જ છે ? એક મન માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે.

આગમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના ધારક હોય છે. છતાં મોઢા ગુણસ્થાનથી આગળ જઈ શકતા નથી. તિર્થંકર એમનાથી આગળ આવે શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આગળ જવાની ક્ષમતા તો એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તરીકે જ એટલું અદ્ભુતમળ છે કે મોઢા ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે.

સ્તીર્થસિદ્ધનો અનુષ્ઠાન વિમાનવસી દેવ તેત્રીસ સાગરને વિસ્તાર આકુષ્ઠ પામે છે મધુર સ્વરની સમીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાન પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સવર સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વજ્ઞ દ્વારા અગ્રવેશા માનસિક જ્ઞાનને પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ માર્ગ રાખવું જોઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેત્રીસ સાગર સુધી પણ ને કેવળજ્ઞાન મેળવવા સારુ પ્રયત્ન કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રયત્નમાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી જે પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્મુદ્ધતમા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકી શક્યા હશે પોતાની સ્થિતિ જોઈ તમે પોતાને હીણો સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે અવગીર્ણ્ય સુપામાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ” દેવા પેહેજ્જા

માણુસ ભવં આરિય ચેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

અવગીર્ણા દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્યક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સદાચારી માતાની કૃપા જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારુ યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવોના પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આવરણમા જીવતા કટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતી આ ઉપાસનાનું ખરેખર શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત : છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જાળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને બીજા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ઇંચ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાબળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કટલાક લાઈ ઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કઈકે હદ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના મુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય ન

નહી પોતાના જ ખડુ વિશાળ સામાન્ય જન ચોંટ રતો આપીને પણ
અકર્તા હવે એક મહિ પણ ખરીદી શક્યામાં અસમર્થ છે

આ તક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુણ્યનો પ્રજાળ પ્રભાવ દેવ
સુખમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કઈક ઘાપ ખાવ છો તમારા
આ તક કઈક અધૂરો છે પુણ્યનો પૂર્ણ પ્રભાવ દેવ નથી પણ એ તો
દેવાધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્થ છે
કે દેવો અને દેવરાજ હિં પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વચ્છી મુક્તિ-
કર્તા આત્મા આવે છે

દેવાની સગામાં સિદ્ધી જેમ મળના કરનાર હિં તીર્થંકરની સામે
જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક કરણી કરતાં પણ વધુ નમ
બની એક આસન ઉપર એ વીરરાજની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર
દેવનો પ્રજાળ પુણ્યપ્રભાવ એ એક પ્રસ છે કે દેવસંહિતે મૂકતી દેવાની
શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિદ્યસર્માં છે એમના જન-
શાન અને જનત હસનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચર-
ણમાં નમી પડે છે તો પછી આને પુણ્યનો પ્રભાવ શે કહી શકાય!

આનો જવાબ એ હોઈ શકે કે દેવ શક્તિના આકર્ષણ દ્વારા
તીર્થંકર દેવની જનત આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું
પ્રજાળ પુણ્ય બળ પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક
સામાન્ય જીવલણમાં પણ લેટસો જ છે જ્યાં મં એ જરૂરી નથી કે દરેક
જેવણી પાસે દેવો આવે જ જ્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને આવડે
જ પાડે. આ એમના પુણ્યનો જ અતિશય છે અને પુણ્ય પ્રકૃતિનું સર્વો-
ચમ પદ તો તીર્થંકરપણ જ છે આટલે એ નિશ્ચિત છે કે પુણ્યનો પ્રજાળ
પ્રભાવ મનુષ્ય ત્રાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ ત્રાતને નહી

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં તો ગાનર બધા કરતાં આમળ છે જ તીર્થં
કરો અને જીવનારોની હિતદાસ એ જાનવે છે કે નોટલા પણ તીર્થંકર
પરમજીવ અને જીવનારો અથા છે તે બધા મનુષ્યસંહિમાં / પેદા થતા
છે કે હિં દેવો પૈકી એક પણ દેવ તીર્થંકર થયો નથી. વનમાન અવસર્પિણી
કાળમાં હસ જાણે અથા છે સેકડો અવસર્પિણી અને હિંસર્પિણીની વચ્ચે
સાધારણ ગાન ન થનાર બીનાઆ જ્યારે બને છે તો ખેતી કાઢી / અને

કદાચિત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બીનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ બીનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંદર થઈ શકતી નથી પરંતુ મહિલ-નાથ નારીના જ રૂપે તીર્થં કર બન્યા પણ આવી બીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સંભવિત બની છે પરંતુ શુ અનત-અનત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી બીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થં કર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વજ્ઞના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થં કરની સર્વોચ્ચ ભમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક નિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુદાયમાં એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દૃષ્ટપ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ ભગવન, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કર્યા હશે ? ”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જો કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનના કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજૂ ધનાકાર છે એમાં ફક્ત પિંતાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઢી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં બે વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ઘોર જંગલો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં ! આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય, તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસરી પચેન્દ્રિય અને સરી પચેન્દ્રિયના ક્રેટલાય ભવો પચાર ક્યાં પછી
માનવજીવન મળે છે

॥

આમમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણો અનુભવ કહે છે
માનવથી સરતુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની જરૂરિયાત ઊભી થતાં એક
હજાર હાજાર થઈ જાય છે એક યોદ્ધામાં જસો આઠગીઓની જરૂર હતી
એને સારુ એ હજાર વ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ માટે
ને તમારે સાધકિસ લેઈતી હશે તો ચાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
અનુભવ લેઈએ તો ચાર આનામાં પૂરા દિવસનો મજૂર તમને મળી જશે
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠગીની અપેક્ષાએ સાધકિસની કીમત
વધુ છે

જાપના કહે એક આઠગી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા બસેલી અને ને એ જાળ કને
જો વરસ સુધી અવિરામ કમ કરતો રહે તો એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિચોડ છે જામ એક આઠગીના જીવનની
કિંમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે. જ્યારે બીજી જાણુ એક હીરાની કિંમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કિંમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બી ન પાસાને
પણ ચકાસો માની સો કે હીરાની કીમત એક લાખ રૂપિયા છે તે કદાચિત્
ફક્ત લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાવા હ તમે હીરા ખરીદનાર
પણ માનવ જ છે અને એની કિંમત મુજબનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ બૂસણ ન લેઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ
છે અને ને માનવમાં માનવતાની સૂઝ-સૂઝ જાવી જાય તો એ હીરાની
અમાકને પણ ફિક્કી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે આલો આપણે માનવતા
અને પણ પણ કઈક વિચાર કરી લઈએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે સો જ ફેર છે કે જોટલો માટી અને
માટીના પાણામાં. માટી જ્યાં સુધી પાણાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
સોપાપચારી પણ જનતી નથી. તમારે ચકા પીવી છે તો માટીમાં નહીં પી શો
પરંતુ માટી જ્યારે પાણાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શો. હા માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમા કહ્યું છે કે —

“ દેવાવિ તં નમંસંતિ ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શુ દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કને સહસ્ર ગણી વધુ છે સપત્તિમા પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમા સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનુ તત્ત્વ કાઢી લેવામા આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણુ) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમા બાકી શું રહેશે ? માટીના ભાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમા જ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામા માણસો ફરતા જોવામા આવે છે, શકલ સૂરત (મોં) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઈન્સાનિયતને ખોળશો તો તેવા ઈન્સાન (મનુષ્ય) મળશે ? કે સભવ છે હજારમા એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમા દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વકીલ, એરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઈન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામા પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વકીલ, એરિસ્ટરો માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠુ નાખવું ભૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીસતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ ક્રિકકુ જ રહેવાનું તેમ શરબતમા બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમા થોડા બરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ ગ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી અને બરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સદ્ગુણોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાધિપતિ થયા જ્યાં પણ જો એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ દેશે. જાણુ પામવા જ્યાં એને ખાલી ખાલી જ ઘામસો-અનુભવ કરશે.

વિ ખ્યાયણની તળેટીમાં મદ્યપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દેવામાં ફેળવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુસ્બો પ્રકાશ મળતો હતો પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ફેળવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેલો વિદ્યાર્થી આશ્રમની શિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સ્વમુદ્ધેને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાભ્યો કરતાં આત્મના સૌન્દર્ય બાણી વધુ મહત્ત્વ રાખતા હતા.

તે જાવિના આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની એક કરતા આમ જાવિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્નનના પાઠ લખતા. શાકીન સમર્થ એમનું શિક્ષણ ગ્રાહ્ય.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુશી પસાર થયો આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ થોભેલ થોડે સમય વન-વિહાર કર્યો પછી જ્યાં જમવા સારુ બેઠા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ લાંબી પસાર થયા એક વાદ્ય મીઠાઈ કરીને રાજાને ઝરિ પુત્રને આપવા દાથ લ આપ્યો પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે આમાના આચાર્યને આપજો, એનો ઉદ્ધાર કર્યો. આમ સેવુ એ અમારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણથી ખૂબ પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જમારે રાણી અને રાજા જલ-વિહાર બાદ રાજધાની તરફ પાછાં વળ્યા ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. યોગીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આપ્યા સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ દાર હાઈલીએ અને આશ્રમમાં પાછા ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કશું જુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે ક્યાં રાખીએ એને? જાવિએ ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાલ્યો. જ્યાં ગાય બેસી છે ત્યાં એના ખીસે ટાંગી દો નેનો દેશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાર યાદ આવ્યો હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ. ગભરાટમા જ એણે રાગને કહ્યું 'હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે' ગાનએ રથને પાછો વાળ્યો નદીએ પહોંચ્યા ને જોયુ તો હાર ગૂમ હતો હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી પડી શોધતા-શોધતા રાગ આશ્રમે પહોંચ્યો ઋષિએ કહ્યું. "સંખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને કાઈડ ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો નેઈલો"

રાગએ જોયુ તો હાર લટકી રહ્યો હતો હાગને પામી એનુ મન પ્રકુલ બન્યુ તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા હુ ભર્યો-ભર્યો થુ છતા ખાલી છુ અને આ ખાલી છે છતા ભર્યો-ભર્યો છે મારા એક નોકર કરતા પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી ગયો છે, છતા બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે પિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નખીમે નથી કારણ કે હુ ભૂખ્યો છુ, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જેણે માનવતાનુ અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમા પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનુ એક નાનુશુ ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના લઘ્ય દર્શન કર્યો છે તેણે જીવનનો લઘ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે

મધ્યભારતમા સાકરટેરીનુ પતીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમા સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પતીર કહેવાય છે તેમ માનવમા પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર લગે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમા જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમા દયા, પ્રેમ, ડરુણના સદ્ગુણુ જીતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે "મારી નજરમા માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે"

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમા માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે નિશ્વમા સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જોવાનુ એ છે કે આ

વાદ્યોએ માનવતાના વિજયમાં ફટકો ફાળો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદી જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દેરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જ મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રૂપ બને છે થોડાક નર-પિશાચ બને છે તો થોડાક નર-પશુ પણ. આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિષયના કારણે માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વત્સલ્ય અને પ્રેમ વહેવડાવે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને શકાર ભર્યા વાળે છે છુદ્ધ અને શક્તિનો ઉપયોગ અન્યોનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે ચક્ષુસી-શ્રવણ જાગે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જીવ તો તમને દળદારો મળશે એમનામાં પશુતા ભાવી રહી હોય છે તેમનાં કાર્યોની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કાંતેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય. એમની અવિચારી કાર્યશૈલી પશુતાને જન્મવે છે જ્યાંમાં એટલા માટે જ આવા લોકો માટે ગંધર્વ ને મળદ-ખૂટ જેવા સંસ્થાનો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પણ કહેવાયો તો એ બીજાની મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને સરમાવનારી વાત બને છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પણ માટે પણ સરમાવનારી વાત બને છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં અંતર નૈતિકતાની જ્યોત જાગે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે બીજાના દુઃખદરક નિકાળી એના મનમાં સ્વ એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકીશ. પરંતુ સત્યા અને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે બીજાને કચરી પડી જેનું મોં મલકાય છે બીજાને દુઃખદરથી હટપટાતા જોઈ જેના હૃદયમાં આનંદ અનુભવાય છે એવા માનવને કે પણ પણ કહી શકીશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પણ અસભ્ય-જગતમાં પળે છે એને વિજ્ઞાન-જ્યોત મળી નથી. એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતામ. પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સમતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી. પણ સભ્યતા અને સસકારોનો જીવ્ય સ્વરે જીવીય કરનાર માનવ પોતાના જ સમતીય માનવ

વનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાચ પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સભ્યતાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અંગ્રેજ લોકો અજાયબ-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાંભળી તેઓ ખોટ્યા 'શતાબ્દોથી વીતી ગઈ' પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા 'અજાયબ-ધર' જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિંમ્મુ કપાઈ ચૂક્યું હતું ખખર પડી કે કોઈ ભલા આદમીએ એમના 'ખિંમ્મ' પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અંગ્રેજો કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મંજીર કે નથી મંદિર ન એમની કેળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિહ સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે કૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાં એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે કૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટમ બોમ્બ સમા લય કર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ લય કર પ્રાણી છે એની દાંતમાં લય કર વિષ છે અને એ મનુષ્યના પ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા ઋશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધર્તિદાસ સાધી પૂરે છે કે માનવીએ નેટલા મનુષ્યોનો સહાર કર્યો છે તેટલો સહાર પશુઓએ પણ કર્યો નથી સાચો જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જો માનવતા હોત તો ભયવાન મદ્યવીરના કાનેમાં ખીણા શ્યા માટે ઠોકાત ? ચમને શ્યા માટે વનવનગમાં ભટકવું પડત ? ઈશુને કોણ પર અગ્રવનગ માણસ જ હતો અને સોફરીસને વિનો ખાસો પાત્ર પર નહીં પણ માનવ જ હતો એમનો આકાર તો એ બતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછો એ શુ જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ દાનવ-મારીથી થઈ હતી. મારીને મનુષ્યનો આકાર મળ્યા જવામાં કરી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે ઇત્તેસ દેર હતો ? એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તે બીજો જીવન સુખે દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોણ (વચ્ચ)માં દાનવતાનું રૂપ લક્ષ્યે હતું તે બીજાના વિષ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમર્શ રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ એકવાર્ષ જાય છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ જાગી રહ્યો જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અણમણ છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સમ્રાટ પેશીવાદ, ભતિચાદનાં સૂત ભારતમાં જ્યારેય પાયાં છે આ જ જીવતાભગવા દાનવોએ ભરખ્યા હાથે ભાઈ મરાળો છે અને એ રાધીઓ વચ્ચે આડો ખેલો છે ભતિચાદે આપણામાં લગઈ જાય છે પશ્ચાત્તા નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદ્યરાષ્ટ્ર અને યુ જ્યતે બોલીની હેળા રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ પારસી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શુ મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદ્યરાષ્ટ્રી છીએ, મુજરાતી છીએ હાથિયુ છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પાનખી છીએ સિંધી છીએ, પણ શુ ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કઠકાઓમાં વહેવાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે વિચારવાને રેવાઈ ગયા છે. અખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગળે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે ટુકડાઓમાં વહેંચી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના ટુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ પંજાબ ને સિંધના ટુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના ટુકડા, બંગાળ ને બિહારના ટુકડા કરી દેશે ? અને એને એની પણ ક્યા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સંભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાંતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊઠીને જોઈ ગઈ કરીશું ત્યારે જ બધા સર્વો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કુકડાઓમાં વહે ચાલેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સર્વર્પ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુએ છે તો એ ટોપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કુગોડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીયું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાંતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાદની દિવાલો એક પછી એક તૂટતી જોવા મળશે સપ્રદાયવાદ અને પ્રાંતવાદને લઈને થતા હુલસોડા પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ચ્લાશ કાળે થતું મદાયુદ્ધ બંધ થશે અને માનવ માનવતાની છાયા તો જોવાની જાણ લઈ શકશે.

દિનાં

તા ૩૧-૮-૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યય

દોટ, મુબઈ-૨

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સારી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતી અને તેટલી લાંબી હોય એ કાંઈ જોતું નથી. પણ સ્થિતિનો રસિક તો એ જ જોતો હોય છે કે વાતીમાં સરસતા અને સજીવપણું કેટલું છે? તેવી જ રીતે જીવનની વાતી કેટલી લાંબી છે એ પ્રશ્ન મહત્ત્વ નથી પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતાવી એ જ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચી કલા વર્ણોથી મપાતી નથી, પણ એટલે એના મુલ્યોથી જ મપાય છે.

નળસુકુમાર કરતાં સોમિસે લાંબી જિંદગી બાળા અને અભિમન્યુ કરતાં જ્યદ્ધે લાંબું જીવન ગાળ્યું પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપ્તતાનું શું મહત્ત્વ છે? પેમો સુદર સુકુમાર નળસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે મૃત્યુ બાળુ પ્રેમ અને કૃપાની સુવાસ દેવાની ચાસ્યો ગયો. એણે કોઈના વિષને બદલે કૃપાનું અમૃત ગાળ્યું. અધકાર સામે પ્રકાશ પ્રકટાવ્યો અને તે પ્રકાશનો દેવ પ્રકાશમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિસનું જીવન અધકારમય હતું એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી મારે બાળ વિષ / પ્રસારતો રહ્યો અને જતે એક દિવસ તે એવા જ અધકાર પૂરું નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હકીકત અભિમન્યુની છે. અનૂનનો એ લાલ જોના હોઠની લાલીમાં હતું જરા મેં એકાંઈ ચર્મ ન હતી. મૃત્યુ મેં દીની લાલાસ પૂરું પીવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો અન્યાય સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચઢવ્યૂને બેઠવા. એકસો અટૂંકો તે તરુણ કુમાર ફૂદી પડ્યો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપાની મૂક્યા પરંતુ એ અન્યાયી શુદ્ધમાં જ્યદ્ધના બાણનો એ સિંહાર જતી ગયો. આમ અને એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોટું જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી ઊઠે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બજારમા રખડતા લોહાના દુકડાની બે પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તે જ લોહાનો દુકડો જ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનું અંગ કે પૂર્ણ બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જો સંજોગવશાત્ તે જ દુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ ચડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળાનાં નાના નાના સચ્ચા-મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એ જ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોઢાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ માટીનું સોનું બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું ” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘ મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે ’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘ મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ ઊતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કંઈ કંઈ આછી છાટ પણ ન હતી ’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘ મારો પુત્ર ખરેખરો ફૂળદીપક છે તેણે માત્ર ફૂળને જ નહિ પણ સારાં સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રજાશથી અલોકિત કર્યું છે ’

શાધીજ સમા પુત્ર મેળવી માતા પુતળીજાઈનું જાને સિવાજીને મેળવી માતા જીજાઈનું દૈયુ ગજ ગજ ફૂલતું હતું આવી જ સ્થિતિ સાસુ જાને વડુ વચ્ચે હોઈ સહે. વડુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ઝોરવ લઈ સહે જાને સાસુને પણ જ્યારે જોમ થાય કે માડુ કેટલું મોડું લાગ્યું કે મને જ્યારી સુશીલ જાને સિક્ષિત વડુ મળી જાવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ઝોરવ લઈ સહે ત્યારે તે બધાજી જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગયા.

જેવું જીવનની કળા સાધ્ય કરી છે તેને માટે તેનો સિદ્ધ-ગુરુ ભણે પછી તેની પાસે તેવું એક જ વાં જાળ્યાસ કથી હેલ-અભિમાન લે છે જ્યારે જ્યારે એવું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જોડે છે “એક, એ તો મારો વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણ્યાગાંધ્યા જ મળે. વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુશીલતાએ મારા મનને ફરી લીધું હતું વગેરે”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાવ ત્યારે સરમથી તેમને માધુ નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું ખરાબ કહેવાય. એ તે કઈ નિંદ્રી છે તમારી નિંદ્રી એવી હોવી જોઈએ કે તમારું નામ જીવન પર આવતાં જ શુભ્વતોતું હાલ કદી નાચી જોડે. નિંદ્રી જીવે તો એવી જીવે કે જ્યારે તમે આ સસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાંધો તમને ચાડ કરી રહી જોડે. જ્યારે કદી જાળ્યાર તન ઢાકવા માટે કદીનું કુકોડે આપે ત્યારે તેની બાંધમાંથી બાંધુના એ દીપાં પણ તમારે માટે વરમે અચાનક જ્યારે શવચાત્ર પહેલે જાને લાકડાં આપનાર લાકડાં જ્યારે ત્યારે એની બાંધો પણ તમને વિદાય દેતાં બીની થઈ જાય, જાને એના મોંમાંથી શ દે સરી પડે કે જારે મામતો એક ભમે આદમી જતો રહો.

એક ઉદુનિ શાવર કહે છે

શિદ્ધગી પસિ યજા કિમ્વા રહે શિલ સાવ વ

જામ જ હો શુનિયા મેં તો શુનિયા કો યાદ આવે વ ।

આપણું જીવન પેલા અદનના કક્ષાના જીવન જેવું જાનવું જોઈએ. અદન જ્યારે લીલાછમ જ્યારે પે હતું ત્યારે પણ એવું દુનિયાને સુખ જ આપી જાને કોઈએ જાને ત્યારે કાપી નાખ્યું ત્યારે કાપ્યારને પણ એવું સુખ જાપી જાને શુ કહુ કે પોતાને કાપી કુચાદીના મેનિ પણ એવું તે સુખથી જ કરી દીધું જ્યારે એ કકોડે સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની સૌરભને એવું ઉઘી નદિ. જાને ધણનાં ધણતાં પણ એવું તે દુનિયામાં સુરભિ જ પ્રસારી. જાલી જ વાત આપણા જીવન માટે જાની જોઈએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીજને સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ગળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા સ્વભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી ખની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ લુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા લગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીજઓ માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હજારો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દુઃકરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-ઘેલવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અડકૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અપ્પટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા. એક દિવસ તેઓ વિઠોબાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કબૂતરોના ટોળા ધાનડણો ચણી રહ્યા હતા. ભૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કબૂતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવૃત્તિ આવી નથી જરૂર રાહસી તત્ત્વો હજુ મારામાં ક્યાય ને ક્યાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છાડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચડતું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ છીએ. સાહુ ઇચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે બાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે જાય. ત્યા ત્યા તેના સ્વાગત માટે હજારોની સંખ્યામાં લોકોની મેદની ઊભરાય પોતે.

ને કાંઈ કહે તે જણ જ હજારો લોકો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે. પોતે બાપણ આપતો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીઓથી સભાખંડ ગાજી જાય અને બીજે જ દિવસે એ આખું જ બાપણ દરેક દૈનિક જીવનમાં પહેસે પાતે જાય અને એ સાથે ઘાટે એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો પણ હોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં આપણે એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેશ થતા આંખાએ નેટથી લેખ-ત્રિપ્લિતા મેળવી છે એટલો લોકપ્રિયતા આપણી છે કે કેમ ? એના જેવું માધુર્ય આપણે મેળવ્યું છે ? પેશ આંખાનું ફળ તે મારીને ખાળે પણ છે અથવા તે સોનાને પાસે છે એવું છે એને તે પેલાં આવરણ પોપણ મળું, પણ તે તે મીઠાં મધુરું સરળતા પીધાં તે અધિકારમાં રહ્યું અને તું વીજળીના પ્રકાશમાં ત્યો પેશું સ્વપ્ના જગતમાં રહ્યું, અને તું ચમકદમકભરી સહેર માં લોકો પર તું હે માનવ તું એકાંતની ક્ષણમાં બેસી વિચારને કે તે પેશા ફળ જેવી મધુરતા મેળવી છે ખરી ?

એક આંખાનું ફળ અથવા ઘેર આવે છે ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય છે આળસી કૂંડા ઘાટે છે પરંતુ અથવા તમે ઘેર પહેંચો છો ત્યારે સૌના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય ખરી ? અથવા જવાબેથી પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં ઊંડી નય એવું બને છે ? તમને નોંધતે બાળક દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સજ્જ સાંભળી ખૂણમાં બરાઈ નય છે ધરમાં પલ મૂકવાની સાથે જ નો પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તે સમજવું કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો પરંતુ એને બદલે નો ધરમાં તમારો પગ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અજારા પલ ભા છે તે સમજવું નોંધતે કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી હ નરો ગાઠ દર છે.

પહેલાંના ચોરસે પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી ! આત્માના સુદર કલાકાર ધૈરાગ્રવાન જ જીજીમારના ધરની વાત છે સુદર સુકુમાર જ જીજીમારે જુવાનીના દારે પવણા પાડ્યાં હતાં અથવા એણે આત્માનાં સુધમ સ્વામીની અવયવધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું એમનાં રોમની અનુભૂતિ થવા લાગી રૂબોમાં રૂબ દેખાવા જ જીજીમારે

એક પ્રવચન સાલજ્યું હતું. તમે કેટલા સાલજ્યા છે ? સાલજતા-સાંલજતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાલજવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-પિખતા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-દ્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔપધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દના પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભસ્મ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાલજવું પણ એનો ચમત્કારિક લાભ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જગુએ એક પ્રવચન સાલજ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રનેહભર્યા આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહી અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પથનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાબુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે કયા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરીનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા ફૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો ફૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહી કારણ તે બિચારો સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણામા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યા જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનશ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ ભરાય તો પણ કોઈ તુકસાન નહીં થાય, ચોરશ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યા ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો શ્રેષ્ઠકુમાર જણકુમારને ત્યા જવું જોઈએ તેને ત્યા સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે

આઠ કરાળી બેઠ સઈને આપ્યો હ એને ત્યાંથી સઈથી તે ન ત્યાં ખાડે પારી નહિ. પેલા ચોરમાં પણ કેટલો વિવેક હતો હુ માનુ છુ આજના શાહુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહી હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછે સહિ તમારી કુકાને ઈર્ષ માલક આવ છે ત્યારે તમારુ લક્ષ્ય શુ હોય છે ? એ કે એ બહુ ચરીત છે માટે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ ? છ નહી ત્યારે તો તમારુ એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી કુકાને આવેલા માલકનુ ખિસ્સુ કેમ ખાધી કરી લેવાનું ?

તમે જો છવનના કલાકાર બનવા ચાલતા હો તો તમારે જાણવું પડશે પોતાની કાવ્યનાઓ અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન લાવવું પડશે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં પણ ખરુ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે દીવંગનો ઉપયોગ કરતા હતા એમાં તેજ દૂરવાની ઝઝટ હતી, તે પછી શાનસ આપ્યુ પછી ગેસ-મતી (પેટ્રોલ) આવી અને હવે તો વીજળી અને ટ્યુબલાઇટ આવી નાનકડુ એવું બદલન દબાયુ કે ચારેય બાળુ પ્રકાશ સઈ જાય

પહેલાં બહેનો કલાકો સુધી ચૂલા ફકતી હતી. તેમાંથી વળી ધૂમાડાને સઈને આપ્યો બળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા આવી ગયા છે એને સઈને ચૂલાની આથાફટ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ મઈ કેટમક કેટલે તો ફકર પણ આવી ગયાં છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘળ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સાડુ હાથ પગ ગલાવવાની હવે જરૂર નથી હા પણ શેટથી ચાવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટથી મેકામાં મૂકી કે બને કાચ-મોં પણ ધાઈ આપે (સબમાં હસાહસ)

શેટથી અચ્છવવાનુ તો નહી પણ મોં ધાવાનુ મશીન આવી ગયુ છે હમણાં જ મે ખપામાં આવી અમર વાંચી હતી અલની સાથે બેટરી લગાવી દેવાથી જરા પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનજીએ તમારામાં ફવું પરિવર્તન લાવી દીધુ છે. તમારી બોજનવિધિમાં પણ કેટલું પરિવર્તન આવી ગયુ છે પહેલાં પાટલે થાળી રાખી બોજન કરવામાં સબળતા ગણાતી હતી. ત્યારે હવે તો ટેબલ પુરથી પર બેસી કંટા બને ચમચા વડે બોજન કરવામાં સબળતા ગણાય છે રહેણી-કરણી જવન - નિર્મીલુ ઈ સર્વમાં પરિવર્તન આયાં છે પણ આપણે એ જોવું છે કે જીવનમાં પરિવર્તન આપ્યુ છે કે નહી જરા ભગ ભીનરીને જોશો તો ત્યારથી કે બાહ્ય પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં બને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામા જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તસુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાર નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તોયે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખ્યાલોમાં રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્ને ભૂલભરેલા, ખોટા છે બીજાને દબાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદેવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમનું રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહધર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જીલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહયુગસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ અને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જેવું મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન ડકાવવા ગયા એક પ્રમુખ ચિકિત્સકર પણ તેમની સાથે ગયા હતા ત્યાંજે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યાંજે એક આશ્રમવાસી હરિજન એવકે સાહિત્યકારને કહ્યું "ભાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીના દાન ડૉક્ટર કાઢશે, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેજો તો બહુ મોટો ઉપકાર થશે બાપુની સ્મૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાડા "

ગાંધીજી દશમને પહેલાંના ડૉક્ટરે ઊભા થઈ ગાંધીજીનું અભિવાદન

હ્યું અને બાપુને પૂછ્યું ‘અહીં આવવાની ક્યા કારણે તરફી લીધી હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. આ દાંત પીગા દે છે તે ક્યાવળે છે’ ડોક્ટરે કહ્યું, જે બીજાને પીગા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. અમીને ભારત-વાસીઓને પીગા રજા છે તેથી તમે એમને હિંદુસ્તાનમાંથી દાંતી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુનિયામાં હોય તો આ વૃદ્ધ શરીર એને સહન કરી શકતું નથી.” ડોક્ટરે હવે એમને ઈન્જેક્શન લગાવ્યું મોંના પેદાને ચૂંચી ક્યાં અને પછી એમની હસતી દાદ એથી કાઢી દાંત કાઢવી લીધા બાદ અંધીજી તો આશ્ચર્યમાં પાછા ફર્યા.

પેલા સાહિત્યકાર હનુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા અંધીજીના મન પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું અંધીજીને પેલા કારેથી દાંત મને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છાનહી આ દાંત તો અહીં જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે કોનેલા કાપડી-ડરના દિકરાં પણ ખળભળાટ થયો કે બાપુનો દાંત હું જ લઈ લઈ અમારે પેલા સાહિત્યકાર બાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુનો દાંત લેવા માટે ત્રણેય જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પક્ષ પડતા જ હશે ત્યારે શું એ દાંત લેવા કોઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું ? મથામણની વાત તો દૂર રહી પક્ષ ખાતાં ખાતાં કલ્પિત તમારે દાંત પાઈ તમારી ધરવળીને કહે કે આ દાંત પેલા ધરવળીની ડાબીમાં મૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવળી કહેશે કે જાત્ર પેલી કચરાપેટીમાં ફેંકી બાવો. જસ આ જ કિંમત છે એને તમારી !”

પરંતુ અંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિંતારો સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કાપડી-ડર અને સાહિત્યકાર ત્રણેય મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જેમું કે દાંત હમણાં મને તેમ નથી તેથી તે પાછા ફર્યો અને સાંજેળાએ ફરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું, ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો અંધીજી પોતે મરણી રહ્યા છે આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી લીધા રાત્રે તેમણે પોતાના હેસ્તાને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો હું એના નડકામાં એક હજાર રૂપિયા આપું બીજાએ એ હજારની બોહર મૂકી ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હજાર દેવાની તકરાર લાગવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છાનહી એ બની શકે તેમ નથી અંધીજી સાથે જીવન

કપટ કરવું એ ખગલ છે તો તેમના દાત સાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન મેરુદ મગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજે દા'ડે તે દાત પેલા હરિજન મેવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ મુવર્ણ પાત્રમા સાચવે છે તે વીતગગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો ન્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના ભૌતિક દેહના સમ્કાર માટે સ્વયં ઈન્દ્ર ચાલાને આવે છે વીતગગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ ' થી કોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલ્વેની મુસાફરી ખાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસિકનનું " અ ટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ ખાર કલાકની મુસાફરીમા આ પુસ્તક વાંચી જજો "

—મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને એરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા ! જીવનપર્યંત તેમણે સાદાઈ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવ્રતનું મધુરુ સંઝીન લઈને પરાધિરાજ બાવી પહેંચો છે આ ની દવાની લહેરો લાગનો સદેશ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગેને તજી લાગ લણી પગલાં માંડીએ બધારેથી અજવાળા તરફ જઈએ સરીરથી જલ્દાર નીકળી આત્માના દયાન કરીએ, તમે પશુપત્ત પર્વ જીતી રહ્યાં છો પરંતુ એનો ઉદ્દેશ્ય શું છે તે તમે વિચાર્યું છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશના પવ હરમાન આપણે વિચારીએ કે કું કેવું છે, માત્ર જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ અજાન મનુષ્યો છે એ સૌને જો પૂછવામાં આવે કે તમે સૌ જીવી તો રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની પ્રિયા જતાવે છે કે તમારામાં જીવન ધકે છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પ્રથમ કોઈ લગ્નિ-પહેચા નથી, કોઈ લગવતી સૂત્રનો ગહન પ્રશ્ન નથી કે તમારે બીંત સામે જોવું પડે, તેમ જ્યાં પ્રથમ કોઈ સ્વયં અલ્પ પાતળની સાથે કોઈ સન્નમ ધરાવતો નથી સ્વયં ને નરહન્ય પ્રત્યે જે તમે બહુ નજરે છો અને જેનું સમાધાન ખરું કરી શકો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે જીવાનો પ્રશ્ન પૂછતો નથી, તેમ નરહની જિજ્ઞાસાખરનું પશુ કે કહેતો નથી, ત્રણે તો નાનો એવો પ્રશ્ન છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ જ્યાં નાનકડો પ્રશ્ન સાંભળીને ધૂંધા કેમ થઈ બધા ? લાગે છે કે જેનું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કહી જ્યાં જામત વિચાર્યું જ નથી કુશન કઈ રીતે સારી થાયે, પહેલો કરતાં મારી કુશને વધુ મીઠી કેવી રીતે રજા કરે એ જામત તમે જરૂર વિચારી છે દ્રોહરને ઘોઘર, વાજા, બેરિસ્ટર કે એનિમર મનાવે છે પણ તમે વિચાર્યો છો અને ખો

એને માટે કેટલા હનરની ચેવી લાવે એવી વહુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. ગ્રામપચાયતમાં સરખા બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કંઈ નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપમેં કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ એશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડ્રામામાં બેઠી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાવ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે બુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો બુધ્ધ છે એને જાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે ! તે તો બુધ્ધ જ થયો ને ! તો આ વાન એના જેવી થઈ સભવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો ને એ પછી આદમી તમને નહો મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળી જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેઠી ચૂક્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી કેટલાકોએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો બેઠી લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું !

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમાગમાં કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે જ્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરી ગની લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકડી કરવી હશે તો એણે કૌમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના કેટલાકોએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાંચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા મરીન ડ્રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

રહે છે એ તમને તમારા જીવનની સચી મનિષ સુધી તે નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા છતાં તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય લાગી તે જાતે જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નક્કી કરવામાં બહુ મોટો ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં બેડો હતો. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શો લાભ થશે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દોઢ લાખરો પગાર મળશે. આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તે મને બે લાખ મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે લાખર માસિક પગાર મેળવવાનું છે. પણ તમને પૂછું છું કે બે લાખર રૂપિયા માસિક મેળવવા છતાં શું એના જીવનમાં પૂરું સ્થિતિ હશે? ખરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ઇચ્છા નહીં રહે? શું બે લાખર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? ખરે બે લાખર તે શું સ્વ સ્વ લાખર મેળવનારા પણ કળા જ નર કરતાં પકાઈ ગયા છે એના બધા એ થશે કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિ દુન આપણે વિચરી ગયા છીએ.

જે માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોતું નથી તે વિશ્વાસી બની જાય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે. અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને પશુ તામાં ફેરવી નાખે છે અને ઉપરે એનું બધું પતન થાય છે. આધુનિક જીવન એટલા માટે જાત્રી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે. પરંતુ તે અધ્યાત્મના આનંદથી વચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અધ્યાત્મનો નહીં. જન્મે પચ્ચેની આઈ ભરી ને ભરી થઈ જ ગઈ છે. છેલ્લાં સો વર્ષમાં તે આ જાતર ખૂબ વેગ પૂર્વક વધતું જ ગયું છે. આને માનવીના હાથમાં જેટલાં માતક રહ્યો આવ્યાં છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની મારણશક્તિ હજાર બહુ વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આને વચર સીરનાભાવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ સુદ છે તેમ બ્રહ્માણ્ય આટ પેપર લીધો છે. આશર પણ સુદર છે મધુરા શબ્દોમાં પણ સ્નેહપૂર્વક એણે મિત્રીઓ પત્ર લખ્યો છે એના શબ્દ

શબ્દે મ્નેહ વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકો જાગે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બંધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમગ્રવટમાં કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કોટ અને પેટ વડે સમગ્રવ્યુ છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ધડિયાળ બાધ્યુ છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમગ્રવ્યુ છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમગ્રવટ કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ એલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુભાર ન્યારે પણ કળશ ધન્યાદિ બનાવવા જેસે છે ત્યારે એના ઘાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિર્જીવરૂપમાં સંપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિલાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનંત-અનંત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉન્મુક્ત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તજી આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તજી સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તજી નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રોજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભડે ફેરવો, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માણા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો નાની નાની વાતમાં કોઈ જવાબી નો તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને સાંતિના વાતાવરણમાં બાંધી નાંખો. તમે જો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળખે ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનન્ય-અનન્ય કાળથી આપણા જીવનમાં શીત નિષેધે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવો તમે તમારા જીવનમાં કઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ ગરીબાઈમાંથી પચ્ચાર થઈ રહ્યો હતો દીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને ચેન પાડવા દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સામે જ પ્રમ આવતીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપસો? આ? કન્યાને કાંઈ જોતું નથી સૌ કાંઈ જુઓ છે કે તે કંઈથી વળતરાર થઈ લઈને આવશે. આજના સમયે અને સમયો ઈન્સાનથી નહીં પણ પૈસા વડે જ જાતલ છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે છોકરો તો હજી ઊભો છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાનાન આજ પાછળ એક રહેલ છૂપાને છુપે છે કે તે લઈને તે કહી નાખે કે તે કંઈ નાણુ આપવા ઈચ્છે છે અથવા આપી શકશે? જો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે કાંઈ સાહેબ હજી હમણાં એક અડધાડીના પહેલાં જ અમુક મામેથી હસાણા સાહેબ આપ્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શું આજ હજાર શક્ય નહીં આપીશ વળી એણે ઊકાર્યા ઊકાર્યા એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી મારી શકાશે પહેલાં થયુંએ મારે જાતી બોશીએ બની પણ આજે તો હવે કન્યાએ મારે પણ જાતી બોશીએ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ જોડે સમજવું નહીં મળે પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ થેલુ રેલુ તો તમારી ઈચ્છા પ્રમણે છે આપનું ધર મોટું છે આપ આપના ધર પ્રમાણે ભરવશા કરીશ. આ પણ એક કળા છે એને જીને મદાવી એનું ખિસ્મ આવી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવરમાં છો (સજ્જામાં દસદસ)

તમે વળી પેલા પાસે સ્પષ્ટતા કરી દ્યો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ધર પણ મોટું છે જનમાં વધુ નવના લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, તા, એ જાણ એકાદી પચાસે દિવસ તો થવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નથી, પાન ના, નળિયાઓ માટે વ્યવસ્થા સારી રાખતો હું પોતાનાઓને દર્દ, અને ચલાવાળાઓને ચલા, તેની સાથે થોડો નાસ્તો આપતો જ્યોરે બાગ પોતાનાઓને નાચ અને કાઈ વગેરેની વ્યવસ્થા તો તમે કરો જ પચુ મોદ દુર પા મમારી જેને, કાગળ કે ગરમી કેટલી થડે છે દાનમ-પેળીનો ધને-નગ તો નેને જ. તો એકાદ છૂટ પોલીસરાખાને પચુ બોલાવી ન મને

તા, તમે તો એવું જ છિંકો છો કે કન્યાવાળો પોતાનું મહાન તીવામ કરી તમને બધું આપા દે. આ હિંમતવારની પ્રકાશે તમને છેક ક્યા નારીને પડકારા છે ! એક દરિ કો છે.

મારત સે અવ તો દેવ હો

ધર્મ રવાના હો ગયા ।

કિસ્મતો સુનાઝં, માદ્યો ઘડરા નમાના હો ગયા ।

લફકે જા પાગ પૂછના કાયા કે માથ કોમે કયા ।

મંદર ત્રિના તો ધ્યાન મુદ્ધિકલ રવાના હો ગયા ॥

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાળે જાળ બની રહી છે તેમ જ તો એમને ગળાનો દાર માની અને ગળાને ખેડા છે તા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે બાઈની દોડરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ ઘેરી બનતી જતી હતી ને કાઈ એને મળતું, તે મોં મોં ફાડીને જ વાત કરતું આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અને, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ બની જાય છે પણ અમીરની તો વાત જ કરી નહીં ।

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પણ લગત માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાહુનાર પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે ગુ કરી અને બારગો રૂપિયા માગ્યા રોઠે એક ચિટ્ટો લખાવી એના ઉપર દસ્તખત કરાવી લીધા અને રૂપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગનસમારલ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હોય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાનો ફાગવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાથી અને સળધીઓ લાલવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કાઈ નહીં આવે.

શેઠનો તકારો ખાતી રહ્યો હતો. માટે એણે જેમ-તેમ કરીને પક્ષ રૂપિયા એકઠા કર્યાં. પહેલાં યાજ્ઞ ગૃહગુપ્ત અને પછી સો-સોની બાર નોટ લઈ શેઠ પાસે ગયો. એને જોઈ શેઠ રાજી રાજી થઈ ગયો. તમારો પક્ષ કરનાર જમારો રૂપિયા લઈને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પક્ષ કદાચ સ્વધર્મને ઘેર આવતો જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો! અરુ! એણે શેઠના હાથમાં રૂપિયા ધરી અને કહ્યું. ગણી સો રૂા અને મને મારી પેલી ચિટ્ટી આપો! શેઠે રૂપિયા ગણ્યા અને ચિટ્ટી લેવા જાદર ગયો.

માનવીનું મન માખી જેવું છે. કદી તો એ સુદર રૂસો પર જઈ બેસે છે તો બીજી જ કણે ગદ્દી પર પક્ષ જઈ થડે છે. કદી નવિકાતા અને સ્વાચારથી સુવાસ લે છે તો કદી જનીતિ તરફ જતાં પક્ષ વાર લાગવી નથી. શેઠ જાદર ગયા. આ બાજુ પેલા બાઈનું મન બલ્લાયું અને એનામાંથી નવિતિની સુવાસ બહાર ગઈ અને જનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટો ઉપરથી જળવામાં સેરવી દીધી. શેઠ આવ્યા. ચિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ એ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આજે તેનો પક્ષે મોટો વિજય થયો છે કેવી ધૂળ ફેંકી શેઠની બાંધોમાં. એમણે હાલેની બાંધોમાં ધૂળ નાખી હશે પણ આજે તો એ પક્ષ ફસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ બિચારી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ બોલી એ ઈન્સાન તુ ખુશ થઈ રહ્યો છે તારો વિજય થયો છે પરંતુ હું માનુ છું કે આજે તારો પક્ષે મોટો પરાજય થયો છે તે એની બાંધોમાં ધૂળ ફેંકી નથી પણ તારી ૪ બાંધોમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સત્ય અને અસત્યના ભેદને જોઈ શકી નથી.

તે આજળ નથી રહ્યો હતો અને જાતિએ કન્યાવેશી નોંદેમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. અને સદા તારી પાસે રહેવાના નથી તું માને છે કે તું જાણે રૂપિયા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે જાણે તારી ઈન્સા નિવત વેચી મારી છે. > લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે જાતિએ કન્યાવેશી નોંદેનો જન્મજ જાતી તમે રહેલા હિમે સાંભળ્યો અને એ માણસ પહોં દુર્ગા તે શેઠની પાસે આવ્યો અને સો-સોની બે નોટ આપ્યાં. કહેલા લાખેલ કુ પહેલાં આવ્યો ત્યારે સીતાન જનીને આવ્યો હતો અને દરે રાખ્યો ઈન્સાન જનીને પહોં દુર્ગા આ બે નોટ લાખેલો મારી માન-વન મારા પર કોપી રહી છે આ નોટ મને પોષાઈ રહી છે. શેઠે આ દરમ તનુ તો એનું દિલ પક્ષ ગદ્દી થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જે અનીતિ તરફ જઈ રહ્યુ હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારાથી જાનના અજવાળા ભણી આવો મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનુ લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યુ હતુ કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ઉવસવવજ્જામિ । ”

ન્યારે તમે એકાતમા ખેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનો, અમારી આખો આધળાની આખો બનો, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભનો ઉપયોગ થાયો. ગરીબો અને ગેગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે કષ્ટનો દેહ દુર્ગળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડ્યો હોય, અને તેને માટે જે ચક્રતની જરૂર હોય તો તે વખતે મારુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવુ જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રોગ સામે ઝઝૂમવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, નિહવા થકી મૃદુ ભાષણ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદ્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતુ રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલુ સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફેરે

સ્વચ્છ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વચ્છ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય ભણી દોરી લઈ જાય, ભુરાઈ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવા શકે, એવી રીતે આવુ શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય ભણી આગળ વધવુ જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોભી ધનમા તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર છૂટતી વખતે બાળકને જોશો તો તમે જોઈ શકશો

કે તેમને નથી સરીસુ બાન રહેતું કે નથી રહેતું વસતું બાન. તેમને નથી સાગતી શૂન, કે નથી સાગતી તરસ. જસ, તમે એની જેમજ તમારા લક્ષ્યમાં ત મમ બની ગએ.

શું કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા ચણવા બેસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવી જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ તન્મયતા આવી જવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કામો કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુએ નહિ. કુટુંબની સેવાને તમે જાણો છો ? ખાકાદામાં હજારો નકત્રો અને તારાઓ છે એ જામાં અધિકાધિક પ્રજાઈ દે. પરંતુ કુટુંબની સેવા કેવળ ધુવના તારાને જ જુએ છે. ચાંત ચીતળ ડિરો બે રજનીનો અખકાર દૂર કરનાર ચદ્ર અને હાતશો સદ્ય કિ જે વડે વિષને આમેષિત કરનાર મૂલ પણ અજનમાં દૂર છે પણ કુટુંબની સેવા એમના બધી જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રમેષનો આવે પણ તમે એમાં દુઃખવાળો નહિ. કિંતુ તમારી જીવિરૂપી કુટુંબની સેવા સદૈવ લક્ષ્ય બધી રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશો.

— શાંતિ — શાંતિ —

બાહરવા વડ
તેરસ

જૈન ઉપાસ્ય
કાંઠાવાડી મુખર્જી

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના એ મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃક્ષને પૂછશો તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે સુવક અને ળાળક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારું બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો સ્કૂ દીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

ત્રિશ્વના અનત-અનત પ્રાણીઓ અનત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારું માનનીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો ઊભા કર્યા સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા ટેલવી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠજી, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઊંજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ -વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થયો કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ ભૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેઈને મુખર્ષિ નામ શાદ રહી જાવ અને રસ્તો પાડે આશ્રયો તે એ મુખર્ષિ પદોચ્ચે ક્યારે ?

એક બહેન સવારમાં વતોવવાનું કામ કરે છે આવીન મુખર્ષિ ધરામાં આંખો પોતાના હાથે જ વતોવવાનું કામ કરતી હતી. એ લે શુદ્ધ થી મળતું વેછેત્રનથ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કહી બગડતું નહોતું.

સ્વાસ્થ્ય મુદત્તેનાં ચેતથી ગો-પાશન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ હાથે કામ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેછેત્રનથે ધરમાં પચ-પેચાણ કર્યા છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ધરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ જ રોગો અને ગોકરોને અપાવી હો.

હા તે એ બહેન સવારે વતોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને બે કલાક થઈ ગયા એનાં વસ્ત્રો પરસેવાથી બીજાઈ ગયાં. એનો પતિ પાસે જ બેઠો હતો પરસેવાથી નીનરતી પત્નીને જોઈ એનું મન પણ ફરી કીધું એણે પૂછ્યું આટલી મહેનત જાળવ માખણ ન તીકવું ? એ કહીને ત્રણ અને દાંડમાં ભેળું તે એમાં દહી નહેતું પણ પાણી બહુ હતું એણે કહ્યું ફરી આ શું કરો છો ? પત્ની બે થી માખણ કાઢુ છું " પતિએ કહ્યું તું અનત મુઝ મુઝી આમ વસેવતી રહીશ તેમ માખણ આપાથી નદી નીકળે.

તે આમ આપણે પણ વસેવતી રવાં હોએ. અનત મુઝ યા પણ હતું મુઝી મુઝનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે રિગ્દરનું જોઈએ કે આપણે કે ? વસે મુ કે કાન પળી જ ? દુનિને વસેનું હોત તે સુખ ક્યારનું થ મળ્યું હોત પરંતુ સુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારતું પારી કે ક્યાં જુમ થઈ રહી છે કહી કહી જીવનમાં નાની થી જુમ પણ મળીર પરિણામ ત્યારી થો છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે

જૂત જગા રી જળરુ ડુખ કે છે
અનુભવીઓ જાન મિમ કહે છે
એક અનિનનો તીક્ષ્ણ તમ્બો
બુરન ઘણાને બરમ કરે છે
એક વચન આવડું વરવાથી
એ પછી બહુ કાળ એ છે

કવિએ કે તે માનિક ચાલ કી છે જુમ કી નાની દાંતી જ નથી

આગતી ચિનગારીને તમે ભણે નાતી માનો, પરંતુ એ નાની-શી ચિનગારી હજારો મનુષ્યોને ભસ્મ કરી નાખશે

હા, તો આપણે કયાય આવી ભૂલ તો કરી રહ્યા નથી ને? અને લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ ભૂલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી જ્યારે સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર પાસેથી વિદ્યા લઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને એ કળશ દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજા સત્યથી—એક એને એના ડાબા હાથે અને બીજા જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજે અને સુખને વહેચતો રહેજે” જ્યારે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ ખદગાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના ધાનોમાં ગૂંચ રહી હતી એણે સત્યને વહેચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે અસ્થિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેચી રહ્યો છે. ચાલીના થોડાક ટુકડાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે ચાલીના ટુકડાઓમાં એણે સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ઘણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. ન્યા સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય, બીજું સપત્તિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપત્તિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપત્તિની જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અભિશાપ છે પોતાની પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મો સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર સૂનું લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો ખોળો સૂનો લાગે અને માનવી આ ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

બીજી જો કે એ પોતાને ભૂલી જશે અને ભગવાનને પણ ભૂલી જશે. કિન્તુ પુણ્યોદયે ચારેય મુખ એક ખેંચતે મળી જાય તો તું એ મુખ દર્શી નથી એ ખેંચત જમીનદાર તરફ જોઈ કે એની પાસે મુખ ૨૨ બ્યારે ભારતીય જમીન રાની નજર જમીનદાર બણી હશે કે મુખ તો એની કસે છે પણ એક જમીનદારને પૂછો તો એ કહેશે કાર્થ મુખ જમારા નહીંને ક્યાં? એ રાજ્યોના સિંહાસને વસે છે રાજ્યને પૂછ્યો તો એ બીજા જવાબને કહેશે મુખ તો સમ્રાટ પસે છે સમ્રાટ કહેશે હું ક્યાં મુખી છું? સાચું મુખ તો ચતુરતાના વિલાસ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચતુર્તા કહેશે નહિ મુખ ક્યાં છે? હજુ તો છે ખરો જ સાધ્યા છે સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં મુખી થાન્તિ ક્યાં.

મુખની જાણી મરિત્સ બાપલે પસાર કરી બાબા એક ખેંચતી માંડીને ચતુર્તા મુખી કરી બાબા પણ કાર્થ મુખી નથી તો પછી હું તમને મુખ ક્યાં જતાવું? જે પદાર્થોમાં બાપલે મુખને ખોળી રહ્યા છીએ અને આ ભૌતિક દુકલ જેને બાપલે મુખ માની બેઠા છીએ જરા એનું વિશ્લેષણ કરી જુઓ કે એમાં મુખનો અવધ પલ્લુ છે કે નહીં.

એક ભરવાડ હતો એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેતી બ્યારે એ એની પાસે લીંડું ખાસ ધરે વરસાદની ઋતુમાં લીંડું ખાસ મળતું રહ્યું, દરમિયાન મુખી પણ મળતું પણ બ્યારે ઊનાળો બાબા ત્યારે જ ગાય પણ મુખી ગયું પેલા ભરવાડ સામે એક સમરમાં ઊભી થઈ લીંડું ખાસ ન મળે તો ગાય દૂધ ન આપે. બાપરે એની છુદ્ધિએ એક જીવાય જતાવેલ એણે ગાયની જાંબો પર લીંડા કાચવાળા ચરમા લગાવી લીધા, હવે ગાય જ ગાયમાં પહેંચી તો એને બાપુ જ ગાય લીંડું-લીંડું જ દેખાવા લાગ્યું ખાસ પણ લીંડું જાન દેખાવું હવે એ સૂઝા ખાસને જાનહી જાતી અને સંખ્યાક્રમે જમણું દૂધ આપતી.

હા તો ખાસ લીંડું નથી પણ ચરમા લીંડા કાચવાળા છે તેમ મુખ પદાર્થોમાં નહીં અપિત માનવીના મનમાં છે મુખ દિશ્વો સંજીવનમાં છે કાનોમા? જે રેશીમાં મુખ દોષ તો એક જઠરાને બેસારી દો એની સામે, તું એથી એને જાણત મળસી? મુખ આંખોમાં છે કે સિનેમામાં? જે સિનેમામાં મુખ દોષ તો એક જામ અકિતને પણ એથી જાનહો જાનહો થવો જોઈએ પણ તેમ જતું નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે જે આંખોમાં મુખ છે તો આંખને કાઢી કાઢીને એને કિત્ત જતાવશે તો તું એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર જોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉજાશ અન્ય સ્થળે જોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ શ્રમમાં પડી બંધ છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની જેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો જોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝંકારોમાં આપ્તુય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવકો-ભીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી ભીલ-જાતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યાં લાઈનમાં બેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ ભીના ભીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક ખીજાએ એક ખીજા સામે જોયું અને બંધા જ લાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને હુગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જો આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોટી બંધ અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, સ્ટીમર, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખોળામાં પણ એકસવાયાપણુ જીવનભરે છે એટલે એ પોતાની રમનાં જાળકાની ટોળીને મનમોહી રાખી જાય છે. મોઈ-હાંડિયાની રમનામાં જૂન-તરસને પણ વિસરી જાય છે, તેમ જાણતી વખતે પુસ્તકો એવું જીવનસર્વસ્વ જાય છે.

દોષેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેલાં રજ્જારનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. મુનિવર્સિટીની ડિગ્રીઓ એવા માનસ-સોજનું ઈચ્છિત પુરુષ જાને છે. સ્વપ્નેનાં ફૂલ સજતા સુવચના માનસને મધુરી જાણાની મુલાખી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં જાણતી પશ્ચાત્તમાં પોતાની નિરાળી કુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તોળે છે. પછી દસતા-રમતા, ફૂલના ફરતા જાળકામાં એવી સુખ સુરતિ મૂર્તિમત જાય છે.

જીવનના પરિક્રમણ કરતાં ચક્ર પર સુખ પણ જાંટા મારી રહ્યું છે એક ક્ષણ ચેતના મારે પણ એને સમય ફરકે નથી. પણ એ જોતું પાછું કે મોઢો પર ઘૂમતા-ફરતા જ્યાં સુખનું કેન્દ્રમિત્તું થયું છે. યાજ્ઞ-પાંદ્યા પાછળ દામતાં જાપણે મુનિયાને બૂધી લાડીએ નહીં પ્રવલસિત જાળની ચક્રાચોખને તણ એના પ્રયુખ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ખર) ને શોધતું જ પાડે.

જાણે જાપણું મન જામોય જાળકા જેવું ચર્ચિત્તું છે ને ફૂલતા-ફૂલતા જડ-પુતળાઓમાં રમી ગયું છે એવનાના જાણકા દાર જાણી લક્ષ્ય જેવું એ જાળની કુનિયામાં જાંડણની પરીભાષામાં સમાવિષ્ટ થઈ ગયું છે. સ્વપ્નનાં વિવિધ ટિરલેખો જાપણું માનસને મોહાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમાં ટિરલેખના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું એ જાપણું વિસરી જ ગયા એવું —

मैं बिल की छड़ रही हूँ छगन की लजियाली में ।

मम मांग रहा है मेरा सिखा दीरक प्याली में ॥

ભૌતિક મુખેની ચક્રાચોખમાં જયા સુખની કંપના ઠીક વેટણ / જ્યન્તિપૂજા જનશે જરૂર કે ચળકતા જૂઝળાઓના ક્ષણિક પ્રકાશમાં વિવસ્ય મદ્યપ્રકાસને જોળવે. અને જ્યા ઈન્દ્રધનુના સપ્તરશ્મી રંગો વડે જાપણું મનેમોને રમવાની મેટા કરતી. જ્યા હસવારખ જ લેખાજ. મારે જાતેની દિવ્ય-વેગ દ્વારા ચારીરિક મુખેની ચાકના કરતી એ (જા) મુદિમત્તાનું પ્રજન / છે ને! દીરાજનિ જાળામાં રેતી બરનારને મૂખ હરી લાગે તો જાપણામિઃ સાધનો વડે ભૌતિક લાભસા આદવી એને મુ કહી લાડી થાય !

કામળ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યા નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીદરમા સૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નસ્રોતનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષજ્ઞો બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ ખોળો, સમ્યક્તાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની ઓથે રક્તના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પશુસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'એટક્રામ' પરથી ઉડાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાથવાળા હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈ-ડ્રોજન બોમ્બના અવિષ્કર્તા પણ મનુષ્ય જ છે ને !

રામની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું " શું આ લોકો ખાવા સારું એકબીજાને મારશે ? શું આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? " હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો " ના, આ ખાવા સારું મારતા નથી " તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - " કેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિક દન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શું ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સમ્યક્તા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સમ્યક્તાવાળી સંસ્કૃતિનું અદૃહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમા લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો દાવાનળ જગવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર ખત્તાવવા માટે પોતાના માથે પ્રકાર કરે છે અને

પ્રત્યેક તમારી નજર સામે આવી જણાઈ જશે. તમે દેશ-વિધાતાઓ
જોડે મુલાકાત કરી શકો છો. જોના પ્રખર વાપમાં વાતાનુકૂલિત
(એરકન્ડીશનર) તમારા મહેલને મહાગિરિ બનાવી દેશે. આરામ માટે
તીખા ઈન્જનસનો લઈ જશી-જશીમાં એક્ટરો ગિરાજમાન છે. ત્યાં માટે
સાન્નિ-પ્રસારક (૧) વજીમોની કાઈ કમી નથી. શુ ઇલુ પલુ સુખમાં
કમી-મામી છે ?

■ ફોનોની તમે કાઢા છે રીયા તમે બાંધાડુ છે ચંદ્રસોહરસી
જોતો કોનો નીચે સ્વર્ગ જિતરી આવ્યુ છે પણ સમ્ય મહેલોમાં રહેવા જાને
કારોમાં હરતા-હરતા શેઠ શાહુકારોના હાથને પૂછો કહેવો તો નજીરો કે
ત્યાં પલુ કુ ખતી હોળી જ બજારી રહી છે વેદનાના જનત હાદાકારે કન
મહેરા કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ ઘાત છે કે સુખની પાછળ આવડલા પ્રવલો
આ જતાં પલુ સુખ મળતુ કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનુ કારણ શોધવુ પડશે. સુખ મેળવતા શાડુ કુ ખતે
ઓળવુ પડશે. સ્વાસ્થ્ય માટે રોગનુ મૂળ શોધવુ ચતુર વૈદનુ પ્રથમ કર્મ
છે સુખ માટે કુ ખતુ કારણ જોવુ જોઈએ જાને એ મળી જ્યાં બાક
જોને (કુ ખતે) પગમાં વાગેલા કાંટાની જેમ ઈખારી દેહી દેવુ સરળ બનશે.
મહર્ષિઓએ કુ ખના ત્રણ પ્રકારે બતાવ્યા છે -

૧ પ્રકૃતિક કુ ખ

૨ પર-પ્રાણીકૃત કુ ખ

૩ સ્વકૃત કુ ખ

૧ પ્રાકૃતિક કુ ખ

આ ન ઈચ્છવા જતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતુ કુ ખ છે વિસિન્ન ઝડુઓમાં
ચતો પ્રકૃતિનો કાપ આમાં જ આવે છે પોષ મહિનાની કમકમતી ઠંડી, જે
મહિનાનો પ્રખર તાપ, બીપણ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોદ રખાં
રેખાચિત્રો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવી દે છે મદો-મત જાનેલી સરિતાનો
નીર-પ્રવાહ બધારે પ્રથમકારી હાથ રજૂ કરે છે ફતારતી સર્પિષ્ટીની જેમ
જળતી હહેરા બધારે માનવ-પ્રાણીને હાથ દોડે છે તે સમયે પ્રકૃતિ
જાણી પ્યાર-કરી ન તરે જોતુ માનવી-હાથ કપી જાય છે

અમઘટના અબીર જવાજ સાથે ચતો બીજુ પરતીકપે બધારે
દુષ્ટાબી બળક સાથેના ધોધિયાને જુલ્યાના પેટમાં ઊતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “દુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસત્વહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નહીં તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ? સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારો પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“**दुःखं हयं जस्स न होइ मोहो**”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા ઊભી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સંઘર્ષો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ બીજાને પાડીને પોતે ઊઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈઓનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ બ્યા સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અડકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વઅધુત્વ, અનેહ અને સહુભાવનાને અપનાવવા પડશે ભગવાન મહાવીરના ‘**जीवो ओर जीने दो**’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થભાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ-૨.

એના કુતરિણીઓને ભોગવવા માટે તત્તર બની નમ છે નાની જાણીમાં બોલ્યા ઉઠરતુ બક્ષણ કરવા બિચારી ખૂબ મહેનત કરી પોતાનું મોં જાણીમાં નાખી તે દે છે પણ ન જુદા મિલા ન વિસાલે સ્તનમ જેમ ઉઠર એક ખૂણમાં લપાઈ જાય છે ને હાથ આવતો નથી અને બિચારી મોં એમાં ફાંઈ નમ છે હવે એ જીપટે છે પણ તમે જ મનાવો એની જવાબદારી કોના શિરે છે ?

એક જાહેન સાચુ છે વડુની સાથે એને બનતુ નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાજોઆ સભ્યરૂવે છે તથુ તથુ દિવસ મુધી એને ખાવા દેતી નથી અને પોતે પણ ખાતી નથી શે ત્યાં કલહ-કલહોએ એના ધરતુ સુખ છીનવી લીધુ છે કોપની જ્વાળામાં એનું રમત જાણી જુ છે દસવતુ તે એને મોં પર કદી જોવા મળતુ જ નથી પણ વિચારવાતુ એ છે કે આ કુખ માટે જવાબાર કોણ છે ? આમ કરતું તે પોતાના હાથે જ બીજા પર તથુજો નાખવા જેવું છે તથુજો બીજાને પછી દમ્બથી પણ પહોંચી તે એને જ દાધમાં ફોફો પડશે. આ કુખને કોણે નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદાર કરતાં એક નાનકડા ગામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જમના શરૂથી ખૂબ જ લાંબી રવા હતા. જો-જોની આવડે એની નીદરમી હયામ કરી મૂકી હતી જાણ મધ્યમ એના હાથોમાં હમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું- આ શેમ મનાથી થયો ? એ બોલ્યો : મહારાજ ! આ તમારુથી આ માણુ માગે સરીગ ખાઈ ગઈ છે. અમે કશું ભાઈ તે આ મધ્યમ દેહી કેમ દેતા નથી ? શા માટે પીજો છો ? એ બોલ્યો : મરવા માટે ! જાણ પશુથી આવડત છે એના વિના એક કલાક પણ ચેન પડતુ નથી. ” હવે કહો આ શેમને કુખ કોણે મોજ્યુ ? કહેવુ જ પડ્યું કે એ એના જ સ્વભાવે.

તેમ જીવન લગભગ બધા કુખો માટે સ્વભાવ મનુષ્યને / જવાબદાર ધારે છે. ૧૫૭ -

મળ્યા કલ્પા વિકલ્પાય હુદાણ ચ હુદાણ ચ ॥

ઉત્તરાખવન મુખ

કુ નાનું જામવા મુખ છે કુખનું કારણ સમ તઈ જાય મહી જરૂર રહે છે એનું / મુખથી ઉજોગાની શાંતિના અમર દેવ ભગવાન મનુષ્યને મનુષ્યને સમોષી કરે છે — દે જાણેય માનવ, કુખથી કારણ થયુ એ

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સૂક્ષ્મરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં ચેડા અને ક્રાણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જે કે ચેટક વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધૂંજી ઊડતો પણ એ જ ચેટક, એક બાણમા ક્રાણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એ શી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યા સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના વ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર ક્રાણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ?” સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે ક્રાણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈધધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કાનું

સ સારની યાત્રામાં આપણે એકલા આવીએ છીએ પણ સાથી વિના યાત્રા સૂતી બની રહે છે એ યાત્રામાં હંમેશા એક સાથીની જરૂર રહે છે- જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના અભાવે આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને દલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ અપૂર્ણ રહે છે અને અર્ધસુઓ પણ અપૂર્ણ રહે છે આપણા હવે અને શોકમાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે અનુભવે સહારના સવ સબોધમાં સૌથી મોટો સબોધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશન છે જેનાથી કોઈ વાત હુપવાય નહિ. જાત કરણનો પક્ષે રખાય નહિ. તેની સામે હૃદય ખુલ્લુ કરી રહી શકાય એવા મિત્ર એ એક જ સ્વળ છે કે જ્યાં બક્ષિત કોઈ પણ ભેદ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને જોડનારો પુલ છે સરીરનું મિશન તે કોઈ મિશન છે જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આત્માને બેસવા જતાં પણ આપ એકબીજાની નજરે આવ્યા શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, જાણે આપ હજારો માઈલ દૂર હો. તે પણ અતર જલ્દી નહિ. કારણ કે સ્વળનું અતર આત્માના અબ્બક્ષિત સદેશને પણ શકી શકતું નથી.

હે મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તે દેહાત્મિકતાની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા જતાં પણ મિત્રતા તે રહેશે જ. બીજાવતીજ સત્તા પાનાં ઉધારીને જોશો. તે તેમાં આત્માને દેહાત્મિક મૈત્રીનું અવલોકન ઉદ્ભવેલું મળશે. વીતરામ મહાપુરુષ અવધાન મહાવીર અતુલની મહાગુની બી જોતમને કહે છે- જોતમ ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અશકિત નથી તે પાછલા દેહકાળ જ મેંથી અલગ રીતે અસ્થે આવે છે જીવન આત્મા અને ગયા જીવનનાટકના કોઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રણા એથી જ પ્રેમની ધારા સુદ્ધમરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કોણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ એટલે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે એટલે પ્રતિધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિસાથી પણ તેનો આત્મા ધૂળી ઊઠતો પણ એ જ એટલે, એક બાણમા કોણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિસાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યા સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિસા થવા છતાં એટલના પ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાખી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉઠાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કોણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કોણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે ખોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કાઈના પુત્રને ખોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કાનું

નામ જામર ગઈ છે ? આ બધા ખોટા મોઢા છે કાંઈને કંઈક સેવામાં મુજ દેતું છે એ તો તમે જોજો કંઈક દીકરા લીધા હોય તેને પૂછો. તેના જાતરમાં તો આમ બહુકતી હોય છે અને કંઈક વખત તે બહાર પણ આવે છે તેમના સમયે કંઈક વખત કાઢવા પણ મને છે પરંતુ કંઈક કાઢી જેવા મિત્રના સમયમાં જામ જાતુ નથી કે સમયમાં કાઢાયા પણ આવતી નથી. સરત એટલી કે તેમાં બનાવટ સમજાવટ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સામાન્ય રીતે જીવનમાં સેકરેસ સારીઓ આવે છે ને જાય છે ને તમારી ખાતે પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શોધવા જવું નથી પણ પડતું પણ એવાઓની મિત્રતા કંઈક ટકવાની ? સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આશુખાશુ એ શા કરનાર હશે કે ઝાડનાં પાંડાં બનીને છવિ કરશે એવા બધા, મોટા રહેશે પરંતુ બી / બનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંતરગીના વેડે બહામ એટલા પણ જાગે જ મળશે.

કેટલાક મિત્રો સરેવરનાં પક્ષી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવનમાં સપત્તિનું સરેવર જમકાતું હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને ઊંડો નહીં પરંતુ જ્યાં સપત્તિનું સરેવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક પણ પક્ષી દેખાશે નહીં એવા સરેવરનાં પખીઓની મિત્રતા ન જામિ. ને મિત્રતા આંધરી હોય તો માછલી જેવા મિત્રો બનાવે જોમતું જીવન અને મરણ બન્ને સરેવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે પછી સુકાઈ જતાં તે પોતાના ગ્રાહ તણ દેશે પણ ત્યાંથી ખસશે નહીં. કાલ તેની સામે દૂધ ધરવામાં આવશે તો પણ તેને દેહરે મારશે. માછલીને કંઈ વાત આવે કે—અરે માછલા ! પાણીમાં તું બાઢલી લીન કેમ છે ? આજ તને દૂધના તમારનાં લઈ જાઉં તો તે શું કહેશે ? તે કહેશે કે કાલે કિમત ની દષ્ટિએ દૂધ પાણી કરતાં વધારે કિમતી હોય પણ મારા માટે તો પાણી એ / જીવન છે.

સરેવરનાં પખી સરેવર સુકાતાં ઊડી જશે પણ ગરીબ માછલી ક્યાં પણ નહીં જાય. એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાછળ તમે જાઓ રહિયા ખરી તો પણ તેમની મિત્રીની ગણતરીએ તે જાણ પડશે. તેઓ તમારા પતનનાં નહીં પણ ઉત્થાનનાં ગ્રાહો જોશે તેમની આંખો તમારા વિશ્વાસ જેવા માફક વિનાશ નહીં. વિનાશના માર્ગે તમારો પગ મારતો નેત્ર તો તે દુરત તમને શોધશે. એવા સારીઓ કહેતાં મીઠી મીઠી વાતો નહીં કરે. ક્યારેક ક્યારેક કાઢાં વેણ પણ સજાગવશે. ને તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો હમેશા પ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લો તલવારનો માન્ડ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવેદ્યુર, દલિયુના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુ ખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીખત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુ ખ થાય છે ! વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લી ધડી સુધી પણ ભુલાતો નથી જેને કૂત્રનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હુ માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધિકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર બસ છે

એ ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય એમાંથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કોણુ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે પહેલાંએ કહ્યું કે, “મારી દષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજરહિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા જીવનમાં ધાન્ય પકાવે છે”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતાં સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કથારેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ ચાદની જ મથુર લાગે છે અને બવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રકાશે છે, અને રાતના

આપણને ધેર આધારમાં છોડી જતો રહે છે. જ્યારે ત્રણ તો આપણે સાચો સાથી છે કે જે આપણને ધેર આધારી રાતોમાં પ્રભાત આપે છે. આધારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાથીની મિત્રતા સમીપી સસ્કૃતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સચ્ચી પુરા સુચિમતી ન પચાત્
વિમલ્ય પૂર્વાર્ધ પર્યર્ધ મિત્રા હાયેમ મૈત્રી અલસજ્ઞાનામ્ ।

ફક્ત જનોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાતમાં તે ખૂબ લાંબી હોય છે અને ખીમે ખીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દેસ્તી એથી કિલ્લી હોય છે તે જોરવાળ તરફની આંધ સરખાતમાં એથી જલ્દી છે. પણ ખીમે ખીમે વધતી જાય છે. બીજા શ્લોકમાં તે કહે છે -

ઈશ્યારેડમાત્ કમણ પર્યજિ વયા દસચિશેષ
તદ્વત્ સચ્ચન મૈત્રી વિપરીતાનાં તુ વિપરીતા ।

સૌર્યના ઉપરના ભાગમાં મિત્રા એકી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિત્રા વધતી જાય છે. એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. ૭ સરખાતમાં કંઈક ફક્ત દેખાય છે. પણ જેમ કિલ્લ કિતરવા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જલ્દી છે. જે પછી ઉદયવનુ મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિધિવિધી લગાવક આધારમાં પણ છોડી જવાનો પ્રસન્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો જિઆમાં જિઓ વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીરના રક્તજીને મારે જન્મે દાઢ દમરોમાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઠ થતી હોય તો તરત ૮ દાઢ ત્યાં પહોંચી જાય છે. જો તગરની સમી કંઈ કમ દેખાશે તો આખેલી રક્ત મારે જન્મે દાઢ આગળ આવી જશે. શમે સુખેર સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રકમ તેમજે વાલીને વધ ક્યો અને મિત્રનું કુખ દૂર ક્યુ તે મારે તમને કપડીનું રિશિયુ મળ્યુ. પરંતુ મિત્રને મારે તે જ્યુ સદન કરવા તવાર દના બીજા બાજુ સુખીરે મિત્રની રક્ષા મારે પેતાની વાનરસેવાને શુદ્ધતા મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને મારે સવ કુખ દેસતાં દસતાં સદન કરવાનાં કળા જ્યુનો જોઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાવની છે. મિત્ર પર કપટ આપ્યુ પાણી સુગ્રાઈ જયુ તો કાવ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જાન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખબનામાથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હિરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા ટ્રેશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધોર અપહારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચક્ર તે આપણો સાચો સાથી છે કે જે આપણને ધોર અપહારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અપહારમાં અન્યાય કરે તે જ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાચીની મિત્રતા સનાધી સરકૂતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

માર્ગમ ગુર્ભો હયિષી કમેષ કષ્ઠી પુરા વૃશ્ચિમતી જ પચ્ચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ધ પરાર્ધ મિથા કાયેષ મૈત્રી કલ્કસજ્જનાનામ્ ।

કુદ જનોની દોસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂર્યની હયા જેવી હોય છે. સૂર્યાતમાં તે ખૂબ હાલી હોય છે અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. પરંતુ સજ્જનોની દોસ્તી એવી કૌશલી હોય છે તે અપોરુદ્ધ તડકાની અંદર સૂર્યાતમાં એટલી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. બીજા શ્લોકમાં તે કહે છે -

ઈત્યારેડપ્પાત ક્રમણ પર્યજિ યથા રસવિશેષ
લક્ષ્ય લગ્નન મેષી વિપરીતાતાં તુ વિપરીતા ।

રોડીના ઉપરના ભાગમાં મિદાસ એટલી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે ખૂલ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે એવી જ વાત સજ્જન મિત્રની છે. જે સૂર્યાતમાં કાંઈક હીમી દેખાય છે પણ જેમ ક્રમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માણુષ્ય એવું જણાય છે કે ? પછી એકવાળુ મન થવું નથી અને એવા મિત્ર વિપિતિના વચાતક અપહારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સજ્જનોની આવનાનો કિસ્સામાં કોયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરીસ્ત્ર રક્ષણને માટે જ ને હાથ હમેશાં તૈયાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીગ થતી હોય તે તરત જ હાથ લાં પહોંચી જાય છે. જે નજરની સામે કાંઈ ભય દેખાયે તે આંખોની રક્ષા માટે જાને હાથ આગળ આવી જાય. રાત્રે સુમ્નેર સાથે મિત્રતા બાંધી, સર્વ પ્રકાર તેમજે વાલીનો વધ કર્યો અને મિત્રનું કુખ દૂર ક્યુ તે માટે તેમને કપડીનું િશિસ્ત્ર અગ્યુ પરંતુ મિત્રને માટે તે જુદું સજ્જન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બાળુ સુમોરે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાનો વાનરસંવાને મુઠના મેઘાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સર્વ કુજો દસતાં દસતાં સજ્જન કરવાનો કળા જાણુવી નેઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કાદવતી છે. મિત્ર પર કષ્ટ જાણ્યુ કણી સુકાઈ જાય તે કાદવ

પણ પોતાનું અગ્નિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખબનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક અશ્વ પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું-“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ-ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે-“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા ટ્રેશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે-“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર-સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ બ્યાયજી માટે છે કરુણાની વર્ણનાં બે બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાણીની સૌરભ લાવે છે આવકનો સ્ત્રોત ખુલ્લો દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના જ્ઞાનનું ઝરણું છે જ્યારે નિર્લેપ હૃદય એ સૂકી રેતી જ નથી નેહ, સવાનુભૂતિ, સરળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સદાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી દયા અને રોચની સરિતા સુધાર્થ જશે તે દિવસે સંસાર નષ્ટથોળ બની જશે. જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ ખસાસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળદની ચી દાસન થશે ! માતાએ બાપજી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૃતાથી ? બે તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે બાપજી એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નામજુ પોતાના છાનો અને કૂતરી પોતાનાં મહુમિનિા કરે છે

કૂતરા જીવનનું કથક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં વિદ્યેયની આજ છે બીજામાં સાતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તો બીજામાં આત્મનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ દેવે અનુકંપને આત્મિક ગુણમાં ગણી છે સમ્બલનાં પંચ ચિક્ષોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક ભોલો અનુકંપના પણ સાવચ અને નિર્લેપ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની શ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપના ભેદ સંભવી જ સંભવ નથી. કારણ કે અનુકંપમાં દીન, દુર્બળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણું વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અદિષ્ટા એ આત્માના ગુણ છે શુ આત્માના નિર્ભયજી પણ ક્યારેય સાવચ દોષ કો છે ? આ અનુકંપ એ જ ચારિત્રની જાનની છે જનત જનત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં જ્યારે કરુણા નહત થાય છે ત્યારે તો આત્મા અવિરતિપજામાંથી વિરતીપજા તરફ ખસી પડે છે

ત્યારે મનરોના તદ્દયમાંથી કરુણાનો પ્રવા સુધાર્થ જાય છે ત્યારે તે જ્યોત વિનાના દીવા જેવો છે ? દીવામાંથી ચોળ છુટાઈ જાય તો તે દીવા દીવો ન રેતાં માલીન મોતિ ગણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવ માણસ પિડા સરખો છે પીડિતને ભોળને તેનું હૃદય કરુણાથી ભરે નહીં નથી.

૫૧ આનંદેશના આત્મામાં મામની એક વાત છે એક નરિન્દ્ર મુખરને ૫૫૩ : ૧. દનો એ જમ એક અમાનુષિ કાવ છે નિયત ૫૫૩ને ૧૬૧૨માં ૫૩૩વાળા જ્યારે ૭ નમત કરુણ ચિ કાશે નામરોને વીધી

છે, અને મનમા અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામા આવે છે 'પ્લેટફોર્મ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામા આવે છે અને સારાચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામા આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભાગ્યમા હિંસામય કૂર-કૃત્યો છોડ્યોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાભળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમા ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમા વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંમત સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમા શુ આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂવર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે બાકુળતાથી ભાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુશ્કેલીથી પકડમા આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાંધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂવરને હિંદુશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમા કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમા ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગંધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણને પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે બીજાના સુખે સુખી થવું એ મંત્રી છે અને બીજાના દુખે દુખી થવું તે કરુણા છે

એક પ્રકાર પૂછી શકે તમે બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુખી થાઓ છો ? બીજાના દુખને લીધે જો આપને પીડાનો અનુભવ થતો હોય તો સમજાવે કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો અમઝી રહ્યો છે પરંતુ આજે કોઈની મજા વધી રહી છે આજનો માનવી બીજાના સુખથી દુખી થઈ રહ્યો છે બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કર્ષને જોઈને હૃદયમાં આનંદ ન થવો હોય તો સમજાવે કે હૃદયમાં સ્વતંત્રતાનો વાસ છે. આટલું બધું જાણે આજે જીવિત કામ કરી રહી છે માનવો કશાઈ જો કશાધિપતિ નહોતો તો તેના ચરણ સૂમવામાં આવે છે પણ જો માનવો કશાઈ સ્વધર્મ સારી સ્થિતિએ પહોંચે તો ક્યારે જો દેવાળી નીકળે તેને માટે પ્રાર્થના કરાય છે કારણ કે કશાઈ સારી સ્થિતિમાં જોવા મળે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે કશાઈ નવા મુદ્દિમાન મુનિ આવે અને નવી ૮ વાણીમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજ નૂતન બનીને રચર વધુ પસંદ કરે છે એટલે જુની સ્થાપિત ગાદીએ ધરતીકંપથી ધરા મૂકે તેમ થઈ જાય છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે લાંછિત અને અપમાનિત કરવાની ચેષ્ટાઓ થાય છે મનુષ્ય સેખિનીના નવા અક્ષરો ઉપર બાંધ્યાં મોઢાં કાઢી જાય છે અને પછી તે અક્ષરો અને આચારની દુર્ધર્ષ છતિ સમાજમાં નવી રાજાની પ્રત્યે વિરોધનો વટોળ જમાવવા પ્રયત્ન કરે પરંતુ આ બધું શું છે ? જો કે જો કોઈની જાણે કે અક્ષરો અને આચારની રક્ષા કર્યા અને જેવી તે થઈ રહી છે તેમાં કપાઈ અને અક્ષરો નહો

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વયથી માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનો અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામાં માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણું ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે આપણામાં હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા કેટલી ઉદ્દાત હોય છે તે માટે એક પક્ષમાં કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે જોડે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામાં ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ જોયો માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામાં ઊડવું એમાં કાંઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામાં ઊડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કાંઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કાંઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કાંઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણું હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમાં ઊતરી દુઃખી પ્રાણી સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમાં ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમાં આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમાં ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના ટનખાંધી ઉપદેશ કરતા એક તોલા જેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની વચમાં, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો બે મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે ફક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમાં સ્વાર્થણ્યના કાંઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનાં એ બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાડીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમેા મુલ્ય દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનુ ઝરણુ છે અમારે નિર્દેશ હૃદય એ સુખી રેલી ॥ અર્થ રનેક, સહાનુભૂતિ સગળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનુ માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય માંથી દયા અને રનેકની સરિતા સુધાર્ધ જશે તે દિવસે સસાર નર્કસમેા બની જશે જે દિવસે માનવના હૃદયમાંથી દયા પણ અભાસ થઈ જશે તે દિવસે તેના નાનાં બળોની શી હાથત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે ક્રૂતાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગલુ પોતાના ઇંડનો અને કૂતરી પોતાનાં ચકુચ્છિના કરે છે

ક્રૂતા જીવનનુ કલક છે કરુણા જીવનનુ માધુર્ય છે પહેલામાં વિદેશની આજ છે બીજામાં સાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તે બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ કેવે અનુકંપને આત્મિક મુલ્યમાં મણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ ચિહ્નોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક ભેદિા અનુકંપના પણ સાવલ અને નિર્વંચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દશ ની આંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપના ભેદ સહસ્રો જ રહતા નથી કારણ કે અનુકંપમાં દીન, દુલભ પ્રત્યે દયાનુ ઝરણુ વહી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અહિંસા એ આત્માના મુલ્ય છે ॥ આત્માના નિજમુલ્ય પણ અપારે સાવલ હોઈ શકે છે ॥ આ અનુકંપા એ જ ચારિત્રની જનની છે અને તે અનંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં અપારે કરુણા જન્મત થાય છે ત્યારે તે આત્મા અવિરતિપણ્યમાંથી વિરતીપણ્ય તરફ ખસ્યાં મારે છે

અમારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ સુધાર્ધ જાય છે ત્યારે તે જ્યેષ્ઠ વિનાના દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી જ્યેષ્ઠ સુધાર્ધ જાય છે તે દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનુ કાચિનુ મળ્યાન છે તેવી જ રીતે દયાહીન માનવી માટીના પિંડ સરખો છે પીડિતને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બીજાનું નથી

પૂર્વ જ્ઞાનદેશના જાગોદા જામની એક વાત છે એક દરિદ્ર જન સુધરને પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાર્મ છે મિયાન પશુઓને નર્દનમાંથી પકડ્યાયા આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારે નાગરિકને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા છવાઈ જાય છે ભારતની મરકાર પણ તેનો વિગેધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોપણાઓ કરવામાં આવે છે 'એટકેમ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામાં આવે છે અને સાચાં વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય ફર-ફૂટો છડેયોક થઈ ગયા છે મરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાલળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુળઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત મરકાર કંગોડો કપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એકી સાથે સળગતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક મરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શુ આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારે પહેલાં કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂઝવર, હરિજનની રમીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુસ્લેલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂઝવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂઝવર બદમાશ કે તેને પકડનાર ફૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમાં કરુણા ન્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત ફૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડતા જોઈને આપણું હૃદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન ચાચીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે શબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમગ્રત્રુ કે માનવતાની ત્યોતિથી આપણુ હં મ ઝગમગતુ નથી દયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે જે દયા છે તો માનવતા છે જે હૃદયમાં દયા છે તે જ જીવિત હૃદય છે હૃદય આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક ક્ષણે તે રક્તને પરિશ્રમણ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પણ આખા શરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોલીને ગતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જે હરણાના બે બિન્દુઓ બાજે તો તે સજીવ જની જાય છે કરુણા વિના એ માંસના ટુકડાની કાંઈ કિંમત નથી.

એક કવિ કહે છે

દયા હીમ વાયરિયા હોરા મનમ ગર્વાવ,
કિ પરધરસે વલકો કર્યો ન ફુલ બનાવ,
કોમલતાકા માવ ન મનમે,
ફિર કયા સુંદરતા તનમે લીવન રિપ ઘરસાવ.

દયા વિના જીવન એ ઉગ્રજાળ બાગ છે ફૂલ છે પણ તે એવું કે જેમાંથી સુગંધ મરી પરવારી હોય. દયાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે જે વર્ષા જે નાનું સરખું દયાનું ઝરણુ ફૂટે છે તો આખું જીવન ખીંથી ઊડે છે તેનામાં માનવતાની હરિયાળી કુળે જવાઈ જાય છે.

વૈદિક દશનમાં એક નાનું રૂપક છે અમારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સૃષ્ટિનું નિર્માણ કર્યું અને પોતાની બાળવેલી સુંદર સૃષ્ટિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી ગયા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સૃષ્ટિનો ઉપભોગ કરનાર તો કોઈ છે નહિ, પછી તેનો જ્ઞાન કે કોણ આણુશે ? ત્યારે વિશ્વના સર્વશક્તિમાન માનવીનું નિર્માણ કરવાનો સહકાર કર્યો.

આ શુભ સહકારની જાણ અમારે સ્વતંત્ર થઈ ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યું અને બોલ્યું ભગવન્ ! આવી જૂલ ન કરશો. એ પ્રાણી દલ અને બેઈમાની ફેલાવીને અસ્ત્રતને જન્મ આપશે અને આપની શુભ સૃષ્ટિને અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરશે. આપને પણ ખબર પડી તેણે કહ્યું- ભગવન્ ! માનવ નામનું પ્રાણી દેવળ સ્વાર્થી જ જનશે. અમારે તેનો સ્વાર્થ નેજામતો જણાશે ત્યારે તે પોતાનાં માતા પિતા બાઈ સુદાનિ મારી નાખશે. શાંતિએ અમારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જણાવી ત્યારે તેણે કહ્યું- હે નાથ ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બન્નેની

પાછળ તો લઠ્ઠ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનુ સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “ પિતાજી ! એ પ્રાણીનુ તમે જરૂર નિર્માણ કરો. જે આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને કામળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક પાને સ્થાન છે. એ અનુક પા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનુ પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરણાઈઓના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉઘ ન આવી કયા ફૂલોની સુકામળ શૈયા અને કયા જમીન પર એક વસ્ત્રનુ પિછાનુ ! આ શૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બન્નેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજી કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! ફટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠાવે ત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ કામળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યો ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈયાએ તમને મહેલોની સુકામળ શૈયાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આજ્ઞા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકામ દાથીનો દેહ ખારખુ ક્યો હતો તમે એક દાથીના ટોળના આગેવાન હતા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મઠપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંડ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મઠપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના પ્રાણુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આગ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાડતો જતો હતો. પ્રચંડ પવનને લીધે આગ વધતી જતી હતી ત્યારે વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મઠપમાં આવ્યા અને તમે પ્રેમથી સર્વને જગા આપી. આ આગને લીધે જ મજત વેર પણ ભૂધાઈ ગયાં સિંહ અને બકરી પણ તમારા મઠપમાં એકબીજાની નજીક થોડાં હતાં ખરેખર કુખની સમાન અવસ્થા આલ્પીયતાને માત્ર બનાવે છે જેવી રીતે અધારામાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદરકાવ ભૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે કુખના અધિકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર ભૂલી જાય છે.

તમારા મઠપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસસુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોય મઠપ બધાં પશુઓથી ચિકાર ભરાઈ ગયેલો હતો. આ નાના સરખા સસસા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજવાળ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસસાએ ત્યાં જગા આવી જોઈ અને ત્યાં બાંધી બેસી ગયું તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી. અને મેથકુખાર! એ વખતે મળેન્દ્રપ તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા સરસુમાં આવ્યું છે જો મારો પગ કુ નીચે મૂકીશ તો એક ક્ષણ મારામાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન કડુણથી ભરાઈ ગયું તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં બદલ રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની કડુણાને કારણે તમે મનુષ્ય એવું બાંધ્યું.

આમ જ આ વાતની સાક્ષી આપે છે.

સપ્તમ ક્રમ મેઘા સાપ વાળાણુકપિયાય, મુયાણુ કપિયાય.
સીવાણુકપિયાય સત્તાણુ કપિયાય. સસાર પરીતિક્રમ માણુસ્તાઃપ્રમિદા
—ગાતા ધમ કથાંત સુત ખ. ૧

મદાકમણુ ભગવાન મદાવીર મોક્ષા-માણુ શૂત જીવ અને સત્તની આ બનુક-પાથી જ તમે સંસ્કારને સ્થિતિ કર્યો અને મનુષ્યનું આનુષ્ય બાંધ્યું તજી વિશ્વ વીત્યા દાવાનળ શાંત થયો પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રરૂપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માડ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી એથી દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આખું શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કષ્ટોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શું જુઓ છો ? ગુણ જુઓ કુળમા શું જોવાનું છે ? શીલને જુઓ અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો ચમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જુઓ ધર્મમા દયા જુઓ કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો બાહ્ય આખોતે માટે છે, જ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈક વખત ભૂલ થવાનો સંભવ છે વિશાળ અધ્યયન કગનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જુઓ તો કેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાની વીટીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાક્રિયાથી ન કરો તમે એ જુઓ કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ ખૂટી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ ચૂકી રેતીને મિનગધતા આપી શકે છે

પ્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સક્ષેપમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મૈત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના હિરમા સદૈવ વહેતો ગહે અને જનગણમનના તાપને ધોતી ગહે એ જ દયાણુની કામના છે

મનની કામજતા જીવનની મિદ્ધા છે. મનની મિદ્ધા જ્યારે વાસ્તીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુદોની કામજતા જ્યારે હલ્મમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સાદાર થાય છે. અહમ્મર દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે. જે જીવનને બિંમે સર્ષ જાય છે.

જીવનનો કાર્ષિક એવો મિષમ છે કે માનવી નમીને જ જાગળ વધી શકે છે. જે ધડો પાણીમાં નમે છે તેજ કમચ છે. હૂવામાં ધડો નાખીએ અને નેઈએ તો જણાશે કે ધડો પેતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તેજ ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક રીધું પણ પાણી કમચું નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી કમચ છે. તેની રીતે જો જીવનના ધડને જળથી કમચો હોય તો નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પછી કમો બાપ કોઈ પણ જાતની પાસે જાએ. કોઈ વિદ્યાની પાસે કાસે જાએ. કોઈ દેશનયાજના પ્રોફેસર કે ઈતિહાસ બૂએજ કે સાયન્સના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જઈ બાપ બાપની જાતને વિદ્યાનના મહા સાગરમાં નેઈ શકશે. પરંતુ હલ્મમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી જાનનો પૂર્ણ પ્રકાર પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના બાબતમાં વિશેષતઃ પણ તમારી સામે પેતાનું દિલ નથી બેઠી શકતો. કમચુ કે સિખની ગેરહિસ્ત અને ઉદ્ધતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને જ્યાં ખિન્નતા હલ્મના યુદ્ધતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

માનના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં જાનનું બીડણુ નેવામાં આવતું નથી. તેમનું

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કોલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે ન્યારે કોઈ ગહન પ્રશ્ન થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આખો કરી બેસી જાય છે તેનામા સત્યને સ્પર્શવાનું સાહેસ પણ જણાતું નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશો તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમા એવી કાંઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ઊડાણમા પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને ભીજવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી-જીવનમા વિનમ્રતાની માટીની કમી છે માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે પથ્થરમા ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમા પલળવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમા જ છે કે જે એક એક કણને ભીજવી, નરમ બનાવી તેમાથી અકુરો ફેડી શકે છે. આ માટીમા જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ ઊગી શકે છે પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે પથ્થર અને માટી બન્ને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાંઈ નવું સર્જન થતું નથી, ન્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક આણુમા નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, ન્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું કામળ બનાવો તો જ તેમા જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમા જ્ઞાનનું અમૃત કયાથી ભરાશે ? જો કદાચ પરાણે તેમા અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશો તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ આલ્યુ જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી ઊઠશે અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાથી અહંતા વિપને કાઢી નાખવું જોઈએ તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિપમય બનાવી દેશે ઝેરનું એક દીપ્ત વાસણમા ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય

જ્યાં સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા

નથી. તેની રીતે જ્ઞાનના ધાટ મડવા માટે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના ચાતા લગવાન મહાવીરે પાવાપુરમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ રચાવે આપ્યું છે. ઋગ્વેદાવતાર મહાત્મા ક્રુષ્ણે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પાછળ શિષ્યોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પડી કારણ કે સ્વર્ગની છત તે કોચી છે. પણ હવાનો નાનો છે માટે આપણે નમ્ર પડી લગવાનના સમવસરણમાં દેખાતાં ચમરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને કોચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાલકાનો માથો તો ધક્કીયે વાર ઝૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો ઠોઠ અથ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપણે શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વડન નહિ. કહેવાય કે મહે રાજ દોઢ હાથ કસરત કરી પસીનો ઉતારનાર કુવક પિતાને સમાન આપણા ખુરસીમાંથી એકે પણ ચવાની તરફી લેતો નથી. ગુરુના ચરણે પગમાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળે શકે છે.

મનને નમાવવાની પદ્ધતી શરત છે. આઠ કારણ મળી જવું જ્યાં સુધી મનનું આઠ ગણતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની જાતના થતી નથી. મનના આઠ કારણો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં ભેદભિન્નતા પણ છે.

આખાતમેથી કવિશ્રી આનંદમજી એક પદમાં લઘુતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન આની લઈ ગુરુજન જ્ઞાન નિશાની.
સિદ્ધરાજ ધામને જલે સખિયાં દિલમિલિ લાડ લાયે.
મોઝે હોય તો નન ન પાવે જો જલે તો સિધ કટાવે.

આખાતમિક મોઝીસત લઘુતાનું આત્મિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા યદ્દલી મોલક છે! નવું જાણક દરકને ડિલ હોય છે. ચતુરનું જાણક હોય

તો પણ તેને જોળામા લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફેરે છે નાના બાળકો રાજના મહેલમા ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઈ રોકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને જોળામા બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી ઊઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમા પોતાની બધીયે ચિતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસા પછી બાળકમાથી કિશોર અને કિશોરમાથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમા જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમા આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમા, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂંજે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમા ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામા જ છે

ભગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા બુદ્ધ, ભક્ત પ્રહલ્લાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડા પ્રશ્નો માટે ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપગંધીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્તને ક્રોમળ રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો ડર્યા તમે આવેશમા આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઉચ્ચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મોં રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ધાટ ખડવા માટે હૃદયથી સુવચ્છની નરમ જતાવણી જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના સાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો આરંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. હરુણાવત્તાર મહાત્મા છુધ્ધે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિધ્ધેએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમવું પડે. કારણ કે સ્વર્ગની છત તે બીચી છે પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમવું પડે. ભગવાનના સમવચરણમાં દેખાતાં આમણે પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જામે નીચે મૂકીને બીચે ચડીએ છીએ.

નમવું એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમવું તે વિનય નથી. હાડકાંનો આગે તે બધીયે વાર મૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો હાર્થ અર્થ નથી. એમ તે કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે નમે છે. પણ કસરતનું નમન વહન નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ કલાક કસરત કરી પછીને ઉભાગનાર કુવક પિતાનું સમાન આપરા ખુરશીમાંથી બેઠો. પણ સચાની તસ્દી સેતો નથી. ગુરુના ચરણે પડવામાં તે શરમ જનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમવું જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમાવવાની પહેલી શરત છે અદ્વકાગ્નુ ગળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અદ્વ ગળતું નથી ત્યાં સુધી શ્રુણીજન્યોના ગુણે જોઈને નમન કરવાની ભાવના જાતી નથી. મનના અદ્વકારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની લુપ્તતા જીવનની ચરણાની નિશાની છે. ત્યાં લુપ્ત છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મોઝાંઝી કવિશી આનંદધનજી એક પદમાં લુપ્તતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

મનના મરે મન આની લઈ મુરખમ જ્ઞાન નિશાની
લગુગા નામને જાવે સખિયાં દિલમિત્ત લાક લગવે
જોડે દેવ તે ના નામે ને જાવે તે યિત કરાવે.

આખામિત્ર મોઝાંઝી લુપ્તતાનું આર્થિક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરે છે. લુપ્તતા પેટની માંક હોવાનું જાણકારને દિવ દેવ છે. લુપ્તતા જાણકાર છે.

ગુરુ આવ્યા છતાં જોમો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામા આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સખ વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ કચારેક કચારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોષીતે, ઓછી સખ પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમા આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સધના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમા વિનય રાખવામા આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સપત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની બૂંદ છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમા વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમા તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમા પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામા આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમા પોતાનું મસ્તક ઝૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંચ પર ચઢી પોકારવા માડતું

આમે છે આપે તુ જીએ મોઢે, છતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાહન, પૃથ્વી ઉપરના આરાં પાણીમાંથી પાણી જેવે છે પણ મીઠા પાણીના કપમાં પૃથ્વી ઉપર વર્ષા છે તો તમે સ્વાગર નહિ વાહન બને. સ્વાગર પાસે અસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે છતાં તે પૃથ્વીથી જીએ ચઢી શકતો નથી. તેનો મોટામાં મોટો દોષ એ છે કે મીઠા પાણીને આડું બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેટે ધસડાનારા કીડ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર હવામાં શ્વાસ લેનાર વાહન બને અને હવાશને મિઠાશમાં પસડાવવાની કળા શીખે.

વિનમ્રતુ બીજી લક્ષણ છે કોષના કાલકા વખતે સાત રહેવું કોષની સ્થળમતી જ્વાળાઓમાં પેટ્રોલ છાંટવાનું કાર્ક ઇર્ક જુલિઅનનું કાર્ક નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી તતને અચાવી અસમ ઇર્ક બને.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડા દેતી વખતે પણ જિવ ક્રેમળ રહેવું જોઈએ. કોઈ સાધુના જીવનમાં દોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રાયશ્ચિત આપે છે તેમ જતાં આચાર્યના મનમાં સિખ પ્રત્યે દેટલી ક્રમળ આવતા હોય છે માતા કસ્ટી વખત જાળકને સિક્કા કરતી હોય છે કઢોર સિક્કા કરતી વખતે તેમાં ફરવા દેખાતી હોય છે જોનારને દેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે શુ જાળક પર અસીમ મમતા રાખનાર આ જ માતા છે ? કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીસડુલ સુકાઈ ગઈ છે અને આજ રેતી જ બાકી રહી હોય એમ લાગે છે પણ અહારથી જોનારને શી અગર પહે કે આ કઠોર દેખાવા આવરણ નીચે વાત્સલ્યનું ક્રેમળ ઝરણુ વહી જાય છે. તેની રીતે સિક્કા કરતી વખતે હાથ કામે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે જો જો એટલે જ સિખની બૂલ વખતે કઠોર સિક્કા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમ્રની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજમાં તેમની વિનમ્રતાની ગાથાઓ ગવાઈ છે આ મોકમાં માનવે વિનમ્ર રહેવાનું છે પણ વિનમ્રની પાછળ સમ અગર સ્વામ પણ કામ કરે છે.

તત્ત્વવેત્તાઓએ વિનમ્રતા પાંચ રૂપ ગણાવ્યાં છે :

૧ હોઝરપચાર વિનમ્ર આ જાતના વિનમ્રમાં અતરની પ્રેરણા વિના માત્ર અહારનો દેખાવ હોય છે મોટાઓ આત્મા અને સ્વામત નહિ કરીએ તો મોકમાં અરામ દેખાશે. મોકા કહેશે કે દેટલો અડાતી છે !

ગુરુ આવ્યા છતાં બિભો પણ થતો નથી. આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જેટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ માગી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નાગજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીતે, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સપત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂંકે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની થાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય-જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મગ્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોંડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

હોય છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુએ કે તે કોની સામે મૂકી રહેલ છે એવે વખતે મધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. જ્યાં પણ વિનયનો માત્ર ઢેહ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હારમહદરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદર ઉપર સંબંધનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવો ક્ષર્ષ સત મંજી જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—આ જાતનો વિનય મુખ્ય આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રયોજનને સામે ધુટણીએ પડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સદ્ગુણોની સામે કે જ્યાં કોઈ ગુણથીયે બંધિત હોય છે.

પ્રજા તેને વેશનો મોહ કે પાંચનો પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આત્મક નથી હોતો કે અન્યક પ્રકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ અમર અન્યક જાતના કિનારાં કે અન્યક પદ્ધતિ વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ આવો ક્ષર્ષ આત્મક તેના મનમાં નહિ હોય તે પદ્ધતિ અમર વેશને નહિ પણ સદ્ ગુણોની સામે જ પોતાનું ધિર ગ્રહણશે. જ્યાં તેને સમ્મત્સન, સમ્મત્કાન અને સમ્મત્સાત્તિની સાધના દેખાશે ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મન્દક નથી પડે.

આકતી પરપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મા દેખાશે. જ્યાં જી ન ચારમાં તો વિનયનો ઢેહ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર મહાસતોએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા જ માટે મહાન વિનયવત ઔતમસ્વામી જેવા સતનુ નામ બંધાવની જલ ઉપર વસે છે.

જૈનના ધરમાં જન્મેલ એવી વાગ્યે જ ક્ષર્ષ બંધિત મળી આવશે કે જેને ઔતમસ્વામી સાહિબદે કે અભયકુમારના નામની ખજર ન દોય તમને તો જરૂર થાક દશે જ કેમ ન હોય? કિવાળીના દિવસે ચારકા પૂર્ણ વખતે મજળ મુહૂર્તમાં આજ મહાપુરુષોનાં નામ તમારા ઓપડામાં સર્વપ્રથમ લખો છો. ઔતમસ્વામીને માટે તો એક દોહરો લેવાની જાણે થાક દેવ છે. ૭ને થાક દેવાવવાની જરૂર નથી કે—

અગુઠે અમૃત વસે, લખ્મિ તણા લગાર,
જ્ય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ છિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અતે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ઘણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ બે હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે જ્યાં અગુઠો ગયો છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમે પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લખ્મિ આવી જાય કે તમે જ્યાં અગુઠો ગયો તે વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લખ્મિ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ ક્યા કરશો ? મુહપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા મોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો ઝવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ જાય

ગૌતમસ્વામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

બેમાથી તમને ક્યો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે ભલે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો ખીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમા ફેટલી સરળતા અને ફેટલી વિનમ્રતા હતી, તેનું એક દૃષ્ટાંત તમારી સામે રજૂ કરું છું વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમસ્વામીને ફેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગોયમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ” ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, બે વાર નહિ, પણ ઓગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિખામણ આપવામા આવે તો તે સાલળી લેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-અસ, હું તમારી નજરમા આવું છું દુનિયાભરની શિખામણ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ ભર્યા છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના આવતાર ગૌતમપ્રભુ, ભગવાન મહાવીરના એક સંદેને ફેટલા બાહરસહિત સંભાળના હતા । તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર મેલે ફેટલું વાત્સલ્ય હોય છે । પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને ઘેરજી આપે છે ત્રિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રભુ મારા જીવન અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારવાર પ્રભુ મને જ સંબોધન કરે છે

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે હરેક વખતે મને જ કહ્યું કરે છે બાપો વખત મારું જ નામ બોધા કરે છે તું કે બાપો વખત મારું જ રહ્યું છું ? રાત દિવસ આ સિંધામણ કેવી ? તું કે હવે પણ અભોષ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે યાન છે માર યાન અને સૌંદર્ય પૂર્વેના મે અભ્યાસ કરેલો છે બાટલા મોટા સુધામને કે અધિષ્ઠાતા છું

પણ આ સંદે નીકળે સેના । બહાર તો તેમને બાપો પણ નહોતો પડે અને સત્તાનો મોહ તો તેમનાથી દૂર બાપો મરો હતો. તેમના પ્રવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની સિખા જ્વલતી હતી. એથી જ જાણે બહાર દગર વર્ષ વીનવ્યા છતાં જાણતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુદી સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૬

માટુ ગા (મુનઈ)

ભારતનો ધ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગાય છે વાકીચૂકી લાકડી ધ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચલા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદ્ગુણો રૂપી ધ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો.

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિનય ઉપર પ્રવચનો સાલળી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાશ કરે છે જ્યાં હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યાં ધર્મનું બીજ રહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોહી ડજ્જુય ભૂયસ્સ, ઘમ્મો સુધ્ધસ્સ ચિટ્ઠ્ઠી.
નિઙ્ગાણ પરમ જાઈ, ઘયસિત્તિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની ક્ષાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવી જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમગ્રે, કારણ કે ધર્મ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વીણરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની સુવાસ સર્વ દેશારો. જેવી રીતે ઘી રેડવાથી ખમિ ધૂમાડા વિનાનો વાઝકાળે સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ દસ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોષિન આત્મા, દોષના મોગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને કાર્ષ્ણ્યથી મળે તેના ઉપર કામળતાથી હ.ય ફેરવે અને રનેકપૂર્વક બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ ક્ષણી પૂછે તો કડુણતાનો રૂપસી થતાં જ જેમ વાળ વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા મારે છે દુઃખી બક્ષિત હમદર્દીની આચળ પોતાનું દુઃખ બક્ષત કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધિના મોગથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાપ્તિ વડે શુદ્ધ પશુ બને છે

આત્મમર્મ દરખાજુ છે કે ૭ સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અસ્થિ જેવું હૃદય રાખી આસોચના કરે છે તેને અરૂપ પ્રાપ્તિ આવે છે જો તે કપટ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણું પ્રાપ્તિ સાથે બચ્ચાર સૂત્રનું પહેલું પાતું ઉઘાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્ચર્ય થશે. આત્મમર્મ કહે છે કે -

લે મિશ્નુ માસિય પરિહાર ઠાળે પહિસેવિષા

આહોપન્ના અપહિ ર્ધિય આહોપ માણસ

માસિય, પહિઠદિય આહોપમાણસ લો માસિય ।

બ્યવહાર સૂત્ર કી. ૧ સુ. ૧

જે શિષ્ય એક માસના પ્રાપ્તિને થોડા દોષનું સેવન કરે છે પણ આચાર્ય સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના જો નિ કપટ ભાવે કરે તો એક માસનું પ્રાપ્તિ આવે પશુ જો તે સકપટ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાપ્તિ આવે છે

કપટ એ એવું ઝેર છે કે ૭ આતોચનારૂપી અમૃતને ઝેર બતાવે છે આસોચનાનો આટલી લાખી પદોળી વિચતમાં જીતરવાનો આ વિચ નથી પણ ગારે તેની વિચતે.નં ઝિટલા ગારે દિતગુ રાગુ ૭ તમે માયાના ઝરને બાળખી શકો બે સાધુઓનો દોષ એક સરખો છે જન્મે આતોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનુ પ્રાયશ્ચિત બમાણુ થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદ્યની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદ્યને તો કાંઈ નુકસાન થવાનુ નથી, તેને તો લાભ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ્ય એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની જળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદ્યની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વર્તીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડબણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણુ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્તરી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયી મિચ્છા દિહ્ઠા, અમાયી સમ્મ દિહ્ઠો ”

જળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્ત્વરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષપ્રાણ છે, ભલે તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી ભવપરંપરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ વિય જગિણો ફિસે ચરે, જહ વિય મુંજિય માસ મંતસો ।
જે હહ માયાહ મિજ્જર્જ, આગચ્છન્તિ ગઘ્ઘાચળત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સુ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રમાત્રનો પરિત્યાગ કરી અંગેશક-

તવનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની મંચીને ઊંઘી ન હોય તો એક વાર નહિ, અને ત વાર ગર્ભમાં બાવલુ પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની ગમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી ઊંઘાવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દલ ચાલી રહ્યો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રત્ન જણાય છે. બોળા બોલ્યા મેલા કપડામાં સાફતા માની બેસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેલા કપડામાં હલપનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે ભાવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જન્મેલું અસહ્ય જન્મ રહે છે. દરેક પ્રપત્તેમાં જો જ વ્યવસ્થા કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ્ય વાત બહાર ન બાવે એટલા માટે દલ અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

જૂઠસમય પણ માયાના કૈવર્માં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે જો હાલત છે કે ઉપાશયમાં આવતાં ત્રણ વખત તિલખતો આગાદિયુ કરશે. પરંતુ ઉપાશયની સીમી કિતરતાં જો જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય તે શુ કરવા તેમના ખમમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણ જો મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે, વળ મુનિની પાસે પહોંચતાં લળીલળીને વદના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાપપ્રીઓના આંદા તો જ્યાં તેને ઠેકાણે ટોપી આવી ગઈ પણ હલપના આંદા જમણા વધી ગયા !

માદ રાખો કે આ વક્ત્યા અશુભ નષ બાધિ છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બખના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે કાશાની વક્ત્યા બાષાની વક્તા, કાવતી વક્તા અને વિધમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો નષ કરે છે તેના વિપક્ષાદ્ય અશુભ વણુ-અષ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં થાય છે.

એવી અમિત કથાએ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે શરી રચી હોય. તેની હિતકારેથી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી તેના સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બંધ કરે.

તમારે મધુર કદ ગઈએ છે બોલનાં રિસ દરી એ તેવી વાત્સી

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વફ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વફ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપણ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વફ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી ભવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યમ્થોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાઈ પ્રપંચ રચી, કાઈકતું ખિન્ન બાલી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાપડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયું ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” અને જ તમે હોશિયારી માનો છો શુ જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાબાજીથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી ઊઠે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાઈકે પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શુ કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે ગુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઢી માનવતા ગુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે બોલે છે કાઈ, તે ચાલે છે કાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કંકારવ ધણો પ્રિય

તેને સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને જોયે દેહમાંથી રક્ત અને માંસ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રધીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, અને ત વાર જલમાં બાવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની પ્રમે તેની કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફેરામાંથી ઉપાવી શકતી નથી.

પરંતુ જાણે તો સાધનામાં પણ દલ આવી રજો છે બહાર એક અને આ ૨ બીજો જ રજ જણાય છે. બોળા લોકો મેલા કપડામાં સાધુતા માની એસે છે તેને થી ખચર પડે કે મેલા કપડામાં હલ્લનો મેલ છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં જાતેનું અસહ્ય જનું રહે છે. દરેક પ્રજાનોમાં એ જ ભાવના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસહ વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દલ અને માયાના પદ્મ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુદ્ધસ્થવજ પણ માયાના એવમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની જાણે એ હાથન છે કે ઉપાશ્રમમાં આવતાં ત્રણ વખત નિઃશ્વસો આપાદિય ” કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રમની સીધી જીવરતા એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દલ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શુ કરવા તેમના ખર્ચમાં પડે છે ? મે જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જે મુનિની દોઢ કલાક સુધી ટીકા કરતો હતો તે તે જ મુનિની ખસે પહેંચર્વા લગીજીને વદના કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના બાંદા તો ગયા તેને ઠેકાણે યોધી જાવી ગઈ પણ હલ્લના બાંદા જમણા વધી ગયા !

પાદ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નખ બધે છે અશુભ નામ પ્રતિષ્ઠા અપના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે કામાની વક્તા ભાવાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રતિષ્ઠાઓના નખ કરે છે તેને વિપત્તિદાય અશુભ વણ-ગમ-રસ રપટ આદિમાં આવે છે.

એવી વ્યક્તિ કદાચ પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે છદ્દી રહી હોય. તેની દિલભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેને સ્વર્ગ એવો કઠોર અને છે કે સંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્ત્રીય નખ કરે.

તમારે મધુર કદ જોઈએ છે બોધનાં દિલ હરી સે તેની વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહેસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ બંને તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસહ્યસ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરતાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાહ્ય જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં બીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણી એવા મગી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ ન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને બેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માદુગા,

તા. ૧૪-૮-૧૯૮૮

લાગે છે. પણ માદ રાખો કે મીઠા કેકરાવ કરનાર મોર સર્પ નેવા ભાગેર વિપર પ્રાણીને પણ મારી નાખે છે એવી રીતે કપડી માણસની મધ નેવી મીઠી વાણીમાં મીઠાશ અરેખર ફેટી છે તે તે તે પેતે જ નાણે ॥ અમલ તે તેના નેને પરિચય થયો હોય તે નાણી સો છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર ઉપરના મગદાઠ નોઈ અનર્થ નામ છે. પણ તેને અદ્દની વાતના કાંઈ પતો લાગે! એથી તે ફેટીક વખત અગવરો માણસ એવાઓની પ્રત્યક્ષ પણ કરે ॥ તેની અખિ ભીતરનો બેઠ પામવા મટે અસમર્થ હોય છે

એક વાર મહોદય પુરુષોત્તમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન-વિદાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આનુ સરોવરમાં કિરેલાં કમળો અને તેના ઉપર ભમરઓને વૃન્તા નોઈ તેમની અખિ સ્થિર થઈ ગઈ તેવામાં એક જામો તેમની નજરે પડ્યો તેની પાંખો નાણે સનવાઈ સામુદી ધોવેલી હોય તેની સોદ દતી ખૂબ જ મદ રનિએ તે આવી રહી હતી. નાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યસંમિતિ પામન કરતા આવી રહ્યા હોય. આજ મોખીને નોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું

पदम छदमण पपायां सक पदम चामिक

छनै छनै पक् चसे नीवेपु वम संकषा ।

બાઈ! ને તે કેવો મોખી કોનો છે. નાણે કે પ્રમુદાઈનામાં લીન કોઈ ભાત! અને આમે છે ત્યારે કેવી સ્વધનીથી પગ ઉઠડે છે! નિરેક તે સ્વધન દેખાઈ રહી છે તેને ભય છે કે કદાચ પગ નીચે કોઈ દ્રવ્ય અવધાઈ નામ સામેસામ કોઈ મોદુ સતતદય પડી લાગે છે આમે તેઈ સ્થન કરી નેત્ર ખંવિત કરાએ.

રામ આ પ્રમાણે જાતકાની, પોતાના બાઈ પાસે પ્રવસ કરતાં મોઢી રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અચળ અખેલ રાખુ ખાન તે તરફ મધુ અચળ માછલીનો હતો. તે કહી રહી હતી કે—

बहः कि वजिते राम तेनाई निरुसी एता ।

मदबासी विजमाति चरियं सदयासिनाम् ॥

તે સગા તરફ રામ! તમારૂં દુઃખ જેુ સોદ છે તેથી તમે જાતકામાં, દુખની સોટી અખેલા પા પગ તમે આ મધુ કરો છો આ ઉપનિષદ માર ઉપનિષદ ન છે અદ્દન રસ્ય તમે કયાથી નેત્રો! ત તે તે સમયે રતે તે જ નાણી સો આ તમારૂં મોખીએ તે સોદ નેક પડેને આસ્તે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જોયો બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણા એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણ છે આવાઓ ન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત ખેંઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સંકેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માટુંગા,

તા ૧૪-૮-૧૫૮

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સ્વીકારી રહ્યા છો. જેનાથી કવર પરના પાપણુ મળે છે તે આત્માની અશુદ્ધ દ્વારોને કપાત્ર કહેવાય છે તમે જાણી ચૂક્યા છો કે કપાત્રના ચાર વિભાગ છે તેમાં એ રાજન્ય અને એ દેવન્ય છે જરા આપણે કોણથી જોઈએ તો આપણાં રહેલી રાજવૃત્તિ જ દેવને જ માવે છે જ્યારે કઈ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા નવા મનને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતરસાવૂત અને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુદોચે મારે છે અને આ વિશેષ ટાળવા માટે કાંઈ લાગી જાય છે પોતાની તમામ તાકાત કાંઈ લગાડી, અતરસાવેને દૂર કરી ઈચ્છિત વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા માટે છે પણ તે અતરસાવે પ્રકૃતિ ન્ય હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રત્યે મનમાં શય જામીત થાય છે આજ દેવની જાન્યમિ છે

હવે તમે જોઈ ચોકા છો કે હજારમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ ખેંચ થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરજાણમાં બાધારૂપ વિરોધી શક્તિઓ પ્રત્યે દેવ થય છે અર્થાત્ આત્માને વિભાવદ્વાર તરફ ધકેલનાર મૂળ વૃત્તિ રામાત્મક છે

રામાત્મક વૃત્તિનુ કાપ છે એવાનુ ૭ મનને અમ્મુ તે જમે તેમ કરીને પણ એવું પડી એ નથી જોવાતું કે તે બેના માટે કેટલુ ખર્ચ પડ્યો આ એવાની વૃત્તિ તે જ શેકની માતા છે તેના મનમાં આ એવાની વૃત્તિ જળવણ છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનુ કઈ મહત્ત્વ નથી હોતું તે મન સમજ કરવા જ પડે છે પણ, તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હર્ષાભર્યા ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી બઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કાંઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરિયાતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી બાંહેધર છે

એક પ્રાચીન અર્હંતાપિ સંગ્રહશીલ હૃદયનુ ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષતી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાહુ કમ્મ કારી ચલ્લ અયં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત બાળતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જે કદાચ તેની બાળુમા આવે કે અમુક માણસની ખોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ખોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, ભૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તન્મયતામા તેને ભૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણ-કારમા તેની ભૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જામી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે ”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાબ આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો ધડિયાળનો કાંટો સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુબઈ દોડી જશે. મનમા થશે કે કદાચ ઝસનો ગાડી જતી રહેશે

પરંતુ દુકાન ઉપર ધડિયાળમાં અજિયારને જાહેર નાર પણ વાગી ગયા હોય, છતાં છાકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જાની હો. અને હમણાં વખત નથી. પછી જાશેને પેટમાં ઉદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય. આદોષની બીડ વ્યાજળ, પેટમાં ઉદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેનો અવાજ સંભળાતો નથી. કેટલું દુઃખ છે આ !

જૂમ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ વાર કોધને પણ દબાવવો પડે છે. માથા ખતાવતાં આહાને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે લાકડા તાકા લાવી દબાવી કરી દે છે. છતાં ન મેં તે તમારી આંખો જરા તેજ ચર્ચી જાય છે પણ એ આહા તમારે ત્યાંથી મોટા જલ્મમાં માથા ખરીકાવાર છે અને એ બેચાર કચી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતે તમે પ્રેમથી સાંભળી શો છો. એક શબ્દ પણ બોલતા નથી તમે કેટલા ક્રમાશીલ બની જાઓ છો ! જાણે કે કમવાન મહાવીરની આંકડા ક્રમા તમારા હૃદયમાં કોતરી ગઈ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જાણીશું તો હમેશનો ધરાક વહી જશે.

સમ્યક્વૃત્તિ માનવીમાં બોલની આવના પેદા કરે છે જે સમજની પ્રકાશ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તો કોઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની હદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ હમેશાં અનંત છે તે તો દ્રોષદીનાં ચીરની માફક અનંત હોય છે. દુઃસાસનના દામ ઘાટી અથવા પણ દ્રોષદીની સાડીનો છેડો ન આવ્યો અથવા તો એક વાતો છે પણ વાતોને આજુએ રાખી તેનો ચાર કાંઠો તો જણાશે કે દુઃસાસન એ ચેરરસ્તે ચડેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનું સાસન શુભ છે મનનું સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું. કદરણ કે તેની વૃત્તિઓ વિચારી છે એ જ દુઃસાસન અંતર વૃત્તિરૂપ દ્રોષદીનાં ચીર ખેંચે છે અનંત વૃંદાની સાદી-અથવા દુઃસાસન ધાડી જાય ત્યાં શુધ્ધ ખેંચે જાય પણ તેનો છેડો આવવાનો નથી એ મારે જ આવજમ કહે છે-

રુચ્છાકુ બાગાસ સમા અર્થસિવા

ઈચ્છા આકાશની માફક અનંત છે

આકાશમાં અસંખ્ય ખાંડો કહે છે તે કોઈ કોઈને પહોં આવે છે પણ આકાશનો છેડો કોઈ કોઈ સંકુ નથી. ઈચ્છાનું આકાશ પણ એવું જ છે મનુષ્ય પછી રાજ તેમાં ઊંચા કરે છે તેની પાંખો ઘાટી જાય છે અને તે પાછું આવે છે પણ તેનો અંત સોધી શકતું નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કાઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ ? કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કાઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કાઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ બળે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કાઈ નથી સહભાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની ભાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે બીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુકાન ઉપર ધણિયાળમાં અગિયારને બદલે ચાર ફક્ત વાગી ગયા હોય છતાં હોકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જાને જાની લો. અને હમણાં વખત નથી. ખજી જસેને પેટમાં ઉદરમાં કુશકુદ કરતા હોય. આઠકોની બીડા બાજળ, પેટમાં ઉદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને જવાજ સમજાતો નથી. કેટલું દમન છે આ ?

શૂન્ય-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ વાર કોપને ફક્ત જાણવો પડે છે. માલ જતાવતાં આઠકને તે ફસદ જાણતો નથી તમે તેની સામે તાકાત તાકાત લાવી જમો કરી દો છો છતાં ન લે તો તમારી અધિ જરા તેજ મઈ જાય છે. ફક્ત એ આઠક તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માલ ખરીદનાર છે અને એ બેચાર કચી મીઠી સમજાવે ફક્ત છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સંભળી લો છો. એક સપ્તક ફક્ત બોલતા નથી તમે કેટલા કુમારીક બની જાઓ છો. જાણે કે જગવાન મહાવીરની આજ્ઞા કુમા તમારા હૃદયમાં ઊતરી મઈ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે એ જમાડીશુ તો હમેશનો ધરાક વૂઠી જશે.

સમ્પ્રદાયિત માનવીમાં લોકની સાવના પેદા કરે છે જે સમ્પ્રદાય પાછળ જરિયાતો સંતોષવાનો દેવ હોય તેની લે કાઈ સીમા જરૂર હોય છે કેમકે માનવની જરિયાતોની હદ હોય છે. ફક્ત ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત છે તે તો ક્રૌંપદાની ચીરની માફક અનંત હોય છે. દુઃસાસનના દાગ ઘાટી ગયા ફક્ત ક્રૌંપદાની સમીતો છે. એ ન જાણ્યો જ્યાં તો એક વાર્તા છે. ફક્ત વાર્તાને જાણ્યો ચાખી તેને ચાર કાંચે તો જાણ્યો કે દુઃસાસન એ ચેરસતે ચેરેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ સાસન શુભ છે મનુ સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું. ધરણ કે તેની વૃત્તિઓ વિધારી છે એ જ દુઃસાસન, આંતર વૃત્તિપ ક્રૌંપદાનાં ચીર જેવે છે. જનત વૃત્તિની સામે જ્યાં દુઃસાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી જેવે જાય ફક્ત તેનો છેડે આવવાનો નથી એ માટે જ આજમ કહે છે -

દુષ્ટાદુઃ આગાસ સમા અર્જવિયા

ઈચ્છા આગ્રહની માફક જનત છે

આગ્રહમાં અસંખ્ય પદ્ધતિઓ કાઢે છે તે કોઈ કોઈની ખર્ચા જાણે છે પણ આગ્રહનો છેડે કાઈ કાંઈ સાક્ય નથી. ઈચ્છાનું આગ્રહ પણ એવું / છે મનરથી પચી રા / તેમાં કોઈના કરે છે તેની પાંખો માફક જાય છે અને તે પાંખુ આવે છે પણ તેને જાત શાંતી સાક્ય નથી.

તૃણાની પૃતિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જ ગલના ખૂણામાં બેસા રહીને બુઝો ફેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બડવા માંડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૃતિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ જાણુ ફેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહુલાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની ભાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજા અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમાં ચોથે દાણે કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હંમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો બાહ્યર પણ બાહ્ય છે જો તમે લેવાનું બાહ્યતા હો કે લેવાનું આંતરતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રગટ લો, સરળતાની સુવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારની હતી મનમા મ્વાર્થ લેવો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાદીના દુકડાની લાલસા જાગી છે અને સતની સેવામાં પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમાં સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમાં છે, ચારિત્રમાં નથી જો કદાચ બીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“ તારી સેવા પણ ગળ્ગળની છે. મારું હૃદય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિક્કદરને આ જ જોઈતું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોબીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જોવું છે જેમ જેમ તમે અંદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સામ્રાજ્ય હાથની કાયા માટે કેટલી જગા જોઈએ ? દેહ તો માત્ર સામ્રાજ્ય હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇંચ પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના ખડથી પણ સતોષ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાભ્રમનું સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ ન્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સામ્રાજ્ય હાથ અને તે પણ ઇલામ સંસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ બીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમાં જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાહ્યતા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સંબ્રહ્મની પાછળ પામલ છે ?

માનવશરીરની સમસ્યા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સામ્રાજ્ય હાથ જમીનથી ઉઠી જશે પણ મનની સમસ્યા કંઈક મુશ્કેલ છે.

હજારો મન જાનાજ અને મહુબધી સેતુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઉઠતી રહતી નથી

ચોખ્ખો જોયું કે સિંહ દરનો કામોડ તાળો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેનો ઈશ્વર પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. ચોખ્ખો જાણે તમારો પોતાની એળીમાંથી એક મહુબધી જોપરી કાઢી સિંહ દરને બાપી અને કમ્પ્યુટર જાણે જાનાજથી કરી કે જે કહેવું તે જાનાજથી કરાઈ જશે તે જ કહેવું બાપી પૃથ્વી ઉપર વાતુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિંહ દરના બાપુદની હદ નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ મિનિટમાં જુવારના ઘણાથી કરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિંહ દર સામાન્ય થઈ જશે. સિંહ દર મહેલમાં ગયેલ તેણે એક દેર-પૂરી એક દેર જુવાર જોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો જોપરી ખાલી! મુઠ્ઠીઓની મુઠ્ઠીઓ લાવી તેમાં નાખી પણ જોપરી ખાલી જ રહી. સિંહ દરના બાપુદની હદ ન રહી. તે સમજી ગયેલ કે આ કાઈ ચમત્કારિક જોપરી છે.

પાછાં પડે તે ચોખ્ખી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સમજાવી હસતાં હસતાં ચોખ્ખો કમ્પ્યુટર - સિંહ દર! જાણતો નથી કે આ માનવીની જોપરી છે! બાપુદનું મોટું રાજ્ય પણ તેને ન કરી શક્યુ તો જુવારના ઘણાથી તે કેમ કરાશે! સિંહ દર સમજી ગયેલ તમે બધા પણ સમજી ગયા હોયો કે મહુબધી આ જોપરી કરવી એ કેટલું કાશુ કામ છે!

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધવી એ જ મોટી ભૂલ છે. જે એમ માને છે કે પૈસા આવડાથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભમણામાં છે તેઓ ધનને સમજ્યા છે પણ મનને નહિ. મનની મતિને સમજાવાર એવી ભૂલ કહી ન કરે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને વૈભવનાં જો સ્વાધેન મમ જુવના સમ્રાટ બાકર પાસે નહોતાં તે બાજે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય છો પરંતુ મહુબધીના સાધારણ માનવીને જોડતી શાંતિ હતી તે બાજે મોટા મનવાનના નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સ્વાધેન કે સર્વોત્તમ સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સતોપમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ઘણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જ્યદ્વાપ પશુ જોરથી કર્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પણ કરી છે તેને માટે લડ્યા પણ છો, ઝઘડ્યા પણ છો પણ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઝાળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકમા છે, અને આનુબાનુમા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! ભણે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમા જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાષ્ટક લે છે, તો સમાજને કાષ્ટક આપે પણ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પણ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીન્ન વિના જીવી શકતા નથી એકલુ કોઈ રહી શકતુ નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-ક દરાઓમા જીવે છે, પણ તે યોગીને પણ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પણ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પણ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પણ રહેશે તો પોતાના ટોળામા જ બેસ, બેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામા જીવી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હ છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? દરેક પોતપોતાના પેટની ફિક્કમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિક્કર નથી. પિતા પુત્ર બંને સબધ રહે છે જ ક્યાં? પુત્ર માતાની પણ કોઈ સેવા ક્યાં કરે છે?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચાંને પૂછે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાંને હાથેસાં જાતીએ વળાડેસાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઓ વાંદરી! તું મને કંઈ પીવાયે છે અને જાતીએ વળાડી રાખે છે તે મોટા થઈને તારું પેટ ભરવાનો છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની જગ્યા નથી પણ ના એક કણ જરા ભ્રા જીતરીને વિચાર કરે તો તમને પરુ-જગતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે. તે એમ ને એમ નહિ જણાવે.

કોઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું બચ્ચું ચૂંટવી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ. થોડી જ વારમાં વનરોનું મોઢું ટોળું તમારી પાછળ પડી અને તમને તમારા પ્રાણ બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડી. તમને એવી રીતે ઘેરી લેશે કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દેતો જ તમે તમારો જીવ બચાવી શકશો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની ભાવના છે ભયનો અનુભવ થતાં જ તે ટોળામાં ભેગી થઈ જાય છે. અને સત્તુનો સામનો કરે છે હરણાં જેમાં ક્ષમણ સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જામથી બેસો અને જાડાઓ જેવાં કઠોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓમાં પણ ટોળાં ભેવામાં આવે છે ટોળામાંથી એ સહયોગ ભાવનાનું પ્રતિક છે અજાણ્યે લખ્યું છે—વાંદરાઓનું એક ટોળું કોઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિણામે તેમના સરીરમાં કાંટા પેસી ગયા. પસાર થયા પછી દરેક વાનરે વક્ષની ઢળી પર સૂચ માંડ્યું એક સૂચિત્વ અને બીજા તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપૂત સ્ટેન્સમરીએ અમેરિકાની એક ખારી ગ્રીથ (બે પરત્વે વચ્ચેની જગા) માં એક શૂક અને આંધળી હવાઈ સીધને બેઈ હતી જેને તેના સાથીઓએ જાન કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ રુદ્ધરુદ્ધ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જનિત છે તો પછી પોતાને પરુ કરતાં એક માનનાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે. રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેટ મનુષ્યોની સેવા થઈએ હોએ. એક કોળીએ બન્યા ૮ ગળામાં ઉતારતાં આપણે ખેડૂત, ગણદ અને જમીનની સેવા થઈએ હોએ. કેમકે આપણને સેવા લેવાનો અધિકાર છે ત્યારે સાથે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જાગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો બીજાને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં કયે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના છાયડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માત્ર કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ તોધી રાખે.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતા તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપયોગ શો ?

આવા કેટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેનો બાપ ગુજરી ગયો તેની માતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારાની લાઈન થઈ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મજકરી માડી છે ? શું કોઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખભે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અમે ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું ભાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા—

આઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ દિવસ, કોઈ પણ ત્યાં થોડે સદીને નહિ જાઉં

સાતિના આગેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જમે તેમ પણ ઉવટે તો તે પણ આપણે જ આઈ છે તેના આપને આપતી માણસો ઉપાડીને સર્વ જામ એ સમાજ માટે સારુ નહિ દેખાય. છેવટે બધા થોડા ઉપરથી ઉતર્યા અને સંકલ્પ આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયોના બધા ધર્મોને માને છે પણ સદ્યોગ ધર્મને જૂથતો જામ છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

આજે મીરાંબને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જવા તૈયાર થયાં તે વખતે સાસુ કૌલસ્થાની આઘા માગતાં તે કહે છે

સેવા સમય થેલ જામ લીલા મોર મનોરથ પૂરા ન લીલા ।

હે મારી રત્નકમ્બ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેવે મને વનનો મર્ગ આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જાતી જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છઠ્ઠું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જન્મનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખા જાવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિસ્થિતિ (Necessity) ને બોલાવવી પડે છે એ કદાચ પરિસ્થિતિ ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો જગર વડુને મળે આવી પડ્યો, તો વડુ અહેલાં તો પેતાનાં કપડાંનું ખાન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ન થઈ જાય ! એટલી કપડાંની ફિકર હશે વેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતનની જ્યોત જ્વળતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવઓ આઠે આવતાં હોય તો સમજવું પડે છે કે તમને ચેતન્ય કરતાં તમની કિંમત વધારે છે સરીરને માટે વચ્ચે છે પણ વચ્ચેને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વચ્ચે પડેલાં અને સદ્યોગ પછી

થેર અને જગર બધે જ આ / વાત ■ જગરમાં કરતાં કોઈ જુલમી કેળોની ઝાલ પણ નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખડખડ દસી પડો ■ આ ખડખડ દામ્ય તમારા તણમાં અન્યોમઆતને નામે સ્વામીશ્વર સામ્રાજ્ય છે એ જાણી આપે છે બી નને પડ્યા જોઈને જો

તમને મઝા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે ગેમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બળવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાખા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સંવેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાંના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉકાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુરન્ત માણસની આંખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આંખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આંખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીજઓની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કૈવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પર્યોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય તો દરેક વ્યક્તિને બે કોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈ જોતી હું મારી માથુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા મોઢી પસુ ત્યાં પોડે મરીને નહિ જાય”

ચાલિયા આજેનાનોએ વિચાર કર્યો કે મને તેમ પણ છેવટે તે તે પણ આપણે જ કશું છે તેના આપને આકુની માણસો ઉપરથીને કશું જ નહિ એ સમાજ માટે સારું નહિ દેખાય છેવટે જાણ થો : ઉપરથી ઉતરી જશે સહકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના જાણ કર્યોને માને છે પણ સહયોગ ધમને મૂલ્યો જ નહિ છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદો પાતી તો વડુ તેની સેવા કરતો અને વડુ માંદો પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

ત્યારે ધીરજને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગસે ચાલી, વનવાસ જવા ત્યારે ચર્ચા તે વખતે સાસુ કોઈ સ્થાની આપ્યા માનવી તે કહે છે.

સેવા સમય જેવ જન હીના મોર મમારણ પૂરત જ કીના ।

હે મારી રનેકમ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે હૈવે મને વનનો મર્મ આપ્યો. તમારા આસીર્વાદથી વન ઉપવન જાતી જશે પણ તમારી સેવા નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રહે રાખેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં શરમ આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે એ જાણ પરિચારિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ મહેલાં તો પેટના કપાલુ ખાન રાખશે. વખત છે ને કપાં જરાગ ન કશું જ નહિ ! એટલી કપાંની ફિકર હતી તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના શરીરમાં ચૈતન્યની જ્યોત જ્યમગી રહી છે તેની સેવા કરતાં જરૂરનો આડે આવતાં કેમ તો સમજવું પડશે કે તમને ચૈતન્ય કરતાં જાતની કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વસ્તો છે પણ વસ્તોને માટે શરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્તો પહેલાં અને સહયોગ પછી.

ધેર જન આજે જાણે જ આ જ વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈ બૂલથી જોઈતી જાણ જ નહિ આવવાથી સપ્તી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડ થશો પડે છે આ ખડખડ હાસ્ય તમારા હૃદયમાં સહયોગ આપને જાણે સ્વામી સાવનું સામાજ્ય છે એ બતાવી આપે છે બીજાને પણ જોઈને જો

તમને મજા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બ્રજવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીખની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. ક્ષાઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીનેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જેતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાઈ ઉઠાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્ધ માણસની આખો કાઢી ખીખ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાં જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી જ્યારે કાઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીખ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીખને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીખઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જીવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો ખચોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક વ્યક્તિને બે કોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઓહા હે તો તેથી ઘાઈ મરણ નહિ પામે. શાસ્ત્રની દષ્ટિએ તેમને જીવોત્તરી તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે આળસ અને બીજા રોગો થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ જે ઇર્ષ્યા બોળમ ઓછું કરવાથી દસ આંધળાં કે મુશનિ બોળમ કરાવી શકાશે. તે રીતે તેમના પેટનો પ્રશ્ન ઉકલી જશે. એ જ રીતે એક બહેમી બહેનમાં સહયોગની લાવના બાજે, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને લણાને અને ધામિક શિક્ષણ આપે, તો ઇર્ષ્યા બાળકો સામાયિક પ્રતિક્રમણ સોખી સહે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ !

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મન્યોરી કામ છે. લગભગમારબોમાં જાનેલા બની જવાય છે. વરધોય અને જાનેલા લઈ જવાનો રિવાજ એટલા માટે હોય કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેલાઓને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનેલાઓ માટે આઈ, નાસ્તે, શસ્ત્રાં આઈરિશમ ઉપરાંત પૂન બીડી, સીગારેટ વિના વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગામ જાનેલાં જમાવવાને માટે ધોળી, હાજમ અને છુટપોલીક-વાળાની પણ સજવા રાખવી પડે છે. આ બધું કરવા ખર્ચાં પણ જે જમવાનું કદાચ ઘાઈ વખત જરાક મોડું થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું ઓછું વધુ પડે તો તેણે કરેલી બધી વસ્તુઓ ઉપર પાછી ફરી વળે છે. જાનેલાં તમે, આંધાર જાનેલાં જાણે છે. કે શાર જાનેલાં ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

એક પ્રશ્ન છે કે સહયોગના કામની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અપેક્ષા સમાજમાં કરવો. જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? ઇલાક સોફિ સમાજમાં તેની શરૂઆત કરવા ઇચ્છે છે. તેઓ સમાજની સેવા કરે છે. સમાજિક કાર્યને માટે આંધી રાતે ઉપમાંથી બીડીને દોડવા જશે. પણ ધેર જે બાળક ગિપાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પગ દુખવા માંડશે. બીજાઓને માટે દોગસોડી કરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને માટે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાનાં બાળકોની સેવા તો બધાંય કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સાચી સેવા છે. આવો વિચાર જે ખરેખર હોય તો તે આદરણીય છે. પણ બધી તો ઘાઈ છુટી જ લાવના કામ કરી રહી

હોય છે ખીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, જ્યારે ધરના બાળકની મેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાતું છે !

દેશમાં જ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાડુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમનો માદી માતા, ધરમાં સાફસફાઈ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફેટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૃછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જાનની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાભાવનાનો મહત્વનો ભાગ છે કારણ કે તેના સાથે તમારો ધણો ગાઢ સંબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બંને સંબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીનો સંબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સંબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સંબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સંબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવની પાવન ઋતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદનને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલળવા આવે છે તો હાથના ઈશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસો છો. પણ જો કોઈ જરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે ઓછું સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા છમ્મતો હોય તો તેને મટે શું દામના ઇંસારા થશે ? તેને મટે પણ આજળ પધારો ” ના જવાબ થશે ? ખસોને તેને જગ્યા આપવાની તરફી તમે લેશો ? ના ના એ જુલુ તેના ભાગમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એવ ! આજળ ક્યાં જાય છે ? અહીં બેસી જા. આજળ બેસવાનો શોખ દત્તો તો વહેલા આવતું હતું ને !

આટલું જાતર ચા મટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મટે આજળ પધારો ના જવાબને થાય છે બીજા ભાઈને મટે એ જવાબને કમ બદલાઈ જ્યાં ? પહેલા મટેના જવાબને શું સ્વધર્મીને મટે દત્તો ? જો કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સમાન હતું તો એ વાત તમારો પેલાને જ આત્મા કમૂલ નથી કરે સ્વધર્મી તો જાને છે ધાર્મિક થઈ જાને જાનમાં પહેલાની સરખામણીમાં બીજો કદાચ બે રૂઝાં આજળ દશે પણ જવાબમાં પધારો લાવનાર શક્તિ કોઈકે ભુલી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાં જોર છે રૂપિયાનો રણધાર છે અને સરસ મળતી લીલી મેદરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સમાન, એ સ્વધર્મીનું સમાન નથી. એ તો રૂપિયાનું જાને તેની મેદરજાગીનું સમાન છે

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવડો જ્યમજ્યો હોય તે કદી પણ માંદીના દુકામોની આગર કોઈનું પણ સમાન ન કરે. તે તો સ્વચ્છ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સમાનધર્મી વ્યક્તિને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઝલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા જીભાચ છે ? તમે રેલ્વેમાં કુસાફરી કરવા હો. માડી મોઈ રેલેશને આવી જીમી રહીને કોઈ તમારા કમ્પામાં ચઢવા મટે આવે જાને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પગ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? જો તમે પગ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેના તમારામાં જાણાય છે કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા મટે જમદારવાદ જતા હો. અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી મળે જાને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પછી જમુક ભાઈને મળવા મટે બોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ? થયું ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે એવું જાણે તમને શો દર થાય છે ? કદાચ

એમ પણ થતુ હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હુ પણ સાથે આવું.
શુ અને કદાચ ખરીદીમા પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના
રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમા આવે છે વિશાળ
હૃદયવાળો માનવી જો તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર
નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બધુઓને વહે વ્યા
વિના રહેજે નહિ તમારે ત્યા કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-
વહાલાને નોતપાં હોય, તેમા કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન
આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમા ખટકશે તમે કહેશો કે બધા
આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો
હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમા ખટકે છે ખરી ?

ધરમા મિષ્ટાન્ન બનાવ્યુ હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો
દરેક કોળીયો ગળામા ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમા શ્રીમતીજીને
કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ
છીએ ! ત્યા એને ક્યાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે
દીકરો યાદ આવે છે, પણ કોઈ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં
બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઈ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની
આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ
નહિ મળ્યું હોય, જો તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદ-
યમા સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમા જ બની છે.
સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનુ નામ તો તમે સાલવ્યુ હશે તેમને ત્યા એક વખત
તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી
ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક
ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યુ કે-“જો મોટી મોટી હવેલીઓમા રોજ
મિષ્ટાન્ન જોડે છે એ તો મિઠાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા
ધરોનો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક બીસમા દબાયેલા છે અને
કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કોઈની આગળ મો ઉઘાડી શક્તા નથી ઉપરથી
પોતાના કપડા જીજળા રાખે છે, પણ ધરમા મહિનાઓ સુધી ગળપણના
દર્શન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક બે ઘર કદાચ બુનાઈ

આપાપણ ખસે છે પણ ને કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે જોઈ સાંભળતો હોય અને આગળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને માટે શું હાથના ઇશારા થશે ? તેને માટે પણ “આગળ પધારો” ના જવાબ થશે ! ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તરદી તમે લેશો ? ના ના એ જણ તેના કામમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આગળ ક્યાં જાય છે ! ખડો બેસી જા. આગળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા આપું હતું ને !

આટલું અંતર શા માટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને માટે આગળ પધારો ના જવાબે શામ છે બીજા ભાઈને માટે એ જવાબે કેમ જણાઈ ગયું ? પહેલા માટેના જવાબે શું સ્વધર્મીને માટે હતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પોતાનો જ આત્મા કબૂલ નહીં કરે. સ્વધર્મી તો જ ને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને ચાતુર્ય પહેલાની સરખાણીમાં બીજો કદાચ એ ઝગસાં આગળ હશે પણ જવાબમાં પસંદો સારનાર શક્તિ કાર્ષ્ણિક ભુદી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ભંડોર છે શિખરનો રજકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન એ સ્વધર્મીનું સંમાન નથી. એ તો શિખર અને તેની મોટરમાંથીનું સંમાન છે

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવલો ઝગમગતો હોય તે કદી પણ અહીંના દુઃકાંડોની આગર કોઈનું પણ સન્માન ન કરે તે તો સ્વનિર્ભર અને ધનવત્સલતાને જ માન આપશે. તે જ્યાં જ્યાં સન્માનધર્મી બાંધીને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઇશકારશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિજાય છે ! તમે રેલ્વેમાં ધુસારી કરવા હો. ચાલી કોઈ રેલ્વેને બાધી બિંધી રહીને કોઈ તમારા ઝગમગમાં આવ્યા માટે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? જો તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાતસલ્યતા જોઈએ તેનો તમારામાં જાનવાર છે કદાચ તમે કાપા ખરીદ કરવા માટે અમદાવાદ જતા હો અને રસ્તામાં કોઈ સ્વધર્મી એ અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પડી અમુક ભાઈને મળવા માટે બોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ! પણ ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવું નવું તમને શી દર હાલે છે ! કદાચ

આવી શકે. તે સિવાય, કક્ત નિતેરીમાં બધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ નિતેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી ગણાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

થેનીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લો મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગબગ હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં ગહેનારા અને દરેરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાથલ કનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ધરતી બહેનો કદી કાઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લખાવતી નથી તે બુખી રહેવાનું પસંદ કરે તો પણ કદી કાઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણે પણ ઠીક નવી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન જાળાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કાઈ કુડમાં નાણા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે લિમ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો ચાવવા જતા, કાઈકે કહ્યું વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પોળું શું

જામ તો મને મહુ ચિતા નથી પશુ, હીકરા ! જે કાંઈ જરીનુ એક પશુ
 ખર જુલઈ જશુ તો મને એ સાકા મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ
 માંથી એ સિરદ પશુ કાઢજે તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની
 વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ

મામમાં કેટલી વિધવાઓ છે કેટલાં સાધનસંપન્ન ઘરો છે કેટલાં
 દુખી છે કેટલાં ઘરોમાં ધનના દગલા છે અને કેટલાં ઘરમાં રાતના ટો
 શું પણ દિવસના પશુ શોધવા છતાંય કાંઈ પશુ મળે તેમ નથી છતાં પશુ
 જે ભવ્યવનાં બાંસુઓ લુછી નાખી મેનિ મલકાટ જાળવી રાખે છે જે
 લુખી સહી રાટલી ખાઈને પશુ જે સ્તન અને શીશને નિભાવે છે તેણે
 સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઝોરવને જાળવી રાખ્યું છે તે પોતે પાપ અને
 વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં ફૂલ જેવાં બાળકોનું પોષણ કરે છે પશુ
 કેટલી સામે લાચ લખી કરતાં નથી એવાંઓને ખાલ તમે કાંઈ સિલ
 ક્યો છે !

શામળશેઠનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની માદી કમ્પાટમાંથી લઈ
 આવ્યો. તે શેઠ આવી માદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પશુ
 આવી માદી હોતે ! મામમાં કેટલા અધાધિપતિ છે તેનું સિરદ તો તમારી
 પાસે જરૂર હશે પશુ જરીન વિધવાઓનું સિરદ કોણ રાખે છે ! વિધવા
 બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માછલીઓ છે તેને તમે કદી પણ જુલસે
 નહિ. સતી તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાણું તો ખસીને
 માટે બીજા ધણી સરોવરો છે પશુ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે
 બિચારી માછલીઓ ક્યાં જશે ! તેમનું તો જીવન અને મરણ બંધન એ
 જ સરોવરમાં છે

સમ સરોવર છે તેમાં ઉતરતાનું જળ હમેશાં રહેવું જોઈએ તે
 જ તેનું ઝોરવ જળવાઈ રહે છે શામળશેઠની પાસે સંપત્તિનું સરોવર ભરેલું
 છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ
 જમકાય છે

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિરદ લે છે તેઓ સિરદ પ્રમાણે દરેક ઘર માટે
 ચાર ચાર સાંવા લઈને, બહારના ઝોરવામાં જાય છે તિ તેની ઉપાધી
 બહારથી થેલી બાર કાઢે છે થેલીને માટે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી
 કેમકે તમે જાણ થેલી-ગળાઓ / છે ! (સમામાં હસાવસ)

એ જ થેલીની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કાંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિજોરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિજોરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અંદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? બુઝો, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે!

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય? મુબઈ જેવા શહેરમાં રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયાલ કરનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાનું છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ધરની બહેનો કદી કોઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે જૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કોઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નથી કારણ કે એની રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કોઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા જોઈએ તમને કયો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્રિસ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ધરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેક વાગે તેનો દીકરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું-“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કોઈકે કંઈ વસ્તુ તેના દાંતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું-“આ શું છે? મારા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું”

હે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘીઈને એક ચાલુ મૂકી દે. આમ એક એક કરતાં ચારે મહોરો બદલ આવી. માએ દીકરાને કહ્યું- 'બાઈ! તે' સામળદાસ મૈત્રું પર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા, મા! પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?' માએ કહ્યું- હા બેટા, ત્યાં ના અને આ ચારે મહોરો શ્યને આપી આવ. સલામ છે કે લાડવા વાળવી વખતે તેમના ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયો. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને આપી. દીકરો ગયો અને જઈને સામળદાસમૈત્રુંના હાથમાં આપતાં મોત્તો- મારી માએ આ મોઢકું છે શેઠે પડીકું ખોલ્યું અને જોયું તો ચક્રિત થઈ ગયા. ગરીબ પણ ડેટથી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ પણ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડાલી નય છે તેમનું પણ મન લોભાય છે પણ આ લે પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમ્પાસે છે છતાં તેનું હૃદય ડેટનું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શ્યના હૃદયને આનંદિત કર્યું તે જાળકને ખોળામાં લીધા અને કહ્યું- તુ એવી માનો પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પેતાની પાસેથી બીજા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'સે અને કહેલે કે આ જામી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ મે. જાળકને બચવામાં સ્વચર રહેશે.

આ એક સંકષોગ ધમનુ જીવત ઉઘડરવું છે પેતાના મોજશોખ માટે કમળરોનો પુનઃ કરનારા આ કામલા ઉપરથી કઈક થીએ. જ્યારે પણ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાકારની મુસીબતો યાદ કરો છો વેપાર મંડી ગયો છે ધરમાં અડધી રૂબ દીકરીઓ તેને પરજાવવાની છે પાંચ પાંચ હજારનો કમિયવર કરવો પડે. માજ નાર બે આંસુ પાડશે તો આપનાર હજાર આંસુ પાડતો જશે પણ જ્યારે મિર દીકરાના સમનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જોને નકામું વધારે ખચ ન કરશો. થોડામાં જ પતાવળો. ત્યારે જ્યાં આપણે કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનુ શુ છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા આપતાં પાંચ હજાર મુસીબતોને યાદ કરી શો છો? શનાર, એકમો ઉદ્ધર કેમ જાની નય છે? કા જુ કે તે દીકરાને પેતાનો સમ? છે અને સ્વધર્મને પરાયો.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસકારનો દિસાગ કરો છો.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચા અને સ્વધર્મીની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લણવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લણાવવાના પ્રશ્ન ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“ મિત્તિમે સવ્વ મૂણ્ણુ ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન ઓળંગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ બિચો રાખ્યો તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જાય તેમ નથી । તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જો હાથી એક ગ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે બિચો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા લગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફોટોગ્રાફરની પાસે તો તમે ધણી વખત ગયા હશે ફોટો લેતી વખતે તે શુ કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સભાળી લઈશ

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી જાઉં છે કે ખીંચેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે ? ઓછામા ઓછું તમે ફોટોગ્રાફરની વાત જોઈ તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માડીને તેના ધધારોજગાર અને છોકરાના લણ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો જિતરેલું ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને ઓળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રા ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રભાવની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક ગ્રાણીમા તમે તમારું પોતાનું પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારો હું ગ્રાણી માત્રનો છું અને ગ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજમય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે

હો માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘાઈને એક માણુ મૂકી દે
આમ, એક એક કરતા ચારે મહોરો ખઢાર આવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે' રાખળદાસ શેઠનું ઘર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- જા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને? માએ કહ્યું- હા બેટા. ત્યાં ના અને આ
ચારે મહોરો શેઠને આપી આવ. સભવ છે કે લાડવા વાળવી વખતે તેમના
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયેા. માએ ચારે મહોરો રાખળમાં પડીકું વાળીને
આપી. દીકરો ગયેા અને જઈને રાખળદાસશેઠના હાથમાં આપ્યાં એમને-
'મારી માએ આ મોકલ્યું છે. શેઠે પડીકું જોયું અને જોયું તો અતિ ગર્જ
ગયા. ગરીબ પશુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ
પશુ આ પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડાહી નામ છે તેમનું પશુ મન
હોવાય છે. પશુ આ તો પાપક વેચીને પેટ ભરે છે અને બાળકને કાચુરે
છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
આનંદિત કર્યું. તે બાળકને જોળામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા જોઈ
નથી. પોતાની પાસેથી ખીજી ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'એ
અને કહેજે કે આ મધી તમારી જ છે. શેઠ તે પછી નહિ લે. બાળકને
બલુવામાં સ્વયં રહેશે.

આ એક સહયોગ ધનનું જીવંત ઉદાહરણ છે. પોતાના મોનસોળખ
માટે દુનિયાને કુમાર કરનારા આ હાખલા ઉપરથી કંઈક થીએ. આરે
પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપરિમિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાનારની
મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર થતી ગયેા છે ધરમાં આપી રચન દીકરીઓ
છે તેને પરણાવવાની છે. પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવો પડે. માત્ર
નાર એ આસુ પાડે તો આખર હ નર આસુ પાડે નહીં. જ્યુ આરે
ધર દીકરાના લખનો પ્રસંગ કરી અને કોઈ કહેશે કે જેને નાસુ વધારે
અચ ન કરસી. ધોડામાં જ પતાવજો. ત્યારે જ્યાં આપે કે પૈસા તો
હાથનો મેલ છે. કમાઈએ છીએ તે કામનું શુ છે? એ વખતે, પાંચ
રૂપિયા આપના પાંચ હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠના શનાર, એટલે
વધાર કેમ જતી ના છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને
સ્વધર્મને પાડે.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસવારનો દિસામ કરો છો.

સદ્અસદનો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરું પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી-છતા પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? બીજાને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છો કે કોઈને ફસામણુમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુ શાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘુણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણુ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્વ્યયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું આરીકાષ્ઠી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા આસંગિક સરકાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હશે રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની ભાવનાનું ચિત્ર ખૂબ કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોલુપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ટુકડાની ખાતર ધાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉંમરે એટલે ક્રોધનું હંદસું બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો, એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા. અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જાલા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રજાને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હનુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લઘ્વપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

લેન ફર્ન આમવાદી ફર્ન છે તે ફરક આમવાદી જન ત સમિતે માને છે કમીના આત્મામાં જ્યુ એટલી જ સક્તિ છે એટલી હાથી અને સિદ્ધ આત્મામાં છે આવશ્યકતા હતા તેને જોળખવાની જ તમારો સક્તિ મોજુ છે તમારી વાત તો સૌ જ્યુ નાની જરાક સરખી કાઢી જ્યુ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને જ્યુ હેરાન કરી શકે નાજ જેા ઝેરી પ્રાણીના છેલ્લે પછુ તે ફેરી નાખે છે પરંતુ વાત અહીં આટલી નથી સક્તિ મળી જવાથી કાંઈ સમસ્યા હલ થતી નથી સક્તિ પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરો છો એ પ્રશ્ન છે.

એમ તો પૈસા પેદા કરવામાં જ્યુ બુદ્ધિની જરૂર રહે છે પરંતુ પૈસા કરવા કે એકા કરવા કરતાં તેને અર્થમાં વધારે બુદ્ધિશીલતા નોઈએ છે તમે આશ્ચર્ય પામતા હોશ કે અર્થ કરવામાં તે કાંઈ બુદ્ધિ નોઈતી હોય! પછુ હા જરૂર ને અર્થ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હંભરો રૂપિયા અર્થ કરવા છતાં એટલા આનંદ નહિ પામી શકો એટલે તે મળ્યો ન જુનાર માત્ર મોઝ અર્થમાં જ મેળવી શકે છે બહુ મહુસો હંભરો રૂપિયા અર્થવા છતાં જ્યુ મોઝરિય જની શક્તિ નથી કેમકે તે રૂપિયા તો આપે છે જ્યુ તે આપવાની કળા તજુના નથી. જ્યારે કેટલાક મહુ જ જોઈ અર્થ બહુ મોઝરિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ અર્થ કરવુ તે જાણે છે.

આ જ વાત સક્તિ માટે છે સક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે ધણી પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે સક્તિને માટે કેટલાક સનિવાર હનુમાનને તેમ અશ્વે છે કેટલાક વીટામીનની જોળીઓ આપ છે તો કેટલાક જળી સક્તિ માટે ઈર્ષ જો મચ્છીના તેલ (Kodliver Oil)નુ સેવન કરે છે સક્તિ પાછી પાથલ જાનારાઓને હ પૂછુ છુ કે જે સક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમાં પગથિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાદ્ય હોય છે પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારગીના સહવાસથી લીજીમાં મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિદાશ આવે છે ભગવાન અને ખુરાઈ, એ બંને સર્ગજન્ય શુભો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોના સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist)ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હંમેશા ફરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં ફરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે છેવટે માસાહાર પ્રત્યે ધણી જોડાઈ જશે તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનોને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગ્તી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જે કંજૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જે તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરું, જે

ચેર્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પશુ તેમના નામે ખ્રીસ્તી ઈસાઈ (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમનું જીવન ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે યુરોપના ખૂબ જ મોટા શુદારો- ઘડુ હતા.

ભારતેમ અપિ વાત્સીકિર્મા પશુ સે ટપોચના જીવનચરિત્રનું પ્રતિનિધ જન્માય છે જૈન ઇતિહાસમાં અનૂન માળો રાજા પ્રદેસી જેવી અક્રિતિઓ પશુ આવી જ ક્ષણની છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુક્રોધોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અખરાર દર બર્ષ પ્રકાશ ફેલાયો.

સતપુરુષાનો સજ સનવતા પ્રત્યે વહેલી શક્તિનો પ્રવાહ મનસ્વતા તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જાણ મન ઉપર જરૂર પડે છે હવા જે ઉચ્ચનમાંથી આવતી હોય શુદ્ધાત્મનાં હૃદયે સ્પર્શ કરીને આવતી હોય તે તે શુદ્ધાત્મનાં હૃદયની મધુર સુવાસ લઈને જ આવશે, જ્ઞાને જે તે જ હી જટરનો સ્પર્શ કરીને આવતી હશે તે જાદો ફેલાવશે- જરાબર એ જ પ્રમાણે, જે તમારું જીવન સન્નિધિ પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પાસે વીરવું હશે તે તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની અને ત્યાગની સુવાસ આવશે, જે દુર્ગન પ્રકૃતિવાળી યક્તિઓની સમીપમાં તમે વસતા હોશો તે જીવનમાં ક્રોધની અસત્તાની અને દુરાચારની જાદો પ્રવેશ કરશે.

કુલ્લ વૈષ્ણવ હાથે ચરેશુ વિષ પશુ અમૃત બની જાય છે નીકાતે આખર પામીને પચ્ચર પશુ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે ને કે વિષને સ્વભાવ મારવાનો અને પચ્ચરનો સ્વભાવ કુળાવવાનો છે ખર્ચ પશુ સન્નિધિતાના સ્પર્શને કારણે તેમ સ ભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પશુ એમ જ છે અશુભ ઇતિહાસ વિષ કુલ્લ વૈષ્ણવી સ્વપુરુષના હાથમાં આવે તે તે સ્વઉપયોગ થાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી ધારાને વાળીને શુભ તરફ ચતિધીમ જનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુભમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાસમાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સ્વાચરમાં મળીને પોતાની ગિદાસ ખેડી નામે છે કુલ્લ ઈન્જીનેર (Engineer) નદીમાં જાય જામી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્કલન માટે ઉપયોગ કરે છે સત્તા પશુ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ધારા જે વાસનામાં વિન્યત થઈ રહી છે તેને સજમાં પસટાવી શકે છે સત્તાકાર

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિદ્યાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે મ્યાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધુ ખાટું હોય છે. પણ માણી લીધુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેડી દે છે, ત્યારે લીધુ પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીધુમા મિદાશ આવી તેમ મહાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાશ આવે છે ભગવાઈ અને ખુરાઈ, એ બન્ને સસર્ગજન્ય ગુણો છે જેવી પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાયા પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે મામાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કોલેજમા અને કોલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમા એસી જશે

એક કહેવત છે કે—“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોરતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો જોડીદાર જો ક જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્ક્રાંત, જે

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉદાર હૃદયનો હોય તો તમારે થોડું પણ્ય તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પણ જાણે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી કે પછી કચવાઈને કોઈ કે સહેરમાં આવીને પણ્ય કરવું તો જરૂર પડશે જ.

હા તો આટલું યાદ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના જેવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ચાલે છે તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે કંઈ ફર રહીને ચાલતો નથી. જ્યાં તે ત્રણે ચાલ્યાં બાતર હોય છે કે નહીં ! તમે તો અનુભવ પણ ક્યો હો. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક બાબતમાં વિવેક રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે નો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સજમ હો, વાત કરવામાં પણ સજમ હો અને ચાલવામાં પણ સજમ હો. માનો કે ઈર્મીયમની પૂરી મત્તાથી ચાલી રહો છે.

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સજમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સ્વસ્થ ગેટમે નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો પક્ષ ઉપસ્થિત જ થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તે પૂછેલા જ નહિ પણ કોઈ જીતે જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે. આખો કાર્લિ જુદું જ નેઈ રહી હશે અને હાથ પણ સીંચા નહિ રહેતા હોય. પણ જીવન તો ક્યાં મીન રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમેશાં પહરમાં એમરલ (સ્વાતમ કિન) જ છે હસતાને અડખાટ હશે તો ક્યારેક કોઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય (Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

ત્રણ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સથે ચાલવામાં ફરકો ફરક પાળ્યો ! જેની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ જરૂર તમારામાં આરસો વિચાર કરતી વખતે એક વખત મેં મારી નજરે એક દસ્ય તેમ જ એક વખત એક પ્રથ ઉપરથી બંને જઈ ત્યાં દત્તા તે વખતે એક રજારી પેરાનિ પાણી પીવારાવથ નહીં પામે બાબા થે ! પાણી પીનાં દત્તા તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી પીવાની ઇમ્મર થઈ મેક જાણુ વાંઘા વળી તે પણ પાણી પીરા મડ્યો. પાણીના બાબમાં થઈને નાં પણ મોં પાણીને લગાવીને તે પાણી પીને સામેના મુનિઆને ક્યું કે કુઓ બા સજનો રજા રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેતા હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કુટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈડલી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જો બંને કુટુંબોમા સ્નેહ અને સૌજન્ય હશે તો બંનેના બાળકો સહેલાઈથી બંને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ઘણા પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ઘણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ઘણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જો કાઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સુસ્કારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સસર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સસર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જો કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જો એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે ? ત્રણે એક ત્રણ એક બીજાનો ધનગ્વભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક

મુસાફરીમાં તમારો સહપ્રવાસી ઉપર હાથનો હોલ તો તમારે થોડું મજા
તો ખચ કરવું જ પડશે. પણ જામે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કચવાઈને કરો કે હાથેમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ

હા તો ખાટલું માઠ રાખો કે આપ જોની સાથે ચાલતા હો તેના
જોના મર્દને જ ચાલવું પડશે. એક મુરક પોતાના સસરાની સાથે જામે છે
તે જ મુરક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલનાં તે
કાંઈ દૂર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે સાથમાં જતર હોય છે કે
નહીં ? તમે એ અનુભવ પણ કર્યો હશે. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક મામતમાં વિવેક
રહેશે હોય છે તે સમજો છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સખમ હશે.
વાત કરવામાં પણ સખમ હશે, અને ચાલવામાં પણ સખમ હશે. માત્ર
કે ઈર્ષાવશની ખૂબી મત્તાથી ચાલી રહ્યો છે

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સખમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જોડેથી નહીં. કારણ કે ત્યાં પરોક્ષતો પક્ષ ઉપસ્થિત જ
થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ? ત્યાં તો પૂછ્યો જ નહીં પણ
કેમ બીજો જ રસ્તો આપી રહ્યા હશે આખા કાંઈક ભુલું જ જોઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીધા નહીં રહેતા હોય, પણ છબ તો ક્યાં મોન
રહે તેવી છે ! તેને માટે તો હમણાં પદ્મશ્રી ઝોનસ્ટ (સ્વાત્મ્ય દિન) જ
છે હસાવતો ખડખડાટ હશે તે ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે નૃત્ય
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

તજી જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં કેરો દરક પામો ?
જોની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ તરતમારમાં ખાતરી વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી ન હોય એક દશ્ય જેવું છે એક વખત એક પુલ
ઉપરથી જામે જઈ રજા દના. તે વખતે એક રંગારી મેં નિ પાણી પીરાવવા
નહીં પાને ખાઓ મેં પાણી પીતાં દનાં. તેવામાં તે રજાડીને પણ પાણી
પીવાની ઇચ્છા થઈ એક ખાલુ વાંકા વળી તે પણ પાણી પીવા મગ્યો.
પણ વાલના બોલમાં સર્ધને નહીં પણ મો પાણીને લગાડીને તે પાણી પીતો
હોતો. મેં મારા આંખના મુનિઓને કશું કે જુઓ આ સખતો રજા રાત-

એક કલાકાર મારીના પિડને સુદર કળશનુ રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી પુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યાર્થની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી પુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નહારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમા એમ કંઈ શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી પીનારની સાથે રહેશે તો બીજી પીતા શીખશે અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કબૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કબુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનુ કારણ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ટ્રાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

મીઠામાં મીઠી જાણ છે તો ખટી ચૈતન્યશીલ એ જાતનાઓ એકમીતની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સંભવે ?

એ ઘેઘીઓ બાબુ બાબુમાં ટગિધી હતી એકમાંથી લક્ષ્મીની મન-આવતી હતી અને બીજામાંથી ફેસરની મુવાસ મહેકતી હતી. એક ભમરો મુગ્ધરવ કરતો ત્યાં જાયો. તેણે પહેલી ઘેઘીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપડામાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બે નેની વાસમાં આટલો ભેદ ફેર કેમ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું : જા તો સમજો રમ છે મેં લક્ષ્મીનો સમ કયો હતો કેટલોક વખત મારામાં લક્ષ્મી બેસી હતી બધું જાણે મારી બહેને કેસ નો સંદર્ભ કયો હતો. તેના ફળ રૂપે બે નેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર મુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની મધ કોઈને મળતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમતિભેદ તેમાં રૂઝો ફેરફાર થાય છે. જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની જાય છે ફળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ જો છીપના સળંગમાં આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

દીપામાં તેજ પણ છે વાદ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રદીપનો સંયોગ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માનવીમાં જ્ઞાન છે નિજ્ઞાન છે પણ જ્યાં સુધી સ્વપુરુષનો સમાગમ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું જ્ઞાન, સમજ્ઞાન રૂપે પરિણમતું નથી. એટલા માટે તે માત્ર જ્ઞાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના સ્પર્શથી મેલું સુવર્ણમાં પથ્થરોઈ જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમજ્ઞાનનો સ્પર્શ પ્રાપ્તિને સમજ્ઞાનમાં પરિણત થાય છે.

સમજ્ઞાન જ્ઞાનમાં શ્રદ્ધે કરતું નથી. જ્ઞાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ જ્ઞાન અગ્રાતરૂપ હોય છે તેમાં સ્વરૂપને ઓળખવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી તેમજ સ્વભાવે સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે જ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ બધારે કોઈ સ્વરૂપના સ્વપુરુષની પાસે નહીં પહેલે છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બહાર જાય છે દષ્ટિ બહારનાં સર્વિ પણ બહાર જાય છે મિથ્યાજ્ઞાન સમજ્ઞાન બની જાય છે સમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સ્વપુરુષનો સમાગમ એ પણ એક મહત્વનું કાણુ છે.

એક કલાકાર માટીના પિંડને મુદર કળાયતુ રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથેડા વડે સુન્દર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ મત પણ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાયી પુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લક્ષ્યની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાયી પુરુષોએને દુઃ કંઠી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહેા. સારાની સાથે રહેશો તો સાગપાણુ આવશે અને નકામની સાથે રહેશો તો જીવનમાં અગળીઓ આવશે, જે બગીચામાં એસશો તો મુગધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે એસશો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ જી ગડાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને તેઓને પણ તે બીજી પીનારની સાથે ગહેશે તો બીજી પીના શીખશે અને અદીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અદીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેશો તો તમારામાં કજુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેશો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેશો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બેલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં ટાઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના મુજો ઊતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રેડસી ખાતાં શીખ્યો. થોડું થોડું બોલતાં પણ શીખ્યો છૂરકવાનું અને કરવાનું બધું થઈ ગયું સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે > રજમાં નાખે તે રજ ચઢશે. પણ એટલું યાદ રાખજો કે જો એક વખત તેના ઉપર કોયે રજ ચડી ગયો તો પછી જીવનને પ્રવલ્લે બંધે કરે પણ તેના ઉપર મુશળી કે એવો કોઈ બીજો સારો રજ ચડી શકશે નહિ. એ પણ એક ઢીંગલ છે કે માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું બનેલું છે કે તે બધાઈને બંધે છુટકને બધું જાણીથી પકડી શકે છે પછી તેની સલાહ કરવી બધું મુશ્કેલ થઈ પડે છે

તમે જાણતા હો છો કે જાણીને કુવામાં નાખવી વખતે કોઈ ખાસ બળનો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બધું કુખી જામ એટલું જોર કરવું પડે છે નળની નીચે બેસીને નહાનારને એવો અનુભવ ક્યાંયે હોય. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જનમ અને સક્રિય તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે

ખોટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું બધું જાણી પતન લાવે છે તેને માટે કહેવા કે સાબળવાની જરૂર નથી. જાણકને કોઈ પણ નિરાશમાં જાતે દેતાં કે બીજી પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જન્મથી કોઈ ચોક્કસ દેતાં કે બીજી પીનાં શીખીને જ મૃત્યુ હોતું નથી. જ્યાં કહે છે તે આ વસ્તુને ક્યાંથી કીખ્યો? કહેવું પડે છે આ બધા પ્રાસંગિક સરકાર છે > ખોટાએ તરફથી નાનાઓને મળે છે

કુસરકારો બંધે થોડા હોય જ્યાં પણ તે થોડા છે જોમ માની તેની ઉપેક્ષા ન કરીએ. એક ચમચો રાખર, મધના આખા વાસણને બગાડી મૂકે છે ધૂળ જ્યારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનથોઈને સ્વાદ કરતું નથી. પણ એથી જીવડું પાણી મધુ થાય છે એ જ રીતે જીવનમાં જ્યાં સુધી કંઈ જોર છે ત્યાં સુધી અરાજ સરકારની બહાર બધું જાણી મળે છે સરકાર નાનું હોય તો જ્યાં કંઈ પડતાં સરકાર થઈ જાય છે અને જ્યાં વરમો લાગતાં સરકારમાં ઉચ્છવાય વધી જાય છે

ત્યારે સરકાર સંપૂર્ણ તદુ રૂપ હોય છે ત્યારે સરકારને કંઈ કે તરમીની કોઈ જાણ થતી નથી તેની રીતે તે આત્મા સ્વરૂપ અને સરકાર હોય તો અરાજ સરકારનો પ્રગટ તેના પર નહીં થતો નથી બીજને દયા પછી ખાટી એ જાણનો સંયોગ મળે પરંતુ, જો તે બીજા જીવિત હોય તેમાં મનમ હોય તો પાણી અને માટી તેને સમાવી શકશે નહિ. તે ન તો ખાટીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ ખીજેતુ ખીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે

આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેવા છતાં ખરાખીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર ભગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસૌખ્યતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાભ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે કાટી જાય છે વાતાવરણમાં રહેલા કુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે

આપ જાણો છો કે કોયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે મુબઈના કુશળ નાગરિક સુસન્ધાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના

તા. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, - માડુ ગા.

୧୨୪-୪୨୧୧

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે આજે આચાર-શુદ્ધિ જાળવવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે લાખી પહોળી સાધના, મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર પહેલાં વિચાર આવે છે કોઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં 'માનવી પોતામાં મનમાં' એક લક્ષ્ય ધારી લે છે તેના પર વિચારવિમર્શ કરે છે પછી જ એના આધારે ચાલે છે; માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે.

વેદાણુ વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વેદાણુ બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસાફરો પાણીમાં ડૂબી મર્યાં આવી બીના તમે એત્રેક વાર સાંભળી હશે તો આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વેદાણુ ક્યારેક ડૂબીડનાર પણ બને છે. તો આ દુધટનાની જવાબદારી કોના પર આવે છે ? જે સાધન આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જાળપ્રવાહમાં ડૂબી પડે છે તો એ માટે જવાબદાર કોણ ? નાવનો નાવિક જે કુશળ ન હોય, એવું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નૌકા બધી ઘણી જાય છે તેમ આત્મા જે અસાવધાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નૌકાને છોડી દીધી હોય, તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ.

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શું ક્યારેય પણ તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શું કહે છે ? આગમના પાના ઉથલાવો. તમને તેમાંથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કોઈ કોઈ નરકે ગયા છે. તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બધી જાય જાય છે. તમને સદેહ થતો

લાગે છે? કારણ કે આજ સુધી તમે સ્વિકૃતતા ગ્રાહ્ય છે કે ઘનથી કે સ્વર્ગના દ્વારે પહોંચાય છે ને આજે આ મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નામથીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દારે ગ્રાહ્ય. એ હમ્મત તો એ પવિત્રતમ સતને પૂછ પોતાની જાતને ધન્ય જનારી લેત. ત્યાજની પવિત્ર ગુણમાં પાપની કાલીમાને કોઈ શક્ય. પરંતુ એની અશુભ વિચારધારા જ એને પુણ્યપદે જતાં રાખી રહી. એણે ઘન દોષ યુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહ્યો પદાર્થ તો વેલ પણ આપે જ છે. || કોઈ વેલે કોઈ યુનિ મહારાજને કહ્યું કસ્થિતું નહીં આપ્યું હોય? જરૂર આપે છે પણ તેથી શું તે નરકનો પથિક બની જશે અથવા? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કહ્યોય કાંઈએ હોય પણ કસ્થિતમાં તો મીઠાસાજ હોય.

નામથી પાસે કસ્થિતની મીઠાસાજો અભાવ હતો. એના અસુખે સતને સતરૂપે પિત્તવ્યા નહીં તે પોતાની જૂલને છુપાવવા ખાતર તેમનો ઉપોક્ત કરવા ચાલતી હતી. તેણે વનગ્રાનુ સાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાએ પણ ખણે નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેડ્યું હતું પણ સાક તેમના થતાં તેણે ચાખ્યું તો જણાયું કે વનગ્ર તો કહ્યું છે બસ આ જ એની ભૂલ હતી. પહેલાં વસ્તુ તેમના કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી આવી જૂલ કરતા નથી ને? પહેલાં કોઈ અંતે ખોટો ભાવ મનમાં દસાવી લેવો અને પછી એના આધારે ચર્ચા કરવી, એ પણ એક એવી જ જૂલ છે પરિણામે પરીક્ષા વિના કોઈના અને પૂર્વગ્રહ નાથી લેવો તે પણ દુર્લભભાવું કામ નથી. પહેલાં ખેડી ધારણા જનાવી લેવી અને પછી એ આધારે વલ કરવી તે અપોક્ત છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખેડી ધારણા ગરિથી છે આવી રિયલિતા કોઈ પણ વસ્તુનો સાચો નિર્ણય કોઈ સકામ નહિ. પહેલાં જોઈ અને પછી નિર્ણય કરવો.

નામથીએ વિચાર્યું તો તેને પોતાની ગંભીર જૂલ થઈ જણાઈ તેને પણ પરિવારના લોભિ જમવા ગ્રાહ્યના છે આ સાક તેમના ભાવાર્થ જરી તે સૌની સામે મારુ અજાણનું પ્રદર્શન થયો. તેજ સમયે પદાર્થ તપસ્વી સાધક ધમરુમિ! આ? એમની એક મહિનાની તપશ્ચાનું પારણ હતું નામથીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ આતી મથા છે બધું જ સાક એમના પાત્રમાં કહી નાખ્યું ક્યાંક દેહી આવરી. સતને સતરૂપે નહિ જોનાં એક કચરાપેટીની ડોલિયે એમને ઉપોક્ત કરવા ધાવો. પરિણામે

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાણી પેગલું ભરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનંત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા જોડે પુનિત ભાવનાનો સંબંધ જોડાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમાં એક કાકરા કે કા તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમાં લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમાં સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે એમી શક્તા હતા બકરીના મનમાં ભય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમાં એ કૂર ભાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં. બકરીના મનમાં ભય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા ભૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણુ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને ક્રોધ આવતો નથી તેમ તે રાત્રી પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમાં તમને બાંધી પડે છે પરંતુ તમે જો ક્રોધે ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો જોખની રડો પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમાં પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે ક્રોધે એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમાં રહેલા પરિવર્તન કેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો ! પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર નોટીસ બજાવી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? અસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણુ-ચઢાણુ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજજી

મોઘીઃ મિનિયે પહેલાં સાતમા નરકના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પહેલાંની મોઘીઃ જ મિનિયેમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોઘા સુધી નહીં પહોંચી, વિચારોમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રવિણોને ઠેકઠાઠ ઉપર ચડી ગયા ' । ।

મનુષ્યના વિચારોએ બધા કરી તેા તે ઉપરજ સદૃશ જેના વિચારો પતન થાય, તે તેવી બકિતિ મલન થતાં વાર લાગતી નથી. ઘાઈ બકિતિ મોટા અને નાનપતો ઘાઈ માપદંડ, તે તમારી પાસે ।-દા. તમારી, પાસે જે માપદંડ છે ને વડે તમે સર્વ બકિતિને, માપે છે-તે છે પેસે. સોનાના બજારી તમે બકિતિને માપે છે, જેની પાસે, પીણુ-પીણુ સોનુ છે, તેવું વમે સ માન આપશો. ધર્મમાનકમાં પણ તેને માનવ બાલવાની પ્રેરણા મળે રહેશે. બકી પણ બે માપ છે ને સામાન્ય સ્થિતિના મુલ્યો છે તેમજ રસ્તો બીજો છે તેમની હોળે પાછળ કરી અને જેઓ પૈસાદાર છે તેમને સાડુ તમે જેવો રસ્તો રાખ્યો છે તેઓ મોઘા આવવા હતાં બાલવ બેસશે કારણ કે તેમની પાસે પીણુ-પીણુ સોનુ છે

હું-કહીશ કે આવી બવરુથ જ, ખોટી છે સોનાના ગજ નડે કાઠને માપવે તે જમની મૂળ છે કારણ કે સોનુ તેા બાખરે જડ છે કાઠને માપવે હેમ તેા તેમજ સુવિચારોના ગજ વડે માપે. જેના વિચારોમાં પ્રવિચાર છે જેના કામચરમાં પવિત્રતા છે, તેવી બકિતિ, વખતે સ્વાસ્થ્ય કહે જેઓ પછી કહેને તે ઘાઈ પણ ક્રમમાં આવે, જેના સ્વાસ્થ્ય સાડુ, તમારે ક્રિયા થઈ જતું નોંધજે.

કારત મકવર્તોએ કાચ-ભવનમાં કેવળમાન મેળવ્યું હતું તમે પણ કાચની સામે પ્રવિહિ નજીએ છે ત્યાં સરીરની લગવટ પૂજળ કહેશે કાચ વીટી જાય છે । બાધા ક્રમમાં તેમજ વળતે, સરખા કરવામાં જ વીટતી પડે છે. અને ॥ કહી કાઠની વીટી ખોવાઈ તબી હોત અને વીટી તેા ક કાર સુધાનુમ કમ્પા હશે પણ કેવળમાન કહેવાતે આપ્ત થયું છે । પ્રવર કારત મકવર્તોને તેા કાચ-ભવનમાં કેવળમાન આપ્ત થયું હતું તેા તમે કહેલકમાં બેસી સદા પ્રીતા-પીતા, કેવળમાન આપ્ત કરશે । અને ગમ્મત મરુદેવીએ કામી ક્રિપર બેઠા - બેઠા, કેવળમાન મેળવ્યું હતું તેા બાખરે માતાઓ મેહરમાં બેસી ચોખ્ખીની કબી કચ ખાતાં કેવળમાન મેળવવાની પ્રવર રાખતી હશે ખરુને । (સભામાં હસાહસ).

વિચારોની પવિત્રતા વિના સર્વકાઈ બસ જાવ છે જેના વિચારોમાં પવિત્રતા છે જેના કુ બ-દરદ ફુનિયાનાં ફુનિયા દરદ બની જાય છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારુક મેહોપુરુષ લેગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીસા દોડ્યા હતા એ વાતને આજે અઢી હજાર વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાંય તે વાત આજે જીવિત છે અને બ્યારે તે સાલળવામા આવે છે ત્યારે તે સહન ક્ષમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું સન શ્રદ્ધાથી નમી પડે છે. સાલળનારનું દિલ દુઃખ અને કરુણા વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શુ અઢી હજારના લાખા કાળ-અંતરામાં આવી બીસા ફરી ક્યારેય પની નહિ હોય ના, આઢી અનેક બીનાઓ બન્યા કરે છે રતલામમા એક બહેન તે કોઈએ સ્ત્રી પર ખીસા દોડ્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને લેગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે ? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા લાવુક મનવાળી વ્યક્તિઓની આખો બીની થઈ જાય છે ? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે ? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે "પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતના હોય પણ એ વિચારો બ્યારે મનમાં બેઠે છે ત્યારે તો આપણું શરીર તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે - વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમાં બ્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાંથી જુદા જ પ્રકારની ગ્રાહકીય છાંયો આવે છે, આપણે એને બાણી શક્તિએ નહિ કારણ કે, બાણ-શક્તિ એટલી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે બાણી એને તીવ્ર બાણ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત ગ્રહણ કરી લે છે. બ્યારે આપણા મનમાં ભયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાંથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગ્રાહકીય નીકળે છે, જે ઘણાં માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જેને ભયભીત બની કોઈ પશુની માસે પહોંચે તો એ ભયથી બેઠે છે એ ક્યારેક તો મારવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમે જે નીડર બની તેમની પાસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ બિલા રહેશે, એમનામાં કશી વિશેષ પ્રકારની હિંસ્યા નહિ દેખાય તમે સાલળ્યું હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ અચી બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને કયાંક ને કયાંક સાય વીછીનો એટલે થઈ જાય છે . . .

એ તો તમારો અનુભવની ઘાત છે કે, બ્યારે મનમાં ભયની ભાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બિલા થઈ

જાન છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે આપણા વિચારોની સરીર પત્તી પ્રતિબિંબ. જો કોઈની ભાવના હશે તો પણ સરીરમાં વિકૃતિ આવી જાય છે. આખો લાલ થઈ જાય છે વાણી અસ્થિર જાની જાય છે દેહમાં કપરી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની ભાવના અને ઝોઝટોરોનું કહેવું છે કે અધારે આ ભાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિતાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલમાલ થઈ જાય છે અને એ અચીમાંથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીસમી સદીના યોગાનિકા યત્ર દ્વારા શોધ કરીને આ સંસ્કૃત જતાવે છે પરંતુ જ્યારેના અધિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે આન અને નિદિખાસન વડે અતરની ભાવનાઓને જાણી લેતા હતા. અગ્નેદેહમાં અધિઓએ જનામ્નુ છે કે મનમ્નના ચિત્તમાં અધારે કોઈ ભાવના જળવાન અને છે ત્યારે સરીર માંથી એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે ચોરને દેખતાં જ કૂતરાં બો-બો કરવા લાગે છે ધરના છપરે બેસી કોઈ કાર્યે બોલે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કોઈ ક્ષિપ્રજન આવવાના છે. કોઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રત્નેલીનું પ્રાણસૂત્ર તમારા મનને આકર્ષી જાય છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વાત છે આજે તો પત્ર અથવા તાર આવી જાય કે અચૂક તારીખે અચૂક દેનમાં દેશમાંથી સમાસનથી આવવાના છે તો મન કપી ઝીંકે છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ જો આપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તે જાને વિચારે છે કે લાપ લપી નાખુ કે હમણાં યદુ સારી નથી, વરઘે બહુ પડે છે ઝોકટર કહે છે કે હમણાં આપરેશન કરવું ઠીક નથી આવી સે-સા વાતો લાખી પણ નાખરો કે પેલા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કાચક તો યજ્ઞ સાંભળે મન બોલી જાય છે કોઈ મહેમાન આવવાના છે તેમના આગમનના સમાચારથી મન પ્રસન્નતા અનુભવતું હતું પછી રત્નેલી જામે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણસૂત્ર તમને આકર્ષે છે તમે એ જાણો છો કે કાચબો પોતાના ઈર્મિયું પોપણ સ્વયં કરતો નથી. પરંતુ તેમને કાંઈની રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રભાવ વડે તેમનું પોપણ કરે છે કાચબાને જો ત્યાંથી હાથી લેવામાં આવે તો ઈર્મિયું નિષ્ક્રિય જાની જશે. કાચબાની રત્નેક-ધારા જ એમનું પોપણ કરતી હોય છે.

ક્યાં સલામતો જો ઘી કાલાદલ મળી રહ્યો છે તોફાર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે સાંતિ રાખે. પણ એવો અવાજ પેલા કાલાદલમાં સમાઈ જાય છે એવી કશી અસર થતી નથી. સ્વયંસેવક આવે છે અને

શાંતિ જાળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાલજે છે પણ કાલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સંકેત કર્યો ને સૌ કાંઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, ખીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથોટી બતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસાહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકો-માજો છો આપણી મુખર્ષની માતાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે ! આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ રોટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ઘાટી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહાડ ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ઘાટી વાસણ એવા માજો છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કાંઈ ઓર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગાંઠુ થયું કે, સનહાઈટ સાથે ધસ્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળ્યું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને સ્થાક કરેા તેમાં વાસના ઈચ્છા અને ક્રોધના મેલને રોકેલ ન હો. આને આ વચો ઉચ્ચળા છે. પણ મનની સી સ્થિતિ છે. એ તો તમે જ જાણી શોહ ત્યાં તો વાસનાની અલ્પી ભરી પડી છે. અથવા મનને ત્રાહી કરી મૂકે છે ત્યારેએ તમને ઘુચાતુ નથી તો પછી મનમાં ૨ કરી મૂકે રહી જાય. યાદ ગયો કે ત્યાં મુલ્કી મનની મવિનતા કાલમ રહે છે. અર્થાત્ મુલ્કી તમે સર્વત્ર વિજયી જવશો. પણ જેમી મનની પરિસ્થિતિ એવાઈ છે વિજય-મહેસને પણ હજારો ચર્તા વાળ નહિ લાગે.

એક મધ્યમની વાત છે તપસે પોતાના સીધીઓ પસે એક કંઈક મુલ્કી ૨ કુ રિર્જિત્ત્વ માટે જવા ઈચ્છું છું. ઈરાવ સાંજની થોડાક મોન રવા કેટલાકે હામાં હા પુંચરી થોડાકે વળી પોતાની નામદૂરી જલ્દી તુલ્કિયામાં ત્રણ જાતના ઘણીઓએ કેટલાક આગાઓમાં એકું કાલક હોતુ નથી કે તેઓ જન્યત્વનો હોયેક વિરલ કરી શકે. વિશેષ મધે જલ્દી વિરલ સાલસની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્વાધનો ભોજ કાપવો પડે છે. એક સત્તાધારી સામે ઈરાવ મૂકવા ચહે પણ જણા મેટા લાગતી તેમની રાખી. આજળ મધ્ય પડે છે કારણ કે સવાના નજામ તે પોતાના વિરોધીને. ઈરેક રીતે ખસાસ કરવાની કસિલ હતો હોય છે તેથી વિરલ કરવા માટે પણ પોતાનાં કિલેની નહિ હેય સદુ તેજાર રહેવું જોઈએ.

પણ હા જન્યાર્મની વેળાએ મોન ધારણ કરવું તે ઈચ્છી રીતે તમે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું અર્થાત્. સક્તિસ્થામન્ય હોવા જ્યાં કાલનો વિરલ ન કરવા તે કાઈ સત્કર્મમાં કાલ ન મેલો જેટલું જ પડે છે.

રાવજના થોડાક સાધોઓ ચૂન રવા તો કેટલાકે હા માં હા પુચી આવી માલુસે કઈ જ કામના હોતા નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાનો કાઈ જ વિચાર હોતો નથી કાઈ સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેઓ તે બીજાને ખુલ્લ રાખી પોતાનું કામ કલાવવા માગતા હાય છે. આવા જ માલુસેને સ્વાધી. કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ અરિયા થોડાં જેવી હોય છે. જેને ખજીયુ હોતુ નથી આ બાજુ પણ હળી પાસે અને બીજી બાજુ પણ હળી પાસે આવા માલુસેને કહેશો કે કામને નકાલો તો પણ હામાં હા કહેશે અને કલાવિત્ત્વ કહેશે કે કામને કાઈ-ધોળા. હરે પણ તેમને કહેશે, હા, અને અમુક સ્થળે સંકલનુ હોતુ ખરુ કે સત્કુચમાં કામને મિલળ હતા આવા માલુસે ખતરનાક હોય છે એક વિચારકને કાઈએ પૂછ્યું ક્યાં જામવશેને ખારવા સોચો મધુ ખતરનાક હોય છે. તો એણે

જવાબ વાળ્યો કે, 'જગલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામા મચ્છાન પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કર્યું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કોઈ સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વફાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વફાદારી ત્યાં સુધી જ રહે છે કે, જ્યાં સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ' પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ચાપલુસી અને વફાદારી એ બન્ને જુદી જુદી ચીજો છે વફાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વફાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારનો વિરોધ કર્યો પોતાનો રોટલો મહીસલામત છે તો પછી ખીખનો રોટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રોટલો કોઈ ખૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે બેસી રહે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ ખીખનો રોટલો ખૂટવી લે છે ત્યારે તે આનંદથી હસે છે સત્તાના નુકસાન ભાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સમગ્ર સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદોની સલાહ અમાણે ચાલું તો, હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લડાઈ પહેલાં વિશાળ સેના સર્જ દિગ્વિજય કરવા મોકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહથી સેના જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં એને વિજય મળ્યો સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉત્તરે આવેલી દૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર આયો માર્યો. રાવણની સેના સામે દૂબેરની સેના યુદ્ધ શરૂ નહિ. પોતાના સૈનિકોને હતોત્સાહ જોઈ દૂબેરે પોતાના સેનાપતિને બોલાવી સેનાને પાછા ફરવાનો આદેશ આપ્યો. દૂબેરની પાસે અશાલિકા બિદા હતી. એના વડે એણે અલકાની આરેય બાજુ અગ્નિનો કિલ્લો બોલો કરી દીધો. કોઈની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ મધી શકે. પરિણામે રાવણની સેનાએ હાર્યા હતા મૂક્યા.

ગવણે મેનાનો ઉત્સાહને મદદ થતો જોયો ને એ ચિંતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મે સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે જેવી રીતે કદી વિચાર્યું છે? કદીકદી ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બાકી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિઃશ્વેસ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બહારમાં આવ્યા એકેન્દ્રિયથી બેધન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં આવ્યા ત્યાંથી વળી અસહી પચેન્દ્રિય પર આવી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહી પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહી પચેન્દ્રિયમાં ચરીસ-પરીસ જ્યાં આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે અનુભવશૂનિ ઉપર આવ્યા અનુભવમાં પણ કદીકદી જેવી ભૂતિઓ છે જે ઉદ્દેશનુ અધ્યક્ષ જનતાની આવી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આકત્વ મેળવ્યું છે આવ ક્યા ઘેર આવવમાં છો હવે જો અહીં દારૂં છે તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અદલાઈ જશે. આગળ વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે જે હાલ સાચત્વી વધુ રહેતો નથી આવી સ્થિતિમાં જો તમે ચિંતારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સર્વત્ર વિજયી જ જનશો નહીં તર ફરી સ્થાવરની શૂનિ પર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

મલ જ ઘની તો ફિર જ ઘનેગી

નરતન ચારંધાર જહીં મિસતા

હેરી જહાની મરમ મે મુહામી

ગુરુ પિતૃ માત કો જાત જ માતી

જનની તોરી તોહે ફિર જ જામેગી || મલ જ ઘની તો

મહાકવિ મુરદાસ સંકેત કરી રહ્યાં છે માનવલેખા મૂલ જો તમે નહીં જાણો તો ખરેખરની દારૂં થશે. જીવનમાં જો સદ્ગુણોની સુવત્સ કરી હશે તો આ ખાલી સોના કરતાં પણ મોંઘી જનશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંધુ સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહીં.

રાવણ વિચારે છે સર્વત્ર વિજય-કુદુબી જાળવી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના મન ઉપર કુ ખતો આ બાર કાણે પડ્યો છે? કહેવું પડશે કે એના મનની વૃથાએ જ આ કુ ખતે આગમતરણુ આવ્યું છે નહીં તો શું એને લક્ષ્મી શટમાતો તોરો હતો? શટમા તો જુ એ જાનમ અને પોરતા પણ આવો દેવ તો મ કદી કમી નહેતી તનની જૂખ તો રાંત હતી તે કશું આગની નહેતી પણ મન જૂખુ હતું મનની જૂખ કઈકે એવી વિચિત્ર છે કે તે ૭૫ ૭૫

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કોઈની પામે જો સો રૂપિયા હશે તો મન ખોલી બેઠશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઉં કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જો મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જો મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિગ્રહને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણુ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાજુ ક્રૂએરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણુરાજ પ્રત્યે મ્નેહભાવ રાખતી હતી એણે શરમ તણ પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણુરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો ઠરાવ લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણુ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ ક્રૂએર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની ક્રૂએરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણુને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણુને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણુ અત્યારે કોઠાર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જો આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું 'હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કોઈને ય કહી નથી' આ સાંભળી દાસી બોલી 'મારા વહાલા અમામિની, જે વાત કોઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેના નહિ' આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાસી લજ્જેલીગણેલી નહોતી છતાં ક્યો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

જીનને તે જીનની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા જાનવાળી થાય અને પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે તેને કહેવાર કુ સ્ત્રી પાસે દોસ્ત છુ મારી પાસેથી કદી કોઈની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શું તને મારા બરોસો નથી ? જ્યાં તેઓ અનેક રીતે વાત કલાવશે, જીનની રહસ્યમયી વાતો જાણવાની આટલી ઉત્સુકતા થાય મારે આપણામાં કોણી જોઈએ ? અને સાંભળનાર વાત જોઈ કાઢી તે જીનને ખસ એ ક્યાં સુધી પસરી ? બરે, મલુસ બદામનો હથેલો પગાવી લે છે, પોશ્નિ રસાળો પગાવી લે છે પણ એનાથી જાણી વાતો પગાવી શકાતી નથી.

જા દસીએ કહ્યું એવી વાત અને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહ્યું તે મારું કામ પણ શી રીતે થાય ? વારા મારું એક આશાકામ કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે જો કુમેરની રાણી હોમને તમારી પત્ની, તારાંકિ સ્વીકારે તો કેમ તમને જાણતિ, કમનનો મન બતાવી દેશે.

દાસી જા સાંભળી પ્રપાણુ જેમ સાંભળે બની ગઈ તેને મરુ અચર રાણીને જાણી અપવિત્ર ભાવના ક્યાંથી જાગી ? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું મહારાણી અને મારા કરે પણ જા મરનો ઈતિહાસ ઉત્તરવંશ છે પણ જાના સર્પથી જાણતું જીવન અવગમ મઈ જશે તે જા મરવી જાવી ઉત્તર વંશ જાનારુ પર ચાહી કોણઈ જશે અને કુ જો જાવા કામમાં સાથ જાણું તે મારી જીવનો ઈતિહાસ પણ જાણી જશે. કારણ કે આરિયની જાણિત પ્રત્યે કોઈને, સફળતા, કોઈની નથી એવા લોકોના નામ ઉપર લોકો, મુખે, સુધી જાણ-તિરકાર વરસાવવા, રહે, છે.

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત મન મઠી. કારણ કે મેકને કોઈ એના વિવેક-દોષે આશ્ચર્ય મેકે હતો. એ વાત નિમિત્ત-એકે જાણે હજારમાં મેકનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે વિવેક-બુદ્ધિનો દોષ આશ્ચર્ય જાય છે મેક જાણે દુરવાળી પ્રવેશે છે તે વિવેક પાછો દરબાની જાણી જાય છે એક દિવસે કવિ પણ કહે છે;

જાનુર ચોર ચોરી કરને ઘરમાં જાય છૂંસે જાતા હૈ
હોમલ પ્રકાશ ઘર મે જિસસે તહ લીપક પ્રથમ જુલાતા હૈ ।
પદ મોહ ચોર કે સ્વણ હૈ; મરવેહ મોહ મે જાય માતા હૈ
જાન લીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર ધનમાલ જુલાતા હૈ ।

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ઘરમા પ્રવેશ છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું, જેથી તે અધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. ન્યારે એ મન-મદિરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધમકાવીને દાસીને કહ્યું 'હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જો આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારુ આ બાળક આ દુનિયામા વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ' સત્તા અને ભયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગઈ રાવણુ પાસે. રાવણુ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું 'આપ જ લોકાના સમ્રાટ રાવણુરાજ છો ને?' રાવણુ સ્વીકૃત સૂચક માથુ હલાવ્યું દાસી આગળ વધી 'એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામા છો મને લાગે છે કે આપની ચિતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમા લમાવી રહી છે હું ઈચ્છુ છું કે તમને હું આ બાબતમા મદદ કરું એક ક્ષણમા આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમા પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે'

રાવણુને આ નારીની વાતમા કઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમા શાસન જમાવી બેઠો હતો વિભીષણ સમા રાજનીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ ન્યા હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહ બતાવી રહી હતી, તેથી રાવણુને એ વાતમા વિશ્વાસ બેસતો ન હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું 'વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કોણ છે? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ સ્પષ્ટ કર શું કૂબેરરાજ વતી કોઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?'

દામીએ કહ્યું 'હું કૂબેરરાજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમગ્ર અલકાનગરી તમારી થઈ શકે છે, પણ શગત એ છે કે

અસહાની પહેલાં અસહાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી મનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે.”

રાવણે બધું સાંભળી શીઘ્ર એણે કહ્યું બોગી ઘસી, રાવણની ભેટ આવી વાત કરતાં તને સરમ નથી આવતી? ચાલ રાખ, અસહા તે શ્રી હાથ પકડી ચાલી જાય અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનમાં જવાનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનુર કરશે પરંતુ મહાવિંઓ દ્વારા જાણેલી સદ્ગુણની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કદી તૈયાર નહિ થાય. તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની જાણ કરાશે.

ઘસી નાનું-ચુ ચોડું લઈ પાછી ગઈ. એની અંતિમાં વિવાદ દોઢે વિભીષણ સામેથી આવી રહ્યો હતો. એ કળી મર્યાદે આ નારી જતી વેળા પ્રસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજ સત્તાના મદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ ક્યું હોય ને? તે પાસે આજે અને ઘસીને પૂછ્યાં, ઘસીએ વિતરક જાણાવ્યું વિભીષણે જોયું કે હું તો સત જતી અહીં આવી નથી. વિજય મેળાવેલો છે તે રાજાશ્રીનો આશ્રય મેલો જ પડશે. તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું હું રાવણ રાજનો ભાઈ વિભીષણ છું અને એમનું બધું કામ મારા પર રહે છે. દુનિયાની વાત તેઓ ટાળી શકે છે પરંતુ વિભીષણની વાત એમણે આજ સુધી કદી ટાળી નથી. તું ચિંતા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેજે કે તમારું કામ જતી ગયું છે વિભીષણ તમને આજથી જ પોતાની જાણી માનવા લાગ્યો છે. ખરું આ અસાધિકાના ઉપસમનનો મત તમારે જાત વગેરે પડશે.

ભોળી ઘસી વિભીષણના વાક્યાવતુષને સમજી ન શકી. કાવચિદિની પ્રસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું. સ્વપ્ના મેળવીને આવી છું વિભીષણ તમને જાણી માની મેલો છે રાણીનાં સ્વપ્નાં જાણે એણે ઘસીની સાથે અસાધિકાના ઉપસમનનો મત રાવણ પાસે મોકલાવી આપ્યો. બીજો જ દિવસ રાવણની સેનાએ અસહા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને કુમેરરાજાને કેદ કર્યો. અસહાનાં ભવનો ઉપર રાવણની વિજયપત્રાક લહેરાઈ. કુમેરના હાથ પર વીજળીના ક્રટની જેમ આ બીનાની જાસર થઈ તેણે વિચાર્યું અસાધિકાના ઉપસમનનો મત મારી રાણી સિવાય બીજું કઈ નાણું નથી. મારું ધર જ દુટક તો દોષ આપવો કોને? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિથ્યાની દેવા ત્વંધર થાય તો એની હરિમાદ કોને

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ ભય નથી, ભય છે તો પોતાના કહેવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા કાશિપ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખંડની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુંદર કહ્યું છે ! અનુભવની એરણે કસાયેલી વાણી બોલે છે દુનિયામા એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમા આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જો લાખોપતિ અની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળુ કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ જ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળીઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે કોઈ કે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा हीं रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીખા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી ભલે લાગે પણ તેમા સત્ય છે આજે આપણા સમાજમા આવું જ જોવામા આવે છે, કે જ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક મુનિ કાઈક લખવા બેઠો, એની કલમે કઈ બદ્ કચો કે પુગચું પચીઓની દુનિયામા જાણે ધરતીકંપ જ આવી જરો સમાજના કહેતાતા રક્ષણહીન એને નીચે પાડવાની જ કાશિયો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-બ્રહ્માચારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને માઈની પ્રતિભાને જોઈ શકતી નથી.

સમય થયો થઈ ગયો છે ધમ્મિઃજ કહે છે હવે જસ કરો હા તો ફોર વિચાર છે જેને મે પોતાના માન્યતા હતા તેણે જ મારી નાખી કુળાદી હવે કોને પોતાના કહેવાં ? આ જાનુ હેમ વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું 'તમારું કામ થઈ ગયું છે હવે મારા કાર્યમાં વિલગ થા માટે ? વિભીષણે કહ્યું 'દેવી જે સલાહ હું મારા દુસ્મનને નથી આપી શકતો તે તમને શો આપી શકું ? સદાચારની પ્રવિત્ર રેખાનું ઉલ્લંઘન કરી માઈ ખુબ આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. વળી બીજી વાત એ છે કે રાવણના મહેલમાં તમે તે સમાન ખુબ નહિ પામે જે તમને અલકામાં મળ્યું છે. માર નારીઓ વચ્ચે મોં ઉઠાવી વાત કરવા લાગ્યાં ખુબ તમે નહિ રહો. માટે તમે ત્યાં જ રહો જ્યાં તમે હતો. હેમ આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી. તમે વીર છો. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે હસતાં હસતાં કહ્યું 'હું મારા વચન પર આજે ખુબ મક્કમ છું મે તમને મારા ભાભી મનાવ્યાં છે ફોરને મારા ભાઈ બનાવીશ તેથી તમે મારા ભાભી બની શક્યાં છો.

વિભીષણ ફોર પાસે પહોંચ્યો. ફોર કારણારમાં લેખાની સાંકળે બધાએમો હતો. વિભીષણે કહ્યું 'ભાઈ ફોર કેમ છો ? ફોરે જવાન આપ્યો. ભાઈની આંખો ભાઈને જ્યારે કારણારમાં બધા જુએ છે ત્યારે આ કારણાર અને આ હાલસાંકળો એની આંખોને ત્રમેલે છે ને ? કેમ ભાઈ શબ્દની વિગતણા કરી રહ્યા છો ?'

વિભીષણે કહ્યું 'ફોરરાજ' વધુ ઘરમાવે નહિ એણે તે જ કહે ફોરની સાંકળો છોડી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની વાણીના પ્રભાવથી મે હવેનો વચ્ચે જે દ્રવ્ય જોયો થયો હતો તેને પણ વિભીષણે દૂર કરી દીધા. વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ જોવાનું છે કે રાણી હેમના જીવનમાં આવી વિગતણા કેમ જોઈ થઈ ? એના જવાબ છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ કરી હતી બીજી બાજુ તમે જોશું કે રાવણને વિ ત્ય સાંપડ્યો અને તે સદાચાર મેળવી પાછો ફર્યો ખુબ તે ૮ રાવણ રામથી શા માટે પરાજય પામ્યો હતો ? એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અલકામાં એની પાસે વિચારોની જે પ્રવિત્રતા

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પશ્ચિમ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે .
“ પરિણામે વન્ધ ” ! જેના પરિણામ હશે તેના જ આત્માબધ કરશે. આવકના અહિસા-અણુત્રતમાના અતિચારમા **“ વન્ધે વહે ”** પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કોઈ આવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેના પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, **“ વન્ધે વહે ”** નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો

દિનાક

૧૬-૭-૧૯૬૦

જૈન ઉપાધ્યક્ષ

કાદાવાડી, મુબઈ

સત્સાહિત્ય

- ૧ સસારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જિયુ સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નબર ઉત્તમ સ્નેહ રાખનારનો, અને બીજો નબર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રવચનનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ, માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે વિચારની શક્તિ જ તેને પરજીવતથી છુટા પાડે છે કમ્બુ કે પશુઓની પાસે તેમના ક્ષત્રિસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી અથવા તે તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં પશુ નથી તે ચાલે છે માત્ર હા અને બાંધાદે, પણ માનવી વિચારવાન છે તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે એટલા માટે તેને માનવું પડે મનુ છે માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ગ્રંથો કહે છે —

મનમાત્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિકાસશીલ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વ રહેલી છે. માણસ જેવો વિચાર કરે છે તેવો અને છે અને જેવા તેના વિચારો હોય, તેવા જીવને બનાવે પણ છે એક કુશાર ધરે બનાવતાં પહેલાં કાંઈક વિચાર કરે છે પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે એક ચિત્રકર ચિત્ર બનાવવા માટે પીછે હાથમાં લે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરેખા આવે છે ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ ભરવા લાગે છે સ્પષ્ટ આંખોને માટે હલુ ચિત્ર જન્મુ હોવા નથી પણ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જની ચૂકુ છે કે જે ધાંત્રી તેની રૂપરેખા તેના મનમાં જીવંતી રાખવાનું મહત્ત્વ રેખા “અહમાણે અલિય ના સિદ્ધાન્તનુ આ જ રહ્યું છે

ચિત્રકરના માનસમાં કરુણા જલા કે મોહનું જે ચિત્ર હશે તે જ પ્રમાણે તે, તેની પીછે અને રંગ વડે સાક્ષર બનશે. એટલે જેવા વિચાર હોય છે તેવું બનાવે છે તેવી જ રીતે જેવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ બને પણ છે સાચું પૂછો તો માનવને બનાવનાર તેના વિચાર જ છે તેના જીવનની અસાધ અને સુરાધ તેના વિચારની અસાધ અને સુરાધ પર આધાર

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જીલની પણ જરૂર નથી કેમકે આધળા અને મૂર્ખા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ઘણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અધ જ હતા છતા કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અન્નેડ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી સુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પાવું જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને ખીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઈશારાથી ખીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દયારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને ક્ષીધે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોના છાયા જ છે વિચાર, ખીજ છે અને આચરણ ફળ છે દાડમના ખીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના ખીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. ખીજ, અનુકૂળ તત્ત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુરૂપ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુરૂપ તત્ત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના અવરૂપમાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો ભિમો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્તા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ર વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

છતાં પણ તેમને હેઠ વક મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવતઃ તેમણે ઝરીબોની સેવા કરી હશે. બનાવોનાં આંત્રુ લૂછ્યાં હોય પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વકતા રહી ગઈ હશે. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વકતાએ ઢોળી સરળતા બોલી લીધી. કાયદાને કડ્ડી મધુરતા મળી છે તેનો અવાજ મનને મોઢ પગડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ હશે કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હશે. તે જીવની મીઠાશો તેના કંઠ આ બંધે પણ સાફ જોવા છે પરંતુ એ મીઠાશમાં કાવોની વકતા રહી હશે તેથી જ તેને કાંઠા રમ મળ્યો છે.

દુપિત વિચારો ઝેરનાં હાથાણુઓ લઈને આવે છે તે તેના હંધમાં પહેલે છે તેને ઝેરી બનાવે છે. સુવિચારનાં મધુર હિરણ્યની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં કાંઈ મનોહિત હેલ પણ તેની કમ સંકિત મનોહિત નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો દુર્વિચાર ધાસ્તેદ તેલ છે કે જેનાં બે ટીપાં પણ જો અંતરની શીશીમાં નાખવામાં આવે તો મુઝાધ, દુર્ગંધમાં ખસડાઈ જાય. સુવિચારના કણ મુલમળ એસેન્સ જેવાં છે જેનાં બે ટીપાં હૃદમાં નાખતાં હૃદને સ્વાદ સૌરભાગને તેનું નામ પણ બદલી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને આપમાં પણ ફેર પડી જાય છે. પણ આ મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પહેલી સૌરભાગ છે.

વસ્તુ કાંઈ નાની હોય, પ્રમાણુ કાંઈ ઓછું હોય પણ જો તેમાં પવિત્ર વિચારોની સૌરભ મળી જાય તો તે વસ્તુની હીમત વધી જાય છે. કોઈ મોટા મોટા વેપારીએ જો રોજ હળશે એક પણ લખ્યો હો. માટે કે કોઈએ પાંચ હળરો એક લખ્યો તો પાંચ હળરની હીમત ક્યાં છે? કમળ અને શાહીની હીમત તો પાંચ હળર નથી જ ત્યારે હીમત ક્યાં છે? કોઈએ એક લખ્યો તેમાં બાકડે પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણું મળી જતું? ના તો હીમત માત્ર સહીમાં જ છે એ જ પ્રમાણુ વસ્તુની હીમત તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક કુવક પરદેશમાં ભણવા માટે ગયો. પહેલાંના વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદેશના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાલે દા અને તમિલિસાના વિદ્યાર્થીઓમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી. વિદેશીઓ બહોળા આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે બહોળી સંસ્કૃતિયો પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમા મોકલો છો. તેની પાછળ તમારું ધ્યેય શું છે ? વિદેશોમા શું તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જન દર્શનના પ્રચાર કરશે ? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે ? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનું ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાંની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં લરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમા તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હેતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક ઊડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમા પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાંચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનું હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચાભિમિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શું ? મિત્રે દસ પાના લરીને લખ્યા છે તેમા સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુંદર છે ન્યારે, માતાએ વાકીયૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમા કાતરાઈ જાય છે ન્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામા ઊડી જાય છે તેનું રહસ્ય શું છે ? માની લખેલી ચાર લીટીઓમા તેનું હૃદય જોલી રહ્યું છે, ન્યારે મિત્રના પત્રમા તેનો અભાવ છે તે માતાનું હૃદય ક્યાંથી લાવશે ? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી ઊંચી હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળાં મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમા થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માના હૃદયમાથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શે જશે-ભલે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે-રાજકુળમા જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે જેસીને તેમણે ભોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી ભોજનમા નહોતો આવ્યો. દૃટલી-કિંમતના આ તાદુલ હતા ? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખ્ખા હતા, તેની આમ તો કિંમત, જે પૈસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઘવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાથી ચોખ્ખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા. તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની જાણે કાંઈ કિમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો જુઓને પૂછો. તે કહેશે કે—તેની કિમત તમે નહિ જાણી શકો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ જોળખી શકો. કેમ કે તમારો પાસે એવું મિત્રનું હૃદય નથી કે જે સુદામાની મિત્રતાને સમજી શકે.

કિયાની પાછળ સહવિચારનો ચોમ હોય તો તેમાં માધુર્ય રહેશે. કિયાને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાડે. મીઠું સિવાય તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં ઘણા બનાવેલી હોય. તેમાં મરચું, ધાણા, હળદર, લીલાં, મરચાં, ડાચમીર, મીઠા, લીમડાંનાં જલ, જલુ, નાંખ્યું, પણ મીઠું નાખવું જૂઠી ગયા હોઈએ અને તમે ઘણાજાં જાણી શકો છો. તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. કોઈ જરૂર રાખનારા પણ આવ્યા પ્રસન્ન એ દેહલીક વખત એવા એકાન્ત જાની જાણ છે કે જાણી પાછાંડીને જિભા ઘઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુટળા કોઈ તો ઉપરથી કાંઈ નહિ જોડે પણ મનમાં તો જરૂર થશે કે આટલો વખત થયો પણ રીધવાં ન આવડ્યું !

એક માત્ર મીઠા વિના બધા સ્વાદ ફિલો પડી જાય છે એટલા માટે મુજરાતી ભાષામાં તેને મીઠું કહે છે. જો કે તેનો સ્વાદ ખારો છે અને એથી જ મહેલથી માંડીને ચૂપડી સુધી તેનું સ્થાન છે. ઉપકારનો જાણે અપકારથી મુક્તવનારાઓને કાંઈ મરચાં—હરામ કે સાકર—હરામ કહેવું નથી પણ નીમકકરામ છે. કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્બાન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે યવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું નમક ખાધું છે. તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે? તેણે શું મીઠાના જ શેટલા ખાધા છે? પણ કે જાનરીના નહિ? પણ મીઠું જ—જલુ, એ સરમૃતિનું પ્રતિક જાની ગયું છે. પંડિત લાગે છે કે—મીઠું જ સ્વતાઓનો સ્વભાવ પ્રિય પદાર્થ છે. મુનાનના વાલમીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે. દક્ષિણના ચમતુર્વ તેને રામરસ કહે છે. બીજો તેને જીવનરસ કહે છે.

જોજાનમાં મીઠું જાનિવાય છે તો સદાચારમાં સહવિચાર આવશ્યક છે. જામે જામે તેટલી સાધના કરવામાં આવે, જામે તેટલાં મત કે ઉપવાસ જામે કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી જાવધારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે. તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માધુર્ય નહિ જાનુભવે. ઉત્સાહ કરવા છતાં પણ તેનો અધ્યાત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. કાલ વિધાની જાણી તપ—સાધના કરી ગાલીસ કે પુત્રાસ જેટલા ઉપવાસ સુધી પહોંચ્યા,

જોનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં-
મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા-આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં તમારો
આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજજો, અથવા તેને-
પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં
વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે
માટે મોઢી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિકારોને
દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું
એ કોઈ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી
આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર
બશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ
સમજી આપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન
એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની
તકતીઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો,
ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફેરટાઓ છપાવી શકશો પણ
તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે
ઉદ્દેશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે
સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી
વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જો આમ હોય તો તે દુષ્કર્મની
વાત છે મને એ વાતનું દુષ્કર્મ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પરીવાય
છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ
કબૂલ કરશે દુષ્કર્મ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એજે જઈ
રહી છે એ સાધનાનું તેજ કમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની
પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે
કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે અણમાથી સુમેરૂ
અને સુમેરૂમાંથી અણ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે
અણ જેવા કાર્યને સુમેરૂ બનાવી શકો છો શાળીભદ્રની વાત તો તમે સાલળા
છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમુદુ સુપાત્રને ખીર વઢોરાવી હતી. ખીર તો તમે પણ અનેકવાર પાત્રમાં વઢોરાવી હશે. પણ શાળીશ્વરે બાલુનો સુમેર બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુર જાવના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે હૃદય અનુચિત વહેતો હતો એ શુભ જાવનાના પ્રવાહે નાના સરખા મીઠાને વિશાળ રક્તરૂપ આપ્યું અને પુણ્યનું કપાલકની છાયા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ પણ સ્વકૃત્યની માત્ર અનુભોક્તા પણ જીવનમાં નવી ચમક સર્જી આવે છે.

નતમે જાણ્યો છો કે જળમય મુનિની સાથે હરણુ પણ પાંચમી દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો જાવકનાં કાઈ વત (દેશવિરતિ) નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં પણ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે બાલુને સુમેર બનાવવાની કળા છે.

કુબ્જકૃત્યની પાછળ પશ્ચાદ્દાપની જાવધારા સુમેર જેટલાં પાપને બહુ જેટલાં બનાવી શકે છે રાગ પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી જાણી નથી. કાણુ શાહી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજાણુ બની ગયું અશુભ કમોની બેડીએ. શુભમાં ફેરવાઈ ગઈ કેમકે તેને સુમેરને બહુમાં બદલવાની કળા સાખ હતી.

સ્વકૃત્યની પાછળ રહેલી સુવિચારની ધાર બાલુનો સુમેર બનાવે છે. પછી વસ્તુ ઝીણુ બની છે વ્યક્તિનું હૃદય જોવાય છે.

એક વખતની વાત છે મહાન ક્રમાસ પાશ્વ ન્યારે તુકી (Tarkity) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની ન્યતિ સમાગમ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાગરિકોએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે સાંભો રૂપિયા કર્યા. સારામે પાટનગરમાં ધમધમાટ થઈ ગયો હતો. આરે નારક ઉત્સવનું વાતાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જીવનમાં આવી ગયા મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત શરીરચાએ જલ રાજજીવનની નજીક આવ્યો. તે બહાર જતો હતો ત્યાં પોલીસ તેને ફરમાવે રોક્યો. તેણે કહ્યું — સરેન્, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ આરે જન્મદિનની કાંઈક એટ ધરવા આવ્યો છું.

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી કેટલી રાત થઈ ગઈ છે! સમારબ તો ક્યારનો ૫ પૂરો થઈ ગયો. દવે તું ક્યાંથી આવ્યો!

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સારેન્, આર કર ને. હું વીસ મહિને દૂરથી પત્રે ચાલતો ચાલતો આવ્યો છું એટલે મોટું થઈ ગયું.

પોલીસે કહ્યું — આરે એ જોવાનું નથી કે તું કેટલા મહિનાથી આવ્યો છે ના બહીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે ? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચળરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી - તેના મનથી કિંમત છે કાર- (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય !

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો તમે દુકાને બેઠા હો અને કોઈ મોટરમાથી ઊતરીને, દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાપ્યા કરશો પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લપ્યાવશો ? નહિ કેમકે એ નકાસુ છે

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમા પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ ખારીમા ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલણી રહ્યા હતા વૃદ્ધની વાત સાલણતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને ભેટ્યા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે ?’

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો તેણે માટીનું એક કાળું હાડલું આગળ ધર્યું અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાજું મધ લાવ્યો છું’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાથી એક આગળી ભરીને જીલ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોમા મૂક્યું પછી તેને પોતાની મોટરમા બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા

મધ કેટલું મીઠું હશે ? પણ એ મીઠાશ, મધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે મૂલ્ય પણ ભાવનું છે. ગોડાઉનમા માલ ભર્યો હોય અને બજારમા ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે ચહેરા ઉપર નવી રોનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર ઊડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમા પણ ભાવનું જ મૂલ્ય છે ભાવસહિત કરવામા આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અદ્ય ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે મોતી હોય પણ તેમા પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકશે ?

દાનાં ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે છે પણ કોવ ઈન્દ્રિયાર્થમાં છે તે હદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સંયુ પૂછો તો ધર્મ બળતારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની ચીજ છે અને અતરની પ્રેરણાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરું પણ જો તે આપનાની બાવનાથી ન હોય તો તે ઝાન નથી એમ તો કહો પણ આપે છે તો પછી તેને પણ નિર્જરા થવી જોઈએ પણ તેને હદી નિર્જરા થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કંઠનીચા યાન જેવું છે દાનની સાથે લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછે કે-તમને લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? અલગ્યવતુ પાશન કરનારને પૂછે કે-તમને વિશ્વ વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિના વાસનાનો દોર તમને માંથી રાખશે અને તપસ્વીઆત્માને પૂછે કે જો, તપસ્વી! છે ઉપરની તમારી આસક્તિ ખટી કે નહિ? પૌરુષિક સુખોની રમણિય તમારે માટે લાગે થઈ કે નહિ? તે વિનાનું તપ માત્ર કાશ્યપ મની રહેશે. કેહ ઉપરથી મમતાનો સંબંધ તોડી-છોડી દેહાતીત સાથે સમતાનો સંબંધ બેઠવો એ જ તપનો પ્રાણ છે તે વિના તપ તેજનીન બનશે.

સંસારમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તરિયાત બનુએ એ સંસ્કૃતિ છે આરિત મોહના ઉઘાડે લીધે ભોગોનો ત્યાગ દુષ્ટાચર લાગે એ પણ સંસ્કૃતિ છે. તો હુમા વેદનીય સદ્ગુણ ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કોરે લાગે એ પણ સંસ્કૃતિ છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું માનસ શું કહે છે જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગતિ માનતો હોય તો તે જનસાધનામાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ જો તમે એમ માનવા લો કે તપ કરવું એ જૂને મરવા જેવું છે જનસાધનામાં તમને ક્યાંય પણ સ્થાન નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ ભ્રમ છે.

લક્ષ્મીને મોહ દાનની બાવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુવાસિન ભાવ લાક્ષણને ભેદી નાખે છે સ્વાદની લોભુપતા તપના પ્રભાવને ખતમ કરી નાખે છે કોઈ કંઈમાં સો રૂપિયા આપવાનો વિચાર થયો પરંતુ સંપત્તિની મમતા આડે આવે અને લેખાતા લાચ રોકાઈ ગયા એમ જ્યારે, વિચારનાં પુખ્ત કરમાઈ ગયાં પછી સતૃપ્તનાં રૂણ કવાથી મળશે!

એક દીવો સુખાર્થ રચો દનો કોઈ વાગે માટે દોડ્યું કોઈ દેગને માટે દોડ્યું તો કોઈ ઘીની ચાટકો લઈ આવ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકો ફટી ગયું હતું તેમ જ્યારે ભાવનુ શોકો જ ફટી ગયું હોય તો સદૃશ્યની જ્યોત કયાથો ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાજું હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામાં ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો ફૂટવા ન દેશે નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કદપના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ કયું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ કયું, વદણા આવશ્યકના સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાબા જમણા ઢીચણ પણ જેમ જોઈએ તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાક પણ કડકડાટ ખોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો—આ બધું હોવા છતાં ય જો તેમાં આત્મા ન પેરાવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર મૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધો ભરે પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતો બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખું જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જળની રાખ્યો સવત્સરનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન કયું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડ” દેતા દેતાં ગળું સુકાઈ ગયું. પણ એક પણ માત્ર પણ અંતરનું ચિંતન ન કયું, પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ કયું ખમત ખામણા કર્યા આજે તો આ બધું માત્ર પરપરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્વેષની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરૂં ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને બતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આવી ક્ષમાપનાની શી કિંમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષની ભટ્ટી ચાલુ ગઈ, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પાશરની ફેરી હોય પણ તેને ક્યાંનીને કાઢતાં એક લેસે પણ રસ ન નીકળ્યો તો તેની ફેરીની કિંમત શી ? ક્યાંક સુખી સાધના કરી, પણ તેમાં તોણા જેટલો સમજાવ-રસ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિંમત શી ? એની સાધના—ભાવ વિનાની ક્રિયાની એટલી જ કિંમત છે જેટલી માંખણ કાઢી લીધેલા (Seperated) દૂધની છે. જો કે તે દૂધ પણ સહેલો તો છે જ પણ તેમાં સરવનો અજાણ છે. કાઈ બાટથી ઉપર સુવર્ણ ભર્યું ભેગલ ચોટાકપ્પુ હોય, પણ અદર કાઢીની ભરમ ભરેલી હોય તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિશ્વાસ ઊઠી જશે. આ જ વાત ભાવ વચરની સાધનાની છે. તેનું બદ્ધરતુ ભેગલ છે સુશોભિત છે પણ અદરથી પોણુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનામનાં વદન કરવા અથા રાજાની મારફત જાણે પણ તે ભગવાનનાં દર્શન કરી બેઠા હતા. ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અદ્ભુત હંભર સિધ્ધો છે તે જ્યાં વધ જાતે ત્યાંની મૂર્તિઓ છે તેમને પણ વદન કરુ તો કેમ ? અને બીજી જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમશમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ જન્મેન મથાવિધિ વદન કરવા લાગ્યા. તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પણ સાથે સાથે મુનિઓને વદન કરવા માંડ્યો.

વદનવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્દોશો હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકપ્પ જનીને રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વદન કરતા હતા તેમાં ત્યાગ પ્રત્યે અતુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે અદ્ભુત ભજારાટી હતી. પરંતુ અજારે વીર સાળવી વદન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે-મારા માલિક નમસ્કાર કરે છે એટલે મારે પણ કરવા જોઈએ. આથી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી. ”

જન્મેનો એક સરખો મમ હોવા છતાં ભાવભેદને લીધે તેના રખમાં ફેર પડ્યો.

રામ, કાળી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, ઝાળી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) આદ્યાર્થિત સેવક કહેવાતા. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. ભાવને

ચમત્કાર જોવો હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ધરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપડાક લગાવશો તો પણ તે હસતુ રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ લયો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારુ ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યુ - ‘પિતાશ્ર ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું - ‘હા,’ વિચારોરૂપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray) થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તન્નુ જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે-શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ્ર સૂત્ર કહે છે -

જે આસન્વા તે પરિસન્વા

જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસ્રવને સવરમાં અને સવરને આસ્રવમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારુ પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયુ સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયુ તમને થયુ કે નહિ ? પણ કહેવુ પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવા બધ શ્રાવકના પહેલા પ્રતના અતિચારમાં “ **બન્ધે વઢે** ” અતિચાર પણ છે જે શ્રાવકને માટે ત્યાજ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત્, શ્રાવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો ભણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પચ્ચખાણુ કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

ગીઓ નોંધતે મહારાજે જાનાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવો કંઈ - એ તો એ સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ માગ્યાં હતાં હવે આવક જાં કરે કે એ સામાયિક કરે ? નિયમ કહે છે કે તે એ સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન ગમે તેનાં કરાવ્યાં હોય પણ તેના મનામાં ભાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન શબ્દાનુસંધી નહિ, વાચાનુસંધી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વળાઈ જાય છે એ તમે દસરો તો હજારનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે એ રસી તો રુક્મરોગ પરમાણુઓ તમારી તરફ વળાઈ જશે એ જ પ્રકારે શુભ અભવસાધ શુભ પુણ્યોને વળાઈ જાય છે અને અશુભ અભવસાધ અશુભ પુણ્યોને એટલે તમે વિચારોના જાડુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષત્રીનાં જાતુઓથી રહે છે મનામાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬ ૫૬

જેન ઉપાસક માનુષ્ય

૧ ગેસ ટી ફિલ્મ નામનો માણસ એક ખૂનિ કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — બાઈ! તારા જીવનમાં આવી ધ ના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં જાણક બોલ્યો — મેં જયપલ્લમાં ખૂન અને એવાં જ બપ કર કાર્યોથી બારેસાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં. એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવી પ્રેરણા મળી હતી.

૨. ગિરપ પોટર કહે છે જે બકિન જેવું પુખ્ત વયે છે તો જ જોઈ શકાય છે વાંચનથી બેચેઈ થવાનો એ જાની શકતો નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે લલાઈએ, ઘુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદલો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સખધમા બે વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યુ હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાકૃતિ થઈ હતી બેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ફજેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સજીવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા બુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“લાઈ કયા જાઓ છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યાં રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ઊભેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ઘૂસી જાય છે દરેક જણુ એકેક પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે બે કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ ભાગો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારત ચપચાપ ઊભું

જાઓ નેક્રને મહારાજે જાનાં પચ્ચખાણ કરાવ્યાં ત્યારે શ્વારો કહ્યું - મેં
તો બે સામાયિકનાં પચ્ચખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવક જલ કરે કે બે સામાયિક
કરે ? નિમમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રત્યાખ્યાન મને તેનાં કરાવ્યાં
હોય, પણ તેના મનામાં શાવ કયો હતો ? પ્રત્યાખ્યાન સંબંધનુસરી નહિ,
આવનુસરી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવા જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષિત
છે ને તમે હસીશો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે બે
રમીશો તો દુઃખપોષ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષીશે એ જ પ્રકારે શુભ
અપ્પવસ્થા શુભ પુણ્યોને આકર્ષે છે અને અશુભ અપ્પવસ્થા અશુભ
પુણ્યોને એટલે તમે વિચારોના નાનું સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો
પ્રવેશ ન કરે તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષણનાં જાતુઓથી
રહો એ મનમાં શુભ વિચારોનો સચ્ચાર કરો કે જે તમારા જીવનને
શુભાસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

જીન ઉપદેશ માહત્ત

૧ જેસ દી હિસાબ નામનો માણસ એક ખૂનિ
કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — બાઈ ! તારા જીવનમાં જાણી
પડના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં બાળક બોલ્યો — મેં જયપત્નમાં ખૂન અને એવા જ
ભયંક કાર્યોથી ભરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી
મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. ગિલા પોતર કદ છે ૭ અંકિત જેનું પુસ્તક વાંચે
છે તો જ જાણે છે વાંચનથી શીથી ક્ષણે એ બની શકે તે નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા અવર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનુ કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનુ નામ પશુ જેવુ રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ લયું હોય, તેવાનુ નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોડિલાકુમારી મળી આવશે પણો તો શુ પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રાને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનુ નામ આપ્યુ નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનુ કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનુ ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોપના માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનનીનુ મન રૂપનુ લોભુપ-અની જ્યાં ત્યાં ભટકતુ ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બકારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનુ બીજુ કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની શૂંભિ ઉપર થાય છે ચાંદીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનની કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતુ મહત્ત્વ આપવુ તે. શૂંબથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પછાઈ ફરતાં બાળકોને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા ?”
તે ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા જાગવાન વાસુદેવ
લક્ષ્મણને તે રાવણનો સહાર કરતાં હાથ ભાંગ્યા હતા અને અજાણ્યા બા
નાના નાના બહાદુરો તે બે મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા !

આ બધું શું છે ? આ બધી બનીતિની ફળેલી છે બેલે નીતિ
મર્યાદાની બહાર હમણું બધું તેની ફેલેલી ચોક્કસ થવાની જ
છે અને એટલું પણ લખી રાખ્યો કે એવાની અમે તેવી દુર્ગા
ઉપર બે આસુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. બે જીવનમાં
ભલાઈ કરી તે હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે પણ બે ખરાબી કરી તે
સગે ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સત્તાએ
ધરાવે છે. જ્યારે તે સીધા સ્તે બાલ્યો અને સદાચારની મર્યાદામાં હોય,
ત્યારે તેણે બાલ્યો ભારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સેકેડે નામજોના
મુગ્ધ, તેના મરણોમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની શિક્ષા મારતા અને
પણ શિક્ષા રહેતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાગત કરતો.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, રામની સામે કેમ કરી ગયો ? તેને
ઉત્તર મહાર બેળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જાતના જ નહિ મોટા
મોટા સમ્રાટો પણ તેનું સ્વાગત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા ઓળંગી તે દિવસે તેના દિવસે પચ્ચાઈ ગયા બીજા તે શું પણ
તેને સગે ભાઈ વિનીય પણ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માર્ગ કુશ કરનાર,
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેના જીવન બદ્દેલીઓની દુઃખ થઈ સડી રહેશે છે
તેના નામ પણ કોઈ ભેશે નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ જાગવાન મહારીડું
નામ બે તો સાંજનાર પણ પુછી થશે રામનું નામ ભેશે તે પણ પુછી
થશે. પણ બે રાવણનું નામ ભેશે તો સાંજનાર કહેશે-જાણનાર પહેરમાં
તેનું ક્યા નામ લીધું ? બાળે દિવસ રોટલાન નહિ મળે. રોટલા તે ભાગમાં
કરી તે મળવાના ન હ પરંતુ એવાનું નામ સાંજનારને જાણ નહિ
થાય અને બોધનારને પણ એક મિનિટ પચાત્તપ થશે.

બે કોઈ જાગવાન મદ્યારીની જગ્યા બોધશે તો તેના જગ્યાનીમાં
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકલાનો જ નહિ પણ ભારતના

વીસ લાખ જૈનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લજશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલુ ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનબાઈ કે કોકિલાકુમારી મળી આવશે પણો તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કૈફેયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બંને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુપ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બકારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકડાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાંદીના થોડાક સિક્કાઓને માટે પણ માનવી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. ભૂખથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

મારે છે એક કહેવન છે કે “ગરીબાઈ સર્વ પાપોની જનની છે”
 દરિદ્રની પીડાથી વધે તેવી બીજી કાઈ પીડા સામે જ દ્રષ્ટી. તેનથી પીડાવું
 મન ક્યારેક અપ્રમાણિકતાને આગ્રહારી રીતે નોતરતું દોષ છે. આપ મુનાએ
 મારે મેરે સામે સમાજ જવાબદાર છે.

ધનુષ્યસ દાખલ. એમાં તો મેરે સામે પેટનું જવાનું માત્ર દોષ છે.
 પેટ તો ખોદું જ જાનામ સાવ છે બે પેટ જ જમી સમસ્યાએનું મૂળ દોષ
 તો પેટ કાચા પડી તો માનવી જનીતિને આજે ન ચડે. પણ એવું પણ
 જોવામાં આવ્યું છે કે જનીતિને આજે એવાએ જ આગળ વધે છે કે જેના
 પેટ પૂર્ણ ભરેલા હોય છે એ સા માટે એક નિશ્ચય છે કે પેટની
 આગળની પૂઠી કરતી વખતે હાથેના એ જાણ સખએ કે તે તમને
 ન આઈ જાય. વાન પણ કાઈકે જોવી જ જતી છે માનવી દળ-રોટલીની
 શીકરમાં પડ્યો તે રોટલા આપ છે પણ રોટલા તેને હાડી પણ આપ નથી
 પરંતુ પીચું પીચું સોનું જરૂર લેવી મનસતાનો કલ્પ કરે છે.

ભરત, મર્ડિ-મુનિઓની ભૂમિ કહેવાય છે આ ધરતી ઉપર માથા
 મોટા તીર્થ કરો અને સતે જ આ છે. તેમણે પોતાની વણીથી જ નહિ
 પણ અપરજીવી સતના સરકાર રાજા છે તેઓ સતને મારે હાથ અને
 સતની ખાતર પેતાના જાણિયા દોષા પણ એ જ ભારતમાં જાતે સતની
 સૌથી વધુ દાણી બાંધી રહી છે. ભાવિમાં અને લેણમાં સત છે પણ
 જાનનું મંદિર તે તેના વિના સનું જ છે ત્યાં તે આ અપ્રમાણિકતા અને
 જનીતિ અગ્રા ભાતીને મોઢાં છે આ? ભરતમાં જોયું તે નિષ્કાંક્ષી
 મેળી ખાડી છે નિષ્કાંક્ષી તેનું દક્ષ બદલ મુખ થઈ મધે છે આ?
 આખાં પામ ઘાતે પણ પથરમાં અને હાથેના ગેણધે મુખ નથી પડી
 બીજી જગ્યાએની તો વાન જ કર્યા કરતી.

વેદમાં તો અપ્રમાણિકતા એક આચર્યક અમ જતી થઈ છે તેનાથી
 મનમાં અમ નથી મળુ હ કે અમ મોનીંગ તો અમિડ શું? એવો અર્થ
 એ છે કે તમને પાંડવા અમનથી મો છે સત પર તમને વિધાન નથી
 અમનમાં સતના મીનો અપામાં અમને પણ અમનના છેવટમાં મોળ
 કરો કે અમને દક્ષ મર્ડિને હાડી મર્યામાં આપી કરતું કે તન જ
 તા કે અમ તા અમ અનામા ન અપામાં મારે છે તેને દુકનમાં તા દરજ
 અપામાં તામિ તા તમને અમમાં મેળવે. કાકા મળો કાકામાં
 નથી. કે અમને તેની જાતી આ મા અમનના કાકાને તો પળ મળે.

રહેશે ઘીમાં વનસ્પતિ (Vegetable) મેળવતી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવતું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી મેળવતું. આજે પાણીમાં દૂધ મેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ ફેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક ગ્રાહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો ગ્રાહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Upto-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભણે ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જાળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વસ્તુના બમણા કે ચાર ગણા ખતાવશો. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જોવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લાહોર તેમાં તેમની લાહોરયાત્રાનું વર્ણન કરતા તે કહે છે કે-“ ન્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લાહોરમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માણે, જમણી બાજુ પહેાચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા ગ્રાહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે ખતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

એ સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જીઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનામાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લાહોર

યુરોપીય બજાર છે તો દિલ્લી બારતનુ બજાર છે ખર્તા દિલ્લીમાં ફુવારા (Fountain) થી ફોન્ટેઇન સુધી આવતા આવતા માથાના ફુબવાની ગોળીની કિંમત પણ એક માથાના ફુબવા જેટલી જ થઈ જાય છે.

આવી છે તેમના જીવનની એકરૂપતા જે આપણા લેખક અને આદિત્યકારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો દાખલો આપુ છીએ અને અમેરિકામાં જાપાં વેચવાની પદ્ધતિ કંઈક બુદ્ધ પ્રકારની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફરીમાઓ ફરી ફરીને જૂઓ નથી પાડતા. તેમ ન તો તે વેચવા માટે કોઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જમણે જગ્યાએ તે અખબારોનો ઢગલો કરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જોઈ તે ઘડી ન જાય એક પારીવા ઉપર તેની કિંમત લખેલી હોય છે પેપરવાળા સવારમાં બધું ગોળવીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને જુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછો નીકળતો નથી જો કદાચ બારતમાં આવે પ્રયોજ કરવામાં આવે તો પેપરો તો નર્ત જતાં રહેશે, પણ પૈસા કેટલા રહેશે? સાંજ સુધી જો ખાલી પેટી પણ રહે તો છાત્રુ બજાર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના બદલામાં સત્તર નવા પૈસા પણ મળે તો સમજવું કે તમારું તકદીર લેજો છે.

આ એ જ ભારતની ધરતીની વાત છે કે જોને સત્તા અને અગિયુનિ આપે પોતાના યાત્રા નજી વડે સીમેલી છે અને સત્તાનો રાજ જતાઓ છે જે ભૂમિ ઉપર સત્તાની અખિપરીક્ષા માટે હસ્તિદે પોતાનું રાજ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શેદિતને છો થાં હતા આજ, એ જ ભારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ બે પૈસા ખાતર સત્તા અને પ્રમાણિકતાને છોડી કે એ કેટલા દુઃખની વાત છે! આનો જન્મ એ નથી કે નુ યુરોપમાં ચીન ગાજ અને ભારતને અખખાનિદ કરુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધો તેને ખોટા આકાષધુને કારણે તિરસ્કારી એ કેટલું જાતપનાકારેનું કાર્ન છે !

પણ ભારતની નૈતિક ત્રિપતો દયમયી જતી જોઈને જ્યાં ભારતવાસીનું દિશ નરિ દામે ? યુરોપ ખસેથી તમે પણ લીધુ છે હેલાં દોરસો જાનંત સદવાસથી તમે તેમની ધણી જમ્તુઓ ચીખ્યા છો. કોટ-પોટમુન પહેરતાં, ટેનિસ પર બેસી છરી કાંટા અને અમયા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને દાંધે ધણિયાળ અને છરી રાખતાં સોખા સોખો ઉપાડે માથે ફરનાં ચીખી ન ચીખવા જેુ તો પણ ચીખ્યા પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે કયા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરખને એકથી અબ્દુલ રજાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુલ સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કાઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી.”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્કીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ ગ્રામપચાયતો સમક્ષ દઢતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સે કડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજી બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પલ્લો ન છોડ્યો.

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો અને નૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કાઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ કયાં પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી અધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચાડવી હોય, તો બન્યા સુધી પટાવાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને ? એ કરેશે કે અરજી ઉપર કંઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો બીડી જશે મિત્રારો કાઈ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે ધુધું જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશો તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પસુ થી સ્થિતિ છે ? ત્યાં પસુ બેટ ખરવી પડે. જાણે તો આ બહુ સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં રેસાનું નેર ડ્રેસ તે બપોલમાં જઈ શકે છે તેની બપોલ બાજળ પસુ વધે છે નાનું પસું પસુ કદાચ તેની તરફ દ્રશ્ય છે જે બાજુ વળત વધારે દોષ. કોઈના હાથે બનીર ગુને થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થયું હોય તો કોઈ હોશિયાર વકીલને સરણે જાય. તેની બેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી ભુલ્યે કેવી સાહચર્યો તે તમને બચાવે છે. કાલુ કે કાલસે તે તેના ખીસામાં જ હોય છે સૌથી પહેલાં તો તે શીખવાડી કે ડ્રેટમાં ગુનાની કમીલ ન કરેલા.

જાણે તો વકીલ બોલ્યો કે સજવાન બોલ્યો. તે નેટલા બહાર શીખવાડી તેટલા જ બોલવાના એક બહાર આપેપાછો નહિ. કાલુ કે એટલા પૂરતો તો તે કારણ જણાવે છે તે આપેપીને કહે છે કે સર્જાનું પરિત્તલ મામિલું કારણ જણાવે અપરાધીની દૃષ્ટિમાં સજવાન છે સજવાન છે જ પસુ વકીલ પસુ સજવાનથી બચમાત્ર પસુ કિતરતો નથી. વૈદિક દર્શન બહુસર કહેવાય છે કે હજારો પાપો કરીને પસુ જો સજવાનના સરણે આવ્યા બસો તો તે બધાં પાપો (અપરાધ) માફ કરી દેશે. બધી પસુ બસ આ જ વાત છે વકીલના બહુમતથી સવ અપરાધવાળો કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ તરીકે સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે ડોક્ટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પસુ મળી જશે પસુ ત્યાં મુઠી તો બરબી કરવી પડશે. પછી તો તે તમારી સેવામાં વેચાર જ છે.

બધી તો કોઈ વકીલ કે ડોક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે જાણે જાણુ વ્યાખ્યાન અમારા ઉપર જા આપવા માંડ્યું છે (સજામાં હસાહસ) પસુ કે કોઈની ચકિતગત ટીકા કરતો નથી. કે તેમાં કિતરવા માંડતો નથી. પરંતુ આ જે જે હિમાનદારીનો અવશ્ય દેખાઈરહ્યો છે તેનીથી અરેખર કુ બચાવ છે વકીલો જો તેમના કાર્મમાં સફળ થવા ઉચ્છિન્ન હોય છે તેમણે, માંધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ. માંધીજીને સરખાવમાં વકીલોનાં ધર્મો કયો હતો ત્યારે તે મહાત્મા નહોતો જન્મા. પછી તેમણે એવો નિયમ લીધો કે કસે એક પૈસો પસુ ન મળે પસુ કોઈ ખોટો કેસ હાથમાં નહિ લઈ કેમકે જ્યારે ખોટો કેસ લગ્યા માટે કોર્ટમાં જશે તરીકે. ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - માંધી ! તું ખોટો છે - છુટો છે. તો તે વખતે કે કસો પસુ બૂસી જઈશે. તેમના સ્પર્ધે શ ક્યાં

સત્ય પ્રત્યે ફેટલી નિષ્ઠા ભરેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચુ મોતુ છે, તેને જોટલુ કાવે તેટલુ તપાવો.

તિરહુવર એ બાહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાબાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ ફેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુદ્ધાને તેમા ઘસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ ગમજો કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બધુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જે વ્યક્તિનુ નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની છાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એક માણસ ચાલતી ટ્રેને ખીચુ કાતરે અને મદિરા જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાસ્યમા આત્માને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિંમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત મળતી ભવ્ય હવેલી છે ફરસબધી ચળકતો છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દગિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે જે તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ન્યા દસ હજાર તો એક ખેડોકની પાઘડી આપવી પડે છે ત્યા આખુ મકાન દસ હજારમા મળતુ હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શુ પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાણુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનુ મકાન મક્તમા કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જીભો કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સખવટ કરી દાનની ચળકતી-ફરસબધી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જીડો ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિંમત મળશે ?

કપકુ ગદુ હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવુ પડશે જીવનને પણ આખ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને સાચો જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પણ આત્મ પામી શકતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતબોજી બેઠવવામાં આત્મ હોય જાતજાતનાં મિષ્ટાન્નો હોય જ્યાં જે સાકમાં ગીઠુ ન હોય તો લોકો કહેશે કે કેવી રસોઈ બનાવી? કાંઈ મગ ન આવી વરાળર એ જરીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ હજીયામ કરી સામાયિક કરતાં કરતાં મોં ઉપર બુલપતીની ઘેરીની રેખાઓ પડે તર્ક જ્યાં પણ જે નૈતિક જીવન ઉજ્જવળ ન હોય તો લોકો કહેશે— જાણે છે! પૂરો બચકગત છે! કારણ કે જાતતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી. વાર તો તેને આચરણમાં મૂકવા સાથે છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં બિનરે છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરીક્ષા થાય છે તે વિના જીવેલી જુએ પામી સિદ્ધાંતોની વાલે કરવી એની સી કિમત છે! નિયમ બંધે નાનો બનાવો પણ સંપૂર્ણ નિષ્ઠાથી તેનું પાલન કરો. તે સિવાય તમારું આવશ્યરિક જીવન પણ સુદર નહિ બની શકે. નીતિના બંધે પણ નિયમને, જીવનમાં ઉતારીને જુઓ કે જેમો આનંદ થાય છે મનન નીતિની મર્યાદાથી એક જગતું પણ આગળ લાવવામાં હમર હમર વિધિઓને આમત્રણ આપવાનું છે કોઈક વખત શબ્દિક સ્વાધર્મ સંતેષવા માટે માણસ જનનીતિના માથે ઝગતું લાગે છે પણ એ ઝગતું લાગે જીવનના સાધન બનીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક બાઈએ સપ્તહરની બકરીર દવા શીધી કે ની રૈશાનિક રીતે તેનો પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી. પણ તેમને તેમાં ઈન્જેક્શન કાઢવાં તેની કિમત સોળ રૂપિયા હતી જ્યાં લોકોમાં તેની અપના વધતી ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલો બોલો કઈ જતા હતા. સોળ રૂપિયામાં જીવ બચી જાય તો એ સોરો કાંઈ મોંઘી નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખાત્રિ પ્રસરવા માંથી મોટા પ્રમાણમાં ઓડીશો આવવા થાયા ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેપારમાં આવક (Income) જુમ છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક થીલી ખરીદ કરી. તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખલ પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમાં રંગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખલ : તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શું ભર્યું છે ? લેખલ તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્વ છે કે આલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શું શું નથી કરાવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આકૃષ્ટિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમતુ પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આકૃષ્ટિયામાં મળતી હોય તો તેના સોળ અર્થવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમાં નામ નોંધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition) માં જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આકૃષ્ટિયામાં વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ કૃષ્ટિયામાં કોઈ ખરીદનાર નહોતું છેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની એમી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખલ જુઓ છે તમે પણ લેખલ જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્વ પણ જુઓ છો ? લેખલના ચળકાટમાં તમારી આંખો ભૂલાવામાં ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખલના નહિ, તત્વના ગ્રાહક બનો એ લેખલ અને રંગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રંગીન પાણી શું સાપનું ઝેર ઉતારી, જીવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમાં ય દવાઓમાં આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમાં એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમાં દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય ? આવી દગાખાજ તેના પ્રાણ હરી લે, તેની જવાબદારી કોની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી લોષો ન પશ્યતિ ” અર્થાત્-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દીકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યાં પહોંચી ગયો. -

તેણે જોયું તો એક જાવીસ વર્ષના મુલાન પડેલો હતો. તેને ત્રણે ૩૫ આંખો હતો. ટુરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા

પિતાને આજ્ઞા હતી કે દમણાં દીકરા આંખ ઉધાડશે. પણ દીકરાને હમેશને માટે આંખો મીચી દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પજગો ખાઈને રોષ પડી મીચી તરફ તેની ટુરતની પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. મા બાલુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. સૂઝતા દીકરાએ જા કરુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત્ર દ્રવો પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખે કહ્યું- માપા! આ ધંધો તો જનુ ખોરો છે આ મૂકી દે આખરુ જરા સરખા સ્વાધર્મ લીધે કોઈના પ્રાણ જામ એ તો ભગદર અપરાધ ચલ્યા. માખે કહ્યું દીકરા! તને હજુ ખમર નથી કે પૈસો કેમ કમાવશ છે અરી ધર્મની વાતો જુઠાંથી સીધી આવ્યો! કાલથી ઉપાસનમાં જઈશ તારી જાને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જો રાત અને દિવસ ધર્મ જો કરેશ તો જુએ મરવાના ક્ષમા આવશે.

માખની સાથે બેટાનું કાઈ ન ચાલ્યું એક દિવસ એ જ છોકરો પોતાના મિત્રોની સાથે સહેલગાહ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંજના આવી વખતે તેના પગે કાઈએ ૩૫ આંખો. બેટરી (Battery) થી જોયું લે કાળા ઝેરી સાપ હસ જીને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગભરાયા. તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા. માખે પોતાના એકલા એક દીકરાની આ હાલ જોઈને તે જવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કંપનીમાં ગયો જાને કહ્યું- સોળ રૂપિયા લે જાને અને એક ઈન્જેક્શન આપે. મારા દીકરાને સાપ કરડ્યો છે જૂની કંપનીના માલિક કહ્યું- બીજાના છોકરાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો જાને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે જાહી કેમ આવ્યા! ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કંપનીની દરિયાઈ લીધે અમારો માલ આવી ન શક્યો એટલે જાને બતાવવાનું જાંધ ક્યું છે "

સૌ કહ્યું- જોઈએ તો જાવીસ લે. પણ એક બાટલી અને તમે તેમ કરીને પણ આપે. પેશાએ કહ્યું- તમે જાવીસો આપો તો પણ કે આપી શકુ તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કંપનીના માલિક પાછો આવ્યો. તેની ડુકાનમાં સેક્રે બાટલીઓ પડી હતી. પણ તે મી નને માટે હતી કામ ડુનિયા ન જાણે પણ તે પોતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નણી / બારેકું છે તે ચા કામની! ઉપર ૭ કલાકમાં તેના પુત્ર કેહ છાદી ગયો.

કુદરતે તેને જામરી લપડાક લગાવી હતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂએ સુઇ શકે ? ખીજાને રડાવનાર, પોતે કયા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદલો લલા ધુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

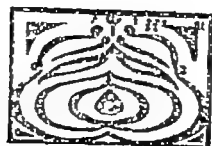
કુંગળા ખાઈને કોઈ એલચીના ઓડકાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી લગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જોજો મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જીએ ચઢતો જાય છે, અને દૂવો ખોદનાર નીચે બનરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે કયે રસ્તે જવું છે

હાલકામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડખીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ધુરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર સુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, ખીજાના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો બુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ઘડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછાની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મર્ધનો સંગ્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાશ્રય, માટુગા.

પશુની તરફ શેઠશીને કકડે નાખેલા તે તે ખર્ચને ચાલુ હતો. પણ માનવીના સજ્જનમાં એમ નથી. તેની તરફ એ રીતે શેઠશીને કકડે નાખેલા તે તે જુએ મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેઠશી લે શું પણ મિષ્ટાન્ન સુદનિ ઠોકરે મારશે. ઘાળીમાં સારી રીતે પોરચર્ચને અવસ્થિત રીતે ભોજન આવશે, તે જ તે ખાવા બેસશે. કારણ કે તે સૌંદર્ય પ્રિય છે. સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હૃદયમાં પરિવર્તન લાવે છે.

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જોઈ જમતી પ્રભાવના કરે છે. આગમ બધા વાતનાં સાક્ષી છે. એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય અગ્રણ્ય સમ્રાટ બલિકના જીવનની અધારી યુક્તમાં સત્તાની કિરણોને પ્રવેશ કરાવવામાં બીજા કરણોની સાથે બનાયી મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત છે જે શ્રેષ્ઠિતને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અગમ્ય પેદા થઈ ગયે હોય. જે સૌંદર્યની તેમણે માત્ર બાજી જ નહિ, પરંતુ તેના સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સકલ (નિષાલ) સુધા કરી હોય અને તેના નામમાં પેતાની અજીબોલ સાધનાઓને પણ ખાક કરવા તૈયાર થઈ ગયે હોય. તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને અક્ષિત થઈ ગયે હોય. તેના કાંઈથી સ્વર નીકળે છે —

મહો થળ્લો મહો રૂવે મહો મમ્મદસ સોમયા ।

મહો વેલી મહો મુલિ મહો મોગે બલગયા ॥

— સિતરામ્યન સૂત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાગ કહે છે કે—મહો! આ મુનિનો કેવો વણ છે. રૂ. ૨૫ છે. ૩૫

સૌમ્યતા છે ! તેમની ક્ષમા, નિર્દોષતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસગત, અરે-
ખર, ચકિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વા-
ભાવિકતા છે, લીપટીક અને પાવડરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ
આજે મુખઈ ઘેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જે ખોઈ નાખ્યું તો પછી,
નકલી કયા મુખી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને
આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ કાને આપવું તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે
યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા
એ પણ છે કે તે “ સ્વ સંપન્ને ” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ
એ છે કે આચાર્ય, સધના નિયામક છે બહારનું કાઈ પણ આવે તો તેને
સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર
પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાઈ આકર્ષણ
જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય મુખી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય,
પહેલી જ ઠાણે જો તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાજાને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય
આકર્ષિતું હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા
છો, ન્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે
માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-
રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા
માટે ન્યારે રથમાથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ કેશીકુમારને વિશાળ
જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ
અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના
વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે—“ કેટલો સુંદર
આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે ! તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના
જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌલિક તેજથી ભરેલો
દેહ, પહેલો હતો અને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે
કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવ
વાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર
કરે છે તે કહે છે —

“ વિમૂસા વત્તિયં ભિક્ષુ કમ્મં વંધઈ ચિક્કણં । ”

દસવેં સુત્ર

અર્થાત્-વિશુદ્ધ જોડે સરીતની સાજસજવટમાં રહેનાર સાધુ પીઞ્જ કમ' બાધે છે-તેને કમ'નાં પ્રજા નામન થાય છે. દેહની સંજવટ સાધન મનની દેહાસક્તિને પ્રજા કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અનુરાગ હોય, તે જ તેની સજવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન કમ' કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ કરે. હાલકાન્યા માળખા સાથે કથવામા આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને સ્થાયી નથી હોતો. આ દેહ એક કિંચિત્તો રાખ બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુ પ્રજાવશે? જો પ્રેમ પ્રત્યે હોય તે આદ્રમાળી સાથે કરે. કે જેનો સ્વપત આનંદ ક્યારે પણ માન થતો નથી.

દેહન તે ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે વાત જ ક્યાં! તે તે તકન સાદાં અને સાદાં હોવાં જોઈએ. તેમાં પણ દેહન ધાર્મિક થઈ તે પછી કહેવાનું શું રહ્યું? જો મોક્ષથી બચવા માટે, મેલેન્ડ્રક વેસનો ત્યાગ કર્યો અને સાદાઈમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણો ધારી મધારી, તેમાં મોક્ષ પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તે એવું જ કે ઉપવાસ માટે અનાજનો ત્યાગ કર્યો કર્યો પણ તેના બદલે બીજી બીજી વ્યવસ્થા આપી!

આ થાત આપણી માતાએ અને બહેનોને વધારે લાગુ પડે છે. મન પ્રેરકમાં પછી બહેનો મુદપત્તી ઉપર જરીના વેશજીવા કરે છે તેની ગરે બાહુ ચળાતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે મુદપત્તીની સાથે સામાયિકમાં પણ મળાદટ આવે પ્રમાણનિષ્ઠ (પૂજણી)ને પણ વિવિધ રંગ વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂજણી તે કહેતી રહ્યાં માટે છે પણ હવે તે પૂજણીની રક્ષાની તેને ચિંતા થાય છે!

આને અમ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને ગદ્યગદ્યનાં જોન કમ' એક માનું સાધુને દેહનથી બચવાનું કહે છે. તે બીજી તરફ ગદ્યગદ્ય પણ દૂર રહેવાનું કહે છે. જોન કમ' દેહનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે ગદ્ય પણ નથી આમમોના જલુમરો. તે શું પણ દરેકાનું પ્રતિબલ કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમૃદ્ધિ મ જીવેની ઉપરિતનાં મોક્ષ સ્થાન બનાવ્યાં છે. તેમાં મોટે ભાગે એવા પદાર્થો છે કે ? મદ્ય દારૂ છે અને ઉત્તરમાં તે એક પદ આવે છે. સમ્ય માર્ગે ઠાવે શુ વા" એટલે કે નોટમાં પણ ગદ્યનાં સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરિતનાં

ધ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા ધ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

ગદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેલી છે માટે તો પૈસા ખર્ચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેણે વાળમા નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમા નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાછીર લગાડવા નખોતે રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું ૩૫ બીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમા બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અરિસામા અક્ષાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે બીજો રસ્તો માત્ર અગ્નિમા કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે બીજો રસ્તો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામા પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમા આજે છંદોએક સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમા તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમા મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સારકૃતિક ઈતિહાસના અનેક પાનાંઓ, ભારતના સ્ત્રીઓની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળખ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન દઈ શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઈતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, બ્રાહ્મીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્મીએ કંઠોર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામા સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાદની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને સરિ સસુમારવામાં રાજ દોઢ કલાક બેઠાં છે.

સૌંદર્ય બિનજરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસનાને ઉત્ત્રિત કરવું કામ કરે તે ચોખ્ખા સબ્બોમાં હજુ તો આ જાતનું પ્રદર્શન જ ગુલ્મી રીતે પ્રોત્સાહન આપે છે. આને સહેશમાં બનતા ગુલ્મીરીતના બનાવોને મોટે વિદૂત માનસ તો જાણબદ્ધ છે જ. પણ ફેલન પણ તે માટે જોઈ જવા દાર નથી એક જાપામાં મે વાંચ્યું હતું કે એક ઊંઢરી કોમેનમાં જાતી હતી. તેણે એકજમ બારિક સાડી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉર અને હેઠ લાલી સમાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કથાસની કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીળળાના દીવા (Bowl) સમાવવા દતા. તેના ખીસામાં બેઠરી હતી તે ચામે ત્યારે થોડોક વખત બમ્મ ચમકે અને થોડી વારે સુસર્ષ બમ્.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની કઈ કાવના કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્ય પ્રદર્શન નહિ. તો આ બીજું શું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રાપ્તિને આ મૂક-આમત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય કણ્ઠારો નથી માગતું. એટલા મોટે તે પ્રમાણમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યો ઝળકાટ બહુ જ ઓછું આગળ લઈને જ મે છે. તમે મુખર્ષના નામરિશા છે. મુખર્ષના નામજ મોઢમી છે. તે ક્યારતનાં કુદરતમાં કુદરત નગરોમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની કુદરત સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ કુદરતમાં કૃત્રિમતા જણાય છે. જગલનું સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે. એટલા મોટે તે રવિવારે તમારી મોટરમાંથીઓ નાસિક અને પુન્ય તરફ દેખતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાજીનાં કુદરતી સૌંદર્યો આનંદ સર્ષ રોકો, એટલું તો નહીં છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત મુધી બાળાવિદી નથી રાખી રાકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને સૌંદર્ય છે.

સૌંદર્યની સાથે સહજતા અને સદગુણ હોય તો તે હજાર સર્વ બની જાય છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચુલ બાજે તો તે બાત્માવ નહિ છે. તો તમે સૌંદર્ય પદરખવાની દૃષ્ટિ કેળવો. સૌંદર્ય સાચો પરિષ્ક કાળાધાળ રંગ ઉપર વિશાસ રાખતો નથી તે આમડીના રંગને નથી જોતો. હજારના રંગને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. ઉઠે ઉઠે મુધી જુએ છે. માત્ર ઉપરજાથી રીતે જોવાર, કાળાધાળ રંગમાં જ બાંધવાઈ જાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શોભા વધારે છે, આખની કીકી પણ કીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માનો છો ? પણ એવી કોઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે. જેમની પાસે પ્રમળ પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થંકરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અર્હત અરિષ્ટનેમિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ ધ્રુવ તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જાળમાં ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કોઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે કહ્યું છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યન્તે ।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજાય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજાય છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કહ્યું છે કે તેમના દેહને રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કોઈ જાતની પણ સુદૃશતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધા તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને ભાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસંહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કોઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચડશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ગ્લાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શલુગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા કપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સન્નવો.

પુણ્યના પ્રભાવે જેને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે એ જીવે કે ક્યાં

કુટુંબીય કામે રાખ તો ખાસ સ્વરૂપને વિરૂદ્ધ નથી કરતો. તેમ જોને સોલ્ડ થાય સ્વરૂપે નથી મળ્યા તે બાબતી છે તો જોણે સોલ્ડના બાબતે સ્વરૂપે બધા છે તે જોણે જાગૃતતાની નથી.

કામે વધુ એવો ખરાબ નથી, જેવો તમે ખાની બેઠા છો અને ખૂંચે છે કે તે ક્ષીર છે કાળા કરતાં ગેરાવણું વધારે જુરાઈ એ પેદા કરી છે ઇતિહાસનાં ખાનાં કાળાની જુઓ કે ગોરવણું જુઓ જાતનાચરે કરાવ્યા છે તેને માટે જે રાખે સામસામે દરમ્યાં અને દળરે લાશ લઈ પડી સહુકેવા દરમ્યાની વાત શું તમે શ્રી તમામ જો ગેરા રજે તો સીધાને જાણે નાખી કવી અને એને જ માટે પચિનીને સજાની બાજમાં કાળાવુ થયું હતું.

આ રૂપની જાણનામાં જાણીએતો જાતજાત પક્ષ સજાની ગમે જે સજા જાણ જેમની વચમાં નિર્જન પ્રેમની ધાર વહેવી હતી, એક રૂપની રેખા તેમની વચમાં આવી અને જાણના પ્રાણ લીધા. મહિરમ અને કુસમાની વાત તમે શ્રી નહિ ગયા છે. કુનિયાના તમામ સમયોના મૂલ્યે કિતરોને જોશો તો તમને જાણી છે જ્યાં ગયાએ માત્ર જે જ જોએને જાણે થયા છે. રૂપ અને રૂપિયા. રૂપિયાની પાછળ પાસલ અને જાએને જુએ જુએ છે તે રૂપની પાછળ દોરાના અને જાએને પક્ષ કાઈ કમ જાતનાચરે થઈ નથી સ્વીએના જીવનની કથાએ આ વાતને સ્વીકાર કરે છે.

રૂપની તરફથી માનવી સિદ્ધ થી પક્ષ લાયકર છે સિદ્ધિ નિશ્ચયે સોલ્ડને જાણ જાણ છે પક્ષ શીલને ખાતો નથી. પક્ષ આ સોમ્ય કહેવાતો માનવી તો સોલ્ડ અને શીલ બનેત લાભી જાય છે. કિરલે રૂપિયાની વજાની સાથે સાથે તમે રૂપની વજા પર પક્ષ નિયમન (Control) કરો.

સોલ્ડ જ સર્વ કાઈ છે એવું કાઈ નથી. કુનિયામાં એવી બાંધેને પક્ષ પૂનર્જ છે જે જાણથી જોડેલા હતી. પક્ષ તેની પાસે અતરતું સોલ્ડ હતું મહાકવિ મહિરમ, જેમનું સાહિત્ય ભારતને માટે ગોરવ ભેગ જેવી વસ્તુ છે. માત્ર ભારતમાં જ નહિ પક્ષ વિદેશમાં પક્ષ જેવા સાહિત્ય પ્રતિષ્ઠા છે. આજે જેનાં નામ ઉપર મોટાં મોટાં સમારોહ જોઈ કરવામાં આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સોલ્ડ ઉપર છે. રૂપ તો એમનું કથું હતું કે તેમની પોતાની ખૂબી વિચોલમાએ જ તેમને નીચે પાછો દાખ

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જિએ ભાવ આપી તે ખરીદ કરો છો કાયલની પાસે કયું સૌંદર્ય છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જાય છે ? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જિએ ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં સ્થામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા સ્થામ હતો જ્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હાથમી (Negro) એ કહ્યું છે કે-હું ખાઉ છું, કમાઉ છું, લઉં છું, આપુ છું, સાલળું છું, સલળાવું છું, કોઈને હું મારું છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉં છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બગલામાં મુલતાની કુટુંબ છે. પડોશની ઓફિસમાં ગૌવર્ણના લોકો છે જ્યારે હું તેમની સામે જાઉં છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાંબુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી ઊતરી જાય છે કાળા મરીની તેમજ નર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી ! એટલા માટે તો તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુંગા-વાળો રંગબેરંગી કુંગાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર જમો હતો તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુંગાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જિએ જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુંગામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ જડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુંગો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ જડવા માડ્યો બાળકો જાણેલા તે કાળા

છોટાચોટા પૂઠા- શુ આ કળા રમના કુખો પલ્લવીના રંગના કુખાને
નેરસી ન કીચે પહેર્યો નરો ?

કુખાવાળો હસીને કહે- કાળો શુ કે પોળો છ, ઉપર ચઢતી
ચકિત તો રંગમાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં એક બરવામાં આવશે તે
ઉપર હોડી ચઢશે "

હવે તમે સમજી ગયા હશે કે કીચા આવવા માટે રંગ કે રખી
નહિ પણ સદગુણોની આવશ્યકતા છે જેન દર્શન હોયે ચઢવા માટે આત્મિક
વિકાસને મદદર આપે છે સરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત ગૌતમસ્વામીએ કમળાન મહાવીરને પૂછ્યું- પ્રભુ! ક્યા
કદવાળાને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? સાળા સરીસ્વાળો નહી મેઢામાં નહી
નરો કે દૂધ સરીસ્વાળો ?

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું- પાંચસો પુત્રપત્ની બરવાકદવાળો પણ
મેઢામાં નહી શકે છે અને બહો દાસની કમવાળાને માટે પણ મેઢામાં હો
પ્રાપ્ત છે "

આત્મકમાણુને માટે સરીરના કદની પણ જોખણ નથી પણ રંગ અને
સીદ્ધિ તે દુરની વાત છે તે તો યશુના પ્રમાણુને પૂછે છે કે તમે શુક્રેને
ફેટમો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સદગુણ ન સાધ્યો સફાર છે તેના વિના તો મન
મણિધર સાધ્યા ગેવો છે એક સાપને મેઈ મણિમય બસ કારોથી રણચારી
બહો સાવે અને તમારી વચમાં મોં તો તમે તેનું સ્વાગત કરીને! કે
પછી કમ્યા થઈને કાનવી નરો? સાપ બસે મણિઓથી રણચારો દેવ
તો પણ કાઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે. એ ન પ્રમાણે કુકલ્પી માનવી બસે સખન
દોષ જ્યાં તેને કાઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદણ કાવા સાવક તો યુવો છે કારણ કે તે કરી પણ નાથ પામવ
નથી કુકલ્પી જમાણ છે કારણ કે તેનો નાથ માથ છે જનુન મૂળી
વિમોહરતિનો માનવી હતો. તેને સેકે માનવીઓના પ્રાણ લીધ પાઉ
જ્યારે તે પ્રભુ મહાવીરના ચરણે પડોવ્યો ત્યારે ફેટમો પડાઈ ગયો? તેને
તે ના બંને એ નો પણ મન બદલાઈ પ્રભુ તેને કપાને ન નહિ,
રતિઆને બે બહો નાખી વિમોહરતિ નષ્ટ થઈ ચઈ કારણ કે તે જાતન
દત્તી તે રમન બદિસ અને કુકલ્પીને લીધુ અને તે કપાને "

તેની સાથે ગદી સાંતિની ઢાળોમાં અને અગાતિની જવાબાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન છોડ્યો.

ઈસ્લામ મંત્ર છે. પણ તેના સદ્ગુણો મરના નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દેશ છે. ઈમર્સન કહે છે—“કબરની મારીમાં મારુ શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણનું મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરો ગયા પછી તેનું ખીલુ મોત ક્યું હશે ! ફક્તમા ન્યા મુધી સુગંધ હશે ત્યાં મુધી તે ગળામાં ગોલગે પરતુ જે ધડીએ તેની સૌરભ ખજાસ અર્ધ, પછી તેનું મ્યાન પણ કયા હોય છે ? મ્યુનિસિપાલિટીની ડ્યારાની પેટીમાં.

એક ગિયે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ ! મનુષ્ય શું છે ?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક મારીનું ઢેક છે ન જાણે કયા અને કયારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાર, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે ? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરલ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મૃતત્વમાથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા ઊંચે ચઢ્યા કે દૈવત્વ મળુ નાનું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો પાઠ લખે છે, તે તેમને માટે વહનીય બની જાત પણ જ્યાં નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ કયા ?

તમે કપડાંનાં પૂજારી છો કે ગુણોના ? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જીએ તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે ? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા ! કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ ? ખીજી તરફ ખીસકુલ લપકાળ ધ કપડામાં કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો ઊંજળા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ ? એવું કાંઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સજ્જનતાની કસોટી છે

સ્વામી વિવેકાનંદ, જ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે ભગવાં વસ્ત્રો, સાથે

સાથે હાથમાં દડો અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી મીઠામાંની છાક ખા
માન્ય નવા હવા તેમનો પહેરવેલ અમરિકનોને વિચિત્ર લાગતો હતો.
તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પશુ કરવા હતા. એક મહિલાએ પોતાની સાથેની
બકિતને કહ્યું- જોયું ! કેવો અને ખો પોતાક છે ! સ્વામીજી આ વાત
સાંભળી ગયા તેમણે મીઠાચી નવાજ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપડો
જ સજ્જનતાની કસોટી છે. પણ જ દેશમાં કું રહે છે ત્યાં સજ્જનતાની
કસોટી કપડાંથી નહિ પણ ચારિત્રથી થાય છે "

પણ જાણે તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાધું તે ખેલે ખેલે ?
કપડાં તો સારાં હોવાં જોઈએ. કારણ કે તેમથી ઈજ્જત મળે છે. કારણ
કે ચારિત્રની કસોટી કપડાં છે. પણ ચાલુને કટલી ઈજ્જત મળી ? કેમ
તેની પાસે કપડાં નહોતાં ? કપડાં છુ રાખવાથી પોતાક તેના દરેક કપડાં
રહેલો હતો. અને ગણમાં મોટીઓના હાર પણ હતા. જ્યાં તેને ખર્ચો
ઈજ્જત મળી ? ઈજ્જત કપડાંથી નહિ, ચારિત્રથી વધે છે.

ધન સત્તા અને વિદ્યામાં પણ લગાડ છે. દુનિયા તેનો ખાદ્ય પણ
કરે છે. પણ તે કામગીરી નથી. ધનવાનને ખાદ્ય તેજ કરશે, જો તે
પાસેથી કંઈક લાભ લેવાવળે છે. સત્તાધીશનાં સ્વાગત પણ કંઈક ભલે અને
કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે. વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં
સુધી જ છે. જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેલો છે. પણ સજ્જનનું સન્માન
સ્વર્ગ થાય છે. તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી ભગવાન
ભાવના. સદગુણી પુરુષને દુનિયા ખરા હલવાથી ગ્રહે છે. જ્યારે મીઠાચીને
ભલે ખાદ્ય પ્રયોજાને કરશે.

મીઠાચીને જ્યાં હતા અને માનસિક મધુ પણ ગમે હતો. પણ
પ્રાધીકૃત્ય જોઈ જવાનું સમાચાર સાંભળતાં જ જાનવામાં એક તોફાન મળ્યો.
જાણે જ્યારે માનસિકને જ્યાં લઈ ગયા તે ક્ષણે પણ વિરોધ ન કર્યો.
આ સદગુણી પૂ નની જ વાત છે. સંપત્તિથી પણ સદગુણની પ્રતિષ્ઠા મક્કમ છે.

તમારે ૨૫, સત્તા અને સોને જાણે જોઈએ છે. પણ કોની કોઈ
વિચાર ક્યો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે લાભ નથી
જોઈતો. હલવામાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી.
જ્યાં સુધી હલવામાં સંસ્કૃતિમયતા ઉપસાવતા અને કામચોદતા ન આવે ત્યાં
સુધી મારે જાન નથી જોઈતી. તેમ જ જ્યાં સુધી જાણેમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી યોગ્યતા આત્મા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળશે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અકાર, માન અને વિનિગિયા (વિનયેચ્છા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણમા, મેવા, દયા, દાક્ષિણ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે હીક જ કર્યું છે કે રૂપને શું જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, બગળ માણુઓ પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ જોડી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણસ મેદાન મારી જાય છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાપા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું દ્વણ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત બીજી પણ કહી દઉં ભાપણું નહિ, આચરણું જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઇચ્છાથી વિરુદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાલુ લગ્ન ભાપણું આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શું કામનું ? એ ભાપણું શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણું નહિ તો બીજું શું ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી પ્રાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના બીજાઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજીવનું પ્રવચન કરતવ્ય-પાલન સાથે સમય ખરાવે છે જીવનમાં તેજ બંધિત સફળતાને વરે છે કે નેણે પોતાના કર્તવ્યને પૂર્ણ કરે. આ તેજ માનવી ચક્રનીનો મારક આકાશમાં બેસી શીખે છે. માણસની જેમ પૃથ્વીમાં તરવાં શીખે છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ઘાતાં શીખે છે. બેશીખેને (વિમાન) પંડુખી અને (દ્રુત) વડે એણે જળ, વન અને નદીને મારી લીધા છે.

૧. વિદ્યાને માનવને આકાશમાં બેસવાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને આ પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં? માનવીએ દૂરની વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિકટની વસ્તુઓને જુદી રચે છે એક વિદ્યાર્થી સાથે નજીક ધરા અને પૂજે કે એમાં હિમાલય ક્યાં છે? વિદ્યાર્થી ખાંચળી કપાડી ઝટ બતાવશે કે આ સહો હિમાલય તમે એને મજા સિધુ નહીં મારે પૂછો તો તે પણ બતાવશે પણ ને એને પૂછો કે તારા શિક્ષકનું ઘર ક્યાં છે તો એ આસપાસ નેચા સાવરો ખાંચી હિમાલયને મજા બતાવનાર વિદ્યાર્થી પોતાના શિક્ષકનું ઘર બતાવી શકશે નહીં શિક્ષકનું ઘર નજીક છે કે હિમાલય? પણ માનવ માનવીએ દૂરની વસ્તુ જોઈ છે નજીકની નહીં.

કર્તવ્યસના વિદ્યાર્થીને પૂછો કે સિંહ દર ક્યારે મૃત્યુ પામે? તો એ તમને તારીખ અને વય પણ બતાવશે પણ તમે એને પૂછો કે તારા ઘર ક્યારે મૃત્યુ પામ્યા તો એ નહીં બતાવી શકે. એના દાદાને મમી વધુ સમય થયો કે સિંહ કરને? આપણે દુરસ્થિત વસ્તુને જોઈએ જોઈએ પણ આપણી જ નજીકની વસ્તુને જુલતા જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ પતિનું અતુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જે કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે દુખના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે. પતિ-પત્નીને તજી શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તજી આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સભવ નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે ભય કર ઝંઘડો થાય અને પુત્ર માતાને મારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્ગુણના છે તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે. એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઢ કરાવેલ તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે કરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાપ કિસકા વાપ ઔર અગ્નિ કિસકી મા' અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવો ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાપ પણ બાપ બની શકે છે.

જે વ્યક્તિને પોતાના કલવ્યનુ જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
જતાં પણ સમાન છે અને જે પશુએ કર્તવ્યને જાણી લીધું છે તે પશુ
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જટામુ પક્ષી હોવા છતાં પશુ
રામાયણનાં પૃષ્ઠોમાં અમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના રક્ષણ
કા? પોતાના પ્રાણો અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના પહેલી છત્રીને
વ્યસવવા સાડુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી સક્તિ સાથે તે નિઃશસ્ત્ર વૃદ્ધાથ એક
પક્ષી હતો પણ કર્તવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોશ પૂરી રહી હતી. રાક્ષસ
હાથે એ મરાયો સ્થૂળ દષ્ટિમાં તો એ મરાયો પણ જીવનના કલવ્ય-કેતવ્ય
એ સુવંદ્ય માટે અમર જ રહેશે. એટલે જોણે કર્તવ્યને જોતાપણુ છે તે
પશુ-જાતમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊડ્યો છે અને જોણે જાત-
જીવનમાં કર્તવ્યના જ્ઞાન ક્ષી છે તે મદ્ય-માનવ છે

વિદ્યાળ-કાપ પ્રાણને વંચીને પણ જોણે કર્તવ્યને પાઠ વંચ્યો નહો
તે જાતના છતાં સ્ત્રોતો છે પણ હોવા છતાં પશુ છે જાન હોવા છતાં મહેજ
છે આંખો હોવા છતાં સુરદાસ છે

હવે આપણે વિચારીએ, કલવ્ય શું છે? એમ તો કલવ્યની મેઝા
વ્યાખ્યાએ છે માનવીનું પ્રત્યેક પ્રિયિત-સાડુ-કાપ કર્તવ્યની અદર અપી
જ્ઞ છે પણ એ પરિભાષાઓમાં કર્તવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે
એક નાની એવી પરિભાષામાં જણાવના એક કવિએ જણાવી છે

“મારમન પ્રતિકૂલાનિ વરેણાં/ન સમાચરેત્” ॥

જે વસ્તુ આપણા મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાએ માટે પણ
આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કલવ્યનો સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા જ
અને આપણે જરા વિસ્તારપૂર્વક વિચારીએ. કર્તવ્ય તે છે કે આપણે બીજાએ
સાથે તેવો જ વ્યવહાર કરીએ જેવો કે આપણે બીજાની પાસેથી અપેક્ષા
રાખીએ છીએ. બીજાએ પાસેથી ને આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અપેક્ષા
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ ફરજ છે કે આપણે પણ તેવો
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે જે તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાએ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે ને મનુ-અમાતુ પાણી પી રાખ
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે કોઈ આપણને ગણા ગણાય કરે છે
એ આપણને કહી શકે છે તેમ ગણા-ગણાય બીજાને માટે મોટી કે
કોઈ શકે!

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરેખર જાણાય છે તેનો ખીમને માટે પ્રયોગ ન કરો. કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ ચળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ ચળકી રહી છે. જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-ફરજનું જ્ઞાન. મેળવે કર્તવ્યની ભૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે. ફરજ બળવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહીં કરે. સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહીં. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની ફરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે.

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે ભાગેડું વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને ક્યાય શોધ્યો નહીં જડે. પછી ભલેને તમે હાથમા ફાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો. રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો. લાલુ-પહોળુ સામ્રાજ્ય હતું. સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું. પણ આજે જો તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ ખોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઇતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી. હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણા સમાપ્ત થઈ નથી.

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સમ્મતાનો એક નિયમ છે કે જે વ્યક્તિઓની લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો. જોઈ એ અને ફેટલીક વખતે તમે પણ કહેના હો છો કે ખીમઓની ખટપટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ! વાત તો ઠીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનું પૂતળું બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહીં પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે.

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુદ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે અને કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે. ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કર્તો તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સજીવ પ્રતિષ્ઠા છે. ફરજના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિરાજ સામાજ્યનો ત્યાગ કર્યો હતો ત્યારે તદ્દલ અને હૃદયમાં નાનકડા જળજળે પણ તબો. એક દિં એવો પણ સમય આવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર ચડવું પડે છે.

કિશોર શક્તિ ઉદ્યાનમાં હૃદય ચૂંટવા જાય છે અને કાલો નામ એ નામ બાળના પતને આજોડે ડાલે છે. એના બાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની જાડ તારાને આ ખજાર પહોંચાડે છે. પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વજ્રવત્ જાય છે. એ ઉદ્યાનમાં આવે છે. રોહિતના કબરને જોઈ માતાનું હૃદય રક્તી બેઠે છે. આંખોમાંથી ચોંધાર પાણી વહી રહ્યાં તે હૃદય હજાર ધારાઓમાં રડવું. પણ એ સળને ઢાંકવા માટે ફરજનો એક ટુકડો પણ એની ઘડે નહોતો. આંધી સાંધીના ટુકડામાં પોતાના સાથને લઈ રમવાને જાય છે. તે સળની અન્તરેષિ કિંમત માટે જ્યાં લાકડાં ભેગા કરવા નય છે કે પાંખવે આવી મેઈએ એને રોકી. પહેલાં આંધીના વેશ ચૂકવવો પડે પછી જ સરસર કિંમત કરી શકશે. તારાએ એક કણ સામે જોયું મધ્ય રાતના મનધોર અધારમાં એક પુરુષ સામે જોયો હતો. ફરજ સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો. તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોત તો તમને મારી હૃદય-વ્યથાને અનુભવ થાત. મારા કાળજીનો આ ટુકડો જમીન પર પાથે છે. એના સળે ઢાંકવા છાત્ર પૂરું ફરજ પણ નથી પણ એક ઢાંડે એના પણ કાળજી અમર્ય હતો. રાજમહેલમાં જ ગયો, સોનાના ધોળિયે ઝુમ્યો. કે જ્યારે એના પિતાનું કાળજી સૂઈની જેમ ચમકવું હતું. પણ એને ખજાર હતી કે આ સૂઈ-ફૂળના રાજકુમારને ફરજનો ટુકડો પણ આજે નસીબમાં નહીં હોય." સામે જોયો વ્યક્તિએ પૂછ્યું.

કેણ? તારું નામ તારા છે.

અને તમે સૂઈવરના સમાટ હરિશ્ચંદ્ર? તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો અને તે જ વખતે વીળી આકાશમાં ચમકી. અને એક મીનને જોયા વર્ષોથી વિખૂટા પડેલા એ પ્રાણે મળ્યા પણ કેવી કડવું ધડકો.

સામે પુત્રનું મહદુ જોયું ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનું દિલ દ્રવી ગયું. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “ દેવી મારું હૃદય તૂટતું જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી. ”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની ભીષણ ક્ષણોમા પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમા કુસુમની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનું મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનું નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા જ્યારે ‘બરમદા દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાનું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે ‘નાની આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી એને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનું રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમા નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમા પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ ‘તો કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મંજૂર બાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યનો શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામા પારગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનું મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમા કુખતાને બચાવી લઈને તરવેયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જડશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામા જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામા જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।
ऐसे तो पशु-सम जीकर के, लाखों नर मर जाते हैं ॥

જીવનની સુરભિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમા છે કર્તવ્ય-પિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મહાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાથી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમા એ મહેકે છે એને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુમધ-પુત્રાણનો ખ્યાનદ કાઈ સર્વ સ્તુ છે કે તો
કાઈ એની સ્તુતિનાં ગીતો સખી સ્તુ છે કે કુદી ? તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠા
સાવ એકાન્તમાં પણ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન તેવી જ દહતા તે મહામહા
કરતી હોય છે ? ની કે દળશ માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે એ
એની ચિંતા નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાણા એના મને પડે કે નહીં
કાવા વૃદ્ધ એને ઊતારવા પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોત-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે
જાને એનું સાચું જ પરિપાલન કરે છે તો એ દેશ કદાચ આગ્રહથી હશે
એની તમે કહ્યા પણ નહીં કરી રહે તમે કાઈ પણ સ્થિતિ રહે તે
હોદ્દા-પદ પર રહે તમે ઓફિસર બનો જાણવા મિનિસ્ટર-પ્રધાન બનો
જીવામાં જીવી ખુશીએ તમે એસો પણ તમે પોતાને તો ન જ સહે
તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુવ-તાનાની જેમ તમારા પશ્ચિદેશ કરતી રહે.

નાગરિક એ પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાજર ભૂલે છે એ
પોતાની ભૂમીધનુ યાન મેળવી છે તો કે માત્ર હું કે નગરની બહુ-
મરી અસુવિધાઓ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ રહે છે એક વેપારી કે
તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને યાદ રાખવું નોઈએ માલક પ્રત્યેક
ઈમાનદારીને ખોલી રાખવી ન નોઈએ નાણાંના વટોળમાં અડકવું રાખવું
ન કરવું નોઈએ, એનું રણ તેઓ જરૂર જાણવાદે પણ એના મૂળે છે
ન જ ઉમેરે વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું નોઈએ કે માલકના સ્થિતિ
એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ બીજી ન જાય સાથે જ એ વિશ્વાસને લીધે વેપારીએ
એનો અનુચિત જાગ્રાજ સાલ પણ ન લેવા નોઈએ.

વસ્તુના ઉચિત-યોગ્ય વિનિમય (સેલ-ટેલ) ની જવાબદારી દેશી
-વર્ગ ઉપર છે સાથે જ એના પર પ્રજાના સ્વાસ્થ્ય જાગ્રાજની જવાબદારી
પણ બારી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મગજમાં નોંધવું
પ્રત્યેકી જાય જાને ખાસ પદ્ધતીમાં અનુચિત ચિમ્ત-નિશાપટ કરે છે એ
જખાસ વસ્તુઓને સારા-સુદર લેખસો સમાવી લેવે છે તો સમાજનું નોઈએ
કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી જાને પરિણામ એ બહાર
કે મગડેલી વસ્તુ જાનનાં પેટમાં જરૂર જાને સ્વાસ્થ્ય-મન નષ્ટ થશે જા એ
જનુ મારી દિશા છે જાદિ સાના ઉપાસો જા ક્રિસા લણી પણ કાંઈ બદલ
દેશે ખરાઈ

એક વ્યક્તિ ઝોકટરના પદે છે ગગી પ્રત્યે ઇમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્રરમા-લોભમા ને એ રોગને લખાવે છે તો સમગ્રવું નેઈએ કે, એ ગગી સાથે અન્યાય કરી રહ્યો છે કોઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યતા પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણીમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહો ન્યાયના ચક્ષુની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ આદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હલ્કા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન નેઈએ

એક મત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાધે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું ભાગ્ય-ધડતર એમના હાથોમા મોખ્યુ છે નેતા ને પાછો પડે છે તો સારોય દેશ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નભાવીને ચાલવું પડે એણે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું નેઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે

કોઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશરો હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણુ રાખવું નેઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઇમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે બ્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ઘરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારનો દરેક સદસ્ય ને પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ઘરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળકડ સૌથી વધુ અનુકરણુ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા ને ઉદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર જિતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા હતી તો બાળક પણ વિશેષરૂપે સોની જ નીકળતો. માતાને
હતલ્ય છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સરકારો સંચે
પુત્રને કાચર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોટું અહિત કરે છે.

માતાનું હતલ્ય શીખવું હોય તો મહાલક્ષ્મીના હાથથી જો કે જો
પુત્રોમાં વૈરાગ્યના એ સરકારો સીધા કે મોટા મતા હોય પુત્રો વિગત
તત્ત્વવેદના સત બન્યા. આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત
તેની કશી ચિંતા નથી પણ ઓછામાં ઓછું એને વિશાળહૃદી બનવ તે
જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તક
મુખી છે પુત્રની ઈશવશ્ચીનો. ક્યારે ને જુવાનદારી એના પર જ છે. જો
જ્યવવાના વિચારથી જો એ પુત્રને ઈશવશ્ચીથી વચિત રાખે છે તો એ
કર્તવ્ય-પાલક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કર્તવ્ય છે કે પોતાના પુત્રને
વિદ્યાનોની પહેંચી કરોળમાં મેસવા લાગે બનાવે. પિતાનું કર્તવ્ય શીખવું
હોય તો એણે જોઈએ હોય છે જોઈએ પોતાના પુત્ર પ્રત્યે જેવું વાતવ્ય
રેવું પોતાના નાના પુત્રના અમૂલ્ય ઝેર વૃક્ષી વૃક્ષી નાખ્યું માતા-પિતા
પોતાના બાળકને મનોરંજનનું સાધન ન માને. મને ત્યારે જુદું જુદું જ
છે કે ત્યારે માતા-પિતા મનોરંજન ખાતર પોતાના માસુમ નાના બાળકને
લક્ષ્મી વાવ પૂછ્યાં કરે છે બાળક ત્યારે પોતાની તોતડી લાપમાં કંઈ
બોલી નાખે છે ત્યારે મા ને બાપ બન્ને હસી પડે છે પરંતુ આ બે કલુની
હસી બાળકના જાણના પાયાને મજો નબળો બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં
પણ કંઈક કલબ્યો છે. પત્ની હજી ધરમાં રાહલા ધમ્મા સારુ જ બની
નથી. એ ધરની સ્વામિની છે ધરની બાળક રાખવી એના હાથમાં છે.
ધરને સ્વયં માં દેસી નાખવું એ પણ એના હાથમાં છે તેમ સ્વયં ધરને
નરકાચાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે પણ પત્ની બનવી નારી
એને જ કહીશ કે તમે જો બનાવી શકો તો ધરને સ્વયં બનાવો, પ્રેમની
એવી ગયા વદાવો કે જોમાં મધો દોષ, ઈર્ષ્યા અને કલક-ક કાલ પ્રાપ્ત થાય.

ધરની સુખવચ્ચા સિવાય કશી મટે બીજી પણ કલબ્યો છે જો એ
કાઈ વકાવની મલી હોય તો તેણે એ જેવું જોઈએ કે એનો પતિ ક્યા
જુદા પ્રેમ તથા લીને નથી ને! હોના સોને ક્યાં નાખવું તો ખૂન કરશે
નથી ને! સંદીના હજુજીવનમાં કાઈ બન્ય તો મુજબમાં-મુશીબતમાં

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈ લોનની સાડી બદલ પેલી બાજુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈ એ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુટી જોડે એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈ એ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ મૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો, પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિષવત્ લેખાવું, જોઈ એ મારી માતાઓ બરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દા'ડો સગવટ પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈ એ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈ એ ધરની ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સત્તાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહી પણ પૈસાના આગમનદ્વાર ભણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રમાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રમાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈક કહીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી મૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના ઢગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગે ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચાલે છે એટલે અમને પગે ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની બળત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ધરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ધર ચલાવવાની કળા પણ આવડવી જોઈ એ પતિની આવકને અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈ એ નહીંતર બિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ધરમા

ખાતાં જ સ્થાન લેશે. ધરની ધણી-ધરી બાવક કીઓને ફેરવેલ પ્રસ-
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

મીનના ઘણા મુવદ્ધ અવિવાહિત રહેવા સાચા ત્યારે એક બ્રિજને
એમને એનું કારણ પૂછ્યું એક મુવક બોલ્યો કે આમરી પડે એક ફેર
નથી કે ખમે ખની માટે એની ઈચ્છિત ફેરવેલ સાધનો જુટાવી રહીએ
આ ફેરવની બચાવી તરૂ બાવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ મોંઘે
વાળો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રાજગરોજ થતા સંકષોથી મુક્ત
બન્યા છીએ.

તો નારી અથવા ફેરવની ગુલામી અને છે ત્યારે ડુવ મટે એ
એક પ્રમુખ બની જાય છે ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સમાર જાપ
નાવવો જોઈએ. સિવનાથ શાસ્ત્રી એક બહુ મોટા પંડિત થઈ ગયા. સરસ્વતી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરંતુ લક્ષ્મી કદ દત્તી. જીવનની અસર-
માત્રના સાધનો પણ તેઓ સરજતાપૂર્વક જુટાવી રાકતા નહોતા. નર્મણ
જાણે અરીસા જેવી નાની-થી વસ્તુ પણ તેઓ વચાવી રાકતા નહોતા.
એક દિવસ એમની ખની વાળ ઓળવા બેઠી સામે પડ્યી ભરેલી મળ
રાખેલી હતી. એમાં પ્રતિબિમ પણ હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. સાક્ષીએ જોયું તો વિદુષી પત્નીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર વજન
થઈ ગયા. શું મારી માતાઓ આ વાતથી કંઈ શીખશે? ના સાદાઈ છે
ત્યાં સંક્રમ છે ફેરવનાં ખર્ચા સાધનોને તદ્દ વમે સાદાઈ અપાવશે તે
ધર મજામમ બની રહેશે.

પત્નીના કર્તવ્યનું વિ ક્ષેપણ કરતાં કું મણુ કહી ગયો. પત્નીનાં કર્તવ્યો
છે તેમ પ્રતિ માટે પણ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની બધી જ જવાબદારી એમની
(કીઓની) નથી. એમાં મોડે ભાગ તમારો પણ છે. પ્રતિએ વિચાર
જોઈએ કે મારી શક્તિ-બાવનાથી પત્નીને આસુમાં સારવાનો વખત તે બાવતો
નથી ને? એણે માથા સાડુ પોતાના પિતાનું ધર હોય છે માતાનો મમજા
બોલો હોય છે. એમનો પવિત્ર પ્રેમ આરા ખાતર હોય છે માટે માથા
જીવનથી એના દિતને કેસ પડાવતી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી તમાર ને સેવાની મર્તિ છે. જીવિત શરીર પ્રત્યે પ્રેમ
રાખનારી કીઓ તો સર્વજ્ઞ મળશે પણ મુનુ પછી પણ પ્રેમની બોલત
જીવની રાખનાર કીઓ દુનિયાના બી ન કોઈપણ ભાગમાં તમને જોઈ
નહી મળે. ભારતનો ઈતિહાસ બતાવે છે કે દ તરો કીઓ પ્રિય નામે
સની થઈ ગઈ.

પણ એક વાત પૃષ્ઠ ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણપાણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ખોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ ખાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરો કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીનુ લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિન્યાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિન્યાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિન્યા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીનુ લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો “તો પુત્રપર પરાના આધારે કાણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી બ્રહ્મચરિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભાવી શકે ?” આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-કરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ધરમાં પ્રેમગંગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

પ્રભુપ્રભુના પાવન સ્વરો અદ્યો આપી રહ્યા છે કે આપણે એકને
 નોંધીએ. જ્યારેની કુનિયાને જાતે વાર આપણે નોંધી છે, પરંતુ હવે આપણે
 આપણને પોતાને નોંધી જાણીએ શીજની આશીર્વાદ આપણે, અનેકવાર કહી
 છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આશીર્વાદ કરીએ અને એકને
 પૂછીએ કે આપણે કઈ બાજુ જઈ રહ્યા છીએ ? આપણી દેશી ગરિબી
 શું છે ? આપણે નોંધીએ કે આપણે કરવા લાગ્યું, કાંઈ કેટલાં કાંઈ છે,
 અને ન કરવા લાગ્યું કેટલાં કાંઈ છે મનુષ્ય કરવા લાગ્યું કામ કરે એ
 તો સારું જ છે નહીંતર તે ન કરવા લાગ્યું પ્રભુજી, કરી જાય છે એ
 એક કવિ કહે છે

રાત્રે રોજ વિચારે, જામ કમાયા શું જાણી રે
 કરવાનાં શું શું કાંઈ કીધાં જાણકરવાનાં શું તણ દીધાં ?
 પ્રવશ પાપમાં વધેલ બાજુ છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ કેટલું સુદર કહ્યું છે ! તમે દરરોજ સંજ્યાએ દિશાન કરવું
 જોડો છો. આ ? વિવરણમાં કેટલું કમાયા અને કેટલું ગ્રામ્ય ? એક
 અંદાજનાં કુદ્દમજોનાં દિશાન તમે રાખો છો અને એવો દિશાન રાખવો
 મારે દેહસેના પ્યારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છો. પરંતુ તમે જાણો
 દિશાન પણ કદી રાખ્યો છે ? રાત્રે તમે વિચારજો. છુલ્કની આ કપાળે
 કેટલો લાભ થયો છે અને કેટલું નુકસાન ?

જો દેહની વેજર સામે આસતો નથી તો તે જોને મારે ખૂબ વિચાર
 કરે છે કે કુદ્દમ આસતી કેમ નથી ? કુદ્દમ ગરીબાં પડે છે એટલે જ્યાં
 સારે કામને દેખ તો સારી આસે. આમ આકાશને જો તેવો નથી. આમ

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને વિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “ સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજીવન જવું છે ” આગમવાણીમા કહ્યું તો—

“ अकल्पं परियाणामि कल्पं उवसंपवज्जामि ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકલ્પ અર્થાત્ અનાચરણી તત્વોના પરિણામ કરું છું અને કલ્પ—આચરણીય વસ્તુઓ સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનો કલ્પ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકનો કલ્પ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સદૌષ પરંતુ એને, કલ્પતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સયમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કાઈ પણ વસ્તુ એને કલ્પતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનો ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દૃઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેનો એનો આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે. સુયોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય બોળા ભક્તોની ભવુક્તાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની શકતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્યાં કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ બિદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિદુઓ વહાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ કયું છે ? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વ પ્રશંસાના એ પુષ્પો વરસતા રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે
ને સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે અતિમાં છે. અનુભવીઓની
નિરક્ષી જાને પ્રશ્નનાં પુષ્પો એક સંજોગેતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ
કે તમારે જો આવું જ નોંધવું હોય તો તમે જેવની પસંદગીમાં જુદા
આધી છે તમને સ્વર્ગ કરતાં સંજોગીતિમાં ધણી જ સરળતાપૂર્વક આધી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નનાં ફોનો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે અમરતા
મહાપુ અતર અને જાણની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થમાં
આ જ સાધનાનાં ખર્ચા ફળ છે સાધના રૂપી રક્ષણી આ વાત આવી છે
ત્યારે મને મારા પાવન ગુરુદેવ શ્રી કિરનસાદશ સાની વાદ આવે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શુ એમની સરળતા હતી
અને શુ એમની સમતા હતી. એ મારા સદ્ગુરુદેવે પોતાની નિંદ્રામાં
હી છળાપટ આપ્યું નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જા
અને દેવની વૃત્તિ એમને સ્પર્શી પણ શકે નહોતી. પ્રપચ્છ છે એ તેમણે
જાણ્યું સુધાં નહોતું કે જાણ્યું છું ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સમજ
જીવનમાં એક કાર્ડ પણ લખાવ્યું નથી. અતર અને જાણની આવી એકતા
બીજો દેખણે શીખવા છતાં પણ અવિચલ જ નોંધ મળશે.

ક્યાણની મહત્ત્વ સરળતા અને અર્થતર-જાણની એકતા ન્યાં સુધી
આપણામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના આપણા રક્ષ પર ફળ આવતાં
નથી. પછી કહેને મેઘાં વરુઓ પહેમાં ન હોય કે જાણ સિદ્ધિઓ પ્રદીપે કરી
ન હોય. હાં તો કે મુનિના કલ્પની વાત કરી રહ્યો હતો. મુનિ પોતાના
મતની અર્થમાં સિદ્ધ રહે મહામતોની એણે જે પ્રતિપા લીધી છે અને
દહતાપૂર્વક નકારે. એક બીજા વાતપણ બહી કહી દેવા છિદ્ર છું મુનિએ
કલ્પ ઉત્તર અને મૂળ ગુણને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉત્તર ગ્રુણ પણ
મૂળ ગુણને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ચરખા થાય છે ત્યારે મૂળને પણ
આપાત પડેવે છે અને તમે નોંધો છો કે નાની એવી ખાલી પણ વિચળ
કાચ થતને બદલાવી દે છે મારે સુધી ઉત્તર ગુણ પ્રત્યે પણ સ્વયં રહેવું
નોંધ એ અને ને દહતાપૂર્વક ઉત્તર ગુણને સપૂર્ણપણે નિશ્ચયની ન શો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ધજનનો સ્વીકાર કરી લે. એની આ દુગ્ધજન
દાખાને પાન જાની શી છે પરંતુ મૂળમાંની જૂઝ તો કહી શકાય કંઈ શી
નહિ. મહામતના જાણની ઉપેક્ષા કરતી નોંધ એ નહિ. આ જીવનની વૈભવ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સબધે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો. મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતાં નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજો જોશે હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જાય થઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ? શ્રાવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે ભૂલ છે શ્રાવક માટે પણ તેનો આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે શ્રાવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝન્યોના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન અને શ્રમણ નિર્ઝન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્ત્રોત વહી જઈ-બીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અદ્ધપારલથી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અદ્ધ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે શ્રાવકને કલ્પે નહિ બીજી બાજુ શ્રાવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોતે બીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવો માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી, સમો શ્રાવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

શ્રાવક અદ્ધપારલથી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે શ્રાવક છો તમે ઘણું ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર લખ્યા છો, થોડકા-બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ બીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાજુપહોળું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણું છું કે લાખો શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે 'ના' તમે 'ના' કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ઘણી મોટી-

સમસ્થા ઉપર વિજય મેળવી લીધા છે વ્યવહારમાં પણ એમજ કહેવાય છે કે ના પાડી દેવી તે સારુ છે પહેનેથી ના પાડી દેવી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચારો તો અહીં સુધી કદ્યું છે કે અંગ્રેજી સીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીખી શો એક માણસ કોટમાં બિંબો છે જગ્ગ અને પૂછે છે તે આ અપરાધ કમો છે ? જો તે હા કહે છે તો જગ્ગ અને સગ્ગ આપે છે પણ જો તે ઈશ્વર કહે તો જગ્ગ સગ્ગ ઈશ્વર કહેતો નથી કોઈ તમને કહે કે ચોપડામાં તમારા નામે હનગર રૂપિયા લખી લઈ અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હનગર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ મુશ્કેલીમાંથી બચી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું માનુ છું કે આવી વાત તમારે ચલે બહુ જલ્દી બિતરી જાય છે (સલામમાં ખળભળાટ)

પરંતુ બાનો મત્ર બધી જગ્યાએ કામમાં ન લેવાય. મુલ કાર્યોમાં ના નાનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મલક નથી. પરંતુ અગુલ અને પાપમાં કમોમાં નાનો મત્ર અવશ્ય લેવો જ જોઈએ આવો સ્વપ્ન માટે ના કહી દેવો જોઈએ. આ એક ના તમને સેંકડો મુશ્કેલીમાંથી બચાવી મેલે. ડેમોએ જો મંત્રોની સલાહ લેવા માટે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત્ર વિષમાં કામમ માટે રહી જાત બધારે રાવણના મત્રમાં સતી-સાધવી સીતાને પચવટીમાંથી છિપાવી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કહે એણે એ માટે જો ના કહી દીધી હોત તો એને ફોતેલું પણ ન થાત. આજે હનગર વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એનો એ અપરાધ ધિવાઈ રહ્યો નથી અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સ્કાંધ જનના માટે મારીઓને બોલાવ્યો ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને જો દુહતાપૂરક એક જ શબ્દ ના કહી દીધો હોત તો એનો ઉલ્લંઘન મત્ર પણ દુનિયામાં કલમ માટે રહી જાત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશે. ભારતમાં જોઈશો, રાવણની આ વાર્તા ઠાણ જાણે રીતે સંભવિત જાતે એના પ્રયે પણ અને તિરસ્કારનું વાતાવરણ એટલા માટે બહુ મધુ કે એણે નાનો મત્ર અપરો નહોતો.

નાનો મત્ર તો જલ્પો હતો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હનગર પ્રયોજનો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ નાના મત્ર પર આધાર રાખી નાનો મત્ર અપરો હતો સતી રાત્રીમાં રાજમતીનું અપ્રતિમ

સૌંદર્ય જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાંકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને બોગોની દુનિયામાં થોડાંક દિવસો વિતાવો. પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાંધીએ દૃઢ સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાંધી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

વિરત્યુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિય કારણ

વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝ સેયં તે મરણં ભવે ॥

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભર્યા વિષયો માટે તું તારા ઉન્નવળ યશને માટીના મૂલે વેચી રહ્યો છે એકી-કાઢેલી વગતુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તું મૃત્યુને જ બેટી લે

નારીનો આ ફિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જગી જાંચુ નારીને નાગણ બનાવનારાઓ આ જવલ ત દષ્ટાતથી કંઈકે શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાંણ માનશો?

હા, તો આ “ના” એ બે સાધકોને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યાં નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે અદ્રષ્ટિ દુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ઘણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને બિભો રહે છે તમે પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાવ્યા છે? ત્યારે એના જવાબમાં જ્યારે એના મોઝેથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે! એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના લવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” લાણી દીધી અને એના ભરોસે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ જ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત બની થઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મોરેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળા જશે તો તમે એને સજા તપાવ ૬ ઢા”માં બદલાવી રાખી હો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો તો દુઃસ્મન્યવદ્ વધી જશે. એક બાઈ તમારી પાસે કાંઈ લેવા આવે અને તમારો તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે તરત જ ઈન્કાર કરી દેવો જોઈએ જોથી તે પોતા માટે બીજી બંધવશ કરી લે. પરંતુ પહેલાં તમે ખોટી ઢા” પાડી એ વખતે તે રાજી પસુ થઈ જશે પણ જ્યારે પ્રસ્થાન આવે તમે ના પાડી દો તો તે તમારો યત્ન બન્યા વગર રહેશે અરે! હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર બદલાનાં શોધવાં પડે. ઉપરાંત જાણેર અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં તમે અસમર્થ હો તે માટે તમે ના જ પાડી દો તમે કાંઈ કિંમતી વસ્તુ અરીવા માગો હો પણ પૈસા નથી તો પહેલેથી ના પાડી દો કાંઈ નિમત્રણ ઉપર તમે જો સમજસર પહેલેથી રાજા તેમ ન હો. તે એને રજૂ કરે ના જ લખી દો આ નાનકડો એવો સજ્જ ના તમને જાતેક ઉપાધિઓથી ઉભારી લેશે.

હું પણ તમને એ જ કહી રહ્યો છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવાનું સીખી લો. કારણ પાપનો પ્રારભ પ્રાતઃકાળની જોમ સમકક્ષ હોય છે પરંતુ એનો અંત રાત્રીની જોમ અધિકારપૂર્ણ હોય છે. સીમામાં ક્રોધમાં મીઠી દોરમ આવે છે પણ એને આખરો તો તે કંઈ બાજરી. જસ એવું જ પાપનું પશુ છે એના ક્રોધમાં સોરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું આસ્વાદન લેવામાં આવે છે ત્યારે મોં કપ્પુ થયા વિના રહેતું નથી.

કુભાર બાકી વડે જાકને ફરવે છે અને પછી પેલી લાકડીને જુદી કાડી લે છે પરંતુ પેશું ચક્ર તો વેચને લઈને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ રીતે જાત્યા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને લઈને સ્તુતિ સંચારમાં પરિવ્રમણ કરતો રહે છે. પાપની પરિણતિ જાત્યાના સ્વભાવને વિશ્વાસ હતી થઈ ત્યારે જ જાત્યાનો સ્વભાવ ઉર્જાગતિ કરવાનો છે જાગમ કહે છે.

ઇર્ષ્ય શતિ ધર્માણો જીવા ॥

ત્યારે પ્રથમ એ માય છે કે જાત્યાનો સ્વભાવ ગતિ કરવાનો છે તે નરક તો અપોધાકમાં છે ત્યારે પેશો ઉર્જાગતિ કરનાર જાત્યા અધોગતિ પેલી રીતે કરે છે એના જાત્યામાં વૈનરા જેવો ભગવાન મદ્યવીર ગાતા પમકયાય મુગમ એક મુજ ૧૫૩ દેવાં ફરમાવે છે.

જહ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્હં અહો વયદ્ પવં ।

આસવ કાર્યં કમ્મ ગુરુ જીવા વચ્ચન્તિ અહરગદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂંબડાને ચલવ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂંબડાને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણુતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અંગે એક ગ્રંથક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

પ્રશ્ન—સમણ ભગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા एवं वशली
कहण्ण भन्ते ! जीवा गरुयत्त हव्व मागच्छन्ति ?

ઉત્તર—जयन्ति ! पाणाइवाह वापणं जाव मिच्छा दसज सल्लेणं
एवं खलु जीवा गरुयत्ते हव्व मागच्छन्ति ।—

જયતી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો ઇંદ્ર પણ એક સસલાની જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓતુ તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જયતીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી ભણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી આતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જયતી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “ પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ? ” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘ હે જયતી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે ”

પાપની પરિણુતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણુતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાગયા માટે કષારેક કષારેક તે એક પાપ જ પહોંતી જાય છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ ભક્ષી કરે છે. 'નામથીએ તે એક જ પાપ હતું' હતું એણે એક સતને કહ્યા વખતે 'સાક વહેરાવ્યું હતું એ પાપે એને ફેટી વાર નેરકના અગ્નિમાં સોજી પડ્યું હતું

દુનિયામાં પેદા થતાં તેમાંમ ફોલા ન્યારે કાચાં હોય છે ત્યારે ખાટાં હોય છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાકી ગયા એક એવું ફળ છે કે ન્યાં સુધી એ કાસુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કડવાસ આવે છે એની કડવાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચતું નથી. થોડું ખાસી તોય ઝડપ દાંથી મળે છે અને જૂખાં રહી શકાતું નથી જીવનની જા તો કેવી વિઝળણ છે? પણ તમેજ અને જતાવો કે જ્યાં વિઝળણાં ફેલે પેદા કરી છે? જ્યાંજ એ જ હશે કે જ્યાં વિઝળણાં તે પાપની પરિણતિને કારણે જ

એમના માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈકાર કરી દો. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્ભીલુતા ચાર માર્ગ છે પહેલો છે કમેલ થાય તેવું બોધવું નહીં એક કાંચે સો બાંધે ફાંદી રોકે છે તેમ એક વ્યક્તિના સંબંધી સમાજની સેકેડે વ્યક્તિઓની સંતિને સત્ર થઈ જાય છે. સમામાં સેકેડે માણસો દાગર છે એક વક્તા બોલવા બોલો થાય છે સારીય સમા દસી-દસીને બોધ-પોધ થઈ જાય છે બીજો માણસ બોલો થાય છે કાપણની સરખાતમાં જ એ એક એવો સંબંધ જમારે છે કે સમામાં જસાંતિ છાઈ જાય છે ચારેય જાણુ તોફાન સર થાય છે નધાય જસાંતિ જતી જાય છે જ્યાં શું થયું? સંતિની સહેરમાં જ્યાં જસાંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કાગળ એ જ કે બોધતાં જાવડાં નહીં જાણુ શીખ્યા પણ બોધતાં શીખ્યા નહીં

હાં તે પહેલું સત્ર છે કમેલ થાય તેવું બોધો નહીં બીજું છે: રોચ થાય તેવું જાણો નહીં " બોજલ સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોજલ એવું કેવું છે કે જ્યાં પત્ની તરત જ પધારીમાં પડતું પડે. ચડીધર પડ્યોતે તેનાં મન દાવમાં ગેરી શકતું ના. પેન્ની સીમાનું અનિકમળ હતું અને તરત જ વધારે ખાણુ તો સમજી લેવું કે આપણે બોજલ ખાણુ નહીં પરંતુ બોજલ આપણને ખાઈ ગયું છે ખરમાં-ખસ થાના તમનમદમરો

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલું ખર્ચ કરો નહીં.” “ઋણં કૃત્વા ધૃતં પિચેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવશ્યક ખર્ચ તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં વ્યસન તે કોઠમાં દરાજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશો છે. તે વખતે ખબર પડતી નથી એ સમયે કોઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેડો મનુષ્ય બોલી બઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી જ્યારે કોઈ અવધર્મને કઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડો પડી જાય છે ? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને રુચતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરક્ત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં” કડુણાશીલ મહાત્મા બુદ્ધે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग अप्पत्तथो द्विद्धनो ।

विस जीवितु कामो पापानि परिवज्जप ॥

—ધમ્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક જ્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભયી માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપને તજી દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં બિચદું એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા જ્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પાપીત બને છે. જે પાપીતી પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણ બંધન કરે છે. નામથીએ તે એક જ પાપ ક્યું હતું એણે એક સતને ક્યા વનમનુ સાક વહોરાવ્યું હતું એ પાપે એને દેહથી વાર નરકના અગ્નિમાં સમાવે પડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ હોય બ્યારે કામાં હોય છે ત્યારે બારી હોય છે પણ બ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં શીઘ્રતા આવે છે પરંતુ પાપીત બા એક એવું ફળ છે કે ત્યાં સુધી એ કાચું રહે છે ત્યાં સુધી એમાં શીઘ્રતા રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કાચાસ આવે છે એની કાચાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તો પચતું નથી. થોડું ખાશે તોય ઝડપ હાથી મળે છે અને જીવ્યાં રહી શકતું નથી જીવનની જા તે કેવી વિગળવા છે? પણ તમે જ મને જતાવો કે આ વિગળવા કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈશ્વર કી દો એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્મોલુના ચાર માન છે પહેલો છે કમેસ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કકિયે સો ધમને ફોડી શકે છે તેમ એક બક્ષિતા શબ્દથી સમાજની સેકેડ બક્ષિઓની શાંતિને બગ થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડ માણસો હાજર છે એક વક્ત્ર બોલવા બેઠો થાય છે સારી સમાજ હસી-હસીને સોય-પોય થઈ જાય છે બીજો માણસ બેઠો થાય છે ભાવવુની સરખાતમાં જ એ એક એવો શબ્દ ઉચ્ચારે છે કે સમાજમાં અસંતોષ છપાઈ જાય છે ચારેય માણસો દોહન શરૂ થાય છે બધાંય અસંતોષ બની જાય છે આ શું થયું? શાંતિની લહેરમાં આ અસાનિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે બોલતાં અવગણ્ય નહીં પણ શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તો પહેલું સૂત્ર છે કમેસ થાય તેવું બોલો નહીં ” બીજું છે રોમ થાય તેવું બોલો નહીં બોજાન સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોજાન એવું કેવું છે કે જામ્યા પછી તમને જ પચારીમાં પડતું પડે. ચરદિવાર પછાંતે તેનાં મન દાશમાં ગદી શકતું નથી પેટની રીયાનું અનિકમન ક્યું અને તરત કરતા વધારે ખાવું તો સમજા મેવું કે આપણે બોલ્યા ખાવું નથી પરંતુ બોજાન આપણને ખાઈ ગયું છે મર્યા-મસાલાના તમનમદમનો

જેયને જાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તણ દો અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીંતર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને બપોરનો નાંકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્વાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાંકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હડ લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પ્રાકૃત્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી નેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોડો પ્રવળ કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુટાવો પ્રવળ કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય જની શકે છે. પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જુદી પણ તીવ્ર જની જાણ છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાબામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ છત્ર મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સૌ રૂપિયે તોલો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોલો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું બહાર લઈ જવા દેતી નહોતી. હિંદુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જોને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યા છે સેનું માનવી સાથે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનું પ્રેમ કરે છે અને એથી ય જાણજાણકું તો હકીકત કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોડો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનાને પ્રેમ કરે છે.

સેનાનો સસ્તો ભાવ જોઈ એનું મન પીચળી ગયું. એણે વિચાર્યું કે સખ્તા ભાવનું સેનું લઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમણી થશે? એણે દસેક લેશ સેનું ખરીદી લીધું. પણ હવે સમસ્યા એ જાણી ધઈ કે, નાકેદાની ખાખીથી જાણી એને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું? મનુષ્યની પાસે જુદી એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કે હકીકત કે અજાણ્યતા જેમ ધૂવળી ખાખી સતેજ જની જાણ છે અને એની નેચાની શક્તિ તો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જુદી પણ પાપમાં તીવ્ર જની જાણ છે પરંતુ આ જુદીને કુડખોલ છે તમે સહજુલ વેચી સેનું ખરીદવા ચાહો છો?

સહજુલ વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેળો પડ્યો. પરંતુ પેસે જોડો ભારતીય આ મેળો સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની જુદીએ એક ઉજવ ખાળી કાઢ્યો. પણ તે ઉજવ તમે ધીખી લેતાં નહીં (સમજાઈ દસવડ)

તે જાજરમાં ગયો એક મોટું તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડચ્છી પડી ચીમુ નાનાની ડચ્છી એમા મુઝી દીધી અને પડી એની ઉપર પેરી કાપેલી ચીમી મૂલી દીધી. ખરે ૮ માનવીની જુદી કમાલ કરે છે પરંતુ કે રી કદા નહીં જુ ૩ નમ આ તરજૂય લીધી લેશી નહીં એક વજન જ્યાં પ્રત્યક્ષ થાય છે ત્યારે તેમા તેજ અર્ધી છેડાયા લાગત અને એજ અર્ધી વજન સાચું અને ઉપદેશ એટલે મદ્યુ કરવા લાગત એ સારી ઉપદેશ કરે ૫ મનુ માન્ય જ બુ કરવા લાગત લીધ તે જ બુ કરે, તેવને ઠાંડે અને

એયને બાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા ખેદ થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે સ્ટેશને બિપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉલ્લાસની સાથે આખો ટ્રન્ક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરબૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હડક લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિનયતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરબૂચ મૂક્યું.

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ બિલા બિલા બેઠા રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ બિચારા રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થતાર બદનામીથી બેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાદની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનતા છેત્રમાં ? માફ રાખો. નો પાપ છેત્રે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર બની જિંદગી મર્દી બની. માફી આપતા આપતા જીવો જાય છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી જશે છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધા મારે છે અને જીવન-રમ ધ્યમને છે તો સમજવું નોર્થએ કે પાપને જીવ મરે છે.

હું કમળી વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકસરને ડોડી કમળ તરફ જો. એમ તો આવજી કમળ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા સારુ અમે સમય નથી પરંતુ દૂરમાં તમારો કમળ જાણું તો તે. એટલે જ મરી કે પાપ મારે તમારે ના પાડી દેવી જ્યાં પશુ અને જ્યારે પશુ પાપી પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાથને પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. અશીષના જાંઝાને એક ખૂણેથી મોકુફ થઈને ખાસી તો તે કરવું અને બીજા ખૂણેથી ખાસી તો તે પશુ કરવું જ લાગતું અને વળી ક્ષેત્રવ્યેથી થઈને એનો સ્વાદ મેરો તોય તે કરવું જ લાગતું. તેવી જ રીતે પાપી પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પશુ કરાય ધર્મને નામે, સમાજને નામે જગત રાષ્ટ્રને નામે અને તે કારણે માથે તે તો સ્વત્ર જ ખરાબ જ છે. હું તો કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેવા જીવો પશુ એની જ રીતે નરકમાં જવા માટે મેલાકસ કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણેનો આવક પરિભ્રમ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અળગા રહો. પાપમાં હસાર્ધ જવું તે માનવેન્નિયત છે કારણ જીવનમાં સ્વાથ અને લોક એને પાપ મારે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનનું કામ છે. મહેલા પાપ મારે ફળ પ્રગટ કરવું તે સત જેવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્ત્વની સાધનામાં પાપને મોર્દી નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ મર્દી જાય છે. પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ યુનિત યુનિપક્ષ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ડોડી રેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે. જે પાપી પરિસ્થિતિથી સર્વથા અળગો રહી જાય છે તેજ સમયે તે સ'પૂર્ણ' કમોને

પાપમાં આગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના દેવમાં ? શાક શબ્દો નો પાપક
 દેવે આગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માનમાં પથ્થર બની બિંબુ થઈ જશે.
 બાદી ચાલતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે મનમાં મોટે પથ્થર
 આવી બિંબો છે તેવી જ રીતે જીવનના મુખ અને શક્તિમાં વિખાળાને
 છે અને જીવન-રથ કમમજે છે તો સમજવું જોઈએ કે પાપો જીત
 થશે છે.

૬ કંપની વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકંપને હોમી કંપ તરફ જો.
 એમ તો આવકનું કંપ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા શરૂ કર્યો
 સમય નથી પરંતુ દૂકમાં તમારે કંપ જતાવું તો તે એટલો જ થશે કે
 પાપ માટે તમારે ના પામી દેવી. જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ પાપી
 પ્રવૃત્તિનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કારણ કે હાલની
 પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુલ્લી રીતે પાપ કરવું તે અમનવત્ત છે.
 અશીલના ગાંડાને એક ખૂલેથી થોડુંક લઈને ખાશો તો તે કંપુ અને
 બીજી ખૂલેથી ખાશો તો તે પણ કંપુ જ લાગશે અને વળી કષ્ટવ્યથા
 લઈને એનો સ્વાદ લેશો તોય તે કંપુ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપી
 પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પણ કરાય ધનને નામે સમાજને નામે અથવા
 રાષ્ટ્રને નામે ગમે તે કારણે થાય, તે તો સત્ત જ અયત્ન જ છે. કે જે
 કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે
 જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિંપ્ત રહેવા જીવે પણ એવી જ રીતે નરકમાં જઈ
 માટે ડાહ્યાકામ કરી કરે છે.

આવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને
 નરકમાં કારણોનો આવક પરિભ્રમ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ
 છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી બચવા રહો. પાપમાં હસાર્થ જવું તે અનવે-
 ચિત છે કારણ જીવનમાં સ્વામ અને સેવા એને પાપ માટે પ્રિય કરે છે
 પરંતુ પાપમાં સિંપ્ત રહેવું તે શીતાનું કામ છે. થયેલા પાપ માટે કંપ
 પ્રગટ કરવું તે સત જવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પર્ય સાથે
 નામાં પાપને ધોઈ નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય
 છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પશ્ચાત્તાપ જ મુનિનું મુનિપણ પ્રગટ કરે છે.
 એટલે પાપને સર્વથા હોમી રવું એ ઈશ્વરી સંક્ષિપ્ત કામ છે જે પાપી
 પરિણતિથી સર્વથા બચાવે રહી નય છે તેજ સમયે તે સંપૂર્ણ કમીને

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અને તજ્ઞાન અને અને તદ્દર્શનની સાથે શુદ્ધ-મુક્ત બની જાય છે

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડશે ઝગણ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્ત્વ શુભ ભરૂં પ્રયાણ કરના આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ કલ્પમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાલ્યાણી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન બીજે કોઈ લૂટાગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છના હો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો. નદિનર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે !

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરને તમે સાંભળ્યું છે. પણ મને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય હતું અપૂરો છે તે હતું વધારે વિચાર માગે છે એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક જોન્સે કહે છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે દસ ટકા આત્માપ્રેરણાની જરૂર છે. મનનમાં વિચાર હોય. નવી રહેણાં હોય. લખવાની કળા પણ હોય. છતાં તે હજી ન હોય તો વિચાર કમળાસોકમાંથી કિતરીને વાસ્તવિક સોકમાં બારી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે કયો પુરુષાર્થ છે કે જે અપૂરવે સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુજ એવા વીની ગાય જેમાં એક કણ પણ જોવી નથી તર્ક કે અપાર આત્માએ પુરુષાર્થ ન કયો હોય. કારણ કે વીમાંત્વચમનું અપારે પણ પૂરું આવરણ આવડું નથી હોય તો તેને કમોપસમ રહે છે જ. હમે આત્મા ગમે તે ચોનિમાં હોય અને તે ચતિમાં હોય એકત્રિય દ્વિત્રિય નરક અને નિર્જાલ નથી ચોનિચોમાં આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કળના અવિરત પ્રમત્ત પછી પણ આત્મા ચોતામાં લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારનું જરૂરી શબ્દ પડશે કે તેણે આ / સુધી જે પુરુષાર્થ કયો તે અપુરુષાર્થ હતો કે અસપુરુષાર્થ ! એક દીકરી સવારમાં જીંદને આત્મા ધરમાંથી ક્યારે સાફ કરે છે. પછી તે એ જગ્યાએ ભેગો કરી રાખે છે. પછી તેની બહેન આવી તે પૂળને હાથમાં લઈ ધરમાં વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જનને બહેનો કરે છે. ક્યારે સાફ કરવો એ એક કામ છે. તેમ ક્યારે વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકદે પુરુષાર્થ સાધ્ય છે. બીજાનો નિર્ધાર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમા ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમા બે સાધન છે કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેય (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદ્વૃપિત આત્મા, અનંત યુગોથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવળે રસ્તે ચઢાવે છે બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણું પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમા હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સંઘ્રામ ખેડી, તેના અંતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણું આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી

જે મુસાફર સડો, કડો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણું આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને બીજી જ દિશાએ તેને ખબર પડે કે તે ખોટું રસ્તું ચાલ્યો છે, તેને ન્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે !

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી બેઠો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ મને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઇંદોરથી કરી-કરખા તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીક્ષા લેવા ઇચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામા બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું લગભગ છ માઈલ થશે ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધા રસ્તા પડતો મૂક્યો પહોંચી ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ ભય કર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુકાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું-ભાઈ! સવાગથી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તાગ છ માઈલ પૂર્ણ નથી થયા ?

તેણે કહ્યું-મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું

તેણે પહેલાં બોધર્થ બોધી હતો એમને પૂછવું હતું આ બાબત વરોજક તારામદ્રશ મદારાજ તો એટલા બાકુળબાકુળ થઈ ગયા કે તેમણે કહી દીધું કે મારાથી તો હવે એક ક્ષણ પણ આત્મજાણ બરાબ તેમ નથી કુ તો હવે જાણી જ સવારો કરુ છું જેને છવ બચાવશે હોય તે આત્મજાણ જ અને તે તો એક આત્મ નિષ્ઠે બેસી ગયા હવે કાની કિમત છે કે આત્મજાણ વધે ! આ ક્ષય કર મુક્તિપતની પછા અને પસાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ને મુક્તિ પાળ્યા તેઓ સવારથી જામને યોગી રહ્યા હતા તેમણે કહ્યું-મદારાજ ! બાપ બહી કમથી પહેંચી ગયા ! જામ તો પલ્લ પાછળ રહી ગયું છેવટે તેઓ જામને નહોત્યા એક આત્મજાણ થઈ ગયા. જ્યાં જામને ચિવલું મળ્યું જ્યારે પાણીનું કુટડું ગળે લિવશે ત્યારે જ છવમાં છવ જાઓ

પૂરા જાણકાર ન હોય તેવા પચદ્શકની સાથે મુક્તિદારી કરવી એ પણ જોખમકારક છે કામ અને અર્થ એ બંને પુરુષાર્થ બાકુળના પચદ્શક છે. પણ તે બેમાં રસ્તો ઘેરનાર છે જે સાચે માર્ગ નહિ પણ જેટલે રસ્તે અને બોલી જતાએ પહેંચાડે છે

સુખની શોધમાં નીકળ્યા કામ અને અર્થને બોધિયા બાકુળ મુક્તિ પાળ્યા પછા એ જાણીને લક્ષ્યસ્થાને પહેંચ્યા પણ પહેંચતાં જ તમને લાગશે કે તમે ખરી જતાએ પહેંચ્યા નથી. ચવલું પણ કામને પેતાનો બોધિયા બાકુળે હતો અને સ્વથી નીકળ્યો હતો મહામહેનતે તે સીતને મેળવી લાગે, પણ તેને સાંતિ ન મળી કારણ કે તેણે પેતાના બોધિયા તરીકે બોલી અર્થની પસંદગી કરી હતી. જાણી જ વાત ખાતર અને કામ્યકાંક્ષા છે.

અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ એ કે જાણકારથી મનોરમ લાગે છે જ્યાં પણ જસલી સીદ્ધ તેમની પાસે નથી જ્યારે શરીરના કોઈ ભાગ પર સોળે ચડે છે ત્યારે તે કામ પહેલી નજરે કારણદાર હોવાય છે પરંતુ અર્થથી સંતોષિત થઈ જાય છે એ જ પ્રમાણે અર્થ અને કામમાં જાણકાર્ય કેવળ પૂરતી જમક હોય છે અર્થ અનર્થકારી છે અને કામ નિકારી છે જરા બાપણે જ નેત્ર સારી રીતે સમજા લઈએ.

અર્થ-પુરુષાર્થ

જે પૈસા (અર્થ)ની પાછળ માનવી પડાય અને છે તે પૈસાને જરા પૂછી તો મો કેટલે દોરેલાં સાથે તો રહીશ ને ! બીજાઓની સી સ્થિતિ છે ! પુત્રના અપૂર કામર જેવા અલવર્તીઓને પૂછે કે તમારાં વિશાળ સામ્રાજ્ય,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી માથે આવવાના છે ? શો ઉત્તર આપો એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેઠની પામે એટલુ બધુ ધન હતુ કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બંને નદીઓના કિનારે મોનાની ઇટોથી આગ બધાની ગરત પણ આળે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે દ્રાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રંગી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમજી જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને ઊંડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડીયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરુ છુ, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિસ્સામા સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રંગડે છે, કેવા ઢળે છે ' કોહીનુર હીરો-જન્મ્યો ભારતમા અને પહોંચ્યો સમુદ્રપાર-ઇંગ્લાંડમા.

કહેવાય છે કે કોહીનુર હીરો, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કોહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ કુલ થઈ ગયા એટલે કોહીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનુ બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી વૃત્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેસી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાંતને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દ્રષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાંતનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વધારો પણ તેની સામે ઝૂકે છે અને તે તો બહુ જ જલ્દીથી ઝૂકે છે. બિરસ્યમાં વળન વધારે તે જ પણ સાચો મવાનો પક્ષી બનેને મેઈન્ટેન કરીને પણ કેમ નથી આવતો? ત્યારે વેપારીઓ પણ ક્યાં પાછા પડે તેના છે? તે તો બહાર પહોંચે તેની પૂજામાં જ ગાળે છે. બહારી ઇલાજમાં એક દોષ ત્યાં સુધી બસે અપરિમિતનો ઉપદેશ સાંભળતા જાય અને છ" છ" કરતા જાય પણ દુકાન પર પહોંચતાં જ પોતાના આરાખ (પેસ્ક) ની પૂજા અવનવામાં લીન થઈ જાય. ત્યાં તે બહુ જ બૂલી જાય. તે પૈસાની આરાધનાના સમયમાં કોઈ ઝરોળ બનાવ પોતાની આસુજારી કમળી કહેશે, ત્યારે તે પોતાનો બંધાથી મોટો વિદ્યાતક સમજશે.

આ હળકાપણ ભોલો સંપત્તિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે. સંપત્તિના સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે. તમે એકા ઉપર સ્વાર હો તો બારેકે સ્થળે પહોંચી શકો છો. તે પોતાની સ્વામી વખતે પાસે હોય ત્યાં સુધી તો ચિંતા નથી. તે તમારા ઇશ્વર પર દોષ, પણ જો વખતે સ્વામી તેના હાથમાં પહોંચી અને તેના ઇશ્વર તમે આશ્ચર્ય થઈ જાય તો તે વખતે કદાચી મોટી કાર થશે.

જોઈતના સમયમાં વિચાર કરજો કે સંપત્તિ ઉપર તમારી આધિપત્ય કે તમારા મન ઉપર સંપત્તિનો આધિકાર છે? સંપત્તિની સ્વામી તમારા હાથમાં હશે તો તમે બોલે રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા તમને બોલે રસ્તે નહિ જવા આહ્વાન તો પણ તમે ઈકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા મારે નથી જોઈતા જે મારી હિમાનદારીને લુપ્તતા હોય. જો તે માત્ર નાણા અને નીતિને મારે મળતા હશે તો જ હું સ્વામીતરીય તે સિવાય તેને મારે મારી ધરનાં બારણાં બંધ છે. આપણે માન સહેજ નાચત રહે સંપત્તિ તમારી માનવતાને કમળી ન નાખે. હમેશાં દરેક રીતે લક્ષ્યની ઉપાસના ભક્તિ હોવી નથી.

એકવાર અધીજને અમેરિકા માટે સંદેશ મોકલતાં કહ્યું હતું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું ભવિષ્ય ઉજળું છે પરંતુ જો તે બનતી જ પૂજા કરતું રહેશે તો તેનું ભવિષ્ય અપમાનમય હશે."

ધન જનત સુધી કોઈની સામે રહ્યું નથી એ તો હમેશાં એવા દોસ્ત જ સાબિત થયું છે. પૈસાનું મહત્ત્વ સાધન તરીકે બસે હોય પરંતુ તેને સાધન ન જનાવશો. ખરું પૂછો તો પૈસો જિંદગીની શરૂઆત જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જીવો. ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો લઈ જીવો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી કાતરતા સેકડો જાણુની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ ખીજને કહી રહ્યા હતા—તું મારા રૂપિયા ખાઈ ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય ઊભી હતી તેણે સાલજી અને વિચાર કર્યો—રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ છે ? મેં ધાસ ખાધું, કડબ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટવાડ પણ ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા પણ ખાવા જોઈ એ

એક દિવસ શેઠ રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોકી ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ધાલ્યું, એક વખતમા લગભગ પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન ! એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેડી અનેડી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઈમાન-દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડ્યા ઈચ્છો છો તે સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની ઊંઘ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની જાણોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જાણખી શકશે ? મોટાપ્રમીય કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રાટ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નહીં જ હોય છે પૈસાને સાગવડાનો નાશ માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

કુ પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી, તે તો સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં જાણીતાં પશુ જાણે છે કે જ્યાં નાના કામજનના કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તો તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જગતમાં તેના બદલામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી જા નોટો પડીકાં બાંધવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકદો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્મશૈલે પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને ખતમ કરે. પદ્મશૈલે તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પદ્મશૈલે ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે અને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા નાજો ત્યારે કટુતાનો અનુભવ થાય છે આવતી વખતે જેમ જમણા પતની સાથે ડામો હાથ આગળ જાય છે તેમ ભોગની સાથે રોજ પણ જાગે છે એ કદાચ મારી વાન ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલ્પદંત મહાવંતને પૂછો- સ્વાતસો વર્ષોના ભોગોએ તેને શું આપ્યું ? તેનીય સાજરોપખની નહીં જાય !

સ્વાદની વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપત્યમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કુપત્ય જરૂરનો સ્વાદ રોજને જમણો વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપત્યની પરપત્યને જમણી નહિ પણ હજારગણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એક

ખિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો. માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીજ-
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડબણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિષ્પભવ રવુ દુઃખં,
સવ્વસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કાદ્ધયં માણસિયં ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોતુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર -
પરા માત્ર માનવ સુધી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહીં દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ ભ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણુ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતાં વાસ-
નાની પીડા તો ત્યાં પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યાં કાર્યિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના છાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે ભલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાર્યિક અને માનસિક પીડાથી કોઈ પણ ખચી શક્યુ હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતાં તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધુ પીળુ પીળુ હોય તે સોતુ ન સમજશો બહારની ચમક-
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણ
માનીને ગ્રહણ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સત્યને ક્યારે જોઈ શકશે ? જોઈ શકી શકે છે કે નહીં દેશમાં લોકોની સાથે વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નકકી જ હોય છે પૈસાને સાગરપ્રભુનો નાકડો માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે એથી જ આજે બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અર્થપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

કુ પરેલાં કંઈ થકો પુ કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી. તે તે સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શુ પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે બધા નાના કામચલાઉ કટકાઓથી મોટી મોટી બીજો મેળવી શકાય છે એટલે તો તે તોડ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને બચ્ચરનાં તેના બદલામાં કાઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી બા નોટો પડીકાં બાંધવામાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા માટે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે એ અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા માટે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પદ્ધતિ પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને અતમ કરો. પદ્ધતિ તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પદ્ધતિ ઉપરની વાસના બધાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મોટી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રંગ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કટુતાને અનુભવ થાય છે આશ્વતી વખતે જેમ જમણા પક્ષની સાથે ડાબો હાથ આગળ જાય છે તેમ જોડની સાથે રોજ પણ જાએ. એ કદમ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો જમણા મહત્ત્વને જોડે. આતસો વધોના જોડોએ તેને શુ આપ્યું ? તેની સાચી રીતની નહીં જાણ !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કદમ કરતો સ્વાદ રોજને જાણ્યો વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુખ્યની ખરેખરાને જાણ્યો નહિ પણ હજારો વધારી મૂકે છે વાસનાના એક

નખર જરૂર લગાડશે ભલે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બેસા રહેવું પડતું ! આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઝોઝા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમાં કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમાં તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમાં એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ”

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પોરવાયેલો જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાંથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમાં વિપ્રિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માંથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ શ્રમ છે

તા ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માહુ ગા

કર્મી પત્ની તે મામલો નહિ, પણ મુનાનું કામ કરે છે પણ વાત જોવી છે કે જેમ અધિકારી સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કામી વ્યક્તિ સામે આવતાં કુખોને જોઈ શકતી નથી આખો મુદ્દા કરીને ન માનો વાસ્તવતા જાણીને સમજો. તેના પરિણામોનો વિચાર કરો.

વાસનામય પદ્યથી સાથે જાને તમે ગમે તેટલાં વર્ગો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે છેડી જશે કે જેવી રીતે જણ વિનાશ પામને પ્રાણી છેડી તપ છે છેડવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને છેડી જશે તો તમારી આખામાંથી આંસુ વહેશે, તેને બદલે, જો તમે તેને છેડશો તો જનન જ્ઞાનદ આવશે જેવી રીતે શિશુ ચોરાઈ જતાં માનવી રજા એક છે પણ જાનમાં આપી દેતાં જ્ઞાનદ આવે છે સપત્તિ જાને વૈશ્વ એમ ને એમ આથી જશે તો દુનિયા કહેશે કે બિચારાનું બધું જાતું રહ્યું કદાચ મરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપત્તિ છેડી જવાની થશે ત્યારે દુનિયા કહેશે કે આજ બિચારો બધું છેડીને આથી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું છેડી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો દુનિયા કહેશે કે-તમે મહાં અપદમી હોયો ! ચેતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળ્યો હવે તમે જ નિર્લેપ કરી શકો કે તમારે શું જાનવું છે

પરંતુ જ્યારે વાચના ઉદ્ધવની વાત જ થઈ છે ત્યારનો ઉપદેશ લે માંડપલ્લમાં મહાન છે જ્યારે તે દરેક વાતમાં વાચના ઘૂસી ગઈ છે જ્યારે મોઈ પક્ષ વસ્તુ મોઈકે સ્ત્રીનાં ચિત્ર વિના વેચી શકાતી નથી. વાચનાશરી આંખો મધ્યમાં સૌંદર્ય શોધે છે જ્યારે તે પ્રસ્તુતિ પક્ષ એવા જ વધુ વેચાય છે કે તેનાં પૂર્ણ ઉપર મોઈ સીનેટારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય. તેટલું ચિત્ર અત્યંત હોય વેટલી જ તેની મુજબની વધારે રહેશે. હવે પક્ષ અભિનેત્રીઓના નામે જ આવે છે સાણુની અહેરાત અને વારી-ખાંખાં (Calender) આટે પક્ષ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે.

આનંદો પહેરેલે પશુ સીનેમાને અનુરૂપ હોય છે. હિન્દમાં નાવિકા (Heroine) જેવી સાદી પહેરે તેવી સાદી સ્વારા પરની સીનેમાને પશુ નોઈએ છે. આપણે વિદ્યાને ઉપાસક ગણીએ. વિદ્યામીવન! પશુ આનો સો ભવે ઉપાસક બની ગયો છે!

સાધુઓનાં દર્શન કરવા જતા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ
કે સજીવનરોગે કાચ નડે છે પણ જીવિનેતાઓનાં હૃદયને ત્યાં માટે તેને
સમયના કમી નથી। નવી દિશા ચરુ થતાં પહેલાં એક (અંકગત)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી જાણા રહેવું પડતું ? આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌ દર્શનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌ દર્શ પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જાગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતા કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું સ્થલ જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલલા જેતા અચાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ શ્રમ છે

તા' ૧૭-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માટુંગા

ધર્મ-પુરુષાર્થ

અર્થે અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી જ્યા છીએ. તેમાં સમજ અને સહિતનો બ્યથ તો થાય છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કલ્પના માનવીના મનજમાં રચાયેલી હોય છે તે ક્યારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવધારા શુદ્ધ કે નથી આપણે સારુ જાણે અશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સારુ નથી હોતું એથી જ એ જાણેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું શરૂ કરે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સહિત કર્ત્વામાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ અને ક્રિયા જાણેને એટલા માટે સાથે મૂકવામાં આવેલ છે કે કેટલીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાવના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ થાક રાખે કે નિષ્ક્રિય પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખાશે ? આતા પોતાના જાળકને મહીપત્ની કરીને હજારે જે જગલમાં જ્યારે મનુષ્યને ક્ષર્ધ વખત રીજ્યું મળી જાય છે તો તે પણ તેને પકડાને મહીપત્ની કરે છે અને હસાવે છે.

હવે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરો કે જાણેમાં કેટલું જાતર છે ! જેટલું જાતર અધકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે આ જાળકને હસાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજ્યું મનુષ્યને હસાવે તેનો જીવ લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને અશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગેદલી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે. કેટલીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જાણે છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુને શુભ ભાવનાથી ઘટો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ ક્રેટલીક વખત ભાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જે ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે-આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બંધાવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ઘરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ઘરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામા સગવડ પડશે ? ના. આમા તો બીજું જ ભાવના કામ કરે છે જે ઉપાશ્રય ઘરની નજીકમા હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમા રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં બિતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? આવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકના સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમા કાઈ અતર ખરૂં કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે-આ બન્નેની વચમા બહુ મોટો ફેર છે

બે મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઓળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલા પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમા બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલામા સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામા પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના છૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના ભેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને ફક્ત પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું શરણુ પવિત્ર જનવા માટે જ હોય ધર્મનું શરણુ એટલા જો સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોક ને પરલોકમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંઢીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરશો તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. આ તો દુષ્ટોના હાથથી ગંઢીને હાંકવા જેવું કામ બની રહેશે. જાને તેમ કરનાર, ગંઢીને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનાવી શકે. નવું દુષ્ટ તો જરૂર ગદ્ગદ થશે જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને બદલાવ કર્યો છે તેઓ જાહેરથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરે સ્વાર્થ એક ફક્ત પક્ષ તેમનો સાથ છે. તેઓ નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક ફક્ત બિંદુ જીવનમાં ન જોવાયું તો જીવન શું છે અને નિષ્પ્રાણ બની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જોતરે તેની અસર જીવનના શાસ્ત્રોના અવધારમાં ફક્ત થઈ જશે. જેની નો પાકેલી હેય તો તેની અસરને કેસરી રંગ બદાલે જાયુઆ વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જોતર્યો છે કે નહિ તેની પરિક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના હૃદયમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોયું જોઈએ. તે વિના તે એમ જ કિંચિત્ પડ્યો કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ શુદ્ધ જ છે ?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે ચણા સેવા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બચે વધારે લે. પક્ષ ચણા સાથે આપજો માનવું મન સારી વસ્તુનું માલિક છે તમે ફક્ત જાહેર કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે બાઈ ! જાણે પૈસા વધારે સાથે પક્ષ માલ સાથે આપજો પક્ષ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોદક્ષિણ દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સાથે (વધારે) લે છે. જ્યાં, જ્યાં સાથે નથી આપતા આ કેટલી ખરાબ વાત છે ?

સારી વસ્તુ બતાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકધર્મની વિષ્ણુ. જો બજારના મધ્યવીરે આવા કામોને જીવનના બદ્ધ જ મોટા દોષ તરીકે ગણ્યા છે માખીને તેનાથી જમવા માટે ઈરણા જ નહિ નિદ્રા પક્ષ મોં છે.

તેમણે કહ્યું છે કે—માલિક ! તું તારા નૈતિક જીવનનો પાપો મુદત નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ કર્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કંકડામાં બાધી દીધા. ખીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુબચંદ્ર મકારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોઢે મુહપત્તી બાંધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવા ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ ન્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે બગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ ન્યાય તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આવ્યા વિના રહેતી નથી

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનના અચઢઈરા પણ જો તમારો દુશ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્વેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બહુ શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આત્માર એ જ ધર્મ છે એ મિત્રની સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે તો ધર્મનું શરણ પાવત્ર બનવા માટે જ સો ધર્મનું શરણ એટલા માટે સેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોકને ને પરલોકમાં ન મળે.

એ જીવનની ગદીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરતાં છે તે ધર્મની સાથે અન્યાય થયો, આ તો દુષ્ટોના હઠલાથી ગદીને ઢાંચા લેવું કામ બની રહેતો. જાને તેમ કરનાર ગદીને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનવી શકે નહીં. કૃષ્ણ તો જરૂર ગદી ધરી જ એવી જ રીતે લોકોએ ધર્મને બનાવ્યો છે તેઓ અધારથી ધારિત્ર ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અતરંગી રચના એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ ઊડતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધારિત્ર ક્રિયાઓના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન ભિત્તું તો જીવન શુષ્ક અને નિષ્પ્રણવ બની જાય.

અતરંગી ધર્મનો રસ જિતવે તેની વાસર જીવનના શાન્તરસમાં વ્યવહારમાં પણ થવી જોઈએ કેરી એ પાકેલી દેવ તો તેની વાસરે કેસરી રંગ બદલે જણાયા વિના રહેતો નથી. અતરંગી ધર્મરસ જિત્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હૃદયમાં ધર્મ દેખ તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તે એમ જ વિચારવું પડી કે આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ જુદું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોગા માટે મથ્યા સેવા એક કુકને મથો રાતનો વખત હતો. તેણે કુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બસે વધારે મેં પત્ર ચમ્પા સારા આપ? માનસુ મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે જાણી ત્યારે કંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છા કે વાઈ! જાતે પૈસા વધારે સાત્રે પત્ર માલ સારો આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મને જણિત દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મેં છે છા, આ સારો નથી આપના આ કેટલી ખરાબ વાત છે?

સારી વસ્તુ બનાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી-એ આવાધર્મની નિષેધ છે અથવાન મદ્યધીરે આવા કામોને જીવનના મદુ જ મોટા દોષ તરીકે ગણના છે આવીને તેનાથી બચવા માટે પ્રેરણા જ નહિ નિદેશ પણ મળે છે.

તેમણે કહ્યું છે કે-આવાકાં તુ તારા નૈતિકજીવનનો પાયો સુલભ તરી

આર પુરુષાર્થ (૨)

દાનવત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાલુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કોઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ઘોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ્રહ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સગ્રહ કામનાં પ્રસાદોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટકી શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલળ્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જો કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હજારગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વરૂપમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે વિભાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું ન ભૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી — એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી બધાં તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુભવીઓ સમક્ષ કશું-સામી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર
જ સાચા જિન છે હું તો સ્વાર્થનો કાંઈ છું મેં મારા જલકારની રૂબ
માટે ભગવાન મહાવીરના ઉજ્જવળ જીવન તરફ કાંઈ દેખવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમના
પ્રત્યે મહાભક્તિ દેવણી.

જાજ વાત ધર્મરાજની છે તેમના જાનીદુરમન દુર્યોધનના મનામાં પણ
તેમની સ્તુતિ પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો ક્ષમાકાર છે કે જે સત્યતાઓ હૃદયમાં મિત્રતા સ્થાપિત
કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોટાસલાક પુરુષાર્થ છે અને જર્મ
કામસલાક પુરુષાર્થ છે કેટલીક વખત એથી ઉધડ પશુ લેવામાં જાને
છે ક્યારેક ધર્મ અર્થસલાક પશુ જની તથા છે જેના જીવનમાં ધર્મનું
તર વ્યાપેયું છે જેણે પ્રમાણિકતાને પોતાના જીવનનું સાખ બનાવી છે
તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ જાગળ વધી જાય છે બીજા જાણુ એમ પણ
કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પશુ થઈ શકે છે.

કોઈ બ્યક્તિએ સાખ રૂપિયામાંથી દસ દળાર રૂપિયા ધનમાં જાખ્યા
તો ધર્મ થયો કે નહિ ? કેમકે ધન પણ ધર્મનો એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉત્તર એ પણ મળશે કે ધર્મ એટલે સરતો નથી કે તે દિશાથી
ખરીદ કરે સકાય કારણ કે તે આપનારો ગુણ છે તેને જરૂરી કોઈ ખરીદી
સમજતો નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિસાના ત્યાગથી થઈ શકે છે. જેણે જેટલું
દાન ધનમાં આપ્યું તેની તેટલા ઉપરથી જાણણિ મટી ગઈ છે અને
જાણણિ મટી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજા વાત એ છે કે ધનથી ધર્મ તરફ નથી જઈ સમગ્ર રીતે તે
તમારું લાભ પણ નથી. પૈસા કમાતી વખતે તમારો જાણણ કોઈ બીજો જ
દેવ છે તમે જ તમારું શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડાં અને
હડ પણ આવશે. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોગ તો શાક લેવાનું જ છે
પાંદડાં અને હડ નહિ. એ સાથે જાણે છે તે જુદી વાત છે એવી જ છેને
જોઈપણ જન સમયે તમારું લાભ શું ધન તરફ દેવ છે ? નહિ. તે જનને
તો નિર્મલ નર જરૂરની પ્રાપ્તિ જ કામ કરતી દેવ છે (મુખમાં દમ્બલ)

કદાચ કોઈ અમ ક' કે હું ધર્મને મારે જાણે સમજાડ કરું છું
તે તે પણ અનુચિત છે જેનજન તે વાતને ધનકાર કરે છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આઈન્ક્રીમ ઈચ્છતું નથી જે કદાચ કોઈ રકાબીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

ખરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહુની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થયરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જે કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો. પછી લાગેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લાગે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

છો ત્યારે તેની સાથે જોતરાં પણ આવે છે. છતાં કંઈ એવો તો જુદોવસ્ત્ર નહિ નીકળે કે જે જોતરાંનું આરે ફેળાં કે નારગી ખરીદ કરે. ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપે. તેમ તેની પ્રાપ્તિને પણ મહત્ત્વ ન આપે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દમેઈ જાય એવું કંઈ નથી કારણ કે કામા માઈવ આદિ દસ વિધિ ધર્મ સંવર છે સંવર શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ફળ થાય છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સંભવે છે તે સિવાય શુદ્ધની સાથે પુણ્યનો સમય માન્યો તો મોક્ષનો જાણ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુખી જ સીમિત રહે છે ત્યારે સંવર શુદ્ધ સુખી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

અમરમાની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા બધી વિભાવસ્થાને જોઈને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તિવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિશેષ ન કરે. સિદ્ધિસ્થાને મુક્તિસ્થાને કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ થાય એમ તો આત્મા જાનવાર ત્યાં પહોંચી ગયો છે. પૃથ્વી-કામના રૂપે ત્યાં ઉતર્યા પણ થયો છે અને ત્યાં મર્્યા પણ છે પણ તે જોડિયાદિ જીવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કમ વખણાવી જાયેલા છે કમની જ છાયાથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરતા રહો. આ બધા ક્ત, ઉપવાસ, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે છે પણ હું જરા પૂછી શકું ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર છો તેમાં એવું શું છે ? ત્યાં જાવાનું નથી પીવાનું નથી સવાનું નથી. સવારમાં જાતાં જે તમને દમેઈ જાય આવે છે તે સિદ્ધનની આદ્ય તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે ઓપારી પણ નથી એવી મુની નગરીમાં જ્યાં માટે તમે કેમ તૈયાર થઈ ગયા છો ? (દયાદસ)

તમે જાણજાણું છે માની લીધું કે દુનિયાની આ બધી કંઈ ભૌતિક વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેવી વસ્તુઓની કંઈ જરૂર પણ નથી. જરૂર દાન અને વસ્તુ ન મળે તો દુઃખ થાય. પણ જરૂર ન દેખ અને વસ્તુ મળે તો તે એક દુઃખપૂર્ણ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપનું મન આકર્ષકીય ઈચ્છતું નથી જે કદાચ કોઈ રકાખીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે ચાહની ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે ખીજી એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાતી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો પછી લેવેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન હોયતી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ધર છે તમને તમારું પોતાનું ધર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ધર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ધરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ધર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ધર છે, ધરના ધર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે લલે તેનીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળે ૬૪ તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવશ મનને
 છે પણ મોક્ષ એ આત્માનું પોતાનું ધર છે કાંઈની ત્યાગત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનું કદી સહે

પણ ત્યાં પહેંચ્યા મારે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છોડવી પડે ત્યારે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી સકશો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે જેટલી
 વસ્તુઓ ભેગી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે પરની ? જો તમારી પોતાની
 હોય તો અહીંથી જતી વખતે તે નથી સાથે લઈ જતી જોઈએ. જન્મ,
 જરા બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે લઈ જશો ? મોક્ષની વાત છે દર
 રહી પણ પરલોકમાં પણ તમે અહીંની કાંઈપણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈજઈ
 સંપત્તિ સુકિતના રાજ્યમાં પહેંચ્યા મારે તમારે આત્માના રાજ્યની નથી જ વસ્તુઓ
 છોડવી પડે. આ ધર્મને પણ તમારે છોડવો પડે. કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છોડવો પડે. જેટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ તે
 નહીં જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષનગરીમાંથી મોક્ષનગરીમાં પહેંચાનાર
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહેંચાવામાં સહાયક હોય તેને સહાયસ્થાને પહેંચ્યા
 પછી છોડવું જ પડે છે

પોડો તમને જ મુશ્કેલીમાંથી ધર સુધી પહેંચાડે છે ધરતી બારણું સુધી
 તે પહેંચાડી સહે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીઠ ઉપરથી
 નીચે કીતરી જાઓ છો એ જ પ્રમાણે જે સાધન અને દિવાળો મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચ્યા સુધી જ છે.
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છોડી જ દેવી પડે.

બી ન સન્દોમાં ૬૪ તો ધર્મ અને મોક્ષનો સંગપ્રજ્ઞા અને શટ્કીને
 છે શટ્કી જતાવરા મટે તવો જૂનો જળનણ બધું જરૂરનું છે એ નથી
 યીને વચર શટ્કી થઈ સકતી નથી છતાં આવાના કામમાં તે તોઈની
 એક પણ વસ્તુ આવી સકતી નથી તેમજ બોજાન તથા કરવા મારે અગ્નિ,
 આવશ્યક સાધન છે પણ મોજાન તથા થઈ ગયા પછી અગ્નિ સગવાત્માર
 પેલની જાતે / જુઝરી નામે છે પણ તેને અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ યુગ્માવાનો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાનો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂસામા લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો એકાદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલુ જરૂરી છે, એટલુ જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવુ જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે તમારે સસારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સસારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમુ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી દેવળી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સપૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમા લાવો અને શુભ-માથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે મુક્ત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“મારુ આયુષ્ય મોતેર વર્ષનુ છે ત્યારપછી, હુ જરૂર મોક્ષે જવાનો છુ ” છતાં તેમણે શુ કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“હુ મોક્ષમા તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ધ્યેય સુધી પહોંચી શકીશુ પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામા સમ્યક્ પુરુષાર્થ જાગૃત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામા સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સથે વિરમુ છુ

તા ૧૮-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, માટુંગા

મોહ અને પ્રેમને આજની દુનિયામાં લગભગ સમાનર્થક ગણાય છે અને બન્નારે બા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તે શીર્ષક મનનર્થક થયેલી જ કહેવા લાગ્યા કે આ બન્ને તે એક જ છે એ કહ્યું. આ બન્નેમાં ભેદ હોય છે એટલે હોય છે એટલે કે ત્રાસ અને આક્રમણ દ્વંધમાં હોય છે એ નામ અને રચના દષ્ટિએ બન્ને એક જોવા છે પણ શું શું દષ્ટિમાં પણ એક જોવા છે ખરા ? નહીં બન્નેમાં દિવસ-રાતનો ફેર છે. પહેલું (ચાલુ દ્વંધ) પ્રવૃત્તિઓ છે ત્યારે બીજું (આક્રમણ દ્વંધ) પ્રવૃત્તિઓ છે ત્યારે બીજું બાજુથી લઈને સો વધુના વધુને પણ દષ્ટિ સહાય છે એટલા માટે જ તે ગણને માતા કહી છે પણ એમનું દ્વંધ આટલું સ્વાસ્થ્યપ્રદ નથી અને આક્રમણ દ્વંધ તે પ્રાણ-માત્ર છે પ્રેમ એ ગામનું દ્વંધ છે તે મોહ એ આક્રમણ દ્વંધ છે

આજના બધા આવક-જીવન અંગેનું વલણ આવે છે ત્યાં એવું પ્રેમાણુરાગ રક્ષા વિશેષ જાણવું છે થાય જ અમાણુરાગ રક્ષા” એ પદ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રક્ષા એવો પદ ક્યાં આવતો ત્યાં કાણુ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તે મોહ અપ્રકાર છે પ્રેમ સ્થિતિનો માર્ગ છે તે મોહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કર્મ ગણવતું મૂળ કારણ ગણવતું છે

રાગો ય લોભો વિય કમ્મ બીય કમ્મંજ મોહપ્પમયે વર્ણતિ ।
કમ્મયં કારમરણસસ મૂલં પુવ્વજંજ જાહ મરણવચાન્તિ ॥

(ઉત્તરા અ. ૩૨ પા. ૮)

રાગ અને દ્વેષ કર્મના બીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ લાવ-પર પરાના બીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે ? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્ણીય જ તો છે

દુ ખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પર પરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે ચાલી નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ જોયો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમા વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुखं ह्यं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું બીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊડા ઊતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે ? અને તે ક્યા છે ? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણો એ દુ ખની ક્ષણો છે એ ક્ષણો ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનું દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પતિનો હોય કે સ બધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમા પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામા અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામા ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોચાડે છે ? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામા પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી ? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતું નથી તો કોઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-યાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે ? દુ ખનું અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કોઈના જીવવા અથવા મરવામા નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામા ઓછું તો

મોહ અને પ્રેમને જાનની દુનિયામાં લગભગ સમાનરૂપે ગણાય છે અને ત્યારે જા સીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તો સૃષ્ટી મનનકાર્ય દોરી ન કહેવા લાગ્યા કે જા મને તો એક જ છે મે કહ્યું આ મનેમાં મહેરેર છે એટલે હર છે નેરલો કે માત્ર જાન આકમતા હૃદમાં હર હોય છે નામ અને રમતી દરિએ જાને એક જોવા છે પણ રૂં છુલ્લ-દરિમાં પણ એક જોવા છે ખરા ? નહીં જાનેમાં સ્વિસ-રાતનો હર છે પહેલુ (ગામ્) હૃદ) પ્રશ્નસ્થાને છે ત્યારે બીજુ (આકાનું હૃદ) પ્રશ્નસ્થાને છે માત્ર હૃદ નાન્ય જાણકારી લઈને સો વપના જાને પણ જા સમાય છે એટલા માટે જ તો જાને માતા કહી છે પણ નેસતું હૃદ આટલું સ્વાસ્થ્યપ્રદ નથી અને આકમતું હૃદ તો પ્રશ્ન-માત્ર છે પ્રેમ એ જામતું હૃદ છે તો મેહ એ આકમતું હૃદ છે "

જામતમાં જા માવક-જવન જાનેનું વધુન આવે છે ત્યાં જોતે પ્રેમાણુરાગ રજા વિશેષ જાપાય છે સાથે જ સમગ્રાણુરાગ રજા " એ પદ પણ આવે છે પણ મોહાણુરાગ રજા એવો પદ કદાચ આવતો નથી કારણ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તો મોહ અધકાર છે પ્રેમ ઉદ્યાનનો મજ છે તો મેહ પતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કમ જામતનું મૂળ કારણ જવાવું "

રાગો ય કોસો વિષય કમ્મ થીય કમ્મજ મોહવ્યમથં વર્પતિ ।
કમ્મજ કારમરણસ્સ સુલ્લુ કુપ્પસંઘ જાદ મરણવયાન્તિ ॥

તો એમા મોહ જ દેખશે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા હડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોહામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ઘણું-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ મેળી થાય છે દૂર દેશના-રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીટીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠા મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઝાંછો ક્યાં વગર આગળ વધવું તો સભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. વચ્ચેથી તો એવું બન્યું નથી. દુઃખ તો મારાપણમાં વસે છે આપણુ પોતાનું કોઈ પ્રિયજન મર્યું જ તો જ એનો વિચાર આપણને ખટકે છે. પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તો માતાની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે. દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કોઈ મરી પણ જાય તો એનામાં પર એક દુઃખની રેખા પણ દેરકતી નથી.

કમળના કશે એક બાદમાંએ પચાસ હજાર રૂપિયા રાજી એક બચ્ચો આપ્યો. એના હૃદયમાં એ બચ્ચા પ્રત્યે કેટલો મોહ હતો? એમાં ક્યાં પણ શંકા—પણ નુકસાન થાય તો એના હૃદયને ટેસ પહેલેથી જ પરંતુ પરિસ્થિતિ વણ એને એ બચ્ચો વેચી દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા કમળના શોષ દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બચ્ચાની પાસે બાગ લાગી અને તમારા જન્મ બચ્ચાના રચાને હવે ફક્ત અડધી—અઢીથી દીવાસેના ખડેરા લેવા છે શું આ સમાચારથી એ સંજ્ઞાનને કંઈ દુઃખ થશે? નહિ. પ્રશ્ન એ થયે છે કે એવું શા માટે બને છે? પહેલાં તો બચ્ચાને થતું જરા સરખું નુકસાન એના હૃદયમાં આઘાત લગાવતું પણ હવે બ્યારે બચ્ચો રાખતો જાય જની મર્યો તેમ છતાંય તેને દુઃખ—અનુશ્રુતિ થતી નથી. એવું કારણ છે પહેલાં બચ્ચો પોતાનો હતો માટે દુઃખ થતું હતું હવે એ બીજાની માથે હતો છે એના રૂપિયા એ જણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી થતા કાનિ-લાભની સાથે હવે કોઈ સંબંધ રહ્યો નથી. બાગ પોતાપણુ ગયું કે સાથે જ દુઃખ ત્યુ ગયું પરંતુ મોહમયી આદ્રમા આ લખનો સ્વીકાર કરતો નથી. જનવાન મહાવીર આચારજી સૂત્રમાં દેરમાવે છે

‘इयं मेव नाव बुज्झति धि जणा मोह एवञ्जा ॥’

આચારજી સૂત્ર

મોહાદૃષ્ટ આદ્રમા સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની ખાંચી બ્યારે હૃદયમાં પ્રવેશ રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એના પહેલો પ્રકાર વિવેકની દીપ-તિપ્પા ઉપર પડે છે. વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ અંધકાર દેવાને છે એ પોતાના શાવિ જીવન પ્રત્યે સાવધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂલ્ય ઉપર મોહિત થઈ શામાવશ્યકતામાં બ્યાર એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં આ મોહજનુ પામેલો રજા છે. સુરજી મૂળનો મોહ પણ મુદ્દની એક ચિન્તારી જનીને રજો છે એના પછી આવે છે ચરણનો સીતા-મોહ. બાગ પ્રત્યેક મુદ્દના મૂળમાં ક્રિયા ઉતરશે

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લલેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીચ સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સંસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોઢામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જ્વાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીડીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહાર નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ઘેરે જવાબ આપી દીધા તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યા વગર આગળ વધશું તો સંભવ છે કે આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

એમનું હૃદય દ્રવી થીકયુ મનુરોની મનઃસ્થિતિને એ સમજતો હતો. મરી
માઈની પીયા એણે અનુભવી હતી. એટલે જ તો એ મનુરોના મૃત્યુને સમજ
સક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

તેને વીતી હોય તે જાણે કે જાનવરો કાંઈ ન જાણે કે
કાંઈ ખરે ખર જારડી કેરા દાઢમા વાગ્યો હોય,
વાગ્યા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં કેમ.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મોટરોમાં ફરે
છે એને શું ખબર કે પગે ચાલવું કેવું હોય છે જે હમેશાં સુખાનુ જાય
છે અને વિશાળ આસ્થા પથ્થરના મહેનોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીઓની નિઃશ્વી કેવી હોય છે ફુટપાથ ઉપર સુનાગરે કેવી વીતે છે!
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે ફવામાંથી પાણી એવીને નહાવું કે
હોય છે? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ ચૂક્યો છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજીની શકે છે

હા તો શકે મનુરોની મનઃસ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો સાર ઉપદ્રીને આરામથી આવી શકે તે તેટલો જ સાર ઉપદ્રીને
બાઈનો બહી જ ઝેરી દ. મને એનું કાંઈ કુખ નહીં લાગે. તમારું મૃત્યુ
તે માનુ મૃત્યુ છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુખ માણ જ આત્માના પ્રતિનિધ
જોઈ છે જ્યાં જ્યાં કુખ છે ત્યાં તમારામાં આત્માના ચિત્તને પ્રવેશ માથ
આત્માને વિશેષ પ્રેમ છે શૃંગાર મધુર વચનોથી મનુરોને કંઈક આપા-
સન મળ્યું એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મનુરુ એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે જ્યાં પ્રસ તો તે જ
સમયે જમારી શામે જાનો હતો જ્યારે જામે શકેને ધેર જ્યાં પેટીઓ પહે-
ચાડવાનું વચન આપ્યું હતું હવે જામે જો પેટીઓ ફરી ઉઠાવે તો શકેને
ફેટકું નુકસાન થશે? જ્યાં જાણુ જામે જમારાં વચનોથી પાછા ફરીએ છીએ
આમ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મુકી ચાલતો રહ્યો. ઉપરે મનિષ
જાતી પહોંચી. હવે જ્યાં મનુરુ સાર-વહનથી મુક્ત થઈ પોતાને ધેર જ્યાં
ઉત્સુક હતા તેઓ તેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે સૌ જોમ્મ જ્યાં
મૃત્યુ થા માટે ફરે છે. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પોત-
પોતાને ધેર જઈ શકે છે. જ્યાં જ્યાં તમારે મારે જ છે " જ્યાં સંભળ્યાં
જે મનુરોએ ધરતીકંપને આપ્યો. અનુભવો. વિચારવા લાગ્યા : જામને
શી ખબર હતી નહીંતર જ્યાં પેટીઓ આપણે ઉપદ્રી લાગત. "

જે પેટાઓ ફેટીને મનુદોષો શાંતિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટાઓ માટે એમની આખોમા આગુ ચાલી નીકળ્યા કારણ સારે તો પેટાઓ ગેહની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપણુ નહોતુ એટલે માત્ર ભગેરી પેટાઓ કે કામમાં શાંતિ માની હતી હવે એ પેટાઓ પર પોતાપણુ-માગપણુ આવ્યુ એટલે ભાગ્યથી હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની છાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મહાવીર જતાવે છે ન્યા માગપણુ છે, મમત્વ છે, લા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અંગે હુ ઘણુ જોડી ગયો છુ. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું. મોહ બંધિરગ છે તો પ્રેમ અતરંગ છે પ્રેમ અને મોહમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમાં હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો બોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીરાના ભાવમાં પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીરાના મુદ્દમાં ઘણો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમાં પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસવીપણાને જેણે પીછાની લીધુ છે તે બનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે.

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ બીજાને ઉભડવા માગે છે તો પ્રેમ બીજા માટે સ્વયં જગ્યાદ થવામાં આનંદ માને છે કારણ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, જ્યારે પ્રેમશીલ માનવ સૌના સુખમાં પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમાં થાય છે અને મોહ સયોગમાં પુષ્ટ અને છે પ્રેમ દ્વિલમાં વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમાં વસે છે. મોહ વિદ્યારશીલ છે સારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ ત્યાગ ચાહે છે જ્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી જ્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે.

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાંતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી ચુલ્લણી પોતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સીનેમાં-સસાંગ જોખીન છે દિલ્હોમાં પ્રેમ-કંઠાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિશ્મી ગીત એમની જીવન ઉપર ચરેલા રહે છે તે આ નથી પ્રેમ છે નથી આ પ્રેમના નામે મોહની કાણી છે જે પ્રેમમાં વાસવને રમ છે તે પ્રેમ નથી ત્યાં તે પ્રેમની જોયે મોહ જોયી રહે છે જે જીવનમાં વસતો પ્રેમ પણ મોહનું જ એક રૂપાંતર છે કારણ કે જે પ્રેમ સરીરાકાંક્ષી છે તે પુણ્ય છે તે પોતાની પાછળ દુષ્ટોની પરંપરા લઈ આવતો હોય છે પરંતુ આત્માકાંક્ષી પ્રેમમાં જેની વિમુક્તિઓ મૂલી રહી નથી માટે તે શુદ્ધ છે અને અપેક્ષામુક્ત સ્થાયી પણ છે

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીલ છે કારણ તે બીજાના દુઃખમાં હમણીં ધરાવે છે જ્યારે મોહ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે બીજાની જોડે મિત્ર નથી પ્રેમ હશે છે

મૌરોં કે સુલકો સુલ સમસુ સુલકા કરેં સપાય

અપના સુલ તો સહસું કિમ્નુ પર-સુલ લેજા ન જાય ।

હયામય વેલી મતિ હોજાય ।

કારણ કે પ્રેમ મીશુનગીની જેમ ગ્રંથ અગારે પણ બીજાને પ્રમદ આપવા માગે છે જ્યારે મોહ કંઈક બુદ્ધિ જ વિગ્રહ બતાવે છે

કિસ કિસ કો ફિક કીગિય, કિસ કિસકો રોહયે

માતમ યદી જીજ હિ મુંદ હક કે સોહયે ॥

કારણ કે મોહ સ્વર્ણ અને પ્રેમ પરાઈ છે એટલે જ મોહ શબ્દ પોતાના સાથે ત્રણ દાશન્ય પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે મોહમાં ગ્રંથ અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી જ્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેકનીપ અમમતો રહે છે એક કિંતુ માનને સમાવેશપોષી પણ મનની એવી સેવા કરે છે જેમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી એવી લક્ષિત પણ કરે છે તે એટલે પ્રેમ છે પણ જો એ માત્ર કંઈ જીવ્ય એટલેમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલે પણ એટલે માલિક એવી કરી દરકાર ન કરે તો એ મોહ જ હોવાનું કારણ કે મોહમાં બીજાને જીવિ જાનિ પ્રત્યે આંખો નામ જઈ નામ છે

માટે હું ફરી બારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે જ્યારે મોહ સારીરિક છે ત્યાં આત્મિક ગુણો પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં લગી પ્રેમનું આકર્ષણ છે ત્યાં સારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હલ વધે છે ત્યારે વિચારવું જોઈએ કે આ મોહનું આકર્ષણ છે જે આપણે એક પુણ્યને જોઈએ છીએ એવા મધુર સૌંદર્ય પર ગુપ્ત જઈ જઈએ છીએ આ તો સૌંદર્ય પ્રેમ છે પણ એને મૂલી લેવા માટે જ્યારે આપણે હલ આગળ વધે છે અજાણ એવા પર અપિધાર નમાવી એવી જઈએ અને

ખીજો લેવા માગે તો એની સાથે લડાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેના આપણો મોહ છે

જેના પ્રત્યે આપણો પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જનમૃત થાય છે પરંતુ મોહમા સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહળીલ વ્યક્તિ તો 'હું' અને 'મારા'ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી "માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે ખેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો સ્નેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અઘોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજો મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ઘસડી જાય છે તમે પ્રેમથી મોહ લાણી જઈ રહ્યા છો કે સેવા લાણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમા વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બન્ને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બન્નેમાં તોટલો જ ફરક છે જોટલો કે આપણુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમા આપણુસી વિનયમા જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતીકો ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માખણ સફેદી બન્નેની એક જેવી છે પણ એક ત્રાસ્થકારક છે તો ખીજો પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમા હીક હીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમા આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારે આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ૐ॥ શાંતિ

દિનાંડ

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,
કોટ, મુબઈ

આલે સમે સૌ જીવનનાં બે રૂપો જોવા બાબા છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે જીવવાની ક્ષિપા એ જીવન કહેવાય છે પરંતુ ફક્ત આસક્તિયા માત્રમાં જ જીવન નથી કારણ કે 'એમ તો આસ તો પેલી ધમણ પણ લે છે પણ જેના જીવનમાં કંઈક નિઃશરણી છે તે જ તો જીવિત છે એટલી નિઃશરણી પોતા પૂરતી જ સંતોષિત રહે છે જોતો કંઈક એવી આત્મજાન થાય છે જેની દિગ્ગજને પાર કરી નેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સંચાર કર્યો છે તે જીવન અમરમતીના જીવનસ્વ છે અમરમતી પોતે બગીને આસપાસના વાતાવરણને સુગંધિત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશરણી છે જે બીજા અર્થે પોતાનાં દિવોદુ નિશ્ચિન આપે છે. જ્યોતિર્દિવ મણિપ છે શ્રીમત્ સત્તુના સ્વરૂપે તાપને એ સ્ત્રી લે છે પણ જેના સરણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. લીમણના જંબડા તથા જે બંધિત વધુ રહે છે તેનું સર્જન સ્વસ્થ બની જાય છે સુધામની ખસે કોઈ જાય તો 'એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સરાઈ જાય છે પણ હં માનવ, તું તો પચેન્દ્રિય છે તારી ખસે આવનાર બીજો માનવી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે ? તમ્હારી ખસેથી અમર કોઈ ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પાડે કે હજુ સુધી આપણે પેલા જોતિર્દિવ નેટ્યો. પણ જીવનવિકાસ સાધી શક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અંગે જોન દરજન બતાવે છે આ આદ્યા બનારે નિરો-દથી નીકળી પ્રયોગમાં આવ્યો ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. જોતિર્દિવમાંથી બેન્દ્રિય ત્રેન્દ્રિય ચતુરેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આદ્યાએ વિકાસક્રમ છે પચેન્દ્રિયમાં પણ અસચીથી સચીપણ મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થવું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની પાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠો છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણુ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો મ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રતનો માટે પણ ત્યાં સધર્પ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ધણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ જેવું કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સધર્પ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સધર્પ થાય છે તે સધર્પ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવે જોઈએ છે ખીજી બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે ખીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદૈવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બન્ને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજ્ઞાન કરે છે? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ સર્જને ચાલે છે, સાર્ધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપાજ્ઞન કરે છે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના રહ મા અખ્યાતમાં પ્રત્યોત્તરમાં એનું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

૫૦ વૈયાવચ્ચજ્ઞે મમ્તે ! જોશે કિં કણ્યયહ !

જ્ઞ૦ વૈયાવચ્ચજ્ઞે વિતથયરનામ ગૌતમ કમ્મ તિલ્લયર્હ ॥

મહાત્મનિ જીતમ મહાકમણુ કમવાન મહાવીર પાસે પ્રમ રજૂ કરે છે હે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રમુ જવાબ આપે છે વૈયાવચ્ચ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદાયના મનમાં શાંતિ અને જ્ઞાન-ધારા વધાવવાની પવિત્ર વિચારશ્રેણી જ એને તીર્થંકરપદના વિરાટ પદ પર સ્થિત જાય છે

કલ્પના પવિત્ર સકલ્પો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકલ્પાણુ પછી અનતાનવ પ્રાણીએ ને કુખ અને અસા-તિના અધકારમાંથી ઉતારવા માટે વાણીને પ્રકાશ પામે છે તેથી સામાન્ય દેવળી કરતાં યાન અને દયનની ન્યેતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વડનીય બને છે એ જ કારણ છે કે આજનો ચોર કસે દેવળી બની શકે છે પણ આજનો એ ચોર કસે તીર્થંકર બની શકતો નથી કારણ કે તીર્થંકર સવા માટે પાછલા અનેક જ મેળની સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકર નરમ કમનું બધ સમ્યક્ત્વ દશમાં જ આવે છે પરંતુ એ નિશ્ચિત નથી કે બધાં ક્ષામિક સમ્યક્ત્વીઓ તીર્થંકર ગ્રેતનુ ઉપજ્ઞન કરે જ છે બધા જ જોય શકિત અથવા ક્ષામોપશમિક સમ્યક્ત્વી તીર્થંકર ગ્રેતનુ ઉપજ્ઞન કરે એમ પણ હોતું નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્યક્ત્વથીય આત્મા અગર વિશિષ્ટ સંકોચર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે સારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપ્પી દોરી લઈ જાય છે

જીવન કાંઈ નાનું-અદન હોય પણ એમાં ને સેવાની સુરાસ હમી લે એ આજળ વધી શકશે. એક દેળના પાન ઉપર એક ઝાળ-મિડુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પાગી એ હીરાવત્ અળકી રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો સ્થુ અળકી રહ્યો હતો એક પંખી હીરોને ત્યાં આવ્યું અળકતા તુતાર-મિડુ તરફ ઈશારો કરતાં એ બોલ્યું શુ આ તમાડ સુખથી છે ? એટલામાં હીરો કાંઈ કારણ બોલ્યો. શુ એક તુતાર-મિડુની સાથે મારી તુલના સહાય છે ? બસ તે જ વખતે એક અઢવી આવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો હતા નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલું નાનકડું તુપાર-ખિદુ બોલ્યું ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અલ્પ છે, પણ આ જીવન જો તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલું મોટું છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ઘણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી જ્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ઘણું બધું કરી જાય છે લાંબે જીવનમાં તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જો કે એની આવક સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, જ્યારે જીવન સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરજા પણ હોતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમરોનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નકામું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચું પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં લગવાનું મહાત્મીએ એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કાનો કેટલો ઉપદ્રવ છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અત્યંત ઉપદ્રવ છે પવનને જ દ્યો, કેટલો ઉપદ્રવ છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપદ્રવનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યો છે ? લેણદાર ભણે ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જો સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જો હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના વિના જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું મોડું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધું થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યક્ષ જ દૃશ્ય ઉપસ્થિત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપદ્રવ છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષસ્પર્શ ઉપર ઘૂમી રહ્યા છે. છતાં એને

એનો તનિક ફક્ત રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-થી મોટી ખૂણ રહેતી
તો એનું અમલ-કાર્ય તમને અમલ નહીં આપ્યું હોત. જ્યાં પૃથ્વી પોતાનું
કર્તવ્ય મૂકી દે તો જ્યાં જઈશો આપણે? તમને માફ કરી કે કંઈમાં પૃથ્વીએ
એ મિનિટ માટે ફક્ત પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષ કરી તો લાંબા
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી? ધરતીકંપના એ સેકન્ડના ધક્કામાં મનુષ્ય
સુષ્ટિ થઈ જાય છે.

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે. અગ્નિ મનુષ્યનો પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કાચુ ધાન-અન્ન સ્વસ્થને જગાડશે. જો પવન તો આપણું
જીવન છે એટલે જ તો એનું બીજું નામ પ્રાણ રાખવામાં આવ્યું છે.
વનસ્પતિ માનવીનો આધાર છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તત્ત્વ લઈને આપણને
આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી જાય ઉપર ચડે છે જળ
જો પૃથ્વીના પરમાણુઓને ગ્રહણ કરે છે ફક્ત એ લઈને ફક્ત પોતાની પાસે
એ સંગ્રહ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં અંશતત્ત્વોને ફલ-ફળપરે
અર્પે છે એ સુલઘમ્ય ફોનોના આનંદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેલું જ્યાં
ફક્ત જીવદુ એ મંથમાખીને આમંત્ર છે કહે છે ફોનોના પરમ લે અને મનુષ્ય
માટે મંથન નિર્મોલુ કરે. ફોનો પૃથ્વી એ રસતત્ત્વ વડે ફોનોનું નિર્મોલુ
કરે છે તે પોતે ફક્ત જળ ન આપતાં તમને જ એ આપણું કરે છે.

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર? એ અમે તમે કરી
વિચારુ? કદાચ અરુ? ધાનના એક ગ્રાસની સાથે કેટલી અસ્તિત્વોના જન
આપણે એકી સાથે આપણા મળામાં ઉતારી જઈએ છીએ? દરેક ગ્રાસમાં
ખેતરના રૂપમાં પૃથ્વીનો / આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. એટલે પોતાના
અમ-બિંદુઓ નીતલાં છે તેથી જળદોનો એમાં પુરુષાર્થ રચી છે ત્યારે
બીજું જલિહાન એમાં રચી છે અને પાણી તેમ જ સૂર્યના એમાં સંયોગ
રચી છે વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તો અસીમ છે મનુષ્યસમજ
ઓક્સીજન પ્રદાન કરે છે અને એના જલદામાં કાર્બોસિક ગેસ (વાયુ) દે છે
છે. ફક્ત તમને ખબર છે કે એ કાર્બોસિક ગેસ લગામાં બળીને સમસ્ત
સંસારમાં ફેલાઈ નથી તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સમસ્ત થઈ
જાય. ફક્ત વનસ્પતિ જાત કાળના વાયુને લઈ લે છે અને એ જલદામાં
ઓક્સીજન છે? છે. મનુષ્ય પ્રાણવાયુ મંગલુ કરે છે અને વિષવાયુ ઉડે
છે પરંતુ વનસ્પતિ જાત મનુષ્યને દુરોચી વિષવાયુ / મંગલુ કરે છે
અને પ્રાણ વાયુ આપે છે.

સાચે જ જીવનના અલિધાનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે પરોપકાર માટે જે એક ડગલુ પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પગ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પેલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીખના રક્ષણ કાળે જે હાથ લખાવે છે તે જ ખીખઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોમીમાંતું એક નાનું-સરખું ઘર હતું ગરીબોને તો ખૂબ પડે પણ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દા'ડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ખૂપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી સેડડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીખ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-એ દિવાસળીની બચત થશે કેઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ઘણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વહાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂંચે બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના જોડીદારોને બોલાવ્યા અને આગની જ્વાલાઓને સહીને પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુસ્તક વાંચ્યું, ખીખએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજાએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ખૂપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછશો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાભાવ છે તેઓ તો કક્ત પોતાના સ્વાર્થમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર ઊઠ્યો તેથી એ પ્રિય બન્યો

આ જીવનની ખૂશણ-સુગંધ-સૌરભજ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ધોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં ડહકે કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશીને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા જાગૃતિપતિઓ ઘણાં જ્યાં જોવા મળે છે. મહેસો મગનને સ્પર્શતા હતા, જોમના મહેસોમાં લક્ષ્મી વૃત્ત કરતી હતી એકઝે નોકરો જોમના કુકમની પ્રશિક્ષા કરતા હોવા રહેતા હતા પરંતુ જરા શીધો તે ખરા કે દુનિયાના ક્યાં જાણીતાં જોમનું ઐતિહાસિક છે? શાનસ લઈને ફરી વળેલા તેમ તમને જોમનું નામોનિશાન નહીં મળી શકે.

સત્તાસંપન્ન વ્યક્તિઓની જીવનયાત્રા પણ સામાન્યની યાત્રા સમ્મત છે તેઓ જાગૃતિ વધતા જ્યાં પણ પહોંચતાં જોમનાં ચરણચિન્હો પણ ભૂસતાં જ્યાં જ્યાં પૂરતી હોય મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ બાવી જ્યાં જોમનાં ચર્ચા કરતા કે મારું એક જાણુ સાચું વ્યક્તિઓને મોતનાં બોલે મુવત્તી શકે જોમવાન વાસુદેવ બાબા જે પોતાના સારમ ધનુર વડે પૃથ્વીને કંપતી દેતા મોટા-મોટા જાગૃતિ પોતા અને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે પ્રભુ હોતા જોમ પતનના ઝોકથી પીપળાના પાંદડાં કંપી હોય છે પરંતુ તેઓ પતન વેગે દુનિયાની સામે બાબા તેમ જ દુનિયા પણ જોમના જાગ અને સત્તાની સામે ઝૂકી પણ ઘણાં પરંતુ જોમની આંખો જ્યાં થતાંની સામે જ દુનિયાએ પણ જોમના બાબાની આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો જાણે જોમના ઇતિહાસની કહીઓ શીધતા ફરે પરંતુ જાગ સાધારણ જોમને કહી યાદ કરતો નથી. જનતા તે જોમને જ યાદ કરે છે જોમોએ એના માટે કંઈક કર્યું છે જ્યાં હ નર વર્ષ પહેલાં પૂર્વ મગધમાં સમ્રાટ મેલિક પણ ઘણાં જ્યાં જે પાસે જાગમકારો કહે છે મગધ સામ્રાજ્ય હતું સોનાનાં જાવન ડુબરા હતા હમરો નર-નારીઓ એના ચરણની પૂજા લેવા હોવા રહેતાં જે બાબુથી એ નીકળતાં કે પછાર થતાં ત્યાં જ્યાં-જ્યાં સબોધી રાજ્યના જાવનો દૂર હોતા હતા.

મીઠા બાબુ એ ૮ મગધ જમિ પર જાગ્યામ જાવતાં સુધી જાગવાનું મહાવીર પણ બાબા. જોમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો. જોમના પિતા પણ મહાવીર રાજા હતા જોમના મામા ચલુત્રના નાયક હતા. પણ શું બાબુએ જોમને એટલા માટે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા? જો જાણી મુધી જ જોમનો વિકાસ સંમિત રહે હોત તે જાગતા પેલા હમરો રાજકુમારની જગમગ રાજકુમાર વર્ષમાનને પણ ભૂલી ગઈ હોત. પણ ના જોમણે જોમનો નહીં ત્યાંનો રાજા લીધો હતો. તેઓ સંપના-પથે જાગૃતિ વધ્યા અને એ પથ પર ચાલતી વખતે જોમણે જરીમ ભારતની એ

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખજો, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે ચ્વગનો ઈન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઈન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના ડુગરો હતા આજે અદા હજાર વર્ષ પછી પણ લગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ જૈનો એમની જયંતિ ઊજવે છે પણ શુ કોઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જયંતિ ઊજવી છે ? અહિંસાના અવતાર લગવાન મહાવીરના મંદિરો તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનુ મંદિર બનાવો એમને કોઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનું રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતત નામ રટે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એનું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણુ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહી. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કોઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણુ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેઘને આજ સુધી કોઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગણ્યો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી સતો પણ તમારી (શ્રદ્ધાસ્થા) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી.

જે કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવું અને બદલામા કંઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કંઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સંપત્તિ છે માણસ તો લે અને જુની વચ્ચે છવે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ આજનો માણસ તો ફક્ત ભેગાતું જ સીખ્યો છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે અમારી પાસે છે ન શું ? અને શું આપી શકીએ એમ છીએ ? અચાં કોઈ માનનાર આવે છે તો એ બારીએ બે બાંસુ સારે છે ત્યારે દેવારદળાર બાંસુ ધારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ ગઈ અચાં વધી ગયા ટેકસોનો બાર એટલો વધી ગયો છે કે અને તો માયુ પણ બિનુ કરી શકતા નથી પણ જાન કહેવારા સબળનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી ને પટી ભજ અને અચાં વધી જાય તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ જવા જોઈએ, પણ નથી દિલ્લિ આવી કે એમને તો પહેલાં દીકરી જોઈએ પછી બસેને પાંચતી મને કે દસતી મેટર ડ્રાઈવરનો ફા. ૨ નો માસિક ખર્ચ આંખે ચડતો નથી પણ કોઈ જરીજને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી ડુનિયાભરત્યા ખર્ચો અને ટેકસ માફ આવી જાય છે

મુસાફરી કરવી હોય તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જશો અને બાક દિવસ અવાજ સીટ રિજન કરાવશો. શું કોઈ ચર્ડ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? અને રાખ ફિયા બાપુ હમેશાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કોઈએ એમને પૂછ્યું 'બાપુ, તમે ચર્ડ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? કારતનો બેતાજ બાદશાહ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ અમારા વાસ્તે સરમની વાત છે' બાપુએ કો જવાબ વળ્યો 'અમર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું હું ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે એવા વર્ગ નથી કારતની ત્રીજા જાતનાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ બીજા-ત્રીજા જાત પડે છે હું તો એમનો સેવક છું પછી ફરત અને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તો તમે ગોળીજીવા ચીમે આશવા ચાલતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસતાં થા ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શો છો અને એમ કરવાથી જ્યોસો પૈસો કોઈ જરીજને આપો તો કેવું સાડું ? મારી બહેનોને કહીશ કે તમે રેલમાં અને જ્યોર્જન્ટની સાડીઓ પહેજો છો. શરીર તો સારા કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પછી રેલમ પહેરીને છત્ર-જ્વાનુ ખાપ શા અટે ખરીદો છો ?

તમે સાડાં કપડાં પહેરતાં શીખો તેથી જરીજ બારતના આમોલોજને પ્રિસાદન મળશે જામ કરવાથી તમે તમારી જાનાય અને મંત્રીન બહેનેને શામ અને શાંતી મેળવવામાં સક્ષમ થઈ શકશો અને તેથી જાતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને જમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાઈ અને અપરિચિત આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધરો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યંત મગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુલ્લાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ લો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમારી સામે ભાણુ આવ્યું કે ખરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો કાઈ હાય ખસારો તમારો સામે આવીને બેસે રહે તમારો આત્મા એના કુરુણા-સ્વરને પીછાને અને લાણુ આપું તમે એ ભૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સારિવક આનંદ છે- ચોપાટીનો સ્વાદ માણનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કેઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ બિહારાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ કિંમતી હશે કે જે તમે પાત્ર કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુજિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતા કે રોગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુજિનીએ પોતાના હોરા અને મોતીના આભુષણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બધાવી હતી આ હોસ્પિટલમા મુશ્રુપાના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રોગીઓની સેવા કરતી બીજી નસો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યામા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ જાણી શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને ખબર પડી તો એ પોતે એ કોઠી માણસની પાસે પહોચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દૃઢથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ થઈ ગયાં. આ વખતે જીભારીએ ધર ખાતુ છે. બેન્કેન્કમાં પીઠ થાય છે લેણી અને પડુ કરે છે કાઈ પણ પાસે ફરકવા મન્ય નથી હવે તો જીવવાન બોલાવી લે તો જ સારુ છે રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એજે કમું કાઈ ગજાય નહીં આ પવિત્ર કામ હું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ કમું અને પોતાના હાથે રોજના બાવે ધોતી દવા લગાવી નવા પાટા બાંધી દીધા નોકરની ખસે ધોતી ફળ મગાવ્યાં અને રોજીને ખવડાવ્યાં સાત મહિના સુધી આ કમ ચાલ્યો. ફરશજ રાજકુમારી આવતી રોજીને નવજવતી, બાવેને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટા બાંધી દેતી એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સફળ થઈ અને રોજી સ્વસ્થ-સાને થઈ ગયો. જે વિશે એને જવાની ન આપી અને એ જવા લાગ્યો ત્યારે રાજકુમારીને કમું

તમે મારી અપર માતા છો એક માતા પણ બાળકની આંટલી સેવા નહીં કરે નેટલી કે તમે રાજકુમારી હોવા છતાં મારી સેવા કરી છે તમારી સેવા અને મમતાએ જ રોજ મટાડ્યો છે તમારી પરિચ્છાને આ માનવું હવે જીવનની ઉમ્મી ધડીઓમાં પણ સુધી નહીં રહે" અને એના ચરણ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટા-મોટા બિંદુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ જોઈ રાજકુમારી બોલી કાઈ આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્માણમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આશુપલ્લે અખાં છે આજે તે મોતી બની નીકળ્યાં છે તમારા નકેનાં મોતી પામી હું આ? ધન્ય જીવે થઈ છું "

આમ પૂછે તો આજ જીવનની કળા છે આંસુઓનાં મોતીઓથી મણકને તેજાવ છે જેનું મૂલ્ય કુતિલાને ખાતે જેનું નામ વિહવા પર આવતાં જ સંજીવનદારની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો આયો કળાકાર છે નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ હોવા લાગે સારુ થઈ, આ? સ્વારાયે આમનો રાજ ગયો તો સમજવું જોઈએ કે એવું જીવન દિવસના મેં છે

એક વખત એક રીઠને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો રીઠનું ધર ને કુમારનો જન્મ, અને તેમણે પાછાં એ નગરશેઠ રથા લોભ દૂર-દૂરથી વધમણી લેવા આવવા લાગ્યા. રીઠને તો આ વહાવમાંનું સત્તાન હતું એમના હૃદયમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આગળ વધી-વધીને લોકેષ્ટુ સ્વામત કરી રથા દના સૌના મોં પર મહાહટ હતો પણ પેમું નવજાત બાળક રડી રહ્યું હતું એના રુદનનો અવાજ પડેલમાં રહેતા રીખસાદીજનનાં માને પડ્યો તેઓ પણ આંખા અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા આજે

તારો જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કાંઈ ચિંતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી ખનાવળે કે ત્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા રોતી રહે ” બસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિંદાદિશી, મદીનગી છે રડતા અને મડદાની જેમ જીવવું એ પણ શું કાંઈ જિંદગી છે ? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની લયાનક ધડીઓમા ત્યારે દુખની અધારી રાતમા કંઈની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહી-જવો જોઈએ નહી, એનું તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકાંઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલાબની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની મુગધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલાબ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઇત્રિવાળો એમને ખરળમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો અણુએ અણુ ખડાતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ મુગધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાજુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “ રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શો અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિલા તળે પીસાઈ રહ્યો છે ? ” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યાં .

“ અમારો તો શો અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશી આપવા આવ્યાં છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારીએ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે ” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યા ‘ હે મનુ-પુત્ર, અહીં મળતી પીડાથી અમને તો કિંચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ અમે જાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ થશે નહીં અમારું જીવન સૌરભ-મુગધ લુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કાંઈ

શીખ્યા નહીં પણ જો મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પશું વિગત વરણ બનશે.” આ વિશાળ હાલની પવિત્ર ઘેરલો છે પરંતુ પેતાને મિટાવી ને હસના રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરતું રહે છે એ જ તો હાલની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમનાં સ્વ પછી પણ જનતાની હાલ-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે 'બીજાને કરવામાં આવેલી ભથ્થા પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આને જો આપણે બીજાને કામ આવીશું કાલે એ આપણા કામે આવશે. તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અમર અભાવથી પીડાયેલા કંઈક હાથ પસારે છે ત્યારે એના કુખમાં જો તમે સહયોગી બને છે તો કાલે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો ચલતો ફરતો હોય છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કદી પેતાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી બની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે જ કાંઈ રહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગઈને બિખારી બની રહે અને આજનો ગઈને બિખારી, ધેર-ધેર રોટલાના બે કકડા માટે હાથ લંબાવનારો પણ આજ જાગી રહે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની મેણીમાં આવી રહે છે આવા ધણા પ્રસંગે સાંભળ્યા છે એટલું જ નહીં નિજે જોવામાં પણ આવ્યા છે કે એક વિશે તેઓ જસ કપિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાખોના સોદા કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની ખુસીઓમાં તમે જો ભાગ પાડ્યો છે એમનાં આશુ લઘ્યાં છે તો તમારી પરિસ્થિતિ અગત્યા અને તેમનામાં માનવતાનો દોષ પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેત પેતે કંઈકો ચતુર છે એ ગામડામાં વસે છે એનામાં ઝોરલ્લી-સમ્મત વાતો અભાવ છે તેમ છતાં ગામડાવાળાઓએ સહેરા પાસેથી કંઈક શીખવવું ■ તેમ સહેરીઓએ પણ ગામડાવાળાઓ પાસેથી કંઈક શીખવાનું-સેવાનું છે સહેરની સહાય અને વ્યવસ્થા ગામડાએ શીખવાની છે તો સહેરીઓએ ગામડાની સેવા, સહાયતા અને નિષ્કપટપણ શીખવાની જરૂર છે.

કુ ગામડામાં રહેતા ખેતની કુટુંબનાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ઘરમાં હજારો બેળનાળ આવે છે શુભિ-પુત્ર જુમાતાની સેવા કરી જાણમાં માનના કમલા મેળવે છે પણ ને કંઈ મેળવે છે પણ એ ખાઈ ને નથી. એનો થોડો ભાગ પાડો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રગણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીતે જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદેહની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારીઓને સત્ય પથ ભણી દેવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઠની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સાધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી શેકાઈ રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાળ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દગ્ધ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રંગભૂમિમાં જિપન્ન થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિવસે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્રંથ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારું પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે દેહી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ લણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કાઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરાઉપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રોટલો મધુરો બની જશે તમે બલો છો કે મીઠા વિના રોટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રોટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું ચપટીભર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રોટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરાપક્ષર શ્ચિને બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ જ્યાં જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતે થઈ છે પર-
-કામને કામ નહીં પણ દયામ માને છે એ તો સ્વાર્થ કલ્પી જ હોય
આત્મે જઈ રહ્યો છે પાછા ફરતે જોઈ જોમ પછી દોડે છે તેરી જ રીતે
માણસ પૈસા તરફ દોડે જવાની રહ્યો છે આ પૈસાની દોડ પાછળ એણે પોતાની
માનવતા પણ વેચી દીધી છે પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે
ખરિદવાન ક્યો છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જડ પૈસો વધુ
મિલે છે.

થાક ચાખતો, પૈસાના પ્રેમ બાઈને બાઈને શત્રુ જનારો, બીરબ્રએ
પોતાના મિત્ર સાહેબોને કારાકુમાં ધકેલ્યો. બાઈઓની હત્યા કરી. એને
તમે પૂછે કે આવો જુઝમ શા માટે રહ્યો ? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું
કંઈ આવડું હતું ? એની પાસે આ મારે હા તો જવાબ નહોતો હોય. અને
કદાચ એ કહી પણ કે તો દુનિવા એના કબજામાં સરીકાર કરી રહ્યો નહીં
એ સાહેબો હતા. એને સમસ્ત ચાખી વેઠાવે પ્રાપ્ત હતા. ખાવા-પીવાની
વાત તો શું આમાના સાથી મહેમો પણ એને સારુ ખુશ્બા કરી, તેમ જીર્ણ
એની સ્વાસ્થ્યશક્તિએ વિરામ ન લીધો અને પિતાને કારાવાસની ઠાંટીમાં
ધકેલી દીધી. શુદ્ધ અને દાસ જેવાં વીર બાઈઓને પથ-જવરોપક માની
હોય હતા એમને મતાવી નામે છે સાચું છે કે સ્વાર્થી માણસ પોતાના
સ્વાર્થ માટે ક્યો બતાવાય નથી કરતો ? એક કિંદી કવિએ કહ્યું છે

હૈ સ્વાર્થે તેરી પુષ્ટતાને વાપુજન શનુ કિયે
કુર્કર્મ હૈ કે કૌનસે જો ના કિયે તેરે કિયે ।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

ઉપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલું માર્મિક કહી ગયો છે ! સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા સ્નેહી-સખધીજનોમા વૈર અને વિદ્રેપની ખાઈ ઊભી કરી દીધી છે. પહેલાં તો તેઓ એક ખીજને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક ખીજનું મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી મોજાસના સ્વાર્થને પોપણ મળતું રહેશે, ત્યાં સુધી એ ખીજની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઝોળખાણ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારુ ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી ઝિંથિતિ થાય છે ? પછી એને કાણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે ! તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂકડે ટૂકડા કરી ચૂલામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનું અસ્તિત્વ જ ખૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવું પણ બનતું નથી આપણને શક-કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણુ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો ખીજનું ધન અપહરણ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્વય-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કરન્સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સજ્જન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે ઝનૂની બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને શ્રાવ-

શવનો મુઠા છે માનવસામાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહ્યો છે. મન પાછી ગયો છે કે હમે આપણે આપણું કલક ધોઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાન જલુ દૂરની છે પરંતુ આજમાં આજ ભતિ-પ્રેમને તો આપણીએ જ તેથી અને એથી દરોવ કરીએ છીએ કે “કેવું પણ પ્રયોજનો શરૂ કરે ન આવે પણ આપણે કદી હારી નથી” સૌએ એક સ્વરે દરવને બનુ મોહન આપું

અનુમોદનનો સ્વર હલુ સુશરણો વલો કે આકાશમાં હાલી જામીની સાંઝમાંથી દૂરને હાકાઓ ફરે નીચે જવો. હમને જોતા જ એ એના ઉપર કાંઈ પંખા અને પજો તો એને જ મેળવવા માટે કરીને પરસ્પર કાપવા લાગ્યા. દરવની મૂળ હલુ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મેલનો વંદ વાગી ગયો. એટલે સ્વાર્થના લેખમાં એક પણ દરવ દલિન દેવી રાતે નથી દરવની રાત્રી હલુ સુકાઈ નહીં હશે કે દરવનીમાંથી કસારને કાઢે જ એનું મેલું થઈ જશે.

એમ તે માનવી આઆતમી કીચી જવાંચ માટે છે પણ ન્યાં એક નાના-વા સ્વાર્થને હાનિ પહોંચી કે એ બળી જાય છે પેતાના નાનકડાં વ્યર્થના રક્ષણ માટે બીજાના મોટામાં મોટા લિતને કચરી નાખવા એ તેમર થઈ નય છે આ અનવનની મુદ્દા જુદા છે એ એને પેતાના દેહની દિવાલેથી ઉપર જાય દેરી નથી પેતા માટે એ હમણે રૂપિયા ખર્ચ કરી રોકે છે પણ બીજા સારુ એ રૂપિયા ખર્ચ કરવા માટે એની દેહજુદી આપ્યા આપવી નથી. પણ માદ રાખજો કે પેતાના સ્વાર્થ આતર ખર્ચ કરવામાં આવેલા હમણે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે અમારે ગરીબનાં લિતાઈ અર્થેના એ રૂપિયા બેતરમાં વીંધેરલા-વાવેલા સંધાન છે એ એક રિક્તે હમણેમલુ પ્રતિજ્ઞ કરીને આવશે.

એક મોટર કાર્પેસ છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. પણ એ કેવળ પેતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ પચાર થવાના એના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું એની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેટલા અજરમાતો થશે કેટલાના પ્રયોજ આત્મા નશે?

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાર્થ-સ્વાર્થ એ એવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે કે આપણે આ જીવનશૈલી મોટરના વેગમાં સ્વાર્થમાં પેાંચો હોળ થઈ

કચ્છાઈ ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે બીજા છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતનો પણ કાઈક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું બલિદાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ ભદ્ર પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી દીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ ભણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ નાણું છે પણ બદલામાં કંઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાંઈ સીમા માનીતે એ આલતો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ ઓલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કર્મોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, કેટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજા કાંઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે કેટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થક્રિયાની વાતો કહી રહ્યા છે અહીં એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે ચીખતા-ખરાડા પાડતા પશુઓની કબર પોતાના પેટમાં નિર્માણ કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અઢારસો મંજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો ચંઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હશે ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધ જેવા અહિંસાના પેગંબરો અહીં થઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિંસાનો સંદેશ આપી આપ્યો જે ભાગ્યનીય સરકાર વિશાળ મન ઉપરથી અહિંસાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે જ ભારત સરકાર સુબઈ

મદ્રાસ ક્ષણિક દિલ્લી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ ક્ષણિકાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. શુ યા પશુઓના આગમ માટે છે? ના નહીં વ્હેણમાં વ્હેણ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પશુઓની ક્ષણિકા એ જા નિર્માણ પાળીને ઉદ્દેશ્ય છે.

અદિસાની ભૂમિ ભારતમાં મત્સ્યોલોચને પ્રાપ્ત થતા મગી રજુ છે. ક્ષણિકાનાં વધી રહ્યાં છે. આપણી અદિસા દેવી સુપ્રસાદ જાણ વધતી રહી છે એના આશ્રય કોણ લઈશે? જાણ ઉપરાંત ફેરવેલે વસ્તુએ માટે પણ ખસી ચિતા થાય છે. જા ચીકણા ચમકતા આમ્યાના પટા જાને જુદાં જામાં મદ્ર દિલ્લીથી જ તૈયાર થયેલાં છે એ નિશ્ચિત છે કે આમણની જે વસ્તુ જેટલી વધુ મુશ્કેલ જાને ચમકીથી હશે એના નિર્માણમાં એટલી જ વધુ દિસા થઈ હશે.

જ નર્મ એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પશુઓનું આમુ વેચાણ હતું એના શુ ઉપયોગ થયો હતો ખજાર છે તમને? એના વડે આમણની એના જુદો ચાપલો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. મનને જાનક પશુ નારી વસ્તુએ માટે ૭ લાખ પશુઓની ચિકારો જેટલી મમવેધી જાની હશે? પરંતુ સ્વાર્થી મનુષ્યો પાસે એ કરુણ ચિકારો સાંભળવા થત નથી હલકા મતેર જા માટે થઈને જાનેક પશુઓના પ્રાણ વીધી દેવામાં આવે છે. ક્યારેક એમની પૂછી કાપી નાખવામાં આવે છે જેટલાક આઠમીએને કાપેલી પૂછીચળાં પણ પસંદ હોય છે એટલા માટે જાણ જાણવા દૂતરાનું પૂછું કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછું કાપતાની સાથે જ લોહીની ધારા વહી નીકળે છે એમનો આત્મા જેટલો તપાસે હશે? પણ એ મૂક પશુના તપાસને દેણુ લુએ છે? લોહીની ધારને જાણ કરવા માટે લોહને ચીપીએ ગરમ કરી એ સ્પર્શે ચોટાડી દેવામાં આવે છે એક તો થા જાને ઉપરથી પાડો ગરમ ચીપીએ લોહી તો જાણ થઈ નય પણ એને જેટલી પીડા થઈ હશે એની કમ્પા પણ કરી શકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછાવણાં પ્રાણીને મચ્છર પણ ખજે જાણ આવે છે કારણ કે પૂછા જાણને મચ્છરોને ઉત્તરવામાં પણ તેઓ અસમથ જાની જાણ છે.

જા ધ નાઓ શુ મનોહરિની પ્રતિક છે પીઠિત નેઈ મનમાં આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું નેઈએ કે મનના મૂલ્યે ક્યાંક કુદરત નથી એડી ૭ પણ શુ જિતિની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વાધ એ મોટી ઝીજ છે નીમનના પ્રાણેનું કોઈ મૂલ્ય નથી જાણી સ્વાર્થી વ્યક્તિએ દેશના જાને સમજાવ્યા

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમા દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમા તજી શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજ્જડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થાં બની જશે ત્યાં વિશ્વસ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-બુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમા પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજ્જડ બની ગયું હતું ક્યાંય સૌ દર્પ અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમા ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુક્ષ્મ ડાળ પર આશ્રય લીધો પાસેની ડાળ પર બે ઘૂવડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થત્રી હરી-ભરી હતી પ્રકૃતિનું સૌ દર્પ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજ્જડ બની ગયું છે ? એ સૌ દર્પ અને સુખમા હવે કદપનાવત્ બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂવડની તરફ ધીરારે કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થત્રી ઉજ્જડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂવડે હસની વાત સાંભળી તો હસનું તીર એના કાળજમા વીધાયું. પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-બુગલ ઊડવા લાગ્યું તો ઘૂવડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને ક્યા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હંસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂવડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂવડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હસ વિચારમા પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂવડે કહ્યું કે, “તમે જો ચાહો તો આ દેશના પચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” ઓ પચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પચોએ વિચાર્યું હસ તો પરદેશી છે આજે એ છે ને કાલે ઊડી જશે. આપણો પાડોશો તો આ ઘૂવડ છે જો એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂવડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મોન બેઠેલા જોઈ જુદા-કામ પ્રમુખ બોલ્યા તમે સૌ અનુ
મતિ આપે તે વુ બા દેસમાં હાથ નાખુ પચો તો ઈજ્જત ન હતા કે
આ નસા કોઈ બી ના સિરે નય તો ચારુ એમણે તો સદર સ્વીકૃતિ
આપી હોધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સભાબંધુ પરણ ન્યાય
દેવાની એક શણ પહેલાં પચોતે ખાનગીમાં મત્રણા માટે જુદા લઈ ગયા
બોલ્યા આ તો જાણેના અજ્ઞાણની જેમ સ્પષ્ટ છે કે હસણી હસણી
ફળી છે પણ આ ઈન્સાફી દેશને થણ મોટું નુકસાન થશે કારણ કે આ
હસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે જ હસણીને સાથે લઈને
બીડી નમે. કોઈ પણ ઉપાયે જો હસણીને રોકી સેવામાં આવે તો જે પ્રદેશ
આજે ઘવડેથી બપોં છે તે એક વિચે હસોનો પ્રદેશ બની નશે. નસા
પચો હરાવથી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું કિત સર્વોપરી હતું

નસા નકાર આવા પ્રમુખ ન્યાયાસને પર બેઠા અને થોડી વાર પછી
એમણે દેસનો આખો હસણી વૂગડી ફળી છે એ ઠીક છે કે એ
હસ નતિની છે પણ આજના પ્રતિસીદ્ધ યુગમાં આન્તગતીય વિચાર પણ
થાય છે આરતીય બહિત યુરોપીઅન નારી સાથે શુ લગ્ન નસો કરતાં
મોટ આન્તગતીય લગ્ન કામદા પ્રમાણે હસણી વૂગડી ફળી હંથમાં કોઈ
જાતનો સ્પર્શ રહેતો નથી "

દેસમે સાબળતાં જ હસના કાલ-કલાલ ગૂમ લઈ ગયા ત્યુ અપીલ
માટે બીજુ કોઈ ન્યાયાસન પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી
હેતુ છે આંસુગ્રં સારી ખિન્ન મને હસ પોતાના દેશ બણી બીડી આપ્યો
હસણીની ખાખિમાં આંસુ નીવરી રહ્યાં હતાં. હસ હતું થોડું દૂર ગયો હતો
કે પેલા વૂગડે એને થભા પો અને બોલ્યો, હસણીને મૂકી દુ ક્યાં જઈ
રહો છે? હસણી શુ કરી વૂગડી ફળી થઈ છે? મારે બે વિદોની વચ્ચે
દિવાલ બનવુ નથી. હસનો મધકાદ પાછો મોં પર ફરી કપ્યો. એ બેમસે
તો પછી આ નાટક કેમ રચ્યું? વૂગડે કહ્યું એ બધું એટલા
મોટે જ કે તે જઈ કામે કશું હતું ને કે આ વૂગડેના વસવા ને લીધે સમગ્ર
વનસ્પતી ઉત્તર બની ગઈ મારે એ જ જાણવુ હતું કે વનસ્પતી વૂગડેના
કારણે ઉત્તર બની કે સભ્યતા અને સ કૃતિના રક્ષક તમારા સમા
સ્વાર્થોએને કારણે.

ત્યાં ગયાનું સામાન્ય છે ત્યાં સત્યનુ ગળુ દબાવી સમાય છે ત્યારે
અદિસા વગેરેમાં બા કની ફરે છે વિવેક પોતાના બાજ ઉપર આંસુમાં સરે છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ જાણું છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યાવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે ત્યારે બીજો રાહ કટકાકીણું પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખ્યત્વે સુવિદ્યા નાગરિકો પ્રશસ્ત માર્ગે અપનાવશે એ માર્ગે જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, ક્રાંત,
બ્રહ્મર ગેટ, મુખ્ય

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

ઉત્તર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારો જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહારાજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો મારો જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

— અ.વુ ગદુ સાતિય જીવનને એ મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજે

આજ્ઞાન પ્રવચન દષ્ટિ અંગે ચે નમુ છે સાધક જીવન્મુક્તમાં આજ્ઞાન વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દષ્ટિ રાખીને જ વધુને જોઈએ દષ્ટિમાં ફેરફાર થતા સદ્દિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે ધરમાં એક સ્ત્રી છે પતિ એને પત્ની રૂપે મળે છે તો પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે સાસુ અને સસરા એને જીવવધુ મળે છે તો કિરર અને નસુદ એને ભાણી કહે છે સ્ત્રી તે એક જ છે પણ દષ્ટિમાં બેઠે થવાથી એમાં રૂપ-રોડે પણ ભાતી ગમે છે એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેવી દષ્ટિ તેવી સુધિ ને આજ્ઞાને જે દષ્ટિ સધને આવે છે વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાય છે

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ જનત ધર્મોત્તમ છે કેટલાંક ધર્મ વ્યક્ત રૂપે રહે છે તો કેટલાંક વળી અવ્યક્ત રૂપે ને મુખ્ય ને દષ્ટિ બિંદુને સામે ધરી એના પર ચિત્તન કરે છે તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે એ અભિવ્યક્તિ જગત્સામાં જાય છે જગત્સામાં કંદાળી યજ્ઞમાં ગુલાબ મહેળા રજા છે એક કમળ - ગુલાબ રૂપ મહેળા રજા છે । ” એ નમ્મે કમળ “ફૂલની નીચે તો કંદા છે આ જ દષ્ટિમાં બેઠે છે

એકની દષ્ટિ ગુલાબની સુદરન્ય ભણી છે તો બીજાની એની તળેન્ય કંદા ભણી. અને તથ્યની દષ્ટિમાં કંદા પણ છે તેમ ફૂલ પણ. પરંતુ કંદાની દષ્ટિ સધને-ધરીને આસીથ તો કંદા જ દેખાયો અને ફૂલની દષ્ટિ રાખીને આસીથ તો ફૂલ જ દેખાયો. એકને માટે કંદામાં પણ ફૂલ છે તો બીજા માટે ફૂલમાં પણ કંદા છે

આ જ વાત તમારી અને અમારી છે કેઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે આપણે સન્નિહાસ પયરીએ હોય તો આ સન્ને તરત જ એના અન્ને વિપરીત ધરણ્યા આપી સધએ હોએ. પણ આપણે એના સન્નિહાસ વિચારવા બેસીએ તો

આપણી દષ્ટિમા પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફલ બધા જોજલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂલો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમા એહ ને સદલાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાટોય દેખાશે નહીં કાગણુ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, ન્યા કાટા પણ ફલ બની જાય છે અને ફલ કાટા.

એક હોલમા થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘોળી ટોપીઓ હતી અને હાથમા દારૂની ખાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપદગ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયુ, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કાગેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના ચાગ્રિયબળ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે ન્યાગે ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એરી નથી ખરૂ તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભારતમા ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ અદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી લયનાક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યા છે મને તો કાંઈ જ દેખાતુ નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણા, જૂહુ ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજુ હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે બતાવો છો રાત” સાચુ તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળના જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવુ છે, જ્યારે કાગડાની નજર ગદડી તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશું તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પાત્રી સહીશું આપણે જો હસતી દષ્ટિથી દુનિયાને ચક્રારીશું તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખારી. કાગળની દષ્ટિએ જોઈશું તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસતી દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીનો જ આકાર અને ચાલક છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કાગળે તો ધસીત ચીજો વરસે દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચક્રીમાં ચાલ્યે મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં દશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાત્રમાં હો ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને બરખી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા છવાઈ જશે. આવી આકૃતિ લઈને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિબિંબ પણ ભયકર / દેખાશે.

મેં પરતી ભયકરતા માટે તમે દર્પણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે એને દોષિત ગણશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દલવાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના ડુકાન કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિબિંબને બદલી શકશે નહીં તમારી પ્રતિબિંબમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પડશે, જ્યાં તમે દશો સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સૌપેન હોવર નામનો માણસ પાશ્વર્ય જાતનો એક મલો મોટો વિચારક થઈ ગયો છે એનું સાહિત્ય જ્યારે પ્રસંગ થયું ત્યારે એના આશોચક્રાનું જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ આશોચક્રાના બાવાક સામે એણે એક નાનો એવો જ્વળ આપ્યો. આરુ પુનઃકે તો એક દર્પણ છે ? એમાં ગર્ભાસ્થ જેવી એને દેવદાસ દશનમાં કેવી રીતે થઈ વારુ ? ગર્ભા પોતાનું રૂપ લઈને ગયો છે તે કોઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આભાસ, અનુભવ થાત એટલે કે આપણે જે રૂપ લઈને નર્મી તેવું તેવું પ્રતિબિંબ દશે.

એક દોષતા ધોગાનું ચિત્ર હતું ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને લઈને કોઈ એક સંજ્ઞા પાસે પહોંચ્યો પેલા દોષક સંજ્ઞાને એ ચિત્રને ઉત્કૃષ્ટ બિલ્દપુ તો એમાં ધોગાના પત્ર ઉપરની વરસ દેખાતા તેથી તેઓ ગયા

ઊઠ્યા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચામેય પગ ઉપર કરીને આળોટી રહ્યો છે” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલ્લુ પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આળોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાંઈ એકના ઘેર રસોઈચણનું કામ કરતી હતી પગાર કંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરનું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડા મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા'ડો ત્યાં શીરો બનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા ખેડી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી ઊઠી અને એણે થોડેક શીરો કાગળમાં બાધી લીધો ધરનું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર લાણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના ઉંચરેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના ટીપા ચૂઈ રહ્યા હતા દ્વાર નજીક ઊભેલી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “કેવી ચોર છે ? અહીં ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “**बुभुक्षितं किं न करोति पापम्**” ભૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમગ્ર ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી એ ફર્લાંગ પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદ્દામ-પિસ્તાની બરફીઓના ટીકીતો ભર્યા પડ્યા છે, જેને ખાંધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની ટીકડીઓ લેવી પડે છે, એ ભૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “તમે બંને એના રક્તબળે સમજી શક્યા નથી-

આ ચોર-દુષ્ટિ નથી તેમ જરીબાઈનું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. અહીં શીરો જન્મ્યો, તે આ શીરો આજેને અને એનો બાળક ધેર સુકી રેલથી ચાલે એ માનુ મન ફેમ કરી સ્વીકાર કરે ? કાળોએ એને મળે શો બનશે ? માની મમતાનું ગાપ આપણે કરી રહીએ નહીં " જેવી મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા વિધવા સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભરાઈ આવે તો આપણે પરમાત્મા જની રહીએ છીએ. માની મમતા મનુષ્ય અગર મેળવી લે તો એ અકામાનવ જની જમ માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે નેટલી સ્નેહધારા વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ બેગ-દોકરાઓ પ્રત્યે વરસાવી રહે તે એ કડુણની સાક્ષાત્ સ્મૃતિ જની રહે છે. પ્રસવ-કાળમાં સાગરનું વિરાળ પાણી-સમૂહ સૂકાઈ રહે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સુકાત રહ્યો નહીં.

શીરો ભરેલું નાનું-એવું પપીકું છે તણ જલેલું છે અને એમની જુદી-જુદી તણ દર્શિઓ છે. પહેલાં એને ચોરની દર્શિએ લુએ છે બીજીની દર્શિમાં એ ગરબો બી છે તો ત્રીજીની આંખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિશમાં મમતાની ધારા છે. આને જ કહેવાય છે જેવી દર્શિ તેવી સ્મૃતિ વિચારકાએ દર્શિના અનેક ભેદ-પ્રકારો જતા પા ઉ આપણે એ વિશે અભિજ્ઞાન પ્રકરણોમાં વિચાર કરીશું.

આસન સંકુચિત દર્શિ

જેવી દર્શિ હ્રોત નજીની વસ્તુને જ તેઈ રહે છે અને દૂરની દર્શિ (દૂરદર્શિતા) નજીથી હાથ લેને આસન િ કહેવાય છે. આ ચર્ચ જ વધતી જાય ત્યાં સંકુચિત દર્શિની વ્યાખ્યા. પરંતુ અધ્યાત્મના ક્ષેત્રે સંકુચિત દર્શિ (નિકટ દર્શિ)ની વ્યાખ્યા બીજી જ છે. જેણે હ્રોત વર્તમાન અને વર્તમાનના સુખને જ તેણે છે વર્તમાનના ભોજો ઉપર જ તેની નજર છે એના બી ન જાણતે જોવા ? ઈકાર કરે છે તેને સંકુચિત (નિકટ) દર્શિ કહેવાય છે. આ ? અધિકાર આણે સંકુચિત દર્શિવાળા જ તેણ મને છે તેઓ વર્તમાનના ભોજોને / જીવનનું મરમ લક્ષ્ય માને છે અને ભોજો પછાળ વ્યાખ યી ચીને રોક્યા નવ છે વળી આને તે ભોજોની આ રો મા ? તેરપો આગળ વધી ગયો છે એને જીવનની રેલમાં એરમે જ આગળ રહીશ માનવામાં આવે છે.

જાળકને રમકડા પ્રિય હોય છે કેરવાક બાળકો રમકડાં સારા રોનાં

અને કચવાતા હોય છે રમકડાંમાં બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમાં હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પણ બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેવો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષનો નવજુવાન જો આવો મોદો કરી બેસે તો તમે એને શું કહેશો ? એને તમે બુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શું કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામાં બહુમૂલ્ય જીવનને લૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે કયો શબ્દ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિડટ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કોઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામાં કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અંગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે ઉડાડશો તો પણ ઊડીને પાછી શરખતના ખાલામાં પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ જોઈ છે પણ એમાં પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેશે કે કેમ એ અંગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધે રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જાણે જાણિત સૂત્રમાં અધુરાપ બાદ ત-આપે એક સુદર ૧૫ આપે છે ૧ -

વાચ પરસ્સ કુર્વંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મખ્ખોગલે ગચંતો વા વિર્ણિર્વાર્ત ન પસ્સતિ ॥

ઈસિમા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ ગા. ૧૧.

મોહ-ભાગમાં હસાયેલા આત્મા બી ન પર બાવાચાર કરે છે પોતાના કુદ સ્વાર્થ માતર બીજાનું શોપણ કરે છે બીજાને કુ ખ દરમાં બાદ પડે તો નોંધે એનું હલ્લ આનંદ-મગ્ન બની જાય છે એ પર મલકાર જાય છે પણ એના આનંદ તો પેલી માછલી જેવો છે જે સોટની ચોળી નોંધે એને લેવા દેતી નથી. આજીભાર બચારે નદીપરે માછલી પાડ્યા જાય છે. ત્યારે જી કાંટામાં સોટની ચોળી બેસી રહે છે અને સ્ત્રી કાંટા પાડીના મહેલમાં જોડી રહે છે એ ચોળી માછલી સોટની ચોળીની લાકડે કાંટા પાડે ત્યારે છે અને જોળીને 'ખાખ' છે પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો ચોળીની બાકે-બાકે-રહેલો કાંટો એના મળાને વીધી માખે છે એક કણુને આનંદ એના જીવનને સરખી લે છે.

આ છે નિઃકટ દષ્ટિ (સકુચિત દષ્ટિ) ને પદાર્થના બાહ્ય સૌન્દર્ય ન જુએ છે એની પાછળ છુપાયેલા કાંટાને નોવાની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિઃકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક સ્લોકમાં આપ્યું છે. મારા ગુરુદેવ શ્રી કિશનલાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવચનો દરમ્યાન એને બહુ ભરખાવે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે સ્વાલોકે ક્ષિપતિ સુરિઃ પાદ્ શોભે વિચરે

પીપ્પલેષ પ્રવર કરિણા લાહ્યસૈન્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કર્ણાદ્ વાપસોદ્ઘાન્યનાયમ્,

યો હુદ્રાપ્યમિદ્ ગર્મપતિ સુષા મૈત્ર્યજ્ઞ્ય પ્રમદઃ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો યુ માટીની ચોળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદ્ગુણોએ ઘેરે સમાટ પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચોળી આપી રહે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ પેર પાડે રહે છે પેર આ-યો ને બીજુ તો પર બાપુ પૂજના લેણી બહુ પાણુ છે મહિનાઓ પાતી વધા કરે 'સાજ ન કહું' ખેલે. હવે જી મહુ હાથમાં લે છે અને 'કાશો ભોજા કરે છે વિચારે છે આ કાશો રેખીયો છે તે સમાં લગી રેકુઈ તે જ વખતે એને

સમ્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમા કચરો ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને શુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજુ ક'ઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. જેટલો લાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમા પાશેર દૂધેય મળ્યુ નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનુ એક ટીપુ પણ શરીરમા નવજીવન આપે છે એવા અમૃતને હાઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે જુએ છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે 'પાણી લેવા' તે કાણુ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ નાખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહી, તમારુ મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહી જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ધોડો પણ નસીબમા નથી અને હાથી મળો જાય તો સમજવુ જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક માણુના રોટલા જોઈશે આનુ ખર્ચ શે પૂરુ થશે ? અને ખર્ચની પૂર્તિ સારુ એ જ ગલમા જાય છે ત્યાંથી લાડડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમા વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગપ્પો મળી ગયો એકી સાથે 'ધણુ' બધુ બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમા બેસશે.

ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલળી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાંથી ચિતામણી રત્ન એમને મળ્યુ એના પ્રભાવથી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાપડ્યુ એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અમિ પેલા ભાઈ સાહેબના આરામમા ખલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરો-લાવવાનો પ્રયત્ન દાણુ કરે ? એમને વિચાર મૂર્યો કે શા માટે આ 'ચિતામણીનો' જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો ઊડી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને શુદ્ધિમાન નહી કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી ધાર્મિક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસશે હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. ફક્ત વર્તમાન સુખ ચાહનાર માટે જીવિ જીવિત સુખમાં મધુરાપ બ્રહ્મ-ત-અધિ એક સુદર રૂપ આપે છે -

પાદ પરસ્સ કુચ્યંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।
મચ્છોગલે વસતો વા વિવિધાત્ન વસંસતિ ॥

ઈસિયા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ શ્લો ૧૧

મોહ-જનમાં હસાયેલો બ્રાહ્મણ બીજા પર બ્રહ્માચાર કરે છે પોતાના કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોષણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં બ્રહ્મપ્રત્યે નોંધ એવું હસ જાન-મન જની જન છે મોં પર મલકાટ જવાન છે પણ એનો જ્ઞાન હોય પેલી માછલી જેવો છે જે લોટની ગોળી નોંધ એને મેવા લેતી જન છે. માછીમાર બધારે નદી-પે માછલી પકડવા જાય છે. ત્યારે એ કાંટામાં લોટની ગોળી ભેરવી દે છે અને પછી કાંટા પડીના-કહે-લુમાં છોડી દે છે. એ ગોળી માછલી લોટની ગોળીની લાલચે કાંટા પાસે આવે છે અને ગોળીને ખાય છે. પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તે ગોળીની બાદે-આલે-રહેલો કાંટો એના વળાને વીધી નાખે છે. એક ક્ષણે જ્ઞાન હોય જીવનને સારખી લે છે.

આ છે નિહટ દષ્ટિ (અકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જીવ સૈન્દર્યને જ જુએ છે એની પાછળ ક્રુપાયેલા કાંચને જોવાની સુદૃઢ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિહટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક શ્લોકમાં આપ્યું છે. મારા મુરદેવ શી કિલનવાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મસ્પર્શી કહી કરતા હતા.

સ્વર્ગ દર્શાંતે સિર્પતિ સરિખ પાદ શોભે વિષલે
વીયુષેષ પ્રવર કરિણા લાહરયેષ્ય મારમ્ ॥
ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાણ્ ચાંપસોદ્દાયનાર્થમ્,
યો કુરંપ્રાપ્તમિદં મર્મયતિ શુષા મર્ત્યજન્ય પ્રમલ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિત્તળની તે શુ માટીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. અદામાં એ કાંઈ સમાપ્ત પ્રસન્ન થઈએને સોભાની થાળી બાપી દે છે. સિંચારી પ્રસન્ન થઈ થેર પાછો ફરે છે થેર બાપો ને એણે તે થર બાપુ ફોળા થઈથી જાણુ પાણુ છે. અદિનાઓ પત્ની બધા હશે. સાર જ કમું નહોતું. લવે એ જાકુ-દાણમાં લે છે અને કંથરા ભેગા કરે ॥ વિચારે છે આ કંથરા ફેંકીને છે તે શર્મા કરી ફેંકાઈ તે જ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા ફૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા ફૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈને બહાર ગયો પણ ફૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને ફૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે ફૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહયુગ્મીને સમાપ્ત કરવામા કરી રવા છીએ ચંદ્રકાસ ખેડૂત-લવાર હજારે દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણુ રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તલવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સંકુચિત-દષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને ક્ષેષ દષ્ટિ

એક રાગ દષ્ટિ છે, જેમા દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી બીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહી આવે, ભલે ને તમે એને આહિ તેટલું સમજાવો. બીડીથી લોહી મુઝાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પૈસાનો દુર્વ્યય થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગમ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો પૈકી, એકેયને સ્વીકારવા તત્પર નહી બને તેથી જ તો ખામીયી-પીડાતા ક્ષેત્રના ગરજ કાઢવા છતાય લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને જ્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ બોલી જાય છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અફીણ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની ખુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહી થાય નશો કરનાર નશાની ખુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હું માનુ છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહી કરે

એ રાગદષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત પ્રિય લાગે છે, ચાદની અપ્રિય.

તે સોનાની ઘાળીમાં કચરો ભરીને ફેંકનાર મૂખ છે જન્મતથી પણ પોનાર
જનુશળ છે કાચી ઉપર જળતણ વહેનાર ચતુર નથી અને ચિતામણી
રતની કાગડો ઉડાનાર પણ મૂખ જ છે તો માનવ-જનને ભોજો
પાછળ ભુગવનાર કેવો બુદ્ધિમાન છે? વાસના ને ભોજ નેના જીવનનો હક્ક
છે જેણે એની પાછળ આત્મ ચિંતનને ખેંચુ છે જાકમ-રાજ્ય સ્થાને
પદાર્થ-રાજ નેના જીવનમાં જ મ્યો છે એ નિકટ (સક્રિય) દષ્ટિવાદો
મનુષ્ય છે

ભોજને જ નો હક્ક મનાયુ હોય તો એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ
જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પણ-જીવનમાં ભોજો
સ્વચ્છ-સુસભ છે મનુષ્યે નો ભોજોના સાધનો એકલ કરવા હોય તો એણે
નાણાં ખરચવાં પડશે. જ્યારે પ્રાણીને તો એક નવો પૈસો પણ ખર્ચવા
પડતો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ જીંદગી સમી
કદોઈની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પૈસો પણ દેવા નથી પડે. જ્ય
તમને મીઠાઈ ખાવાની ઇચ્છા થઈ અને તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાને
ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક દુકાને
તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ મારે તો તમારે પૈસા ખરચવાં પડશે.

આદે તે-મો ઠાઈ ગાય સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સસજ પોલીસ
પહેરો ભરી રહી હોય પણ જમર (જમરા)ને પુપની સુવાસ ભેવી હશે તો
વિના રોકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો દર કે નથી જનુશી
પરવાહ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત ગાયમાં પહોંચ્યુ હોય તો પાસ
(પરવાને) ભેલો પડશે. વગર પરવાને જ દર પ્રવેશ કરવો નોખમભણું મણાશે.
મહેલોમાં સ્વચ્છ રૂપે ફરતી ચક્રીઓ અને કનૂતર જેવાં પંખાઓ ચણીના
રૂપને સ્વનગમપૂરક પ્રતિબિંબ બોધે છે એમને ઠાઈ ચક્રો ચક્ર નથી
પણ ઠાઈ મનુષ્ય નો આ દબે ભેલવો પ્રવલ કરશે તો એને તો સાંજ ન
પહેરવાનો વખત આવશે હા તો ભોજને જ નો જીવનનો ઉદ્દેશ્ય નવાની
દીપા હોય તો તમે ભરતી ચૂરણી કરવામાં મેદી ભૂલ કરી મ્યા એ પછી
તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-ભર જ ચૂરવો બોધાયે. કેમકે ત્યાં
સ્વતંત્રતા છે

નિચારવાની એ રીત જ પોલી છે કે માનવજીવન વાસનાની પર્નિ
અર્થ / મનુષ્ય જ જીવનનું હક્ક છે આજે આખ્યમિક પ્રવર્તિ સાધીએ
જાની ઉન્નતિ અન્ય ભવોમાં અસકય છે એની ઉન્નતિ કરવા માટે આજે

શોધતા ફરતા રહેશો પણ જ્યારે કોઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી લગ્નને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કોઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ લયો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ લયુ છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો કિરણો વડે જલ, થલ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના વ્યૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનુ સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહુ તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી લલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું .-“ સત્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-ઊઠેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવુ લાગશે જ નહી કોઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સશ્રુષા કરીશુ અડધી-અડધી રાત સુધી આખોમા ઊઘ નહી હોય તેમ

આદ્યની શીતળ ચાંદની સારાપે આણીજનતને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ મલ્લ
ઉદયથી ચોરનું મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધકાર એના સ્વામીને પોતે છે
સાચ આપે છે તેથી જ તે શાંત-સિન્ધુ મધુરી ચાંદની એને અશ્વિન થયે
છે આમ જ ચોરનો એક વર્ણ ધૂવડ છે જેને પણ પ્રકાશ ક્ષિપ્ત નથી
સૂર્યોદયની સાથે જ કમળ ખીલી જાડે છે પ્રથમ કિરણોને સ્પર્શ પામી એ
પ્રકૃષ્ઠિત બની જાય છે મઠસીઓ મગળ આવન ગાઈ એનું સ્વાગત કરે છે
માનવસમાજ સ્ત્રીના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સંકેત મેળવે છે પરંતુ
સૂર્યના એ જ શુષ્ક કિરણો ધૂવડ ખાટે કષ્ટદાયી બને છે કારણ કે સૂર્યના
ઉદયની સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની શક્તિ ગોઈ બેસે છે એટલા માટે જ
એ અધકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધકાર છવાયેલો છે એને વીતલ
દેવની પવિત્રપાવન વાણી પણ મમતી નથી જીવનભર્યુંતિનાં સૂત્રોમાં-એકમાં
—એને અધ પતનનો લાસ થાય છે આખાશ્વિક વિદ્યાસમાં વિનાશ લુગે છે
બને વિનાશમાં વિદ્યસ કારણ કે એને ભૌતિક પદ્ધતી પ્રત્યે અનુરાગ છે બને
એ રાત જ એને તે પદ્ધતીમાં જ્ઞાનનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ માટે
અશુભ પરિણામ ભોમરીને પણ સરાય દષ્ટિ—જાતમાં પદ્ધતી—રાતમાં જ અનુભવ
—સાચેસો રહે છે

જાડી મહેનો બેઠેલી છે કાંઈ મહેનનું જાણક પેટાળ કરી દેશે તે
પાસે બેઠેલી બીજી મહેન મોં મચાવેલી બને બોલી જાય છે કેવો ઊંઘાયો
છે આ જાડી જ પેટાળ કરી નાખ્યો પરંતુ જીને જ હાડે એ જ મહે-
નનું જાણક એના જોણમાં પેટાળ કરી દે છે તે એ જ મોં મચાવેલી
મહેન પોતાના જાણકને ખારથી ઉપાડે છે બને સાફ કરો લે છે લુગે-
પાડેલી મહેનના ઊંઘાયે પેટાળ કર્યો તે મોં મચાવેલું પણ બનારે એના
પેટાળ જ જાણક એની કિમતી સાડી ગદી કરી નાખી ત્યારે એ પુચકારે
છે કારણ કે માતાની પેટાળ જાણક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું જાણક સર્વ કાંઈ છે એની નજરમાં એ કાંઈ
રાગદુઃખારથી ઓછો નથી, કાંતેને એને અદેશ કાંઈ માફક (વાંદરા) જેવો
હાં ન દેખાય! અરે સ્વયં માફક પણ દપલુમાં બનારે પોતાનું પ્રતિબિંબ લુગે
છે ત્યારે એનું હૃદય પણ પ્રસન્નતાથી નાળી ઢાંકે છે આતી જ વાત કાંઈ
એક સામુત્રી છે એની આંખોમાં એનો કુરૂપ જમાઈ પણ સ્વયં સુદર છે
ત્યાં સુધી દીકરીનાં જન્મ ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તે તમે દેહધાત મુલ્યો

શોધતા ફરતા રહેશે. પણ જ્યારે કોઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કોઈ અંશે એ ઓછો નહીં હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચું પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહીં પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીં તર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જે સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી.

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો ફિરણો વડે જલ, થન્ન અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એવા મિત્રે કહ્યું. —“ સત્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-જીકેલી શકે નહીં ” નેપોલિયને જવાબ વાળ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહીં પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજી સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે.

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કળાને આપણે હસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કળા જેવું લાગશે જ નહીં કોઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સ્વશ્રુષા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા બિંદુ નહીં હોય તેમ

આક પણ નહીં જાણાય પણ કોઈ બીજી વ્યક્તિ કે તેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડશે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખી રાત એને બોળામાં રાખી વીતારી દેશે. એની પાછળ દગ્ગરો કરો સર્કને પણ એના મનમાં આનંદ બિખરાતો રહેશે પણ એની સામુની સેવામાં સ્વ મિનિટ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી ન્હી કેમકે બાળકમાં તો એણે આત્માનો રાગ દાસ્યો છે ત્યારે સાચું પ્રત્યે એનો રાગરેમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થનાભાવ છે ટીકીટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બેસા રહેશો. છતાં તમારા પૈસા કુ ખરી નહીં થાકે નહીં બીજા દોમાં રાતનો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખો બંધ થઈ બેસારા નહીં કેટલી સાધના તમારી !! અંધી રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા રહે છો. કેવો પ્રમાદનો પતિયાજ છે ! ફિલ્મ ચાલુ છે એક પછી એક ચિત્રો આવે છે તે જાય છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મી ચાસે નહીં.

સમયં શોયમ મા પમાયણ નો બજવાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડ્યું કે આ રાગદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કપોની અનુભૂતિ / ચતી નથી.

રાગદંડિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં ગુણ છે કે નહીં ? ગુણની વાતને તો બાહ્યે મૂકી તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન પણ છે કે નહીં ? એ તો જસ વળમી જ જશે. ચાલત્યુ છે કે વાંદરીઓ પોતાના મૃત બાળકને મહિનાઓ સુધી જાતીથી ચોટાલવા રાખે છ એવી જ રીતે રાગદંડિવાળો આત્મા પરપાને વળગેલો રહેશે. પછી-તે, એ નહીં જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો ફક્ત પરપરાનો પુનરી છે એ ખેડુ છે કે સાચુ એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી. પહેલાંથી ચાલુ આવે છે અમારા બાપ-દાદા કરતાં બાન્ધા છે જસ બાવાં / વાક્યો એની જીવન-મારીને ચાલવા મારેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખો મીચીને રહે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા વહેસા છે કે સાચા ?

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપને તણી લીધાં જતાં પણ એને હોજ્યા એ તૈયાર થકે નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારોએક પણ એક રીતે રાગદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના બૂમકારેલા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને બી નવા વચ્ચે દોવા જતાં એના પર ચોકડી ફેરવી મારે છે એ

ખીખના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખણ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ઝાઘ પડી જશે તો શેઠ જોલશે. “ચશ્માના નળર વધી ગયા હોય તો ચશ્મા બદલી નાખો” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો ઢોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ જોલશે “વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મફતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પત્ની તમારી પામેથી લેવું પણ શું ?” બસ અહીં જ ફાયદો ને કાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતાના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરુ કામ પણ ભણુ છે અને હિસાબનીશના હાથે જો કઈક થયું હોય તો ભણુ પણ ખૂરુ થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દ્વેષપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગગ-દૃષ્ટિથી બિનકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દ્વેષ છે રાગ તો કુટુંબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દ્વેષ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બતાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-વિઘ્નરૂપ બને છે તેના પ્રત્યે દ્વેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દ્વેષ એને પર-ગુણમા વિઘ્નિત કરાવે છે, જેટલા અશે રાગ સકુચિત હોય છે તેટલા જ અશે દ્વેષ વિઘ્નિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિઘ્ને છે તેટલા જ પ્રમાણમા દ્વેષ સકુચિત બને છે

શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રતા શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દ્વેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દ્વેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે પ્રાણ હરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ બેચે છે અને બીજી શક્તિ ફેકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના પ્રાણ હરણનું કામ કરે છે તેથી જ રીને રાગ બેચે છે અને દ્વેષ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિવ્ય કર્મ્મં ધીય,

કર્મ્મં ચ મોહપ્પમર્મં વચન્તિ ।

કરમ વા જાર મરણસ્ત મૂલે
યુષ્મ વા જાર મરણ વચ્ચિ ॥

ઉત્તરાધ્યયન આ ૩૨ ચા ૮

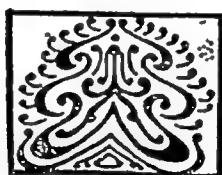
વીતરાજ પશ્ચાત્ત મહાવીર સ્વાધકારે સદૈશ આપે છે વીતરાજ પશ્ચ પર તો વીતરાજ બનીને જ આથી શકાય છે આ સુધી રાજ ને દેવ હસ્તિમાં હશે ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાજ બની શકતો નથી અને કવ-પર-પરા પશ્ચ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાજ અને દેવ જ કવ-પર-પરાના બીજો છે બીજા સાનુકૂળ સાધનો પ્રાપ્ત થઈ શકે જ નહીં પશ્ચવિત બને છે રાજ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા પેદા થાય છે જ મ અને ચતુર મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને કુશળતા મૂળમાં ૮ મ અને ચતુર છે કારણ કે જન્મ પોતે કુષ્ટ છે અને ચતુરથી તો માનવના પ્રાણ કપે છે

જ મની સાથે ચતુર ભોગ્યેલું છે ચતુરને સમાપ્ત કરવું પાડે એ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મોહ છે તે જરૂર મરશે જ પશ્ચ જે મોહ છે તે જ મોહ જ એવું નિશ્ચિત કહી શકાય નથી કારણ કે જન્મ મરણ કર નાર મારે તો ચતુર સુનિશ્ચિત છે જ પશ્ચ જેલે કવ-પર-પરાનાં બીજાથી કર્મોના ક્ષય કરી દીધો છે તેવા વીતરાજી આત્મા જન્મ અને ચતુરની જાળમાંથી છૂટી જાય છે પરંતુ આ સુધી રાજ અને દેવ છે ત્યાં સુધી જન્મ અને ચતુરની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાયે.

દેવની પાછળ કૃષ્ણ ભેટ્યા હોય છે રોડ ખાન હોય છે તેથી જ તો તેના હસ્તમાં દેવની જવાબા પ્રત્યક્ષ છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પ્રત્યે સમાપ્ત કરીને જ આત્મક અનુભવશે એ સત માનવ કે સામાન્ય માનવને પછી વિચાર જ નથી કરે એ દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રકાશ સ્વચ્છ કશ્ચિત્ત જ્યાં પુનિત સતને વિષ હોયે મારી નાખવામાં આવ્યા હતા દેવ શુદ્ધિ ધરાવતા મનુષ્યને સતને સ્થાને અસત ગણે છે મનુષ્યના મનમાં આરે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત ત્યાં પુનિત આત્મને પશ્ચ અપ માનિત કરવાનું ચૂકતો નથી ગ્રાસાળાની પશ્ચ તે જ દેવદષ્ટિ હતી કે એલે કવવાન મહાવીર જેવા વીતરાજ આત્મા પ્રત્યે પશ્ચ દેવમિ પ્રાપ્ત્યે અને એમને ખરે જ કારમ કરી દેવા મારે તેને ભેટ્યાની જવાબા ડોળી હતી એમના કરણ, શાંત એ સિંધોને એમની આંખો સામે જ કારમ કરી દીધ હતા.

સોમિલની પણ એવી જ દ્વેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શો અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુકામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્વેષદષ્ટિએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્વેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી ખેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્વેષની ભાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કળેટા આપવાની કૂર કામના એમના દિલમા ઊછાળા મારે છે એ દ્વેષની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્વેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સતસાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ હૃદયોને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક અર્થો ‘પ્રેય’ વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો અર્થો ‘શ્રેય’ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. ‘પ્રેય’નો સાધક ભોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામા તત્પર બને છે, ત્યારે ‘શ્રેય’નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સતસાહિત્ય છે

હોનદષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી રહેતો રોષિતો રહે છે એની નજર ગુણો ઉપર ચેટતી જ નથી જેમ જળ-બિંદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન રોકાતાં કાળા કીચડમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ હાથ વેરાણ પાછળ જ રત રહે છે તેની દષ્ટિ બીજાના સદ્ગુણો તરફ જઈ જાય છે. મુજબ શરીરમાં આખી વાસેલા ધાને જ રોષિ છે. સુર અવશ્યેને છાંયે એ ત્યાં જ એસશે કે ત્યાં થા રાખે. દસ અને પચેસુ દમ તેવી જ રીતે દુર્ન વ્યક્તિ પણ બીજી તરફ જશે ત્યારે અના સારાચુસ્દ્ધિઓને છાંયેને એ જ્યાં નાની એવી પણ ભુરાઈ દેશે ત્યાં જ તઈને એ પોતાની બાંધણી ચીખશે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય હજારો દુષ્ટ પ્રેમાથી પણ એક ગુણ ચંદણ કરી લેશે. અચારે દુર્જન હોય તો સદ્ગુણ પ્રેમાથી એક દુષ્ટ પણ રોષિ લેશે અને તેમ કરવા પાછળ વધ જ સદ્ગુણોને એ છાંયે દેશે.

જેની દષ્ટિ દો મગ બની ચૂકી છે તે સતની ખસે રહીને પણ એમના સદ્ગુણોને પામી નહીં શકે. જ્યાં અને ચાંચ (એક જાનના ધોહીના ચૂસના) કીડા) જે અવશ્ય તમે જાણો છો આ જાણો દિવસ-રાત ચામના અન ધમ કે જ્યાં દુષ્ટની ધારા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોરી રહે છે પણ તમો દુષ્ટની અમૃતધા ત્યાંથી એક દીપ્તિ પીતાં નથી પરંતુ ચામના સ્તનનુ પાદો ચૂસો. આવી જ રીતે આત્માના-મિત્ર વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ ગદને પણ સદ્ગુણોની દુષ્ટ-ધારામાંથી એક દીપ્તિ લેશે નહીં પણ એમાંના દોહાનુ મ-પાન કરશે.

તાં દોહા જ નેવાની દષ્ટિ છે એના ખરે ખુલ્લું પણ દોહામ જની

જાય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કાઠનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. છાણુમા જીવતા જતુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળુ ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી હૃદય-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સંભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમા આશ્ચર્ય જ શું છે ? શાહીચૂસ (ખેલોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું ન્યા કયાય શાહીનું ટીપુ હશે, ત્યા શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહને ચૂમી લેશે તેવી જ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ ન્યાં દુર્ગુણ બેશે, એને જ ગ્રહણ કરશે

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઠ મરડાના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હોય -મળે છે તે સદ્ગુણોના સુદર ભોજનને છોડી દે છે અને ધુરાઈઓના ધા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમા જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે

જેમ ભસના ફૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંને સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભસે છે તેવી જ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંને સમાન છે. અને મઝાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાર્જ (મોટી) થઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કાંઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કાંઈ જુદી જ માન્યતામા ભમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમા ઊતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો ન્યારે એને

સમગ્રવવાની શક્તિ સમાપ્ત થઈ તો પછી શરૂની શક્તિ જનમગ્રવવામાં આવે. રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી અર્ધ જતે તરેના હબરે. સૈનિકો રણ મેદાનમાં અપી ગયા પણ મુદની ભવાણ સમી નહીં એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુસારણ રણ મેદાનમાં આગળ આગા રાવણને પોતાના ભાઈ કુસારણની શક્તિ પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ તો ઈન્દ્રને પણ છતી ટકતો હતો. તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ ઈન્દ્રજિત રાખ્યું હતું અને વીરો સડ્યા. શરૂની ખૂણે શક્તિ હોવા છતાં જ સહચારની શક્તિ આ વીરો કને નહોતી. કેમકે સહચારના વિરોધમાં ટેંચે અસહચાર વતી હડવા આભ્યા હતા ને। સાચું પૂણે તો રાવણનું પાપ આ વીરોની શક્તિ પણ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને સહમણના વીરણ બાણેએ અને વીરોને સહા માટે ભૂમિ હાથે સુવણવી લીધા હતા.

જાને વીરોના મૃત્યુના ખબર લોકમાં ખૂબ વેગથી પ્રસરી ગયા રાવણે અત્યંત દુઃખની સાથે આ સમાચાર સંભળ્યા. મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તો રાવણનું દિલ કંપી શક્યું. એના પગ તરેની ભૂમિ ખસવા લાગી. કારણ કે એની આંધી શક્તિ તો આને સમાપ્ત થઈ ચૂકી હતી.

એણે (રાવણે) વિચાર્યું સીતાના ચરણ જ જમગળ છે જ્યાં એના પગમાં પડે છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જનકના ઘેર જ ગી ત્યારે ગિયારા પિતાને વન-વનમાં બટકા પામ્યા હતા આદ અરોઆ આવી તો ત્યાં હસ-સ્થના પ્રણ લીધા અને પતિને ચોદ વરસ સુધી જાગ્રથમાં બટકા પામ્યા હવે સહમાં આવી છે જ્યારથી એનાં પગમાં આ સહમાં પડ્યા છે તે જ દિવસથી હમેશાં અશુભ સમાચારો જ સંભળવા મળે છે કદી અરોહ વાટિકા ઉજાડ જની વર્ષ છે તે કદી અક્ષયકુમાર મર્યા છે આના લીધે જ સીતાની લક્ષા રાખનો હજો જની અર્ધ છે આને મારો વીર ભણ અને લાયકો. પુત્ર મેધનાદ જાને અસ્ત થઈ ગયા. સાચે જ સીતાનાં જ્યાં પગમાં થયા ત્યાં સવનાશ સર્જાયો છે.

આ છે રાવણની વિચારણાની રીત. એ તે સની સાચી સીતાના ચરણને સવનાશ માની રહ્યો છે પણ આખો વિચારણ તે એ છે કે સીતાના ચરણે સવનાશના કારણ જન્યા છે કે એની-રાવણની-દુરાચારમાં જાન મુખવી મોટેલી જુદી ? એટલે સાચું તો એ છે કે નિહકે વ્યક્તિ પોતાના જાણે માટે પણ બીજાને જ જવાબદાર ઠરાવે છે આવી વ્યક્તિ બીજાના

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ઘણી જાતની તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દૃષ્ટિ ફેરવાવી તસદી લે તો ? ચાળણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જાનત મૂરખ

પરધર જાઈં વુઝાવે,

અચમ્મો દન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું. તેથી જ પ્રત્યાયક્ષુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે । કે મનુષ્ય બીજાના ધરની આગ બુઝાવવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યાં આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ ખૂપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ બીજાના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો જોજો છાડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડોય એન લઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કઈને કઈ કાપે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવઢ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-બરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા ભાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાંચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કઈ દુખ છે, એની એને કાઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રમ-

મિક (પ્રતિદળ) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. અમે દિવસ રાત બોલીનું પાણી કરીએ છીએ તેમ છતાં પણ અમારા આંખો બાળ્યાં સુમે છે ન એમને પૂરતી ફળવણીની સમજણ છે કે નથી કાંઈ વ્યવસ્થા. રાહને પૂછીશો તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરો અપામ છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. કાતાબાને લીધે નાકમાં દમ આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો હોય ખતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કહું માસ્તર એવા મળ્યા છે કે પૂરું બચાવવાનું બચાવતા નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક હરિવાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે બહુશાસન સિસ્ટમના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કદાચિત કઈક ક્ષતિ દેવામાં આવે તો એમનું અપ-સમૂહ-એ શિક્ષકની રેવની જ કરશે બધા બીજાના જ દોષો બતાવે છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે નનગનું નનિક ધોરણ થવું નીચું પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી રા ન-ગરોજ પછી હાથાળે દેશની પ્રજામાં મોટામાં મોટી બાધ છે જ્યારે જનતા કહે છે સાસક વગમાં બ્રહ્માચાર વધી ગયો છે કર-વેરાનો બાર એટલો લાદ્યામાં આવ્યો છે કે સાસ લઈ શકાયો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી પરસેવાની કમાણીનો પૈસો એચીને મિનિ ટેરા-પ્રધાનો મોજ ઉઘાડે છે.

હા તે આપણી આંખની છાંયી કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-જીવનને જાણી નીરખી લે છે બીજાની જીજ્ઞાસને જોવામાં આપણને એ લીડ મિ પણ નથી થતી કેટલી કે કાળાસ જોવામાં ધરાવીએ છીએ. એટલે તે પ્રતિદિન જનતા સૂચન કાંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂચનકલ્પ સવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે કેટલીક વખતે વિશેષ-બાસ-તૈયારીઓ પણ કરે છે કાચ ઉપર કાળા રંગ લગાવી એને જોવાની કે સિદ્ધ કરે છે જીજ્ઞાસ કાંઈએ જોયું નહીં પણ કાળાસ જોવા સૌ હોય પાયા.

ઉત્તરોત્તરના સમાદ બનું કરીએ પિતૃજનાં પાપ પોતાની નરે જોવાં એના મનમાં વરાગ્ય લીધાઈ આવ્યો. કે પિતૃજનાં જીવન ઉપર એને

પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના ભાઈ વિક્રમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! ભર્તૃહરી એની કટપના પણ કરી શકતા નહોતા. અન્ય કાંઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ જ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ જોઈ લીધું તો એને ખોટું પણ ક્રમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિગળાના ચરણોમાસમગ્ર રાત્ર્ય ન્યેઝાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિગળા માટે એમના મનમા ધૂણા અને તિરસ્કાર છે પિગળાના પ્રેમ પાછળ ઘેરો બનેલો ભર્તૃહરી આજે તે જ પિગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે. વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોયું તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ ભર્તૃહરીના મનમા ધૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો. રાજનીય-વિભૂષાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર ભગવા રગની કંકની ફરકી રહી હતી.

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળી એક બહેનની નજર ભગવા રગની કંકની પહેરેલા રાજ ભર્તૃહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂતેલા યોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ ભર્તૃહરી છે પિગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજ આજે પાદડાની રૈયા પર આજોડે છે, રેશમી તકિયા જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઝોડીકણ છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા રાત્ર્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાત્ર્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહીં તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના શબ્દો યોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાત્ર્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોડીકણ પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ મારું બિછાતું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઝોડાણું ” યોગી તો ઊઠ્યા

જાને પાંદડાં એક બાજુ ફેલી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંકાયો અને ભૂમિ ઉપર જ દાબતુ ઓઠીકણુ થરી સર્પિ ગયા.

પેલી બહેનો પ્રાણી બરીને પાછી તે જ રસ્તેથી પથ્થર થઈ પહેલી બહેને નેણુ તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી યોગી છે ! જમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડુ ફેલી દીધુ અને જુઓ હવે જમીન ઉપર જ લગાવી દીધુ છે જાજ તો સાધના છે ને ! બ્રહ્મદરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન બાણી દીધુ ત્યારે તમે મારી ફેટલી વાતો સાંભળી છે ! જાજો ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા ફેટ-ફેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી ગયો-કહી ગયો ને વીતરાગ વાણીનું જન્મ તમારી સામે ઢોળુ પણ તમારા જીવને ફેટલો વળાંક લીધો વાડુ ! (સભામાં રિમત હસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી બેઠી : રહેવા દે, મેન, શું યોગની વાતને તુ બારી રહી છે યેગી જન્મ પણ હજુ દુનિયાના શબ્દો સહન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે યોગ કહ્યું અને કોષિ બરાઈ પાંદડે-પાંદડુ એક તરફ ફેલી દીધુ પથ્થર પેલી બાજુ ફેલી દીધો. જાને તે યોગી કહેવાય ? ”

નેની દષ્ટિ રહત દેલો તરફ જ હતો, એને સર્વત્ર દોષો જ લેવા મળશે. પરંતુ થાક રાખજો, બાઈઓ, દોષો બધી જ ત્રે દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને સદગુણો બધી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સદગુણી બની શકોશ.

નેન ઉપમ્મ,
કેલ મુન્હ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ ને સદ્ગુણ લાણી હોય તો પછી એવું ક્ષાઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી નેઈએ ચિત્રકાર બુદ્ધી-બુદ્ધી આકૃતિઓ નેતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે ને કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બન્ને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથી સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી ને એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપુ જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિંમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આવૃત્તિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે વખતે ને આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અ-શ-અ-શ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોનું ખોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી લળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેજની ચક્રી અને દુગુણુ બેવાની જ દષ્ટિ કરી તો સ્વચ્છ સિરાય પ્રત્યેક વસ્તુમાં તમને કુગુણુ દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારુ બેવાના આલક છો. તમારી દુકાને ઢાઈ માલક આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણુ બતાવશો. પણ દુર્ગુણુ નહીં ઢાઈ બતાવશો. વેપારી હોય અને માલક બુવાર માટે એને પૂછી તો એ બતાવતાં કહેશે. બજા જુઓ તો ખરા બધા જુવાર નથી પણ મોટી છે મોટી. મોની હોય તો પછી એને ઢાઈ ઝવેરી પાસે લઈ જાઓ અને-પાંચ પાંચ કલારમાં વેચી નાખો. મનઘણ એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મલકને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણુ જ બતાવશો. ઢાઈ દખત ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણુ સંભળવા મળશે. મીઠાઈ સેવા તમે કદોઈને ત્યાં જાય ત્યાં તમે એ કદોઈનાં કાપાં જોશો કે કેવાં મદાં કપાં છ ? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન ગેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો ? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કદોઈનાં વઝો પર નહીં હા. તો તમે પણ બીજાના પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદ્ગુણુ રૂપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વઝોની પચાસતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી પડશે.

તમે તો મુખર્ષના નાગરિક છો. પ્રતિદિન સેકડો બક્ષિતઓના પ્રિય મમાં તમે આવતા હો છો. એ પૈકી કેટલીક બક્ષિતઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્રહીન, તમારા મજામાં જો ચારિત્રહીન બક્ષિતઓ જ ભરાઈ જશે તો એમની આર્થિકહીનતાની વાતો / તમારા કાતેમાં જૂલતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુઃખવેસું રહેશે તો શાખ તે કે એક દિવસ ચારિત્રહીનતાની છુપાઈઓ વસાવમાં પણ પેસી શકે. પણ તમે તે ચારિત્રશીલ બક્ષિતઓને / તમારા મજામાં કેન્દ્રિત કરશો તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના સુવાસિત જીવનની મહેક (સુગંધ) તમને પણ સાંડશે. તમે ટેલુ વિચારશો તમારી સ્મૃતિમાં બિચળેસે મહાપુરુષ ટેલુ જ પણ વિચારોની ખૂણુ તમને દેતો રહેશે.

મુશાખનાં ફૂલો કાઢાળી ગળે ઉપર રિમન હાસ્ય વેરી રસાં દતાં. વેરાની પવન કાળા ઉપર બેસેલાં ફૂલોના રિમન-હાસ્યને જોઈ ન શક્યાં. વાયુનો એક વેગીસો ઝગડો આવ્યો કે ફૂલો ઘણ પરથી જમીન ઉપર પડી ગયાં. શોમાક મારી તમે દખાઈ ગયાં અને શોમાક મારી ઉપર જ દસી રસાં દતાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પણ તમે કચરાઈને પણ એમને મહેકાવી રહ્યા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો બાહ્યાલ દરવા નીકળે બહાર.

એ માટીથી હાથ ઘોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની સુગંધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ ક્યાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફૂલ બોલ્યું -રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દબાએલુ ગુલાબ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સંપર્કમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહીં. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશબૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો. જુઓ તો, પેંડી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્કલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહીં પણ સાકરના દાણાના ગ્રાહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂંબકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એકંદરે પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળી એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણસમા ક્રોધના કીટાણું હોય, અહંકાર ભર્યો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે સુબક બનવું પડશે

આવું સુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ સુબકીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના ભાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અંગ્રેજ સાથે મહાત્મા ગાંધીજીનો પરિચય થઈ ગયો પણ પેલો અંગ્રેજ આપુના હૃદયને પિંજાની શક્યો નહીં એની કને એવી આખો જ-દષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અંગ્રેજોના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ આપુની વૃદ્ધ કાયાની ભીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા ગ્રાણીમાત્ર માટે વહેતી કરુણા અને પ્રેમના અગ્નિચક્રિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહીં.

તથી જ એ જ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધું-સુડું જેવું થયા કરતો બાપુ સાંભળતા અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાબી કવિતા લખી જે પદ્ય પાનાંથી ભરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે મજા અને દેવ વહેતો દેખાતો હતો. એ કવિતા બાપુએ બાપુના લાગણી બાવી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તો કાગળમાં લાગેલી પીન (ટાંચણી) સારરૂપે છાદી સાધી અને પીનદાનીમાં ખેસરી દીધી અને ત્યારે કચરાની ટોપલીને દવાને ક્યો પેલા બાગેજે કહ્યું જરા આગળ વાંચો. હસનાં દસતાં બાપુ બોલ્યા સાર તો મેં લઈ લીધા છે "

વિરોધીઓનો વચ્ચે પડ્યું બાપુ સાર કહી શકતા હતા બા જ દષ્ટિએ તો એમને નોકપ્રિય બનાવી દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા આવરી જોઈએ શુભાર્થોઆમાંથી પણ સા. જ અલસ કરતાં લીખીએ.

ગુણ દોષ દષ્ટિ

આવી દષ્ટિ બ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દષ્ટિ છે કેટલીક બ્યક્તિઓમાં એવી બાદન દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બધું પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તો પણ એટલી હદ સુધી કે એની કોઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી ત્યુ સ્તુતિ બાદ એક એવો કુચુલ જતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત ઘઈ જશે.

ત્યારે આકાશી કોઈની પ્રશંસાનાં ફલ માધિવા બેસે છે ત્યારે એ કેટલીક વખતે મર્મી. આગળ જોયે દોષ છે બહુ સાદેજ એનું સૌ દષ ૩૬ છે. ૧ જે પ્રકૃતિએ એને ધરીને તો દાસ ધાર્મિકાખ્યા છે બાબો તે જાણે દરજીની જ જોઈ જ્યો વધુ ગુણથી અને મોંએ દસમુજો દામના બી જેવા તો દાંત છે પણ પગે જરા લગાય છે.

પ્રત્યેક દોષ ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવો પણ પદ્મજી એક એવી વત હતી કોમી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ગયું કોઈની સ્વ જા અને પ્રશંસા કરશે તો કહશે એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કાંઈ તા નજે જમણાની પાંખો ૧ જોઈ જ્યો. એક પણ માખી એના ઉપર બસશે નહીં. ધૂળ-માટીની એક ૨ / દેખારી નહીં કળા કામનું તો નામ નિરાત ૫ ના દા. ૩૦૪ એ વખત ન્દાવ છે અને બન્ને વખત કપડાં બદલે ૮ ૧૪ જાણી બાદયો સ્વચ્છ રહેવા જતાં ધરમાં એ ગળુ-ગળુ

દિવસના વાસગોય સાક ડરતો-ડે કરાવતો નવી ઘરમા મુન્દેલથી અડવાડિયામા એક વખત ઝાકુ કાઢતો હશે ” ત્યો, નેઈ હત્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો ને ધનનળ ઉપર પહેલા સાગ ગળદોમા અચ્છનાની વાત ગલગાવી અતે માર્યો ધકો તે સાગીયે પ્રશસા ધળમા લળી ગઈ

મને જાતઅનુભવ છે એક ભાઈ આવ્યા અને કોઈ એક ગેડ અગે વાતચીત દરમ્યાન બોલ્યા “ શુ ગેડ છે, લક્ષ્મી તો એમના ઉપર પ્રભુરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીઓવી એણે અધી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટગે છે કલકતા, ફિદી, મુળઈ જેવા ગહેગાયા મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાય પુત્રરતો છે અને એ બધાય કમાણીની ડળામા નિપૂણ છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગે છે ભર્યું ઘર છે અને ધરમા કરી જ ખટપટ નથી બધા ભાઈઓ એક બીજા માટે મગી છૂટે છે પેંગે ધણો પણ ઉદાગતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેવા જઈશુ તો દશ તો ચક્રર-ધકા ખવડાવશે અને અતે આફ ના મુણાની દેગે પોતાના વિલારા પાછળ તો હમ્મરો ફેફા દેગે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપત્તિ અને સપત્તી પ્રશસા ગાઈને ગેડ પ્રત્યે કેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકિતત્વની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેગવી નાખ્યુ જ્યારે કોઈ વિદ્વાનની મૃતુતિ કહેરો “ અહા, કેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કોઈ ચીજ નથી; સરકૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, કાવ્યનો એકથ ખૂણો બાંડી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ ઊંડા ઊતર્યા છે એમની પ્રતિભાને નેઈ દગ થઈ જવુ પડે છે જાણે કે સાક્ષાત્ સરસ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનુ કાર્ડ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા ડરી ને પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દષ્ટિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાંયે ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કોઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા ઊભા થાય છે, વગર બોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આવી ઊભા થઈ જાય છે, સારાંયે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક ઇશ્વરાએ કમરો આઢમીએ જન દેવા તેવાર થઈ જાય છે હાથે એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે સર્ઈ જાયો. જ્યાં કોડીની ખાસા નદી હોય ત્યાં ચેલીઓ ભરી-ભરીને સર્ઈ આવશે. એકવાર પૂરખરતો માટે સભ્ય મોજવામાં આવી પૂરા રૂપ વકતા હતા. જધામે એક-એકથી વધીને ભાવણે ક્યાં પશુ કોઈના ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નથી આખરે આ મહાશય જિભા થયા કે રૂકત પાંચ જ મિનિટમાં ક નરો દુપિયા ખસુખસુતા બહાર નીકળી આવ્યા સ્ત્રીઓએ તો પોતાના કમીના ઉતારી-ઉતારીને ફેંકી દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવો સુદર પ્રભાવ છે પણ ધરમાં ખિસ્સી બની નય છે શ્રીમતીજી તો માથાના મઝા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર વરમજ્જરમ સલજીવશે. જસ ધાવાઈ ચોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના રુઆમ જમાવ્યો બને એમની ધૂળ પશુ કાઢી નાખી.

આવા યુલુ-રોપ દષ્ટિ ધરાવતા કોઈ આઢમીને તમે કોઈ તપસ્વી સ ત જાએ પૂછીશ તો કહેશે કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ પશુ થતો નથી પશુ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ ખેચી કાઢે છે પાછી એમાં કોઈ જાતની ઉલુપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશ તો એમના ચહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખખર જ નહીં હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખ નહીં જડે. આ તો થયો એનો જીજ્ઞાસુ પશુ, હવે જોઈ શ્યો એનો જીજ્ઞાસુ પાસે.

આટલુ તન તો કરે છે પશુ મન ઉપર પૂરો કાજૂ નથી. સરીર તપમાં રહે છે પશુ મન તો ખાવામાં રહે છે તપની સાથે તેજો સેસ્થા પશુ ઝોપી નથી. નાની એવી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે. આત્મા શા આવા તપની પવિત્ર થતો હશે ? તપ શુ છે એ રૂકત જૂખ્યો મરવાનું છે !

શા તો યુલુ-રોપ દષ્ટિ જોએ ધરાવતા હોય છે તેવા આઢમીએ પશુ જોખમી હોય છે એના થકો થતી પ્રસન્નતાથી પશુ સાવધાન રહેવું થશે છે પહેલા તો પ્રસન્નતા પુષ્પો પાથરશે અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો કરશે કે એ પુષ્પો ક્યાંય જીવી જશે અને આવેશે-જામેશે પ્રભાવ એક જ મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજું નામ અલોપ-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારું ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ લ્યો બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોળ્યા પણ કદી પોતા ભણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઇતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો ભણી પણ આખોતે વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા ભણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂછી નાખીએ તેની જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્મુખ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટોકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ ટીકામા ભજે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા ભણી વાળી લ્યો પછી મનને ઢહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ઢહી બેઠશે.

રે ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઝિદ્ર ચિતરે રે તૂ
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અશુ નિતાર રે તૂ
જેમ તેમ કરવા શોભા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂ
પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ઘોરી અતર ભર્યો વિકાર રે તૂ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું આર્મિક ઉપરની કીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના બોલી રહી છે હું કોઈનીય નિદા શા સારું કરવા જાઉં ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયો છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુભિ દુઝોથી ભીજઈ રહ્યું છે “અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

ચાહે છે મદારની આબોધા ॥ સત જની રહો છે પરતુ અદર તે વિખર
બને વાસનાઓ ભરી પડી ॥

આ છે સાધકની આત્મ-આલોચનાભરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક બીજની નદી પણ પોતાની જ આલોચના કરવાનું શીખતો હોય તે
આલોચના કરે. જેન દશન એ માટે ના પ. તુ નથી પણ આલોચના
દેખી હોય પોતાની કે બીજની ? એ જ સવાલ સામે આવે છે પર-આલોચ-
નાથી તે તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારે કે મો બને અઆલોચનાથી
જીવનનું પરિભાજન કરી શકશો. જે દશન તે સ્વઆલોચનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રશ્ન કરે છે -

પ્રશ્ન—માલોચનાપણ મળે ? જીવે કિં અણચઈ ?

જવાબ—માલોચનાપણ માયા ત્રિયાણ મિચ્છા વસણસલ્કાર્પ-મોક્ષ-
મગ્ગ-વિચ્છાણ વર્ણત સસાર વણનાળ ઉદ્ધવઈ કરેદ ।
ઉદ્ધુમાય જ જણચઈ । ઉદ્ધુમાય વણિચ્છે ચ વં જીવે
અમાઈ દરબીજાનુંસલ્કાર્પ જ મ વણઈ । પુમ્મવદ્ધ જ વ
નિરુદ્ધરેદ ।

ઉત્તરાખવન બ. ૨૯ સ. ૧૫

આલોચના જીવનનું કલ્પકક્ષ છે સિધ્ધ આલોચના જી પ્રશ્ન કરે છે
પ્રશ્ન આલોચના દારા આ આત્મા કયા મોક્ષતર મુલુને મેળવે છે ?
સિધ્ધના મનની ત્રિયાણનું સમાધાન કરતાં વીતરાગ હોય દરમિયાને છે આલો-
ચના આત્મામાં દેશા માયા નિદાન બને નિધ્યા દશન સભ્ય કદી દેડી
દે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં વિચાર છે માયા નિદાન બને નિધ્યા દશન
સભ્યથી રતિ શુદ્ધ જનીને આત્મા બનત સસારનાં બંધનમાંથી વિમુક્ત
મર્ષ ૧૫ છે

હા તો સ્વ-આલોચના એ મોક્ષનું પરચિતુ છે ત્યારે પર-આલોચના
નરકના આ । જણી પદમે છે આલોચના એવી થતી જોઈએ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાણને પ્રગટ કરી ધાર્મ-સહીએ. એક કવિની નીચેની
લીલીઆના આલોચનાનું આ જ ૧૫ દેખાય છે -

૧ મતિદીન દીન દ્રવ્યવિગી પાળી કુટિલ છયારો ।

મેરી મતિ મતિ રહો નાથ, હુમ અપમો દિ ચિરદ્દ ચિચારો ॥
શરણ મે કીમો હુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ કરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાનો મારામા અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામા ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આખ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાખનો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગંગા વહે છે દાનના શિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિક્ષા તળે છુપાવાય છે

અપાઠી ગગનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમટી આવે છે, ત્યારે એમની જોશીલી ગર્જના સાલણી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રગ-ઝેરગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પગ તુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એનું મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશંસા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દૃષ્ટિ પોતાની ખુરાઈઓ તરફ જ રહેતી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દૃષ્ટિ રહેતી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષસ્ર જનવું જોઈએ દોષસ્ર એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ધણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દૃષ્ટિને અતમુખી બનાવતા થઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દૃષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી ચાદર ઝોલી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી-

કલ-કલ નિવાહ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલ એ નાનકડી ચૂપડીમાં અખ્યાત-યોગી આનંદમનજી સાધનામાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમનો એક સિંધુ બહાર બીજો હતો પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. આનંદમાં ને આનંદમાં એ બોલી બીડ્યો. ઝરણેવ, જ્યાં પધારે જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે બાળે ! સાધનારત આનંદમનજીના કાને આ સબંધે અચાપા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહર આવે અને અહીંનું સૌન્દર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તો અનેક વાર જોઈ ચૂક્યા છીએ પણ હવે જરા અહર ડુબકી મારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

■ તો તમે પણ તેવી જ રીતે અહરનું સૌન્દર્ય જોતાં થીએ. તમે તમારી જાતને વપાસે અને પરખ કરે પછી આમોચનાના આ જાણ સબંધે વખારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકો નહીં તમે જો દુનિયાના સડોતો પ્રમાણે જ ચાસે છે અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દ્રષ્ટિ નથી તો તમે તમારી શક્તિ ખોઈ બેસશો. આલોચનાના સડોતો પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા ધક્કાબળના પેડા જેવી ઉપર નીચે જતી રહેશે એટલે કે તમે તમારી મનની સ્થિતિને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટે પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાવેલી આલોચના અને આલોચને વાચતો જ રહું તો મ્મ કમીસનમાં મારા માટે બીડા કાંઈ કામ જ નહીં રહે સિવાય કે હું એ જવાબના જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અંતર આત્મચર્ચાતિ કાવમ રાખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આલોચનાથી મજારશો નહીં મુઝારશો નહીં તમે આત્મરસ જનો અને પોતા અહીં જ પોતાની દ્રષ્ટિ ને વાળતાં થીએ તો આત્મ-શાન્તિને લહેરાવો અંતર તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપદેશ,
મીટ મુનર્ષ

માણસના મનમા હજારો ઘઞ્છાઓ હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમા પ્રતિક્ષણ ઘઞ્છાઓ રૂપી લહેરો આવતી જ જાય છે પણ એ ઘઞ્છાઓની લહેરોને રોકતા શીખો, એક વગર તો જીવન જોખમમા મૂકશે કલ્પના કરો કે તમે કયાક જઈ રહ્યા છો રસ્તામા ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહી તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામા લગેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામા તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી લાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાવી તમે બેસવા લાગ્યા ત્યા જ પેલાએ કહ્યું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી એની શરૂા છો પણ મોટરને એક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમા પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મક્તમા લઈ જાય તો પણ શુ તમે જના ઘઞ્છાશો ? નહી તમે એની મોટરમા બેસવાનો સ્વીકાર નહી કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે એક વગરની મોટરમા બેસવુ જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઘઞ્છાઓ ઉપર નિગેધ (પ્રેક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એકમીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનુ મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાહનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાજુ ધાનના સડારોમાં ધાન સડે છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને બે ટક પૂરું આવ્યા પણ મળતું નથી. એક બાજુ થોડાક લોકો પાત્રે વસોના દૂધો ભરી પાયા છે બહેનો પાત્રે એટલી બધી સાડીઓ છ કે તે વિચિત્રી રહે છે કે આ રમની સાડી પહેરું કે તે રમની ? ત્યારે બીજી બાજુ ભરતમાં એવી પણ સ્ત્રીઓ છે જેની પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પણ પૂરતાં વસ્ત્રો નથી. અરે એમની પાસે બહુવા માટે બીજી સાડી કે વસ્ત્ર મુકાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી ? ત્યારે માનવીની વસ્તુઓ અસીમ બને છે અને એક બાજુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ થાય છે તો સ્વભાવતઃ જ બીજી બાજુ તેટલી આડે પ વાનો જ.

હર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાજુ વિશાળકામ-આકાશને સ્પર્શતાં જિયાં-જિયાં ભરપોની દારમાળા બની છે જેમાં લક્ષ્મીના પ્રિય પુત્રોનો આવાસ રહે છે જેમાં ભરનો રેડિયેન્સ સંગીતના મધુર સ્વરો વડે ગૂંજી રહ્યા છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માણસો છે જેમને મક્કા નવા નામે વહેંચે ધાસતું ગૂંપડું પણ નથી. મામલોઓમાં જમીનદારો પાસે એવી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી. પણ હવે તો ભારત સરકાર જમીનદારી બંને જમીનદારીને નાબૂદ કરી રહી છે તેમ છતાં ય એક બાદગી પાસે સેફ્ટ વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા સાર ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચું કહેવામાં આવે તો ભારતનું આ ઓ વ નહીં પણ કલક છે એક તરફ લોકો શેડી માટે તલપી રહ્યાં છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ઈંચે જમીનમાં ઘટી રહ્યા છે.

ત્યારે એક બાજુ અતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજી તરફ આડે પડે છે ત્યારે નિશ્ચિત રીતે જ કાનિની નવાસા ભગ્યહી કોડે છે સમા / આખરે સમાજ છે બધાં માણસોને એક જ કાનિમાં મૂકી શકાય નહીં થોડી પસંદી વિષમતા તો કામચ રહેવાની જ પણ એ વિષમતા અમુક મવાદામાં રહેવી જોઈએ. એમ તો વિષમતા આપણી આંતરણીએ માં પણ છે કાઈ નાની છે તો કાઈ મોટી છે પણ જમતી વખતે બધી ભેળી થઈ ત્યારે કાનિની સમાજ જમતમાં બાધક થતી નથી પણ કલ્પના કરો કે એક આંતરણી પ કમની થઈ ત્યારે તો ભોળા ભારે થઈ પડશે. ભોળાઓ તો બધા ભારત

વામીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મરવું જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સગ્રહના પરિણામ પણ બહુ ગંભીર આવે છે પેલો કુગો હવાનો સગ્રહ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામા મદદ કરી, મનોરમ આકાશમા ઉડ્યન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સગ્રહ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઊડાડનારી હવા જ એ કુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમા મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમા કાઈ સ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો સ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સગ્રહ અશાંતિને જ નિમત્રે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમા મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો ખિન્તરો ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડી લ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસમત ગણાશે ?

ધર્મજા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધીતો કોઈ ચિંતા નથી પણ માણસ ઉપર જ્યારે ધર્મજાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી લ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણા જ્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સગરની શીતળ આગમા ધકેલ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ જ્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કોણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ઘણી હતી એ બિદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પણ એની તૃણાનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાગે પહોંચતો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ધર્મજાને વૃદ્ધાવસ્થા કદી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે

તૃણા તૂ ન ગઈ સેરે મન સે ।

પાકે કેસ જન્મ કે સાથી જ્યોતિ ગદ્દ નૈનન સે,

પગ ઘાટે, કદર કંપન છાગે છાજ ગદ્ય છોકનસે
સી તુષ્ણા ! તું જ ગદ્ય મેરે મન સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
એક વિદ્યાર્થી સર્પ રહી છે જળપ્રભુના સાથી બાથ ત્યુ પાકી ગયા છે એક
દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેસવાળી કાળા કમર ની પેટે ઠિરની
શાશ્વતમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી. આજે આંદોની જેમ એ સ્વેત સર્પ ગયા છે
આંખોની બ્લોતિ ફક્ત વિદ્યાર્થી સર્પ રહી છે જે આંખો વડે પહેલાં નાની
સોમ ફક્ત એક જ સંકેતમાં પેશવી શકતો હતો. આજે સમગ્ર પુત્ર ફક્ત પાસે
આવે છે ત્યારે પૂછવું પડે છે કે કોણ છે? જે ફક્ત વડે હાથમાં વીસ-વીસ
માઈલ ચાલી ભેટો હતો આજે ખરો દરવાજો ફક્ત ઓળખાતો નથી. સૌને
અપક્વ આવે છે ફક્ત સી તુષ્ણા તારો કેસો અજાણનો છે શરીર જરાને
હીધે જાગે જને છે ત્યારે તને જીવવાની આવી રહી છે

માણસ પૈસા વડે તુષ્ણાને શાન્ત કરવા માગે છે ફક્ત પૈસા વડે તુષ્ણા
સમાવવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ જીતવાનો. દુનિ-
યાના ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી આગે કદી જીત્યો નથી તેમ પદ્મશી
દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણા સમાપ્ત થઈ નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે
તુષ્ણાનું માણસની આંખોને કાં તો સતોષ દારૂથી અજાણ તો પક્ષી મચ્છા
શુદ્ધી મારી.

સુખ પૈસા મંગતું નથી. કારણ કે પૈસામાં સુખ હોત તો તીર્થ
જાને સંસ્કર્તો એવો લાગ ન કરત. આ તરફ તમે પૈસા વડે કંઈ પ્રયોગ
વશ મેળવી શકતા નથી પૈસા વડે હાઉન્ટન પેન ખરીદી શકાશે ફક્ત
પૈસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકો પૈસાથી તમે અસ્થા ખરીદી શકો.
ફક્ત પૈસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પૈસા વડે તમે પત્રચલ-ચૂટ ખરીદી
શકો. છે ફક્ત પૈસાથી પત્ર તો નહીં જ પૈસો તમને શેરસો આપશે ફક્ત
એના વડે સુખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તો પક્ષી માનવ ટા સાડુ હાથ
સાઈને એની પાછળ પડ્યો છે ?

પૈસા વડે માનવ પોતાની આબોધને પૂરી કરવા માગે છે ફક્ત તુષ્ણાની
પૂર્તિ પૈસો કરી જ શકતો નથી. હા સતેત તુષ્ણાને જરૂર સાંત કરી શકે
છે જેની તુષ્ણા વિશાળ છે એના મારે સંપત્તિ સદા અપ જ રહેશે. એક
લાઈ કુરોપ બધા હતા. ત્યાં અનુભવ સંજ્ઞાવર્તા કહ્યું કે એક અંગ્રેજ
સંપત્તિવ્રત હતો. એ લાઈ એને મળી આત્મા. જીને જ દિવસે એમણે

છાપામા વાચ્યુ કે એ સમજને ગોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિટ્ટી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ બરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે ફક્ત બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તમ્ક પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ એાછા હતા જ્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલેજ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ ધારણુ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કચાયથી સૂકે રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈસો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે જ્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને એન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુષ્પન્તી નિદ્ર નથી કારણુ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોપ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ રિમત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ પ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, જે તમારા હૃદયમા સતોપ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોપવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો લય સતોપ લેવા દેતો નથી. એના મનમા લય છે, કે જે મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશુ ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અર્થિમ લાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી ફણીધર, જેને કાંઈપણ જ્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ ફક્ત હવા ખાઈને જ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંધ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાયા ધરાવતો ગજરાજ હકત સૂકુ પાસ જ આવ છે બદામ અને સિતાના દક્ષવા અને મળના નથી પણ તમારા ઘરમાં તો બદામ-ફિતાના ફક્તવા અને છે ટોનિક પદાર્થોનું પણ તમે સેવન કરો છો. શુ તમારામાં શક્તિ વધારે છે કે પેશા સૂકુ પાસ ખાનાર દાઢીમાં ? (સભામાં હસાહસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાઢીની શક્તિ જોડે માનવ-શક્તિની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની શક્તિનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ખોરાકની સાથે વિટામીન પણ મેં છે તમે વિચારો છો કે વિટામીન તો અમારા ખાદ્ય પદાર્થોમાં વધુ છે પણ દાઢીના ખોરાકમાં જે વિટામીન છે તે એ બી. બીના નથી પણ સતોનું વિટામીન છે તમે એ બી. વાળાં વિટામીન તો લીધાં છે પણ સતોનું વિટામીન તમારી પાસે નથી જે દાઢીને તો જન્મમાં જ મળે છે. મારે સપ્તિની આદ્ય એ જ તો તમને ચિતિત કરી મૂક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્ત અવસ્થા છે જ

ચિત્તથી જીવાનો ઉપાધ

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોનું લાવવું કેવી રીતે ? પેતાની ઈચ્છાઓ ઉપર શ્રેષ્ઠ મૂકવા મારે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ. તમે અંતર આધિક રીતે પમત છો અને પૂરા પ્રયત્ન કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્થાત્માવની ચિત્ત નિરાત તમારો પ્રેરકો કરે છે તે તેવી રિશ્તિમાં તમે તમારી નજર એ સાંકે બચ્ચી લઈ જાઓ કે જેમને મેં ૬૬ પૃષ્ઠ પૃ. ખાવાનું પણ મળતું નથી સવારે સાંપડે છે તે સંખ્યા-ટાણાની ચિત્ત છે અને સાંજે ખાવાનું મળતું છે તે આવતી કાલની રીતો પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ૮ વાગવરસુને જ્યાં ગભીરતાપૂર્વક જુઓ તો તમને અનેક વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક રિશ્તિ તમારા કરતાં પણ વધુ નમણી છે તમે જેમને નોંધો તો તમારું મન એક નવની ચલન જામરમાં સિતાનાં વાણાં દરી ૮. અને તમે પેતાને નિઃશ્રમ સદૃશ તેઈ શકો. પણ તમે જો તમારી તુલના નિઃશ્રમની સાથે કરવા બેસો તો નિઃશ્રમ મનની પુનર્માં તમે સુકઈને કહો જાની ત્યો જો પડી તો તમારા હિમિત લખન પણ જુની ત્યો. મારે ચિત્તરૂપો વિશ્વચિત્તીથી મૂકા થયા મારે તમા તમા પો નીચે તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાદી બહુ ભીડભરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાદી કાગ્ગીના પણુ મોટા શાયર હતા પણ તમે જાણો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાદી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દાગ કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈદનો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાદી કાગ્ગીના તે શાયર, પોતાના લાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાળો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આશ્વિનન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના ભાઈને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂના તરફ એમની નજર પડી એના બન્ને પગ ફીક નહોતા અને એ લગડાતો ધણી મુસ્કેલીથી રમ્તો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાદીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેગઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે ગિચાયુ, ભને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બન્ને પગ તો સહીસલામત છે જ્યારે પેલા બિચારાને દોઢ જ ટાંગ છે

હા, તો જ્યારે-જ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબમાં ભૂમિ જોવાની નથી પણ તમારા ડરતા પણ વધુ નબળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણુ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર ઝણઝણી ઊઠે જ્યારે એ સુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ બમરો દુખી અગર દુખીયાને જોરો તો એના મોઝેમાં તો સહાનુભૂતિના સ્વર નીડળશે પણ સુખના પારણે ઝુલતી એ વ્યક્તિઓ કદી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ ચાક્રાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે ઝૂપડુ અગર મહેલ ભણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ ડૂબી મરેરો અને બીજા જ કોઈ ઝૂપડાને જોશે તો હમ્મદની એ મધુગ મેણે કંદશે

હા તો તમે આધિક અભ્યાસની ચિંતામાં હો તો પણ નીચેનાઓને જુઓ. કેટલાક કુપુત્રની ચિંતામાં ગળાઈ રહ્યા હોય છે. બેટો તો મળ્યો પણ તે તમારી આશાનું ઠીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના ત્ર્યે વૃણાથી—તિરસ્કાર થી ભરાઈ જાય છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી ઊઠે છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખોટું હતું ? આવી ચિંતાના ધેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરનું સ્મરણ થઈ આવે છે. રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી દશરથ શા ન ધન બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સ્વરૂપ અંગાખ્યાનું સિદ્ધાસન પણ તજી દીધું. આપે તમારો પુત્ર તમારી આજ્ઞા છતાં બે પૈસા છોડ્યા ત્યારે નથી તો તમ ખી નઈ જાઓ છો. પણ અહીં તમે શ્વસ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઊઠાવી લઈ ધૃતરાષ્ટ્રના ધર ઉપર લઈ જાઓ. કૌરવકુળના સદ્ગુણ દુર્ગુણને માદ કરો. જેની પાછળ આમ રાજા ધૃતરાષ્ટ્રે સૌ વખત આંસુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માદ કરો, કૌશિક અને ઔરંગઝેબના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પટ પર લાવો. આ જ પુત્રોને કારણે તેમના પિતાઓને કારામંદની અધારી ઘાટીઓ મળી હતી.

આપે આ દુર્જનિયો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી પુલ થઈ જશે કે દુર્ગુણ કરતાં તો મારો પુત્ર માખનભોઈ સારો છે. જામે એ પૈસા ન આપે પણ કૌશિક કસની જેમ જોણે મને કાશ-મુદર્મા તો ધોત્યો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રત્યે તમારો રાગ એટલો ઘર્ષ તરી પુણાભાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કેઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉલ્લાસ વનને વળી પાડી લીધુંજામ કરી મૂકશે.

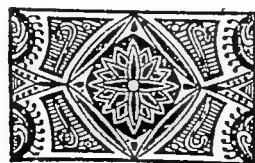
આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કદ્દર સ્વભાવના લીધે રાગ કશુંક કાસ મચા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીકરા લઈ ભેરી આરી પણ આમ ધેરથી નામી તઈ દીકરાને પ્રધિક આરી પણ આખ્યાત્મિક આનંદ મેળવી શકતો નથી. ચરિત્ર તો વીરોને પણ—મારત છે જામેડુઓનો નરો.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અંગાખ્યાનના ઉપર. એમાં વનવાસ ત્યાં મળ્યો છે રામને, પણ સતી શુક્રાચરી સીતા પણ

વનની ભીષણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કળેને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારુ જગલ પણ અયોધ્યા ખતી જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારુ અયોધ્યાનું વૈભવલયું સુખ તજી શકે છે વન-વગડાના અસીમ કળે સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારુ નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે ભૂલ ભરેલી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ ભલે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્નો ભાંગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેલી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ ખતી પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે-અને અશાંત દુર કરશે તમારું મન જ બોલી બાંધશે, આ લાખ રીતે ખૂરી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરતી જે પ્રેમ મંગા સુકાઈ ગઈ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેક્ષા પાતા પત્રોધિયજ પશુપશુના દિવસો આવી રહ્યા છે પશુપશુ પર્વનો સ દેશી છે કે અતરનો દીપ પ્રગટાવે આજનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંજે મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બતાવેલા આ બધા માટે જ્ઞાનની મહાલ જગવવી પડે. કારણ એવા વિના જીવનની બધારી રાત્રે તમે આજળ વધી શકશો નહીં.

જ્ઞાન બધાકર છે બધારે જ્ઞાન પ્રકાશ છે તે એવો પ્રકાશ છે કે જેને તેજની આવરતકા નથી તેમ નથી જરૂર વાઢતી. જ્ઞાન સ્વત પ્રકાશમાન છે એને બન્ય પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કું તો કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સૂર્યપ્રકાશ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના બાજમાં જ આપણા પથને પ્રકાશિત કરે છે બધારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાતના એક સરખા પણ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આજ્ઞાશુ આપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સજાન મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બહુ ઓછું પ્રેરિત થાય છે બધારે રાત્રિના રાત વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“વા નિશા સર્વ મૂળાનાં તસ્વાં જાગ્રતિ સંયમી”

હો પ્રણીઓ માટે જે બધારી રાત છે તે જ રાત્રીઓ માટે પ્રકાશથી જળદળતી રાત છે બીજા બાજુ સૂર્યનો પ્રકાશ કેવળ આંખવાળાઓને જ નહીં આખ વગરનાને પણ પ્રકાશ આપે છે

જ્ઞાનના આપે આ મા અનત-અનત કાળથી બમનો રનો છે ૬ બની બધારી રાતમા દરો રો છે એને સુખનાં દશન થતાં નથી ત્યારક મહા પુરુષ જગજ્ઞાન મહાધાર જીવનચાલિનો સાચો રસ્તો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સર્વેતે દુઃખ સમવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જેટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડો ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર એસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા આઢે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રજ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ આવી શકતો નથી એટલા માટે આગમમાં ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવવા વીતરાગ દેવ દ્વારા છે “પદમ નાણં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુ વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમાં પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્ત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના ભાવની ખબર નથી તો તે વેપારમાં સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના સેફની ખબર નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનત-અનત જન્મ અજ્ઞાનમાં વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો કર્યા છે જ્યાં ઉદરોનું અથાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રાયતું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશો અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની મૂંપડીમાં વધુમાં વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમાં પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમાં જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમાં દફનાવવામાં આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિદબાણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જાણાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાલળશો તો કંપી

જરો. ઝોબી જાતિમાં દર વર્ષે થોડાક નોકરોને કેવળ એટલા માટે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૂત બાદશાહને પરલોકમાં નવા-નવા જનુઓ મળતા રહે. આ થોડા મનુષ્યોની જોખરીઓ વડે પોતાનું ધર યજ્ઞમારે છે અને એની ચોરી થતાં મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે મે તે જાદી સુધી સાંભળ્યું છે કે ખ્વાજી મુસોદ્દની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે ડાકના કરે છે એમની પાસેથી કંઈક માગના કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોતણીઓને મનાવે છે અને ડાકના કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ લખ, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્મળના છે શુ દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારુ જામવા જૂરુ કરી શકે? જો એમનામાં ત્યાગત હોય તો સંસારમાં કોઈ કુખી રહેવા નથી પછી તો કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં

જેમ હવેના કર્મસ્થિતિ ઉપર તમને પૂરા વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાચ પર કારોત્તી નથી એટલા જ માટે તો આપાં મનામણાં કરવામાં આવે છે હાં તે કું કહી રહો હતો કે ખ્વાજી મુસોદ્દની માતાઓ દેવી પાસે પ્રાર્થના કરતાં માગે છે કે મારો દીકરો પહેલા નબરનો ઘટ્ટ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્વાન બને એવું ન માગતાં પ્રથમ નબરનો ઘટ્ટ બનાવવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું જાણનારું જ કારણ છે

સ્વામાનિક જાણના કરતાં મામિક જાણના વળી વધુ ભય કર હોય છે. તે જાણના એ-ચારની આવૃત્તિ-બેઝ મે છે બધારે મામિક જાણના દળરો લાખેનુ બદલ્યું કરી મધુ છે પ્રાચીન મેકિસીકાના નરમેપનુ રમરખુ કરીને કોને રામાય પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસ્થા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્તી વીસ દળર માનુમાનો સદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ દળર મુજબના માને છે આ જાણ તેમને મન એટલો આવસ્થા હતો કે ત્યાં નતિઓમાં એ માટે વિવિધ સમિતિઓ બની હતી એક રખુએન પસદ કમનુ અને નિયન સમયે મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા એમાં ૭ નતિ જાણના થતી એનું ચર્ચના. ૬ કરી નરના અને ૭ થોડાઓને દેવતાની સામે બધિમા દોમરમાં આવ્યા હતા

આ રોમ રોમ બિલા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજાન-અધિકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જ્ઞાણસ્સ સર્વસ્સ પગાસણાએ ।

અન્નાણ મોહસ્સ વિવજ્જણાએ ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધિકારમા હીરા પણ કાકરા દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તથા દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજન થાય છે જે એને આખોમા લગાવો લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જેવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિર્ગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ વિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કોઈને જે સગ્રહણીની બિમારી છે ત્યારે ડૉક્ટર એને દહી અથવા જાશ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડૉક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુખેડો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ ભયકર લાગે છે અને સોનું અને સાદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસત્યથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરા ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધિકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પાદિના વિરિધિ ભયોથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધિકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ જોવા સમક્ષ સમર્થ જ્ઞાન સાથે સમર્થ ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમક્ષ છે તે જ્ઞાન સમક્ષ હોય છે સમક્ષત્વના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે ખરી કહેતે તે અવધિજ્ઞાન પણ જ્ઞાન ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપદ કહી દેરી જાય છે અને આત્માને નિઃશુલ્કના દશન કરાવે છે તે સમક્ષ જ્ઞાન છે હુ કોણ છું ? અને મારું સ્વરૂપ શું છે ? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરી રીતે કરી શકે છું ? આ સમસ્ત બોધ તે સમક્ષ સમર્થ જ્ઞાન છે મારે અને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો ભેદ સમજી શકે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુરુષને પરથી આત્માની આસક્તિ છીડી જાય છે કિંતુ આત્મા ઉપર જ્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે તારક સાધનોને પામવા છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

ઐશ્વર્ય એવું / કહ્યું હતું કમવાન મદાવીર જેવા પરમપરિવ્રત સતને મુગ રૂપે પામવા છતાં એણે ક્યાંયની પરિણતિમાં વધારો કર્યો હતો. આજમની બાળ્યમાં કહ્યું તો એણે કમજીમણમાં વધારો કર્યો હતો.

જ્ઞાની બક્ષિ આશ્રમના સ્થાને સવરતુ ઉપ. ૮ ન કરી શકે છે જ્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્રમ ઉપાનિષત કરી શકે છે તેથી કમવાન મદાવીર આશ્રમમાં સુવર્તુ કર્યા હતાં છે.

જે આસર્યા તે પરિસર્યા

જે પરિસર્યા તે આસર્યા ॥

આવર્તી સમ્રાટ જગત જીતેલાકમવાનમાં ચર્ચા દત્તા તે આશ્રમનું સ્થાન છે પણ ત્યાં એમણે જેવો સવર કર્યો ? પર-પરિણતિએથી દૂર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્મ દળનાં પક્ષમાંથી તેઓ જ્યારે થયા ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ લેવા મારે નીચે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જેને મારે તું નથી સ્વા છે તે શું તારી પાતાની વસ્તુ છે ? અને જો પર તે મારા કર્યો છે તે પણ શું તારું છે ? આ સોનવ અને મુઠા એ જાનું તારું નથી. પર તું તું પુરુષ જ્ઞાની સતત પાછળ રાખી રહો છે તિથાગેની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ મેં નીક જ દાસમાં તે દાસ ક્રેણી અને શુભ જ્ઞાન મેળવી મુદતમ જાની તથા છે અને એવું પરિવર્તન જોવા જનમાં થાય છે એમનો આજ્ઞા જેવજનો જ્ઞાનિ વ જમમી બો છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેવા જ ભવનમાં એક ફત્તરીને પૂરો દેશો તો એની શી દશા થશે? કેવળજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ધણું જ્ઞાન તેને હોય તે પણ જતું રહેશે અને ભૂડી ભૂડીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ડ્રવિએ કહ્યું છે

જીવા તાકુ સમસ્ટ ન આદ્ય મૂરત્ય તે ડમર ગુમાઈ ।

રાગ દેષ તૂ કિનસે કરત હૈ પક વ્રહ્મ રહ્યો છાદ ॥

જैसे શ્વાન વાંચ મુઘન વીંચ, મુઘ મુઘ કે મર જાદ ।

સઘર અપની નહીં પાઈ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબણાઓ સંગ્રાપ્ત થતી નથી

સાંના અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણબત્તી વચ્ચે છે સળગતા મીણબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતા કે નવા કુતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન એ અને પર બનેને બાળે છે હું કોણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુએ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક બુઝાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક ભાષા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “ સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે સ્વ અને પરનો વિભેદ બાળતા શીખીએ એકલવાયેલા હજારો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જલતા દીપકે હજારો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હજારો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ડગલો ને પગલો વિરોધ કંઈ છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં તથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારેલો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધોથી ગભરાતો નથી ઉલટો બમણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્ધારમાં રહી શકતો નથી પરંતુ બાંધની વ્યક્તિ પ્રધાન પ્રકારથી એવી તો ભૂએ કે જાણે દૂધ પ્રકારથી લાગી રહ્યું હોય. તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સદૈવ તેવા જ રૂપમાં આવરવા યોગ્ય ન થે રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસ વ્યક્તિ માટે તે જઞ્ઞવાક્ય છે સદાને માટે ન જાણતો એવો કુવ સિદ્ધાંત છે બાળે આપણા સમાજમાં દેહલાય શાંતિ-સ્થાને એવા છે જેને કારણે માણસને ધણુ કષ્ટ વેઠવું પડે છે તેમ જતાં શતા કળતા પશુ એ નિષ્પ્રાણ રિવાજોના સમને ખબે છપાડી ચામે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૃત બચ્ચાના સમને છાતીએ વળગાડી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસુ વ્યક્તિઓ મૃત રીત-સ્થાનેને વળગી રહે છે

જ્યાં સુધી બાળકનો હોમો થાસ પશુ બાધી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની છાતીથી જુડુ કરતી નથી પરંતુ જે કણે એમાંથી કૈતનની જ્યોતિ વિદ્યમ સર્જમે છે તે જ કણે પોતાના એ લાડલા બેડાને તે બાળકના હાથમાં બાધી દે છે જેને પોતાનું દૂધ પામુ છે જેને બનેલ પ્રકારના લાલ ક્યાં છે જેનો જરા એવો રચના જવાજ સંભળી તે જ્યાં કામ હોય દોડે જાવે છે બાધી રાતે પોતાની બાધ કરામ કરીને પશુ એને દાહરડાં ગાઈ ખારણે સુવમ્બુ છે બાધી બાધી રાત સુધી એને બોળામાં સર્જ મેસી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે બને એને સુખમાં સુવમ્બુ છે એવા બાળકને બાળે તે સદાને માટે જુડુ કરી દે છે નકારથી આર માણસે જાવે છે બને માતા પિતાના હૃદયે તેમને પોતાનું બાળક સોંપી દે છે એને ખરણમાં સુવમ્બુ નહી પરંતુ આડે ખેલી તેમાં સુવમ્બુ સોંપી દે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-સ્થાનેમાં જીવન છે જે સૌને માટે વર દાનનું કામ કરી રતાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ નરો કષ્ટો સહેવાના જાવે તો પશુ તે આપણે સહીએ બને એમનું રક્ષણ કરીએ પરંતુ જે સ્થાનેમાં જીવન જ નથી સમાજ બને દેસ માટે જેમાં કાઈ વરદાન નથી ઉઘડુ એને જાહે તે અભિષાખુ કામ કરતા હોય છે તો તેવાને વળગી રહેવું તેઈએ નહીં યોગ્ય રિવાજોના પરિપાકનમાં ડેરી પ્રસન્નતા થાય તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થાને હોવામાં પશુ થવી તેઈએ.

એક ધરમાં બચ્ચનો પ્રસન્ન દતોલ વર-તપુ ચોરીમાં બેઠાં દનાં બંદે

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહી, આખો ય મહોલ્લો પડ્યા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ભડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાળુ આવી. વરના પિતાની દૃષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી પિડાતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાળુ ધરતીક પ જ થઈ જશે એમ માણસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ ઠંડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિડાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાકી દીધો ઘૂઘટ તાણેલી ઢીગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજી રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શનને જવાનો પ્રોત્સાહ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુદ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકા રહ્યો છે તે બોલી “ધરના રિવાજોને તમે પુરષો શું બાળો? જાવ, એક મિંઝાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “બિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમા બિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કહ્યું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે જ્યારે આપણે લગ્ન થઈથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે ભલે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટરાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! જાઓ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી બહારે ”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાડો-શીઓ પામે ગયો અને પૂછ્યું, “બિલાડી છે?” લેલોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “બિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?” જે કોઈ આ સવાલ સાલળતું તે મશ્કરી કરતું આખરે ક્યાક ભટકતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પક્ષના મરો તો તે એના ઉપર ઝપટવા લાગી. (સભ્યમાં ખિસખિસાટ)
મહામુરૂબતે એ બિલાડીને મનાવી શક્યો. બિલાડી નહિ આવે તો ફેલી
ચિઠ્ઠી. આખરે બિલાડી આવી અને એને એક ટોપલા નીચે મૂક કરી
ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી શક્યા હવે તમે જ કહો આ રીતિરિવાજો
શું છે? આવા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માધુ કે નથી ધમ
આ આખરી માતાઓ આપના હાં દેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ
પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જૂઠાને પૂજે છે જૂઠા તે
કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને પણ એ
પૂજે છે કૈત્ર વધી સાનમના દિવસે ચૂકાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પોતે હજી
જન્મે છે અને સવારે શાળમાં કુકુમ અને અન્ન સામગ્રીઓ સળવી દેવીને
પૂજવા જાય છે અને એમની પાસેથી એક દીકરા માને છે અને જેને
આપી યજ્ઞ દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે
આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવે તો શું ફાળ તૈયાર કરી છે? સત્તાનશ્ચિ
સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂઓ પાડી રહી છે નહેરુ કહે છે જમી વચ્ચે
ઓળું ઉત્પાદન કરતું પરંતુ સત્તાનશ્ચિ ન કરે (સભ્યમાં હસાદસ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાસે કેટલા
દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ આવી રીતે
તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ ઇત્યાદિ સામગ્રી ચૂકાવે છે અને
એમની સામે જ જ્ઞાન એ જાણ મટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માથે
સામ્રાજ્યને પણ જાણવી શકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે
આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળા માને પૂજવારી માતાઓને પૂછો
તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તો તેઓ
શું જાણ આપે? (હસાદસ)

આ જાણ શું છે? આજથી માત્ર અધિવિશ્વાસ છે અને જેનો આખરી
માતાઓએ પોતા કર્યો છે અધિવિશ્વાસ તે અધ્યતનનો પુત્ર છે જ્યાં અધ્યતન
છે ત્યાં જ આવી નિઃશબ્દ શક્તિઓ જાણ છે આપણા સમ ત્યાં પ્રાર્થનાને
નામે રિવાજો ચાલે તો છે એમાં કેટલું જ્ઞાન રહ્યું છે તો કદી કઈએ
વિચાર કર્યો છે?

એક કિશોરની જ વાત હોય એની ચિંતામાં પુત્ર વિચારો મરી
તો રોય છે ની દીકરી મરી કઈ દોય અને જેની આધિકારિ ચિંતિ
નજાણે ત્યાં તમના જે નિર્ણયના અધિકાર કરે એ કાળે ને ની સાર્થ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતા કાઢનામા એવી હિમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, ન્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ ન્યારે એ જ બાબતને આચરણમા મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે ? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તરવનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ઘરડો ડોસો મરી જાય, તો એ બધા એ રડવું જોઈએ જેમ જમ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કાઢના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી ભલેને આસુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં ન્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉત્તરે નથી રૂઢિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાને અવાજ આવવા લાગ્યો હું ગભરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું ? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો ઊ ઊ ઊ . નો અવાજ તો લાગ્યો હતો પણ આસુ તો એકેયની આખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જે, લાડુ લાડુ ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા ભળી ગઈ. અને પછી ઊં .. ઊં નું સંગીત ચાલુ કરી દીધું (સલામા હસાહસ)

તમે હસ્યા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને ન્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે ઊ ઊ નું સંગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આવું નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામા પહેલું જ ડગલું ભર્યું હોય, અને તે બે દા'ડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરચૂગ થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની લાલ જોઈને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. કોઈ શોક એમનાં દિલમાં વસી નથી શકે અને જાતરનો આગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શોભા કોઈ અધારમાં બહકતા મન માટે જ્ઞાનની મહાશક્તિ જાગતાં શીખે. દુઃખ અને શોભાની અધારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કોઈ કોતરી વિચારો. તમારો મુદ્દાન પુત્ર તથા પરંતુ એનો નાનો ભાઈ છે. હજુ હવાત છે. ઠેકઠાક એવા પ્રતિવાદો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના કરતાં તો તમારી વાણી શીશીકમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કોઈપૂર્વક વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાબત દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર તથા એ તે બોલુ યશુ પરંતુ સારુ થઈ કે દીકરાનાં જન્મ કર્યા નહોતાં, ઠેકઠાંપ માર્યા આવતાં હતાં, સાથે થેલીએ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્ત્રાપક્ષીની પાતને આપણે ઠેકતા રહ્યા. એ સારુ જ થયું નહીં તરત જો ભાવિનું વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછા પણ મિથ્યારી વિધાન જાત. એની વૈધન્ય દશા જોઈ જોઈને ઠેરફું દુઃખ થાત ! તમારે તમારે શોકમગ્ન થકુ પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હૃદયને એવો આઘાત લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તો જાણ જાણી ગયા.

તમે જો આ પ્રભાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકો ઘેર જાગ્યો છે અને જેણે વીતરાજનો ધમ મચલુ કર્યો છે તે પણ શોક કરી જ શકતા નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સમ્બંધ જ એટલો હતો. તે મારે ઘેર જાગ્યો હતો પ્રવનનું આયુ લઈને જાગ્યો હતો તેથી તો એને અવકાશ ફૂળ મળ્યું હતું પરંતુ તે આયુષ્ય જોણું લઈને જાગ્યો હતો. જો એનું આયુષ્ય મારે હોત તો જિન-સસનની પ્રભાવતા કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો પામપૂમથી એના જન્મ ઉજવત. જાનમાં ટોકસો માણસો લઈ જાત વડુ આવત અને સાથે પરખીસ હજારની થેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીસ ચોકર કે એન્જિનિયર બનત અથવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ધડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ધેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારામા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હાથમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ધેરા અધારામા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગમા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનુ હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરૂપનની સાથે શીલસમાનના પણ હોવી
જોઈએ.

શીલ વિનાન જીવન એમને ગમ્યાગિરેન

પુત્રની લાલ નોઈને એમણે દિલ દાટી પડે છે બીડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અંતરનો અગ્નિ આંધુ બની નીકળે છે પરંતુ આને વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન નોઈએ શોકના બીડા અધારમાં જાટકતા મન માટે જ્ઞાનની મશાલ જાલવી રાખતાં છીએ. દુઃખ અને શોકની અધિકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો જરા બીડા કિતરી વિચારો તમારો મુલાન પુત્ર મર્યો પરંતુ એનો નામે જાઈ તે હજુ હાથમાં છે ઢેલ્યાં એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી એના કરતાં તે તમારી વાઘી લીલીજમ છે !

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા જીડાણપૂર્વક વિચારવાની દેવ પાડો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. આવા દુઃખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર મર્યો એ તે જોડું થયું પરંતુ સાડુ થયું કે દીકરાનાં લગ્ન થઈ નહોતાં, ઢેલ્યાં માર્યાં આવતાં હતાં સાથે મૈત્રીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ફેલવા રહ્યાં. એ સાડુ જ થયું નહીં તરત જ જાવિનું વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછા વળી મિત્રારી વિધવા બનત. એની વૈષમ્ય કદા નોઈ નોઈને ઢેલું દુઃખ થાત ! આપણે આપણે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પાત ત્યારે-ત્યારે હૃદયને એવો આઘાત લાગત કે નવું વીજળી પડી હોય એવા દુઃખથી તો બંધ બંધી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ઘેર જાળવ્યો છે અને જેણે વીતરાગનો ધમ મચાવ્યો હોય છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી. એ તો એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે મારે ઘેર જાળવ્યો હતો પુત્રનું જાણુ સર્જને જાળવ્યો હતો તેથી તો એને આવકનું ફળ મળ્યું હતું પરંતુ તે આપણે જોઈ સર્જને જાળવ્યો હતો. જો એનું આપણે વખતે હોત તો િત્ત-સંસ્થાની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું આમ વિચારો છો ? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મર્યો થાત તો પામપૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જાનમાં દોહરો માણ્યો સર્જ જાત વધુ જાવત અને સાથે પચ્ચીસ દહાડાની મૈત્રી લાવત. દીકરો મર્યો સર્જને વહીવટ જોઈતર કે એન્જિનિયર બનત આવતા દુઃખનામાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ય અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાદિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (પ્રુદ્યો) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સંપાદિત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદ્વેશને સંપાદિત કરી વીતરાગદ્વેશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોતું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદ્વેશને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્પર્શમા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે ખર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્પર્શ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમા ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હૃદ મવિષ્ય મન્તે ! નાણે ! પરમવિષ્ય મન્તે ! નાણે તદુભય મવિષ્ય નાણે ! ” ગોપમા ! હૃદ મવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ્ય વિનાણે તદુભય મવિષ્ય વિનાણે ! ”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા ધ્વર્ગનું ઉડ્યન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે ગહે છે ? ” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સંમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને બંને ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્પર્શ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો અગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પ્રથમ પદ પ્રકાશનું પદ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીઓ અને દીપમાળા વડે તમારા ઘરને સજવો છે. પરંતુ આ પદ દરીરે નહીં આત્માને સજવવાનું પદ છે એમાં દ્રવ્યપ્રકાશ નહીં શાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્રવ્ય-દીપક નહીં શાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો અગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન.

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આગમની શરૂઆત જુદી છે આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્યજી સૂત્રમાં જણાવ્યા મુજબ કહે છે

‘ જ્ઞે માયા સૈ વિષ્ણવાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી કહેવું તે અશક્ય રહે અથવા અશુદ્ધ રૂપે, પણ રહે છે અસ્ય નિત્યાત્મા અચાનક મેરુ અગ્નિ છે તે પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનંતનો શાવ પ્રસ્થો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમન્ય અનંતા અનંત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મકલ્પ કરી સે તે પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને દંડી શક્તા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિજગુણ છે જેમ સૂર્ય ઉપર ઢાંચો વાળા આવી ભય એના પ્રકાશને દંડવાની એટલે કરે તે પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને દંડી શક્તા નથી. એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તે જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ દેખાઈ શકે

તેથી જ કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું દંડી શક્ત નથી કે જેને કારણે એના ચિત્તના ગુણ જ વિશુદ્ધ થઈ ના નહીં ના સપૂર્ણ આવરણ આવી ત્યાં આત્મા જાદુ બની જાય પરંતુ એવું કરી થઈ શકતું

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ય અણન્તમો ભાગો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સૌનું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વરૂપમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃસ્વરૂપ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હૃદ મવિષ્ય મન્તે ! નાણે ! પરમવિષ્ય મન્તે ! નાણે તદુભય મવિષ્ય નાણે ?” તોવમા ! હૃદ મવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ્ય વિનાણે તદુભય મવિષ્ય વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું હિંચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બંને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃસ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મધિય મન્તે ! જરિતે પરમધિય મન્તે ! જરિતે
તદુમય મધિય મન્તે ! જરિતે ?

જ્ઞાત—“ગોપમા ! હા મધિય જરિતે જો પરમધિય જરિતે
જો તદુમય મધિય જરિતે !

—જન્મવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તક

ત્રણધરદેવ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સળધે જન્મવાન મહાવીરને
પ્રશ્ન પૂછ્યો પ્રશ્નો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ જન્મમાં રહે છે ?
પરજન્મ પણ સાથે જાય છે અથવા જાને જાવોમાં સાથે રહે છે ? એનું
સમજાવવાન કરતાં વીતરાગ દેવ જન્મવાન મહાવીર પ્રશ્ન બોલ્યા હે ગૌતમ !
ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ જન્મ માટે રહે છે અને તે પણ
વર્તમાન જન્મમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર મુક્ત કરતી વખતે જ્યારે પાંચ મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા
આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પશ્ચાન્તની જ વ્યવસ્થા છે કારણ
ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રશ્ન એ જાણ
આવે છે ? જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે તે શું ચરિત્ર આત્માનો ગુણ નથી ?
જો છે તે પછી તે જ્ઞાન સમાન આત્માની સાથે જીવન જન્મમાં શા માટે
જતું નથી ? જોનો જવાબ એ હશે ? ચરિત્ર પણ આત્માને નિજગુણ
છે અને તે આત્માની સાથે જાય પણ છે આત્મા જીવનમાં તે શું સિદ્ધ
સ્થિતિમાં પણ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમથી આત્મા ચરિત્રગુણ
પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ
મેળવતાં તે ગુણ સમાપ્ત થતો નથી સમજવાન અને સમજવાનની સાથે
સમજ ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ છે આ જ્ઞેય મોક્ષના માત્ર છે-
વાચક મુખ ઉપદેશાતિ પણ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગી ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સ્ક. ૧-

ત્રણેયને અરમ વિકાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પણ ચરિત્ર છે
અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરજન્મમાં પણ જાય છે પરંતુ શ્રીમદ્ જન્મવતી
સૂત્રમાં ચરિત્ર પરજન્મમાં સાથે જતું નથીની જે વાત કહેવામાં આવી છે
તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સળધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં જે ચરિત્ર કહેવાય
છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના ક્ષય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરોક્ષમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકેયને પણ ને છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીડળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ઢોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પગ પગ તૂટ્યો કે, “ “ હ્રવાણં હાવિયાણં ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો અંજન આખે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજણું છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણુતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, દહકપણું અને પાચકપણું, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિષ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિષનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરીમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ ખિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે મુક્તિ માટેની મુશ્કારી માટે પણ સમજાવના, સમજાવના અને સમજાવનાની અપેક્ષા રહે છે એ કે સાધના ॥ ૫મ પર ત્રણેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જાનના જ વિચાર કરીએ પ્રકાશના અભાવે શેષ કરમાઈ જાય છે પાણી શેષના મૂળનું સિમ્ન કરે છે પરંતુ સૂર્યપ્રકાશના અભાવે એક વિભાસ કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જાનના અભાવે આત્મા પ્રગતિ પામે આજળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપ જાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઈચ્છા પણ પેદા થશે નહીં એ તમે કીચતું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તે તમે એને તિબેરીમાં મુરજિત રાખશો પરંતુ એવું જો તમને જ્ઞાન ન હોય તે એને કાંકરો માની દેડી દેશો.

આજકાલ હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ થકે છે તે એ જ્ઞાનના ડોળને જાણે એ હજારોની હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જાણ કામ જાણક જ કરી શકે એટલાં નહીં આજકાલ એવું કરે તે એને અણસમજ કહી શકાય કરી શકાય છે પરંતુ મૂળ આવી અર્થ હોવા છતાં પણ તે એમ રમતો રહે તે એની તો મશકરી જ થશે. આજની ભૌતિક દુકામ માટે આત્મજ્યોતને વેચી દે તે તે શુભ દોષ થકે છે પરંતુ જાણ અને જ્ઞાન જીવિતજો એવું કરે તે તે ઇપ્સાસને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપ જાન થતું નથી ત્યાં સુધી એને મેળવના વિચાર થતો નથી. ધારો કે તમારે એક રોટી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વખતોવખત પત્ર-અવધાર થયા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા ચામચા આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને ઓળખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રવાહ જમરાશે નહીં પરંતુ જે કાણે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે જ્યાં તે તે રોટી જ છે તે જ કાણે તમારા હૃદયની કમીએ ખીલી જશે. મનની પ્રસન્નતા હોડે હવારી આ સિમ્ત દાસ્ય-શિમળો કાંઈ આ-નો ? રહેવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વંક જાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય અજ્ઞિત પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપ જાન આત્મા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપ જાન નથી તે આત્મમુક્તિની ઇપ્સાસ તરફ દરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જમવાન મહારીર આજમમાં કહે છે—

“ જો જિવે વિ ન યાણહ, અજીવે ત્રિ ન યાણહ ।

જોવા જીવે અયાણન્તો કહ સો નાદિહ સંજમં ॥

જે આત્માના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કોણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌલતરામજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આવે,

પરઘર ફિરત વહુત દિન ઘીતે ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ નિજ પદ માનિ મગન ભયે

પરિણતિ સોં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે — ‘અનત અનત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વરત્ની ખમર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । બસ, તો તેવી જ રીતે ચોર્યાસીસક્ષ જીવ-ચોનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમા તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચેતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો ભૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ધરનું પણ ભાન નથી જ્યાં જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

પરંતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ધટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મોં મલકાઈ રહ્યું હતું પરંતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિષાદમાં ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જ્ઞાને તમને દુઃખ આપ્યું હોવે તો તમે માનશો ને કે નાનદા દુઃખ થાય છે નહીં તો વળી એક બીજી વાત સાલળાલા એક ગધેડું કોઈ ગવર્નરના અગલાની પાસે પેશાબ કરી દે છે, તો એને કોઈ પકડતું નથી, તેમ એને સખ પણ મળતી નથી કિંતુ કોઈ વકીને જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગધેડામાં જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વકીજમાં એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લાચ પણ વધે છે માની લો કે તમારા દીકરાને તમે દસ સુન્દરી ગણત્રી શીખવાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, બાબુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુન્દરી ગણત્રી શીખવાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણત્રીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લાચની વાત તમે જો ભર-ની દરમાં હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો લાચ લાગશે ખરો ? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હોતું નથી પરંતુ અહીં હમણા જ જો કોઈ એક નાગ લાડી છોડી દેવામાં આવે તો સલામા ખગલળાટ મચી જશે સૌ આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાલળ્યું છે કે એક નાના અણુસમજી બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળક બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની સાથે રમતો જોયો તો તે લયને લીધે એના હાથમાની દૂધની વાડકી પડી ગઈ તો માતાને લાચ લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું ? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લયનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લાચનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂજા તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે ? જાણે સમાજમાં જોડેથી બાહર સંપત્તિસંપન્નો મને છે તેમથી ચાલીઓને નહીં શાળાની બીતો ઉપર લખેલું લેખ છે કે વિદ્યા ધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ શાળાનો દીક્ષાન્ત સમારોહ થાય છે ત્યારે એના માટે સજ્જાપતિ કાપું બને છે ! વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનને ધનવાન ? પ્રમુખપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે દાય ભોડી બોલે રહે છે

હા તો હું કહી લો છું કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે પરંતુ જરા મોભો જાતી-જાતી કાંઈ નિર્ણય કરી લેશે મા દમણી-દમણી જે કાંઈ કહેવાય છે તે ઠીક નથી તમે સામક્ય કે ઓર્થોડોક્સિમાં જ્ઞાન અર્થ છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી માની લો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મોક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સચી પચેન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ જ્ઞાન નથી, સમ્યક્જ્ઞાનનો અભાવ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સાથે મજેસા મહારજા અને મદ્ય પનિમ્લ જ નરકમાં કારણ છે નિમ્લ દષ્ટિએ તે જ્ઞાન નથી પરંતુ અજ્ઞાન છે પચેન્નિ જો સમ્યક્જ્ઞાનની સાથે સમ્યક પુરુષાર્થ કરે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રત્નેશ્વરી નોંધી કુષ્ટનાના જ્ઞાનથી તમને કુખ થયું પરંતુ જરા કોઈ ક્ષત્રીને જોશે તો કુખ કુષ્ટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રત્યેના મોહને લઈને થયું નહીં તર કુષ્ટનાની ખબર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી હતી પરંતુ એના મોં પર તો કુખનું કાંઈ ચિહ્ન જ દેખાતું નથી આ કુખ મોહના થયેથી આમ્નું છે જ્ઞાનના થયેથી નહીં

અધિગ અને વહીવટની વાત પણ લઈ લેતા માની લેોકે જવનરતા જન-જાતી પડે પેલાજ કરવાથી વહીવટ ચિરસ્તાર થાય છે અધિગ નહીં પરંતુ જાજની પામે વહીવટ જ ખુરશી મળે છે અધિગને નહીં ચિરસ્તારીનું કારણ વહીવટ જ્ઞાન નહીં અવિવેક છે

હવે તમે જાણકની વાત લઈ લેતા અણૂનીના જ્ઞાનની સાથે એનો મોભ વધે છે ઉરથી તપાસના આ વાત સાચી છે પરંતુ સાચું જોવાય તો લેખ અને અપનું ચિહ્ન જાણકમાં રહેલું છે વડાના બીજામાં વિદ્યાજ વડે સમાજમાં દાય છે બીજામાં વડે નહીં દેય તો તે જાવરી ક્યાંથી ? જાણકના તબ અને જનના સરકાર રહેલા છે તેથી જ મોટા થઈ તે પ્રધાન બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ ઠીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જણાશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદશે નહીં.

હું તમને પૂછવા માગું છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? વડિયાળની કિંમત મોટી હજારની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગરો પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, કારણ તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા બેસે છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવના આ ફરી મેળવો લેવારો ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજી બાજુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કરે છે, સગ્ન ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હોય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે.

જ્ઞાન બીજા હજારો આધ્યાત્મિકોને રસ્તો બતાવી શકે છે તે બીજા છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગંભીર બનો એ જ કામના છે.

ભાદરવા શુદ્ધ

ખીજ

જૈન ઉપાશ્રય

કાદાવાડી, મુબઈ ૪.

પ્રિય સહજનો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ ભરણચેરો જનસમૂહ કહી શકે છે કે આજે રવિવારથી પણ વધીને કંઈક છે આજે અપારી પૂનમ છે બીજી પુર્ણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચારધારા સતે નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિચાર પ્રિય હોય છે અને પિછારમાં એના સવમની સુચ્છા પણ છે ત્યારે આવકો મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માને છે

મુનિ જો ગિરાજવા દોષ તો આવક સધારે સત્વરેન પ્રાપ્ત કરી શકે છે મૌનલિંગ સાંભળી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ લઈ શકે છે સાથે-સાથે તે જાદરમાં પ્રતનો લાભ પણ મેળવી શકે છે પરંતુ સતને તે વિચારણામાં જ લાભ છે વહેતી સચિતા જેમ નિકટવર્તી વૃદ્ધોને વાજની ફેળી આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બનાવવા વૃદ્ધો છે ત્યાં-ત્યાં નમ-રિશોના સદ્ગુણોને તાળી મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુની આપ્તામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં કોવેલી વિરોધ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોને આતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થયેલો જાહેર આપ્તો છે

તેજ આતુર્ભાસિક દારો છે શીત આતુર્ભાસિક દાર ઉષ્ણ આતુર્ભાસિક દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોપિક મહત્ત્વપૂર્ણ દોષ ના તે છે વર્ષાવાસ તે વધુ ઠંડી ન પડે તો તેથી આનવને કંઈ નુકસાન થતું નથી તરી રીતે ચરમી પણ વધુ ન પડે તો એથી આનવને પ્રત્યક્ષરે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જો વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાસ થશે ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પક્ષી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ સુખમાચિહીન બની જશે

અચાનક વાદળે ને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉત્ક્રિષ્ટ બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હ્રસ્વગણ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય સુખમા નાચી ઊઠે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમાં પ્રવચન સાલળ્યા બાદ જીવન રમણીય બની જવું જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવું જોઈએ વરસાદના રીઝ-ઝીઝ ઝાપટા જેટલી તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનું એ છે કે શાત—મુઘા ભરેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામાં એક શાંતિનું નાનકડું વાદળું ઊડ્યું નથી અને એક હલકો ઝાપટો પણ થયો નહીં અને કપાયતી જ્વાળામાં મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવું પડશે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડકો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ઘોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તું પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જવા દે જ્યાં સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે, વાસનાની ગટરોમાં કીડા ખદખદી રચ્યા છે તેમને આજે ઘોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો—મીઠો છૂટકો મળે તો પણ મન સમસ્થિતિમાં રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેઘ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેઘને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાઢો છો ? અરે, મુઘઈનિવાસીઓ, તમે પેલા ગ્રામીણ પાસેથી પણ થોડુંક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારું મનકું મયૂર બની જાય મેઘની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમરા પર ગરજ-ઊઠે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો બાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારું

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નામી બોલુ નેઈએ 'અને વિચારું નેઈએ
કે ખરે જ કું અધકારમાં હતો મારી જૂથ અને સમજતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જલ્દી બતાવે કે તમારી જૂથ બતાવનાર સારો લાગે છે કે
તમારી પ્રશ્ન સા અને જાહેરાત કરનાર ? તરુ તો એ છે કે આજનો માનવ
પોતાની જૂથ સ્વીકાર કરવાનું જાણુતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની જૂથ
બતાવનાર ન જમે છે એક સોમાના દાણે એક વાર શાકમા મસાણે વધુ
પડી ગયો આનાની જૂથ તત્ત્વ લાગી અને આખે નીર ચાલવા લાગ્યા
એટલે મોઠે પૂછ્યું આટલો મસાણો કેમ કરતા પડી ગયો ? તો તે સોમો
બોલ્યો. આને મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાકે કિરસો
પડી શાકમાં મસાણો ઝોઝો પડ્યો જમનારએને આ ? આમ મેલ જેવું
લાગ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું આને મુંઝઈ જેવું શાક બનાવું હતું
વધુ મસાણો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઝોઝો મસાણે પડ્યો તો
કહે મુંઝઈ જેવા એને પોતાની જૂથ તા દેખાતી જ નહોતી.

આવી જ વાત ધરમ ની છે લગ્ન પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું
ધર વસાવી લીધું સાથેને પૂછીશ કે વડુ તરુ જ મરિનામાં જુદી કેમ મઈ
મઈ ? તો કહેશે, વડુના નખરાઓ કું હેડન મઈ મઈ અને વડુને પૂછીશ તો
કે જુદા ઘવાની એવી તે મઈ આરક્ષકતા પડી મઈ ? તો તે જવાબ આપશે-
શુ કહુ મારા સાસુની જૂથ સ્વયં મળી છે (સભામાં દસાવસ) તે હમેશાં
મારા પરિવારને જ નહીં પૂરી સાત પેઢીએને આપતી હશે છે અને એક
બીજાને નિંદે છે પોતાની જૂથ દાઈને દખાતી નથી

ન.વ.તા મેરલાથી જમ દીખવું છે તેમ ચળકતા જૂનપુથી ખસુ કઈકે
શીખે. અવલુની અધારી રાતે ખસુ જૂનપુ ચળકે છે તેમ તમે ત્રિપતિની
કાળી રાતે ચળકતાં દેખો. ૮ નરો-૬ નરો ત્રિપતિઓ પેશવ પ્રકાશનું એક
કિન્હુ ખસુ ન દેખાય ત્યારે તમે સુદશન અને કામદેવનું સ્મરણ કરો-
તેઓ તમારી અધારી રાતે દેવનો દીવડો પ્રગટાવી દેશે.

મારક દુળમા જ મતા જાળક કામદેવ અને સુદશનને કોઈ કામે
જૂઠી રહે નહીં કામવ પોતે જાવનમાં બોલ છે એમની સુમે ભિન્નસ
૩૫ દા બોલ છે દ.વ.મા સ્થાપતી તથા છે તે કદી રનો કામદેવ
અક રા ક ર ૧૮ નો ખમ અસ્થા છે તેમ ન કોઈનો વિચાર
દશે તા આ મતા લ થા નો તથા અક ૮ થાએ સરીરના દૂકો-દૂકા

કરી નાખજો કામદેવે આનો જે જગ્યા આપ્યો તે અહીં હવે વરસ પછી પણ આજે આગમમા સુગંધિત છે એમણે કહ્યું 'તમારી તલવાર શરીરને મારી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગરીબ તો અનંત વાર મર્યું છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કદી શકે નહીં, ભલે માન આણુએ આણુ બુદ્ધા ર્ધ જાય તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગથ પ્રવચન-ભ મહાવીરુતુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીલુ બાજુ બ્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના ભયાનક ઉપદ્રવથી પીડા-યેલુ હતુ ત્યારની આ વાત છે મ્વયસમ્રાટ ડ્રેલ્લિક પાણુ મહેનોમા લપાઈને બેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમા સદેશો આવ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલગ્યુ સૌએ પાણુ વિચાર્યું કેટલું મુદ્દરને "પ્રભુ ઉદ્ધાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગમ રાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથી મળવા ન દે એ કદી બની શકે નહીં અર્જુનનો આતક માની ગનિને ચલાવો દે તો એ છવનની બહુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભશે નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુગીલ ચૈત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિભૂર્તિ બનીને આવ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂંડેભૂંડા ઊડી ગયા

દુ ખની અધારી રાતે તમે ચળકતા રહેજો અને જો સુખના પારણુ મૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશો નહીં શ્રાવણુના મૂલતા તો તમે જોયા હશે સુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશે તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જોવા મળશે શ્રાવણુમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરી લે છે, ચારેય બાજુ વનસ્પતિ ખીલી ઊઠે છે બહેનો શ્રાવણુના દિવસોમા પારણુ-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનંદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો ફુલાવુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસનુ-અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય બોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય ૨-વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

એ'લા જ માટે તો સૌ દર્શ અને વેશભૂષા બધામાં જનિત ચોન્નતિ પસંદ કરાય છે. વેશભૂષા તો શુ કદીજ પશુ તેવી જ પસંદ થશે કે જે એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પશુ તેવી જ દર્શ કે જે સોને કળાકારો પહેરે છે પછી બાનેને કદીમાં કરતા રહેા અને ગરમીમાં નહાતા રહેા. ઠેઠલાવને એવા નોવામાં આપ્યા છે કે ચાહે કી હેતુ કે ગરમી મોભા હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તો મળે છે ફક્ત દેશનને.

આ દેશને તો ગળળ કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન વખતે આટલી અભારતીય નહી રહી હોય જોટલી કે બાળે છે. વેશભૂષા આલ-વસ્ત્ર, અભાર અને વ્યવહાર, બધામાં વેશથી ભારતનું વિલામતીકરણ થઈ રહ્યું છે. મુખ પર પાવડર અને હાંડે રમ (સિપરિટક) એ બધું દેશને આપ્યું છે. પાંતુ રેત શાસનમાં જન્મેલ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિય શરીરની આ પૂળા દેખાતા હોતી નથી. આ દેશનપરસ્તિત્તિ આપરે લખ્યું છે કે બીજાની આંખે આપણા સ્વાત દેખાઈએ વાહ ત્યારે તમે જરા નક્કી બતાવો કે તમે ક્યાં છો માટે પહેરો છો. બીજાની આંખે તમે કાલા દેખાઓ એટલે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે. બીજાના દિલમાં મોહ ઉત્પન્ન કરવા માટે મુવક કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

શ્રાવ્યો આવક વેશપ્રધાનમાં ત્રણ જુવનને મકત્ત આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય. ૨ સસ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી માન્યતા છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે હેઠની સુરક્ષા માટે જ વસ્ત્રોતો ઉપયોગ કરાય છે એવો પોષાક સા કામનો કે જેનાથી તણુ બીસાત હોય અને સ્વતંત્રતા રૂક કમાય એવી લક્ષણ ન હોય. એક વાર એક કાર્થ હસતાં જો આપ્યા તે એસવા માનતા હતા એમની આંખો કાર્થમીત્ત જોણ રહી હતી. મે પૂછ્યું-શુ જોઈ રહ્યા છો? તેઓએ જવાબ આપેો શુ ગર્વી થઈ ખુરસી નથી? હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું પટલુન ખુરસી મ મી રહ્યું હતું નીચે એસસું તો એમાં સળ પડી જશે. આ પેન્ડ તમને આરામથી એસવા રહુ નથી.

બીજી માન્યતા છે કાપડો કપડાનાં ચપનમાં ખાન રાખવું જોઈએ કે તે સત્તા દેવ, શ્રાવ્ય વસ્ત્રો વડે પશુ શરીર દર્શી લકાચ છે તો પછી રોડ ચો. આ ૧૪માની સીઓની છી ત્રુ છે કે પૈસા ને નિનેદીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમગ્રાઓનો ઉકેલ-
આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરુ જ કહ્યું છે કે ફેશન અને
પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગ્ન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી
બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કયાય-
બહાર જતો ત્યારે પોતાની જોડે પદર-પદર જોડ કપડાની લઈ જતો જરૂર
છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ જોડ એટલે વધારાના કપડા
જો બીજાને આપી દેવામા આવે તો કેટલાય અર્ધનગ્ન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની
સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે
પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ
આગમમા ન્યાન્યા શ્રાવકના બદિર્ગમનનુ વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા
“**ण्हाप कय बलिकम्मे**” નુ વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામા ફેશનને
મહત્વ ન આપવું જોઈએ શુ તમે એમ સમજો છો કે સાજસજેલ પોષાકને
લઈને લોકો તમારી નરક વધુ આકર્ષાશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો
દુર્યોધન, કસ અને ઔરંગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ કેટલું સન્માન કર્યું
તેમનું? એક વિચારકે સાચું જ કહ્યું છે કે ‘કાઈ આદમી પોતાની સાજ-
સજેલ અને છેલ્લેનીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કાઈ
દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવો છો? સજ-
વવું છે તો દિલને જ સજવો

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ
લગાવી લો ગુલાબના હળર હળર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી
શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના-
ઉદ્યને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામા તમે એમનો
કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાર? દીકરીને ઓછું અપાયું છે, એ તો તમે
જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શુ કદી એવું પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો
કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમા આવ્યો? હા, તો મને જરા જલ્દી બતાવો
કે તમને હાથ જોડી દેવું સારું લાગે છે કે હાથ જોડાવી દેવું? દુર્ભાગ્યનો
પીડાયેલો કાઈ ગરીબ લાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પાસે આવે
છે તે હાથ જોડીને માગે છે ત્યારે તમે શુ કરો છો? તિબ્બેરીમા હાથ નાખી
જે કંઈ હાથમા આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આપો કાઢી બોલ.

નાખો છો કે બધા બિખારીઓ મારી જ દુકાને આવે છે. પણ બનારે ઈકમરેકસ ઓફિસર દુકાન પર આવે છે ત્યારે પણ શું તમે આંખો કમરમાં તેરી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ લાઈની સામે રજૂ થયા હતા? નહીં એનો સામ તો એક સસલાતી માથે નમ્ર બની જશે. એને હાથ નેડી નેડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બાટલું લઈ લો અને રમ આપો. આજનો માનવ દાસ નેડીને દબાવે આપો શકે છે પરંતુ જે દાસ નેડીને લેવા આવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં આપે.

જુઓ પેનો મેકુસો (મિથ) જુએ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેતા સ્ત્રિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્થામલ મેકુસાથી પણ મોડું કે તો શીખો જે સ્વધર્મી લાક્ષણિકતા જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે દરિયાના બીચણ તાપમાં જેમનું જીવન બહાર રહ્યું છે ત્યાં જઈને મોડું કે પણ વરસે. એમનાં દુખદરદમાં પણ કઈ કામમાં આવે. થાક રાખ ને સંપત્તિને નેટમેં લાગ જીતના કામમાં પરમેં વધારા છે તે જ તમારો છે.

તમે લાગણીની જાનવા માફો છો તો લાગણીથી લાગ આપતાં શીખો, નહીં તર ખરા અર્થમાં તમે લાગણીની જની સક્તા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ લાગ છે વહેંચણીમાં ને તમને તમારો લાગ નહીં? મને તો તમે મને જની જશે. પોતાના લાગને લેવા છાત્રુ તમે એટલા બધા બેચેન છો કે જે છાત્રુ તો તમે કાટના બારણાં ખખડાવતા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને લાગ આપવા તમે તૈયાર છો કે નહીં? તમે સ્વધર્મીને ને લાગ ન આપો તો જે માટે આંસુના બે ટીપાં પાડવા નેઈએ કારણ તમારી આ બૂલ કેટલાય લાઈઓને ખોલે રસ્તો સ્વીકારવા વિવર કરી મૂકે.

ધાર સહેરની વાત છે ઉપદ્રવમાં મોઝાક બારીક પાકિય પ્રતિકમણ કરવા એક મથા. પ્રતિકમણ એ જીવનની કોપની સરવૈયુ છે દરેક / સખાટાણુ તમે દિસાજ માંડો છો જીવનનો દિસાજ પણ કરી ક્યો? આ? કેટલું આનું અને કેટલું ગયું? આ મા લાગણી કોષ તરફ કેટલો મથો? નમતાથી બદલાર તરફ કેટલો મથો? સરળતાથી છળગાઈ તરફ ક્યાં સુધી પહોંચો? સતોને બીજાઈને પહોંચો છે કે લોભે સતોને? રામથી ત્યાજ લગી મથો કે ત્યાજથી જ બન્નું આનંદ વધે? પુણ્યમોના દુઃખઓનો દિસાજ રાખનાર શું આ માતા જીત્યાનો દિસાજ પણ રાખરી ખરા?

આ રીતે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાદિક પ્રતિક્રમણને ચૂંવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે આવકો પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ આવક કંઈક ખીજું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનુ નહીં, ધરનુ સરરૈયુ કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે ખીજ પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેસો ગરીબ આવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠે સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો "તુ સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમાજનું જાન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયે તો ય ચિંતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધો વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની ગિચ્છિતિ બીજી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોયાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠે જ્યાં વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવચ્ચિત હતા પણ હાર ગૂંમ 'આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કે કાંઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરો ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગખા કે કાંઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેશે કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનોમાં ચોરી કરવી તે જાન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો સ્રોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનનું ઝડપુ બંધ પડતું થયું છે એવું ધાર્મિક રક્ષણ પશુ બૂદ અને હત્રી ચોરાથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આશ્વે એ પશુ એવું પામી કે ચોર ચોરી કરવા શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે ? જો તે આદતને સંઈને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી ક્ષમ્ય જાની શકતો નથી. પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેવી પરિસ્થિતિને બદલવા સાદું સાધનસાધન બ્યક્તિઓએ બાજળ આવવું જોઈએ.

પેલા નગરરીઠ વિચારે છે ખરી તો મારી બૂધ છે હું નગરપતિના સ્થાને છું તેમ બાંધે મારા કર્તવ્યને પીઝવ્યું નથી, પોતાના સાથીઓની મે સારસલાજી પશુ લીધી નથી. તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે ? એમના ધરમાં બનનાર છે કે નહીં ? એ બાડુ માડુ સક્ષી જ ગયું નથી એટલા જ કારણે આ ? ઉપાધ્યક્ષમાં આ બીના બની છે અને ચોરી જેવા જાન્ય કૃત્ય માટે વિવશ થયું પડ્યું હશે. જન્યથા મનુષ્ય પોતે એટલે ખરાબ નથી.

આ બાડુ દાર સર્ઈ /તો બાઈ ધેગ તો પહેાંચો પશુ રન્તે એતે આત્મા એતે ખતો રહો આ દુરુત્ય માટે દાધ બાજળ કેમ વધ્યા ? મોતીઓથી પશુ મોંઘી મનવતા કું વેગી આત્મા અને જડ દુકલને વીણી લાગ્યો રાત આખી આઘાટતો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ દાર સર્ઈ તે રીઠની દુકાને પહેાંચો પશુ છોકા કેમે થ કરીને બોલે નહીં કે કામે ઉપાધ્યક્ષે આપનો દાર કું સર્ઈ આવ્યો છું મંગતો દાધ બાજળ પ્રસાદતાં બોલ્યો આ દાર રાખી લો ! નગરરીઠની આંખોને પોતાનો દાર એળખતાં વાર લાગી નથી પશુ તેઓ જાનવત્યા બની પૂછવા સત્તાલ સર્ઈ આ કિમની દાર શા માટે લાવ્યા છો ? આજતુકે ક્યાતાં જવાગે જવાળ આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે થોડું દાન આપ્યું જેથી એક ગરોબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે.

આ તો સર્ઈ રીઠની વાત. તમને પશુ વાત પૂછી લઉં આવો જ તમારો દાર ખેવાઈ ગયા હોય અને પાછો મળે તો લાવનારને તમે પેસીસને કવામે કરશો કે નહીં ? બી ? જ કાંકે મુખર્ઈ સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને થ થેર એની / વાત કહેતા કરશો. બી પચા મું મગજનું પચાબ્યુ બલમતો હસવા પશુ પચાવ્યા પશુ હવે જરા વાત પશુ પચાવતાં શીખો જુઓ પેલા નગરરીઠના દિલની ઉદારતા—

તેઓ બોલ્યા, “ ભાઈ, તમે જૈન કૂળમાં જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કળૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગ તુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામકામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, ન્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાબતુ શેઠ ઘેર ગયા. પત્નીના હાથમાં પેલા ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “ જિંદગીનો કશો ભરોસો નથી આને સલાણીને રાખજો આમાં એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામાં થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણા ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે ”

શ્રાવિકા ડબ્બી હાથમાં લેતા કહેવા લાગી, “ આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે ઉચિત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈકંમી થવાની નહોતી. ભર્યુંભાદર્યું ઘર છે જો કોઈના દુષ્ટ દરદમાં કામમાં નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે ?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “ મેં એને ધણુધણુ સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામાં એને પણ શરમ આવતી હતી ”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષના કુશળ નાગરિકા આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષના મેધ સમુદ્રમાં જ વરસી પડે છે સાગરમાં વરસેલું શું કામ આવે? ન્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો ! અભાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

માટે દિવસ જોલીને વરસે. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજના મમ્મમવર્ગી બાકશિયા અને આ બાજુ અસદ્ગત વિદ્યાર્થીઓ જેઓ શુદ્ધિને કુલ્લ છે પરંતુ અધોભાવે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ ગઈ છે અને વચ્ચે જ રૂપાઈ પામ્યા છે તે સૌ માટે તમારા સાધનો કામ આવે અને વળે તેવા સૌ મનગમદ બને એવી મનજી કામના છે.

અધાદી પૂનમ,
સ.વત ૨ ૧૭

જૈન ઉપાધ્યક્ષ કાંદવાણી મુંબઈ

શુદ્ધિમાનોનું દુનિયા સન્માન કરે છે આરિન્ધવાનનું
દુનિયા અનુસરણ કરે છે

અભ્યાસારી જેવો અભ્યાસી માલુસ બીજો કોઈ નથી
કેમકે એની આપત્તિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર શુદ્ધ નથી

એક પાશ્વર્ય વિદ્યાને કશું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સહારનું મંદિર છે

સત્ય અને તેલ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના
જૂસ સમાન છે

શુદ્ધિમાળથી પણ આરિન્ધનજી ઉચ્ચ છે

કદાચરણને ભેળું એટલે સદાચાર. ચારે સ્વચ્ચવ
એટલે શીલ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની એક ચમક

(જૈન હાઈસ્કૂલ દિલ્હીમાં આપેલ એક પ્રાયત્ન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી અંધુઓ,

તમાગમાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્નનો રાજધાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીજું અઢનાડિયું ચાલી રહ્યું છે હમેશા મહાવીર ભવન કે આદ્યા યોદ્ધા પ્રવચન સાંભળે છે પરંતુ તમારામાં બહુ મોટી શક્તિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાગે પાસે ખેંચી લાવી છે જ્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડે તો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હમણા સાહિત્યગત શ્રી મનોહર મુનિજી કેળવણીના વિષય પર તમને સુંદર રીતે સંભળાવી ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુધુષ્ટ શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરું અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલો કપાસ સીધો નીચો આપણી મર્યાદા જાળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકીથી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી શકતો એને તો જ્યારે વણકા દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું કપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલાં શરીરને ધીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર ગુદર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? બીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મજાક જ કરે તમે બધા એની કુદિમના જોઈ હાડી બેસો. હા, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપડ બનાવવું પડે. શિક્ષણ એ કાન કરે છે એ જ આપણને સમાજને ઉપયોગી બનાવે છે એટલે જ હવનમાં ડેવરથી જ નહીં મોડું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વધીક જોકર, શિક્ષક વગેરે નહીં બનાવે છે પણ જુ બની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે ધારે નહીં એવો એક સવાલ એક પરીક્ષકે પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થીઓને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક બાણ પોતાનો બબ્બાસ પૂરા કરી શાળા બેઠી બાઈને સ્થવ નીકળ્યો. નોકરીની ચિંતામાં તે એવેન ફરતો હતો. બા વાત પણ કેવી છે કે એક મજૂર શાળામાં જ રહ્યા કમાઈ લે છે જ્યારે આપણા માણસાદેએ તેકરી માટે બાંટાફેરા માખી કરી.

જે શિક્ષણ માણસને એના શરમો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે મીઠું જુ અપવરો? પણ બાણ કારણ એ છે કે આજનું શિક્ષણ મજબૂત તે જુ વધી જાય છે પણ કામ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માણ ખૂબ મોડું હોય તે કામ જીવર જેવા નાના હોય તે તમને એ દસ્ય કેવું લાગશે? આજકાલ કામ નાના રહી જાય છે તે મજબૂત વધી જાય છે એમાં હિન્દી ગણિત ઇતિહાસ, ભૂગોળ, જાતીય કામ જાણે જુ જુ કામ છે પરંતુ કામમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણે કમ જ બદલાઈ ગયો છે એનો પ્રારંભ જ ફરારને બિલ્લ દાંથી થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સજુ પ્રથમ બાળકને સીખવાડે હતું (માલુસેવો મલ વિલુસેવો મલ) તેને સ્થાને બાળે શિક્ષણની સ્વભાવ થાય છે Dog ડોગ એટલે ફરારે જાયવા Cat કેટ એટલે બિલ્લદાંથી. બા લથી તથુ વન પહેલાંની બાળપણથી જુઓ તે એમાં જ અણુપતિતો હતો તે જ બાળે ગધેડા થઈ ગયો.

પ્રાચીન શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરા બગેજ થઈ રાખ્યા કે ન આપણે પૂરા ભારતીય રહી રાખ્યા. આપણું મન બની ગયું મુશ્કેલિયન બને બાળા રહ્યો ભારતીય બને સરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે મુશ્કેલિયન જેવું બોલુ ન બનાવી રાખ્યા બને રોય પાવરમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા સરીરને મુશ્કેલિયન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી વેસ્ટબૂક તે મુશ્કેલીય બની ચૂકી છે.

બાળે આપણા હવનનું ધ્યેય જ બદલાઈ ગયું છે હવનમાં બાળ સમતા મુશ્કેલિય બને સહાયકતાની અવશ્યકતા છે ત્યાં માત્ર એકલી સાહ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિડમ્બના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીલ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરજો રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્ના જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા ઊગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધડવૈયા છો. સદાચારી બ્યાં બ્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિંત ઉજ્જવલ છે, મંગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવા આબ્યા પરીક્ષકને નેતા જ શાળામાં હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન લેવાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફેરવા લાગ્યા કોઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કોઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહી. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો ‘આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સબધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી,’ કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખાલ ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો,
મારે ડોક્ટર જનવુ છે. ડોક્ટરે વહીવટ જનવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી છે. એ
બેરિસ્ટર ડોક્ટરે એન્જિનિયર એમ સમુદાયે પોતાના હક્કની જાવના બતા
કરી. લાંબાને છેડે એક વિદ્યાર્થી બોલ્યો હતો. એને પણ પરીક્ષકે પૂછ્યું
તમારા જાબ્યાસનું ક્ષેત્ર શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર જનવુ
કે નથી જનવુ બેરિસ્ટર, મને આ ટર ટર માં વિશ્વાસ નથી. હું
તો એટલા મારે શાળામાં આવ્યો છું કે હું મારા જીવનનું ક્ષેત્ર સમજ
શકું અને હું સાચો માનવી ઈસાન જનુ. આ જવાબથી પરીક્ષક એકલા
પ્રસન્ન થયા કે ખીસામાં રાખેલો સુવર્ણચંદ્રક એ વિદ્યાર્થીના હાથમાંથી
દીધો. કદાચ તો પછી જ્યાં જવાબથી ખુશ થઈ ગયા હશે. પરંતુ હું આ
જવાબ ઉપર બેઠક ખુશ છું કે જાણીતું સીધી માર્ગ કાઢી છે. મનુષ્યને
માનવતા સીખવવાનું તે આ સીધી માર્ગ તો આપણે બહુ જાણી
ગયા છીએ એમ સમજી શકીએ.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હજી છે. સિસિત બહિન શારીરિક
જમની વાતને જાપમાનજનક સમજે છે. જીવનને બાંધારા અમથી તેઓ વિમુક્ત
જાતી ગયા છે અને તેથી આ એક ખેડૂતમાં જોઈએ. આત્મવિશ્વાસ, વિન
કે અમાનતા જેવા મને છે તેટલી એક સિસિતમાં જોવાં નથી ગમતા.

તા. ૧-૧-૧૯૭૭

તેજ દાહરિદાસ દિગ્ગ

१७३-१६३

પ્રિય સન્નતો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે ‘ધર્મ અને આજનો યુવક.’ થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાંશો મા, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઈચ્છતો નથી.

બળરેથી આપ્યા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને જાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પણ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની જાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રાક્ષ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રાક્ષવત્ છે, જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશેરનું નાનકડું ટુબ્બું ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અઢી અંકુરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને હુબવાથી બચાવે છે એટલા સારું ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિતે પયાયા, સ્તિષ્ઠ મચ્છન્તિ અમર ભવણાઈ ।

જેલિ પિઓ તવો સંજમો અ, સંતી ચ લભચેરં અ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગેરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જગૃત છે, તેઓ નરક ને તિથિયની અશુભ ગતિઓમાંના શ્રમણથી બચી જઈ સ્વર્ગનાં દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ એ પ્રકારનો છે પહેલો સમગ્ર વૈજ્ઞાનિક સાધન-પ્રસાધને વડે ભરપૂર છે-જ્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રેલો ટ્રેડે છે સડો ઉપર મોટરો ફરતી હોય છે પેલીસનના હાથ ખતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરોની હાંબી દારમળા જોવી થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસો) પર ટેલિફોનની પટ્ટી રજુદા માથો જ ફરતી હોય છે રેલો દ્વારા મધુર સંગીત-ધ્વનિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

જ્યારે બીજો સમાજ ગ્રામ્ય-સભ્યતામાં પળતો હોય છે જ્યાં નદી રેલગાડીઓ કે નથી રેલિંગનનો રજુકારા કે નથી તાર કે નથી રેલિંગો કદાચ એવું નહીં પણ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમાજના જીવને નકસા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો? તમારી જીવ સમ્રે ન ઉપડે પણ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે વૈજ્ઞાનિક સાધનસુકત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશા. પરંતુ જો પહેલા સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્ષ્યા-દ્વેષનું સામ્રાજ્ય હોય ત્યારે જાડું બીજોને પાટી કચરી પાનપાના જ સ્વાર્થને રેલો રોકવાનો હોય હાથ-વારે ત્યાં ભૂટ જીવે મારમૂળ્ય કમિ રચાતાં હોય ત્યાં તેવા સમાજમાં પણ શું તમે રહેવું પસંદ કરશો? નહીં આવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પણ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં સમ રેલિંગના સંગીતને અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં જ્યાં તમે સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેવા-પ્રારા વહે છે તમ આત્મી માત્ર-સમગ્રતઃ ધરાવતા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો મુશ્કેલી સભ્યતા પ્રથમ સમાજની મલુનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂકતું છે અલ્પમેજની દોડ ચાલી રહી છે ત્યારે ભારત બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે જ્યાં ભૌતિક નદી અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિભવ મળે રતો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર થતો રતો છે અને બધી જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષપ્રજુ છે “સત્યઘટ્ટા ધમકતા કિણાદ” ।

રામના પેર 'ધમ કળા' જીવિત દની એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્મી દની રામ કહેતા અપેક્ષાનો તાર મુકે દે નાં વડે જ્યારે આ જાડું જાત કહેતો-દુ નહીં સર્વ તમારા પેર લક્ષ્મી લેવાની છે કે લેવાની ।

ધમ જલ્પમાં પમી મેલેલી ઘન્ટી-રત્તિને દૂર કરે છે અને માનવતાનું

પુણ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજા શબ્દોમાં કહ્યું તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે ને માનવને દેવ

હવે એ વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકડો પ્રતિષ્ઠાપા થયેલી આપણા જીવનમાં આવે છે. એની પાછળ હજારો બાબતો આવડેલા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, બધા એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળા કહે છે કે વેચી રૂપિયા કમાવવા એ આજે ધર્મ છે સનિદ શત્રુને હનન કરવામાં પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીગર અપનાવીને દામીના તખ્તે ચઢાવવામાં ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુતબની જોથે કાઢિંગની કલ્લ કપવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામાં પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી ખૂણે બેસી રહેવામાં ધર્મ માને છે પાદરી વ્યર્ગના નામે હુડી લખી આપવામાં ધર્મ માને છે બ્રાહ્મણ દંવપાક-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાલણ રવીઝાવામાં ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળો તિલક લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામાં ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપદાસ છે જે ક્રિયાઓમાં ધર્મનો આત્મા જોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ત્યાં ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુશ્કેલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રંગરંગમાં અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમાં સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમાં સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત જગમગે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હઠણી સિંહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યાં રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાચીન યુગે આજના જેવી ખર્ચીલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી દેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના જોળે, નદી તટેના આશ્રમમાં વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

‘ફજી’ ભવેને એ વિદ્યાર્થી ઠાઈ રાજકુમાર હોય કે મેષીપુત્ર હોય કે ફજી ઠાઈ ચરીખ જાણેનો પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણા પ્રત્યે એકબોલ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રગાઠ મહા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પણ કુદરતના ખેળે બેસી આચાર્યશ્રી પાસે જાવનાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો આઠ વર્ષનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યા પામ્યો. પુત્ર-વિદ્યા જાણના મનને ઉદ્દેશ પમાડી રહ્યો હતો એવો રતેલ આખોમાં આંસુ રૂપ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીશ્રીનાં પણ શોક-જવાબ હાઈ રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે જામીને આંસુ જોઈ આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન મને આશ્ચર્ય એ ધામ છે કે નાની વયમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યા પામ્યો? અમારા કુળમાં તો જાણ-પણમાં કદી ઠાઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી.” આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો: કુદરતના ખેલ વિચિત્ર છે એવું સ્વસ્થ હોય પામી ‘સકલ છે ભાઈ’ અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કલ્પ કહી શકે તેમ છે.”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. ગુરુદેવ કૃપા કરશે આપ નહીં કહી શકું પણ એટલું તો કે જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે પ્રવેશ પામી શકતું નથી.” એક આવામિત્ર પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય જનારસ બચ્ચી ચાલી નીકળ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીધા જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા. ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કયું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું? એ વાત ફજી પણ પહેલાં આપ બોજાત કરે.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા મને જૂખ નથી તમે પહેલાં જમી શ્યો ફજી કે એનો સ દેશ આપીશ. એના સારુ જ કે અહીં સુધી પત્રપાઠે આંખો છું.” ધર્મપાલે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સારુ એવો ઠાઈ સ દેશ હોઈ શકે નહીં કે જે મારી જૂખ-તરસ ઉગ્રાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમ કહ્યો પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર જામીને આંખોએ બોલ્યા “ધર્મપાલ જુલુ ખરાબ સંદેશો લાવ્યો છું બઈ કંઈ જ તમોરો પુત્ર અચાનક અવસાન પામ્યો છે આ જુલો એની રાખ લઈને કે તમને આ સમાચાર પહોંચાડ્યા આજો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું સુખ પડી રશે અને આંખોમાંથી આંસુમાં ઢળી પાસે પરત્વે એમની આશાથી વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન, કૃપા કરજો,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે માગે પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “તમાગે આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ?”

ધર્મપાલે કહ્યું

धर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कर्मानि विवर्जयामो ॥

अनारियं च परिवर्जयामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃત્યુવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશસ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માદી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરોમા પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂજળજળ-જ દેખા દે છે આપ આવીને કહે છે ‘મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાલળી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ ક્રમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, ફિલ્મી સિતારોને જોવામા કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલબોમા યુવકો હમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કયાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા ભણી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે ડારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા

સરકાર ના મતી દોળ છે કે જેથી બલિષ્ઠતા એ (બાળક) સતે કે સત
સ મૃતિ સમીપે જાય જ નહીં

મારો પોતાનો અનુભવ છે એક વખત ગોચરી (આદાર) મટે કુ
થો ગયો બાળક રમી રહ્યો હતો. માની પુત્રકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું
મન છત્તાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ મોલી

બાળા રહીશ નહીં નહોતર જોઆ મગરાજ સાહેબ બાળ્યા છે ને, એ
તન પકડીને સર્ઈ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ? (સભામાં
હસાહસ) એક બાળુ તો માતાઓ નિષ્પ્રયોગ પદ્ધતી વસ્તુ કરે છે તે
બીજી બાળુએ બાળકના કામળ હાથમાં ઝેરી સ કારો રેખતી દોળ છે જ્યારે
એ મોટો થાય છે ત્યારે બાવા સરકારો ખુ વિશ્વાસ પામે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે આ કોઈ પક નાશ છે એટલે એમની પાસે જલું ન નોંધે એ પકી
માતા કહે કે જા બાળ્યાન સામગી બાવ ખસુ એ એને રચાને ફેરમ રમવા
બેસે તો એમાં નવાઈ શી? માતાઓ પાસે હસ્તાલ લાવે પણ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ? ખુ ધમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિ સા
દ્યા કામને કોઈ સ્વુ યુવક અચળ નહીં હશે. દા રહિત વિશ્વાસ
પર, અધુક પ્રધાન વિશેષ રીતિ-રસમો ઉપર એના મનમાં એટલી શક્તિ છે
એની પાછળ પણ એક કારણ છે જાજનો આપણે વર્ગીકરણ ઉપાધ્યયમાં
ધર્મની જીચી જીચી વાતો કરે છે મદારાજ સસાર બસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પણ સર્વ નહીં આવે. ધમની બાવાં જીચી ઉત્ક્રાંતો
કરે છે અને જાણે એમ લાગે છે કે જાજના કુમના જ શુક્રમાર સાધિશ્વર
તો આ લોકો જ છે પરંતુ કુકારે પડેલા આદીની ખલુખલુટ થવા સામી
કે બધા જ વેરાઓ રમ કાણુ નહે ક્યાં અદરશ થઈ જાય છે. પુત્રસોને
મિથ્યા માતાપતાર એક નવો પેસો પણ ઉછાવા તૈયાર નહીં થાય. (સભામાં
હસાહસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ ફક્ત ઉપાધ્યયમાં છે જાજની એને
કવા કામતા / એ જુમતર થઈ નય છે જાજનો હુદિવાદી યુવક આ
બધુ પોતાની નાંરે નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપાધ્યયમાં રમ એક છે
જ્યારે મ નરમાં કઈ બીજો જ તથા જીવનનું આ બહુરૂપીય યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા કે?

બીજી બાળુ એક વૃદ્ધ માતા સામાયિક કરે છે પણ આન નીસ
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટતું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બેસેલો યુવક આ જુએ છે, માણ્યે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે કરિયાદોની હારમાળા બની કરી?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજી બાજુ આજની કેળવણીમા પણ ફેટલાક એવા તત્વો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધકેલે છે આજની કેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની છાયા નથી તે યુરોપી આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-આલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા કેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને આચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સંસ્કારોના ખી રોપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ બીજ-અકુરો એવા છે જે પલ્લવિત થતાની સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમા શ્રદ્ધા અને વિનય પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Car કેટથી ફૂતરા-બિલાડાથી પ્રારંભ થતી કેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ! (હસાહસ)

ખીજી તરફ આ કેળવણી આદર્શને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા વૃદ્ધિ ડરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારી નોકરી અપાવે પૈસાનુ આકર્ષણ જ્ઞાનમા બિડા બિતરવાને રોકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભણે નોડી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહી હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આટલુ આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તમે જ બધા છો અજે સમાજમા સપ્તિશાળીનુ માન છે પૈસા માનવતુ ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહી એ સાધન ભણે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહો પૈસા હાથમા ગ્રહે છે ત્યા સુધી એ પાપ નહી બને પરંતુ ન્યારે એ હૃદયમા પેમે છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું જતી રીતે
 પરંતુ હવેના પેઠે પૈસો જૂઠાથી વ્યાકૃત થાડે થયું કામમાં આવી
 શકતો નથી. પરંતુ આજે તમે પૈસાવાળાઓને જોઈશો તો જાણો કે
 તેઓ એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે પછી એ
 આજે કેમ રાખી શકાય કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાભાવી યુવકો
 થાય શકે ?

આ બાજુ ધર્મીઓનાં દુષ્કૃત્યો પૈસા વડે ઢાંકી દેવા છે. પૈસાથી પાપ
 દામ છે થયું પાપ ધોવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા છતાં
 જ બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના જીવન પ્રત્યે જનસમુદાયમાં તિરસ્કાર
 વણી રહ્યો હોય તે પણ કોઈ સસ્થાના ઉદ્દાટનમાં હસ હસતી થેલી
 ભેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રયુજ્જ નથી જાય છે અને એ જ સમારોહમાં
 શેઠ સાહેબને સમાજના ગ્રાણી બનાવી એમની સ્તુતિ પાછળ કથાકથિત વિતાવી
 દેતા હોય છે. દૈનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા ઢાંઢોમાં એમનો
 પરિચય હાથે છે એ સમાજનો ભોક્ષિય નથી, જાય છે પણ પેલી
 પ્રજા પત્ની ને એક ખૂલે ભેટી સિસકારા મારી રહી છે એનાં બાંધુ
 કેવું કહી શકે ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાચી યુવકો ઉપર જરૂર માડી જસર નાખે છે.
 એમનો જીવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી જાય છે તે પછી ધર્મનો પત્ર
 પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી જાય તે તેમાં નવાઈ થયું શી ?

હા તે યુવક-વર્ગને જો ધર્મ કાણી આકર્ષિત કરવો હોય તે
 પોતાના ધાર્મિક જીવનના મહાપીપ્પાને દૂર કરે. કેળવણીમાં આમુખ પરિ-
 વર્તન આવે અને પૈસાના પ્રયુજ્જને ઝોણું કરે ત્યારે જ આપ જોઈ શકો છો
 કે ધાર્મિક કાર્યોને યુવકવર્ગ તમારા કરતાં મોજારે / હશે.

જિનાંક

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉપાધ્યક્ષ

કોલ મુબઈ ૧

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યારે કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સો વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાથી દસ પણ જો આચરણના ક્ષેત્રમાં પહોંચી તો જીવનમાં નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલા કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુનો કાળીયો મોને બદલે કાનમાં નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનું શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બે પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સવારમાં જાગીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી બે શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે બે નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પથારીમાંથી ઉઠતાવેત જ પહેલું કાર્ય ચાહેદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની જાયા આગમોમાં જોવા મળે છે તે જમાનાના રહન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમાં જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યા, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમાં હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાણી જાણી એક પ્રકારની હલચલ મચી જતી. પરપરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રજા પધારી છે આથી તેમનાં હસન કરીએ તેમની જીવનસ્પર્ધાની વાણીના એ સમયે કાન ઉપર પડે. અને મારે જરૂર જનપ્રવાહ બિભસતો. આ તેમની સત્યભવજીવી બિભસતી ભાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આને પણ જનપ્રવાહ બિભસ છે પણ ક્યાં? સત જાણે ત્યારે? એ તો મુજ વીત્યે તેમ તે વાત પણ વીતી ગઈ જાણ તે સહેર કે માનના અશ્વચિત્રગૃહ (Cinema)માં કાઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે, નગરમાં એક જાનની હલચલ મચે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે હિંમતી સંગીત? જો હિંમતી ગીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના બરી છે? જીવનની વાસના જ વાસનાસ્પર્ધા ગીતો પસંદ કરે છે પણ જો કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો સમજાવે કે હલચલમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે સરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવ્યો હોય ત્યારે દૂધપાક કડવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે કાઈને સાપ કરડ્યો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કાંઈ પાંદડાં વાટીને પીવડાવવામાં આવે છે તે કાંઈ પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના સરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ કડવામાં મિઠાઈનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જો જીવનને માટે મીઠું હોય તેને સંકલ્પે. સત્યભવજીવી હલચલ વિવેકની જ્યોતને જામે છે.

એ માટે વીતરાજ પરમાત્મા ભગવાન મહાતીર હરમાને છે કે :

સોષ્ણા જાણહ કસ્ટાણ સોષ્ણા જાણહ વાવણં ।

કમલ જાણહ સોષ્ણા જ સેય સં સમાવરે ॥

દશગીધશિક સુત જ. ૮-૧૧

સત્યભવજીવી આત્મા ઝોળખી રહે છે કે કમ્પાસનો માર્ગ કયો છે અને પાપનો માગ કયો છે અવજીવી વિકાસનો ચાર અને વિનાશનો માગ તજી સકાય છે અવજીવી કાંઈ માગ જતાવવાનું છે કદાચ રસ્તે ચાલતી તની નસ કરી તો તમારે કરવાની છે એ તો માગ દષ્ટિ આપે છે માગવાનું કામ ત્ર પતન છે પણ એક વાત છે કે અવજી, માંડ પડી મચેલી યુગને પણ જ ખુલીપૂરક કાઢી આપે છે જ્યાં મોટા મોટા યજ્ઞનીવિતોની મતિ

પણ મુઠાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની શુભ ઉકેલવામાં સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હતો.

બંને કોઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં મુઠી હતી નદવશની જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમાં પહોંચ્યા અને એક વૃક્ષના ધર પર આવ્યા.

ગ્રામ્યજીવનમાં પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપત્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે ગ્રામ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે ! કેટલીક વખત એવી ભાવુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમાં તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુપ્તીસુકી રેટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુપ્તીસુકી રેટલી પર મ્હેનતી સ્નિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમાં નથી.

આ વૃક્ષ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ બંને જણાને પોતાના ઘરમાં રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ બંને ભારતના લવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃક્ષનો છોકરો ખેતરમાં મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ભૂખ લાગી છે ખાવાનું ચવાની કેટલી વાર છે ! ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમાં શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃક્ષ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા ! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણમાં ખીચડી પીરસી.

હુધ થી આકુત્ર પુત્રે જન્મીયો ખીચડી વચમાંથી લઈ ખાવા માટે તેમાં

હાથ નાખ્યો જીભ જ કાઢે તે એકમ ગ્રીસ પાડી કાઢ્યો. કારણ કે તેને હાથ જ ન ખીચીને જ તો દાઢી ગયો માથે કમળું કે તુ પણ પેલા ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્ત જેવો મૂર્ખ છે

ચાણક્યના કાને આ તો દો પડતાં તે ચમકી કાઢ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાભરી આંખો તેણે ચદ્રગુપ્ત તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાઓને એક માન્યદૃઢા મૂખ ફરતી રહી હતી. આતુ કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જણાવદ્દ માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું-માતાજી ! હમણું તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્તને મૂર્ખો ફરતી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂર્ખાઈ કરી ? બાપ તો જાને જણાવણા છુદિમાન ગણાય છે

જદાંએ કમળું—બેટા ! ફરક વસ્તુને મદલ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્ત, નહતુ સામાન્ય કમળે કરવા માત્રે છે પણ તેમણે મોટી બૂલ કરી છે બાપપાસની સીમાઓને કમળે ક્યાં વિના તેમના સૈન્યને વચ્ચે કિનારું અને પાલીપુત ઉપર આક્રમણ કયું પરિણામ એ બાબત કે આરે જાનુશી ઘેરઈ ગયા જાવી જ મૂખતા મારો દોકરો કરી રહ્યો હતો. આજુબાજુથી ખીચી લઈને તેણે આધી હોત તો હાથ હાઝત નહિ પણ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે દાઢી ગયો.

ચાણક્ય અને ચદ્રગુપ્તે એકબી નની સામે જોયું એક ધરડી ગામડીયે તેમને વિષ્ણુ સ્વરૂપ સમજાવી દીધું હતું !

હા તે તમે સાંભળો સાંભળવામાંથી જ તમને બાપી વાતો મળશે જે તમારી મુશ્કેલી ગમેલી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હાલથી આપણે મનુષ્યત્વના વિકાસમાં અવધનું જોટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આધ્યાત્મિક જીવનમાં પણ છે ની વાગવતી સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીર કહે છે કે —

‘ સત્ત્વે જાણે ય જિજ્ઞાણે પચ્ચક્ષણે ય સંઘમે ’

અવજનપ તથો જ્યેવ જોવાને અકિરિયા સિચિ ॥

ભગવતી સૂત્ર ચ. ૨-૬-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી બુધિશા અવધ છે સાંભળવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આગળ વધે છે જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજણ. વિનિમિત્તાત્મક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાભિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ અને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયું તો ખીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીજી કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાવું જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ અને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાથી બકાર નીકળના પહેલાં તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેની રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્મ તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળ્યું છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસત્યમાંથી સત્ય તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમાં ચૈતન્યની ન્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચઢે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિકૃતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિરોધમાં સ્વાર્થ જીતિનાં છેક છેડે મુઠી જડ થાસી બેઠેલાં મુળિમાનો નાચ કરવાનું મોટું કામ સત્તા કરે છે સમાજમાંની સંપત્તિની ઉપાસનાની જીતિને દૂર કરી સદ્ગતિ અને સદ્ગુણોની ઉપાસનાને પ્રેરણાદન આપવાનું કામ પણ તેમનું છે પણ જ્યારે સમાજના વિકારો પ્રત્યે સત્તા અગુણનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજનો એક ભાગ અજાણી છેડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જામેલી જડ લાસલી જણાય છે. સમાજની વિકૃતિઓ જતાવનાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ લાગતા નથી.

ત્યારે ખાદી અને ગાદીની લડાઈ ચાલતી હતી મહાકાળમાં માંધી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઈચ્છતા હતા ત્યારે એક જગે કહ્યું - બાપુ ! સહે ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું - કેમ ? સહે ખાદીમાં એવો કપો અગુણ છે ?

ત્યારે પેલા કાંઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જલદી આવે નથી અને સહે ખાદી જલદી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે માંધીએ કહ્યું - ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમકાર છે ? ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સહે મેલ જાનેને લાગે છે પણ વસ્તુ એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જાતે જ કાળી છે જ્યારે સહે ખાદી મેલ જતાવે છે આ જ વાત સતજીવનની છે તેમનું જીવન સહે ખાદીનું જીવન છે શુદ્ધ અને સંપત્તિની કાલિમા તેમની પાસે નથી એટલે અજાણીતે મેલ તે જલદી જતાવે છે.

સતજીવનનું પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની અજાણી-ઓને જલુ જલદી દર્શાવે છે પણ તેમનું કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ આજના અમારા શ્રોતાઓ માત્ર શ્રોતાઓ છે આક્રમક નથી. તમે અહીં સંજીવન જ આવે છે કે કાંઈક લેવા પણ ?

મને તો લાગે છે કે તમે આવક છો અને આવક સંબંધે અરિતાઈ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો અર્થ છે અવણુ કરીને કરનાર." માત્ર સાંજગતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તો કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સાંજગતા જ નથી આપ કહેતો રહે અને દીકરા કામ ન કરે તો આપ કહેશે કે હું કહું છું તે સાંજગ છે કે નહિ ? માને તે માનવ." આપ સત્તી કેટલી વાતો માને છો ? તમે તો માત્ર સાંજગતા આવે છે અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય લાગે. જીવનમાં જન્મતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના ખગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ ભલે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો ન્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા ગ્રેમની ઘેલજામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારો નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું કરિયાતું કે ક્વીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહે-લાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો

જીભને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે તુકસાનકારક છે તેવી રીતે કાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનું સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાભળવાનો શોખીન પણ છે આ સાભળવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જવું જ નોંધે એ જગ્યા પછી મો ઘોવું જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવું પણ જરૂરનું છે ફેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે

એક વખત લગભગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખમેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિજ્ઞાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો-આપ વ્યાખ્યાન ફરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ ભક્તો કહેશે કે-જીઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જાઓ (હસાડસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ઘટે છે પણ તેની સાથે આશ્ર-રણની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાભળવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ કાઠો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ સ્પષ્ટારો કે તેના ધણા સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય ! જરાયી જુએ પાડીને કહેવા છતાં પણ રહેતો બદલાય તૈયાર થતો નથી. સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માણના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તે કાળમાંથી ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હવે કેમથી ઉજ્જવળ બન્યું ? આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી ઉપગ્રસ્તનાં પગધિયાં ધસાઈ ગયાં પણ કાંઈની શ્વેતિઓ ન ધસાઈ

એ મિત્રો સામક્રમ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સામક્રમને જરા કાંઈ ધક્કો લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગ્યા (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—પણ કેમ ઉમઠી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખામે હતો ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કમ્પુ કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી ?

જે ચૈતન્યવાળો માનવી હોય તે પડીતો અચાજ સાંભળી દૂર ખસી જાય. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાય નહિ એક ઈમ પણ એકથી બીજા બાજુ ખસાય નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે બધા ચૈતન્યની ભવિષ્ય મૂર્તિઓ છો. પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાત્ર સદવાસથી કાંઈક જરાય આવી થઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગ્યા કેમ ખસતી નથી એ જોવું પડ્યો બને તેનું કારણ જોળવું પડ્યો. ભૂલ ક્યાં છે એ શોધી કાઢવું પડે. એક મુજરાતી કવિએ કમ્પુ છે

જુનો ધમ જ્યો જાણી મારા સતો

જુનો ધમ જ્યો જાણી રે

નદી કિનારે કાઈ નર કીનો તરખા નદિ સખાણી રે

હાં તો અજ જ આજમું એનું

હાં તો સરિતા મુખણી રે

કાપત તમે કાઈ નર બેઠો મુખ ખૂન પીમણી રે

નદિ કાપત એ બાજીનો, કે જામરેખા જૂસણી રે.

નદીના તીરે કાઈ બસિ હમી છે તૃપ્તી તેના દોહ મુખર્ષ રત્ન છે તેનાં ને કારણે દોષ થો. હાં તો તે બસિ એવી બાજીનું દોષ કે નદીમાં ચાંદા જઈને ને પટ્ટા પીચની મદદન ન કરતી દોષ અથવા બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કલ્પવૃક્ષની નીચે બેઠીને કાઈ ભૂખ્યો ગહે તો સમજવું કે કા તો તે કલ્પવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેઠો છે, અને ભૂલથી તેને કલ્પવૃક્ષ માની બેઠો છે. અથવા ખીજી કારણ એ પણ હોય કે તેની ભાગ્યરેખાઓ જ અવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જો સમાજ એક તસુ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતતા જીવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને ક્રિયાકાંડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃપ્તિ શાત કરી શકતા.

ખીજો વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે એ વરસ પહેલા કાંઈને ત્યા જમવા માટે ગયા હો અને ત્યાગતમા દૂધપાક-પુરી થાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ દાસ્ત ભૂલશે નહિ કદાચ ભજિયામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો એ વરસ પછી પણ ભજિયાનો ત્યાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણશક્તિ કાઈ કમજોર નથી કાઈ થડોસણુ એક વાટકી ચણાનો લોટ બછીનો લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકાતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સબધી ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જો ગઈ ઝાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરો.

એક ખીજી પણ વાત છે છીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની છીપમા મોતી પાકતાં નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની છીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની છીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

હાથ ડપકારે કે તેના ધગદગ સાથે તે પોતાનો રસતો બદલે છે પણ મનુષ્ય !
 મરણી બૂમો પૂડીને કહેવા છતાં પણ રસતો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
 સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માયાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કળામાંથી
 ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હૃદય કેટલું ઉજ્જવળ બન્યું !
 આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોભાઓના પગથી જીવામ્બતાં ફાંસિયાં બસાઈ
 ગયાં પણ કપામની વૃત્તિઓ ન બસાઈ

એ મિત્રે સામકથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સામકથને જરા કંઈ ધક્કો
 લાગ્યો તારે પાછળની જગા (Caretter) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાડી
 કેમ જીવેલી પડી ? ત્યારે આગળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો
 તારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે થટી કેમ ન વગાડી !

જો ચૈતન્યવાળો માનવી હોય તો થટીનો ખવાજ સાંભળી દૂર ખસી
 જતા સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઉમ્મ પછ
 એકથી બીજા બાજુ ખસાવ નહિ તો પછી શું સમજાવું ? હું એમ નથી
 કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે જ્યાં ચૈતન્યની જલ્પ વ મૂર્તિઓ છે.
 પણ એટલું જરૂર છે કે જગના વધુ પડતા સારવાસથી કાંઈક જલ્પ આવી
 ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જગના કેમ ખસતી
 થી એ જોવું પડે. અને તેવું કારણ જોળવું પડે, શૂંષ ક્યાં છે એ
 શોધી કાઢવું પડે. એક ઝુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ સ્થો જાણી મારા સતો

જુનો ધર્મ સ્થો જાણી રે

નદી કિનારે કોઈ નર બિભો તરસ્યા નહિ સમાણી રે

હાં તો અવજા જાણસુ એહનુ

હાં તો સરિતા સુખણી રે

કપતડુ તમે કોઈ નર બેઠે સુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કપતડુ, એ જાણીયો, કે બાજરેખા જૂસણી રે.

ત્યારે તારે કોઈ જઠિત બિબો છે તુપાથી તેના હોઠ સુધાઈ રહ્યા છે.
 તેનાં બે કાસણે હોઈ શકે હાં તો તે જઠિત એવી જાણસુ હોય કે નદીમાં
 વાંધ વળીને એ ધૂટા પીવાની મહેનત ન કરતી હોય. ખસવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી લગ્ને તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ઇન્દ્ર હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુષ્ણ પડિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો કુરો જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિંબ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

છીપ તે રૂકત સ્વાતિ—નક્ષત્રનું જ પાણી લે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં નિદુઓ તેમાં મોટી નીપજાવે છે જ્યારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે જ્યારણ મોતાઓ પશુ નદીની છીપ જેવા છે તેમને દરરોજ મીઠું પાણી મળે છે અન્નાદ્યષ્ટિને કારણે દુઃખાળ પડે છે તે અતિદૃષ્ટિ પશુ પાકને જમ્યાડે છે તે આ અતિદૃષ્ટિ તે નથી થતીને!

વ્યાખ્યાનને તમે જોજાન તરીકે નહિ પણ દયા તરીકે ગ્રહણ કરો. જોજાન તે પેટ ભરીને ખાવાનું હેમ છે પરંતુ દયા પેટ ભરીને ખાવાની હેતી નથી. ઉપદેશ તમે દયા તરીકે તેની માત્રામાં—અપ્રમાણમાં લો.

જાપાનની એક ગ્રામીન પરંપરા છે ત્યાં જ્યારે કોઈ ભાગલું આપણ બિંધુ થાય છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્રે બિંધા રહીને જોસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર બિંધા રહીને જોશો સક્ષમ એટલું જ જોસો—એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા ચોડાં ભાગલું કરનારને માટે આ જેટલી સરસ સમજ છે!

ભવલુની સાથે આચરણનો શોખ રાખો. ભવલું પણ કંઈક છે જરૂર પણ તે સર્વસ્વ નથી. અગ્નિ પર લખેલ નિબંધ વાંચવાથી હાડી દૂર નથી થઈ શકતી. હાડી તે અગ્નિના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ આશી ભવલું કે વાંચનથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ માટે આચરણના અગ્નિનું સાંનિધ્ય જોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં યમક આવે. ભવલું આચરણમાં કિતરોને જ જીવનનાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ઈન્દ્ર હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારક કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુદૃસાયા દુઃખ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લખાણ પર પરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણુ ધ્યાન ગયુ નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતુ નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફુટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછુ એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિલુ થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

વમે ચતારિ શોષા જ્ઞાતો દ્વિય મય્યજો ।

—દત્તકાલિક સૂત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી શો કાઢી પાસે નોટલુક છે ? ખણી દુખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢી પાસે નાની સરખી નોટલુક પસંદ નથી !

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને આર્થિકો રાખે છે. તેને લખનાર મોટા પ્યારના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચેતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પસંદ રાખતા નથી !

માતા મોહની હાથર ! ગાઈ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે જન ત જ્ઞાન જ્ઞાનથી વીતરાગ દેવો જ્ઞાનનાં હાથર ! ગાઈ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાગદેવ જ્ઞાનિનાં સ્વરૂપુ જ્ઞાન કથવતાં કહે છે કે —

એ સર્વિત્યા સામ્યત માતીં । જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ ચારે દોષોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક દૃષ્ટિનાં પશુ વિશ્વનું કંઈ વિન્યા લેતું વખત કર.

મોસળીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉધરી થઈ નય તો એકઠર પાસે જાઓ છા. જો કાઈએ આવેશમાં આવી એર પાંધુ હોય તો વને પશુ હોરિપદમાં લઈ જવામાં આવે છે એકઠર શાંતિને તપાસે છે પહેલાંને મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાંચન સાથે તેનું જીવન આપે છે બીજાને ઉધરી થઈ અને એર બહાર નીકળી જાય તેવું હવા આપે છે એકઠર કહેશે કે નોટલી જલ્દી ઉધરી થઈ એર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલ્દી દરદીને આરામ થશે.

આપને પદ્યનની હવા નેઈએ છે કે વખનની ? આજે તો ઉભો પ્રવાહ આશી રહ્યો છે ઉપાસનામાં આવી સમજાવની સાધનાનાં જાગૃતનાં પાન કરો છા અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છા. કપાલચિન્મયનો રસ પીધો અને આરિસમાં જઈ કાઢી નાખ્યો અને જે કપાલચિન્મયને કાઢી નાખવનું કપાલમાં આવે છે તેને દહવવાનો પ્રયત્ન આપે છે ! આ તો એવી વાન થઈ કે જાગૃત પચ્છા નથી અને એર નીકળતું નથી ! ખજી તદુરસ્તી થી રહે મજા !

જ્યાં સુધી કપાય ઓછા ન થાય ત્યા સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમા બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેમી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાંચ મિનિટમાં ફરીથી ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામા તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામા આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યા સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્યંત ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલા કપાયરૂપી અગ્નિના ઇંધન જે અત્યંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતુ રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કોઈક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલા તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલા તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમા સળગાવનારું તત્ત્વ ભર્યું હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અભાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમા આવી સભાનપણે ઠાકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂર છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યાં બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલા દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પસારે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાથી

જમે જસારિ લોલા રૂબરૂનો દિવ મળ્યો !

—સાદેકાસિક મુત્ર.

સોનાના બક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવર્ણ મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી લે. કોઈની પાસે નોટલુક છે ! પણ કુખી વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવાં સોનેરી સૂચો લખવા માટે કોઈની પાસે નાની સરખી નોટલુક પણ નથી !

જડ વસ્તુઓના દિશાબળને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાનાંઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા ખર્ચના મુનિઓ રાખે છે પરંતુ ચેતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પણ રાખતા નથી !

માતા મેઢનાં હાથર ! માર્ક બાળકને સુચાડે છે એવી રીતે અનંત જ્ઞાન દશ નરીસ વીતરાજ દેવો જ્ઞાનનાં હાથરમાં માર્ક આત્માને મેઢની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ શાંતિનાં સ્વરૂપનું દર્શન કરાવતાં કહે છે કે—

એ શાંતિના સાક્ષત માર્ગ ! જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ મારે લેવોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં ભરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કણનું પણ વિશ્વનું જ્યાં વિનય તેનું વખન કર

મેલખીને. સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને દસ મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તો એક્ટર પાસે જાઓ છો. જો કોઈએ આવેશમાં આવી એર પણ હોય તો વને પણ હેલિપ્રકારમાં લઈ જવામાં આવે છે એક્ટર શીત્તે તપાસે છે પહેલાંને મેલખીને. ત્રણ પેટમાં ટકી રહે અને પામન થાય તેવું જીવધ આને છે બીજાને ઉઘડી થઈ અને એર બદલ નીકળી જાય તેવાં દવા આપે છે એક્ટર કહેશે કે ૭૮લી તબી ઉઘડી થઈ એર બદલ નીકળી જશે તેટલો જલદી દરદીને આરામ થશે.

આપને પામનની દવા ગેઈએ છે કે વખનની ! આને તો ઉભો પ્રવાહ ચાલી રહ્યો છે ઉપાસ્યમાં આવી સમસ્યાવની સ્થપનાના અનુભવનાં પાન કરો છો અને ઘેર જઈ કાઢી નાખો છો. કયાવિનયનો રસ પીધો અને આદિસમાર્થ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવિનયને કાઢી નાખ્યો તો કદવાના આવે છે તેને ટકાવવાને પ્રયત્ન આપે છે ! આ તો એવી વાત થઈ કે અનુભવ પચાડુ નથી અને એર નીકળતું નથી ! ખજી તકુરસ્તી થી રહે મજા !

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુરૂરૂપે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરન્દાગ કરી એમે છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેઠી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સમ્યક્તા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા ખોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પચોનિના સસ્કાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડપણાની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સજ્જન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ ભૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડ પણાનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી જુદા કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને ખાગસ નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો જુઝાઈ જાય છે દીવો જુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરે તે તો ક્રોધનો નશો ઊતર્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુખઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક છએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુગ્ગા વેચનાર બેઠો હતો તેની પાસેના રગબેરગી કુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લગાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સક્રાંચ અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગવિલાસ માટે સેકડો રૂપિયા બરબાદ

પસાર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સસાર સંસારને પાર કરવા માટે કપાચોની દોરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે જ્યાં સુધી કપાચોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી જીવનપર પરાની શક્તિ ખૂબી રહેતી નથી.

ઉપરનાં આત્મીય ભાવવાન મદ્યવીર કહે છે—

દોહો ય માળો ય મજિગદિયા

માયા ય હોમો ય વશકુમાયા ।

જલારિ વય ય કસિયા કસાયા

સિચ્ચિ મૂલાહ પુવ્વમવન્ન ॥

—દસરૂપિણ સૂત્ર

જ્યાં સુધી કોઈ જાને માન અનિબદ્ધિત છે જાને માત્ર તથા કોઈ ઉપર આપણું નિયંત્રણ નથી ત્યાં સુધી કપાચોની વિપલેષ વધતી જ રહેતી જાને જીવનપર પરાની શક્તિ ઘટવાની નથી.

એટલે આપ કોઈમાં જન્મીત રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં જ્યારે બેઠા હો ત્યારે વિચાર કરો કે આપનો કોઈ પર અધિકાર છે કે કોઈનો આપના પર અધિકાર છે ? જ્યારે કોઈ આગલા દરવાજો ખોલે છે ત્યારે વિવેક પાછળા દરવાજોથી જાગી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપણું નહિ પણ સૈવાનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મધું એટલે પ્રકાશ થયો. ખરી માથુસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે બેઠું છું ખરી સામે ખરા આદરણીય પૂજ્ય પિતા બિલા છે જ મદ્યવી માતા છે કે જેણે વર્ષો સુધી મને કોઈ ઉપાડી ફેરવ્યા ક્યો છે અવસાનું છે અથવા ખરી સામે ખરા મુક છે જેમણે કહ્યું જાણી ગુરુમાં પ્રકાશ પામ્યો છે જેના કલામ્બ કસ્તરપર્શથી ખરા જીવનની ખરી સાથે જાની મઠ છે એમના તિરસ્કાર કરવા તે તૈયાર થઈ જાય છે.

તારણસુ અદતાપિ જીવનના જા સ્થાને એક ગાથામાં રજૂ કરે છે

કોવાયિદાણ યાજ્ઞમ્નિ માતરં પિતરં ગુહ ।

મચિપિત્તમન્તિ સાશુ ય રાયાજો વૈશ્યાણિ ય ॥

ધર્મિ જીવિતાઈ સૂત્ર અ. ૩૬ ગા. ૧૪

અનિબદ્ધિત મુત્રમાં તારણસુ અદતાપિ કોવાયિદાણ વ્યક્તિનું ચિત્ર દોરે છે જ્યાં સુધી પ્રત્યેક જાનમાં કોઈનું તાલિયન થાય છે ત્યારે તેની આખા જીવન જાય છે ખરી તે આત્મપિતાને બોધ શકતી નથી.

પતી ગયું હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું ખતી ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગળ્ગળ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હંમેશા ક્રોધની જવાળાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાળામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદ્ગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગંभीર શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુષ્પ મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુબંધ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિભાષામા અનંતાનુબંધી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસાને બદલે પથ્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુબંધી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પથ્થર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુબંધી જન્ય તો ભવપરપરાનું મૂળ કષાઈ જન્ય અને જેનું મૂળ કષાઈ ગયું, વિનાશ પામ્યું તે જ્યાં પેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવનમા જો સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુબંધીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રકારના ગોળા છે એક માટીનો, બીજો લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર કિરણો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માટે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડો થાય છે, લાકડાનો, પથ્થરનો અને લોખંડનો ગોળાને ઠંડા થતા અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજાવે, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સગ્રાહી હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે આઠ આના તે કુ કે શૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે આના તે કુ કે શૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને શુ અને પાન ચાવીને ચૂકી નાખવું તે શૂ બીડીએ તે
 ખમભાલ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું લોહી વાળ્યું છે કેટલા સુદર મહેરા-
 ળોને સ્થામ બનાવ્યા છે તેના તે કાણુ દિસાળ ગયું છે ?

ધુમપાન તે હસ્તુની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. ચૂપ-
 ટીથી માંડીને મહેલો સુધી તેની ગતિ કોઈ રોકી શક્યું નથી એક ખેડૂત
 ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર આનાના ચણા નહિ લઈ ત્રણ પચાસ ચાર
 આનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું જૂલતા નથી. એવી જ રીતે શિક્ષિત
 માણસો ઓફિસે જતી વખતે બદામ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પણ
 સીનિરેટનું પાકીટ તે કમેલ સાથે જ રાખે છે

ઝરીઓ પણ આવાં કુલ્લસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !
 એક વાલુ ઝરીબીની ફરિયાદ કરે છે અને બીજા વાલુ સોલ્ય અને સપ્તિનો
 નાસ કરનાર આવાં વ્યસનો ગળે વળગાડીને ફરે છે !

હા તે ફટપટ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તે કઈ અભાગણી મા હતી કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકાના
 માલની લાચી જોઈ ચલા દે ? તેની નાની બાળકીને શુ બાન હોય કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જક વધતી થઈ તેણે હૂંએ લેવા
 માટે કહ્યો. કરવા માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી. તેને સાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ જવા ઉપાયો કર્યા. પણ એક કામ લાગ્યો નહિ.
 આ જોઈ બાલુબાલુના રાહદારીઓ ભેગા થયા અને તે માતાને હપ્તો આપવા
 લાગ્યા કે કેમ હૂંએ બાપવતી નથી ? બે પૈસામાં સી મેટી વિચાર છે ?
 આટલી કમુસ શુ કરવા થાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિશને ચોંટ લગાવી ગઈ હાલિ અને કુ ખર્ચી
 તેની સમજશક્તિ નાસ પામી. મનની સાંતિને સ્થાને ધમધમાટ થવા માંડ્યો.
 આ બાળુ બાળકીએ જોરથી બેઠા તાણવા માંડ્યા. આવી માતાએ આવે
 તમાં આવી જઈ જોરથી એક ધણો ગામો અને ઊંકરી રસ્તા ઉપર પડી
 વર્ષ અને પાતાની સાથે ૪ લાક્ષણ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી ત તેની ઉપર ફરી વળા. લોહીનું આભોમીનું લગાઈ ગયું એક ચીસની
 સાથે તે ઊંકરી કમેલને માટે સર્પાઈ મા નીચે વળીને ડુબે ત્યાં તે જાય.

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું ‘શુ કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી.’ પાણીએ જવાબ વાળ્યો, ‘કહેવાના દા’ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા’ડા છે તેમ છતાં તમે સાલળવા ઈચ્છો છો તો સાલળો. ‘નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડોકો કરી શકું છું પણ અફસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારો અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે’

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાલળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓલવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનલમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૃતરાષ્ટ્રની આધળી આખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઇલાયચીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તળ્યા

રાગ ફટલો કઠોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસ-રાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાધડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરા એવું કઠોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉન્નવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હશે સોમલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો ભોગી બની મહાકાળ સમશાને પહોંચી જાય છે અને ત્યાં જ આવે છે તેમનો સસરા પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન ભોગીના માથે ધગ-ધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કઠોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.’

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કઠોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને વહુને શણગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યા હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રાખથી જમવા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જી નહિ, કશું જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો રાખ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખને કે વેદનીય કમતો રાખ એ વિછીનો રાખ છે જે ઘસારાની મૂકે છે પણ પ્રાણ ભેટો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી જ્યારે રાજનો રાખ સપનો રાખ છે જે મનુષ્યને ચરચરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખને વીછી કરતાં સાફનો રાખ વધારે છે એની મૃત્યુ સુધી પણ જીવન પડતી નથી માટે વેદનીય કમતો જમવા માટે પણ પહેલાં રાજને અમાપ્ત કરવો પડે.

રાજ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધાંત છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાજ-ભાવને લઈને શુભ ક્રિયા કરેલાં તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનશે. દાન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રમારે આદીધર પ્રભુને ઈશ્વરસનું દાન હય અને ભરપર પરાને સીમિત કરી લીધી. દુખમાં પડેલી રાજકુમારી ચંદનબાળાએ પ્રભુ મહાવીરને મુક્તિ આપના બાકાનું દાન હય અને જીવનની સફળતા પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાના પૂજન પ્રસન્નતાપૂરક એમને દાન દીધું હતાં જામ કરવાથી એની તો ભરપર પરામાં વધારો થયો. કારણ કે સતી ચંદનબાળાએ એમને દીધાં વાસ્ત્રો મદાન સત જાણી દાન દીધું હતું જ્યારે સામુએ પોતાનો જન-માતા માની દાન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બીજામાં રાજ-દષ્ટિ હતી. આ રાજ-દષ્ટિ જ જિના-તત્ત્વન કારખી જાય છે તેમાં ઉપર જોઈ મળેલા મળિયાને કાતગી નાખે છે તેમ / રાજદષ્ટિ ધમ અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આશીર્વાદ કરી નાખે છે.

મોહ-ધર્મમાં બેસી મોહને મળવું જસ ભર છે. કારણ કે જે આત્માની દ્રષ્ટિને વિહ્વન કરી મૂકે છે એ એક જાનનું આવરણ છે જેને લઈને નિકટ નમ વળુને પણ જોઈ શકાતી નથી. આવા જ આવરણમાં રજાઈ જનત સંનિગ્ધાળ આત્મા પણ કુદર અને શુદ્ધ રૂપે જાહેરો કરે છે આધિ-આધિ જન ઉપાધિના ભાષણદ આત્મામાં એ રીકય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કોઈનું હતું નીચે રહેશે તે / જાતિ પત્ર-પત્ર પાણીને ઝગમ કરી મળે દાન્યો તે / રાજે પાણીમાં સ્ન-સનનો અવાજ થવા સામ્યા પાસે બેઠેલી જાતેને તે સંમળ્યો તેને લાગુ પડ્યું કંઈક

રાગ અને ત્યાગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી ધ્વર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હોગો ભોગ હમેશા ત્યાગની
સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકેટ પર અમૃત્ય
રતો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દોપો ઊઠે છે. સક્રવર્તીનું સપ્તર્ણુ
રાજ એના રત્નને ખરીતે શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો ગ્રામી
શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિગળે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે
છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તૌર્થક્ય દેવની સામે આવીને બેસે
છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલજ્યુ છે પરંતુ ત્યાગનો
આનંદ કયો લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો
છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો
આનંદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેગી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ
શકાતો નથી, જયુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક
દિવસમા મુધર્મ ગણધર્મના ચેલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ
ત્યાગનો રસ માણ્યો'તો શાશ્વિભદ્રે ! જે પન્નાના એક કિટકાને બત્રીસ-
સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આશ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો
પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ ગકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા
ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની શુભાસનો આનંદ ભમરો લઈ
શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો
હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવગ્યા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની
અને એક તૃણાભરા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા
ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે
રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આત્રી પહોંચ્યો તમે સૌ
પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ?
(સભામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કંઈ
સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ
જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને
જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો
વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો અત્મા શો જવાળ

■ તે પણ સાથે વજનદાર ઝોળી સર્પ ને જ આવે છે. વજનદાર ઝોળીને જર્થ તમે સમજી ગયા હોશો. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજી શકો છો.

ખીજી બ્રહ્મિત તમારા પુત્રની દીકરાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી બતાવો કે બન્નેમાં કૃષ્ણક કોણ આસી? દીકરાની વાત કરનાર કે વૈવિધ્યની કરનાર? પણ જાણના મુત્રમાં ત્યાગની વાત કરનાર કોઈને બગતો નથી.

તમને જમે કે ન જમે, બમે તો બાઈ ત્યાગની / વાતો કહેવાના. વિકાસમાં ત્યાગ એ પહેલી શરત છે ત્યાં સુધી જીજ પોતાને માટીમાં એકરૂપ કરી સેતુ નથી ત્યાં સુધી પૃથ્વીને બેઠીને ઉપર જાયો શકતુ નથી. જ્યારે જીજ પોતાનું વિસર્જન કરી નાખે છે ત્યારે / એકને બહાર કાઢવાનું વરણન સર્પ તે આગળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જ્યો એક દિવસ તમારી બને જમારી જેવા જ હતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઇચ્છાઓ બને જમાનોનું અસિદ્ધાન કયુ જી નવા દિતમાં પોતાને અગ્રી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની હોશમાં આવી શક્યા. દુનિયાએ એમને જોયા બને તે એમની પાસે નથી પડી. વર્ધમાન રુદ્રકુમારે ત્રીસ વધની ઊગતી ભરુ જુવાનીમાં શજા-પ્રાસાદોને ઠોકરે મારી બનનો રાહ લીધી ત્યારે તેઓ જગવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં છુદ્ધ બને ગાંધી જાયા મહાપુરુષો ત્યાગના બમે જ આગળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ જોતીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ ભારતની જામિ પા જોમ ચક્રવર્તીઓ યથા છે તેમ બનેક ત્યાગીઓએ પણ અડી જ મ ખારણુ કપો છે ત્યાગીઓના મંદિર તો તમે જા? પણ માગૂદ રહેલાં જોઈ શકશો. પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મંદિર ક્યાંય તમને દેખાશે નહીં. આ ત્યાગીની દેણ છે હજારો દેવો ચક્રવર્તીની સવામા રહે છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ જ્યારે તે યાગિ-ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે ખીજી જા? આગમમાં વધુ ન આવે છે કે ચક્રવર્તી જો ચક્રમાં સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો એને ખરે / નરકમાં જવું પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી ને તે ત્યાગના સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

થવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ
થવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હિમેશા ત્યાગની
પામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુદ્રેટ પર અમૂલ્ય
નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દાંપી ઊઠે છે. ચક્રવર્તીનું સંપૂર્ણ
જ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો ખત્રીસ હજાર વિમાનોનો સ્વામી
કેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે
, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થંકર દેવની સામે આવીને બેસે
ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો
માનદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો
જે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો
માનદ ભર્યો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ
શકાતો નથી, જાણુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક
દેવસભા સુધર્મ ગણધરના એલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ
ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધન્નાના એક દ્વિતકારે ખત્રીસ-
સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આવ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો
પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં
સમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભમરો લઈ
શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુક્તે લીધો
હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની
અને એક તૃણાભરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા
ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુક્તે જોયા ત્યારે તે
અનરમતનું મ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ
પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ?
(સલામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મના હતા ત્યારે પણ કંઈ
સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસાગથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ
જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને
જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો
વસ્તુઓમાંથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળ

આપે છે ? જ્યાં હો જ્યાં ચીજો શું જ્યાં વાળશે ? પરંતુ કૈતન્ય પરિ
અંતે જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં આપશે ને ? તેમનો જ્યાં સ્વીકાર-સુચક
હોય કે નહીં સુચક ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકઠું કંઈ છે તે સર્વ
કંઈ બહી જ હોય તો આપ્યા જણ પછી દિલ્લા એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે

મેરા મેરા જો તુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માપના
તુ જવી મુઝિંક માપા હૈ મોર જાકી હાવોં માપના ॥”

આપથી જાન આપ્યું છે ત્યારથી ઇચ્છાન બોલે છે કે આ માડુ છે
તે માડુ છે આ કું માડુ જ સર્વ સંપત્તિનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકઠું કંઈ છે તે તારા જીવનની છેલ્લી મરીઓમાં-
ખોમાં મૂલ્યની કાળી ઇલાથી તને ઉચારી બેચમાં જાસમર્ષ છે તું આપ્યો
ત્યારે મુઠ્ઠી માંધીને આપ્યો હતો તમે જોઈને કહો કે આપે જાણક અવતરે
છે ત્યારે એની મુઠ્ઠી વાળેલી હોય છે આપે તું આપ્યો મીઠી સહિત ત્યારે
આ મધુ પરમુ મર્ષ જશે તું તો આથી કહે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

એમનું તો નિશ્ચિત છે જ પણ એવાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ બાકીનું પાણી-પરસેવો કરીને આપ્યા નિહાળી સુધી પૈસા બેખા કમી
કરે છે આપે જ નથી ને ખર્ચવતો જ નથી, પરંતુ મનુષ્ય એક જ અપારે
સર્વ કંઈ તજ આથી નીકળે છે ત્યારે લોકો બોલે છે આપડે જણ
છેલ્લીને આથી ગયો ખીને માણસ પણ છે જે જુદિજાને કાળશે-લાખો
રૂપિયા કમાવે છે પણ તેમાંથી તેણે આપ્યું અને કાને ખર્ચવતું છે પોતાના
ગરીબ ભાઈ-ભાઈઓને મટે કાળશે રૂપિયા તેણે આપ્યા હોય છે આપે
આપે માણસ મૃત્યુ થતાં આથી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મહુ
બધાદુર હતો જીવ જીવવાની કળા એટલે જાણી હતી તે ખનને કાંઈ
નહોતો ફક્ત બેગ કરીકરીને મરી જમાવ્યોઆપ્યો તે નહોતો તેણે
કમાઈ જણ તેમ વાપરી પણ જણ વાગ ત્યારે કહે જાણી દેસમે
આપે કે તમારે નિચારો-માનડો જનરું છે કે જકાદુર ? હું માનું
છું કે મર્ષપણ આપડે જનરાનું પસક નહીં કરે કામ-લાય કરીને કમાવું
અને રોતા-રોતા છેલ્લીને આથી નીકળવું એ જકાદુરોનું નહીં પણ કાવરોનું-
નિચાર્યોનું કામ છે

જકાદુર જનરું છે તો મનને વિચાર જનાવો. ખીજા મારે કંઈક ત્યાજ
કરતાં રાખે મનને એવું તો સાધે કે આપે સંપત્તિના વિચારજનને પ્રત
આવે ત્યારે પણ તમે કહી શકો કે તમે શ્યો આરે કંઈ નહીં જોઈએ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “ હુ જ લઈશ;
તને નહીં આપુ ” આ નીતિ પર ચાલીને કેટકીએ-અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂકી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનુ
પ્રાણપખેરુ ઊડી ગયુ અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નબળાઈને, દુર્બળતાને,
સજ્જનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુર્મે,
જેના રોમે રોમે સ્વાર્થ રમે,
મેલુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ સ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જોવા જવા સમય છે, પણ ધર્મ-સ્થાનકે આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂપેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશબોની જરૂર છે બ્યારે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘ હુ એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો ચારે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયુ છે કે

“તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા ગૃહ્ઽકસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“બીજને આપ્યા પછી જ આરોગો કાઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

બ્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યા

એ અમુક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપાસ કરીશ છેકરો ઘેર ફરશે તો પાંચ આય બેસ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે સમર્થિમિત ત્યાજ છે ક્રોધમાં પણ ત્યાજ ક્યો છે આપેશમાં આવીને લાત મારી ચાલી નીકળ્યા અને ત્રણ દિવસ સુધી એક કબુ પણ ખાધુ નહીં તો શુ એને આમ તપ માની શકાશે ખ ન વીનરામ દેવ આવા તપને તપરૂપે સ્વીકારતા નથી.

સેબી મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે દુકાને ગીરહી જામી છે ઘેરથી જાળક બાંધ્યું અને કહેવા લાગ્યું આમે લાલ્લુ ૬૩ ઈસ્ટ રસ્તું છે આ જગુ જાર વાગ્યા છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા આહવાની ગીરહીને જોઈ લાલ્લુ મન થતુ નથી તે કહી દે છે કે “ જા, તુ જામી સે ? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી સે. મને હમણું જૂખ લાગી નથી ! એ જાનતા અહીં ત્યાજ ક્યો છે પણ તેમાં જાતમ- દિ નથી. ભૌતિક પદ્ધતિના રાજમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ ક્યો છે ક્રોધમાં ક્રોધ પ્રતિગાઓ પણ કરી છે પરંતુ ? ત્યાજમાં યાનદષ્ટિ ન મળે તે ત્યાજને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાત નહીં.

વિહાનેરના મહારાજના કાલ્પિ નામ પૃથ્વીરાજ હતુ તેમનાં લગ્ન લાલદે નામની સુદર રાજકુમરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી તેની અવસ્થતા જોઈ પૃથ્વીરાજ બેભાનમાં થઈ ગયો સર્વમિષ્ટ ચિકિત્સાકોના ઉપચાર પણ ફારસત ન નીવડ્યો સ્ત્રી વાત તો એ હતી કે આપુખનો વાતણે એટલો નાજુક છે કે જ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાધનાર કોઈ મળતુ નથી એક સાથે કહ્યું છે કે

હાંઓના હાંને કાળાવનાડુ મેલુ છે !

કોરી વહી આપુખની તો સાધનાડુ મેલુ છે !

જીવન-કીર્તિ જ્યારે જોડાયેલ છે ત્યારે દુનિયાની કોઈ તાકાત એવી નથી કે એને ફરી પ્રતીપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સર્વ પ્રયત્નો બર્થ ગયા અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી. જે દિવસે મિત્ર નેરના રાત્રીસાથે લાલદેની અર્ધી જહાજ નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હજાર- હજાર ધારાઓમાં સી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ સમશાન ભૂમિ સુધી ગયો અદ્વન-જિના ઉપર લલદેના મૃતદેહને મુકવામાં આવે. જનત-જોતામાં અગ્નિની જ્વાળાઓમાં ભૌતિક દેહ બરખ થવા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિહાળી પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમા ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેતું પળી પોતાની પાખો કૂકડવતુ હોય એમ કૂકડી બિચું. વિયોગની વેદનામા બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો

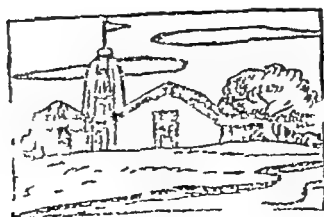
“ તો રાંધ્યો નદી છાવશુ રે વાસદે નિસડ,
મો દેહત હી વાલિયો લાલ દહદાં દહ્દહ ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કોમળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કોઈ વસ્તુ ખાઈશ નહીં

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા સુધા ખાવાને છોડી દીધું આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા થોભો, આપણે હજુ બિડા બિતરીને જોવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમા આવા ત્યાગની કોઈ કિંમત નથી મનમા રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કોઈ અર્થ નથી માટે પહેલા રાગને તજો અને પછી પદાર્થને તજો, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે

ભાદરવા સુદ ૩

જૈન ઉપશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

“ સપૂર્ણ કુમ્ભો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

ક્યાયવિજ્ઞાના સમયમાં આપણે વિચાર-વિનિમ્ન ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સમયમાં વિચારે રજૂ કર્યા હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કહેતાં અધૂરો થાય છે જાહેરો અનુભવ હોય છે તે તમે જોયું છે હવે તો ‘કે’ ના જાહેરો હતી” કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે જણવું એ તો ગરીબાઈનું ચિહ્ન છે કાંઈ પણ ન કરવું એ શ્રીમતાઈની નિશાની અલગ છે પછી અને એવું જાણવું જીવનથી અને તેટલી બિમારીઓ ચાલી આવે । ક્યારેક માથું ભારે થાય છે ક્યારેક પેટ ભારે થાય છે કાંઈ વખત કમનિમિત્ત થાય છે તો વળી કાંઈ વખત બિધ નવી આવતી રા / રાજ કોકરને ત્યાં દોડે એને હી આપે, પેટમાં દવાઓ નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્શનો ભેંજાવે. બાવી શ્રીમતાઈ કે ૭ બે રોટલી પણ ચાંતિથી ખાવા ન દે. તેમ કરતાં ગરીબાઈ શું ખેડી છે ? ગરીબી, અને રોટલી સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અણાણાં ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે રોજે રા ત્યાં ઈન્જેક્શનોથી શરીરમાં કાણું તો નથી પાડ્યા પડતાં. અને ગરીબોની પાસે એવા વધાનના પૈસા પણ ક્યાં છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે બિમારીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું ઋણ સન્માન થવાનું નથી આ તો તમે સોંઘાએ તેની સાથે ગ્રીતિ બાંધી રાખી છે મો સખીને રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે પછી ગરીબોની કુપરીમાં તે શું કરવા નય ।

ગામગામી જાહેરો જાણે પણ હાથે ધરીએ હોય છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સત્ત્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગોળીઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટીમા દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલું
હોય તો અવાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકું હોય તો કડકડાટ
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામા જ્ઞાનની બીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જે સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજજો કે જેના
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અગ્રેજ વિચારક માર્કટવેર્થન કહે છે કે—માત્ર બે ઈંડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કડકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કાંઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કાંઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કાંઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર લાણે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીં ભરેલો આદમી જ્યારે બે પાનાનો નિબધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા મારે એક સમૃદ્ધ કવિ કહે છે કે—

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदन्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वुधजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અંતરને અજવાળ્યું, એવા ભનૂંહરિ
કહે છે—જ્યારે હું કાંઈ જાણતો હતો ત્યારે, મારું અહંકારી મન એમ
કહેતું કે હું બધું જ જાણુ છું આ અહંકારે મારો જ્ઞાનદીપક ધુઆવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધારમા ડૂબીને શોધવા મડ્યો, ત્યારે જ્ઞાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પગિચામા આગ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના થોડાક મિનુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ સુધી હું જે કાંઈ શીખ્યો, જે કાંઈ વિચાર્યું અને જે કાંઈ સમજ્યો

હતે. તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન હતું અને તેને જુ રાત્ર માની મેઠો હતો. તેથી મારા મનમાં અહંકાર આપ્યો. આ ૮ કુ સમજી શક્યો છું કે જે દેટલા અધકારમાં છું. જ્ઞાનસ્પી પ્રકાશના કિરણોનો કબજો મારા પર મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કિરી નદીઓ દોષ છે તે રાત્ર દોષ છે પણ જીવનાં નાળાં એવો અવાજ કરે છે કે જાણે પાણીનો અખૂટ સમુદ્ર દોષ. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છે કે રૂઝ જ નદિ આશુભાજીની નાની મૂપડીઓ અને ઝાડોને પણ તે ખેંચી જાય છે.

એ નદીનું જોશ ત્રણ દિવસમાં ઊતરી જશે. પણ તેણે જે વિનાશ સર્જ્યો હશે તે માનવીનાં મનમાંથી ત્રણ વર્ષ પણ દૂર નહિ જાય. જ્યારે તે તેની નદીક જશે ત્યારે તેની કદાચી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એટલું મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી. દેટલાં દૂધ પીતાં બાળકો મરી ગયાં. દેટલાં યુવાનો અને વૃદ્ધો તણાઈ ગયા. તેનો આજ દિન સુધી પત્તો નથી. દેટલી જમીન ધોવાઈ ગઈ. વાવેતર સારું મઈ ગયું. હ નરો તણાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં ઊતરી જશે. પણ એ પૂરમાં માનવીએ કરેલા કાળાં કામની પાદ તો હમેશાં આટો રી ૮ગ. દેટલાં દસતાને રજાઓ બી નહોતાં. રોટલા ઊતરી લીધા એવી કાળી કદાચીઓ માનવીનાં મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૫૨૮ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશ્ચર્ય દોષ છે કે તે બીજાને નીચે પાડી પોતે કોચા આરવા ઈચ્છે છે પણ અધકારી પોતે જ પાત્રાનું પતન સાવે છે. અધકાર થું છે કે તે છે. મારા મનનો સાર જો વાળ કરીએ તો એક તેવાજાનું પણ નથી. પણ તેનો સાર એટલો છે કે ત આ માન ઉચ્ચ કક્ષાએ જ્યાં નથી દેતો. તે આપણી જીવે કામચાની ગણાને કાપી નાખી પતનના મારા પટક છે. જે ચાર્લિ જોઈતી દોષ તો પદેલા આ મનના શ. ને હ કરો. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ત હ. નાજી સ્વે નમન એટલું હળવાપણુ લાગશે કે નજે માથા નથી મળુ માર ૧૧. ૧૧ માનવિ જ્યો લાળ જ્યાં કરતાં જુ છે. રોજન પ્રમુ સાચાન વિનય આ વધ માનને પ્રમ કરે છે.

પ્ર૦— 'માણ વિજયેન મરે છે' એવી કિં જાણવું.

૮૦—માણ વિજયેણં મદવં જણચહ । માણ દેયણિહં કમ્મં ન
વન્ધહ । પુવ્વ વુદ્ધં ચ નિજ્જરેહ ।

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે—ભગવન્ત ! માનવિજયથી આત્માને શો
લાભ થાય ?

કેટલાં માર્મિક અને જીવનને સ્પર્શિતો આ પ્રશ્ન છે ! નહીં તેમા સ્વર્ગની
બીચી ઊગત કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
ઊડતા હોય છે કે પાતાળને ફેડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કોઈ વાત
નથી હોતી કે જ્યાં આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સવાસો બકરી ગયા । ખજી ભલેને કાગળની ગાફઃ ધરમા ડકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલું મીઠું વધારે પડતા, ધરમા મધાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ગેફી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આનંદે
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરરો

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ બુઝે, ક્યાય મદ પડે, કૌટુંબિક જીવનમા
કેમ શાંતિ આવે, જીવનની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકેલે,
ખીજની ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ જીવનમા કેવી રીતે ઊતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કોઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હંમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ જીવન અને જગતના રહસ્યના જ્ઞાતા
ભગવાન મહાવીરને જીવનને સ્પર્શિતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનવો ભાર ઉતારીને ફેફસાં દે છે ત્યારે તેને શો લાભ
મળે છે ? આ લાભને તમે ચળકતા ચાદીના દુકડાનો લાભ ન સમજશો

તમારે શું જોઈએ ? ચમકતી ચાદીનો લાભ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો
લાભ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહીં ભૌતિક
લાભનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાભના દુકડાની ભીખ માગવી એ
શુદ્ધિમત્તાથી દૂર છે

વિનયવત આત્મા માનના યોગને ઉતારીને ફેંકી દે છે પછી માનને પરિણામે વેદવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા કામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહ કાર, તેની નજીક નહિ આવે કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અહ કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું અગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટોડીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાંઈક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફોટોગ્રાફર અત્યંત થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું - “તમને ખબર છે આ કેનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું - “હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જામુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જામુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલાં પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઓળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જાવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણવું હોય તો સાબજો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટા પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એકલાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિં સા અને વિશ્વપ્રેમી મૂર્તિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણામય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેલનારો હું ! એમની વચ્ચે મેસતા ફેટલી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

બધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો બની જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહીં કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી લક્ષાઈ-એને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહીં કારીને કાઢીની સાચી શિખામણ પણ સાલળવામા અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમા રહેલા સદ્ગુણો, પહાડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જતરતા જાય છે જેના જીવનને અહીં કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામા સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાથી અહીં કારને કાઢી નાખી તેમા સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવશ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ અવાલિમાન આવશ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામા નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામા દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હજાર વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રયોજન અને ભયની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે

ભગવાન મહાવીર, પાત્રાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમા, વિનય ગુણ ખીલવવાની પ્રેરણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીજ અધ્યયનમા પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પરિત્યાગ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાત્રામા તારે ભૂખ અને તૃપ્તાના સકટો પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ કૂલોથી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમા દીનતાનો જરા સંખ્યા છાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો

તનની દુર્બળતા મનમા ન પેમે તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીઓ કહે છે-

“ કાલી પવંગ સક્કાસે, ફીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ અદીળમણસો ચરે ” ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨.

જૂન અને તરસને કારણે તારો દંઠ કામચલા પડે તેવો કૃત કર્મ જાણ છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને વિશ્વાસ તારું જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશંસા ન કરીશ કર્મ કથા પ્રાપ્ત થવું એક વાજ છે અને એ તપ પણ છે મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું વિશ્વાસ માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ. નહિ તે સામાન્ય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરશે કે બાટકું માણું બાટકો જાહેર દીધો એ બધું માત્ર એ શેષ માટે હતું આ વૃત્તિ તારી સ્વાભિમાની જીવન માટે શેષાસ્ત્રક નથી તેમ જ જૈન શાસનને માટે લાંબાં પડે.

તમે નમ્ર જાનો પણ દીન નહિ એવી જ રીતે સ્વાભિમાની જાનો પણ અભિમાની નહિ. અભિમાન અને સ્વાભિમાનમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાંચની અરમી અને સ્વાસ્થ્યસુચક અરમીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં અરમી હોય છે જો અરમી ન હોય તો તો મોતનું વોર ટ જ આવે. પણ જો અંધારમાં સાજાંબુલું કરતાં ઊંધા જાણ તો તે ચિંતાનું કામજી બનશે. તેને માટે જોઈએનું પણ લેવું પડે.

અરામત એવી જ રીતે. સ્વાભિમાન શરીરની જરૂરી અરમી છે. બહિષ્કાર પોતાના દેશનું પોતાના કર્મનું પોતાના સમાજનું ચોરસ હોવું જોઈએ. જો કોઈ મનુષ્ય ધૈર્યથી પૈસાની ખાતર રાખીને કિતનો નાશ કરવા તદ્દપર થાય તો જાણવું કે અપ્રત્યક્ષ રીતે રાજને મોટું નુકસાન કરી રહ્યો છે.

તમામાં આત્મચોરસ હોવું જોઈએ અધીજી એટલા વિનમ્ર હોવા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાદલ છે પોતાની જૂઠ્ઠા જો જાણતી તો એક નાના બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ બાહિ કાની મુશ્કેલીમાં એક અંગ્રેજો તેમને ગાદીમાંથી જગ્યા ખાલી કરવા કહ્યું તો તેઓ જગ્યાએ ચાલ્યા પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ જુદાં તેમને કહ્યું હોત તો તેને ત્યાં આપવામાં એક ક્ષણનો પણ વિલંબ ન કર્યો હોત. પરંતુ અહીં પ્રથમ બુદ્ધિ હતી. જો તેમણે જગ્યા ખાલી કરી હોત તો સમગ્ર ભારતનું સ્વાભિમાન નુકસાન રહેત. એટલા માટે તેઓ તે બાંહેધરી ગાળે અને માર ખાઈને પણ જગ્યા ઊપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાભિમાનનો સંવાસ હતો.

આત્મચોરસ કેટલે નથી? ધૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિરસ્કાર સ્પર્શ કરી શકતી નથી. કોઈને આવામાં આવે છે તો તે કોઈને અરુચિત માણે ચીને એમી તપ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહ્યું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળી ગયો તો કાઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, ન્યા બેઠા હશે ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો ”

તા. ૧૮-૭-૫૬

જૈન ઉપાશ્રય, માટુ ગા.

દેખી માનસ સદા ભયભીત ગહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા ચાર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મધૂરની રોલા એની પાખોથી અને પાખોની રોલા મધૂરથી છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની રોલા પરસ્પરના પ્રેમસંબંધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેર શત્રુના વૈરાગ્યને માટે ધંધનડપ છે જો આગમાં ધંધણું ન પડે તો તે શુદ્ધાર્થ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતે તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે પણ તેમ જોમ તે આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો અહંકાર તેના મુર્ખતા બદલાયત કરતો જાય રહે છે જાણવાની સાધાસાધ માનવમનમાં બંધ જાય છે તે અહં તેની પ્રગતિને રૂધિ છે મનના બદલાને એક અંગ્રેજ વિચારકે ટાંક્ષ્ટ્રીની ઉપમા આપી છે ટાંક્ષ્ટ્રી કાગળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું માથું તેને આગળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે અહંકારમાં ઝળેલન જતેલ વ્યક્તિનું મસ્તક તેની પ્રગતિને બદલાવે છે

અહંકારી વ્યક્તિની એક આ ન હોય છે કે તે પોતાના / કાર્યોને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે તેના કાન હમેશાં પોતાની પ્રશંસા સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે

અહંકાર એ કનાયનું જન્મ રૂપ છે જાન કનાયના સબંધમાં સાંભળતા બાળા હોવા પહેલાં તમે મનની જ્યોતી કોષ કરવાના સબંધમાં સાંભળતું હોવાને મન પર વિચાર કરીએ

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા માટે? એક માણસ શાંત અને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાક વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી વાત કાઠૂંડી થઈ છે તે શાંતિયિત પસન્ન બાદગી એકદમ સાધપીળા થઈ જાય છે એ શયો એવું શું કામ કરે છે કે નથી દુઃખાયેથી કોષ જામી તમ છે આપ જરા બેગલુથી જુઓ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિંતને શાંત રાખી બા સબંધમાં વિચાર કર્યો છે? મનુષ્ય અને બન્ય નુબ્ધિયે નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે કાઈ શયના જુઓ તે શરીરમાં વૂસી અર્થ

હે.ય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો? તુગ્ત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમા પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં પહેલા, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે ક્રોધના ઝેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જણાશે કે ક્રોધના જ તુઓ અહ કારમા પેદા થાય છે ક્રોધનું મૂળ અહ કાર છે, ન્યારે માનવ મનના અહ કાર પર આધાત થાય છે. ત્યારે તે ઉછળે છે, આ ઉછળતા અહ કારનું નામ ક્રોધ છે

ન્યારે કોઈ કાઈ કડવી વાત કહે છે તો તે બોલી જાડે છે-મને જાણો છો હું કોણ છું? આ “હુ” ઉપર ચોટ લાગી કે જિભરો ચડ્યો આ અહ ફેટલીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો ફેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વશપરપરા સુધી ફેલાય છે આથી ફેટલીક વખત ક્રોધના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવાગને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાજ થઈ જાય છે તેની વશપરપરાને કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે? અહ કાગના જ આ બધા રૂપાતર છે

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેનું અહ ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ધુધવાઈ જાડે છે અહ પર થયેલ ધા તેના તન મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે અહ ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આખું ડૉરવસૈન્ય નાશ પામ્યું ટ્રોપીકો માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ વાક્ય દુર્ગોધને સાલળ્યું અને તેનું અહ ધવાયું અને તે ધામાથે અદ્યાર અક્ષૌહિણી સેનાના રધિર વણા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુધી અહ કાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ ઉભરાય છે

તો એ પણ ન ભૂલજો કે જ્યાં સુધી હૃદયમા અહ કાર ભર્યો છે તે સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટુંબોલને ક્રોધએ પૂછ્યું દુનિયા તને કેમ ઠોકર માટે છે? તુ ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર ઊઠ છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખા પડે છે આ બાબુ આવે તો પણ લાત અને સામી પાટી પાસે જાય તો પણ લાત

પેટમાં અકારની હવા બારેશી છે તે અને ઠોકરો ખવડાવે છે. આંધ્રી સુધી એ હવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરો ખાવાનું ચાલુ રહેશે.

આ કાના આવેશમાં અને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નહીં છે કે જો તમે બીજાં એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે ગીબાઈથી દુઃખાવેલા હોય, તમારા અકાર સામે વિરોધતો સર બાંધે ન કાઢે પરંતુ તેને ઠોકર તો નજર સામે છે. યાદ રાખો કે અનતકાળ સુધી કાચખને માટે ઈર્ષા ઈર્ષાને સુધામ રાખી રાખી નથી અનતકાળની વાત જવા દે પણ જો શુભકર્મના ઉદ્ભવ અને તેના ફળ મળવા માટે તો યોગ્ય જ દિવસ તેનું કિરમત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસ્યતાનું કિરમત તેની આશ્વજી રીતે પડી જાય છે તમે એ જોશું છો અને અનુભવ પણ કર્યો હશે કે તેમનાં કિરમત મંથા હુના સૂની માફક ચમકનાં કર્તા જેમના મહેનોમાં થી કે તેમને બાંધે અપરના દીવાઓ બળતા હતા. તેમનાં કિરમત એવાં તો બચડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે ઠાઈ દિવસ એક પાણીનો ભોટો પણ બપો નહોતો કે તેમ કરવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજવાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ મુજાઈમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ગરીબીથી થાય છે અને તે એના આશ્વજી વધ્ય છે કે આ ? મિથમાલિયાની પક્ષિમાં એસે છે માનવીએ પોતાના આશ્વજી અસિમાન ન કરવું જોઈએ વૈભવના ગજારા મૂરતી તડકામાં જીભ રાખી ફેંદના દુર્ભાગના જાંબગની મસ્કરી કરશે નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કંઈ વસ્તુ છે કે તેથી તે ગર્વ કરે ને કદાચ વૈભવનો ગવ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચકવર્તી સમીટોને યાદ કરે કે જેમની પાસે બારનબારનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જેનું ક્યાં સાહિત્યમાં અમરતા રત્ન શાસિબદ્ધની સંપત્તિને યાદ કરે અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ગવ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ ગઈ કાલ સુધી વસ્ત્રો મો રોમાં મહાશયતા હતા અને આ ? આજ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરે છે અમીરી એક રાતમાં ગરીબીમાં પસટાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગદિતનુ જળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનમાં આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર ફેરવે તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જેના હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો જાની ઠાકને કહેતો કે મારી ડિક્ગનેરીમાં “અસ-લવિત” જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામાં તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી ચગ્ગરી ભાડતી જનનાના પ્રાણુ ટપી જાડતા તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ધુટણીયે પડવું પડશે પણ તેનું ટિરમત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને ટપાવનાર ચોક્કો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર કેલીની હાલતમાં મર્યો હજારો વીરોના લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમાં પલટાઈ ગયો.

મદાદ મુસોલિની ઉપર ગલ્લમીવૃત્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અલિમાનલયો અવાજે કહેતો કે યુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગલીપોળાથી કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસજ્જવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગર્વોન્નત મગ્ગક યુધ્ધે જ નીચું નમાવ્યું લશ્કરના પડાવમાં જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમાં તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમાં હાથકડી અને બીજા હાથમાં બોમ્બ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર બોમ્બ પડે તમારા મહેલો ઉપર બોમ્બ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખડિયેરોમાં પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રંગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબ્દો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જે સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામાં ભારતના સાતસો રાજ્ય રજવાડાઓની

સત્તા જિનવાઈ મઈ સહીઓથી ચાલી આવેથી પુરાણી રા નશ્તી ૫૨ રાને
ખતમ સત્તા બે મદિયા પણ ન લાગ્યા

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સૌંદર્ય પશુ અભિમાન વ્યારે
છે પણ સૌ પતો કે જે હટતો વખત ટકવાનો છે. વ્યાધિની ઉપાધિ તેની
પાછળ પડેથી જ છે જે મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો
મુબઈની દેખિપટથોમાં જઈને ખાતરી કરો ચાર દિવસ પડેલાં સુદર
સુકમાર બાળક વ્યારે ચામડીના રોચથી એવું પીણું જેવામાં આવશે કે
તેના સામું પણ તેવું તમોને નહિ મળે. હદાય વ્યાધિથી બચશે તો સૌંદર્યના
દુસ્મન જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે. આ જ વાત બળની છે જે અકર
તીઓ એક બાજુ વડે એક લાખ પોદ્ધાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ
સદ્યે માટે સુઈ મથા લોગની બેડીઓને કાચા સુતરના તાનલાની માફક
તોળી નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદાકુરો કાચા સુતરથી એવા બધાઈ
મથા કે પાસુ બંધવાનું પણ મુશ્કેલ બન્યું

એક ચી / જીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેવું પણ
અભિમાન નમે તે છે તેની ચાનશક્તિ વ્યારે કોઈ કુદ હંફવાળા મનુષ્યને
ચાર અક્ષર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવચની કેટિમાં / મૂકે
છે બે ચાર શ્લોક આમથી કે તેમથી મોટે કપો પછે વ્યારે કોઈ સાધુ
સત પાસે મથા ત્યારે તે શ્લોકો એવી હજથી ઉચ્ચારે છે કે શ્રે કવિ
કાશિદાસ જ બેઠી રહ્યા કોય અને જરાક પાછળ જોશે કેમ જાણે એમ
ખતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું

આમમ કે શેઠામાંથી એમાર પ્રભો માફ કરી લીધા ખબરે જે કોઈ
સાધુ કે સાધ્વી ગામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રભો કરશે. જે કોઈ
પ્રચલિત મુનિ જગમર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ
જ છે કદાચ કોઈ એવો પ્રસન્ન આલ્યો કે કોઈ અસ્પર્મિત સાધુ કે સાધ્વી
મળી મથા તો પછે તેના અલકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વદનખ
પ્રમ કરશે અને તેના ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવજારી રીતે ગરબા બેચી
કરશે હસને માટે પ્રમનું સમાધાન કરશે અને આજુબાજુ બેઠેલાઓ તરફ
એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે કોઈ મોટો વિનય પ્રાપ્ત કર્યો હોય. પણ
જે કદાચ કોઈ પદોચિત સાધુસત તેને એ શેઠામાંથી / વચ્ચેથી પ્રમ
પૂછે તો રમ બલ્લાઈ જશે અને તે સમયે પહેમેથી જ ગળવા બેચી જશે.

હા તો આ વાત કુદ હંફની છે ચાનાતરણીય કમના દુરોપચમથી

થોડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણુમા ઉતારે તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહંકારને ન પોષે.

તમને ખબર છે કે જે બિચી જાતના જૂઝો હોય છે તે પોતાના કુળોને ઢાકીને મળે છે તેના ઉપર કંઈક કાંડુ હોય છે યમમ, નાળિયેર વગેરે બિચી જાતના કુળો છે તે બધા ઉપર કાંડુ કાચકી હોય છે કારણ કે તેના વડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી શકે, પણ હનકી જાતના કુળો પર આવું એક પણ આવગણું હોતું નથી જમરૂખ જુઓ તેના ઉપર કાંઈ હોતું નથી હા, તો સદ્ભાગ્યથી જ્ઞાનનું કળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાથી તેનું સત્ત્વ નાશ પામે છે જે બી ઉપર માટી પડે છે તે જ બગી શકે છે જો તેના ઉપરથી માટી કાઢી નાખવામા આવે તો ગમે તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બગી શકતું નથી તેવી જ રીતે જ્ઞાનના બીજને ખુલ્લું ન કરે તેની જાહેરાત ન કરે જ્ઞાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણુની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બળાતકાર કરવા જેવું છે.

જો કદાચ આપને આપના જ્ઞાનનો અહંકાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરે અને વિચાર કરે એ અનંતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરે અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારું જ્ઞાન ક્યા સુધી પહોંચ્યું છે! હું માનું છું કે આ તુલના જ્ઞાન-અહંકાર રૂપી રોગને માટે પાવરફુલ ઈન્જેક્શનનું કામ આપરો.

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાલજ્યુ હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ બિડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યયન કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સભાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સભામા જતા તે સભામાથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયેલે થયેલથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી.

એક વાર એક વિદ્વત્સભા મળી હતી આ સભામા વિદ્વાનો કોઈ એક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જન્ય-પરાજન્યનો નિર્ણય કરતો આવી સભાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે શાસ્ત્ર પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂઝ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જનતા સમક્ષ સામ્યિક રૂપે રજૂ થાય સામા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર થઈ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્વતંત્ર તો દૂર જ બાગી જતું અને વ્યક્તિગત બધું કામ કરવા મરી પડતું જ્યારે વાદમાંથી સ્વતંત્ર જતું રહે છે અને બહુભક્ષતાનો પૂર્વબદ્ધ પ્રવેશ છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્વતંત્ર શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત જ્ઞાન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ખ્યેય માત્ર બીજાને પરાજય આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જય-પરાજયની આ રમવામાં સ્વતંત્ર બેવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સલામાં શાસ્ત્રાત્મક આયોજન થયું વિજ્ઞેતાને સલાએ પાંચસો ધ નજો આપવાનું નક્કી કર્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે શાસ્ત્રાત્મકની રાજ્યાત ધર્મ ઉપાધ્યાય ધર્માવિજયજીએ તેમાં ભાગ લીધો. વિદ્વત્ અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજયી નિવડ્યા નિયમ મુજબ સલાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક રથેથી બીજા રથે વિકાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની ધરપતાકાઓ બની આજળા આસતી. આ ધનજો જોઈને તેઓ ઔસ્વાન્નિત્વ બનતા જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુરુતર તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આશ્ચર્યમય યોગી જ્ઞાનદધનજીને ભેટો થયો અને પૂરતો રનેહીઓ હતા.

યોગી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો જોઈ અને તે આમાયની મનોહરા ધ્રુમી મયા પોતાના સાથીના મનનો બહુકાર માળવો તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આમાય ! તમે સરખી જાની કેને માનો છો ?

આમાય ધર્માવિજયજીએ કહ્યું- મારી હાથિએ કેવળ જાની મદ્યપુરુષ સ્વચ્છિદ જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા બનત જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જ્ઞાનની હક્ષમા તેમનાથી બોલ જ્ઞાનગણક કાણ છે ? મોઝીરાને બીજા પ્રશ્ન કર્યો

તમનાથી બીજો નબર ચોદ પૂરખરો આવે. વિજેશ્વરની પછી તેમનો નબર આવે." આમાય ધર્માવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન -તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમાં આપનું જ્ઞાન
કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમાં તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્વૈત ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અનંત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યતા
ફેરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી.

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરો ?
ખોટું તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામાં આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહીં
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છોકે તમારી પ્રશ્નના ગીત સાંભળવા આવો
છો ?” તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ધણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સઘનુ ગૌરવ છે સઘની પ્રગતિ માટે ધણી સેવાઓ આપી છે”
આપના જ્ઞાન આવી પ્રશ્ન સાંભળવા આતુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાંભળવા ઉપાશ્રયમાં આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશ્નના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધિરેલી જ
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ ભાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દેપ
તેમના મનમાં પણ ન આવ્યો એ જ કાણે તેમના મનમાં જ્ઞાનનો અદકાર
નાશ પામ્યો.

માનવો દેવ વિકાસ છે. પણ તેનો આદકાર તે ઉદ્ધાનને બદલે પતન જ થાવે છે. ચંદન હજુ ઘાસ છે પણ તેની આજ કડી નથી હોતી. આજનો ગુણધર્મ ઉપ્સળા છે એ ક્ષેત્રે તે તો સગમાવવાનું જ કામ કરશે. ખસે બસે તે આજ સાકારની હોય કોલાસાની હોય કે ચંદનની પણ તે દ્રવ્યના વિના રહેશે નહિ.

આજની માફક જ આદકારનો સ્વભાવ પણ દ્રવ્યનાનો જ છે તે દર્શનાં મનની શાંતિને સગમાવ્યા કરે છે. વિનયના ગુણને રાખ કરે છે. ખસે ભસે તે આદકાર દેવનો હોય અપતિનો હોય, ભગનો હોય માનવો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે આત્માના ગુણોને તો ખનન કરી નાખશે.

ધણા માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો આદકાર ભરે છે. એ આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ કરી આટલી અપ્પા કરી બીજા શું કાંઈ કરો શકો ? પણ અરે ! અરે ભણા માણસ કીક છે તે મન કરી સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને દૂસ કર્યો. પણ તારા મનનો આદકાર દૂસ થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ મનને છૂપો ચોર-આદકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોશ જ રહી જઈશ.

મનનો આદકાર સાધનાના દૂધમાં ઝેર ભેળવે છે. ઝેરવાળું દૂધ ત દુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ બચક હોય છે. એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને આદકારના ઝેરથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને માટે સુખદ નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાસ્ય, માકુચા

મગારની આમકિત વામના દહેવાય છે ગને પ્રભુની આમકિત, ભક્તિ કહેવાય છે ઈશ્વરનાને આપણી તરફ ખેંચાતો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનગા લગાવનને મોઢે છે, જ્યારે આત્મા સસાગના પદાર્થોમા પોતાનો ગગાતમક અબધ બેંડ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કાગળ બને છે, કાગળ કે તેમા મોઢ છે મોઢ પોતે એક બધન છે જ્યાં મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસકિત મટી નયો જતી ત્યાં મુધી ચીતગગતા તરફ મનનું આકર્ષણ નયો ચતુ

મોઢની સ્થિતિ ગીતેર કોડકોડી સાગગેપમની છે તેમાથી જ્યારે અગગોતેર કોડકોડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગિહતાણુ' બોલવાની ભારના બનગત થાય છે.

જ્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેંચતુ રહેરો ત્યાં મુધી, તેમા ભક્તિના અકુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસક્તને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસક્તિ લઇને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોંચશે તો ત્યાં પણ તેની મોઢમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેનો આત્માનો ગગસબધ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસકિત દૂર કરવા માટે પુણ્ડળ સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ બેઠવો પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રગત ગગને હટાવવા માટે પહેલા પ્રગરત રાગનો આશંગ લેવામા આવે છે પરતુ, તે પ્રશન્ત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્ય ધણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેવ કંટકમ્-પગમા કાંટો વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણાના કાંટો ભોકવામા આવે છે, પરતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવવી જરૂરી છે. વિવેચનના શુદ્ધિ વર્ણન આ મનમુક્તિ પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુદ્ધિ કાલ્પ મની થકે છે.

જેવી રીતે સાધારણ વસ્તુ નહીના પ્રવાહમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રવાહમાં તથ્યવાચી આત્મા પ્રમુખ બની જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન આન વગેરે અનેક કર્મ છે તે બધા સાધનોને સોમ સાથુ જોડાઈ ઈશ્વારની ઉપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સપાઈ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાનો કાઈ ઉપયોગ નથી. બીજુ જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપાલ ધોઈ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-શુદ્ધિમાં ત મનનાની છે. સાચી ત મનના આત્માના મેલને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ અત પ્રેરિત દેવો જોઈ એ તેમાં અતરના અવાજ દેવો જોઈએ. ૭માં આત્મા ન જોઈએ દેવ એવી વસ્તુ માત્ર બધારને આડબાર છે. જો દુકાનમાં માલનો સ્ટોક ન હોય તો માત્ર સો-ડોસો વેચારમાં સહાયક થઈ શકતાં નથી. માત્ર સૈનિકનાં કપડાં પહેરી ભેવાથી ઘાઈ સૈનિક બની શકતુ નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર ચેખા ઉપર ચૂતા રહે છે. મદ્દ કરેલા અવાજ સાંભળીને બધા પામે છે. રજુશ્રમિના નામથી જેમને મુળરી છૂટે છે. તથ્યવાર પકડતાં જુ જેમને આવડતુ નથી એવા સૈનિકો કાંઈ ઇતિહાસના પાને અમર થઈ શકતા હશે? આવી જ વાત બાલ કિશોરી છે. અત્યુક પ્રકારની વિશેષ કિશોરો કરવી તે અધારનાં વસ્ત્રો જેવું સાધનનું સાધન છે. પરંતુ રાગિનિભાવની ત મનતા કઈક સુદી ૧ મીન છે. તેને સખધ પધારથી એટલો નથી. ૭૮૬માં અતરવથી છે. સૈનિકનો સખધ જેટલો વીરતાથી છે. એટલો તેના મહુવેશમાં નથી. વીરતા ન હોય તો મહુવેશની કિમત કેટલી? સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં ધુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે.

હા તો સાધના અને ભક્તિમાં વસ્ત્રો અને માળાઓ એટલી મજીર અમ નથી. ક તો કે ૭૮૬માં અતરની ત મનતા કરે છે. અતરની ત મનતાના અભાવે સાધના નિ પ્રાપ્ત બની જશે. તેમાં સમ્યક્ અને સજ્જતાનો અભાવ હશે. સમ્યક્ વિના કોઈ પણ વસ્તુની કિમત નથી. જે અસહ્ય વસ્તુ હોય તો પ્રમાણમાં એકાદી હોવા છતાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ હોય છે. સાંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમા અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસલી દોષી નેઈએ ભને એક કણ હોય, ને અસલ રેડિયમનો તે ને ચમકશે, પણ ને અસલ નહિ હોય તો એક તોલો ૭૫ દસ તોલા એકદુ કરશે તો પણ તેમા જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે ને તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સચ્ચાઈની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકાસું છે, કે જેટલું લોહાની નાવમા એસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છો મહિના સુધી સેવન કરવામા આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઝંકુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમા નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમા તલમાત્ર ફેર નં પડ્યો, ઝંકુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “ વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજું કોઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યા, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમા પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જંગ પણ વિનય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગણતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર થઈ ગયો, વીતરાગને રટના રટતા, એક ઇચ્છા જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રંગ જેવી કોઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી ! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમા કોઈ દૂષો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમા વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કોઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમા વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગના કોઈ અસર પેદા કરી શકતી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે

તમારે દવા નેઈતી હોય તો સારામા સારી લો, ભને તે ગમે તેટલી કિમતો કેમ ન હોય, છતાં ને પરેજી ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

જાને આચાર-શુદ્ધિની પરેશ નહિ જાળવે તો આદ્યમરજને મટાડવામાં તે ઔપચિ કામ નહિ લાગે. સ્વાદ તો અપચ્ચ વસ્તુઓમાં હોય છે સમસ્તીના રેશ્મીને મીઠાવાળી ચીજો શુ સ્વાદિષ્ટ નથી લાગતી? સ્વાદ તો મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારુ નથી આવતું.

આમર્ષ તો એ ચામ છે કે પ્રાપ્તના આગ્રહને પણ તમે અપચ્ચ વસ્તુ ઓની મામણી કરે છે. રોગી વૈષ્ણવી પાસે જન્મ છે અને પોતાને લાવતી પણ અપચ્ચ વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનંતિ કરે છે પણ કુલ જીવ જીવ પણ તેની વિનંતિને માન્ય રાખતો નથી.

ઔસનો નત્તવેતા સોફ્ટિસ, ઇશ્વર પાસે ક્રમેશાં એવી પ્રાપ્તના કર્યા કરતો કે હે જીવ! જાણે કુ માર્ગ કે ન માર્ગ પણ મને એવી વસ્તુ કરી પણ ન આપતો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારું અહિત કરનારી હોય તથા મારી છુદિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. "મતક્ષમ કે મત્રવુ એ ભક્તિના છેત્ર બધારની વસ્તુ છે ભક્તિમાં તો સમર્પણ છે આરાખની સમક્ષ સર્વેવ સમર્પણ કરવાનો પરિત્ર ભાવ એ ભક્તિ છે.

એક સતને એક જણે પ્રશ્ન કર્યો કે ભક્તિની પૂજ્યતા શી છે? તેમણે કહ્યું કે તસ્મિત્તેના નાશ સહ જવા એ ભક્તિની પૂજ્યતા છે બી ન સખ્યોમાં ય જનુમા ન મમ ચર્ષ જાય અને પ્રભુ તારામા સમાર્ષ જાય એ ભક્તિની ચરમ સીમા છે જનુમાન ભક્ત દત્ત કેમકે તેમણે ચમના ચરણે પોતાનું સ્વસ્ત્ર સમર્પણ કર્યું હતું તેઓ ચમમય દત્તા મોરની ત મવતા કુ ચર્ષ પોતાની ૧૧ને પણ બૂધારી દેતી હતી આપણી નતને જુદીને જ આપણે તેને આપના જનમી સજીએ છીએ ત્યાં સુધી કુ પડુ રહેતી ત્યાં સુધી દેદશુદ્ધિ ર મે અને આ દેશખ્યાસ તો સાધનમાં જાય છે દેશખ્યાસી ભક્તિ મા. દને / પ્રેમ કરે છે તે મે તેનું સ્મરણ કરે પણ તેની શરિ ૧ પ્રા. ૧ દોષ છે તેના બદલ પ્રપ્તો દેશખ્યાસને મારેજ દોષ છે ભક્તિન્ય ચાર પ્રકાર છે —

૧ માનભક્તિ કુ ખથી પ્રિયાર્ષને જે ભક્તિ કરવામાં આવે છે તે માનભક્તિ ૨ જાના સમર્પમાં જમી જાણથી નિરાસ માનરોને સરભૂષપ પ્રા. ૫. ૧૭

૩ અધાધ્યક્ષિત આ બી ન પ્રકારની ભક્તિ છે તેમાં ભક્ત પ્રા. ૫. ૧ ના મ્વાયવી પ્રિયાર્ષને ઉપસના કરે છે ઉપસનાનુ પોત અમ (૧૧) ૧. ૧૧ અધોધ્યક્ષિત કહેવાય છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તના મનમાં નથી તો દુખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રયોજન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની મુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, યાદીના દુઃકડાઓથી તેના મનની પ્યાસ બુઝાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહી, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાનિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો ગ્રાહક હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી તેમનો કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેડ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કાણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આયુષ્ય બહુ ઓછું હોય છે તે સામાજિક પ્રીતિ હોય છે અને સમાજની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોપણ નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં છીછરી નદીનો જાણીજણાટ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે તે દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરણતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં સ્થિરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપવા જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણ કાંઈ ખામી આવી કે તે દુશ્મન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સૂરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સામ્રાધિક ભેદો ભૂલીને ભેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

જેટલો જીવ્ય છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પેતાનાં જ મજત વેર પશુ શૂદ્ધી જામ છે વીતરાગ દેવ-અરિહંતની સામે વાપ-જરૂરી સાથે બેસે છે ત્યાં વાપ પેતાની કૂરતા શૂદ્ધી જામ છે અને તેથી જરૂરીના હૃદયમાંથી ભય ભાગી જામ છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પેતાના સ્વપ્રદાયિક બેઠો શૂદ્ધી જામ તેમાં કંઈ બાકી નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતા રહેતા તેમાં તેમને ધણે જાણે સફળતા પણ મળતી હતી જેમ સાદુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા વહેરાસમાજના હૃદયમાં પણ તે ધૂળ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા ભેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પચાસ રૂપિયા આપે અને તાવ આપ્યો ત્યારે આપણે સ્મરણ હૃદયમાં થયું મેં મનથી નહીં કહ્યું કે જો તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાલે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને ભેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં જાડુ છે કાલે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને ભેટ આપવા આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું- કાઠીઆ રૂપિયા મારે ન જોઈએ એ તો ઠીક છે કે તમે મને વાદ ક્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા ભેટ ધરા છે. પણ જો કદાચ તાવ ન કિતરી હોત તો ગાંધીજીને ગાયો દેવા પણ તૈયાર આ હોત. એટલે આવી ભેટ મારે જોઈતી નથી.

આ સોપાધિક ભક્તિ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સંધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાર્થ પૂર્ણ થતાં તે પણ અતમ જઈ જશે ભક્તિનું ફળ છે વૃષ્ટાંતો નાશ, વાસ્તાંતો ક્ષય અને ઇચ્છાઓની નિર્મૂલ જો ત્યાં પણ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમજાવે કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપણ હૃદયમાં પ્રવેશ ક્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દૂધ છે તો બીજી ઝાણ. ઝાણ અને દૂધ કંઈ એક વાસણમાં રહી શકે!

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસ્તવ પૂરી થશે વૃષ્ટા સત્યાગ્રહો અને ૫૫૦ સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષીકન છે તમે કમ જ કાંઈ મમત્વા છે ખરી રીત ભક્તિ સાલસા વૃષ્ટા અને ઇચ્છાઓનો પ્રવાહ નાગ કંઈ છે અમકાર અને પ્રકાર ન ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અંત કે બીજા અંત ત્યાં પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બિચાર

ઈચ્છે છે, જ્યારે ભક્તિ ઈશ્વરને ઈચ્છે છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈચ્છે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ઈચ્છે છે ઐશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની ભક્તિમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરમ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી ભક્તિથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ ભગવાનમા શક્તિ, ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થંકર-દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આપો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શુ, તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસલી અને નકલી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની તદ્દલીનતા જુદી હોય છે અને નકલી ભક્તિનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને ભાવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકદાર પબ્બ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેદા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુઉદ્દીન બકાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું - “ મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બકાર બેસીને માળા ફેરવવી એ ઉત્તમ કે અદર બેમીને ? ” અમુઉદ્દીને કહ્યું - “ માળા ફેરવવાના બે ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેમી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બકાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

ભક્તિનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

ભક્તિ અને જ્ઞાન

ભક્તિથી જ જ્ઞાનની કિમત છે ભક્તિશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે ફિસવાય તો તે કોરો કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઝેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો હા તો તેવી જ રીતે
 યાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે. મધ
 વાસણમાં દૂધ અને ચાખીએ તો તે અસાધ્ય થઈ જાય. તેવી રીતે ભક્તિશૂન્ય
 ચિત્તમાં યાન પણ વિકૃત થઈ જાય. ભક્તિ વિનાનું યાન પાંચળું છે. જમ
 સાસરામાં જતા પતિની બધી મિલકત ઉપર પત્નીનો હક થઈ જાય છે તેવી
 રીતે ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ કરતા માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ
 ઉપર ભક્તનો આધિકાર થઈ જાય છે. સાથે સાથે જેમ સાસરે આવતાં વહુનાં
 પીયેશનાં નામ જોત વગેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહોંચતાં
 સકુચિત શુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાભરી વાસના પણ નાશ પામે છે. શેરડી ભલે
 ક્ષણી હોય કે વાંકી પરંતુ તેના રસ મીઠા જ હોય છે તેવી રીતે ભક્તિયોગે
 તે જાતિ, વય કે પરપરનો હોય તે જાતીને માટે તો અમનીષ રહેશે.

માદુબા

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં શુદ્ધિમાનીની ચીજ હોય તો એકામતા છે
 અને એમાં અસાધ્ય હોય તો આપણી શક્તિને વિખેરી દે છે.

મસિક નવલકથાકાર ચાલ્સ ડિકન્સ કહે છે કે ખાન
 એક ઉપયોગી નિરાપદ નિમિત્ત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય
 મુલ્ય છે.

જો ચિત્તમાં એકામતા હોય તો ૭ વર્ષના શ્વ પછી
 ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરી જતાવરી.

જે કાર્યમાં તમને થઈ જાય છે અને કાર્યનો મોજ
 લાગતો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી એ જાતિ અસાધ્ય
 દામ જતા કાર્યનો મોજ લાગે છે.

૪૭.

સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ-
તપ છે બાહ્ય તપના ક્ષેત્રમાં આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે-
બાહ્ય તપની તરફ તે જોડેલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમાં અભ્યંતર-
તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ધણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે
કેમકે અણુસણુ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમાં તમે ધણી વખત સાલજ્યું
છે જ્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ
અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમાં મોટા મોટા તપસ્વીઓ એકા
છે શ્રમણવર્ગમાં મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમાં પણ એવા
તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ
દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી
આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમે
ઉપવાસ છે

ગમે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની
ધૃષ્ટિ બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મખળ અને તપો-
નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામાં ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના
વર્ષીતપ આવે છે, તો કેટલીકને પાંચમે ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમે છે-
કેટલીકને સાતમે છે. જો કે પર્યુપણ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના
ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ-
વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નામે ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિમૂર્તિ-ભગવાન મહા-વીરની કિમ તપસાધનાના પગમે પગને જોન સમાજ ચલી રહ્યો છે તેમની તપસાધના સત્વેસાચ વહનીય છે

સાધેસાધ એ પણ શૂંસવાનું નથી કે ભગવાન મહાવીરે તપની મીઠાસા કરતાં તેના બે બેડ બનાવ્યા છે એક છે બાહ્ય તપ અને બીજું અભ્યંતર-તપ તપની સાધના અભ્યંતર તપની પોષક અને ત્યારે જ તે સમાદરણીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાહ્ય તપ મનની બહિર્મુખ વૃત્તિઓને નવાળે છે તે અભ્યંતર તપ મનને અંતર્મુખતાથી જોડે છે સ્વાધ્યાય પણ અંતરનું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એક મતા સ્વાધ્યાયથી તમે જોડલી સાધી શકો છો તેવી બીજી કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતા માટે માળાનો આશરો પણ લેવાય છે પણ માળા, ક્યાં સુધી મનને તકલી રાખી શકશે? માળાના મલુકાની સાથે સાથે તમારા મનના મલુકા પણ ફરતા રહે છે મનની એકમતાને માટે માળા કરતાં સ્વાધ્યાય ઉત્તમ સાધન છે સ્વાધ્યાયથી બે લાભ છે

પહેલો લાભ છે મનની એકમતા કાષ્ટિયુ સાહિત્ય તમે વાંચતા હોય પણ જ્યાં સુધી તેમાં ત મગવા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેનો અંશ રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાધ્યાયનો બીજો લાભ છે ચાતુર્યપ્રિત. ત્યારે આપણે સ્વાધ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે ત વિચારોમાં રમીએ છીએ કાળશે વર્ષોમાં મહાપુરોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જગત સમધી વિષયને જે વિચારસૂત્રો બાધ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાધ્યાય હ નરો વર્ષોનાં મનનનું માખણ આપણને આપે છે જે બાપણુ જીવનના પ્રવાહને નવો ઝોક આપવામાં ઉપયોગી નીવડે છે

હું માળાને ખરાબ નથી માનતો. જાપન અભ્યાસ માટે વે પણ આવ સ્વક છે જે વહો અક્ષરચાનથી રત્ન છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર સાધન છે પણ જેઓ અક્ષરચાન સહિત છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વાધ્યાય તરફ નિશાન લક્ષ્ય બાપણું ટેઈએ.

બાગતીય સરકૃતિમાં સ્વાધ્યાયનું મદદરૂપું સ્થાન છે ચાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ' ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે, ' તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જ્ઞાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેલ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ-રહી શકશે

જૈન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આઆ, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કોઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં વીય જ્ઞાણં સ્થિયાયહ્ ।

તદ્યાપ મિલ્લારિયં પુણો વડત્થી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરી માટે જાય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “ તદ્યાપ મિલ્લારિયં ” ને આને “ કાલે કાલં સમાયરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પર પરા ઓછેવત્તે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જો મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનૂપામાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમત્

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો ધોધો મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નદનવન છે તેમાં વિનાશો રૂપી કંઈક પુર્યો મળે છે આચાર્યનાં મધુર શ્લોકો પણ તેમાં દેખાય છે જેવી રીતે નદનવનમાં જ્યાં દષ્ટિ ભય છે ત્યાં મનોરમ્ય દસ્યો ન દે પડે છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય માં એક પછી એક મનોરમ્ય દસ્યો દેખાય છે કાંઈક જગ્યાએ મહાપુરુષોત્તી જીવનગાથાનાં રંગીન ચિત્રો તો કાંઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

કમવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કટર સમર્થક હતા. તેણે જોજન ત્યાગી થકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે જોજનનો ત્યાગ કર્યો છે પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય મધુધર ઓતમે પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમસાપણ મમ્હે કોયે કિં અણયઈ ?

હ૦ 'સમસાપણ જાણા વરણિગર્જન કમ્મ જાગેહા.

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે કમવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મ યાત્રાવસ્થીય કર્મને ખપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાત્રાનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર થી કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું રાત્રી ખાવાથી રાત્રી ખાધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તો નથી. / થતું કે રાત્રી ખાગે ખાઓ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું રૂપ પણ તુરંત / મળે છે આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજા જે કંઈ આપને તેનું યાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તત્ત્વ છે તે આત્માને મહાત્મા અને મ. માન પગ્માના સાથે નેજારી કરી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સ્વર્ગ સમર્થ / ખે છે જ્યાં તેને માત્ર વાણી સુધી / સ્થિતિ રાખ વની મૂળ ન ક. / મત્ર પેપ ની આદક પાડે બોલો જગા કે તેનું બાપ દાન નદન ક નુ એ સ્વાધ્યાય નજો એ તો સ્વાધ્યાયનું પદેશુ પ્રશ્નિયુ

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો જ્યાં સુધી કાંઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તે મન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કાંઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કાંઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં અતઃ વેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં વ્યાધક શક્તિઓ કઈ છે ? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને કયા સુધી પહોંચવાનું છે ? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ આવું ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃષ્ઠના
- ૩ પર્યટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ

૨ પૃષ્ઠના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાંચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહસ્યોને તમે સમજી શકશો પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય—સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગાળો પછી, ટાઈ અનુભવી અને ઊંડા ઉત્તરવાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કાશિશ કરો.

તમે પ્રમ કરો તેમાં વિચારણા હોય, વિગ્નિયો વૃત્તિ નહિ. બીજાને દરાવવાની સાવધાની ને કામ કરતી હોય તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રમ કરો તો સાચી જિજ્ઞાસા થી કરો.

૩ પર્યાટન-પ્રમ અને ઋણારો દ્વારા ને જ્ઞાન તમે મેળવો. તેને સિમ્ત રાખવા માટે તેનું પર્યાટન ચાલુ રાખો. પર્યાટન (સ્વિક્ષણ)ના અભાવે તમારું જ્ઞાનધન વિચિત્ર થઈ જશે. પછી બૂઝાઈ અમેઘા જ્ઞાન માટે તમને એટલું દુઃખ થશે કે જેટલું હ નરો રૂપિયા મેળવ્યા પછી તેને ખોઈનાખતાં થાય છે. મતલબ કે પશ્ચિમ જ્ઞાનની અપરિપક્વ પથુ જરૂરી છે.

૪ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ સ્વાધ્યાયનો પ્રાણ છે. અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું. ને કંઈ તમે વાચ્ય હોય પ્રમો કરો. તેના ઉપર હરીથી વિચાર કરો. આપના સંબંધી તમે જૈનદશનનાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય જૈનદશનનાં વાંચ્યાં હોય, તો તેમાં શું આપનું છે? જન્મેમાં કેટલું સાચું છે? ક્યાં તેમાં મતભેદ છે? મતભેદ હોય તો કેટલે અંશે છે? શા માટે છે? જન્મેની ચિંતન સંઘીમાં ક્યાં વિભેદ છે? એ વિભેદની પાછળ શા હેતુ કામ કરે છે?

કાંઈ પણ પુતક તમે વાંચો તેમાં તેના લેખકનું દાદ તપાસો. પુતક ઉપર તે લખવાના અન્ય લેખકોનો કેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ લખકને કેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુલ સાવધાઓને સાકારરૂપ આપવામાં તે કેટલો સફળ થયો છે?

આ બધી વાતોનો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૫ મુર્ખકથા-ધર્મકથા સ્વાધ્યાયનો પાંચમો ભેદ છે. કથાનુપ્રેક્ષા જ્ઞાનના પ્રિયો ન્યાયે છે. સાધનાના માન દરમિયાન આજના લોકોના મનમાં પુરાનાના જીવનની કથાઓ આપણા જીવનમાં અન્ય પ્રત્યે આજના લોકોમાં પ્રિયો ન્યાય છે. આપણા ધર્મના તત્ત્વગાનના પિપ્પલુઓ છે? છે કે કથામાં શું છે? પણ ના શા રાખા કે કથામાં આજનો ઈતિહાસ જીવે. પડ્યો છે. તમારું જીવન કથામાં કાઢી નાખવામાં આવે તો ઈતિહાસની કડીઓ તો તોડી નાખી જાય. જીવનના મહાવીરો ઈતિહાસ પણ એક કથા છે અને જીવનના જામનારો ઈતિહાસ પણ વાતચીત જે છે. એ આ વાતોનો છે. નાખીને તો આપણા ઈતિહાસ રહ્યો શું? બીજી તો આજનો આજ જીવન કથાનુપ્રેક્ષા જે છે. ત્યાં વિચાર કરો તીવ્ર કરો પણ કથા કદાચ કેમ નહીં તો જીવન તત્ત્વને તને રૂપ કે વાર્તાના રૂપમાં રહી રહેતો.

શ્રીતાઓ તેને બહુ જરૂરી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પગિચા આપવો વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામા જ આનંદ માનવો એ પણ બરાબર નથી.

આગમમા વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના ભેદો ટૂંકમા મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણુ ધ્યાન શાસ્ત્રો કે ગ્રંથોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જો મનમા અસ્થિરતા હશે તો આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામા નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને ખીજ બધી બાબતોથી દૂર કરી, તેમા જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમા રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે ખીજ જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમા વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો આરંભે શરૂ હોય છે મોટા ગ્રંથો લઈને બેસે છે ચાર પાના વાચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે એવી રીતેથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કચરા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અજે એવા પુસ્તકો બહાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમા સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને ખીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાથી ઉપાસનામા લઈ જવાનું, અસત્ય-માથી સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના રંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ. કારણ લેખકનું હૃદય વાસનાના રંગમાં પૂનેશું ■ ત્યાં લેખનની કામના વાસનાને બાંધાવે છે એકદમ કહે છે-ગદ્ય સાદિત્વ એટલી પણ વધારે બાંધે છે કેમકે એર શરીરને આરે છે પણ ગદ્ય સાદિત્વ તો સદા તિને આરી નાખે છે

એવી જ રીતે પુસ્તકની પસંદગીમાં ખુશ્ખા અને કામ લેવું જોઈએ. સાંપ્રતિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો જીવનના સાદિત્વને જોઈએ તો તે બાંધાવેને ખરાબીના પટ્ટાચ જેવું લાગશે. અમુક પુસ્તક સમજે છે કે અમુક મિથ્યા છે તેનો એકદમ નિષ્ક્રમ કરવો એ અવિરોધ કરાવે છે વસ્તુતઃમાં સમજે અને મિથ્યાત્વ દષ્ટિમાં સમાવેલાં છે. આ દેવર્ધિજનિ કુમારમણ, બી નદી મુખમાં આ સત્તને રજૂ કરતાં કહે છે-

સમ્પદિદિદિસ્સ સમ્પદ સુપાદ । મિષ્ણદિદિદિસ્સ મિષ્ણ સુપાદ ।

સમજે દષ્ટિ રાખનારને આરે મિથ્યા સાચો પણ સમજે છે અને મિથ્યાદષ્ટિ રાખનારને આરે સમજે સાચો પણ મિથ્યા બને છે મતઃસ્થ કે અમુક સમ્રાટ સિવાય બીજું સાદિત્વ મિથ્યા છે એવી વિચારણી સહી જુતા તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વચિંતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુશ્ખા અને અને સ્વસ્થ મિત્રે તમે સ્વાધ્યાયના હેતુમાં પ્રવેશ કરો. તેની સાથે તમારા જીવનની કિંતાઓ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દષ્ટિને નવો આગ કરાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

માહુઆ

તા. ૨૦-૮-૫૬

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અગે કઈકે કહું પણ પ્રાર્થના અગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પરમાત્માનો પ્રદાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્ત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને કિંમત બન્ને દષ્ટિએ પ્રાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રલોભનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ છતાં એના પર બળપ્રયોગ કરશે તો એ પાણીથી જુદા થતાની સાથેજ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ જાણવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે જાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ જાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુર્તિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રક્તનો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની ધુરાઈ બોને દૂર કરી સ્વચ્છ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જરૂરિયાત છે. આત્મા માટે પ્રાર્થનાનું તેનું જરૂરિયાત છે. ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઓછા દિવસ ટકી શકે નહીં. તે જ પ્રમાણેના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકીય? ભોજનમાં એક ભત્તરી તેજ છે એક તાકાત છે એક દિવસ પણ જો ખાન ન મળે તો શુદ્ધાત્માની જોમ ઢસતી મોં પણ કમખાઈ જશે. તેમ પ્રાર્થના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને એવો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્ભોજ બની જશે. તો આત્માને પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિષ્કળ નહીં બની જાય? આજનો માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે બાક-બાક કશાક અવિરત ચમકે છે. પણ આત્માના ખોરાકને એ વિસરી ગયો છે.

પ્રાર્થના ખાતે એક વખત ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા સાંતું ખાવા કરતાં પ્રાર્થના કરો. મણી ઉપયોગી છે ખાવાનું. કામે છૂટી જાય પણ પ્રાર્થના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હલ્લમાં એવું કુખ થવું જોઈએ. પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું. પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે? ઘેર ચઢ્યા મોટી બને અને તમને ચઢ્યા લીધા વચર. / આપણે જવું પડે તો કુખ થઈ જાય. હા કેમ ન થાય? જરૂર તમને ચઢ્યા વિના આપણે જવું કુખપ્રાપ્ત બનીએ અને એ બદલ આમતીજીને તે હસવાનો પણ સાંભળવી પડશે. એક દિવસ ચઢ્યા છૂટવાથી તમને જોડણું કુખ થાય છે. પ્રભુ પ્રાર્થના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું?

તમે પાન લેવા માટે ઘનવાળાની દુકાને ગયા અને તમે બે બાની આપી. એક આનાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી ગયા. પણ એ પાનના સ્વાદમાં પેસો બાકી રહેતો એક આનો લેવાનું ભૂલી ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક આનો ચાક આ-યો અને તેથી તમને કુખ થઈ જાય. તો આનો ભૂલી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે. તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાર્થના ભૂલી ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે? ત્યાં તો તમારા દિમાગમાં પ્રભુ-પ્રાર્થના કરતાં પણ પેલા એક આનાની કિંમત વધી જાય છે. પરંતુ સતના હલ્લમાં પ્રભુ બિરાજેલા છે. તે એને કદી ભૂલી શકે ખરો? સત એક દિવસ ખાવાનું છૂટી શકે છે. અને એક દિવસ જ શા માટે તપસ્વી ના મકિના અને બે-બે મકિના સુધી ભોજનને ડોઢી દે છે. પણ તમને ભજનને ડોઢી નહીં. શરીર કરતાં આત્માનું મધ્ય વધારે છે. તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે ભોજન કરતા ભજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા ભજન છે અને પછી ભોજન છે.

ગાંધીજીને પ્રાર્થના આગે એક બીજી મદત્તરપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસાગ્રમા વ્યભિચારી થતા બચ્યો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊંચકી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણ ધારણ કરી શક્યો એ બંધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ ગમ શબ્દ ન હોત હું સ્ત્રીઓને બહેન કહેતા યોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સડો આવ્યા છે, મેં રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સડો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આગ્રીતક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સંસ્કૃતિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીભ ઉપર રામ ચિરંજીવ હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સધ્યાટાણે પ્રાર્થના યોગ્યતી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા.

પ્રાર્થના એ કોઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજે દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર દીકીતે જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાંતની શાંત ક્ષણોમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરવું-કરવું, ખાવું અને પીવું.

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં કોઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જો કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની ખૂરી ભાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ પ્રશુપ્તાર્થના તો એ અમૃત છે જ્યાં-જેમાં દુઃખાળાની સહાયતા કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંદેશમાં વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હૃદયને ઘર્ષી શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતથી રચાયેલો છે

સંસ્થાવેળાએ ત્રણ ધાસ ચરીને ધર અણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરુ મળી રાહે ઉત્સુકતાપૂર્વક દાર અણી નજર નાખે છે પોતાની જાનનીને જાંઝણે આવતી જોઈએ ચારેય પાસે જીલ્લી-જીલ્લાને નાચવા લાગે છે અને હારી-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરડા વળે એ હજુ બધાંયેસુ છે માલિક જ્યારે એ દોરડાના બંધનમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા ! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે અને જ્યારે એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શુ પાસે જોએ જોવાળ-ભરવાડ માણી શકશે ખરો ? ના નહીં પેલા સ્તનને પણ ટેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે જ્યાંથી પેલા વાહરડા માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરડાના હૃદયને જ પૂછે હા તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંદેશમાં અજાય તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના કોઈ પૂતકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો ફક્ત કોઈ અક્ત હૃદય જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ કોઈ લઈ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ ફક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદો જ લઈ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ ફક્ત પ્રાર્થના કરનારાઓ જ લઈ શકે છે બી ન તો માત્ર દર્શક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની હદેશો એમના હૃદયને રપડ્યાં શકવી નથી તેમ ન સંદેશ દ્વારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને જ્ઞા જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા જ માટે વિશ્વના અનેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ અપાતું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધમ ધમ વચ્ચે થયો મતભેદ પ્રવત છે જ્યાં પ્રશુ-પ્રથના સંબંધે તો સમજાય જ્યાં ધર્મોમાં એક મત રજો છે કિંતુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે “ રામ સે અધિક રામ કર નામા અથોત રામ કરતાં પણ રામ નામમાં વધુ સક્ષિત છે મુરલિધમ ધમ અને કિંતુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોઈ ખીણુ જોડેલો તથાવત છે અને ત્રિશકુલ વિપરીત દિશાના

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અગે એમનામાં એકમત જોવા મળશે.

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જે કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-મેદને એક બાબુ રાખી તમે એમાં ઊંડા ઊતરશો તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે ઊભરાતો અનુરાગ જ દેખાશે.

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન ઊભેલું દેખાશે જૈન દર્શન જે કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતા નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે.

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું ખીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે. પ્રાર્થના અન્ત કરણનું પરિમાજન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે. પ્રાર્થનામાં પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે. દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગળો છે, જ્યારે ખીજા બાજુ પ્રયત્નવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને અહંબુ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનની ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગતિ દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને જોડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે ચિચારીએ. પીપળા નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ જલ્દી વધે છે પરંતુ એ નાની પીપળાને ખરેખર મોલમાં મોલમાં પ્રથમ સ્થાને દૂરથી તે એના ગુણ પણ જાણી જાય અને સાથે-સાથે એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સંપર્ક જો આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંગીતજ્વાલિની જેનું હૃદયમંત્રિ ગુણ સ્પષ્ટ છે તે સંપર્ક રહ્યું આત્માની પરિવ્રજામાં અભિવ્યક્તિ કરે છે જેની રીતે હૃદયમાં અંતિમ પરની રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રવીણ કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુમંત્રણ હવનના અધ્યાન અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો ગણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં થતો આધાર હોય ત્યારે જિહ્વાની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે સ્નાયુની ક્રિયા હયામ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા માટે છો અને એક નાનો એવો દીવડો એનાની ધરમાં મૂકી દો છો તે બધું જિહ્વાના કાલુ જાણે જાણ નાસી જાય. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દીવડો હવનમાં પ્રકાશવત્ત બનતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની સાક્ષિતે હયામ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણમાં પણ પ્રભુના નામનો દીવડો એનાવી દો છો તે ક્યાં અને શાસ્ત્ર સ્પી જિહ્વા નાસી જ જાય.

વચ્ચાનુ બીજા જો કે રાષ્ટ્રિય લાભ કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અસ્પષ્ટ બી / ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એ પાણીનું સિંચન મળે છે તે એ જ નાનું બીજા એક દિવસ વિશાળ વચ્ચાનુ રૂપ ધારણ કરી લે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજા જે તમારી હૃદય-સૂત્રિમાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરહકારથી માટી નાખી પ્રેમથી પાણીથી એનું સિંચન કરો છો તે તમારા હવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપસિંચના પ્રમટરી તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપસિંચનાનો સાત શુભ પ્રકાશ પ્રસરી જાય. તમે પોતે તમારામાં એક વિસિષ્ટ અંશાલિનું ઘટન કરશો. રૂપની ભાષા છોડી સ્વદી ભાષામાં કહો તે તમે પોતે ઉપસિંચના જાણી જાણો. કુ તે તમો સર્વેમાં ઉપસિંચના પાઠાએ જોઈ જો કે આજે ભાસે એ સદાચર હોય પરંતુ એનું અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે / હવે રહત જરૂર છે એને જાગ્રત કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર કાઈ ભાષાને તમે શીખો છો ત્યારે એના સંજો

ગોખી-ગોખીને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુસ્મરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપાયેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્ગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેસહ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૃન્ગી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદવનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સંપ્રદાયની રીતી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તત્ત્વમયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભણેને તે ચાહે તેટલા વ્રતો ઉપવાસોદિ અનુષ્ઠાન કરે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો ભકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘લપ્તા સો પરમાપ્તા’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં જ્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ ભીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેસો પેટ ધસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશક્તિનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકેન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તો એ છે કે લામરી જ્યારે ઇર્ષા મૂકે છે ત્યારે ઇર્ષાની સુરક્ષા મારે
જાને એમના ખોરાક માટે એ કીડી લઈ આવે છે જામ સપ્તર દિવસ મુખી
ઈતિ સેના માટે ઇડુ ફરી જાય છે એમથી લામરો નીકળે છે અને કીડી
જાય છે પણ જાકી કવિ ચોખી જ્ઞાન દર્શનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું
છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તો પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તો
પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે જ્ઞાત્યા પરમાત્મા જતી થકે
છે કીડીના મમનથી જેમ માખણ મેળવાય છે તેમ પ્રજુ નામના મમનથી
જ્ઞાત્યા ઈશ્વરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રજુ નામ તો મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને ઠાંત કરે છે જે
માસના પ્રખર તાપમાં જ્યારે ધરતી જાને જ્ઞાત્યા તપવા લાગે છે એ
જ્યારે જાજના ઝોળા વરસાવી રહી હોય છે ત્યારે જ્યારે પાપના મહેલો
પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હૃદય હજી માનવ હોય છે જ્ઞાત્યા જનનામાં
જ્યારે સ્વામવર્ણી વાળાં કિલ્લાય છે અને રમખાણ વરસાદ પડે છે ત્યારે
તાપ થમે છે પૃથ્વી પણ ઠાંત જાને છે તેમ જ્ઞાત્યા પણ ઠાંત જાને છે
જાકારો ને ઈશ્વર જ્ઞાપતા મહેલો પણ હવે તો જમવા લાગે છે. બસ, જ્યારે
જ સક્તિ પ્રજુના નામમાં પણ છે જ્યારે મનમાં કથાવતી જ્ઞાત્યા જતી
રહી હોય છે વાસનાનાં તોફાન જાળ્યાં હોય છે તે વેળાએ પ્રજુ નામ મેષનું
કામ કરે છે અને કથાવતી જ્ઞાત્યા ઠાંત જાને છે વાસનાનાં તોફાન સમી
જાય છે

સાચે જ પ્રજુ નામ જ્ઞાતિ મન માટે પ્રજાતિ મેષ છે જ્ઞાતિ સ્વર
માટે વહાણ પણ છે લોકત માટે તે ટેટનો જ પ્રિય છે જેમ કે કુમતા
વહાણમાંના માણસો માટે નાની એવી નીકા જ્યારે ચારે બજાણુ અસીમ જલ-
રાશિ પાણી જ પાણી) કેજાય અને કિનારો શોધતી જાણે લહેરોની સાથે
જ્ઞાત્યાઈને પાછી કરે અને જીવન-સાથી વહાણ પણ હવે દેવ લાગે છે
તેવા સમયે જ્યારે એક નાની એવી નીકા પણ મળી જાય તો એવી મનુષ્યને
એટલી પ્રસન્નતા થાય કે જાણે કુમતા પ્રજો પાછા જાનાં. તેવી જ રીતે
સસારના અસીમ સાગરમાં કુખ અને જ્ઞાતિની કીડી અગ્નિમાં જ્યારે
તમારો જ્ઞાત્યા મેષા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રજુ નામની નીકામાં સ્વાર થઈ
જશો તો એ વખતે કિનારે પહોંચાડશે-પાર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના કાણુમાં કિતરો તો ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિનું માર્ગ

તત્ત્વ કામ કરતુ દેખાશે શબ્દમા પણ ધણી મોટી શક્તિ છે-તાકાત છે. કેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સચાગિત થશે કેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કાઈને ઘેર ગયા. એણે ખૂબ મ્નેહની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પાચુ જેવું-તેવું નહીં, સ્વાદિષ્ટ હતુ બદામ કેસરવાળુ હતુ તમે ખૂબ આનંદથી એ ખાલા ગટગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો-હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કંઈક ગભરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધુ એમા તો થોડુંક ઝેર ભળેલુ હતુ ” બસ, થઈ રહ્યુ ઝેર શબ્દ કાન સાથે અથડાતા જ તમારા મનમા ઉછળફૂદ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા છૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામા લીન છે. અચાનક કાઈએ આવી એને કહ્યુ કે તમારુ બાળક કૂવામા પડી ગયુ બસ આટલુ સાલળતા જ એ માતાના દિલમા તોફાન જાગી ઊઠશે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો કયા ગયો ” એક શબ્દે જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજી જ ક્ષણે ખીજો કાઈ આવી એને કહે છે કે કૂવામા જે બાળક પડ્યું હતુ એ તમારુ નહિ પણ કાઈ હરિજનનુ હતુ આ સાલળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનુ મન શાત બનશે એક શબ્દે એની શાંતિ હરી લીધી, જ્યારે ખીજા શબ્દે એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને બુદ્ધનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમા શ્રદ્ધા જાગી ઊઠશે ભગવાન મહાવીરનુ નામ લાખો જૈનોના હૃદયોને હલાવી દે છે પરતુ મુસ્લિમ ધર્મમા વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કાઈ જ કિંમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગંબર-મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનરા કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનુ નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધુ શું છે? કહેવુ જ નોઈએ કે શબ્દની શક્તિ છે

શબ્દ કસાવી પણ શકે છે અને રોચકની પણ શકે છે કાંઈએ તમારી સ્મૃતિભર્યા એ શબ્દો કહ્યા તો તમારુ મોં ગુલાબનુ ફૂલની જેમ ખીંચી બિરો પણ કાંઈ આપમાનભર્યો શબ્દ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરસર અને ઘણા બરી છે તો તેથી તમારી મુખાકૃતિ ચમીર નની જશે.

રણ મેદાનમાં જ્યારે યુદ્ધની બેરીઓ બૂજી બેઠે છે ત્યારે વીતના મનમાં વીરતાની જ્વાલના જ્વળી બેઠે છે બેરી વાંછતોમાં પણ એક શબ્દ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાછતોમાં પણ બેઠેલો છે લમના પ્રસંગે પણ સરજી ધ્રુવિ વિ વાછતો વચાગમ છે એ વચના વૃદ્ધકાળ કાંઈ શેઠ કાની કુનિયાથી વિદ્યમ મે છે ત્યારે પણ વાગવ જાય છે આ જ ને પ્રકારમાં કાંઈ મિ બેઠે જાય છે કે ધણે મોટો તદ્દાવત કેળાય છે પહેલા પ્રસંગે વચાગત વાછતોને જ્વળિ તમારા હૃદયમાં આનંદ બરી દેશે ત્યારે બીજા પણ પ્રસંગે જ્વળિ તમારામાં ગમગીની પ્રસરાવશે તમારા ખિસ્સામાંથી એક રોકો રૂપિયો પડી જશે તો એનો રણબરો તમારા હૃદયમાં ગથી સ્વી ભીની કરશે, જ્યારે વરસાદની પ્રચ રમણ અને તોફાનમાં પાંચેસમાંની કાંઈ કાચી ભીત ભૂમિ જત થશે અને ત્યારે જે શબ્દ તમને સભળાયો એમાં તમને મધુરતા નહીં લાગે નેટથી તમે પેલા રૂપિયાના રણકારમાં અનુભવી હતી.

સંગીતમાં પણ એક શબ્દ-શક્તિ રહેલી છે કુશળ સંગીતજ વીજાના વાર ઉપર જ્યારે સુરીયા અવા ત્યાં તાન વહેતી મૂકે છે ત્યારે બોતાજતેના હૃદયે ટાંચી બેઠે છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની ધણી મોટી તાકાત —શક્તિ છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે મધ્યયુગનો સંગીતકાર જ્યારે મેષ રાગનો આજ્ઞાપ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી હાંટા વરસી જતાં જ્યારતના પ્રસિદ્ધ સંગીતજ તાનસેનની વાત તો પ્રખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેણે અને વાદ્યો મુકત ઓલવાયેલા દીવ્યની દારમાળા સતી જ્યારે એ દીપક-રાગની તાન છેડતો ત્યારે પેલા ઓલવાયેલા દીવ્ય જમી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીમને દલકુ બનાવો દે છે પણ એમાં આશ્વજ નેપુ કાંઈ નથી સંગીત વડે દૂર પરજોની દિસક જ્વળિમાં પણ પરિવર્તન આણી સકાય છે તો માનવ હૃદય એથી હર્ષાન્વિત નની જાય એમાં તે શુ આશ્વજ છે વાશ! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તો સંગીત વડે કેટલાક રોગો પણ મટાડવામાં આવે છે.

ઈટાલી દેશનો વાત છે તેરમા શતાબ્દમાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ ફેલાયો હતો એને નાચ-રોમ કહેતા હતા સરીર ઉપર જ્યારે એ રોગનુ આક્રમણ

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊઠીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ ભાન રહેતું નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અસ્ફીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી હુકમરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આબોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કોઈ દવા નહોતી-કોઈ ઇલાજ નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજાયા આવતું નહોતું તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પામે એક કેસ આવ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમા પડ્યો. એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક દિવસોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમા એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાંચે ઇટાલીમા સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યો અને તેઓ પણ એમા આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામા શબ્દ અને સર્ગાતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જ-મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમા હૃદયને ડોલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઉઠી જાય છે ત્યારે તે નિષ્પ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલા પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લોકો [પગ] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કંઈ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા જીવનની પણ જરૂર નથી મૂર્ખો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમા આગળ વધી શકે છે પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમા આખોની પણ અનિવાર્યતા નથી ભારતના ભક્ત ઋષિ સુરદાસ પોતાની પાસે આખોનો

પ્રકાશ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના દેવે જગત ઘર્ષ ગયા છે એ દેવમાં તો ફક્ત નાનું એવું દિલ ભેઈએ હૃદય જગત પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને તમે એક શબ્દ પણ બોલશો તો તે પ્રકાશની રેખા બની જશે.

સમયને સજીવ બનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો. સમય નષ્ટ કરવા માટે નહીં કેટલોક વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાલો અત્યારે કુરસદ છે પ્રાર્થના કરી લઈએ. એ સાચું છે કે તમે કામચાણ છે પણ પ્રાર્થના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નક્કરે સમય વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જોમ સડેલ ફળ આપી રાકવું નથી તેવી જ રીતે પ્રાર્થનામાં કુરસદનો વખત પણ આપી રાકાય નહીં. તમારા હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી ભેઈએ પ્રાર્થનાના પ્રત્યેક શબ્દથી હૃદયમાં આનંદ ભરવાવો ભેઈએ. પ્રાર્થનાના પદ્યમાં મનને ભેડી દેવું ભેઈએ. એમાં જો મનને ન ભેડવું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાર્થના ગણાશે જેનું જીવનમાં કોઈ મુદ્દમ નથી.

ભોજન અને સજ્જન બનેતો સજ્જન છલ સાથે છે કેમકે ભોજનને સ્વાદ છલ જ લઈ શકે છે અને સજ્જનની મધુરતા પણ છલથી જ ભેળવી રાકાય છે. પરંતુ ફક્ત છલ ન તો પૂરો ભોજનનો આનંદ લઈ શકે છે તેમ ન સજ્જનનો રસ. જ્યાં સુધી એમાં મનનો સંબંધ નહીં થાય ત્યાં સુધી આનંદ અનુભવાયો નથી કારણ કે એનો સજ્જન છલ અને મનની સાથે છે. તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ છલ અને મનથી થવી ભેઈએ. એ છલ અને જ્યાં જુદા-જુદા ઘર્ષ જાય તો ચાલી નહીં રચાને પહેંચી શકતી નથી. તેવી જ રીતે મન અને વચન બંને જગત જુદા-જુદા રહે છે તો પ્રાર્થના ફળ દેવાર બની શકતી નથી. જેની સજ્જતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વયમાં વસે છે.

ફક્ત નામ લેવા અગ્રથી એક વ્યક્તિનો જૂતપૂર્વ ઈતિહાસ જાંઝો સામે તરી આવે છે. માતાનું નામ લેતાં જ મમતા કરુણા અને સેવાનું ચિત્ર સામે આવી જાય છે. કસાઈનું નામ લેતાં જ છરી ચાકુ અને લોહીનીની ઢાળનું દશ્ય મમત્રીનીકાનું દશ્ય નજર સામે આવો જેનું ઘર્ષ તમ છે તેવી જ રીતે સત્ત્વ નામ લેવામાં આવશે તો એની અહિંસા દયા કૃપાનું ચિત્ર સાકાર બની આવશે. અને વીતરાજ દેવાનું નામ લેવાથી વીતરાજતા આવી જાય છે. વીતરાજ દેવની આઆર્તિક સજ્જિતએ એમની પવિત્રતા અનંત રાત વગેરે ગાથા / આપણી સ્મૃતિમાં આવી તમ છે. વીતરાજપણુ ધરાવતું એક માનસ-ચિત્ર જેનું જો ચાલે આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમત્કારી બને છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના । અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહેાની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અકાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સમજાતામા પલટાવે છે મુશ્કેલીઓથી ભરેલી ધડાઓમા જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય ફક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમા એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજથી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દહતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કંઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાયા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના-મંદિરમા પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કાઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઇચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ-મંદિરમા પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી ફટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાયક રૂપવતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમા ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સંખ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમા ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ-સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના કૃપાથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકત્તા મેલમા બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મે દો બન્ને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના બને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ ટેટલા રીત-રિવાજો છે । પણ જો કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, ખીજાની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો હુખાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે ઊભેલો એક માનવી સામા કાઠે જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ ઊંડુ હતું એણે પામે ઊભેલા એક ખીજા સજ્જન પાસે સામા કાઠે જવા અગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોચી શકો છો ’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ઘણી કુકાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ઘણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતાં શી વાર લાગશે ? ’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફેદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાઠે ઊભેલા અન્ય લોકોએ એને ઘણી મુરકેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાઠે જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો ઊઠ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો । એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે વ્યર્ગધામ પહોચી ગયો હોત ’ પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો ‘ ભાઈ, આટલા ઉડ્ડળો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ જાણી નહીં ’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાઠ એમી ગયા તો એમ તમામ મન પણ પરાવાસી નહીં તેમ એમાં ત મથતા પણ આવશે નહીં તે પછી એવી પ્રાથના કરવાથી તમને શા આનંદ મળશે વારુ? સખ્દ તો સ્તુતિનું શરીર છે અને ભાવ એ એનો આત્મા છે આત્મા-શૂન્ય દેહનું શું મૂલ્ય હોઈ શકે? જે દેહમાંથી આત્મા વિદ્યમાન થઈ ચૂક્યો છે એ શરીર ને તમે ચાહે તે ભો સળવે આબૂપણેથી લગઈ જવા છતાં શું તેમાં તેજ આત્મી શકે છે? નહીં તેવી જ રીતે પ્રાથનાના શબ્દ સ્વર અને હ્રસ્વ એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અચર ભાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહીં આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અયુક્ત પ્રકારે કરવી ભેઈએ

પ્રાથના કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ બચી જ મનસૌલીમાં જન્માવી છે કે -

જમુ પનિહારી કુભ ન વિસરે નત્રી વૃત્ત નિધાન,
પસક ન વિસરે પદમણી પિછિ બણી ચઢવી ન વિસરેરે ભાન
ધરમ જિતેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણુ સમાન.

કવિ વિનયચદ્રક કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો છે લીટીએ-લીટીએ જતરને દવિત કરતો જાણુ બાંધે છે તેઓ પ્રાર્થના કરવાની રીત જનાવે છે આ? પણ નાના જાત્રાગિમાં આ રીત કામમ છે માન્યો હો? હ જઈ પાછી બારી લાવે છે પરંતુ આપણા સંદર્ભોની અને આસ કરીને મુજબની માતાઓ તે પુણ્યશાળી છે તેઓ તે આ વ્રતથી હો? છે જામગ્રમાં રહેલી માતાઓ આ? પણ બધું જ કામ પોતે જ કરે છે પદીએ દળમાં દળે છે એટલે એમને ઘેર મોકલશે જાણુ એણે પહેલે છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે.

મુમર્ષ માનવી ન સંદેશમાં દૂર-દૂરથી પાળી લાવવાનું તે જુ છે પણ અતી સાથે જ રાનાએ પણ ધર પદમાં છે ગદીએ-ગદીએ મોકલશે જ કમના સર્જને મોકા છે અને વા દુ? મે કહે નહીં પણ દ તરે રૂપિયા તમા નથી નય છે તમે નારાજ ન થશો કુ કાંઈ મોકલશેની રીત કરતો તમા ન જુ ત્યાંથી પુરુષ થ ઉપરથી વિશ્વાસ નેકો છે ત્યારથી જ સંદેશમાં રાનાએ નવ રસા ક્યાં છે

ત્યારે જામગ્રની માતાઓ સવારે કૃપા ઉપર પાળી બરવા નય છે ત્યારે એમના યિરે એક નહીં જનુ મે-મે ધામ હેય છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હાથવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-ભરેલા ઘડા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે બંને બાજુએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ઘડા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બંને એકરૂપ બની જાય ફૂલની મુગધ સાગી હોય છે પણ ફૂલ બ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂશ્ખૂશ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના સ્વર જેમ ગૂંજી જાય તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાંત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અજાણ જાય અને એ અજાણમાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી એસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ ઊભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લહાવો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આઠા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીતી ભોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીતાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હશે કદી કોઈ કેળાની છાલથી લપસી પડે છે ત્યારે જ તો કોઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ડમરમાં

આચાર્યશ્રી આવે છે રસ્તે આશ્ચર્ય થઈ જાય છે ખીલી વાગે છે તે
 કારણે જાણીદાર પતંગની કણી ખૂંચે છે અને તેથી પણ મોટી-મોટાણુ જાતે
 છે રાદદારી તોજા પોદારી જાણ છે ક્યારેક જગી રસ્તે આશ્ચર્ય કાર્યો
 પણ થઈ જાય તોજા ઉપર પડે છે અને જોઈ થઈ જાય ત્યારે એનું મન
 તિરસ્કાર વગર આવે છે આ જાણી અસ્પર્શ નગરિકપણની વાત છે રહેરમ
 રહી નામકિજ્જાની ઉપેક્ષા જ્યાં સુધી જાતે રહેશે ત્યાં સુધી આવી જીવનમાં
 જાતની જ રહેવાની

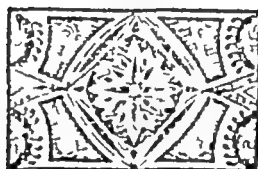
હા તો પેલો રહેરમ મસ્ત જાતે મોઝાને દુખા દેતો અને જાણમાં
 મળતો મોઝ (જાટો) મેલો આશ્ચર્ય જાતે દતો કે આજનાં એવા પગમાં
 તીજી ખીલી વાગી ખીલી જાણીદાર હોવાથી ખૂબ જીડે સુધી એને જાણ
 થયો એક આદની સાથે તે ત્યાં જ રહી પામેલ એવા પગમાંથી અંધર
 મોટી વડી અંધુ રીડને છોડે એનું તદ્દલ એવેન દત્ત રસ્તે આજનાં સેક્રે
 રાદદારીઓ ત્યાં ઘિયા ત્યાં જાણ ફેરજાક તો રહ્યો રહ્યો કેવે જ ત્યાં ઘિયા
 રહી જ્યાં તો ફેરજાક જગી પેલા રહેરમની પીડ સાથે પેલો પણ પીડા બન્યો
 જાણવા સાચા પામેલા દક્રીમજા પણ આજના પાટો જાણવાની સામગ્રીઓ
 પણ દતી પણ પેડી ખીલી જ્યાં સુધી નીકળે ત્યાં ત્યાં સુધી પાટો પણ
 જાણે કઈ રીતે? દક્રીમ ખીલી કા વાતો પ્રવલ્ય થઈ, દજા આજે પણ નદાલે
 ને રહેરમે ચોક્ક પાટો એને ખીલી કાળા આરે છંકાર કાં એણે કહ્યું

આ પીડા સુતી જાતે નથી આજે દિવાલ કરવા જેવી રીતે! આજે
 એને કહ્યું વગર ત્યારે જ ગર વાતે નમાજ જાતે, જાતે એમાં
 ત મગ જાતે નડે ત્યારે આ ખીલી એમાં કા જે અને એવી જાણ પણ
 નડે પડે જાતે તમ ત કહ્યું પામ્યું એ જે નમાજમાં ત મગ જાતે
 કે આ જાતે દક્રીમ પીડી પેડી કા નમાજ કામ પડે થઈ જાતે
 પામ્યું "કા જાતે નીકળા અર્ધી જાતે રાત્રી કરવા માગ્યો જે
 મગ જાતે દક્રીમ જાતે જાતે ત ત પાટો કે ખીલી તો એમાં કાઈ ઓ
 જાતે ત મગજનું અંધ મિત માં જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે

જાતે પામ્યું મગજને નડે ન જાતે આજનાં દિવાલમાં રહી
 કા જાતે જાતે આજનાં જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે
 જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે
 જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે
 જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે જાતે

રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમાં પણ આપણામાં એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાધુ પણ જોઈએ, અને ભારે જ વસ્ત્રો સ્વચ્છ થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાધુનું કામ કરે છે. તપથી છવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

આજર્ણુ પ્રવચન મનોનિગ્રહથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે લક્ષ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણે છે. એકદેજની તિ નેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારો છે. છતાં જ્યે જોવું હોય-અનુભવાય તો નવે ઈમેલ્ટીક વાણ (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે લક્ષ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છે પણ મનની વાન ત્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છે લોકો કહે છે મન ચપળ છે

દુનિયામાં સૌ કરતાં વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ રાત્રે તો એ પણ સૂઈ ના છે પરંતુ ચપળ મન રાત નાં હિ અવિરામ ચતિથી દોમ્તું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ ક્યો આ જાગૃતી દોમ્તો અને બીજી બાજુથી હવા જાવી તે તે જાગૃત દોમ્તો જય મન પણ એ ક્યા પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના અપાટા ભણી છેવટું રહે છે મનની આ ચપળતા જાગે અમાનુનિ કેસીકુમ્મર મહાશ્વરણુ ચીતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ જાગૃતીમાં અનુન મીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર-વ્યથા રજૂ કરે છે

वचसं हि मम कृष्ण ! प्रमादितं बलवत्पुरुषम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोऽस्मिन् सुदुष्करम् ॥

યેગીન્દ્ર કૃષ્ણ મનની ચપળતા દુઃખ છે આ મનની બળવાન ચતિ માનવના વિચારોને મચનાર છે આપણા જેવા મારે એનો નિગ્રહ વાધુને મુઠિમાં જમ કરવા જેમ છે

તે અનુન મનની હરિયાદ લઈને મીકૃષ્ણ પાસે પડો જ છે કૃષ્ણ જ્યારે આમાથી મુન્દાં જાઓ ત્યારે વચ્ચે આવતું દોમ્તું / એવું અમા

ગયુ હશે કે ન્યા કોઈએ મારી સામે મન અગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ એસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દશ્યો સ્થિર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દશ્ય આવ્યું અને એ સેકન્ડ પણ પૂરી નહી થઈ હોય કે તરત ખીજી દશ્ય આવી જાય છે મનની કિલ્મમા હમણા એક દશ્ય ચાલે છે તો ખીજી ક્ષણે કોઈ નવું જ દશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દશ્યોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમા કયાયને કયાય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમા ઊભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમા ઢળી પડે છે સમવસરણુમા પહોચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા ડરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાર્ષિત ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદેહી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ કયા જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમા”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ એસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા બોગી કીટકો ક્યા ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સદેહોથી ૫૨-૬૨-હોય છે વિડલપને ત્યા ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હજી બાકી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હજી એમનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સદેહ-સાગરમા ડૂબના-કિતગત સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, ‘ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેહી હમણા તૂટે તો ?’

“હવે એ સ્વર્ગના પચીસ છે પહેલા સ્વર્ગમા” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજી વિચારી જ રહ્યા હતા કે આગ્રામા દેવદુ-કુલિનો ગડગડટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

જન્મવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમન સવર જતી ગયા છે દેવતાઓ એવા જ્યોષિત કરી રહ્યાં છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડ બિઓ ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમજ્જ સાધના પર તમારું મન મહાનુમત જતી ગયું હતું અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછવા હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા પણ જન્મવાનું હું કઈ સમજી શકતો નથી જન્મવાનું આ ક્ષેત્રે કોઈની શક્યો નથી, ઘોઠીક મિનિટો પહેલાં સાતમું નરક હતું અને હમણાં જ દેવજગ્યાનું જન્મવાનું, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવશો ?

પ્રભુ બોલ્યા એલિઝ કે ક્ષણે રા ર્ષિને વહન કરી તમે જાણી આવ્યા હતા તે ક્ષણે એમનું તન તે મુનિ-સાધનામાં હતું પણ મન ! તમે એની મતિને પકડી નહીં શકો તે એ ક્ષણે બીજા સદ્યાર કરી રહ્યું હતું પોતાના નાના પુત્ર પર રાજ-સાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન મુનિ જન્મ્યા. આ બાલુ સત્તુઓએ દુષળતાનો લાભ સર્જી આર્જ કરી હતી મુક ખેડાર્જ રહ્યું હતું રમ્તે પસાર થનાં કોઈ વ્યક્તિએ રા ર્ષિ તરફ ધરિરો કરવાં કહ્યું પિતા મુનિ જન્મ્યા પણ પુત્રને માટે રાજ્ય વિપત્તિ સર્જી આ નુ સત્તુની વિશાળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ થેતાર્જ ગયા છે

આ સમ્રો રા ર્ષિના કાને બાધાવા અને એમનામાં વિદેષનો જાણી જામ્મી જામો. મન મુદના મેરમે ત્હ પહોંચ્યું જતે બાલુએથી નીપજ પ્રકારે થઈ રહ્યા હતા. કયામની જવાબમાં સળગતું મન અશુભની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકન્ય દોષો એક કરી રહ્યું હતું કે આ તે જ ક્ષણે સર્જ રહ્યું હતું કે જ્યારે તમે પ્રભુ કપોં દોષો અને મે મન રિશતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો બાલુ સરીર સાધનમાં હતું પણ અન્તમન સત્તુઓના સિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યું હતું

હા કયા કનુ બાધુરી છે મુક પૂરનેસમાં હતું દબરો વીરો કપાર્જ ચૂક્યા હતા સત્તુકલ પણ સમાપ્ત થવા આવ્યું હતું સત્ત-સામથી પણ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમનનો કોપ ક્રોધ રાઈ બા-મો અને એક આસે સત્તુ-સમ્રાટની જીવનથીજા સમાપ્ત કરવા માટે એ સત્ત મેધવરા લાગ્યા. પણ જ્યાં સત્તો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યુ થામાં મુકૂટ ન ખરો એક જ પ્રકારે સત્તુ-સિર જમીન સાથે આળાસે અને જ્યાં દાસ ઉપર છે તે મુદન કરેલું સિર હતું ક્યાં હતો મુકૂટ !

બસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? ક્યાથી ક્યા પહોંચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો

થોડીક જ ક્ષણોમાં શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ જો ઉપર ઊઠે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોંચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી શુકામાં ધોત્તી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજ્ઞ છે વેગ આ મનનો, ગજ્ઞ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ ચપળતા સકળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પશ્ચિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

ડો એસ ડી કાલગેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રબળ સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની ક્ષણોમાંથી ૪૦ લગ્નર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા ઝારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મગ્નિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગેવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અચ્ચિરતામાં તેઓ ચાલીસ લગ્નરમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી લેઈએ વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં જો તેજ લાવવું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આઈઆસના કાચમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અનિતર્ય કર્મણ બદલાર આપ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્રચારીનું કામ કરી શકતાં નથી પરંતુ એમને બ્યારે એક કાચમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિત્રચારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસફળતાને નોતરવા સમાન છે. એક ખેડૂતે ખેતરે દૂધો ખોદવો શરૂ કર્યાં. પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદ્યો પણ પછી ન નીકળ્યું. એનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. બીજા જગ્યાએ એણે નવો ખાંદો ખોદ્યો. પચ્ચીસ દાંધ સુધી ત્યાં પણ ખોદ્યો પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજો ઠેકાણો પચ્ચીસ દાંધ સુધી ખોદ્યો. પછી ન નીકળવાથી ચોથો ઠેકાણો ખોદ્યું ત્યારે કહ્યું ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દાંધ લેઈ ખોદ્યો પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીબમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દાંધના આર દૂધા ગુદા-ગુદા ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ સો દાંધ ખોદ્યો હોત તો એને પાણીનાં દરિયા જરૂર થાત. ચમળા મન જ એની અસફળતાનું મૂળ છે.

નીરના નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેંપી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેનો પ્રવાહ રક્ત અવાજ કરીને ન રહી જાય છે. એના અસ્તિત્વને બદાવનાર કોઈ ચિદ્ર પણ બાકી રહેતું નથી.

પદ્માત્મ વિચારક ઈમસન બોલે છે. જીવનમાં શુદ્ધિમાંની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી ભૂરાઈ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં અમ્બન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રજા એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક લોકો કહે છે. મનોનિમગ્ન વડે મોરી-મોરી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે પણ મનની ચમળા ચલિને રોકવી એ તો મહાન યોગીઓનું કામ છે. અમારા ડેવા લોકો માટે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આમ તે લોહિયા કહેવા લેાય છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે. આત્મ-દર્શી સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે. મન જેવું શરણ તત્ત્વ દુનિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે એ આપણો ડુધામ છે આપણે એના નથી.

મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ સેન કરુણાવતાર ભગવાન ભુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “ભગવન્, અમાગ જેના પ્રાણી શું મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય બાબતો વાતાવરણ પણ અમેને પ્રવૃત્તિમાર્ગ ભણી ધસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બનાવો કે જેમાં અમે ગત્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહશક્તિ પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ધર પણ છોડવું ન પડે ઔદિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે ભગવાન ભુદ્ધે જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન તે એ ચાર વિચારોનું ચિતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમાં એક ચિતન ચલતું રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ધડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેતોમાં પણ જાય એ ખુદ્દી તકવારો સાથે દરવાજો ભેલેલા ચોડીદારો પણ એને મહેતમાં પ્રવેશતા રોકી શકતા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બેઠાશની વાત છે

જેન આગમોમાં ચક્રવર્તીના ભોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારું ત્રણ સો ને સાઠ આઠણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ થી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી જ પચાવી શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે છે ત્યારે એમની ઘસી એમનું વધેલું એક જામ છે અને કહેવાય છે કે એથી એનામાં એટલી બધી શક્તિ બ્યારી જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે ટ્રિગિવજ્ય માટે નીકળે છે ત્યારે એ ઘસી હીરાને પોતાની ચપરીમાં ચૂસ કરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળે ચાંદ્યો કરે છે તમે જ કલ્પના કરો કે જ્યારે એક ખાનાર ઘસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરભોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેવી શક્તિ હશે !

તેમ છતાં ખાવા બળવાન ચક્રવર્તીનું વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ! જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભંડાર સમા ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી બચી શકતા નથી તો બી નથી તો વાત જ શી કરવી ! આ પ્રકૃતિનો અદ્ભુત નિયમ છે એને કોઈ તાકાત બદલી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ બા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ! જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પૃથ્વી નિયત્રણ ગુમાવી બેસશે આપણે એકદમ ચાલીશું કઈ અને જ્યાં જ્યારે કોઈ બીજા જ સંદેહ આ ? આપણી શક્તિમાં વેગ છે આશમાં અક્યપણ છે પણ જરા (વૃદ્ધતા) આક્રમણ પછી પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે સીધા પણ પછી અને વાંધાચૂકા પણ. ઉદ્દેશ એક સાથે પણ કશું છે કે

મૌર ચલ ફિર છે જરા તન તન કે વ બકિ જર્વા,
ચાર વિન કે વાદ તેરી ટેહી કમર હો જાવગી "

બાપણનું આક્રમણ થશે કે બધી અક્ય સમાપ્ત થઈ જશે કલાત્મી સાથે વાલ એક બીજા સાથે અચ્છાદ છે તેમ બાપણમાં તમારા પત્ર પણ પરપર અચ્છાદી વાણી રુક્ષ બની જશે અને એવા સંદેહ નીકળશે જાણે કોરેલા વાંસનો ખાલ / દેશ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ ગયેલાં હોમોનો પરિવાર કરે છે તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ વ્યક્તિનો રોદ છાડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી બક્તિ રહેતો નથી

હા આ ત્રા-પ્રમનું ચિત્તન માનવીના સૌંદર્યનો અદકાર સમજવી કે છે દરોજ રોને ને પાવડર ખાંદનાશઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌંદર્ય ક્યાં મુધી રહી રહેવાનું છે ! મનુષ્યને પોતાના સૌંદર્યનો નશો દોષ છે

અને આ અહકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અસાચાર કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણુઓએ લશ્ચિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળના અહકારને એલેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કેના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન ભુક્તને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ન્યારે શહેરથી બહાર જઈ રહ્યા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણુસને હાથે લાકડીનો સહારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું. “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું -જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે -“ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું -“ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ઊડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું બીજું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમાં બદલાઈ જવાના છે સયોગના સુત્રો (દોરા) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સયોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમાં જ થવાનો છે જ્યાં સયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય લાવી છે મનુષ્ય સયોગો નેડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમાં સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમાં એ રેવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો લાભ એ જડ-સયોગ છે પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે પરંતુ સંપત્તિ શાશ્વત નથી પુત્ર અને પરિવાર અમર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધી રહ્યાં પૂછો પણ એ બંધાયેને છી તે જુઓ કે તમને એ છોડી તો નહીં જાય. દૂર ન જાઓ શરીરના અંગો બાંધ્યા કાન નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથે ચાલશે ને ?

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે ધન સ્ત્રી પરિવાર પર માતૃ સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પાસે છે પરંતુ માતૃ પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. વિચારતો પ્રસન્ન બાવે ત્યારે મનુષ્ય આંસુ વહાવે છે રોવું એ શુદ્ધામીનું ચિહ્ન છે એક તોફાને આદિત્ય બ્યારે કાની મૂંઠે છે ત્યારે એ આંસુ એની શુદ્ધામી સિદ્ધ કરે છે માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નથી પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે બ્યારે ધૈર્ય મીઠા બાવે છે ત્યારે એ એનો સ્વામી બની બેસે છે અને તે પણ અનંત અનંત કાળ સુધી તમે બ્યારે ધૈર્ય મક્કન ખરીદો છો અને એનું રક્તિદ્રેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં લખાવો છો. જ્યાં સુધી સૂચ અને ચદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ ભૂમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પણ એ બોળ્યા માનવી ! આ રક્તિદ્રેશન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી લે કે સૂચ અને ચદ્ર જ્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પણ રહીશ ને ?

આથે જ સંપત્તિ સ્વખચ્છ અને લક્ષ્મી પુષ્પ સમતા છે એક કવિએ કહ્યું છે.

जिनके महलों में हजारों रंग के फानूस थे

साढ़ उमको कय पर दी, और निशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રાજમય પર મોટા-મોટા સમ્રાટો અને બાદશાહો બાંધ્યા ને ચાલ્યા ગયા એમનો સાચો ઇતિહાસ કદેનાર આ ? ધૈર્ય રહ્યું નથી. બાદશાહ સાદા ત્યાગ અંગે કહેવાય છે કે એના જમાનામાં એના અત્યંતમાં વૈભવ નૃત્ય કરતો હતો. બાજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો બ્યાંક કાઢી ચાકી નહીં શાસ અને ઇશાન ગાંધીની સમુક્ત સંપત્તિ કરનાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે શામાળ્યે બાદશાહને ખબર પડી મારે દિશાએ પડોળો કરાવવા કહ્યું કારણ કે સંપત્તિ મૂક્યા મારે એ ત્યાં રહેવાની

પત્ની હતી માટે એ પ્રાણી ન બની નાદ-જ્ઞાનને "તપ્તતાઉસ" બતાવ્યો, તેનું મન એ દુનિયા પર કોઈ પણ દંતુ અને એના કિમતી હીંગ જવાહરો જરૂરના આશ્વાસના જે તપ્તતાઉસમાં રૂપ મળે એનું ઉપયોગમાં લેવાયું હતું અને જરૂરના હીંગ-જવાહરોનું વચન હતું અને માનુ રાન્યના કુળના કારીગરોએ રાત રાતમાં એ તૈયાર કર્યું હતું.

આજે જન્મ ગેરેસા તો ખરો એ નાદ-જ્ઞાન અને એના તપ્તતાઉસને આશ્વાસો કિમતો એની ગ્લો-ગ્લો કરા લેવે મળવાને નાદજ્ઞાન સમાપ્ત થયા અને મારે જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિતન કરવું જોઈએ કે "હું વિયોગ ધર્મી છું" આ ચિતન એના મન પરથી સપત્તિનો અટકાર દૂર કરે, કે જે સંપત્તિ પાછળ માનવી આજે લાથ દોઈને પડ્યો છે.

સપત્તિના દુકડા સારું લઈને ન જાયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઈમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકડા બેગા કર્યો એ બધા અડી જ રહી જવાના છે. માટે વિયોગ ધર્મનું ચિતન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આમકિત દૂર રહે છે.

રોગ ધર્મી :

મનોનિઘ્રદ માટે ત્રીજો વિચાર છે, "હું રોગ ધર્મી છું" આ ચિતન દેહ પ્રત્યેની અસંતોષ દૂર રહે છે અને આ ચિતનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈન્સ્પિતાલમાં જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ચીખી ગયો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ દર્દને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ ખૂંભો પાડી ગયો છે આ બધું જોતો તો ફેલાલિમાન દૂર થશે નહતું મણિયાર પામે ડરોડોની સપત્તિ હતી આગમોમાં એની સપત્તિનું પ્રિશદ વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે ગાળ મજગોગોયો ઘેગયો અને એથી એના અણુ-અણુમાં જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોષણા કરાવી કે જે માગ મેગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આખી દેવા હું તૈયાર છું.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના હેલા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકને સાચું અનાથપણ બતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ઈતિહાસ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે મદાયુનિ બોલ્યા મારી આંખોમાં ન્યારે પીયા કીપડી તારે મારા પિતાશ્રીએ થેલીઓનાં મોઢાં ખુસ્તા કરી દીધાં કુશળમાં કુશળ પડે આત્મા દિવ દહિને મારી ચિકિત્સા પણ કરી પણ સમાટ પિતાશ્રીની અખૂટ સંપત્તિ અને વૈદ્યની લાંબી ચિકિત્સા પણ મને રાગથી મુક્ત કરી ન શક્યાં એ જ વેદનાં અને મુક્તિનો રાહ બતાવે છે "

રાગ પણ માનવીનો એક મિત્ર છે પણ તે એવો મિત્ર છે જે લેખ-દોષની નીનિતે પસંદ કરે છે છતાંય તે ભ્રૂતિ બાણ છે વિશ્વાસ-વૈભવના આગરમાં રૂમેમે મણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રો અને શાપતા આવે છે ન્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રોને શાપતે કરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાંતણે જરા સંભાવ છે અસ્વસ્થ દાસતર્મ ન્યારે ઠાઠ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે તારે એ આપણા મનમાં સહેળે વસી જાય છે આપણે એના પ્રત્યે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ કેટલીક વખતે એવું બને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનબેઠ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે કોનો એ મનબેઠ ધોવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પણ એક વરદાન બની જાય છે

કુ રાગ ધર્મી છુ એ ચિત્તન માનવીની સૌ દર્શીસક્તિને ઓછી કરે છે એક સુદર ગાળક છે ન્યારે ઓરી-અજ્ઞાન એના દરીર ફરે છે અને એના મોં પર વજુ-ચિદ્ધ જ્ઞાઈ જાય છે ત્યારે એનું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે માટે ન્યારે આપણને આપમાં જ રૂપને અવકાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવું નોઈએ કે મને રાગો પીડિત કરી દીધે છે અને આધિ-આધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ શક્તિને પણ અરખી રીકે છે " આ ચિત્તન જે તમારામાં ધણ અણતુ રહેશે તે તમે દરીરમેઢથી પાઈ દરશે અને આત્મા અણી જવાનો તર પ્રવાસ કરશે. ચિકિત્સ-રાત ચાલતી દરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મોનાનિગ્રનો મોથો ઉપાય છે ચતુર્ન ચિત્તન. મત્તુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે દોષની પાસે જે પુણ્યસચ્ચ કરી તે રાગે એની યસે દરકરી નહીં માતા મરુદેલીનું જીવન એનું સર્વશ્રેષ્ઠ દર્ષાવ છે જીવનની લાંબી માર્ગમાં માતા મરુદેલીને એક દાઝ પણ માથું કુ ખવા આજુ નહોતું પરંતુ ચતુર્ન બખતમાંથી તે એ પણ જાણી શકી નહીં

આ નિયમ-મધન સમાપ્તને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સગ્ગ પર રક્ષણતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ અધવર્તા થાય છે, આઠ દળન દેવો એમની મેવામા રહે છે એમની પાસે સુદર્શન ચક્ર છે, જે શત્રુઓનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે સુદના મેદાને એ દસ દળન વીરોને એકાસાથે રણયુધિમા સુવર્ણવી મોકે છે પરંતુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે સૂઈ જ નાથ છે

નવ તત્ત્વો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરત્વે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આપે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે ? મૃત્યુ સબધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહીં

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર નેઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણે) પૂગ્નો છે સાથી નેઈએ તો વિધાતા ધણા છે માન નેઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના નેઈએ તો ધર્મ પુસ્તક ધણુ છે અને ઉપદેશ નેઈએ તો મૃત્યુ ધણુ છે મૃત્યુ લયની નહીં પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનચી એ કઈ શોખી શકશે નહીં, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઈતિહાસના પૃષ્ઠોમા અમર યઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો ભૂલકણે પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિદાણ સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જે તે જ બાણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે અનત-અનત પુત્ર સુધી જીવા સારુ હું આખો નથી મારી
પસે ખાઈ ખાતે સીમિત નિહાળી છે તે પછી! આ અપ-સા જીવન
માટે પાપની આ વિશાળ કારી શા માટે? હું માનું છું કે અપમાન કણી-
અમળ વધતા કાષ્ઠને મૃત્યુની આ અમૃતિ આમળ વધતાં અટકાવશે, અને
તેમ મતાં માનવમાની માનવતા અસંભવ થશે!

મૃત્યુની શાઘરાત અનુભવે મૃત્યુના ભયથી નિભાવ જમાવે છે જેણે
મૃત્યુને નિશિત મારી લીધું છે તે કી એનાથી કરશે નહીં જીવનજ્યેષ્ઠ મૃત્યુ
અસે ને પત્રને નૃત્ય કરવું દેખાય છે હુળળ મનનો અનુભવ મૃત્યુને સામે
જેઈ આમળ વધવાની દિશત કરી રહતો નથી પણ જોના સ્મૃતિ-પ્રલવ
પર મૃત્યુનું ચિતન છે એના પગ કહી પાછા પડે નહીં

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેદી ખરીદી
લેવાય છે અને એ પેદી પોતાના સાથીઓ પરિજનને બહુ ઉમંગ સાથે
દેખાડાય છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેદી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે
અરવ આત્માને અમર માનવાર ભારતમાં મૃત્યુ નામથી દિલ ઘડવા લાગે છે.

હા તે મૃત્યુનું ચિતન માનવીને અપમાન આપે અને અપમાન કણી જતાં
રોકશે. સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જની જીવન-સેવમાં આમળ વધી રહેશે.

આ ચારેય ચિતન જીવનમાંની આસક્તિન દૂર કરે છે ત્યાં સુધી
આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચમળા દૂર થઈ રહેશે નહીં ચમળાતાના
મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચમળાતાને દૂર કરવા માટે
ચાતનો અકુલ લગાવે

નારો શી અકુલ વિશાળ અપ કાષ્ઠને પણ વશમાં રાખી શકે છે તે
ચાતનો અકુલ મન પર નિમગ્ન શા માટે નહીં કરી શકે? પરન્તુ હા
મનનો નિમગ્ન કાંઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે નહીં એને માટે દીર્ઘ-
કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખો, વાસના દૂર કરો
પછી મન તમારું સ્વામી નહીં પણ તમે મનના સ્વામી બનશો અને ત્યારે
સમજના પણ તમારી સાથે જ હશે.

દિનાંક

તા. ૧ - ૮ - ૧૯૫૮

૧૫ ઈશ્વર,

૩૮ મુખર્ષી-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પન્વિર્તન કરનાર કોધ છે સ્વભાવદશામા આત્મા સ્વસ્થ હોય છે, પરંતુ જ્યારે આત્મા સ્વભાવમાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિચાર પેદા થાય છે આ વિચારોમાના ફેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો ફેટલાક દ્વેયાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેયાનુપ્રેરિત વિચારોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનુ છે સ્વભાવને વિભાવમા પસંદાવનાર કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર તુકસાન વેદનુ પડે છે કોધને કારણે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ સુચોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા ઊંચા ધ્યાનો ગુમાવ્યા છે અને નીચી પાયરીએ ઊતરી ગયેલ છે કાઈને પૂછીએ કે-લાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-થુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમો રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે બીજે દિવસે રાજીનામુ આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ છ મહિના સુધો ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા ફર્યો, પરંતુ જ્યાં જઈ ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા ફેટલી વિટ બણા બીભી કરી! આપ સુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલળી હશે એવી ફેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આપ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો સુધી મહેનત કરી, ફેટલી લાગવગો લગાડી, મોટા જવાબદારીભર્યા ધ્યાન મેળવ્યા હોય, ઊંચો હોદ્દો અને આબરૂ જમાવી હોય, પણ એક દાણુના

કોઇની ચિનતારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાઠમાં મિલાવી દીધી હેલ-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સામે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને હું ઝોળખુ છું તેના પર મોટા મોટા સત્તાધીશોની
હામેશાં કૃપા કીતરતી રહી છે અને તેણે ધણી મોટી જગ્યાએ મેળવી છે
પરંતુ દુર્ભાગ્ય કહો કે મને તે કહો, પણ તે કોઈ પણ જગ્યાએ નહીં મહિનાથી
વધારે ટકી શક્યો નથી કાર્યશક્તિ અને આવડતવાળો માણસ બટકતો રહે
એ શું એટલી સરમની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી વક્તિઓને
આમ બટકતી જોઈ છું ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે તદુરસ્ત અને
શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સગાઈઓની ગુલામી કરવો ફરે અમર ઘાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું
એટલી ચિંતાની વાત છે!

પણ આ બધા કુખનું મૂળ છે કોઇની જરા સરખી ચિનતારી, કે જે
માનવીની બધી ધન્યતાઓ અને અરમણીને સસ્મિતમૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે કોઇની આગળ બીજાને સજાવાળે છે બીજા તો બલે જ છે
પરંતુ કોઇ કરનારાનું હૃદય પણ એ આગના બહાણથી જળનું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીંટે છે તે તેને જીવનભર માઠ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કોઇની સરખાતમાં
મૂખવા હોય છે અને અતમાં પશ્ચાત્તાપ.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હેલો ગુમાવ્યો છે તેને કોઈ કુખ
નહિં થયું હોય? કોઈની પ્રાપ્તિથી કે અસન્નતા હૃદયમાં દુઃખ થાય છે
તે તો કોઈ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને મૂકો ત્યારે અમર પડે એક વખત
પુરશી મળ્યા પછી હારો વન સુધી તેના પર બીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વપ્નાં સેવતી હોય છે અપભ્રંશ સાંજના મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરશીને
તે મરતાં સુધી ઊંચા તૈયાર નાચા દેાતી બામે તે તેને માટે થાયક હોય કે
ન હોય. પણ પુરશી તો ત્યારે જ ઊંડરી કે ન્યારે જીવનની આશા છૂટરી.

તે દિવસે હોદ્દા છૂટે કે જિન્ટી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
ચહેરો મેળે. નજે કે તેના ધરનું કોઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવો
ભાવ તેના ચહેરા ઉપર જોવા મળશે. જે કૃષ્ણિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
ગુમાવ્યું છે તેના મનમાં જીવનના દતિ-નશનું એક અશ્વિજ ખડું થઈ જાય.

છે ભૂતકાળની જાહોજલાલી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિવસે એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્ત્વાકાંક્ષી અને કડો પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાચરતા રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જેવાને બદલે તેણે ટોચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદ્ધિક રીતે જેઓ તેનાથી ધણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આજ્ઞા હેઠળ રહેવું એ તો મોતથીય વધારે ભયાનક લાગે છે તેની દરેક આજ્ઞા, દરેક હુકમ, વીછીના ડબ્બ જેના લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશો બિતરી ગપેલા શરાબીની સ્થિતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની બાટલી લઈ તેને ગટગટાવી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેફ ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેફ દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂર પાડું ઓસરી જાય છે આવી જ હાલત કોધની હોય છે કોધની શરૂઆતમા અહકાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિશાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ બિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો ઠંડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી બિચારો હોય સસારમા કોઈપણ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પરતાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમ-સમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમાં માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પૂછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી ખર્ચાઈ થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીણી અને હથોડી સહ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની કલ્પનાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર ભૂલ કાઢે છે જોનારનો તો ભૂલ કાઢવાનો

ધધી છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં કેટલી મહેનત પડી છે ! કેટલી જુદી વાપરવી પડી છે ! કેટલો સમય લાગ્યો છે ! આ બધી વાતને વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂલ કર્તા છે તે જ જુએ છે દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જરા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુએ છે. જ્યારે ખામ ટીકાકાર ખામી બતાવે છે ત્યારે કલાકારનો મિત્ર જરૂર થઈ જાય છે અને તે મિત્ર પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે આમ જ વસ્તુ તૈયાર કરતાં તથુ વર્ષ લાગ્યાં હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી તથુ મિનિટ ફક્ત લાગતી નથી.

મને પોતાને એક બનુશવ થયો છે એક કાઈને એક શાસ્ત્રની નકલ તૈયાર કરવા કશું લગભગ એક મહિનામાં તે કાઈ કાઈ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક કાઈએ કશું કે બીજું તો કીક છે પણ વિધિ જરા બચુક છે પણ આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા કાઈનું મનજ વરમ થઈ ગયું અને તે નક્કસના મારી નજર સામે જ ઢુકડે ઢુકડા કરી નાખ્યા.

પણ માણસો નાનુક મિલ્લજન્યા હોય છે પોતાની વિશ્વ જગત્ત સાક્ષગવા મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કાપના જરા પણ ટીકા કરી તો ગામી પાટા ઉપરથી જાય છે બાવા કુ સ્વભાવવળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં બાપલું ખૂન સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોપનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના જીવી શકતો નથી તેમ ક્રોધ પણ તેના ખોરાક વિના વધી શકતો નથી આપને થશે કે શું ક્રોધ તે કઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ! ક્રોધ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા દેતા નથી છતાં જ તે ખાય છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક જરૂરથી લેતા નથી પણ તે ખોરાકનું અપરજીવ કરે છે દલે કુ આપનો વધુ વખત સંઘર્ષમાં રાખવા માગતો નથી ક્રોધનો ખોરાક છે મીનિ વિનય અને વિવેક ક્રોધ દમેસા માનવીના આ ગળે ઝુલેને ખાઈ નય છે ક્રોધી મનુષ્ય દમતાં કુળજી રહે છે કારણ કે કાપમ તે અદરથી નમ્યા કરે છે તેની વાતમાં તે ન વસતું નથી મનોજન તો તેની પાસે દેવ છે જ કર્તા ! આવેશની શાખા મનોજન નાસી નય છે

માનવીના તબુ ઝુલે નાશ ખમ્યા છતાં તે ક્રોધને ત્યાજ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરો છો પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હોય, ક્ષમાની ભૂતિઓને વદન જરૂર કરો છો, તેનું પૂજન કરો છો તેની માળાઓ પણ ફેરવો છો તેમના નામની જ્ય બોલાવો છો તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢો છો પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દો છો અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના બારણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગળામાં ઊભી ઊભી આસુ સારે છે.

- આગ' ઉપર ઠકુ પાણી પડવાથી આગ બૂઝાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ બૂઝાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વ્યસતિમાંથી એક પણ એવો ભુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ લાગે ત્યારે આલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જો કોઈ ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ બૂઝાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠકુ પાણી છે, તો ક્રોધ ઊકળતું પાણી છે

આજ સુધી કોઈ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે કોણે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર વ્યભ્યાનો સાલખ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત યૂગ થતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો કોઈ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવુ જ પડશે કે, આપણા હૃદયના કોઈક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જોડેલો વિશ્વાસ કોષ પર છે તેનો એક ટોક પણ કાઢા પર નથી એથી જ તેને ખરાબ કહેવા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે

અસ્તિત્વે જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોષની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના કોષે ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યાં છે એક માનવી પોતાના કોષને સમાવી ન શકે તો તેણે કળાથી માનવીઓની કારો દાળી દીધી મોટાં મોટાં મુઠ્ઠો અને મહામુઠ્ઠો એ માનવીના કોષની જ કથાઓ છે માનવીઓએ કોષને એટલું જ માન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે કાશ્મી ત્રિશળ, વસ્ત્રાવ, વિઠળ આદિ અને બિશ્વસ ગિતામણી રૂપી મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે ! આ કોષની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનંત કળ થયો આત્મા કોષને અપનાવતો આવ્યો છે સિદ્ધ અને પીછા ભરમાં તેણે કોષને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો. સાપ અને વિછીના ભરમાં તેણે કોષ વડે કામ લીધું આ અનંત જન્મેનો સ સાર આત્મા આવે છે અને એથી જ મનુષ્ય કોષથી સપટાયેલો રહે છે તેને કોષ ઊડવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોષે કારણ છે તે સપતિને ડાગી શકે છે કશોયેનું વેશવ-વિશ્વાસને ઠોકરે મારી શકે છે વેશવભરો આસિસાન ઇમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી શકે છે સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે છૂડી શકે છે રત્નેદ્રભરી ખતી અને કુષમણ્ણ બળોડોની મમતા છાંડી શકે છે પણ કોષને ત્યાગી શકતો નથી, જાતે તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમીઓમાં પણ કાશ્મીની જ્વાળાઓ જલતી જ દેાય છે

પણ યાદ રાખો-કોષને ઉત્પન્ન કર્યો એ જેલું સતેલું છે તેના કરતાં તેને જમાવેલો એ ધણુ વિકટ છે કોષના રત્ને આલુ સહેલું છે પણ રોકાઈ ધુરોક્ષ છે આમ તો તમે ધણા મનુર હો મુનઈ જેવા સદરમાં રહેનાર હો જરાક ઇશ્વરમાં સમજીને તેવા હો આત્મા મોટર માગી દૂર ગયે જઈ રહી હો અને પોર્સીય રોકવાનો ઇશ્વરો કરે છે તો આપ એકદમ માગી પોઆવી દો છો. પોષીસ ચીકતો નથી બેસતો નથી, માત્ર દાઢ જ ઊભો કરે છે અને આપ ગાડી ચોખાવી દો છો ત્યારે કુ વારવાર જળુ બેમી નજ તેવા સાદ પડેને સમજવું જુ તો શું તમે સમજીશો ? તમે સમજીશો એમ માગ તરફ જણુ કરવું નથી અનંત મનીઓ વારવાર ફરે છે કે થોડો ! કાશ્મી પડે આત્મા ન વધી કારણ કે એ રત્નો સમાપન નથી. તો તમે કાશ્મી મળા કે નહિ એ / વિચારવું હ

એક એગન પર એક એન્જિન ડિએલુ હતુ ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફટી ગયુ હતુ ફાઈવ એન્જિનનો અવાજ અને ગરમીથી સાદત મેળવવા પેન્ડેકાર્ગ પર ગ્રન્ટો ખુલ્લી દવામા ફરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ૭ વર્ષનો છોકરો એન્જિન ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક ચારીઓ કંચલા લાગ્યા થોડા વાગ્યા તેનો હાથ એન્જિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર ફર્યો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યુ ફાઈવરતા કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અવાજ આવ્યો તેણે ફરીને જોયુ તો તેનો પોતાનો જ છોકરો અદર ડાબો હતો હાઈવે તેને ખૂમ પાડીને કહ્યુ કે એન્જિન ગેઝ, નહિ તો મરી જઈશ છોકરાએ કહ્યુ કે ગેઝવાની આવી કઈ છે તે મને ખબર નવા ત્યારે પિતાએ કહ્યુ કે નીચે ફટી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે-ફટી પડવાનુ ગિગર ચાલતુ નવા ચાલુ એન્જિનમાયો નીચે ફટી પડવા માટે પણ સાદચિડતાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આવા છેકગનાં શી દરા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્જિન અથડાયુ, એન્જિનના હુડે હુડા થઈ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા

જેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનુ જ શીખ્યા છે અને રોકવાનુ નહિ, તેમની પણ આજ વાત છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાની, પ્રજ્વલિત કરવાનો અને ઉપગ્રાત વ્યેક્ર કોધને ફરીથી જગવવાની ડળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ડળા જાણુના નથો તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને પાડે આવવા કરતા તેને રોકવાની ડળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગડ ગમ્મદ બકાર નીકળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દ્રષ્ટિ કરો વૈર-માથી અવૈર તરફ જાઓ કોધમાથી લામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો શાંતિનો માર્ગ છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અર્થવા

૫૨ જીવનમા પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનની જે ક્રિયા જેના અભાવે આપણે આજળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અસર હોય. જરૂર છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્રિયા અનિવાર્ય છે જરૂર છે એને આજમમાં આવશ્યકની સરખામણી છે આત્મશુદ્ધિ માટે બહારના ક્રિયા-કાર્ય એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મઆલોચના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરખીએ આપણી દુષ્ટિ બી નને જોવામાં નિષ્ણાત-પડુ ॥ પણ જ્યાં પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે જૂર થઈ જઈએ છીએ. આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં બીજાને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે

પ્રતિક્રમણને શાંતિ કે અથા છે પાછા વળીને આવવું” આત્માની વૃત્તિઓ જ અશુભ કાળી મર્ઠ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો કાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાધક પોતાના દૈનિક જીવન માં નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિશેષ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ યોગે ઉપર સાધકે સક્ષમદષ્ટિ રાખવી જોઈએ વેપારીના ઘરમાં ચોર ઘૂસી આવે ને એને એની ખજાના પણ ન રહે તેા કેટલું મોટું ગુસ્સાન એને સહેવું પડે ? વેપારી ને જાત હોય અને ચોર કદાચિત આવી પણ નય તેા પણ ચિતા ઓગી છે કારણ કે ચોરને એની જાતપરચાનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામા સક્ષમ બનગે હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમા પોતાના મનમા સતાયેલા ચોગે ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમા થયેલી ભૂલ ક્યાંકે લય કર શકી પણ બની જાય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડોક્ટરને પૂછવામા આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' ક્ષય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પગલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કર બને છે જ્યાંકે રોગી રોગના અસ્તિત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામા પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કમવવાનો મુખ્યવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમા પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે ડરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિમત્તવ
- (૩) વદણા
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) કાયોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્તદૃષ્ટિ, પદાર્થો ભણી એના મનમા લોભ-ભાવના બગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ બધા-ભાવ ઘાખવતો નથી કહુ પ્રસન્ન નજર સમક્ષ
આવતાં એના નિશાં કાઢના પ્રત્યે ક'ી દુઃખીવના જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધારા વહી રહી છે એને લાભ-
નુકસાનમાં ખજ સમભાવ જ હોય છે હંમરો-સાખોનો લાભ થય જ્યાં
એને અદકાર રખ્યાં રાકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી
રાકતુ નથી રાક્યાજી વેચનારનો કારો કદી ભયો કદી નીચો થયો હોય
છે ખજુ કવેરનિ કારો સમ રહેતો હોય છે

તમે રાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ રાક-ભાજી
તોળ્યાં એ બાપડી થેડું વધારે જ તોળે છે તો ખજુ તમે એને થોડુ વધુ
નાખવા-તેળવા કહો છો એ બિચારી થોડુ વળી વધુ નાખે છે તેમ જાતે
તમે મોક્ષી બોલો છો આટલી સોળી કેમ બની ગઈ છે? થારીક ભાજી હજી
નાખ એ બિચારી સેડના ડરને લીધે ત્રા ત્યામાં વળી થોડુંક ઉમેરે છે અને
પછી તમારી મેલામાં ભરી દે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવ્યાં જાઓ છો
હવે એકઠા તમારા ઘેર લગ્ન પ્રસન્ન આવે છે કન્યાને આજ્ઞામાં આપવા
માટે તમને મોનાલી જરૂર પ' છે કારણ કે આજ્ઞા વચ્ચે તો આજે લગ્ન
થવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે
દીકરાઓ વેચાવા લાગ્યા છે તમારા જા સામાજિક સબધો હવે પેસાન
વાંનસે બધાવા લાગ્યા છે એમા પ્રેમની મીઠાસ નથી ખજુ પેસાતી પૂજા
જી ૩૩

હા તો તમે સોનું ખરીદવા સરાફને-સોતીને ત્યાં જાઓ છો જ્ય
તોજા સોનું ખરીદ્યું સરાફ એ સોનું કટિ ચલાવે છે ત્યારે શું તમે એમ
ઓમો છો ખરા કે થોડું સોનું હજી ઉમેરો? ના નહીં ત્યાં તમે એક સબ્બ
ખજુ મોલશે તો તમારી ચતુરાઈનું આપનીકણો જશે અને તમે ઢોઢ ચલાશે

રાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો ખજુ
સરાફની દુકાને તમે કઈ જ કહેતા નથી કારણ કે પેલી બાઈના ત્રા ત્યાં થારીકમાં
નીચાં થઈ નય છે જ્યારે સરાફનો કારો-જાળવાં સમ રહે છે વારુ તો
હવે તમે બનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં જાજવાં બનવું છે કે પેલા સરાફનાં
જી માનુ છું પેલી બાઈના કીર્તિ-નીર્તિ થતાં જાજવાં જેમ બનવાનું તમે
પસંદ નહીં કરો તો સમદષ્ટિ ધરાવતો આત્મા સંપત્તિ અને વિપત્તિમાં સમ
રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હવે હોય અથવા મોતની કળી ખખા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુખ્તો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મચ્છ નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લગાવશે, અપમાનના કડવા ઘૂટાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે ઊતારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયતો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત અરિતાર્થ થઈ ગણાશે કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છટકા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે ક્રોધનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર ફેંકી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સદિબ્ધિ અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવો છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજી થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રમે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ— સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રમમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કોણ જાણે ક્યાં છૂં થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો. મુનિ—મર્યાદાથી એક ઝગલુ તમે પાછળ છો મુનિ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને છે તો તમે પાંચમા ગુણસ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ—પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ—આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક બે ઘડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં બંને ટાઈમ ગોચરી પણ કરીએ છીએ, સૂઈએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતાં બેઝી થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રમ મળશે ? તો મુનિને યાત્ન-જીવનની સામાયિક છે માટે એને પણ ભોજન વગેરેની રમ છે જ

સાથે જ યત્ના (જળથા) પૂર્વક જમવામાં સામાયિક દુનિત થતી નથી. જ્યારે અમતાની વિશા શાય છે ત્યારે જ દોઝ લાગે છે મુનિનો આદાર સવમમાં આધા પહોંચાતાર નહીં પણ સવમ-સદામક હોય છે સવમની સાંખી મજામાં સામાયિકૂવક આગળ વધવા માટે આદાર જરૂરી છે જ્યારે આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ઘડીની છે બાટલા અપ-કાળની સાધનામાં ખાવા-પીવાની રમ દેવાનો કાર્ષ પ્રમ જ ઊઠતો નથી.

■ તો સામાયિક એક ઘણી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી લાગેને એ અપ કાળ માટે જ હોય ને ! સાકર-ખાંડો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ ગળી જ લાગશે પણ લાગેને એ એનો-ખાંડો અપ જ હોય ને ! એ અપ કણ પણ બે તમને ગળાયું નહીં આપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાશે જ નહીં

સામાયિકની સાધના અગે મહામુનિ યૌતમ પ્રભુ તારક-મહાપુરુષ થમણ લયવાન મહાવીર પ્રભુ ખાસે પ્રમ કરે છે —

પ્ર० સામાયયેષ મળ્લે સીલે કિ જ્ઞણવહ !

હ૦ સમાયિવણં સાવજ્ઞ યોગ ચિરદં સજવહ ॥

ઉત્તરાખવન અ. ૨૬ સુ. ૮

કેટલો માનિક પ્રભોતર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રમ છે એમાં સ્વર્નમાં બિંદુ ઉમ્મન નથી તેમ નરકને પણ મધ્યું નથી જીવનની સમભાવ સાધના અગેનો આ પ્રમ છે જે આત્માએ સમતાની અમૃત-નિદુએનું પાન કર્યું છે એ કયો બાનદ મેળવે છે ? પ્રમમાં ગભીરતા દેખાય છે તો ત્યાગ એથી પણ વધુ ગભીર છે

યૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સાવચ-યોગની પ્રવૃત્તિથી વિરક્ત બને છે આત્માની વૃત્તિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દોરી રહી છે સામાયિક એમને અશુભ તરફથી વાળી શુભમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દોરી સર્મ નવ છે પછી આ મા નિર્વાન બને છે જે દીક્ષિત યુગ્યોને પ્રાપ્તે બાધી દે છે પછી એમના ખસી જવાનો ભય રહેતો નથી નેત્રી ને રીને

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિદ્યારો ભણી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી ખસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યબિંદુ છે સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-ભૂમિ મન જ છે જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાઈ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂંથાયેલું હતું તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અગ્નિરતાના થોડો એમણે સાતમાં નરકના ગુણો એકત્ર કર્યા હતા પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્ત બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખપાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનડાં ફીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડોક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો મ્તો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી દેહાસક્તિ તને પુદ્ગલાસક્તિ ઓછી થતી નથી જેના માનસમાં સમતાની અન્તર્મુદ્રણા જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે ઇન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કદથી પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચડા લેતા હતા નાના મુનિજી ચડા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સતે ચડા લીધી અને પાતરુ સાક ડરી જ રહ્યા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું “મહારાજ, ચડા હજુ પીધો તો નથા ને ?” નાના મુનિજીએ કહ્યું “શા માટે એમ પૂછો છો ? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો” એ બોલી “માફ કરજો, મહારાજ ભૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું.” નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન એરો કાગળુ દે મોટા મુનિજી જ્યારે ચડા લઈ રહ્યા

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પણ કરચલી પડેલી જોઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાંચ મોટા મહારાજાની પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરદેવ, ચઢામાં મીઠું હતું કે ખાંડ ? ગુરદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રાજ-રાજ ગળી ચઢા પીએ છીએ એક ઢાંચે ખારી પી ગયા તો એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી ? ગુરદેવના જવાબથી સિમ ચક્રિન બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કડવાશને પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અમ્મસ્ત બની જાય છે જીવનમાં કડવા-મીઠા ઘૂટકાં હસનાં-હસનાં ઉતારી શકે છે ત્યારે જ સમતાના ફળન પામી શકાય છે

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ચોવીસી-સ્તવન)

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અખ્યવન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો ક્રમ રાખવામાં આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલાં પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-શુદ્ધિ થવી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણધિક પ્રત્યેની સ્તુતિ કરે મહાપુરોહિત ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા માટે જ ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન શ્રે સાધક સામગ્ર્યના પાત્રનું ચિતન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાતો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાન અધકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વચ્ચે જ ઊંડા કરશે એમને તે દૂર કરવા દશે તો તમે માનવ-મનમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની ભ્યેતિ જગ્યો એક કવિએ કયું પણ છે -

પાપ પરાલ કા પુન કયો અતિ માનર્હુ મેરુ બાકારો ।

તે હુમ નામ હુતાસન સેતી પ્રજગત સાગે ન યાગે ॥

પદમ પ્રમુ પાપમ નામ તિહારો ॥

કતિ વિનયમદ્રજ બોમે છે એમના શર-શરે અત્યંતની સ્વર વહેરીએ મૂછ તો છે એમા ફળ સમીત જ નવી ત્યુ અખ્યામની સતરી છે અખ્યાના ક્ષેત્રમાં સજ્જાન સમીત એ તુ મ ત્વ મહારાત્ર નવી પત્ર ત્યા તે ત્વનું સમીત તેઈએ એક પેદિક કવિના શબ્દમાં કહ્યું તે એ કે ગેટુ જલ્ય બોમ છે તેઈનું પામ્યાત્યા સામયે છે અને હલ્ય જે

મૌન-રૂપ છે તો ત્યાં પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ધાસના વિશાળ ઢગલામાં જો એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ કલાકોમાં બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમાં આવશે નહીં દરેલા મળુ કાચલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રર્યાપ્ત થશે પણ એમાં આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉગ્મા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમાં ભળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી

પ્રાર્થનાના શબ્દોમાં હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જ્યોત શબ્દો કહેવાશે અને જ્વલિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમાં તેજ રહેલું છે કરતુરીમાં જ્યાં સંધી સુગંધ-તેજ છે ત્યાં સુધી જ એની કિંમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે ખારી પાસે મળુ કરતુરી છે હું એ સસ્તા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમાં તેજ-સુગંધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરાદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં

બીજી બાબુ બીજને જણ એમ કહે કે ખારી પાસે ફક્ત પાચ તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જો એ આપવામાં આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઘી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સમ્તા ભાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થરો કે મોઘા ભાવે મળતી થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માટીના મૂલેથી પણ ગઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના સાહક છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમાં તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામાં આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામાં અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરીઓ સખ્યામાં ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિંમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સપ્રાણ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અંગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર૦ જઠરમ્બીસરથપણ માટે જીવે કિં જળયદ્,
 દ૦ જઠરમ્બીસ થપર્ણ દૈસજ વિસીદી જળયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સ. ૬

ચતુર્વિ રતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ભગવાન ! જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા ક્યા આધ્યાત્મિક સુખસ્થાનને મેળવે છે ?

સિમ્બની જિજ્ઞાસાના જવાબમાં ભગવાન દરમાવે છે પ્રાચીનનો પ્રાચીન આદ્યમાન્ય હસન યાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર હસન-સુષુની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે. પશુ વીતરાગની સ્તુતિ આપવુંને મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી લઈ જાય છે કારણ કે પ્રાચીન દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરાગ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને પછી એમના દેહીધ્મમાન જીવનને સામે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસ્તવ્ય તેમ જ અદ્ભુત દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાર્થના દ્વારા આત્મા વીતરાગના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે. મનમાં અક્ષા બને છે આદ્ય હસન-વિશુદ્ધિ જામે છે અને વીતરાગના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ પશુ કરે છે જીવનનું સાધન સરણુ પશુ આપરે તો એ જ છે ને ! ત્યાં જ આદ્ય અભવ મતી થકે છે ને સત્સંગથી રક્ષણ કરી થકે તે જ સરણુ છે નહીં તો બીજા સરણુ તો નિર્ભય માત્ર છે.

એક વખતની વાત છે એક કુભાર ખારી ખોદવા ગયો. ને ખાણેથી ખારી ખોદી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો રાહો હતો અને કુભારે કુભારની કુખારી પાવડે પેસા સાપની પૂછડી સાથે અથડાયો. દુઃખ કરતો સાપ રાહગામીથી જાગર નીકળ્યો એની વિકરાળ કાવાને તેઈ કુભારના લાંબામાંથી પાવડે-કુખારી છરી પડ્યા અને પ્રાણ જવાવવાએ નહીં છૂટ્યો. ખડુ ગ્રાપથી દોડ્યો. દૂર જઈ પહોંચ્યો એટલે એક દણ ખારે અટક્યો. પાછળ નજર કરી તો મોન મોં શક્તિ પાછળ-પાછળ આવી રજું હતું એ પ્રાણના મોદને લઈ દેખ જતો જ હતો કે લાગ્યા જ એક મરડે એને ધકાર કર્યો “સા ખારે નાસી તઈ રહ્યો છે ! ખારી પાસે આવી જ અહીં તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રજું છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યા

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાત્રી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી

કુભારે દોટ મૂકી હતુ થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાળ દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો થાકેલો માણસ-કુભાર-બિચારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાખોચિયામા એક દેડકો ફાઉ-ફાઉ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું ત્યા જુઓ, કાળમુખ મોત મો ફાડી ચાલ્યુ આવે છે ” હવે તમે જ કહો, -પેલો દેડકો એનુ શુ રક્ષણ કરશે ? એ બાપડો પોતે જ પોતાનુ રક્ષણ કરી શકતો નથી સા શરણે આવેલાનુ એ શુ રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરૂડના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારુ શરણ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ બેસતો નથી એ જાણ છે ડોક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ યાદ રાખજો, એમનુ શરણ સ્વીકારતા પહેલા એ વિચારી લેજો કે શુ એ પોતાનુ રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનુ શરણ લેતા નથી ને ? હુ કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનુ શરણ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-સૂર નેડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનુ શરણ તજી વીતરાગને શરણે આવો વર્તમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનુ શરણ લ્યો અને એમની અખ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવુ શાત વીતરાગ-જીવન અપનાવો .

વદણા-આવશ્યક

વદણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલા નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાના પાપોની આલોચના કરી જીવનને અણિશુદ્ધ બનાવવુ છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

અહા તે જગવડી જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં રોકે. એટલા માટે સાધક વદન માટે પણ ગુરુની અનુમતિ મેળવે છે. ઈચ્છામિ ખમાસમણે. આ જ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. કૃપા ભ્રમણ, જે આપની સમાધિમાં આપના જ્ઞાન ને ચારિત્ર-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે હું વચ્છા કરવા માટે આપના અવગતમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈચ્છુ છું.

વચ્છા એ કેમળ-હૃદયની ડેણી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમતુ પણ નથી અને વચ્છામાં હૃદયથી નમતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જે બીડાવેલા રહે પણ એમાં મન ન બંધતું. તો હાથનું બોડાવાનું-બીડાવાનું શું મુખ્ય છે? એમ તો કેટલી પણ હાથ જ નેડે છે ને! એક ગુલામ પણ પોતાના માલિક પ્રત્યે હાથ નેડે છે પણ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી. અતર-હૃદયની અહા એમાં સાચ પૂરતી નથી.

વચ્છામાં મનનો અહંકાર ગળી જવો જોઈએ. ગુણીજનો પ્રત્યે અહા જીવ પેદા થવો જોઈએ. ગુણીજન પાસે જવું છે. તે નમ્રતા અને વિનયને લઈને જ જશો. ત્યારે જ તમે કંઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. પ્રાર્થના પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો. પણ જ્યાં સુધી એ નમ્રતા નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમ્રતા જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જવું હશે તો તમારે નમ્રતા પડશે. કમળ કે સ્વમનું અપરુ જિમ્મું છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાન કેવું? જ્ઞાન મેળવવાની આસાએ તમે ગુરુ-દારે પડો. એ હો તો વિનયને ઉપદાર-એટલા પેઠે લઈ જવો ભૂલશો નહીં. એમને પહેલાં વચ્છાની બેટ ધરવાનું શૂકશો. નહીં. રાત્ર પ્રદેશી જ્યારે મનામુનિ કેશીકુમાર સામે જાવ છ અને વચ્છા ક્યાં વિના જ પ્રશ્ન શરૂ કરી દે છે ત્યારે મનામુનિ કેશીકુમાર કહે છે - રાત્ર-કાળ વેપારી વેપાર માટે માથા લઈને આવે છે પણ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સાથે તારો અવતાર કેવો રહેશે? પ્રદેશી બોલ્યો. હું એને દલીલ અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે. કારણ કે એ માગે માર છે.

હા તો રાત્ર વેળે હું પણ મારી ચોર છું કારણ કે મારી ખસે

જ્ઞાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ઈચ્છતો નથી.” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન આસી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાનુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ વ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ બતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિલમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ધારાની જેમ ભોકાતું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાઘડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યાં એણે પ્રતાપને સંદેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે.

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ન્યા પગ મૂકવાભર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગ્યતની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રંગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મતલબ કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ કરતા આઝાદીના ચૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે.”

રાજાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું મુખ ને ચેનની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માથું નમવવાનું હતું પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને બકબર સામે બલુનમ રજા, તો મુ તમે રાજાને બદલારી માનસો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને ગળથૂંથીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરુજનોની આજ્ઞા વાંદ કરવા દેનેર્સા આજ્ઞા રજા કરી પણ અહીં તો પ્રથમ જ બીંજો હતો. અર્ધ વહ્યુ નમરનો અર્ધ હતો સ્વાર્થ અને સોજને વસ જતી છૂટણે દેવ્યને એટલા માટે જ રાજાએ વહ્યુની જગ્યાએ વનનું આલિંગન હતું.

જે વહ્યુ પોતાથી ગુણધિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આદર્શ વિકાસ કરી લઈ જાય છે જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહ્યુ અને ધરેશ મુદર પ્રમોદરનો ઉદ્દેશ આવે છે.

પ્ર० અન્વયપર્વ મળે જીવે કિં જાણયહ !

સ૦ અન્વયપર્વ નીચ ગોચ કર્મ્મ જાણેહ ! સહજ ગોચ કર્મ્મ નિષ્કર્મ્મઈ ! સોહગ શ્વ પ અપરિહય માળાકલે નિષ્કર્મ્મઈ વાહિય માય શ્વ પે જાણયહ ॥

ઉત્તરાખ્યન જ્ઞ. ૨૬ સુ. ૧૦

સિદ્ધ પ્રથમ કરે છે જન્મવન, વહ્યુ દ્વારા આદર્શ ક્યા આત્મિય રહેો પ્રગટ કરે છે ? સિદ્ધના આ પ્રથમ જન્મમાં જન્મવાનું હરમાવે છે વહ્યુ દ્વારા આદર્શના નીચ ગોચ રૂપે અધ્યત્મ વિષયક કમ અપે છે અને ઉચ્ચ ગોચ અધ્યત્મ છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપરિહય આદર્શના પ્રમે છે અર્થાત્ એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે કુનિયાનો પ્રથમ માનવી એવા સહજોને જોળતી શકેતા નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે આશરો માનવી મોક્ષ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કરી નિષ્કળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહ્યુ તો આત્માના દ્વિતીય તથા ત્રીજા પ્રગટ કરે છે તો કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહ્યુ આત્માને નીચ ગોચથી ઉચ્ચ ગોચ તરફ દોરી જાય છે,

એક વખત સમાપ્ત એવિહ જન્મવાનું મહાવીરને વહ્યુ કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-દેવો પણ વહ્યુ કરે છે એ વહ્યુમાં આદર્શનો તે શુભ કમ અપાય છે જે મહાસત્યના ગુણોને રક્ષી છે અને તે સાતમા નરકના એકજિત ગણેર્સા કર્મોને ખાલી કરી પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણુતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી થતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ બોલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યા સ્વાર્થ હશે ત્યા નમી-નમીને વદણા કરતી રહેશે પણ જ્યા એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યા એ બિલકુલ નમશે નહી, પછી ભલેને કોઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ ખીજને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ ખીજને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુરાગ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોંચાડે છે

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક

વ્રતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુની આવશ્યકતા છે કાંટાથી ભરેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાંટાથી બચવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દેહચિત કાંટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાંટો લાગતા જ તમે ત્યા જ બેગી જશો એને પગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહી વધો એને કાઢવા માટે કાંટાથી પણ વધુ

લીમ સોજી તમે પગમાં જોતરશો એથી તમને પીડા થશે કદાચિન કોથી પણ નીકળશે છતાં પણ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. પગમાં વાગેલા કાંટાને કાઢવા માટે તમે જોટલા સાવધાન-સતર્ક રહો છો. જોટલી સાવધાની તમે જીવનના કાંટા કાઢવા માટે રાખો છો. ખરું ?

આવક મૂકરજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાનમાં રહે છે. એ સસારમાં રહે છે પણ સસારને તત્ત્વમાં ધરતો નથી. ગુરુ મહેન શેઠશી બેઠે છે એને અજારે-આઠે-શોક છે કારણ કે બાંહે શેઠશી વગર એ પાકવી પણ નથી બસ, આવી જ રીતે આવક સસારની આજ સાથે એકે-રમે-છે જ્યાં સુધી મૂકરજીવનમાં છે ત્યાં સુધી બીજો માન પણ નથી. પણ એ અજારા સાથે રમવા-ડીકા કરવા-છતાં જીવનમાં ઘણા લાગણાં હોય નથી તેમ જ્યાં અસાવધાનીને લીધે અમર ઘણા લાગી શકે ત્યાં તે એને ધીવર માટે એ સદા તૈયાર રહે છે.

તમે કોટ પહેલી છે અને સભામાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કોટ પર કંઈક પણ ઘેડી એવી કાળી રેખા અથવા કંઈક કચરો પડ્યો હોય તો પહેલાં એને સાફ કરો છો અને પછી જ ધર બહાર નીકળો છો. તો વસ્ત્ર પરના ઘણની ચિંતા છે તેમ આત્મા પરના ઘણની પણ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક અને વાસનાએના કોટલા ઘણા લાગ્યા એ જાણે તમે કદી વિચાર્યું પણ ખરું ? પગમાં વાગેલા કાંટાને કાઢવા માટે તમે જાગૃત છો તેમ મિથ્યાત્વના કાંટાને કાઢવા માટે પણ આટલી સાવધાની રાખો છો ને ? મતોમાં અભિચારના કાંટા જાણ્યા છે એ તરફ પણ તમારું લક્ષ્ય મુકુ છે ખરું ?

બાવજીરની વાતેમાં મનુષ્ય બહુ સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે શન કિશ્મત કરો છો. આજે કેટલું કમાયા ને કેટલું ખોયું ? એ માટે તમે લાંબા-પહોળા ચોપણ રાખો છો. સો-દોઢસોના પગારે તમે મુનિમે રાખો-રેખા-છે પણ એમ જો પૂછાય કે જીવનનું સરવૈયું કાઢવા માટે એક નાની-સી ડર્જી-શાન્તીશી-પણ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળો ? હું માનું છું-એનો જવાબ નકારમાં જ આવશે. પણ આત્માની-સાધકની-વાત કંઈક બીજી છે જેમ વેપારી પ્રતિદિન સાં ? દીપકના પ્રકાશમાં આવક-નવમનું સરવૈયું કાઢે છે એવી જ રીતે આત્માનો પથિક પણ સાંજે-સંખ્યા રાજે-ચુરુના માન-દીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સરવૈયું કાઢે છે.

આજે આત્મા મતથી આજતમાં કેટલો મનો ? આજે ક્યાંની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધારી ? બે ગાવી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંબલનનો ? એ કોઈની જવાલામા ખીજના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોઈના આવેશમા મે જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે ઉચિત હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કોની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? ખેલ કોણે કરી ? આ બધાનું સરવૈયું ગાંઠવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નવા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહંકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહંકારની શિક્ષા ખીજની જીવનયાત્રામા પથાવરોધક તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીજના જીવનની દુર્ગંજતાને ગણી એને સદાગે-પીડાળ જેવાને બદલે એની મશકરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહંકારને પોપી સંઘર્ષનું ખીજરોપણ તો નથી કર્યું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાના કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કર્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેઠો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ચર્ચાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આવશ્યકમા ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક ગુરુદેવને વદણા કરી એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાઠોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવતું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણુમાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરીશું કે બધા પાપો આપમેળે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

જાતી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જેઓ એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પરમ્યા રહેશે અને મર્યામાં એક દુનકી મારી લીધી કે બસ બધાં પાપો ધિવાઈ જશે.

પણ થાક રાખતો ભાઈઓ પાપનો રંગ કાઢી એવો હતો-હતો નથી કે એક વખતના મિચ્છામિ દુહાડાની એ સાફ ઘઈ સહે બધરા તે મર્યામાં દુનકી મારી કે જુદું ધિવાઈ જશે નહીં તર ને આ માન્યતા સચ્ચી ફરતી હોય તે તે મર્યામાં નિરતર તરતી રહેતી માહતીઓ અને મચ્છો તે ક્યારનામ મેક્ષમાં ચાલી ગયા હોત કારણ કે એમનું તે સમસ્ત જીવન જ મર્યામાં વીતે છે પણ આ બધી વાતો તે ડેક્ષીમાની વાતોએ સદય છે જાવી વાતોથી એ ધડી મનોરજન થાય છે પણ એમાં કાંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળાસને નહીં તે કહે મણુ પાણી ધોઈ સકતું નથી પણ પ્રયત્નિત-પશ્ચાત્તાપના આંસુનાં એ ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ સકે છે. પશ્ચાત્તાપના બહુમિદુઓ સદૃશ્યોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પરિવ્રાટન ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી. જે પ્રયત્નિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને ભૂલ એવો જ ઘસે કે પાપ કરવા જાઓ અને મિચ્છામિ દુહાડા પણ કરતાં જાઓ. આ તે પેલા કુલરના મિચ્છામિ દુહાડા જેવું છે એનું કાંઈ મૂલ્ય નથી.

પ્રતિજ્ઞાઓમાં સાધક પોતાની જુસોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાએ પશ્ચાત્તાપનાં આંસુનાં સારે છે એક વિચારો કહ્યું છે જે જૂઠું કરે છે તે માનવ છે પણ જુસો પર બાંધકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂસ જતી સ્વાભાવિક છે પણ એ જુસો ઉપર બોરવ જનુભવવું અને જુસોને ફૂલ મારી બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂસ છે એ જ જીવનમાં બાંધકાર સમ જાતી જામ છે.

કેટલાક લેડા એમ વિચારતા હોય છે કે જે વુ મારી જુસનો એક વાર-સીકાર કરી સમ્પત્તિ તે જાયા સાથે મારું બાપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂસ છે કારણ કે ખૂંટી ગટર કરતાં જામ ગટર વધુ દુર્ગંધમય હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપું રખાએજું પાપ વધુ અપવિત્ર કરાવે છે. જુસને કાપવાનો-છુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક જુસને સત્યતા સાડું બીજી જૂસ કરવી પડે છે એથી વળી બીજા દહ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે. રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કાચલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે.

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદાસ મને એકા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પડી ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “આજે આપ ઉદાસ કેમ છો? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ છતાં ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ?” સતે જવાબ વાળ્યો “વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રોજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “લગવન, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય? અને તે પણ ઈશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ? એનું પણ શું કદી પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ શકે છે?” ફકીર બોલ્યા “વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને બજાર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદનો ઉપજાર માન્યો અને એને એનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દશ્યનું અમરણ થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન રોઈ પડે છે અતરાત્મા બોલી બેઠો છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની દુકાનો બાજમાં બસીજૂત થઈ રહી હતી એમનો રોટભો ખૂટવાઈ ગયો હતો એ બિચારા બાંસુ વદાવી રહ્યા હતા ત્યારે વાડુ મન ત્યારી દુકાન જમવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાસ્થ્ય ભર્યો છે બા મનમાં ! બાઈઓની બાંબોમાં બાંસુ નીતરતા હતાં અને હું પ્રભુને ધન્યવાદ બોલી રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

■ તો જન્મદાતા સત ફરીની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં હૃદયની પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વાર્થને ધક્કાર્યો છે એ પાપ ઉપર બાંસુમાં સારા છે

તેવી જ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે છુપાયેલી સ્વાસ્થ્ય-શક્તિને શોધવી છે બીજાની જાનીદી-વિનાયની-ચાતશી મન હૃદયનિવૃત્ત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હૃદય દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિક્રમણને કમ યોગ્ય છે

પ્રતિક્રમણ શું છે? આત્માની સામે એનો શો સંબંધ છે ? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના બંને વિરોધ ચિંતન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિદ્ધ પ્રશ્ન કરે છે

મદ્મ પશ્ચિમમણેણ મન્તે ! જીવે દિં જીવયદ્ !

મયાદ પશ્ચિમમણેણ વયછિન્નાજિ વિદેદ,

વિદિય વય-છિદ્રે પુવ-જીવે નિરુદ્ધાસથે

અસત્ત્વ ચરિત્તે મદ્દસુ પવયવમાવાસુ

દયકર્તે મપુદ્ધતે સુપ્યખિદિય વિદરદ !

ઉત્તરાખ્યન બ. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રશ્ન સમજવું પ્રતિક્રમણ કરીને આત્મા ક્યા વિસ્થિત હોય છે જગતે ?

સ્થિતતા મનની નિરુદ્ધાસન સમાધાન કરતાં સમજવાનું હરમાથે છે પ્રતિક્રમણ દ્વારા સાધક જતના જિંદોને દાકે છે પ્રમાણસર મતમાં જે રખણ થયું હોય, સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા એને દૂર કરે છે જોઈતાં વચેરે મહાનમાં-મરમાં ક્યાંય પહોં નાનું એક જિંદ કરે છે તો તમે ચિંતા કલ્પ લાગે છે. તમે એ જૂરવા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ જતોમાં જિંદો પડી ત્યારે ત્યારે તો તમે બસાવધ રહો છો. તમે વિચારતા હો છો કે બા તા નાની એવી જૂસ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી જૂસ પણ જીવન-

નૈયાના છિદ્રવત્ છે નાવ-વહાણુમા છિદ્ર પડ્યુ છે નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનુ શુ છિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલુ પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિદ્ર જ કદી આખા વહાણુને લઈ ફેંચે છે એટલા માટે સાધકે તો વ્રતોમા પડતા છિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવુ ઘટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે છિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે વ્રતોમા પડતા છિદ્રો બધ થતા જ ડોમોનો આશ્રવ પણ થતો બધ થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીજો લાલ છે ચારિત્રમા રહેલી શયળતાને દૂર કરવી - શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામા આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમા આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણુ કહેવાય છે, કે જેના મનમા કંઈક છે, વાણીમા કંઈ ખીજુ જ છે અને કર્મમા પણ વળી કંઈ ત્રીજુ જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજુ જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમા એનુ જીવન જુદુ હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમા એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે આ બધુ જ બહુરૂપિયા જેવુ છે આવુ જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણુ જીવનના આ બહુરૂપીપણુને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણુ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામા વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણુનુ સ્વરૂપ હવે આપણે પાચમા આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશુ

કાચોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક પછી કાચોત્સર્ગનુ સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાચોત્સર્ગ એ અગિયારમુ તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમા દઢતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમા જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમા પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

ફોનો નહીં પણ કટાહીણી રાહ જી જ્યાં અને ને પગમે સમરો કપ્પે છે વિહાર-યાત્રામાં ગરમી-કડીના સેકડો પરિપક્વો સહેવા પડે છે એટલે જો સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં.

દેહ પગની આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન મુદ્દર મળી શકતું નથી. પોતાના ધર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે જ્યારે દેહ પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ-ભાવ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય છે. કામદેવ સાધકના મનમાં જો દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ભારે ક્યોને સહી શકત ખરો ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે. શરીરનો અણુ-અણુ વેદનાથી પીડા પામી રહ્યો છે. પેમે પિશાચ આકૃતિમાં રહેશે. દેવ બોલે છે. કામદેવ તો સાચું પીડાઓ છો ? કહી દેને કે સત્તવાન મહાવીરનો ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે. આ બે સ દો માત્ર દમણાં જ એક મિત્રિમાં વધારી વેદનાનો અત લાવી દેશે. એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજા બાજુ દેહત બે સબ્બો ઉચ્ચારવાના છે. પણ કામદેવે તો વેદના-પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું. પરંતુ સત્તવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી થઈ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત મજ્જિમાનિયમની છે. ગાયે અગ્નિ લસૂકી રહ્યો છે. અગ્નિ જ્વાળામાં લેણી ને માંસ વધીત રીને જળી રહ્યો છે. પણ ગાયની જ્વાળા મન મુખી પહેંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામદેવે શાંતિનો સાગર સહેરાઈ રહ્યો છે. કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે. તેઓ જાણે છે કે જે બન્ને છે તે મારુ નથી અને જે મારુ છે તે કહી ભરમ થઈ શકે નહીં. પ્રથમકાળની-સવાનકાળની જ્વાળા પણ ભરમીભૂત કરી શકતી નથી. દેહ પરમે મમત્વભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તો મજ્જિમાનિયમનો અક્રમા પ્રાણપાતક શત્રુને પણ કામ આપી શક્યો. કાપોત્સર્ગ અંગે સિદ્ધ પ્રસ કરે છે.

પ્રશ્ન : કાઠસર્ગોર્જ મળ્લે જીવે કિં જળયદ્ ?

સવાદ : કાઠસર્ગોર્જ સીય પક્કપ્પન્નં પાપચ્છિલ્લં વિસોદ્ધે, વિસુદ્ધ પાપચ્છિલ્લેય જીવે નિશ્ચયાદિયપ્પં બોદિયમરુપ્પમારપદે પસરપ્પ શાળોવળપ્પં સુદંસુદ્ધેર્ણ વિહરદ્.

પ્રથમ ભગવન, કાયોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન ફરમાવે છે “ કાયોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્બળતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા ગેઠો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મણુ ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કળેટાને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિભાવ દશા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાંઈ નહીં હોય પણ એ છૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદ્વારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દોષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશસ્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાચે છે પણ જ્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સંભાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન ભણી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે ભાગતીય સંસ્કૃતિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એનું કહેવું છે લક્ષ્મીપુત્રો કરતાં સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે લક્ષ્મી કરતાં સરસ્વતીનું ધ્યાન ઘણું છે લક્ષ્મી તો જાણે છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જન ખર્ષત સાથે જ રહે છે અને આ જીવન સુધી જ નહીં પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે જાણે છે—આપી રહે છે પણ જમણું—સરકૃતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાજનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ તથા જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં મુશ્કેલીઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વદણા કરતાં નથી, આ જૈનાગમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં બે જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થંકર જ્ઞાનની શ્રેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં સુધી ઝોચા ચારિત્ર્ય—અર્થ કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વદણા કરી શકતાં નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જૈનાર્ત્ત પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ—જને શ્રુતિજ્ઞાનના ધારક મુનિ વદનિષ છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વદનિષ નથી.

જૈનાગમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદ્યને અવધાવે છે એક બાલુ ચક્રવર્તી છે બીજી બાલુ ચક્રવર્તનિ સેવક છે જે બેઉ હાથ જોડી ચક્રવર્તીના કુકમની રાશમાં બેસે છે પણ એ જ સેવક ને ચારિત્ર્ય—ધર્મ અગ્રીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તિના મનમાં વૈરાગ્યની જાવના જાગે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજી મુનિ બને છે ચોવીસ કલાક પહેલાં એમના જ સેવકે ઈશ્વર મંદણ કરી છે એટલે એક બાલુ સેવક છે અને બીજી બાલુ સમ્રાટ છે પણ ચમત્કારની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બેસેને એ શિખાળી જતી સમ્રાટના હારે બટકતો હશે પણ જાણે તો એ આત્માનો ચક્રવર્તી છે ત્યાજ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જા છે પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં ચૂકતો રહ્યો ગુલામીમાં આપી છુદ્ગી વીતાવી પણ જાણે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાદવા એના ચરણોમાં ચૂકે છે

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય—મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ આત્મા કરી શકતો નથી. અવરમાં—સુદ્ધમાં પ્રત્યાખ્યાનવચ્ચેનું ઉપશમન, ક્ષમ અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અક્ષિતુચિ જાગે છે પ્રત્યાખ્યાન અંગે સ્વિચ્છ મમ કરે છે -

પ્રશ્ન : પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયઈ ?

જ૦ પચ્ચક્ષણેણં આસવ દારાઈ નિરંમદ,

પચ્ચક્ષણેણ ઇચ્છા નિરોહં ળળયઈ ।

ઇચ્છા નિરોહં યળળ ણં જીવે સવ્વદવ્વેસુ વિણીય તળ્લે
સીઈ મૂપ વિહરઈ ॥

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન —“ ભગવન્, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યા-
ખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારેને રોકે છે ન્યા સુધી આવતા આશ્રવોને
રોકાતા નથી ત્યા સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામા આવ્યા જ કરે છે ન્યા
સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામા આવતો નથી, પરથી આસક્તિ
હર થતી નથી ત્યા સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એનું વ્યાજ
આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમા રહે અથવા ન રહે પણ એ
વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા ન્યારે
શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાની હમરો વસ્તુઓમાથી એકને પણ સાથે
લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તન્યા
છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ હર થઈ નથી માટે ન્યા સુધી આસક્તિ
સમાપ્ત થતી નથી ત્યા સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા
નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે ન્યા સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું
નથી ત્યા સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો
ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ
કરો છો પણ તમારે ટેક્સ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો
ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો
ન્યા સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપાણુ-ફર કર્યું નથી ત્યા
સુધી તમારે ટેક્સ ભરવો જ પડશે બસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમા પણ એ જ
વાત છે.

એક વાત એમ પણ છે તમે મુબઈમાં એક મકાન બાંહે લીધું અને પછી દશમાં માસમાં જ્યાં લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુબઈ આવ્યા. મકાન માલિક તમારી પાસેથી બાકી માગ્યો તમે કહેશો સહા આઈમી, હું તો એક સ્વિચ પણ આ મકાનમાં રહ્યો નથી તો એનું બાકી કેવું ? એ કહેશે, તમે રહેજો જ્યાં ન રહેજો એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ સુધી તો તમે એના માલિક રહ્યા છો જુઓ તે ખરા કે આ તાજુ તમે મારેશું છે અને વાત પણ સાચી જ છે કે તમે વખતે સ્વામીત્વ કાયમ-આવું રાખ્યું છે તો તમારે એનું બાકી પણ આપવું જ પડશે. આવા સ્વામીત્વને-માલિકીપણને જ તે અધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં આવા આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિનો જ્યાં સુધી પરિત્યાગ કર્યો નથી ત્યાં સુધી આશ્રય આપ્યું જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ આશ્રયદારને શોકો રહે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છાનો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છાને મર્યાદિત કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સંભવી શક્યું નથી. એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આત્મા ઈચ્છાઓ પર કંટ્રોલ કરી શકે છે. પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી ભોસ-તાકચ કે આસક્તિ રેદા કરી શકશે નહીં એથી સૌથી મોટો લાભ એ લાભ છે કે મનની વૃક્ષા-જન્ય જનનતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સત્યોની જાતી શકે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે આપણી આમાંયના કરીએ છીએ જીવીતના દોષોને સાવધાનીપૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એનું પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ અને અવિષ્કારમાં એમના નિરોધ માટે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કાલનું છે આત્મસંક્રાંતિનો કમ પણ પૈશ્વનિક રંગે રાખવામાં આવ્યો છે પદેમે સામાયિક આવસ્યક જીવનમાં સમભાવની સાધના શીખવે છે સમ ભાવ આવ્યા વિના સહજુઓ પ્રત્યે પ્રેમ જનન થતો નથી તેમ દુઃખજીથી વિરક્તિ પણ થતી નથી. સમભાવનો સાધક જ મુખ્યનુરાગી જાતી શકે છે એવા મારે જ સામાયિક પહેલે ચોટીસી સ્તવનો કમ આવે છે સ્વ-પૂર્ણ જન્યા પછી જ માનવી મુક્તિની પૂજા કરે છે અને તારે જ મુરુ જનોના ચરણે નમે છે એટલા માટે જિન-ચુનિ પછી ગુરવસ્થાનો કમ ગણાયો છે

તેનાં મન, વચન ને કર્મમાં નિમગ્ન છે તેમના આરોધી દૂર રહે છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિચારે પ્રત્યે સન્નગ રહે છે પ્રમાદવશ પણ જો એમાં અપલન થઈ જાય છે અને પ્રતોષા દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદલા પછી પ્રતિક્રમણનું સ્થાન રાખવામાં આવ્યું છે. ભૂલોના સ્મરણ સારું મન, વચન ને કાયામાં સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાચમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાણી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક ભવિષ્યના દોષોની સંલવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામાં પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામાં પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમાં પાછું આવવું એ જ પ્રતિક્રમણ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,
કાટ, મુબઈ

અહિંસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનું જીવનશૃત તત્ત્વ છે ભારતીયોના રામે રામમાં એનું તત્ત્વ ભરેલું પડેલું છે ભારતીય હવા એટલે અહિંસાની હવા ! ભારતીય ઇતિહાસ એટલે અહિંસાનો ઇતિહાસ

ધર્મનો નીચોડનું બીજું નામ છે અહિંસા

આપના મનને એક માત્ર દયારૂપી ખૂબસૂરત આલુષ-
શુધી સંજો

અપ્યાત્મ સરકૂલિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદૈશી ભવણ કરી રહ્યા છો, તમે રશિયો-સદૈશી સાંભળો છો અમેરિકા અને જાપાનના સદૈશીઓ સાંભળવા તમારા ક્ષન આતુર રહો છો મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળ્યા છો પ્રધાનમંત્રીનો સદૈશી સાંભળવા માટે યોપાટી તરે લાખોની સંખ્યામાં તમે સૌભેગ્ય થાઓ છો અને ધણી પ્રેમથી એમનો સદૈશી ગ્રીષ્મો છો. પણ હું પણ હું કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળ્યો છો કહી કે નહિ ! આત્માનો સદૈશી જેવું સાંભળી લીધો છો એને દુનિયાનો કેઈ સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધોડા જ સમય પહેલાં તમારી સામે મજબૂતીયારની પવિત્ર વાત આવી હતી. તે ત્યાજ અને અસિદ્ધાનકારી વાત મારા સાથી મુનિશી પાસેથી તમે સાંભળી ચૂક્યા છો. તે મહાન સાધક જૈનજગતનું અપેક્ષિત નક્ષત્ર છે એ પણ એક હલ્લ હતો. તેનાથી પોતાના સુકુમાર ત્યાગની માથે ધનધનતા અમારા મુઠ્ઠી યજમાન તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હલ્લ હતું કે એ ધનધનતા અમારાને સમજાવપૂર્વક સહી સર્ઈ શક્યું. એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રહત અને માંસ બેઠળી રહ્યાં હતાં પરંતુ એની આંખ મન મુખી પહોંચી શકી નહિ. તે મનને ત્યાગી શકી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તનને તપાવનાર આ જવાલાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ જાણ એટલા જ કારણસર સંસ્કૃતિત બની શક્યું કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આનંદ એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યારે એમને કો

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કોઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કોણ બાળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદ્ધા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ સ્થિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇદ્રિયોને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્ટીમ-વરાળ ન્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કારણે હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાગેએ ઇદ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇદ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇચ્છીએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આફ્રિકામાં એસી રૂપિયા ભેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? જ્યાં સુધી ઇદ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇદ્રિયો શું છે ? ઋષિઓએ આત્માને ઇદ્ર બનાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇદ્ર૩પી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇદ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇદ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇદ્રિયો વડે સંસારજાળને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇદ્રિયો વડે લવજ્જાળમાં ઘૂંટી કરી શકે છે

પેન્સિલની આણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જે કાંઈ બોળની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અભયકુમારે કૂંડડાને લડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનત-અનત કર્મોનો ક્ષય કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વાંગ ફરડા અને એના સ્વામીએ અનત-અનત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી કરતી વેળા જે એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગોંધી ફરી પાછી તે

જીવીમાં મૂકી દો હો. એવી જ રીતે એક જ્ઞાનાની ૨૪ સોય લાખા, એમાંથી એક પણ સોય ખોવાઈ જાય છે તો તેને પણ શોધી કાઢો હો. પરંતુ મિનિટ એવી શોધ પાછળ મુમાવી દો હો પણ એને જતી કરવા નથી અને બીજુ તો શુ એપણા લખની વખતે શાહી સુકવવા માટે જે રેતી બાકશે ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પણ તમારા કિમતમાં કિમત છે જાણે ફાઉન્ટેનનો મુગ આવી ગયો છે પરંતુ જાનથી ખમ્પીસ વર્ષ પહેલાં દરેક કુમતે કાળી શાહીથી લખાતું હતું અને એને સુકવવા માટે રેતીનો ઉપયોગ કરતો હતો. બાકશે ઉપર રેતી નાખ્યા બાદ એ રેતીનું શુ થતું ? શુ એને ફેંકી દેતા હતા ? છ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જમીમાં નાખી દેતા હતા. એ રીતેની પણ નકમી જવા દેતાં નહોતા વારુ, તો જતાવે કે એની કિમત શુ હતી ? બે-ચાર પૈસામાં તો પૂરી જી ભરાઈ જાય છે પરંતુ એનો પણ તમે સદુપયોગ કરો છો.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સદુપયોગ કરો હો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાખા બે રૂપિયા આપ્યા અને બેઠી લઈને ઘેર આવ્યા. તમે ખ્યાલ રાખો હો કે બેઠીમાંની ફેરીઓ જગડે નહિ-પિચાન નહિ. એના જગડી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી દો હો. તમે એને ફેરો ઉપયોગ કરો છો શુ તે પણ મારે બનાવવું પડે ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સૌથી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે તો થોડી લેવાય છે ઉપરનું ટીટીયું કાઢી સાથે સ્વચ્છ કસાઈવિષા વાસણમાં રસ કઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં જીવરતને એક જાણુ રાખી લેવામાં આવે છે પછી વારો આવે છે બાળકોનો એમાંથી પણ બસીપસીને રસ કાઢી લેવાય છે પછે શુ એને ફેંકી દે હો ? ના બાઈ હતું તો પણ જાણી છે બેઠાં કરી કરીને જીવરત અને એટલેને ધોવાય છે ફેટલીક વખતે એક વાર તો ફેટલીક વખતે બે કે ત્રણ વખત પાણીમાં ધોવાય છે ક્યાંક ક્યાંક પણ ધોવાનાં દોષ છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીના જાળેનાં બનાવાય છે શા સાડુ બીજાનો જાળેનાં કરો છો ? (સવામાં હસાહસ)

હવે તો કોઈ ખાસ તેટલો જ રસ એમાં રહેવા દીધો નથી. હવે તે ફેંકી દેવા ને ? ના બાઈ ના હજુ નહિ ફેંકાય કારકે ધરમાં જોવામાં આવ્યું છે કે પેલાં જીવરતનું શાક જનાની દિલિનબોદમાં નાખી રે છે દિલિનબોદને જાણ તો તમે સમજ જ મળે છે ને ? હા-પેદમાં હવે રહી

વાત ગોટલાની એને પણ ફેંકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીનું પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ધંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

એ આનાની ફેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે ફેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દ્વિત્વી સંગીત પણ પહેલુ કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે બીજુ કામ મનની સ્તેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાલયુક્ત સંગીત સાલળવુ તે કાનનો દુરુપયોગ છે ન્યાયે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ ભણી લઈ જતુ ગીત સાલળવુ તે કાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે બીજાની નિંદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ બીજાની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિંદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનુ ગુણ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? ન્યારે ગુણીજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી બોલો છો કે હા, હીઠ છે પણ અદરથી કાને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશો મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિંદાની વાત કાને આવશે તો કહી બોલો ભાઈ મને તો આજે જ ખબર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બળજો હોય પણ અદરથી મેલો નિંદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે ન્યાં વિડ્યા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યા માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે જાણે ગુદ વડે ચોટી ગયો હોય કલોકા વીતી જશે પણ ત્યાથી હલવાનુ નામ નહિ લે

અગે, ફેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિદાત્મક વાતો સારુ

તેમને જ રહેતા હોય છે તેઓ ખાન રાખે છે કે ક્યાં ક્યાં નવી વાત જાની અને જ્યારે પણ એમના હાથમાં કોઈ એવી વાત આવી જાય છે ત્યારે તે એનું પૂછવું જ શુ ? કોઈ પણ મળશે ત્યારે પણ બસ તે જ વાત હશે મળતાંની સાથે જ પૂછશે ક્યાં નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા સમાજમાં ખાનને આ રાજ એવો તો ફેલાયો છે કે એની કોઈ સીમા રહી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી બાળમાં રહ્યાં નથી કેટલાક લોકો તો એટલા માટે જ આવે છે કે કોઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય. તેઓ આવશે, મુનિને હાથ લેકેશે પણ એમની આંખો ચારે બાજુ ફરતી રહેશે-જેથી કે ક્યાં શુ ક્યાં રહ્યું છે ? સામયિકમાં પણ સમજાવતી સાધનાના સ્થાને આવી જ સાધના થાય છે પેલાંને ખાન કમું અને ફાલ્ગુએ તેમ કમું મુનિની જાણે આવશે ત્યારે પણ એમની જો જ રોકાઈ આવું રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપાસ્યે રહ્યો હતો એક ભાઈ જાદુર જામથી આવ્યા અને જોતાં જ થોડી એક બાજુ ફેરી દીધી અને વચ્ચે કરી વચ્ચે પૂરી થઈ નહિ કે એ બોલ્યા મહારાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે સમજાવે દેવો કે એ શુ કહેવા માગે છે મેં કહ્યું કોઈ પણ બ્રહ્મા દેવસ્થાન બધવા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે મહારાજ માટે સુઝવિત પદાર્થ લઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનકે આવ્યા છો કોઈ સુઝવિત વાત લઈને આવ્યા હો. કોઈના સહયોગની મુલાકાત લઈને આવ્યા હો તો મને સંભળાવો. જો કોઈની જૂરાઈની વાત હોય તે તેવી જુઝવે મહેસ્તાની કરી બહી ચલાવશે નહીં પણ સાંભળતાંની સાથે જ એણે ચરણ પકડી લીધાં અને બોલ્યો : મહારાજ આપે મારી આંખો ખોલી દીધી છે ખરેખર, હવેથી કે ધર્મસ્થાનમાં સુઝવિત વાત લઈને જ આવશે.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવક છો તમારી દષ્ટિમાં તમારી વાસ્તીમાં અને તમારા કાનેમાં સવત્ર પવિત્રતા દેવી જોઈએ. ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવો અને સહયોગની મુલાકાત લઈને આવો અને તેવી જ સુઝવિત વાતો લઈને જાઓ કાન વડે સહયોગ મરણ કરવો તે એનો સહયોગ જો અને નિદા સાંભળતી તે કાનનો દુરુપયોગ છે.

સમુ-ઈન્દ્રિય-ગોચર પછી અસુ-ઈન્દ્રિયનું સ્થાન છે આંખ કેમકે કરતાં પણ એક છે કેમકે સામે આવેલી વસ્તુનો ફોટો લે છે આંખ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામા નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખતા પડ્યા પાછળ ફેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અલ્પ પ્રકાશમા પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને યસો અથવા એ હનરમા મળી ગઈ છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને ફેટલામા મળ્યો, એની કોઈ ટિમત છે ખરી ? હનગે-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી ગયા નથી પરંતુ તમે તેનો કુલ ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાએન ફોટો લેવામા સાવધાની ગમે છે, મુદ્દર દશ્યોનો જ એ ફોટો ખેંચ છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેગ વડે પણ સારા દશ્યોનો જ ફોટો ખેંચજો

મેનામની લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પત્નવટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આતના-થીના પન્નમા જોઈ વ્યાકૂળ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમા એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પછી એક રસ્તામા નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રસ્તાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પત્નવટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં ઝૂપડી ખાલી જોઈ તો સીતાના વિરહમા રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના લાઈ સાથે સીતાની શોધમા નીકળી પડ્યા વૃલ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રસ્તે વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ લાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીના જ છે કે બીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ઇતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સયમ જાણે બોલી ગયો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુણ્ડલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હે લાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુડળને કારણે આજ સુધી આખ ઉઘાવીને મે ભાભીનું મો જોયું નથી હા નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું ડારણ છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આંખોના સમગ્રનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે જ્યાં શીખી શકશો. પણ જાણે નેત્ર-સંયમની વાત માર્ગદોશ દૂર ચાલી ગઈ છે જાણે તે જોમ રસમુક્તિ આવા માટે જીવ સજવળ છે તેમ સૌ દર્મ જોવા માટે આંખો ટળવળતી હોય. આશરો સ્થાક ઉપર અને આંખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આંખોનો સમગ્ર ગમે એટલે / તે મીતેમાની રાષ્ટ્રી-ઓને જોવા માટે જિરદી નમે છે પણ જ્યાં માટે સૌ દર્મ પર પતંગિયુ મનનારા ન નહિ, પરંતુ સૌ દર્મનું પ્રદર્શન કરનારા પણ જોખ જવાનગર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો જોવા પાછળ દોઢર ખાનાર જૂથ કરી એસે છે, તેમ સિનેમાના ચર્ચા પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક ભૂલ ન છે.

સૌ દર્મ પ્રત્યેની આસક્તિ આંખની ચાપક શક્તિને સંમિત કરી દે છે રાવણ સંતાના સૌ દર્મમાં એટલે આસક્તિ બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શક્યો નહિ એ સૌ દર્મ પ્રત્યેના રાગતુ ન પરિણામ હતું કે ગુણાવલી વીરમતીની સાથે કનકબળના લગ્ન જોવા માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાજા ચંદને કૂકડે બનવું પડ્યું. પોતાના પતિ ચંદ્રાનને કૂકડાના રૂપમાં જોઈ ગુણાવલીનું હૃદય ઢેલુ થયું હતું. ચંદ્રાનનો રક્ત સાંભળનારાઓ આ વાત સારો રીતે જાણતા હતાં ભક્ત તુકારામ મદારાજનું પ્રસિદ્ધ સત ગઈ ગયા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાંધી વાસના મઠો દેવ ઢોલા ।

ત્યાંતુન માંધલા મરાજ મી ॥

હે પ્રભો તારી મુજ પર કૃપા હોય તો એટલું જ કરજો મારી આંખોમાં પાપ વસે નહિ. એ જો ન થઈ શકે તો મારું શ્વાસ કે કુ અર્ધ બની નહીં અધાર્શીની આંખોમાં જો વિકાર ન આવત તો મિત્રો ની રાષ્ટ્રીઓને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌ દર્મને આખ જનવવા વિવર મર્ફ પાત નહિ.

શીમનીજી જો જાનરમાં તરી અને ત્યાં શુદ્ધ રંગીન સાંધિઓ જોશે તો તેનાની સાથે જ મન એમાં હસાર્ધ જશે લેવા માટે દાવ તેમજ થઈ જશે પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાવ થઈ જશે. સાંજે શુદ્ધ ઘેર આવશે કે નહિ સમી લેવા આદેશ અપાઈ જશે. એમણે જો

જેમ બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મોટું ચક્ર જગે અને પછી તો ધર્મની શક્તિનો પણ ભગ થઈ જગે ચાલુ સાચુ કામલુ આપો જ હતી

તમારો આખો એ એક આણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે કે તમામ વૈજ્ઞાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પ્રગળિત કરી શકતો નથી. અમેરિકન વૈજ્ઞાનિકોએ એક આણુવિદ્યાનુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમો ઇંચનુ છે અને એને તૈયાર કરવામાં પૂરા અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના નિર્માણ પાછળ બે કરોડ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ આખો નેટલો પ્રકાશ ગ્રહણ કરે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રાથેલી મીણબત્તીને એની શક્તિ વડે જોઈ શકાય છે આટલું બધું હોવા છતાં પણ હું પ્રશ્ન છું કે જો તે દરખીન કોઈ આધળાના હાથમાં મૃત્યુમાં આવે તો એનો શું અર્થ નીકળશે ? આખો છે તો પેલી બે કરોડની દૂરબિનનું મહત્ત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું દરખીન બનાવી રાકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કરોડ સુધીના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવો એક આખો તો બનાવી આપો, તો એ માટે ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પાસેથી નહિ મળે એટલે એનો અર્થ એ થયો કે તમારો આખો બે કરોડવાળો દૂરબિનથી પણ વધુ કિંમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમાં પણ એક એવો નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમાં વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના પ્રકાશમાં વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને સિનેમાં વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શું આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

અહીં ઈન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય, ગ્સતેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે. ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ છે એક માણસ બગીચામાં ગયો, અને ત્યાં રાખ પર બૂલતું એક મુદર

ખંખડીઓવાળું ગુલાબનું ફૂલ જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખવા લાગ્યો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂમ પાડી કાઢ્યું એ ફૂલમાં એક ડોરે પડેલો હતો. તે ફૂલ સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂસી મળે. તબાકુ-છી છૂી વગેરે વ્યસનસ્ત્રમક વસ્તુઓને સુખની એ ખરું પ્રાણેન્દ્રિયનો દુરુપયોગ છે જેને તે હજી નથી અને જળપૂર્વક એમાં ધૂંધાડવી તે ખરું એક ભૂલ છે.

જીમને વરસ થઈને ખરું માનવી કંઈ ઝોણું પાપ કરતો નથી હજારો ખરુંઓની હત્યા જીમ માટે જ થાય છે જનતકાપ કંઈનું સેવન ખરું એટલા માટે જ થતું હોય છે બાબા બીબાને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મસાસો મરસુ ભરી સેવામાં આવે છે અને એનું રાક જ્યારે થાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ બોલી જાય છે વાહ કયું સરસ શાક થયું છે! આ રસના (સ્વાદ) ખાઈ અને બોલી એમ બંને જમડે છે કંઈ માણસે પાંચ હ વરતો ખર્ચ કરી પ્રીતિભોજન આપ્યું અને ગુલાબજી, કાપરાપાક અને બરફી વ. અનેક જાતની મીઠાઈ અવડની ખરું જો રાજવામાં થોડું મીઠું ઝોણું પડ્યું હશે તો હોવા જઈ જશે. એના કમોક્કરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. ધરમાં દળમાં જો મીઠું ઝોણું થશે તો ડેટથાક એવા ખરું સલા માણસો મળશે કે થાળી ફેંકીને આસના જઈ જશે.

રસન-ઈશ પર વિજય મેળવવા માટે આત્મનિશ્ચય વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આત્મનિશ્ચયને આજે જ એ છે કે સાપ એના રાક્ષસમાં સરી જાય છે તેમ રોટલાનો લુપ્તો મળિયો ખરું સીંતો ગમે કિતરી જતો જોઈએ ખરું આજે તે આ જીમ આત્મનિશ્ચયમાં ખરું ઝોણા નાચ કરતી નથી. પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું ખરું હવે તે એટલી ચીને જનવા લાગી છે કે જલુતરી કરવા બેગીએ તે આડધા કલાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા છતાં ખરું આ સાથ જાઈ (જીમ)ને સતેલ થતો નથી અને તે બોલી પડે છે જરમાજરમ દોઢળાં લાયો ને! (સત્તામાં દયા-સ)

જીમની સોજીપના એ તી જમી વધી ગઈ છે કે માણસ આ ? કરેક મીનમાં રસ ન હોય છે મર્યા-મસાજાનો વધુ ઉપયોગ આ જ રસના (જીમ) માટે ન થતો હોય છે પેટ ના પડે છે તો ખરું જીમને સારુ લાગે છે એટલે તે ખતો ૧૫ છે બાબો દુ ખની હોય અને વેર વધુ મર્યા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતુ નથી ને રોગનુ નિદાન ગોચ્ય થયુ હોય, ઝોકટર કુશળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને હવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ ને રોગ મટે નહિ તો સમજવુ કે જીલ વશમા નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારુ લાગે છે, તે સત્વ પેટને પણ સારુ લાગતુ હોય, તેવુ નથી આન્ડે બધી બાળનોમા રસ નોઈએ છે વ્યાખ્યાનમા પણ રસ નોઈએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બિચે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ શ્રવણ કરનાર કેટલીક વાર કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારુ આપ્યુ પણ રસ આવ્યો નહિ એમા પણ રસ નોઈએ. માણસ આન્ડે કેટલો ચંદોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કંઈ હતુ કે ખાવા અને બોલવામા જેણે પોતાની જીલની ચપળતાને વશ કરી લીધી છે, એણે બધાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે

અન્ય ઇન્દ્રિયોની જેમ રસના (જીલ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીલના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીલ જ્યાં તમારા કાબૂમા છે ત્યારે સમજવુ કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદ્યપાર લ અને મહાર લનો વિચાર રાખો છો, મ્વાદ નહિ પણ મ્વાસ્થ્યનુ લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમા સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય

સાથે જ જન્મતી વેળા બોલવામા પણ વિવેક રાખવો નોઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવગવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે બીજાને લાગેલા ધાને રુઝવવાનુ કામ કરો તે જીલનો સદુપયોગ છે અને જીલ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા કરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનુ કાળજી બાળવુ એ જીલનો દુરુપયોગ છે. જીલ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ડરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ બીજાની નિંદા અને અલોચના પાછળ તમારી જીલ ચાલુ રહે તો સમજવુ કે તમે જીલનો દુરુપયોગ કરો છો

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમા પણ સયમ કેળવવો નોઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. કેશમી સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કી નો સહાર થયો છે એની તમને ખબર નહીં નથી. આ રેશમમાં ત્રસ જીવેની દિસા પણ છે આ ખુબ પપ રીના માટે છે ! જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ પાપનો ભાગીદાર બને છે તેથી જ એક ગુજરાતી કવિ કહે છે -

સાથે હજારો હાથી લુણાય, પણ દાતની ચૂરી પહેરનારા
કીડા કરોડો સાથે કપાય પણ, રેશમ વસ કરનારા
ભાવક નરમ ધરનારા, જરી લુગો ને તપાસી કામ તારા

ગુજરાતી કવિ વલ્લભલાલ ભાવકોને ફટકારનાં કહે છે કે આ ભાવક જ્યાં તુ તારી જાતને જો તુ કઈ તરફ જઈ રહ્યો છે ! તુ ભાવક છે વીતરાગનો ઉપાસક ! તારુ જીવન ફેટલું બન્યું હોવું જોઈએ. અફસારક પૂરક જીવન જીવવાની જગ્યા તારી પાસે હોવી જોઈએ. બહારની ચમક દમક ઉપર તુ યા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ! આ ચમક-દમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એના સહાર કઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કર્યો છે ! દાંતની બચીઓ માટે હજારો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ જનાં તુ એવી ધીન્નેનો ઉપયોગ કરે છે અને પાછે પોતાને ભાવક પણ કહેવડાવે છે શું આ કુખ તરફ વાત નથી !

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સાંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પણ તમારા શુદ્ધ-ગૂદમાં પણ કાંઈ એકાધ પાપ થતું નથી તમારે પણ રેશમી શુદ્ધ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને ચળકતા ગૂદ જોઈએ છે પણ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ! બહી મુઘી સાંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડું મેળવવા માટે ગર્ભવતી મામને મારવામાં આવે છે અને એના ગર્ભરમ સિંથા લાકડી વડે ટીચાય છે તારે જ તે મામમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પણ આ તમામ પપ ચમકદાર ગૂદ પહેરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દિયના મુખ માટે પણ અનુખ્ય કઈ એકાધ પાપ કરતો નથી આ મવાણીપણ અને યુગ્મીરી એમાંથી જ જમાં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સચેત્વ લેવાનું અને મુઠ્ઠીઓને મેળવવા માટે જે લાઓ વીરના ભોહીની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શું હતું ! આ તમામ ઉન્દિયોનો જ રાગ હતો.

પેલો વનમા ધૂમતો મદોન્મત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ ખાડામા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્યો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનુ જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ વિતનોતિ વિહીન-સેવામ્

ધર્મ ધિનોતિ વિદ્ધાતિ ત્રિનિન્ધકર્મ ।

રેફરિવનોતિ કુરુતે વિરુપ વેશ

કિંવા હૃષીક વશ સ્તતનુતે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ અધીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો અચય કરે છે અને વિરૂપ વેશ ધારણ કરે છે સાચુ છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજમા રહેશે તે રાજના રાજમા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમા આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિષષ્ઠ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાયનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સૂવડાવી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું સ્વામી હજુ હમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી ઋષિ ને એમ હજુ ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો ચોથો પહોર પણ ખલાસ થવા આવ્યો અને ઉપાક્રાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજુ સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “ ક્ષમા કરો પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ ” વાસુદેવે કહ્યું “ હા, દીક તો તમને મારી આજ્ઞા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે લોગવવો પડશે ” તે જ વખતે એમણે બીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસુ ટલવી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા લય કર દુ ખને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આજ્ઞા પળાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુ ખને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે છદિયોનાં વિવર બનેલો માણસ વીતરાજહેની બાણાનુ ઊપધન કરી,
અનત-અનત દુઝોનાં દાર ખોલી દે તો એનાં બાધ્ય થઈ કરવું !

એક કવિ કહે છે

જિયા લોહે સમઘાયો સો સો બાર ।

વિપય મુર્જગ સો કુચ પાયો પુનિ સિમ સો છિપટાયો ।

સ્વ પદ વિચાર રચ્યો પર પદમાં મદરત ક્યોં બોધાયો ॥

છન ઘન સ્વજન મહી ભેરે માહક મેહ કઠાયો ।

ક્યોં ન લહે કમ જાન સમામૃત યાં નિજ મંત છુદાયો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના અનને કહે છે તને કેટલી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં ફસાઈશ નહીં પરંતુ તારી આદત જ એવી
પણ ગઈ છે કે જમે એવી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એમે જાણ છે
આ અનની આદત મેં જોઈ છે તેવી સ્થિતિ છે મેં જોયો છે ? બાળુ જાણે
રોજનામાં આવે છે તે જ બાળુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે અનને વાસના
તરફ ન જવા કેટલીવાર સમજાવવામાં આવે છે, તેટલી જ વાર તે એ જ
તરફ દોડી-દોડીને જાણ છે આતા બાળકને નવગાવી-ધાવગાવી સ્વ ઇ કપામાં
પહેરાવે ॥ પણ બાળક બહાર જઈ પાછું આવીમાં રમવા લાગે છે જાત
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કમ તો નથી કરતાને !
ઉપાધ્યક્ષમાં મુનિ મહારાજ વીતરાજ-વાણીના જળ વડે નવગાવી-ધાવગાવી
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે બાળકમાં જઈ પાછાં ફરતાં તેવાં ને તેવાં જ બની
જાઓ છો (સમાર્થ હસાદસ)

બીજાને ઢેકર આતાં ભેઈ જે સાવધાન બની જાણ છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ છદિયોની ગુલામીમાં જાકાયેલો બીજાને પડતો નેઈને
પણ સમાન થતો નથી પત્રાગિણી બીજા પત્રાગિયાને દીપકથી પ્રેમ કરતું
હોય છે અને એને અગ્નિમાં જળના પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની
જળની વાળ સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાજ દેવ અમરાન મહાવાર
પોતાની હેમધી દેશનામાં આ તથા સામે રાખી દરખાવે છે

ફોરેસ્ટ મો ગિયિ મુયેઈ તિર્થ અજાકિય વાવર સે બિનાસ

સાગારે સે મહવા પર્યો આહોય છાંલે સમુદેર મચ્છુ ॥

વીતરાજ-અન અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ રૂપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાડામા જઈ પડે છે, હિંદનો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા કી झूठी प्रीति करो मत, प्रीति करी वो क्या फल पाये ।
मौल मृगा वही महा संयंकर, प्रीति से वो भी पिटारे मे आये ।
प्रीति के कारण देखो पतंगा दीपक में पड प्राण गमाये ॥ दुनिया .

હિંદીનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને ! અરે, આ મનડાને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હડીલુ બની ગયુ છે ! અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવી લીધુ મફારીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા ફેદ થઈ ગયો ઇન્દ્રિયોના વિપયો તો કાચા સૂતરના પલ્લગ પર બેસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પલ્લગ પર બેસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઇન્દ્રિયોના વિપયોએ ચારિત્ર્યના દુરુદ્ધ કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાંતિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઇન્દ્રિયો પર વિજય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઇન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભારતમા થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને ધ્યાને ઇન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાર્તા આપે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી નખી અનાધિગતા ફૂજો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઇન્દ્રિયોને કરવા જેવુ થયુ માટે ઇન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજય મેળવો એના પર વિજય મળતા જ ઇન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ કેશીકુમાર સામે આ રહસ્ય બતાવતા કહે છે

परो जिए जिया पंच पंचजिए जिया दस ।

दसहा व जिणिच्छाणं सच्च सत्तु जिणा महं ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાચે ઇન્દ્રિયો પર તમારો વિજય થઈ જાય છે-

અને પત્નિ ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાદો અને પત્નિ અમલો પર પણ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારા અંતરની દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શો છો. ઈન્દ્રિયોને તમારે ડેંગરથી જોઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દૃષ્ટિ જાય ત્યાં ત્યાં તું છત્રું સ્થાપી જોઈએ. કાનને કહેજો, જે જે તું સાંભળે છે એમાંથી જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજે વાસ્તુને કહેજો, જ્યાં તું મોલ ત્યારે ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ મેળવજે કાશને કહેજો તું જ્યાં જાય ત્યાં સેવાની સુગંધ ફેલાવજે.

તમે તમારી ઈન્દ્રિયોને જે આ રીતે ડેંગરથી તો તમે નિઃશ્વ-સુચમના પથ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સુખ છે. મીઠું, રામચંદ્ર કહે છે. આ દેહ હોય તો સુખમને માટે છે.” તમે પણ આ પવિત્ર દિવસોમાં આવી પ્રતિષ્ઠા મેળો.

મર્સંતમ પરિવાણામિ સંજમ ડયલવદામામિ ।’

હે પ્રભો ! હું અસુખમનો રાહ જોડી સુખ તરફ આવું ! જ્યાં જીવનમાં સુખ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે / સામે આવીને તમારી પાસે આવે છે એક વિચારો છાત્રું છે. પ્રેમ નો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું કામ છે ? જીવન નો અમૂલ્ય છે તો પૈસાનું શું કામ છે ? મન નો શુદ્ધ છે તો મહત્ત્વની આવશ્યકતા છે ? અને જીવનમાં જ સુખ છે તો કાનૂન-કાનૂની શી આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં નો સુખ હોય તો કાચ-કાનૂની જરૂર જ નથી પડે. આ તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસુખમથી પાછા ફરો અને તમે જેટલા સુખ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી નિઃશ્વ આવતી જશે.

॥ શાંતિ શાંતિ ॥

ભાસ્કર શુદ્ધ
ચોથ

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
કાલવાદી સુ બર્ધ

૫૩.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેશ આપી રહ્યું છે કે આપણે ભૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તત્ક વળીએ દુનિયાની રાહે ચાલતા અનત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મિક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સકલ્પ આપણી સામે છે આજની ભૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે બહોતો મોટો અધ્યાત્મસદેશ છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યાં સુધી દુનિયા તમારા એ સદેશાઓને નહિ સાલજે

ભાપણુ કરતા આચરણુ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અંગે ભાપણુ આપી શકું છું પરંતુ પૂણું વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કેણુ જાણુ છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાપણુ આપી શકે છે, એમના ભાષણુ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડટ દ્વારા એમના ભાષણુનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણુકર્તાને કહેશે કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જાગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ અતાવો એમને કહેશે કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાગવી છે તે કહેશો મારી પાસે સમય નથી. નોકરને મોકલી આપીશ. સાપણમાં જે સેવા જાડુ જતાવી રહી હતી તે આચરણમાં આવતાં જ લગતી કેમ જતી ચર્ચા વાત એ જ છે એક સાધરના શબ્દોમાં કહ્યું તે.

હમેં કહના માતા દે કરના નહીં માતા,

હમેં પોહના માતા દે ચલના નહીં માતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે મનુષ્ય એક મિનિટમાં દિમાક્ષને માપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચક્રતાં એક એક ક્ષણે પરસેવાનાં ટીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે દિમાક્ષની કદરભાવે પર આપ છે આઆદિમિક કદરભાવે પાર કરવી હોય તો આચારશ્રેણી અમીત કરવી પડે ત્યારે જ આપણે જીવનના લક્ષ્ય સુધી સ્થેત્વી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરન કમવાન મદ્યવીરે જે આઆદિમિક લક્ષ્યો જતાવ્યાં છે તે જ એ તમે પ્રવચન સંભળી રહ્યા છે. જ સુ પ્રવચન તમે સંભળી શૂંક્યા એ જાણે આપણે જીવનના ચોથા લક્ષ્ય સમયે વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરુષે જીવનનું ચોથું લક્ષ્ય એ જતાવ્યું છે કે -

“ અકિરિય પરિયાણામિ કિરિય ઉવસંપચર્યામિ ।

અર્થાત્ અકિરિય કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સક્રિય જતીએ જાણે આપણુ જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ચર્ચા છે નિષ્ક્રિયતા એ પેતે જ જડ છે જૈનદશન એ જડનો નહીં પણ કૈતલ્યનો ઉપસાક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશેલી જ નાને ત્યાં સક્રિય જતો. કારણ કે કૈતલ્યનો ગુણ છે સદા ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિચોટની અધકારપૂર્ણ દશા હોય, અથવા સિદ્ધની સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જનમાં આત્મા સદા સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અતરણ કરતો કદી પણ પૂણુ ઉદય થતો નથી તે સદા ક્ષયોપશમરૂપે રહે છે એટલે નિર્ગો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તે રહે જ છે પછી એ વાત ન્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિર્ગુણોથી દૂર ખેંચી લઈ નથી. ક્રિયા સ્થિતિમાં અતરણ કરતો સર્વથા ક્ષય છે જાને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિર્ગુણમાં સેદા પરિણનનશીલ રહે છે.

એવું કહેવાય છે કે જૈનદશન નિશ્ચયપૂર્વક દશન ॥ અને એના ઉપર એવા આલેપ મૂકાય છે કે એણે તે સદા નિષ્ક્રિયતા જ શીખવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની ખાલી ધાગણા છે તેઓએ જૈનદશનનું ખાતર-લક્ષને પા પડુ જ નથી. જૈનદશને કદી પણ માર્ચ એક બાબત પરત્વે

આગ્રહ સેઓ નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાતની દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાતમાં વહે છે એ સાચું છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો એનાથી પાછું ફરવું ? શું પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શું આત્મિક સદ્ગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠક કરવામાં પણ વિવેક જળવડે પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભવૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદ્ધાદો વિણિવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્તિ જાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂવં વવહારણયાદુજિણ ભાસિયં ॥

દ્રવ્યસંગ્રહ-૪૫

દ્રવ્ય સંગ્રહના શ્લોકાર્ધમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચદ્રજ જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી જોઈ પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જાળા બાઝી પડશે અને તેમાં જીવોત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું સદાણુ નથી.

આ ૭ તો ખર્ચા ય સંપન્ન થશેમાં નોકર દ્વારા આ કામ થતુ છે
 છે પરંતુ નોકર તે શી ખેવના રાખશે? તેને જીવેલી શું દવા દસે? જે
 દિશમાં અનુકંપા નથી જેને તત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જમણા અને
 દ્વાની શી આશા રાખી શકાય? હા તો એક બહેન કયરો વાળી એક
 ખૂણામાં એકઠો કરી દે છે એણે પણ ક્રિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન
 આવી અને એણે પેલા કચરને ઉપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં
 વીખેરી દીધા. ક્રિયા તો જનને કરી છે પરંતુ પહેલી બહેનની ક્રિયા તે
 સ્વાર્થક ક્રિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની ક્રિયા તે નિષ્કલ્પ ક્રિયા છે તેની જ
 રીતે મિશ્તાત્વ અને આશાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ ક્રિયા કરે છે તે
 આ બીજી બહેને કરી હતી, તેવી ક્રિયા છે તે કચરને બહાર ફેંકી નથી
 અપિતુ વિષયને વાસનાથી કચરો પાડે. ધરમાં ફેલાવે છે એટલા માટે
 એને અશુભ ક્રિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ ક્રિયા કરવી છે

તમે અશુભથી શુભ બણી જમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે
 તમારી ક્રિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ? તમારા મનની પ્રતિ,
 વાણીની પ્રતિ તેમ સરીરની પ્રતિ શુભમાં છે કે અશુભમાં? મન વડે
 તમે પ્રદિન માટે કેટલું ચિંતન કરો છો? કે માત્ર હું, અદિત ચિંતનમાં
 તમારું મન જતું નહિ હોય કાંઈ તમે આવક છે જમવાન મહાવીરની
 ઉપાસક છે. પરંતુ તમારા પાંદડીની કુકાને ગિરદી થાય છે અને તમથી
 કુકાને એક પણ માદક આવડો નથી ત્યારે તમારું મન શું બોલે છે? કે
 જમવાન આત્માની કુકાને ઉપર માદકો શા માટે જાય છે? એની કુકાન બધ
 થઈ જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એકની તને તોડી પાડવાની
 ક્રિયા તે અશુભ ક્રિયા છે. તમારા ઘડે કાઈનું કામ થાય તો કરવો પણ
 કાઈને તોડી પાડે તો નહિ જ પાણી મૂળિયાને જમીન સાથે દિશર કરે
 છે અને પ્રયત્ન દવા એ મૂળિયાને ઉખાડી દે છે એટલે દબે તમે વિચારી
 શો કે તમારે શું બનવું છે? દવા કે પાણી?

હું તો તમને સલાહ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કરજો.
 બી તના પત્ર મળ્યું કરજો. પાણુ સારું છે પણ જમવાનું મુરોજ છે
 આ જાનના નિર્માણમાં એક વડા સામુ દરી પણ એને તોડે પાણુ માટે
 તે દુઃખ દોષ જ દિવસ ખર્ચા થશે સંધ્યામાં બધું અશ્વ મેઈ પણ
 મનવનમું તમારો ઘરો વર્ધને શિ વાની કાઢે. કરે તો તમે એને કાવામાં
 માર કરજો. આરે પેલી આઠ આત્માથી વાકી પત્ર સામવામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી બીજાને આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સભવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ બીજાના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? યાદ રાખજો, પુણ્યના મુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે સ્વધર્મીઓની સહાયતાથી હાથ સકોચાશે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સક્રિય બનતી જશે.

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી. તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે.

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જડા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગઈ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નમી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈસ્ત્રી બગડી જવાતો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને ક્રામળતાને ઓછી કરી દે છે.

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેલ વદના કરી, અને નીચે એમી ગઈ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથળેલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા ડરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કઈક મદદ કરા જોકે તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે.

મહાસતીજીની વાત સાલળીને પેલી શેઠાણી બેઠી મહારાજ, ઊંટની ગરદન લાખી છે તો તે શુ કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેતી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાંથી સર્થો

નહિ ધોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોઢરમાં બેસી પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ આ બીન્યા બન્ધાને હજુ ૭ દિવસ પસ પીત્યા નહિ હોય કે તે જન્મે નતો પુત્ર કાળા જાગરને મને પકડાઈ ગયો અને તે પસુ એવા સકળમાં કે છૂટવાની કાઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પ્રકણ રૂપિયા ૬૫ હજાર છોડી મુખ અને આખરુ પસુ માટીમાં મળી ગઈ જોડની ગરદન એક જ કપારે કપાઈ ગઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સંપત્તિના કેટલો ભાગ શુભ ખાતે વપરાય છે અને કેટલો અશુભ ખાતે? પોતાના વૈભવ અને વિશ્વાસમાં સંપત્તિની કમી નથી તમારે રેલવાયા કરવી હશે તો ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકિટ લેશો. સિનેમાખરમાં પાંચની ટિકિટ નહિ મળે તો હસની લંસો. પસુ કાઈ ગરીબે પોતાની સજ્જન આજુએ મૂકી કાઢ્ય પસારી તો તમામ ઈન્કમટેક્સ, સેલ્ફટેક્સ વાદ આવી જશે અને બ્યારે સમાપ્તુ કાઈ કામ આવશે તો હસી જાડશે કે સાહેબ હમુ તો ૭ દીકરીઓને વરણવાની છે શુભ કર્મમાં સો-સો જાદાનાં વાદ આવી જાય છે શુભ કાર્ડ માટે બ્યારે દિલ સકુનિત અને છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે હમુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજાવે નથી! નરતત્વમાં પુણ્ય અને પાપ તરતનુ રહસ્ય કરતાં-કરતાં મજુ સૂચકુ પરદા જીવનના મેદાને બ્યારે આ પ્રજા આપ્તો ત્યારે નાસી જ ગયા!

તેલકર્તન રૂમમાં છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થઓ અને શુભમાંથી શુદ્ધતા જાડી જાઓ. પદ્મ પરિવૃત્તિ તે અશુભ છે પૂણ્ય શુભ છે તે નિર્જરની પરિવૃત્તિ શુદ્ધ છે તે તો શાક્યે રૂપિયો છે અશુભને સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિવૃત્તિ અભ્યાવચમાં આવે છે કારણ કે કાંઈ વડે કાંઈ કાંઈ સકામ છે સસારના યગને નિવારણ માટે ત્યાજ્યે યગ અન્યાય છે અને ત્યારે ત્યાજ્યે પસુ યગ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે બીવરગ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સાધના વતરગ જણા પ્રાપ્ત કરવા માટે છે એક કવિએ પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું છે કે :

પ્રમુ વીરરાગ રાગમાં વદ પ્રાપ્તતા દમારી
દમ મિત્ર સ્વરૂપ પાયે પાયે દજા શુદ્ધારી ॥

આજની પ્રથમનુ લક્ષ્ય છે નિતશ્ચ મૃત થા જેવરની એની સાધના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપલાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ધણુ છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ જાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડશે કસવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે આ સોનું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની જાણ થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત કિનારે જોઈ એ ઓધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળું રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતા ફરમાવે છે કે,

લંઘત લઘત નાથ પ્રતિ હિન ચે
પસો વિપમ પદારો ।
ચરણ રૂપ દેવો ચરણ કૃપા કર,
તો નહીં લંઘત વારો
દારણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ” અને જેમની સિદ્ધિજ્ઞાનની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતા કહી રહ્યા છે. “આ સસાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રરૂપી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા લવ-ભ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિદ્ધો એક બાબુથી ધસાયેલો હોય તો અગરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આધળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લગ્ના એકઠા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય લક્ષ્મણાદુ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

મહા કરો જન્મજ મારવાહી
 મારસ્સવાહી વાહુ જન્મજસ્સ ।
 પર્વ છુ ણાળી કરણેજ હીજો
 મારસ્સ વાહી વાહુ સોમાહ પ ॥

વિદ્યોત્તમવચન માધ્ય

ચંદન એક સુખધિત ચીજ છે એનું એક રીપું તાપથી તપતાં સરીએ
 શીતળતા પ્રદાન કરે છે મનુષ્ય તો શુ વિપધર સાપ એની કુવાસમાં
 પોતાને બૂલી જાય છે પરંતુ ચંદનને જો ગદોડ પર લાદવામાં આવે તો તે
 શુ એની સુખધનો જ્ઞાનદ મારણી રાકશે ? એ તો વિચારશે કે હુ જ્યારે
 મારા રચાન પર પહેંચું અને મારી પીઠે લાદ્યા જા જ્યારથી મુક્ત જામી
 હસી જાય જાનમનેતા જાજ્યામાં જાદ્યાકુ હશે છે કે નહીં જા ન રીકે
 જેણે જાન મેળવ્યું છે પણ એને એક જાત પણ આચરણમાં જાતેથી નથી
 તેજ મોહા જા જમિય જેવા જાનતા જાવવાકક માત્ર છે એને જાનદ
 જામના તસીખમાં નથી.

જાન હેમ કે જાન હેમ જાને જ્યારે ઉપયોગમાં જાવતાં નથી ત્યારે
 એ કેરજ જાવરૂપ જા જાતી રહે છે જાન બેજી કરવા લાડુ પરસેવા વજાએ,
 જાવરથી સાજ સુધી હોડધામ કરી જાને જોડ કે બેજી કહું તરુ જ્યારે
 જામ લામી ત્યારે એમાંથી જાડુ નહિ કે જોડાય ઉપયોગ કયો નહિ. એજ
 એવા લક્ષ્યધિપતિજો નેવામાં જા જા છે કે જોડા જ્યારે પોતાનાં જાજોડને
 હુમ તો શું પણ જાડાનું પાણી પણ જાતા નથી સપતિ હોવા જાત એજ
 સહાય ન કરવાર આવે જા જાજાજિયો છે તેજ મોહા જાડલામાં જાણી
 કહું હોવા જાતાં તરસે મનવાર જેવા છે

જાનની વાત પણ એવો જ વરુ છે જજી એથી જેથીને શીખ્યા,
 જ્યારે વહેલાં જાડી એનું જાખવન કયું જાડી રાત સુખો જાજાને એને
 જાડ કહું પણ જ્યારે એને જીવનમાં ઉતારવાને જા જાજો ત્યારે ત્યાંથી
 નામ. એનો જામ એ જા જયો કે એજે નજીવા જેવું જાજ્યુ છે પુજનક
 પુજનક જોખી-જોખીને જજી સહાય છે પણ એ / પુજનક ઉપરથી જ્યારે
 મમતાજાવ દર કરવાની વાત જાણી, રવધાને કહી જાપવાની વાત જાણી,
 દાવ સજોયાવા લાજ્યા જામ / જવાનું હોવા તો પછી એ જાડુ શીખવડો
 જાને રહુ કરવાને શી જામ ?

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત બાણી લેવી તે સરળ છે, કિંતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. પાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ બનતા વાર લાગે છે એક લેખક લગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ બે દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ લગવાનનો ઇતિહાસ બનવામાં કેટલો સમય લાગ્યો ? બાર-બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ લયાનક કષ્ટોને સહન કર્યા પછી જ તેઓ લગવાન બની શક્યા એની વાત સાબળતાની સાથે જ કાયરોનું હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમાં કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે ?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે ? પરંતુ તેની રચનામાં કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ જાણુ નથી બાણુ, વારુ ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે કૂંચોની પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેદી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામાં ? હા, તો સાબળવા અને બાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે જ્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુબઈનું નામ સાબળી લેવા માત્રથી કે તમે એનો રસ્તો બાણી લેવા માત્રથી હું કાઈ મુબઈ પહોંચી શક્યો નથી, એને સારું થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કરે ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગસેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યારે જ તમાની મુબઈનગરીમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

બાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો ઉકેલ આવે છે, પરંતુ મંજીલ સુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મંજીલ સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન બેઈએ કે ક્રિયા ? માની લો જ્ઞાન વિના અગ્નિ આવતું નથી, અને ક્રિયા જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન અગ્નિ વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ વ્યા સુધી આત્મા સર્વ સ્વરૂપ સ્વપૂર્ણ અગ્નિ અને નૈલેગી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતો

નથી ત્યાં સુધી આત્મા મોહ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોહનું સૌથી નિકટ
પ્રતીક કારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ ખરું આવતો નથી.
કમળા કરી એક માણસ પ્રીતિભાજનમાં ગયો. સાલુમાં પુરીઓ આવી
અને સાડુ ખરું આપ્યા તે સાડુ આવ્યાને બદલે ખિસ્સામાં ભરવા લાગ્યા.
હવે તમે જ બતાવો શું એને સાડુ આવ્યાનો આનંદ મળશે ખરો? સાડુને
ખિસ્સામાં ભરવાથી નહિ ખાવાથી આનંદ આવે છે. તેવી જ રીતે ટ્રેવલ
વસ્તુનું સ્વરૂપ નક્કી લેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં
આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સાંભળ્યું છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવ
નમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ ભરવા મીઠામાં ફળમાં જ તમને તમારા સંપત્તિ
સહજ સુધી પહોંચાડી શકે.

જી રાતિ રાતિ

આવજી વડ ચોડો

૮ વિક્રમ સવત ૨ ૧૬

જેન કમરે સ્થાનક

કાંઠાવાડી કુબર્જ

આલોક ને પરધેકના સુખ જ્ઞાની દશ પર /
નિશર છે

પણને આરાથી પેટ ભરાઈ જવાના સમયનું રાત
દેખ છે જ્યારે મૂળ મનુષ્યને પેટના પરિણામનું જ્ઞાન હોય
નથી

આજતું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નથી જે દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજ્યા, પોતાના માપો દર્શનને સમજવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જેવું, જે સામાન્ય રીતે પ્રચલિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તત્ત્વિક ગિદાત પણ છે. અમુક જ્ઞાન પ્રદાનની વિચારધારા પણ આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય છે જેમ કે જૈનદર્શન, બૌદ્ધદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે. દર્શનનો એક બીજો પણ અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે તત્ત્વનો નિર્ણય એ પણ દર્શનની એક પરિભાષા છે. આપણે અહીં છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે. હેય (ત્યાજ્ય) વસ્તુને હેયરૂપે, જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) ને જ્ઞેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખવી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યક્દર્શન એક બીજું છે જે એક દિવસ આગ્રિના વિશાળ વડલામાં પહોંચી જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર બને છે તે સાધનાના લય મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર ચણાચેલો મહેલ કેટલો વખત ટકી શકે! અતરમાં જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-કાંડો, આત્માને લવપરપરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી લલે તેનાથી ચર્ચાના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ધટતા નથી.

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા-

વિનાની મીડા નેટલી છે. જો પહેલાં એકઝે હોય અને પછી મીડા ચલવતાં જાઓ, તો દરેક મીડે તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે. નેટલાં મીડાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જાય. પરંતુ જો એકઝે ઠાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીડાની થી કિંમત રહેશે? એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્ત્વ એકમાત્ર કામ કરે છે.

સમ્મત્ત્વની જા રિશાળ ગુણગણાની પાછળ એક રહસ્ય છે. તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મનમાં પછે કાંઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ જાન્યેણે પણ જાન્યેણે જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તે તમને વિચાર થયો કે તમારા મિત્ર બૂધી ગયો છે તેણે બૂધ કરી છે. સોનાની વસ્તુ જામ રખડી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તેને વાત કરુ. મીઠા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો જા જરા ખસી જાય તો કુ વીડી હાથ કરી લઈ.

સમ્મત્ત્વનું સચારું જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે. તે સચારાના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર હિ આપે છે. તેમાં નિકારી ભાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધાર પ્રગટ થાય છે. સાથે જ તેનામાં જ્ઞાનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સચારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા દેવો નથી. વહાણ પાણીમાં ચમે છે તેની આરે તરફ પાણી હોય છે તેના અધિભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અધાગ પાણી છે. છતાં તે ફળદ્રુપ નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતુ નથી તેમ, સમ્મત્ત્વની પણ સચારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાનો સાગર છે. ઈર્ષ્યા અને દ્રેષના મગરમગ્ગો ફરતા હોય છે. છતાં તે તેમાં ફળદ્રુપ નથી. કારણ કે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ફળદ્રુપ આરે છે. કિયારે જિનેસ અગ્નિને ચિત્તા થાય છે કે જા તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવી ચડશે કે નહીં? પણ ધોડી ૪ વારમાં તળાવે ઉપર આવી જાય છે. સમ્મત્ત્વનવાળો જ્ઞાત્રી સચાર સમુદ્રના જિગણમાં ફળદ્રુપ આરે છે. છતાં તે ફળદ્રુપ નથી. કારણ કે સચારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આત્મી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. ન્યા મુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશેજી લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે ન્યા મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિતેજ કાઝકોડીથી સાગરો પામી છે તેમાંથી અગનોતર કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં **જમો અરિહંતાળ** કહેવાની ભાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ગ્રથિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ આલું રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે?

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨. અનંતાનુબંધી માન
૩. અનંતાનુબંધી માયા	૪. અનંતાનુબંધી લોભ
૫. મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬. મિશ્ર મોહનીય અને
૭. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો કષાયવિન્યસબંધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

વિનાનાં મીઠાં નેટલી છે. જો પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠાં મધ્યવર્તી જાઓ, તો દરેક મીઠું તેની કિંમત હસગણી વધતી જાય છે. નેટલાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તોટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસગણી વધતી જશે. પરંતુ જો એકઠું કાની નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્યક્ત્વ એકગણ કામ કરે છે.

સમ્યક્જનની આ વિશાળ સુલુગાથાની પાછળ એક રહસ્ય છે. તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જનનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે મોઈ બીજાને માણસ જાઓ. અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ જાણેલા જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજાને ચોટની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર શુદ્ધ ગયો છે. તેણે બૂલ કરી છે. સોનાની વસ્તુ આમ રખડી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો હું તેને વાત કરું. બીજા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજા જ વિચાર કરે છે. તે વિચારે છે કે જો આ જવા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્યક્જન સંસારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે. તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદૃષ્ટિ આપે છે. તેમાં વિકારી જાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ થાય છે. સાથે જ તેનામાં અનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વદાણુ પાણીમાં આવે છે તેની માટે તરફ પાણી હોય છે. તેનો અગ્રધા અગ્ર પાણીની અંદર હોય છે. તેની નીચે અગ્રધા પાણી છે. છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી. તેમ, સમ્યક્ત્વી પણ સંસારની અંદર રહે છે. તેની માટે તરફ વાસનાઓ સાગર છે. છતાં અને દ્રેવના મજરમજો દ્રવ્ય હોય છે. છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી. કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને જમુદમાં તરે છે. જોડે સુધી ડૂબી માટે છે. કિનારે ભીંસેલ અગ્નિને ચિંતા થાય છે કે આ તો હું નીચે ગયો. ઉપર આવી શકશે કે નહીં ? પણ શીડી જ વારમાં તળાવો ઉપર આવી જાય છે. સમ્યક્જનવાળો આત્મા સંસાર સમુદ્રના બિડાણમાં ડૂબી માટે છે. છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. જ્યાં મુધી મોહની ભાવના છે ત્યાં મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશે જ લીળકો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીળકાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતા લીળકાનો કડવો ગ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં મુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં મુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિતેઝ કાઝકોડીથી સાગરો પાતળી છે તેમાંથી અગતોતેઝ કાઝકોડીઓ પણ કાઢી વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જમો અરિહંતાજ કહેવાની ભાવના જનમૃત થાય છે.

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ઘસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ગ્રથિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ ગહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપ્તકનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે.

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપ્તક શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબધી માન
૩ અનંતાનુબધી માયા	૪ અનંતાનુબધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપ્તક કહેવાય છે અનંતાનુબધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલણી ચૂક્યા છો કપાયવિન્યસ બધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વોના સબંધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે.

જીવનની એ અધાર્થેરી રાત્રિ જોમાં આપણે દિતનો અને અક્રિતનો વિવેક ખોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બ્રમા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરના હોઈએ છીએ તેને આજમની ભાષામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાય અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્યા દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દહન કયું છે પણ સ્વાયે તેનો પીછો છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ચીત ગાય છે અને જીવનની જોઈતી ખોટામાં અસત્યની પૂજા કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યના દૂષિતે ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મોક્ષનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ ઝેરી છે કે ગર્ભ મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રમાણમાં સત્યની લાગિમા દેખાઈ રહી છે જ્યાં હજુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજુ થોડોક અધઃપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રત્યોદય બાકી રહે છે

જ્યારે આત્મા દહન સપ્તકનો પૂર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષણિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની ખાટીને વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને જાતી કે છે તેની રીતે કટકટી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમતિ કયારે છૂટો પડે નીચે બેઠો તથા છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે પણ તેમાં મેઘ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને રજાવવામાં આવે તો પાછો કયારે ઉપર પાળીમાં બારી નીકળે છે ક્ષયો ભૈરવિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા દહન સપ્તકનો જેટલો જાગે ક્ષય અને કે મેઘ બાકી ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરો ક્ષય કે નહીં ઉપસમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાંચાં બે (ક્ષણિક અને ઉપસમન) ગેટવી રિશુદ્ધિ નથી.

આ અંતરની ઉદ્ધાતિ તેના જીવનમાં જાગ મોટો દેગશર લાવે છે કયે તે સત્યનો દહા છે અને મુક્તિપાથનો ચાલી છે તેનું સત્ય ૫૧ બદલઈ જાય છે સ્વપરિણામમાં સ્થિત થયું એ જ તેનું પ્થેય અને છે કુનિવાન્ય જીવિક પદ્ધતિની કિષ્કા તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સ્વીકાર કરી લે છે ૫૧ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રાપ્તે અનુસંગ આવસ્ય પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એકમુ પરિવર્તન જારૂર આવે છે કે તે સત્ય અને પાંચાં રહસ્યને સમગ્ર છે આ રહસ્ય સમગ્ર

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવશ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરેક ક્ષેત્રમા અનાસક્ત રહેશે માતપિતા, જે મ્નેકથી પુત્રનુ પાલન કરે છે, તેજ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનુ દર્દ, માતાના માથાનુ દર્દ જતી જાય છે તે પોતે ભૂખી રહો શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નહિ જોઈ શકે, આટલુ વાત્સલ્ય રાખવા છતા પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિસ, તેને ખીજના ઘેર જવાનુ છે આવી જ વાત સમ્યક્તરી છવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજઓનુ ગદાણુ પણ કરે છે કેમકે તે જવાબદારી લઈને બેઠો છે છતા તે જાણે છે કે આ બધુ મારુ નથી

અવરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાવે છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવશ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાઈ પણ થતુ નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યુ છે તે મારુ નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમજ જે ગયુ છે તે મારુ નહોતુ એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારુ હતુ જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રગમચ (Stage) માને છે રાજમશેજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમા કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નકારા દશ્યો જોવામા આવે છે

નાટકમા જ્ય અને પરાજ્ય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાથી આખી લગનુ સામ્રાજ્ય જતુ રહે છે, છતા તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરતુ જે કદાચ તેના ખીસામાથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયુ ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનુ રાજ્ય, તે સાચુ રાજ્ય નહોતુ તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનુ થયેલુ નુકસાન પણ પોતાનુ હતુ

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યુ, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુખ થતુ નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુખ થયુ કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુખનુ કારણ છે એ નાટકનુ રાજ્ય સાચુ

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ ને પ્રતિનુ જ રાજ્ય છે પરંપરા અને સામરોપમની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ ને પ્રતિને બેધ જ છે

પદાર્થર્થ સાચુ સ્વરૂપ તમે ઓળખશો પછી દુઃખ જેવી કંઈ વસ્તુ જ રહેશે નહિ તત્વનો મધ્યર્થ પરિચય એ જ સમ્મત્ત છે તે પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે એ જાણવો કે તમે સસારને જેમ માનો છો કે મહેસો ? જસને, જેમ સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે કોઈ અન્યથાને ક્ષત વધની કેદની સખ થઈ ઢોલ તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેના મુક્તિને દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે પણ જેણે જેસને મહેસ જ માની લીધા તેના છૂટકારો કપે દિવસે થશે ?

સમ્મત્તી આત્મા સસારને મહેસ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મહે છે ? કહે તેને મોહો મજસે તે જ કહે તે, એ જેનાં જમનો તોડી નાખી નીકળી રહે પછે તે એક સેકડ પણ તેની પાસે કોનો નહિ રહે સિદ્ધને જો કદાચ પાનરામાં પૂરવામાં આવે તો તે મુપચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમગ્ર છે કે કુ વનનો સ્વતંત્ર રાજા છુ કુ કેદી બનવા સગવો નથી તેને જો કે કે તો કદાચમાં આવ્યો છે પણ જે મિનિટિમાં જીવનો મોહો મજસે તે જ કહે તે ત્યાંથી નાસી જશે એક સેકડ પણ કોનો નહિ રહે બીજાવાર તે પાનરાની સાથુ પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેળા અને પોપટના સજામાં એવું નથી વધારે વખત પાંડરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની સે છે પછે તે પાંડરા ઉપાડુ રાખવા છતાં તે કોઈ જાતનાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉપાડી મુકવામાં આવે તો પણ તે કોઈને પાછાં સાં આવી જશે કારણ કે તેમણે પાંડરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્મત્તદષ્ટિ આત્મા ક્ષત સ્વરૂપ રમજુતાને જ પોતાનું ઘર માને છે આત્માનાં જ્યાં તેને મરે પારમાં ઘર છે

આથી સમ્મત્તી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાબાર બનતો નથી કારણ કે તે શેડ બનીને નહિ બનતો (Mistaker) બનીને રહે છે કદા તમે જાણવો કે તમે શેડ બનવા છો છો છો કે મેનેજર ? મેનેજરી થીસે ક્યારેની તમામ બવરસા દેખ છે લાખો રૂપિયા, તેની પાસે આવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી રોધ થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જે કે શેઠ પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગણતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ધટ્યો તો રોડના મગજમા ચિતા ધાય છે. એટલા માટે હું કહું છું કે એની દષ્ટિ કેળવો.

દષ્ટિભેદ

અમ્યક્તરી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પટને પટ રૂપે માને છે. અમ્યક્તરી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડા કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર ગો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડ્યુંકે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પડતું નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ અમ્યક્તરી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ હર્ષવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર લાગ્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક અવેરી પણ જુએ છે અવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડા નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે અમ્યક્તરી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવસ્થિત થઈ સુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યગ્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પણ તરીકે જ જુએ છે.

વાહી અને પ્રતિવાહીના વક્રીલો કાયદાના એકજ પુત્રકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અધાત્મી રીતિ, જેમાં આપણે દિતનો અને અહિતનો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાતી હોય અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરના હોઈએ છીએ તેને આજમની ભાષામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બન્નેને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી અદૃશ્ય દૃષ્ટિ મિથ્યા દૃષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનું દેશન કર્યું છે પણ સ્વામ્યે તેનો પીછા છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળેખા અસત્યની પૂજા કરે છે જ્યાં અસત્યનાં બે દીપાં સત્યનાં દૂધને ઝેરમં બનાવે છે

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલકનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે જેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિણ્ય દેખાઈ રહી છે જ્યાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી થોડોક અધકારપટ જાડી છે જ્યાં સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ નય છે પણ પ્રદેશીય જાડી રહે છે

જ્યારે આત્મા દેશન સપ્તકનો પુર્ણપણે ક્ષાપ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષાપિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વશ નથી કરી શકતો ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે જેવી રીતે કટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમાંના કચરો છૂટો પડે નીચે બેસી નય છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે પણ તેમાં મેથ દૂર થયો નથી જો કદાચ તેને દલાવવામાં આવે તો પાઠા કચરો ઉપર પાણીમાં ઝાડી નીં છોડે છે ક્ષાપોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા ન્યાન સપ્તકનો કેટલેક અંશે ક્ષાપ અને કે મેક આસે ઉપશમન કરે છે તેમાં પૂરા ક્ષાપ કે ૧૩ ઉપશમન નથી હોતું એટલે તેમાં પહેલાં બે (કુલિક અને ઉપશાન્ત) ગેટવી રિશુદ્ધિ નથી.

આ અત્તરની ઉત્ક્રાંતિ તેના જીવનમાં બહુ મોટો ફેરફાર લાવે છે કહે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિમાર્ગનો ધાની છે તેનું સ્વરૂપ પણ અદ્યાર્થ જાય છે સ્વચિંતનમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું ધ્યેય અને છે દુનિવાન્ય કૌતિક પદ્ધતિની ચિપ્પા તેના મનને જાણી શકતી નથી એવું જાય એવું નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર રીતિગર કરી શકે છે ૧૩ એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુચિત જવામ પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું ખરિવલન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં સંબંધને સમજે છે જ્યાં સ્વરૂપ સમજનાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીઝરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આમુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીઝરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિવસ, તેને ખીજનના ઘેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જાળબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અરૂપના બેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રગમથ (Stage) માને છે રોજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દ્રશ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દ્રશ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જ્ય એને પરાજ્ય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગ્નનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું રાજ્ય નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આની દૃષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દ્રશ્યો માની લો અને તમે ત્રેલક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન પડીતું જ રાજ્ય છે. પશ્ચિમ અને સ્વાયંરાજની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ બે મર્યાદાઓ જ છે.

પદાર્થનું સાચું સ્વરૂપ તમે જાણખરો પછી દુઃખ એવી મોઠ વસ્તુ જ રહેશે નહિ. તત્વનો વ્યાખ્યાન પરિચય એ જ સમ્મત છે. તે પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે એ મનાવો કે તમે સંસારને જોઈ માનો છો કે મહેસો? જોઈને, જોઈ સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી રહે છે. મોઠ અસહ્યોતે જીવ વધતી કેલ્લી જ ન થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા નવ અને તેના મુક્તિને દિવસ નજીક આવવો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે. પણ જેણે જોઈને મહેસો જ માની લીધો તેનો છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે?

સમ્મતી આત્મા સંસારને મહેસો તરીકે નહિ પણ જોઈ વરીકે જ જુએ છે. તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે. જે જોઈ તેને મોઠો મળશે તે જ જોઈ તે, એ જોઈનાં જાણનાં તેની નાખી નીકળી રહે. પછી તે એક સંકેત પણ તેની પાસે જોઈ નહિ રહે. સિદ્ધાંતે જે કદાચ પાંચમાં પૂરવામાં આવે તો તે સુખચાપ બેસી નહિ રહે. કેમકે તે સમજે છે કે હું વનનો સ્વતંત્ર રાજા છું. હું કેદી બનવા સમર્થ નથી. તેને જોઈ કેદ તો કરવામાં આવ્યો છે. પણ જે મિનિટિ બાળી જતાનો મોઠો મળશે તે જ જોઈ તે ત્યાંથી નાસી જશે. એક સંકેત પણ જોઈ નહિ રહે. બીજાંયર તે પાંચમાં સાચું પણ જોઈ નહિ.

પરંતુ મેના અને પોતાના સંબંધમાં એવું નથી. વધારે વખત પંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે. પછી તે પંજરા છોડી રાખવા છતાં તે જોઈ જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી જાય તો મુશ્કેલી આવે તો પણ તે જોઈને પાળી લઈ જાય જશે. કાં જોઈ તેમણે પંજરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે. સમ્મતિ આત્મા કદા સ્વાત્મ રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે. જાણનાં જાણ તેને મટે પારકા ઘર છે.

આથી સમ્મતી દુનિયામાં રહેવા છતાં, દુનિયાકાર બનતો નથી. કારણ કે તે સદા બનીને નહિ બનવા, (Manager) બનીને રહે છે. કદા તમે જાણવો કે તમે સદા બનવા છોડો છો કે મેનેજર? મેનેજરની ખાસે આદિશની વચ્ચે બનવા હોય છે. લાગે હરિયા તેની પાસે જાવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હર્ષ થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જો કે શોક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેડના મગજમા ચિંતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દષ્ટિ કુળવો

દષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શા છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ પ્રાપ્ત છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર ભર્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રસ્થિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યક્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીલો કાયદાના એકજ પુસ્તકો વાંચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

છે તો બીજો તેને ક્ષમાવવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બંને સમારની વાસનાઓમાં જ આ દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે અને એક સરખા પુનર્જિત પણ વાંચે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે ભવપરપરાની જિંદગી કારણ અને ૩ તો બીજાને માટે એ જ સાહિત્ય ભવપરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ અને છે

સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ એ કોઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી, એ તો બ્યક્તિની દૃષ્ટિમાં રહેલાં છે અને દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પવિત્રતા હોય તો મિથ્યામૃત પણ સમ્યક્ત્વરૂપ થાય છે અને દૃષ્ટિમાં દૂષ ભર્યો હોય મિથ્યાત્વનો રંગ ધેરા દોષ તો તેવાઓને માટે સમ્યક્મૃત પણ મિથ્યા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં બ્રાહ્મણ દેવર્ષિચરિત્ર કામાભનલુ, સમ્યક્મત અને મિથ્યામૃતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે —

સમ્મવિદિસ સમ્મસુવાઈ
મિષ્ઠાવિદિસ મિષ્ઠાસુવાઈ ।

નદી સૂત્ર.

ચોર અને ચાકુદાર જન્મેના દીકરા સાથે જાય છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનુ યાન પ્રાપ્ત કરશે, બ્યારે શેકનો દીકરો તેમાં ચાકુ કરીનાં તત્ત્વો શીખશે વાતાવરણ અને એકસરખુ દોષ, પુત્રના વિશેષ જોયે કશું થતના વખતે જાણતી બાતમા બ્યાર્ત અને રોદ બ્યાન કરી કાપાનુ બધે પાડશે સમ્યક્ત્વની સાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ આવશે તેને ત્યાં કોઈ બધાં બમર રહેવાનાં છે એવું કોઈ નથી જતાં પણ એવા શોકની કશું થીઓ તેને માટે નિર્ગુણ હેતુ અને છે તે વિચાર કરે છે કે સમ્યક્, એક વિશ્વ વિરોધમાં પચડાઈ જવાનો છે તેને અને મારો સજાજ આટલાજ દિવસોનો કરો, પછી તેને માટે બાંધુ શું કરવા પડ્યાં કે કુખ વખતે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળો બાતમા કસુપિત અને બાંધુ સારવા બેસી, જોયે બ્યારે સમ્યક્ત્વી તેને નવી જન્મતિલુ સંદેશવાક્ય માનશે.

બે બ્યક્તિઓ કેદમાં છે

આ દૃષ્ટિબેની પાઞ્ણ એક હેતુ છે બે બ્યક્તિઓ કેદમાં છે એક તોખાની પેટીમાં પુરાવેલી છે અને બીજી કાચની પેટીમાં બધેન તે જન્મને માટે છે પણ જન્મેનાં બધેનોમાં ફેર છે પહેલી પેટીને જ બેઈ છે છે બીજાને નહિ તે બધેનારમાં છે બ્યારે બીજાં પ્રકાસને પામી શકે

છે આ જ વાત સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એકંદ્ર નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાણે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાદર અને ફટકડી ગન્નેની પિછાન છે ચારે । એટલું જાન તો એક માખીને પણ હોય છે તે સાદર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. એવામા એવો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાણ રંગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીશી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું થર્મોમિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કોઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો તે આપી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અશે કપાયોનાં કાળા રંગથી દૂર છે, તે તેટલે અશે સમ્યક્ત્વાભિમુખ છે

એક જૂની વાર્તા છે

એક શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આસાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમની રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કબજિયાતુ મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝઘડો થયા વિના રહેતો નથી ગાય તો બહુ સીધું પ્રાણી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર એ પૂળા ધાસના નાખવામા આવે તો તે લડ્યા વિના રહેશે નહિ આજે ભાગતની પણ આ જ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર વધતી જાય છે અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતિનિયમનની વાત કરવી એ મમ્મડ નહિ તો ખીજું શું ગણાય ? પણ સમગ્રાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારો ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપભોક્તાઓની સખ્યા વધશે નહિ અને પછી અશાંતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમણે ત્રણે પુત્રોને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે 'તમારા મહેમાની જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કાપ કપડું હશે તેને હું આપીશ ત્રણે જણા પોતાના જીવનમાં સર્વોત્તમ કાપો ગણાવવા મંજૂર મોટા પુત્રે કહ્યું કે પિતાશ્રી! આજ મેં બધા કરતાં સારું કામ કર્યું છે કુર્કેન ઉપર એક મરાઠા બાબો તેણે પાંચ શેર લી માખ્યુ મેં પાંચ શેરનો પૈસા લીધો અને તેને સાંભાલ્યાર શેર તોલી આપ્યું હું ઇચ્છું હોશિયાર છું !

તમે પણ એને હોશિયાર સમજીને છોને ? પાંચ શેરના બે માર શેર આપે હવે વારના બદલે નવ વાર આપે, સારા લીના પૈસા લે અને બેનિ-
મંદ આપે, એવા બધાને તમે હોશિયાર માને છો ? અને દુકાન ઉપર આવી હોશિયારી બતાવી ઉપામવમાં આવી સામાયિક કરો છો કે જણે મહારાજ પછુ પુત્ર મર્ષ જાણ ! મરિમાં જાણીને જે રૂચ અડાવે જણે ભગવાન પ્રસન્ન મર્ષ જાણ ! જાણીને છે તમારી આ હોશિયારી ! બે આજ તમારી હોશિયારીની બાબત હોય તો પછી હજી અને કપડાની બાબત મર્ષ ?

પછુ દુકાન શીકની કુશળતાની બાબત તમારી બાબત કરતાં કંઈક જુદી હતી, તેમણે મોટા દીકરાને રત્ન આપવાનો ઈશારો કર્યો, બીજાને કહ્યું-આજે હું દુકાન ઉપર બોટો હતો તેવામાં એક ગરીબ કિખારી આવ્યો તેની હાલત ખરેખર હજી હજીમઆવી મૂકે તેવી હતી, તે જણે કિખારીને જણાવ્યું હતો, બોટો તેના તરફ જોઈને બાકુ મોં ફરી જતા રહેતા અને તેના મરે હજી આવી મેં તને બે રૂપિયા આપ્યા, મિત્રો મેં કિવસ મુએથી આપી હવે કહોલ હું રત્ન મેળવવા સામક છું કે નહીં ?

પિતાએ કહ્યું-હજી જરા રહે તારા નાના ભાઈની વાત સાંભળવાની બાકી છે

સૌથી નાના પુત્રે કહ્યું-પિતાશ્રી! મારો એક દુરમન હતો તે મારા તરફ તિરસ્કારની નજરે જોતો હતો હું પણ તેનું મોં નેવા માગતો નહોતો અને તેના ન તેની આખમાંથી રક્ત ઝરતું તે મારા લોહીનો તરરવો હતો મર્ષ કાવે સાંભળા હું નદીકિનારે ફરવા ગયો હતો ત્યારે અચાનક માર્ગની મીસ સભાગર્ષ મર્ષ હજી મારા મારા મારે પોશાક પાંચે રહ્યું હું હું નજીક ગયો અને તેણે મારું મોં જોઈ મારા મારું હતો કે તેને મારે મારા મનમાં ખૂબ જ દુર્વાચના કરેલી હતી, પહેલાં તો મારા મનમાં મધુ કે સારું મધુ આજ બદલો લેવાનો મોટો મળ્યો છે બંને હજી પછુ નીજ

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો—તુ માણસ છે ? જે તારામાં માણસાઈ હોય તો એક માણસ ફૂટતો હોય ત્યારે આમ બોલો બોલો હસ્યા કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે બેલાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું—તમે મારો જીવ બચાવ્યો ! તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુઓએ વેરની આગને હમેશને માટે ચોક્કસ માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છો. હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા ઉત્સુક છો. માત્ર કપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કોઈ એવા પડીકે બધાએલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ ભડતોને આપી શકો તેમ જ તે કોઈ અમુક પાકો ગોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબંધી કષાય અને દર્શનત્રિજ્ઞો નાશ ઈચ્છે છે કાગળ કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દૃષ્ટિમાં સામ્ય આવશે દૃષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સૂચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આપણી બંને આખો વાયતી વખતે કામ કરે છે પણ જે તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરો નાના દેખાય અને બીજીથી મોટા દેખાય તો કેટલી સુસ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષ આંખોની બીમારી છે. મારા અધિષ્ઠિત ગુરુજીને પક્ષ એક વખત ધુળિયામાં આપેલો આંખનો રોગ થયો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજીને કહ્યું—આપની પાસે એક બેઝેલ હતો તો આપને એમ લાગશે કે આપની પાસે ચાર સિંધેલો બેઝેલ છે. આ સારુ છે. રોજને સંઈને એકના ચાર દેખાવા એ કાંઈ જ્ઞાનદની વાત મધ્ય ધુળિયામાં ચિકિત્સા કરવામાં આવી અને ગુરુદેવની આંખો પહેલાંની આંધક ભેઈ સઠવી થઈ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાનદ થયો.

જે વસ્તુ જેવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હૃદયને જ્ઞાનદ થાય છે તમારી આંખો નખળી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નગર કહાવો છો. ડોક્ટર એક કાચ તમારી આંખો લગાડે છે. જો તમને તેનાથી અક્ષરે નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નહિ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન ભેઈએ. તે બીજો કાચ લગાડશે. તેનાથી તમને અક્ષરે મોટા દેખાશે તો પક્ષ તમે ના કહેશો. અક્ષરે જેવા હોય તેવા જ દેખાય તેવા જ કાચના ચરમ તમે લેશો.

સમજદારન, એ એવા ચરમા છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય જાતે છે કે ન એકાંતિક રીતે અનિત્ય. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર અનિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષ મિથ્યા છે અને દશનની ખાતિ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યાનિત્યક્રમ છે. તે સ્વરૂપે નિત્ય છે અને પર્વાયે અનિત્ય છે. પદ્મસૈને જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સત્યદ્રષ્ટિ છે. સમજદારન એવી અનેકાન્ત દ્રષ્ટિ આપે છે કેમકે પક્ષ પક્ષવિગેષનો આશ્રય રાખેલો અભવા તેને જ સત્ય જાનવા એ એકાન્તવાદ છે. તેને વીતરાગદેવે મિથ્યા કહ્યો છે અનેકાન્ત દ્રષ્ટિ વસ્તુનું મધ્યમ દર્શન કહેવે છે અને વસ્તુના વચાચ સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ જ સમજદારન છે. મિથ્યા જ્ઞાનદશન અમુક જનાવે છે. જ્યારે સમ્યક્ત્વ દશનની વિશુદ્ધિ છે તમે દશન-વિશુદ્ધિને સમ્યક્રૂપે ઓળખો અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો આશ્રયાર થઈ શકો.

સફળતા એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ ચાહે છે. વિશ્વમા વસતા કરોડો માનવ પોતાના કાંઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બધાયનું લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સફળ થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે કાંઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ જોડી દે છે, તથાપિ સફળતા સૌને વરતી હોતી નથી.

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયું તત્ત્વ છે કે જેના વડે માનવ સફળતા ઇચ્છિતો હોવા છતાંય સફળ થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ જો આ પ્રશ્ન મૂકવામા આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે 'ઈશ્વરની એવી જ ઇચ્છા હતી' કાંઈ જીગતી તરુણાવસ્થામાં વીસ વર્ષનો યુવક અવસાન પામે તો એનું (ઈશ્વરવાદીનું) દર્દભર્યું દિલ એવી જીહ્વે 'ઈશ્વરને એ જ પસંદ હશે' પરંતુ આ જવાબોમા ઇશ્વરની વીતરાગતાનું સન્માન નથી એમની અનંત ડુહાનું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈચારિક ત્રાજવામા તોળતા ઠીક ખેસતા પાણુ નથી જૈન દર્શન એનો શુકિતપુર સગ જવાબ આપે છે કે બધી જ શક્તિ જુટાવી દેવા છતાંય શા માટે માનવ અસફળ થાય છે ? સર્વ જાતની યોજનાએને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સફળતા માનવીના હાથથી શા માટે વઘ્ઘટી જાય છે ? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શને જીકુ ચિંતન કયું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂદી છે કાંઈ પણ કાર્યની સફળતા માટે પાત્ર હેતુઓનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે -કાળ, સ્વભાવ, કર્મ પુરુષાર્થ અને નિયતિવાદ.

હા એ માદ રાખવું પડશે કે કાર્યસિદ્ધિના આ પાંચેય હેતુ સમુદાય (સમવેત) હોવા જોઈએ ને ત્યારે જ કાર્યમાં સફળતા મળી શકે છે એટલે એમને પચ્ચસમવાય પણ કહેવાય જે કાંઈ એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે ઈકાર કરવો એ અસફળતાને નિગમણુ હોવા સમાન છે.

“ કાળવાદ ”

-૧ દેહલાક દાસનિદા કાલ કળવાદી હોય છે તેઓ માને છે કે દેહ કામની સફળતા અને અસફળતા કાળ પર જ અવલમ્બિત છે. માનવીનું જીવન કાળચક્ષુની પૂસરી પર અમલ કરે છે એની પ્રત્યેક ક્ષિપા પર કાળની કક્ષ્મ રહેલી છે. સિદ્ધાન્તમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માગે છે જ્યારે ઉનાળામાં એ ઠંડા પદાર્થોને માદ કરે છે એ કાળનો જ પ્રભાવ છે. કમ કર ગરમી માદ વર્ષામિદુઓ પૃથ્વી અને ગગનના વાયુવરણમાં એક સદૃશ શીતળતા લાવી મૂકે છે. શીતળ મદ હવા ધીમી ગતિએ વહેવા લાગે છે. એમાંથી માદ પાડે. સિદ્ધાન્ત આવે છે સુષ્ટિચક્રના પરિવતનનું આ વૃત્ત મના સંકેત પ્રમાણે ચર્ચ રહ્યું છે. જ્યાં મળશે, વિશ્વનું પરિવર્તન આ કાળની પૂસરી પર થશે રહ્યું છે.

કાળવાદીને વિશ્વાસ છે કે નિશ્ચયી પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સાપેક્ષ હોય છે. ક્ષણે ક્ષણે તેટલી એક હોય પરંતુ એનો ટકો ઉત્તરતાની સાથે જ એ પોતાની અસર દેખાડી શકતો નથી. આરામા સારુ ઈન્જેક્શન પણ લેવામાં આવે તો પણ બીજા મિનિટ જ રોગ દૂર થઈ શકતો નથી. સક્રિય થાણી ક્ષણે પણ રોગ દૂર કરવા સારુ થોડો સમય જરૂર આગી મે છે.

લેટર-એક્સર્સમાં પત્ર નાખતાની સાથે જ એ તમારા મિત્ર પાસે પહેંચી જતો નથી. મામામાં એને પણ એકાંતમાં એકાંત બે તથા થાડા સાગી તથા તાર માને દસિદ્ધાન્ત જોડે પત્ર કરતાં સીધામાં જ છે. તેમજ સમગ્રની જરૂરિયાત તે ત્યાં પણ રહે જ છે. એ જ પ્રમાણે એક માણી અમિત રોપે છે પરંતુ ગ્રાહકોને મારીનાં કથાવતાની સાથે જ કઈ આંશ કમી જતા નથી. માળા બને પણ જારી કરીને પાણી પાવ, એને સીમે તો પણ આપક્ષેને નન-પદ્ધતિ થતાં સમય તો તર લાગશે જ કાંઈ પણ ક્ષણે પોતાની પૂજતા સારુ સમય અવસ્ય આગી જ ને છે તમે પણ ને ખરીથી કસકાટા મારે રવાના થશો તો મેક્સ-ટ્રેનમાં બેસતાંની સાથે જ કઈ કસકાટા

નહી પહોંચી જાવ તમે લાલે વિમાન મારફતે જાઓ તો પણ અદ્ય અશે સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવનાર જે શક્તિ છે તે કાળ છે વૈશાખ અને જ્યેષ્ઠ માસમાં જ સૂર્ય શા માટે પ્રયત્ન બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રયત્ન ફિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં અન્દ્રમા સમાન લાસે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા ફિરણો કયા અદ્ય થઈ જાય છે વારુ ? વસતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનોમાં નવી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૌન્દર્ય ખીટી બેઠે છે. કાચલની સગીત-માહુરી શા માટે આ જ વખતે બમરી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર છે કાળની હાથ

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલાં જે ચોખ્ખા આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આખા દશ વર્ષ પહેલાં ખાધા અને જે મધુરતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આખામાં કયાં છે વારુ ?

જ્યાં પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. ભૂલેચ્છુકે પણ જો મોઝેથી ગાળો બોલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગળ ઘડીએ-દિવસે, આ અમગળ શબ્દો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ નં પૂછો, સભ્ય મનાતો માનવી પણ સભ્યતાની સીમા ઓળંગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ થોડીક વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દોડે એ-ચાર ગાળો કાન પર અથડાય અને મુખેથી એ-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામાં હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું દાડીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દઉં નોપલું એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્યુપણ વખતે આવી ગઈ છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આજે જન્મવા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્યુપણમાં ન જન્મવા માટે આતુરતા રાખતા હશે

એક વાત માઠ આવે છે તે એ બતાવે છે કે સમનના વહેણ સાથે માનવીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે ! એક ધરડે માણી દરેશજી કોનેયે હાર બતાવી ઢાઈ મુવાન રાજને બેટ મોકલતો હતો એક ઘડે એ મુવાન રાજએ મસકાતા-મસકાતા એ વહ-માણીને પૂછ્યું કામ એ તો બનાવો કે તમારી હાર શું છે ? માણીના હરમાથેલા મોં પર રિમત હવાયુ અને એણે કહ્યું સમ્રાટ વળોની તો મેં ધણી રાખી નથી પણ મેં આપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ જીત્યું છે. સમ્રાટે બીજાને પ્રમ કહ્યો વારુ, ત્યારે એ બતાવે કે મારું યાસન સુદર છે કે મારા પિતામહનું કે પિતામહનું ? વહ માણીએ જવાબ વાળ્યો સમ્રાટ બધા પ્રમને બહી જ થભાવી હો કારણ કે સત્તાધીશને એ જાન હોવા નથી કે એ નબ સત્ત્વ સાંભળી શકે અને હવે તો બધા વહ કંપા 'પણ નબ-સત્ત્વ કહેવા રજા આપતી નથી કારણ કે હું એથી આવનાર પરિણામોથી ચારી રીતે માધિવગાર છું

મુવાન રાજએ કહ્યું કાકા તમારી ઢાઈપિયુ વાતથી હું નારાજ નહીં થાઉં તમતમારે કિલ ખોલીને વાત કરે તમારા પાંચા વાળ તમારી પરિપક્વ છુદ્ધિના સ્વચ્છ છે બનુભરની એરણ પર કસાયેલી તમારી વાત તો મારા માટે લાભદાયી જ મનશે. માણીએ કહ્યું ઠીક તો સાંભળો ! આપણા આ નગર બહાર કાળી માતાનું મંદિર છે દર વર્ષે ત્યાં મેળો ભરાય છે આ મેળો સેકેડે વળોથી જરાજર કરાતો ચાલ બાંધ્યો છે

એક મેળો વખતની વાત છે જ્યારે આપના પિતામહનું રાજ હતું મેળામાં હજારો મોકો ભમવા હતા હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સમ્રાટાણુ ઘઈ મધુ હતું તેથી પાખા કરતાં મેં તેણે કે એક ચોદ વર્ષની હાકરી એક ખૂલે જમી રહી રહી છે મેં એને પૂછ્યું બેટી-હાકરી ત્યાં મારે રહે છે ? એણે આંખો લૂછી જવાબ વાળ્યો જામે જ્યારમામથી આવેલા મુસાફર બીજા મેળો જોવા આવ્યા હતા. પણ આ મેળાની ગિરદીમાં હું મારા પરિવારથી વિખૂટી પડે ઘઈ છું મેં એને સાન્તવના આપી અને મારે ઘેર લઈ આવ્યો થાણે જઈને હું આની સૂચના પણ આપી આજ્યો. મા ? દિવસે એને બાપ એને સાધના-સાધના મારે ઘેર આવી લા પો. હાકરી એના પિતાને નેઈને ઝાંઝી બની અને દોડીને એના મળે જાડી પડે પિતાએ પોતાની પુત્રીને હેમજેમ પાછી મેળતી એના હાથકામમાં મારો

આભાર માનતા મને રૂં પાચસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા મેં કહ્યું ‘આ પાચસો રૂપિયામાં હું મારી માનવતાને વેચી શકું નહીં. એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમાં પડેલાનું એ રક્ષણ કરે-એની એ સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ આદીના દુકડા એકઠા કરવા લાગે તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવું ‘હું આ માટે તૈયાર નથી’ સાલળી એના હરખલયાં મને એણે સેંકડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા.”

“સમ્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનું રાજ આવ્યું ત્યારે મારું મન આ માનવીય કાર્ય અંગે કંઈકે ઉદાસ બની ગયું મનકું કહે તે ભૂલ કરી એનો (છોકરીનો) બાપ તને પાચસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટું શું હતું ? કંઈ તમારી માનવતા એથી લૂટાઈ જતી હતી ?”

યુવાન રાજ્યએ પૂછ્યું “કાકા, મન હવે શું કહે છે ?” વૃદ્ધ માળીએ કહ્યું, “સાહેબ, હાલની વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મેં કેટલી મૂર્ખતા કરી ? થાણે જઈને ખબર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ છોકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ધડપણ ટાણે હાથે રોટલો રાધવાની સમસ્યા જ રહેત નહીં.”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દૃષ્ટિમાં કાળનું ધણું મોટું મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું મૂળ કારણ કાળ લબ્ધિની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે કાળલબ્ધિ પાકી જાય છે ચરમ પુરુષ પગવર્તનનો ધણો સમય વીતી જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આખાને પાકવાની કાળલબ્ધિ પાકી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂરી લઈ ઘાસમાં નાખશે તો એ ઘાસ-સમૂહ પણ એને પડવશે પરંતુ સમય પહેલાં જ માળી એને ચૂરી લે અને ઘાસમાં નાખી દે તો એ આખો પાકશે નહીં, પણ બગડી જશે આખો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને પેલું ઘાસ પણ એજ છે તો પણ આખો એડ વખતે પાકે છે અને બીજું વખતે બગડે છે એનું એક માત્ર કારણ એ છે કે કાળલબ્ધિ હજી પાકી નથી.

બાદમાંની કાળઘડિય પાછી નથી તો પછી ચાહે તે મોટા સત સમીપે જાવ. ચાહે તેટલા સાત્તોનું અભ્યસન કરી જાઓ, બધું બચત જશે. એકાદા બંને જમાણી પ્રકાશપુજ સમવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પશુ ઠા મારે અપહારમાં કામ્યા ! જેન દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ બાદમાંની કાળઘડિય હજુ પૂરી પાછી નથી,

કાળથી બધી સુમાન્ય કાળનો બર્જ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી કાળથી મનસ્કમ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પશુ કહેવાય છે એને જ બહા સેવામાં બાંધે છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં નેટસો સમય લાગે છે એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે હાખસા તરીકે એક વસ્તુને વધુવામાં મોગાક કાળની અપેક્ષા છે એક ઘડને બનાવવામાં પશુ થોડો સમય જોઈએ છે જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કશુ પશુ પદ્ધતિમાં નેટસો સમય લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કર્મ જાપાઈ ગયા બાદ નેટલા સમય પછી એનો ઉપયોગ થાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે

બા રીતે કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાલની સજ્જતા અને અસજ્જતાનો એક માત્ર આધાર કાળને માને છે

કાલઃ સ્વજતિ મૂલ્લાનિ કાલઃ સંહરતે પ્રજા ।

કાલઃ સુપ્તેષુ જાગર્તિ, કાલો દિ પુરતીકમ ॥

વિશ્વની ઉત્પત્તિ અને વિશ્વવતો મૂળ હેતુ કાળ છે કાળ જ વિશ્વના પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંહાર કરે છે બ્યારે સમસ્ત સૃષ્ટિ નિદ્રાધીન હોય છે ત્યારે પશુ કાળ અપ્રમત્તરે ગીતાનુ કાલ આશુ ગમે છે સાચે જ કાળની રીતમાં લાંબી બસલત છે બધા છે કાળપદ સ્વભાવ વાદ

વખતવચ્ચ-દર્શન માને છે કે વિશ્વના જ્યાં જ પદ્ધતિ સ્વભાવ સિદ્ધ છે જાંબાની ગોટલીથી જ આગ્રા પેશ થઈ શકે છે લીમોળીને ગમે તેટલું ખાતર મગ્ગે ગમે તેટલા એની પાછળ પ્રયત્ન કરાય, પરંતુ એ લીમોળી-થી બાબા પદા નહી જ થઈ શકે કાળની પશુ સક્ષિત છે પરંતુ કાળની પૂરી સક્ષિત પશુ સ્વભાવથી વિદ્યુત્ત વસ્તુનિર્માણ કળામાં અસમ્ય છે. જુ મળાને એક ના ને ની પશુ દ નર-દ નર વાં મુખી ખેતરમાં રાખ વામા-રોપવામાં બાવે ત્તુ કાળની એ સક્ષિત નથી કે એ કુચીમાંથી એ જામદગ પદા કરી દે

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા મળીને પણ વિપતે અમૃતમાં અદ્વલવામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિક્ષણ અશુભમાં અને અશુભનું શુભમાં પ્રતિક્ષણ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિવર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠડીમાં પણ એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર રાખવામાં આવે તો એ ત્યાં જ ઠડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવભેદ માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની દુનિયામાં કશી કિમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધમયી તળાવમાં મૂકી આવું, તો એ એનો ઈન્કાર કરશે એની સાથે જો જખગદ્મતી કરાશે અને એને પાણીની બહાર બેચી કાઢશે તો એ પ્રાણુ તજી દેશે પણ પાણીને છોડશે નહીં માણસને માટે બે કલાક પણ પાણીમાં પડ્યું રહેવું અશક્ય છે આ છે સ્વભાવવાદ

નાની એવી ચકલી આકાશમાં ઊંચે-ઊંચે ઊડી શકે છે, પણ વિશાળ પાખોવાળું શતુર્મુગ એક ઈંચ પણ આકાશમાં ઊડી શકતું નથી પાખો તો એને પણ છે જ પરંતુ ઊડવું એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે લીમોટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી કોડી પણ પગના બળે ચાલે છે ગાયનું બચ્ચું (વાછરકું) જન્મતાની સાથે જ ઉછળવા-ફૂદવા લાગે છે, જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ ઈડાથો થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભ વડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્રતાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અન્નનો જ ઉપયોગ કરનાર આવે છે, પાણીનો નહીં, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અન્નના દાણામાં જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે. પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ, સાદર અને મીઠાશ આપે છે લીણુ, નારંગી અને આમલી ખટાશના જ તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તો મરચુ તીખા તત્ત્વોને ભેગા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બીજો જે સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરે છે

સ્વભાવે ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ, (૩) જાતિસ્વભાવ અને (૪) ક્ષણસ્વભાવ

વસ્તુ સ્વભાવ જાણે આપણે ઉપર વિચાર કરી મળા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુરોખા રહેવાસીઓની આમણી ઝોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના હોસીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમંડળનો સરીર પાનો પ્રભાવ. જે દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર ક્ષેત્ર કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે જન્યત્ર ક્યાંય નથી.

ભારતની માટીમાં આંખ પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આંખ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

દુઃકાંડા સિરે આમણીની એ કણગી ક્યા કણકારે નિર્માણ કરી છે કે મથુરની પાંચી ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દશનનો અનુમાપી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક દુઃકાંડા સિરે આ કણગી છે કારણ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે પોપડને તમે બહાવી શકે કારણ કે કોઈ વસ્તુને સીખી લેવાની એનામાં મેળવતા છે પણ ગવેદ્યને કોઈએ બહાવી શકે નથી કારણ કે બહુવુ એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ યવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વક્ષ એ અદિને જ ફળ આપવા માને છે તો કોઈ અદિને જૈન દર્શનમાં આરા અક્તુ નિરૂપ્યુ આવે છે. પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોરથી સરસ હતી તેરથી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેસો માનવી મોક્ષ જઈ શકે છે પાંચમાનો નદી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને. પરિવતનનો કાળ સ્વભાવ છે જેના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવતન પામી રહી છે એ જ સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાદીનો તક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ ની સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈચ્છિ આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી. વીતતી કાલુને પાછી વાળી સકાય નહીં એની પાછળ બંધે મુરખાઈ નકામે જશે કારણ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંઠકસ્ય તોષ્ણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાના રવભાવેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને અણીદાર બનાવનાર કોણ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણ છે ? કુકડાને કોણે શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી : બેઠે કોણે કાચલને કોણે શીખવ્યું કે વસત આવતાંની સાથે જ પાયેય સ્વરોમાં તુ સંગીત રેલાવજે આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે ધર્માન્તિકાય ગતિ સહાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સહાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમાં જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે શાસ્ત્રકાર પહેલા એક કારણ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજો તર્ક કરે છે “ તથાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ છેલ્લો હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમાં કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ સ્વભાવમાં રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમાં બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમાં લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દિગ્દશી કર્મવાદના પાયા પર બેસી છે આ વિશ્વની વિચિત્રતાનું મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા બે ભાઈઓમાં જુદાપણ હોય છે એક બુદ્ધિમાં કુશાગ્ર હોય છે બીજો બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમાં સમજી લે છે બીજો બીજો એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

રહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન ઘેર જન્મ્યો છે એની કૃણવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બીજો બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૃણ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમાં ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

વસ્તુ સ્વભાવ જ એ જાતને ઉત્તર વિચાર કરી ગયા હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાગતોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુગેશ્વર રહેવાસીઓની આમડી ઝોરી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના કબ્સીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમંડળનો સરીર પરનો પ્રભાવ. એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રૂકા કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે અન્યત્ર ક્યાંય નહીં.

ભારતની માટીમાં જાંબુ પેદા થઈ શકે છે વિદેશોની માટીમાં જાંબુ પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

ભૂતિ સ્વભાવ

દુઃકમ્પના સિરે આમડીની એ કશમી ક્યા કળાકારે નિર્મીલુ કરી છે કે મથુરની પાંખે ક્યા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક દસ નોંઝે અનુવાષી એમ કહેશે કે આ વિશ્વની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઇચ્છા ઉપર અવલંબિત છે. પરંતુ જૈન દર્શન માને છે કે આ ભૂતિસ્વભાવ છે. પ્રત્યેક દુઃકમ્પના સિરે આ કશમી છે કાશ્વ કે એની જમી નતિનો આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે બહાવી શકો કાશ્વ કે કોઈ વસ્તુને શીખી સેવાની એનામાં યોગ્યતા છે પણ અવેગને કોઈ એ બહાનું છે. નહીં કાશ્વ કે બહુ એ એનો ભૂતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વૃક્ષ એ મહિને જ ફળ આપવા લાગે છે તે કોઈ છે મહિને જૈન દર્શનમાં આરા ચક્રનું નિરૂપણ આવે છે. પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડેલી સરસ હતી તેવી સરસ એ જી ન આરામાં નહોતી ત્રી ન બને એલા આરામાં જ મેમો માનવી મેલ્લ જઈ શકે છે પાંચમાનો નહીં આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને! પરિવર્તનનો કાળ સ્વભાવ છે જોના વડે પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિભાવ પરિવર્તન પામી રહી છે એ / સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવલ્લોનો તક છે કે પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ ત્રી સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક દિવસ આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી. પીતલી કાશ્વને પાણી વાળી શકાય નહીં એની પાછળ થતો કુરમાઈ નકામો જયો કાશ્વ કે કળમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંઠસ્થ તીવ્રજ્ઞત્વ મચ્છુરસ્થ વિચિત્રતા ।

વર્ણાશ્વ તામ્રચુડાતા રચભાષેત મવન્તિ હિ ॥

કાટાને આનુદત્ત બનાવનાર પ્રાણ છે ? મચ્છુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-
કાર કોણ છે ? કંઠાને કાળે શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની માથે જ બોલી
પાડે કોપવને કાળે શીખવ્યું કે વચન આવતાની સાથે જ પાચેય સ્વરોમા
તુ સંગીત ગેઝારને આ વ્યભાવવાદ જ છે

દર્શનિક દષ્ટિએ વ્યભાવવાદનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે દરેક પદાર્થ
પોતાના વ્યભાવમા રહેલો છે ધર્માન્નિકાય ગતિ સકાયક જ કેમ
હોય છે, રિયલિ સકાયક સા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભા
વવાદમા જ છે અમૂર્ત મૂર્તકે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ
એનો વ્યભાવ જ નથી આગમની રીતે કહ્યું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ
જ શા માટે કરે છે, અધે ગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સાત્તાકાર પહેલા
એક કાગળુ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન બુદ્ધિ
તો એક પત્તી ખીન્ને તર્ક દે છે “ તદ્યાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વ-
ગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ વ્યભાવ
છે એટલે એ ઉપર જાય છે વ્યભાવનો હેતુ સર્વ હેતુનો હોય છે એના પછી
કોઈ તર્ક બની રહેતો નથી વ્યભાવમા કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ-
સ્વભાવમા રહેલ છે.

કર્મવાદ

વ્યભાવને વિભાવમા બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધકે
અધિકાર છે પરંતુ એના ગાવિકારરૂપને વિકૃતિમા લાવનાર કર્મ છે જૈન
દર્શનની દ્રિષ્ટિથી કર્મવાદના પાયા પર ઊભી છે આ વિશ્વની નિચિત્રતાનું
મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા બે લાઈઓમા
જુદાપણ હોય છે એક બુદ્ધિમા કુશાગ્ર હોય છે બ્યારે બીજો બુદ્ધિમદ પણ
હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમા સમજી લે છે બ્યારે બીજો
એક વાતને દસવાર સમજીવો તો પણ સમજતો હોતો નથી

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન ઘેર જન્મ્યો છે એની કૃણવણી
માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પામે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ
છે બ્યારે બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુ-
કૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ
એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં
કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે-
એને સાધનવિહીન ધરમાં આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિયમોમાં ફેરફાર થઈ શકે છે તમે ચાલો તો એ કાવધ એને ઠોકર મારી શકો છો. પરંતુ કમ-સત્તાના કાવધને તમે ચાલો જાય તો ચાલો તો પણ તમારે માનવા જ પડશે. કહેવાય છે કે ચારિત્ર્ય શીઘ્ર નારીઓના શીયળમાં એટલી સજિત છે કે એ બાંધીને પણ નીરમાં ફેરવી શકે છે. બાંધીને પાણી બનાવી દેવાની સજિત એ સતી-સાધ્વીઓમાં કદી પરંતુ કમને બહુલી નાખવાની સજિત તો એમનામાં પણ નહોતી.

ભગવાન મહાવીરે જાન્યારી ૩૮૬ દુનર વર્ષ પહેલાં ચેતના એક પ્રવચનમાં કહ્યું હતું —

યુચિચ્છા કમ્મા સુચિચ્છા ફલ મલ્લિતિ ।

સુચિચ્છા કમ્મા યુચિચ્છા ફલા મલ્લિતિ ॥

શુભ કર્મોનું પ્રતિફળ બાળ્યાને શુભરૂપે જ મળશે અને અશુભ કર્મોનું અશુભરૂપે. હસ્ત-કુચળી બાઈને કાંઈ એકઠીની સુવાસ નહીં થઈ શકાય એ જ રીતે કાંઈ આત્મા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે. એટલેમાં બાજરી વાળ્યા બાદ એને તેટલી પ્રાર્થના-બ્રાહ્મણ કરે તો પણ એનો ભાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન કરી બાદ ચાહે તેટલા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો પણ અશુભ ફળ જ મળવાનું.

કર્મ દિસ્યમીનું જ્ઞાન થયા બાદ બાંધીને બીજા પર ક્રોધ તથા વૈર જાગ્રન નહીં થાય. કારણ કે જ્યારે બાંધાયેને એ જ્ઞાન થઈ જાય છે કે આ આપણને મેં જ નિમત્રી છે અને આજે એ બાંધી છે તો પછી એનો વિરસકાર શા માટે ? મહાશયુ યોતમ ભગવાન મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

પ્રશ્ન.—

‘ સીલાઈ મલ્લે ! મણકઈં યુવકં વેવંતિ

પરકઈં યુવકં વેવંતિ તત્તુમયકઈં યુવકં વેવંતિ ।

ભગવન્ ! આ જીવ બાળમૃત કુખને ભોજે છે કે પરકૃત કુખને ભોજે છે અથવા તત્તુમયકૃત કુખને ભોજે છે ?

જવાબ —

ગોયમા ! મણકઈં યુવકં વેવંતિ સીલા મોપરકઈં

યુવકં વેવંતિ મો તત્તુમયકઈં યુવકં વેવંતિ ।

—મગવલી સુમ ।

ભગવાન મોહ્યા યોતમ જીવ સ્વકૃત કર્મને જ ભોજે છે

દેહો મર્મભરો આ પ્રશ્ન છે સ્વજ ને નરક બચીનું આ ઉત્તર નથી જીવનને સ્પર્શતો પ્રશ્ન છે. આત્મા સ્વકૃત કુખનો અનુભવ કરે છે ” એ સૂત્રમાં કર્મદિસ્યુદી બરી પડી છે અને આ વિચાર વિપ્રતિબી

ક્ષણેભા આપણને ઘણી મોટી સાન્તવના આપે છે જ્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો ઘેરાય છે ત્યારે એ ખીજા પર રોષે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના ખી તમે જ વાવ્યા હતા, આજે એ વિશાળ વૃક્ષ બનીને
આવ્યા છે તો પછી ખીજા પર રોષ કે દોષ શા માટે ? જ્યારે ક્રિસ્તી
માનવીના મનમાં પૂર્ણરૂપે પેમી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાંથી મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સકટ
સારુ પોતાને જ જવાબદાર ગણે છે ખીજાને એ આરોપમાંથી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બનાવે છે.
ખીજા બાળુ અશાન્તિની જગાળા જ્યારે એની ચારે બાળુ ભમૂકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાનો.

કર્મબંધના બે મુખ્ય પ્રકારો છે નિષ્ક્રિય અને નિકાચિત જ્યાં સુધી
આત્મા મદ પગિણુમોથી કર્મોનુ બંધન કરે છે ત્યાં સુધી બંધન કષ્ટક હલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિત બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
સોયોને એકટી કરાય છે અને જ્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

તીવ્ર પગિણુમો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિકાચિત કહે છે મન
યોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણે અશુભ ક્રિયામાં એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઠ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોને જથ્થો બનાવી એને
આગિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટીપ્પા બાદ એને ચાહો તોય જૂદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિકાચિત બંધન છે આત્મા એને ભોગવીને જ જુદું કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જૂદું કરી શકતા નથી એમાં કર્મોનુ
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સક્રમણ વગેરે કાંઈ પણ કારણ સંભવિત નથી

કર્મવાદીનો એ તર્ક છે કે જે કાંઈ આપણે પૂર્વ જન્મમાં કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અહીં ઉદયમાં આવે છે એને ભોગવવું જ પડશે.
આપણા કર્મની સકળતા અથવા અસકળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જે શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વસ્થ રહેશે અને પછી પુરુષાર્થ પણ કરી
શકાશે માટે માનવીની સકળતા શુભ કર્મમાં જ રહેલી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિનું મૂળ પુરુષાર્થ છે બધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્ય નો હાથ-પગ ન હાથે તે એ અસહ્યારહેથી જૂથ લાગી છે. ધર્મ બોળેન બનાવવાની બધી ચીજો મોજુદ છે પણ શાંતો મનુષ્ય જોઈને પરિભ્રમ ન કરે તે જૂથ સાંત થઈ શકશે નહિ. જો શાંતીમાં બોળેન પીરસાય છે અને પેટમાં સખત જૂથ લાગી છે પરંતુ તમે જો શાંતીમાંથી દાઢે ડાળીઓ થઈ મોં સુધી પહોંચાવાનું કષ્ટ નહિ કરો તો શું કદી પેટ ભરાઈ શકશે ! કદાપિ નહીં.

માનીએ કે હાથમાં માખણ છે પણ જો કાંઈ એક આકાશી દહીં સ્ક્રમે સાખાંજી પ્રલામ કરીને કસાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે 'હોં દેવ ! મેં માખણ આપ્યો !!' તો કુ માનુ છું કે જે કસાક તો શું એ જે હળવર વધ સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તેમ એને દહીંમાંથી માખણ એમ મળી શકશે નહીં. તમે સમુદ્રે રહો છો. સમુદ્રને તો રત્નાકાર કહેવડ છે. સ્વ સમુદ્ર તો દિશ્વં સ્વી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકર એ આર મેંદાં મોતી આપો તો જન ત કાળ વીચી જાય તો જ સમુદ્ર તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવનો પ્રશ્ન પુરુષાર્થ જ સમુદ્રના આશય જિજ્ઞાસામાંથી મોતી લાવી શકે છે.

એક વિચાર કે કશું છે કે ભક્તિ પાસે હવે છે જ્ઞાન પાસે અંધિ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પણ છે હવેથી આપણે કાંઈ વસ્તુ પર વિશ્વાસ કરી શકીએ છીએ. આંખો વડે આ સ્વે શક નોઈ શકીએ છીએ પણ વ્યક્તિનું કામ તો ખમતું છે મનિષ્યની દૂરી દક્ષ વિશ્વાસથી એકાંઈ થઈ શકતી નથી તેમ ન જોવા માત્રથી એ નજીક આવે છે. પરંતુ આપણા પગ જ આપણને એ મનિષ્યની સમીપે પહોંચાડી શકે છે. ભક્તિમાં તન્ન થતા છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તો કર્મમાં સજીવતા-ચેતન્ય છે.

એ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે સરીરમાં યુક્તો પુણ્યથી સાંપડે છે પરંતુ આત્માના યુક્તોને વિકસિત કરવા એ પુણ્યની સક્તિ જઘ્ઘારની વાત છે. આદિમક યુક્તોને વિકાસ આત્માના પુરુષાર્થ પર જ તિબરે છે. પણ તમે યુગાર્થના નામરિશ્ત જઘ્ઘ પુણ્યવાળી છો. વીસમી સદીના (સત્યજિત)ના વૈદ્યાનિકો પે તાની બધી નવી શોધો અને અવિશ્વાસો તમારી સમજવા સાડુ કરી રહ્યા છે. ઉકળાટ થાય છે તો જરા જઘ્ઘન દગાવી ઘો કે પાંચો એવો તો ફરવા લગરો. જાણે મમ્માત્મકનો શીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવતી પહોંચે છે. કમ કર ઉકળાટ અને ગરમી હોય કિના-કિના પવનથી તમે બેચેન થઈ રહ્યા હો. અને ફરતો પાંચો પણ ગરમ લગા ફેરી રહ્યો હોય તો તમારા સાડુ વાતાનુકૂળિત (એરકંડીશનર) તેવાર છે. એ ગરમીમાં તમારા સાડુ એવી તો હાક પ્રધાન કરશે જાણે સીમથા / તમારે પેર આવતી અર્ધ છે.

આત્માના ગુણે પુણ્યવાળી એને જ માનવગર્ભ આવશે કે જેની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એવું પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કારે કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નનો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી કૃપાનુ પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ઘટી ચઢાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુબઈની પુણ્યશાળી માતાઓ સાચે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિજ્ઞાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે નળને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગંગા ને જમના તો તમારા આગળે જ આવી પહોંચી પહેલાની માતાઓ લોટ દાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચક્રીઓ તૈયાર છે રોટલા બનાવવા માટે પહેલા લાકડા અને કાલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડાથી હેગનગતિ થતી આજે ગેસના ચૂલા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાઈ હેરાનગતિ સાલજ્યુ છે કે ભોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું ટીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-ગાક યથાવત્ ભરીને મૂકો અને એને ચૂલા પર ધરો કે આપોઆપ (ઓટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે રોટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સભામાં હસાહસ)

આને ભણે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બતાવનાર દર્શન છે તો ખજી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આજસ ભણી ખેતી જાય છે એને પુણ્ય શે મનાય? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચગળી વધી જાય છે, અને શરીર બેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને બેસવા સારું પણ બીજાની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ ચોરનારાને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ્ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે બેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ બેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને યારી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુઓનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જો પુરુષાર્થ ન કરે તો એ ભૂખ્યો

(બ) આ જન્મ અસંખ્ય પાછલા અને અસંખ્ય ભવિષ્યના જન્મો સાથે સંકળાયેલા છે તેમાં પાછલા જન્મોની ખોટ પૂરવા અને આગલા જન્મો માટે મૂડી મેળવવા કાંઈક ઉત્તમ કરવાનું છે, કે જેનાં ફળ આજ જ નહિ પણ આજ તેમ જ હવે પછી પણ ભોગવવાનાં છે

(ગ) વિષય જો જોકજ સુખ આ દુનિયામાં નથી પણ તું અતુલ્ય દેવાનો ખપ કરે તો કુદરતના દેખાવો, ઉત્તમ દેખાડોનાં પુસ્તકો, સત્પુરુષોનો સમાગમ અને દુ ખીને મદદ જોમાં જે મજા રહેલી છે તેનો લાભ મો ભાગ પણ વિષયમાં સુખ નથી જ વળી વિષય ક્રિયા જેટલી વાર બાંહે છે તેટલી જ વાર સુખ છે જ્યારે ઉપલાં સુખો કાયમ ટકે છે વિષય સુખ જેટલી જેટલી વખત દેવામાં આવે છે તેટલી દરેક વખત હવે પછી તે સુખ ભોગવવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે અર્થાત્ ભવિષ્યના ઇશ્વરના ભોગે વર્તમાનનું કિંચિત સુખ મળે છે, જ્યારે ઉપલાં સુખો જેમ જેમ ભોગવાય છે તેમ તેમ ભવિષ્યના તે ભોગવવાની શક્તિ વધતી જાય છે

(ફ) તું જાજરમાં જાય છે ત્યારે જરૂર જેટલા વખતથી વધારે વાર બેસવું તને જામે છે ?

(જ) ભોગવિલાસ જો જ શુ તારું કુલ કર્તવ્ય છે ? તારા પડ તરફનાં કુટુંબ તરફનાં સાતિ તરફનાં, સ્વદેશ તરફનાં, સ્વધર્મ તરફનાં કાંઈક નહીં ? તારે કરવાના છે કે નહિ ? અને જો છે તો ભોગવિલાસમાં અપણુ કરેલું નન ત બધા કર્તવ્યોની સેવામાં કાંઈ હિસ્સો કેવી રીતે આપી શક્યો ?

જ્યારે જ્યારે તને અધોગ્ય પાત્રમાં કે અધોગ્ય વખતે વિષય વિહાર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે ત્યારે ગજબામાંથી આ પોથી કાઢી આ વાક્યો વાંચી તે પર મનન કરજે

૬ પાચમા તથા સાતમા મતના રક્ષણ માટે કૃમીઓ

(૧) દેવતાઈનહિ ભોગવવા છતાં તું ધરાયો નહિ તો હરેકામ વ્યાર્યે શુ ધરાવાનો હતો ? માટે સતોષ જો જ પરમ સુખ છે જોમ સમજ

(૨) દુનિયામાં વિવિધ પ્રકારના લોગપલોગના પદાર્થ છે. તે બધા તો તને કાંઈ મળવાનાં જ નથી તેમ જ તે બધાની તને જરૂર પણ નથી. તો જરૂર ઉપરના અને તારી શક્તિ બહારના પદાર્થોની બધી કરે તો તને શું નુકસાન છે ?

૭ છઠ્ઠા તથા દસમાં વ્રતના રક્ષણ માટે ફૂચીઓ

(૧) ‘ જે ગામ જવું નહિ તેની વાત શી કરવી ?

(૨) સર્વ દિશામાં ભટકતા શરીરને તથા મનને સ્થિર કરી અતદિશામાં મહાલવાનો પ્રસંગ ભાગ્યશાળી પ્રાણીને જ મળે છે.

૮ આઠમા વ્રતના રક્ષણ માટે ફૂચીઓ

(૧) આર્ત-રોદ્ર ધ્યાનથી કાંઈ વળતું નથી પણ શરીર ગુમાવાય તો ખરૂં કોઈ વખતે ક્ષય થાય, કોઈ વખતે મગજ ઉપર લોહી ચડી જાય અને તેથી મૃત્યુ થાય

(૨) જેમા તારો ઉપાય નથી માટે નાહક ચિંતા શા સારૂ કરવી ? શક્તિ હોય તો બગડી સુધાર. ન શક્તિ હોય તો શાંત બેસી રહે.

(૩) ‘ પીઠી મસ ન ખાએજાજા ’ કોઈની પૂઠ પાછળ નિંદા કરવાથી, ચાડી ખાવાથી અને કાવત્રાં કરવાથી તું જ હલકો પડે છે. ‘ ખાડો ખોદે તે જ પડે છે ’

(૪) જે જે માણસોને તું ખોટો ઉપદેશ કરે છે તે સર્વથી થતા દુષ્ટ કૃત્યોમા તારો પણ ભાગ છે તેમણે કરેલા પાપનો હિસ્સો તને ઘેર બેઠા મળશે.

૯ નવમા વ્રતના રક્ષણ માટે ફૂચીઓ

(૧) ધ્યાનમા જે આનંદ છે તે બીજા કશામા નથી, મોક્ષની વાનકી એ જ છે

(૨) ગોળ ખાનારો માણસ મોંમાનો ગોળ થુકીને ગોળ ખાવાનું મન કરે તે, તથા સામાયિકમા બેઠેલો માણસ સસાર-વ્યવહારમાં ચિત્ત ચોડે તે બન્ને એક સરખા ડાહ્યા (!) છે

૧૦ અગિયારમાં જતના રક્ષણુ માટે દુઃખીઓ

(૧) મોક્ષનો રસ્તો અનિવૃત્ત તેની વાનકી પૌષધ છે

(૨) યોગીસ કલાક બાહ્ય બ્યવહારની બ્રમણમાં બોધા ખાતે તેમાંથી બચીને, ખાવા-પીવા રળવા આદિ સર્વ જ બળોમાંથી મુક્ત થઈને અતદંષ્ટિમાં લીન થવાનો-આત્મબોધીનો લાભ જેને મળે છે તે ખરેખર સામ્યશાળી પુરુષ છે

(૩) બાહ્ય ક્રિયાથી અભરાયેલું ચિત્ત અતર્પવેશથી શાંત અને વધારે સાફ તથા વધારે જગ્યામાં કામ કરવા સમર્થ થાય છે

૧૧ બારમાં જતના રક્ષણુ માટે દુઃખીઓ

(૧) દુનિયાના ઉપકારી પુરુષને જ્ઞાન હેતુ જો મોટા લાભનું કારણ છે

(૨) જ્ઞાનમાં અપાતી વસ્તુ ફળદાતા નથી, પણ જ્ઞાન હેતુસ્ત્રી યોગ્યતા અને હેતુરના ભાવ જો જ ફળદાતા છે

૧૨ સંધ્યાના રક્ષણુ માટે દુઃખીઓ

(૧) હું હવે બીજી યાત્રાએ જાઉં છું, મારી આ મુસાફરીનો સર અનુભવ મને બીજી મુસાફરીમાં સ્પષ્ટ રસ્તો દોરશે

(૨) હવે આ શરીર માફ બાહુલીયર છે તે ખાલી કરવી વળતે તેનો મોહ છોડવો જોઈએ તે બળે-જળે કે ભારે-હલકુ થાય તેથી બાહુલ્યને શુ લાગે વળગે? જે પરમાય હેતુથી એ તેમાં વાસ કર્યો હતો તે અમુક બંધે પાશ પાછીને હવે મારે શાંત સ્વભાવે મુસાફરી આગળ ચલાવવી જોઈએ

(૩) મુસાફરી હરમ્યાન જ્ઞાનમાં પુષ્ટ બનવું અને આખરે જ્ઞાનરૂપ બની જવું એ જ મારી મુસાફરીનો આશય છે

પુઠોવમે ધુણુષ વિગયગેહિ, ન સણિણુહિં કુવ્વઠ આસુપન્ને,
 તરિહિ સમુદ્ધં ચ મહાભવોદ્ધં, અભય કરે વીર આણુંતચક્કખૂ ૨૫
 કોહુ ચ માણું ચ તહેવ માયં, લોભં ચઉત્થ અજ્ઞઅત્યદોસા,
 એયાણિ વંતા અરહા મહેસી, ણુ કુવ્વઠ પાવ ણુ કારવેઈ. ૨૬
 કિરિયાકિરિય વેણુધયાણુવાય, અણણાણિયાણું પડિયન્થ ઠાણુ;
 સે સંવેવાય ઇંધં વેયધત્તા, ઉવટ્ઠિએ સ જમદીહરાય ૨૭
 સે વારિયા ઇત્થી સરાઈભત્ત, ઉવહાણુવં દુક્ખખયદ્ધયાએ,
 લોગં વિદિત્તા આર પારં ચ, સંવ પભૂ વારિય સંવવારં ૨૮
 સોન્થા ચ ધમ્મ અરહ તભાસિય, સમાહિયં અદ્ધપદોવસુદ્ધં;
 ત સદ્દહાણા ચ જણા અણાગિ, ઇદા વ દેવાહિ વ આગમિસ્સંતિ ૨૯
 (તિ થેમિ)

પરચુરણુ ગાથાઓ. (મૂળ)

પંચ—મહંવય—સુવ્વય—મૂલ , સમણ—મણાઈલ સાહૂ સુચીન્ન,
 વેરવિરામણુપજ્જવસાણુ, સંવસમુદ્ધમહોદ્ધી તિત્થ ૧
 તિત્થંકરેહિં સુદેસિયમગ્ગ, નરગ—તિરિય વિવલ્લિજયમગ્ગાં,
 સંવં પવિત્ત સુનિમ્મિયસાર, સિદ્ધિવિમાણું અવ ગુય—દાર ૨
 દેવ નરિંદ નમ સિય—પૂધય, સંવજગુત્તમ—મ ગલ—મગ્ગ,
 હુદ્ધરિસં ગુણ—નાયગમેક, મોક્ખપહુસ્સ—વડિંગસભૂયં ૩
 ધમ્મારામે ચરે બિદ્ધખૂ, ધિઈમં ધમ્મ—સારહી,
 ધમ્મારામેરયા દતે, ળ ભચેર—સમાહિએ ૪
 દેવ—દાણુવ—ગ ધંવા, જક્ખ—રક્ખસ્સ—પિન્નરા;
 ળ ભયારિ નમ સતિ, હુકકર જે કરતિ તં ૫
 એસ ધમ્મે ધુવે નિચ્ચે, સાસએ જિણુદેસિએ,
 સિદ્ધા સિજ્ઞતિ ચાણુણુ, સિજ્ઞસ્સતિ તકાવ રે ૬
 અરહ ત સિદ્ધ પવયણુ, ગુરુ થેરે ળહુસ્સુએ તવસ્સીસુ,
 વચ્છલ્લયા ય તેસિ, અભિદ્ધખણુણોવઓગે ૭

સે પવ્યએ સદ્મહાપગાસે વિશયતી કજજમદુવન્ને
 અણુતરે ગિરિસુ ય પગદુગ્ગે, બિરીવરે સે જલિએવ સોમે ૧૨
 મહીએ મજામિ ઠિએ જુગિદે પજાયતે સુરિએ-સુદસેસે
 એવ સિરીએ ઉ સ ભૂવિવન્ને, મણોરમે નેવર્ધ અગ્નિમાલી ૧૩
 મુદસજસેવ જસો ગિરિસસ પવુઅર્ધ મહનો પવવસસ;
 એતોવમે સમણે નામપુત્તે, જાલીજસોઃ સણનાણસીસે ૧૪
 બિરીવરે વા નિસહાઠઠયમાણ રૂચએ વ સેડે વલયાવતાણ
 તઓવમે સે જગભૂપન્ને, મુઘીણ મલએ તમુદાદુ પન્ને ૧૫
 અણુતરે ધર્મમુધરત્ત, અણુતરે જણુવર ગિયાઈ
 મુસુકેમુકકે અમ ઠમુકકે સર્ગિદુએગ તવદાતમુકકે ૧૬
 અણુતરગ્ગ ધરમ મહેમી અસેસકમ સ વિસોદકત્ત
 સિદ્ધિ બએ સાઈમણ તપતે નાણેણ સીસેણ ય દસજેણ ૧૭
 રૂઝેસુ જાએ જહ સામલી વા જસિ રધ વેદમર્ધ મુવન્ના
 વવેસુ વા જુણમાદુ સેડ નાણેણ સીસેણ ય ભૂતિપન્ને ૧૮
 ઘણિય વ સદાણ અણુતરે ઉ ઘડો વ તાણ મહાણુભાવે
 બ પેસુ વા અદણમાદુ સેડ એવ મુઘીણ અપડિતમાદુ ૧૯
 જહા ત્રયજૂ ઉઠ્ઠીણ સેડે નાએસુ વા ધાર્ણિમાદુ સેડે
 જોઓઢએ વા રસ વેજાને, તવોવહાણે મુણિવેજયતે ૨૦
 હાથીસુ એશવણમાદુ નાએ, સહિા મિત્રાણ સજિલાણ મગા
 પાપીસુ વા ગરુદે વેણુદેવો નિન્નાણુવાદિવિદ નામપુત્તે ૨૧
 નેરેસુ નાએ જહ વીસસેને પુપ્પેસુ વા જહ અવિહમાકુ;
 ખત્તીણ સેડે જહ દતવકકે ઈમીણ સેડે તહ વદમાણે ૨૨
 દાનણ સેડે અજયપયાણ મજેસુ વા અણુવજજ વયતિ
 તરેસુ વા ઉત્તમ જભયેર સોગુત્તમે સમણે નામપુત્તે ૨૩
 ધિણ સેડા હવસત્તમા વા સજા મુન્નેમા વ સજાણ સેડા
 નિન્નાણુસેડા જહ મુવવધમા ન નામપુત્ત પદમતિય નાળી ૨૪

એગો મે સાસઓ	અખ્યા,	નાણુંસણસંજઓ,	
સેસા મે બાહિરા	લાવા,	સંવ સજોગ લખખણા.	૨૧
નવિસુહીદેવતાદેવલોએ,		નવિસુહીપુઠવીપઠરાયા,	
નવિસુહીસેઠિસેણાવધ	ય,	એગ તસુહીમુણીવીયરાગી	૨૨
નગરી સોહતિ જલ વૃક્ષ મૂલા,		રાજા સોહંતા ચતુરંગી સેના;	
નારી સોહંતિ સુશીલવતી,		સાધુ સોહતા નિરવધ વાણી.	૨૩
ચૌદ પૂરવ ધર કહીએ,		જ્ઞાન ચાર વખાણીએ,	
જિન નહિ પણ જિન સરિખા,		સુધર્મા સ્વામી જાણીએ	૨૪
માત, પિતા, કુલ જાત નિર્માળ,		રૂપ અનૂપ વખાણીએ,	
દેવતાને વદલલ એવા,		જખૂસ્વામી જાણીએ	૨૫

દશવૈકાલિક સૂત્રનું પહેલું અધ્યયન

ધમ્મે	મંગલમુહિટ્ટ,	અહિંસા	સજમે	તવે;	
દેવાવિ	ત નમ સતિ,	જરસ	ધસ્સ	ધમ્મે સયા મણ્ણા.	૧
જહા	દુમરસ	પુષ્કેસુ,	ભમરે	આવિયઈ	રસં;
ણ ચ	પુષ્કે,	ઠિલામેઘ,	સો ચ	પીણેઈ	અપ્યયં
એમેએ	સમથા	મુત્તા,	જે લોએ	સંતિ	સાહુણ્ણા,
વિહુગમા	વ	પુષ્કેસુ,	ઠાણુભત્તેસણા		રયા
વય ચ	વિત્તિં	લખ્ખામો,	ણ ચ	કેઠ	ઉવહુમ્મમઈ,
અહાગહેસુ		રીય તે,	પુષ્કેસુ	ભમરા	જહા
મહુઠારસમા		ખુદ્ધા,	જે	ભવતિ	અભિસ્સિયા,
નાણાપિ કરયા	ઠતા,	તેણુ,	વુચ્ચતિ	સાહુણ્ણા	પ(ત્તિ ખેમિ)

દશવૈકાલિક સૂત્રનું બીજું અધ્યયન

કહ	તુ	કુજ્જા	સામણ,	જો	કામે	ન	નિવારએ,	
પએપએ			વિસીય તો,	સ	કપ્પરસ	વસ	ગએ	૧

ઇસ્ય વિષય આવરસ્યો ય,	સીલબ્ધ્યો	નિરર્થકારે,
પ્રજ્ઞાવ તવ મિત્ર્યાઓ,	વેધાવત્તી	સમપ્રીત્યે ૮
અપુન્વનાશ્વગઢ્યે મુચ્ચત્તી	પન્વય્યે	જ્ઞાનશ્વય,
એએહિ કાય્યેહિ	તિત્તરત્ત	લઢધં લ્યો ૯
નિષ્વયય્યેઅશ્વરત્તા	નિષ્વયય્ય ને	કરતિ ભવેય,
અમલ્યા	તે	કુતિ પરિત્તસ સારિ ૧૦
એવ અપુ નાશ્વિયો સાર,	જ ન	હિ સર્ધ કિત્તય
અહિ સા-સમય	એતાવત્ત	વિચાલિયા ૧૧
જાઈ ય વુદ્ધિ ઈન્દ્ર-પાસ,	જૂતેહિ જાલે	પઠિલેહ સાવ
તન્દ્રાતિવિલ્લો-પરમતિ શુભ્યા	સન્દ્રમત્તકશી	જુ કરેઈ જાવ ૧૨
ઉન્નુ અપાસ ઇન્દ્રમિત્ત્યેહિ,	આર મલવીકેન્દ્રપ્રસાદપરસી	
કમેસુ જિહ્વિ શિખય કરતિ,	સસિન્દ્રમાલ્યા	પુષ્પરેતિત્તર્જ ૧૩
સાવલેનાલેવિન્દ્રાલે,	પન્દ્રમેક્ષપાલેયસ ન્યે	
અલ્યેહિએ તવ	વેદાલે	અહિરિયાસિહિ ૧૪
સાર ઇસ્ય નાશ્વ	સાર તવ નિયમ સ નમસીલ	
સાર નિષ્વય	સાર સ લેહ્ય પઠિયમરણ	૧૫
અલ્યાલેહિકરિલ્લિ,	કુગર્ધકુલનિલવણી	
સ સારજલતારણી	એગ તલેહિલ્લવલ્યા	૧૬
આરલે નતિય	મહિલએસ ગનાસાધન ભ,	
સ કલેનાશ્વકશ્મન્દ	એન્વલ્લઅત્યન્દ્રલ્ય ય,	૧૭
મન્દ્રવિચયકસાયા,	નિદાવિલ્લપ અમીલલિયા	
એએપ અપમાયા,	પાઠ તસ સારિ,	૧૮
લન્દ્રાતિ વિમલાલોએ,	લગ્નતિ	મુરસ પથો,
લન્દ્રાતિ પુત્તમિત્ત	એગેભન્દ્રો ન	લન્દ્રાર્ધ ૧૯
એએહ નતિય મે કોઈ,	ના મન્દ્રસ	કરસર્ધ
એવ અલીલમણસા	અપાલમણ	સાસર્ધ ૨૦

ઉદેસિયં	ક્રીયગડ,	નિયાગ	અભિહડોણિ	ય;	
રાઈભતો	સિણાણે	ય,	ગ ધ મદ્દે	યવીયણે	૨
સંજિહી	ગિહિમતો	ય,	રાયપિડ	કિમિચ્છએ,	
સંવાહણા	દ તપહોણા	ય,	સંપુચ્છણા	દેહપદોયણા	૩
અદ્વાવએ	ય	નાલીએ,	છત્તસ	ય	ધારણકાએ;
તેગિચ્છ	પાણુડા	પાએ,	સમારભ	અ	જોધણો. ૪
સિજ્જયરપિંડ	ય,	આસ દીપલિયંકએ,			
ગિહ તરનિસેજ્જ	ય,	ગાયસ્સુવદ્દુચ્છાણ	ય,	ય	
ગિહિણા	વેઆવડિયં,	જા	આજીવવત્તિયા,		
તત્તાનિવ્વુડમોધત્ત,			આઉરસ્સરણાણિ	ય	૬
મૂલએ	સિગખેરે	ય,	ઉચ્છુખ ડે	અનિવ્વુડે;	
કદે મૂલે	ય	સચ્ચિત્તે,	ફલે ખીએ	ય	આમએ. ૭
સોવચ્ચલે	સિધવે	લોણે,	રેમાલોણે	ય	આમએ;
સામુદ્દે	પસુખારે	ય,	ઝલાલોણે	ય	આમએ ૮
ધૂવણેત્તિ	વમણે	ય,	વત્થીકમ્મવિરેયણે;		
અજણે	દ તવણે	ય,	ગાયખલ ગવિભૂસણે.		૯
સંવમેયમણાઈન્ન,		નિગ્ગ થાણ	મહેસિણં,		
સજમમ્મિ	અ	જુત્તાણ,	લહુભૂયવિહારિણ.		૧૦
પ આસવપરિણુણાયા,		તિચ્છત્તા	છસુ	સજયા,	
પ અનિગ્ગહણા		ધીરા,	નિગ્ગન્થા	ઉજ્જુદંસિણો	૧૧
આયાવયંતિ	ગિચ્છેસુ,	હિમંતેસુ		અવાઉડા,	
વાસાસુ	પડિસ લીણા,	સજયા		સુસમાહિયા	૧૨
પરિસહરિગિદ તા		ધૂમ્મમોહા		જિધદિયા,	
સંવદ્દુખપહીણુદ્ધા,		પક્કમતિ		મહેસિણો	૧૩
દુક્કરાઈ	કરિત્તાણ,	દુસ્સહાઈ	સહિત્તુ	ય,	
કેધડત્થ	દેવલોએસુ,	કઈ	સિજ્જતિ	નીરયા	૧૪

જાવજમમસ કાર
 અચ્છદા જે ન ભુજાંતિ ન સે આપતિ ગુચ્છ ૧
 જે ચ કતે પિએ લોએ લખે વિપિદિ કુચ્છ,
 સહીલે વચ્છ લોએ, સેદુ આપ - તિ ગુચ્છ ૨
 સમાએ પેદાએ પરિવચતો, સિયા મણો નિરસસ જલિદા,
 ન સા મહ નેવિ વ્છ પિ તીસે મુચ્છેવ તાએ વિવુએજ રાગ ૪
 આયાવયાહી ! જય સોગમકસ, કામે કમાહી કમિય મુ દુદ્ધ,
 છિદાહિ દોસ વિવુએજ રાગ, એવ મુહી હોહિસિ સ પરાએ ૫
 પદ્મખે જલિય નેઈ પુમકેઈ દુરાસન,
 નેચ્છનિ વતય લોત્ત, કૃદે જલયા અગધવે ૬
 ધિરસુ તંજસોકામી, ને વ જલિયકસવુ,
 વત મુચ્છસિ આવેઈ, સેવ તે મરસુ જલે ૭
 જલ વ ભોગરાચરસ વ અડસિ અધમવવિદલે,
 મા કૃદે ગધણા હોમી સજમ નિહુએ. અર ૮
 જાં વ કાહિસિ જાવ જા જા હિચ્છસિ નારિએ,
 વાયાહી વ હો અદિઆપ્યા અવિદસિસિ. ૯
 તીસે જો વચલુ સેચ્છા, સજ્જાએ મુદાસિય
 અમુચ્છ જહા નાએ, મરમે સ પઠિવાઈએ. ૧૦
 એવ કરેતિ સ મુહી, પઠિયા પવિમદ્ધજલુ
 વિલિયદ્દતિ લોએમુ, જહા સે પુરિમુત્તમી. ૧૧
 (તિ ભમિ)

દશવૈકલિક સૂત્રનું ત્રીજું અધ્યયન

સજમે મુદિઆપ્યા વિપમુક્કાણ તાજુ
 તેસિમેમમલુપ્પણ નિગ્ગત્થાણ મહેસિય ૧

સોચ્યા	જાણુઈ	કદલાણું,	સોચ્યા	જાણુઈ	પાવગં;
કેલયંપિ	જાણુઈ	સોચ્યા,	જ	સેયં તં	સમાયરે. ૧૧
જે	જીવે વિ ન	યાણુઈ,	અજીવે વિ ન	યાણુઈ;	
જીવાજીવે		અયાણુંતો,	કહ સો નાહીઈ	સંજમ. ૧૨	
જે	જીવે વિ	વિયાણુઈ,	અજીવેવિ	વિયાણુઈ;	
જીવાજીવે		વિયાણુતો,	સો હું નાહીઈ	સંજમં. ૧૩	
જયા	જીવમજીવે	ય,	દોવિ એએ	વિયાણુઈ,	
તયા	ગઈ	બહુવિહં,	સંવજીવાણુ	જાણુઈ ૧૪	
જયા	ગઈ	બહુવિહં,	સંવજીવાણુ	જાણુઈ;	
તયા	પુણુણું ચ	પાવં ચ,	બંધં મુકખ ચ	જાણુઈ. ૧૫	
જયા	પુણુણું ચ	પાવ ચ,	બંધં મોકખં ચ	જાણુઈ,	
તયા	નિવિવન્દએ	લોએ	જે દિંવે જે ચ	માણુસે ૧૬	
જયા	નિવિવન્દએ	લોએ,	જે દિંવે જે ચ	માણુસે,	
તયા	ચયધ	સંજોગ,	સખિસન્તર-ખાહિરિયં	૧૭	
જયા	ચયધ	સજોગ,	સખિસન્તર-ખાહિરિય,		
તયા	મુંડે	ભવિત્તાણુ,	પંવધએ	અણુગારિય ૧૮	
જયા	મુંડે	ભવિત્તાણુ,	પંવધએ	અણુગારિયં,	
તયા	સંવરમુઠ્ઠિદું,		ધમ્મં ક્ષાસે	અણુત્તરં ૧૯	
જયા	સંવરમુઠ્ઠિદું,		ધમ્મં ક્ષાસે	અણુત્તર,	
તયા	ધુણુઈ	કમ્મરયં,	અખોહિકલુસંકડં.	૨૦	
જયા	ધુણુઈ	કમ્મરય,	અખોહિકલુસંકડં,		
તયા	સંવત્તગં	નાણું,	દંસણું	ચાલિગચ્છઈ. ૨૧	
જયા	સંવત્તગ	નાણું.	દંસણું	ચાલિગચ્છઈ;	
તયા	લોગમલોગં	ચ,	જિણો	જાણુઈ કેવલી ૨૨	
જયા	લોગમલોગં	ચ,	જિણો	જાણુઈ કેવલી,	
તયા	જોગે	નિરુભિત્તા,	સેલેસિ	પડિવન્નઈ. ૨૩	

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર મૂળપાઠ

પહેલું અધ્યયન.

(અનુષ્ટુપ વ્રતમ)

સંજોગા વિષ્ણુય	વિષ્ણુમુકકરસ, પાઉકરિરસામિ,	અણુગારસસ આણુપુલ્લિ	ભિક્ષુભુલો, સુલેહ મે.	૧
આણુભિદ્દેસકરે, ઇગિયાગારસંપણ્ણે,		ગુરણુમુવવાયકારએ, સે વિણીએ ત્તિ વુચ્ચઇ.		૨
આણુડણિદ્દેસકરે, પંડિણીએ	અસંખુધે,	ગુરણુમણ્ણુવવાયકારએ, અવિણીએ-ત્તિ વુચ્ચઇ		૩
જહા એવ	સુણી દુરસીલ	પૂઠ્ઠકણ્ણી, પંડિણીએ,	નિકકસિનજઇ સંવસો; સુહરી નિકકસિનજઇ	૪
કણ્ણુકુંડગ એવં	સીલં સીલં	ચઇત્તા ણું, ચઇત્તા ણુ,	વિટ્ટ દુરસીલે રમઇ મિએ.	૫
સુણ્ણિયાડભાવં વિણ્ણુએ	સાણુરસ, ઠવિનજ અપ્પાણુ,	સૂયરસસ નરસસ ય; ધચ્ચિતો હિયમપ્પણો		૬
તમ્હા બુદ્ધપુત્તે	વિણ્ણુએસિનજ, નિયાગઢી,	સીલં પંડિલભેનજએ, ન નિકકસિનજઇ કણ્ણુઇ		૭
નિસ તે અદ્દુજ્જુત્તાણિ	સિયાડસુહરી, સિક્કિખનજ,	બુદ્ધાણુ અતિએ સયા, નિરઢાણિ ઉ વનજએ.		૮
અણુસાસિએ ખડ્ડેહિં સહ સસગ્ગાં,	નં કુપ્પનજ, હાસ,	ખંતિ સેવિનજ પંડિએ, કીડં ચ વનજએ		૯

જન્મ	જોગે	નિરુત્થિત,	સેલેસિ	પડિવજ્જર્મ;
તથા	કમ્મ	ખવિત્તાણ,	સિદ્ધિ	અમ્મર્મ નીરજો. ૨૧
જન્મ	કમ્મ	ખવિત્તાણ,	સિદ્ધિ	અમ્મર્મ નીરજો.
તથા		દોગમત્યપરથો,	સિદ્ધો	કવર્મ સાસજો. ૨૨
મુદ્દસામજસ્સ		સમણસ્સ,	સામાલ્લભસ્સ	નિગામસાધસ્સ)
ઉપ્પેલલ્લપ્પાલ્લેલ્લસ્સ			દુલ્લહા	સુગર્મ તારિસમસ્સ. ૨૩
તવોણ્ણપ્પલ્લપ્પસ્સ,			ઉલ્લભમર્મ	ખવિસ જમસ્સસ્સ,
પરીચલે		નિણ્ણવસ્સ,	સુલ્લહા	સુગર્મ તારિસમસ્સ. ૨૪
પચ્છાપિ	તે	પ્પાયા,	ખિપ્પ	અમ્મર્મિ જમરલ્લવણ્ણિ
લેસિપ્પિજો	તવો	સલ્લમો	વ,	ખવી થ લલ્લલેર
પચ્છિય		પ્પલ્લપ્પણિય,	સમ્મહિટ્ઠી	સયા જો
દુલ્લહ	લલ્લિપ્પુ	સામન્ન	કમ્મુલા	ત વિરાલ્લિલ્લલ્લિ. ૨૬
(તિજેમિ)				
ધત્તિ	પ્પલ્લપ્પણિયા	જ્ઞામ	લલ્લેય	લલ્લલ્લપ્પણ સમત,

એવં	વિણ્યનુત્તરસ,	સુતં અથં ચ	તદુભયં;
પુરુષમાણુરસ,	સીસસ્સ,	વાગરિજ્જ	જહાસુયં. ૨૩
મુસ	પરિહરે	લિકખૂ,	ન ચ ઓહારણિં વચ્ચે;
લાસાદોસ	પરિહરે,	માયં ચ વજ્જએ	સયા. ૨૪
ન લવેજ્જ પુટ્ટો	સાવજ્જં,	ન નિરુદ્ધ ન મમ્મયં	
અપ્પણુદ્ધા	પરદ્ધા	વા,	ઉભયસ્સન્તરેણુ વા ૨૫
સમરેસુ	અગારેસુ,	સંધીસુ ચ	મહાપહે,
એગો	એગત્થિએ	સદ્ધિ,	નેવ ચિદ્ધે ન સંલવે. ૨૬
જ મે	બુદ્ધાડણુસાસ ત,	સીએણુ	કરૂસેણુ વા,
મમ લાલો	ત્તિ પેહાએ,	પયઓ	તાં પડિસ્સુણે ૨૭
અણુસાસણુમોવાય		દુલ્લડસ્સ ચ	ચોયણુ;
હિયં ત મન્નએ	પન્નો,	વેરસં હોઈ	અસાહુણો ૨૮
હિય વિગયભયા	બુદ્ધા,	કરૂસં પિ	આણુસાસણું;
વેરસ ત હોઈ	મૂઠાણું,	ખ તિસોહિકર	પયં. ૨૯
આસણે	ઉવચિદ્ધિજ્જ,	આણુચ્ચે	અકુએ ચિરે,
અપ્પુદ્ધાઈ	નિરુદ્ધાઈ,	નિસીએજ્જપ્પકુકુએ.	૩૦
કાલેણુ	નિકખમે	લિકખૂ,	કાલેણુ ચ પડિલ્લમે;
અકાલ	ચ વિવજ્જિજ્જતા,	કાલે	કાલં સમાયરે. ૩૧
પરિવાડીએ	ન ચિદ્ધેજ્જ,	લિક્ખુ	હત્તેસણુ ચરે.
પડિરૂવેણુ	એસિત્તા,	મિય	કાલેણુ ભકખએ ૩૨
નાઈદ્ધરમણાસન્ને,		નન્નેસિં	ચકખુદ્ધાસઓ,
એગો ચિદ્ધેજ્જ	ભત્તદ્ધ,	લ ધિત્તા	ત નાઈલ્લમે ૩૩
નાઈઉચ્ચે	ન નીએ	વા,	નાસણુએ
કાસુય	પરકક	પિ ડ,	નાઈદ્ધરઓ;
અપ્પપાણુડપ્પખીયમ્મિ,		પડિગાહિજ્જ	સ જએ ૩૪
સમયં	સ જએ	બુજે,	પડિચ્છન્નમ્મિ સંવુડે,
		જયં	અપરિસાહિયં. ૩૫

મા ય	વ ઠાલિય	કાસી	મહુમ	મા ય	આલે,
કાલેય	ય	આકિલિજ્જતા,	તળેા	આકિલ	એમએ ૧૦
આકિલ	વ ઠાલિય	કદક,	ન	નિહુવિલ	કયાલિ
કદ	કદેતિ	કાસેલ્લા,	અકકે	નેા	કદેતિ ય. ૧૧
મા	મલિયમસેવ	કસ,	વયવમિલ્લે	પુલે	પુલે
કસ	ય	મહુમાલિ-ને,	પાવમ		મલિયમસેવ ૧૨
આસપ	સુલવયા	કુસીલા	મિલિપિ	મલ	પકરોત કીટા
મિલિપિ	મહુ	મહુપેવવેલા,	પસાયએ	તે	હુ કુસાસમપિ ૧૩
નામુકો	વાગરે	કિલિ,	પુકો	વા	નાલિય વએ
કેલે	આસપ	કુલિયલ્લા,	માલિલ્લા		વિયમપિય ૧૪
આપ	એવ	કેમલેવે,	આપા	હુ	મહુ કુલિય
આપ	કેવે	કેલે	આસિ	લેાએ	મરત ય. ૧૫
વર મે	આપા	કેવે	સામેલ	તવેલ	ય,
માલે	પદેલે	મરતે,	મપલેલે	વલેલે	ય. ૧૬
પદિલિય	ય	કુલિય	વાલા	મહુવ	કુમુલ,
આવી	વા	કલે	નેવ	કુલિય	કયાલિ વિ. ૧૭
ન	પદેલે	ન	પુલે,	નેવ	કિલિય
ન	કુલે	કેલે	સવલે	નેા	પદિલિય ૧૮
નેવ	પદલિય	કુલિય	પદેલિય	ય	સામેલ,
પલે	પસાયિય	વાવિ,	ન	વિલે	સુલવિયે ૧૯
આસપિલે		વાલિયો,	કુલિયિયો	ન	કેલે વિ,
પસાયેલે		નિમાગદી,	કેવલે	સર	સયા. ૨૦
આલવતે	લવતે	વા,	ન	નિલિય	કયાલિ વિ,
આલિય	આસપ	ધીરે,	ન	ન	પદિલિય ૨૧
આસપુલે	ન	પુલિયલ્લા	નેવ	સેલ્લાલે	કયાલિ વિ,
આસપુલે		સતો	પુલિયલ્લા		પલેલિય ૨૨

એવં	વિણયજીતરસ,	સુતં અથં ચ	તદ્દલયં;
પુરુષમાણુરસ,	સીસરસ,	વાગરિજ	જહાસુયં ૨૩
મુસં પરિહરે	લિકખૂ,	ન ચ ઓહારણિં	વએ;
લાસાદોસં	પરિહરે,	માયં ચ વજજએ	સયા. ૨૪
ન લવેજ પુટો	સાવજજં,	ન નિરદ્ધ ન મમમયં	
અપણુદા	પરદા	વા,	ઉભયસ્સન્તરેણ વા ૨૫
સમરેસુ	અગારેસુ,	સંધીસુ ચ	મહાપહે;
એગો	એગત્થિએ	સદ્ધિ,	નેવ ચિદ્ધે ન સંલવે. ૨૬
જં મે	બુદ્ધાડણુસાસંત,	સીએણુ	ફરસેણુ વા,
મમ લાભો	ત્તિ પેહાએ,	પયએ	તાં પડિસ્સુણુ ૨૭
અણુસાસણુમોવાયં		દુક્કંડસ્સ ચ	ચોયણુ;
હિયં તં મજ્જએ	પન્નો,	વેરસં હોઇ	અસાહુણુ. ૨૮
હિય વિગયલયા	બુદ્ધા,	ફરસં પિ	અણુસાસણું;
વેરસં ત હોઇ	મૂઠાણુ,	ખ તિસોહિકરં	પયં. ૨૯
આસણુ	ઉવચિટ્ઠિજ્જ,	આણુએ	અકુએ થિરે,
અપુટ્ઠાઈ	નિરુદ્ધાઈ,	નિસીએજજપકુકુએ	૩૦
કાલેણુ નિકખમે	લિકખૂ,	કાલેણુ ચ	પડિક્કમે;
અકાલં ચ	વિવજ્જિજ્જતા,	કાલે કાલ	સમાયરે ૩૧
પરિવાડીએ	ન ચિદ્ધેજ્જ,	લિક્ખુ દત્તેસણુ	ચરે.
પડિફવેણુ	એસિત્તા,	મિય કાલેણુ	લકખએ ૩૨
નાઈફરમણુસન્ને,		નન્નેસિ ચકખુક્કસઓ,	
એગો ચિદ્ધેજ્જ	લત્તદ્ધ,	લંઘિત્તા ત	નાઈક્કમે ૩૩
નાઈઉએ	ન નીએ	વા,	નાસણુ
ફાસુય પરકક	પિંડ,	પડિગાહિજ્જ	નાઈફરએ;
અપપાણુડપ્પીયમ્મિ,		પડિચ્છન્નમ્મિ	સજએ ૩૪
સમયં સજએ	બુજે,	જયં	સ વુટે,
			અપરિસાડિયં. ૩૫

મુકેત્તિ,	મુપકેત્તિ	મુચિન્ને	મુકેટે	મટે,	
મુનિદ્વિએ	મુલદેત્તિ	સાવજજ	વજજએ	મુષી	૩૧
મખએ	પરિએ	સાસ,	હથ	ભવ	વ વાહએ,
ખાલ	સમર્થ	સાસતો	ગસિયસ્સ	વ	વાહએ. ૩૭
ખકુચા	મે	અવેદા મે,	અકેદાના	ય વહા	ય મે
કલ્યાણમણ્ણસાસતો,			પાવહિદ્વિત્તિ	મન્નર્થ	૩૮
પુત્તો મે	ભાવ	જામ્પત્તિ,	સાહુ	કલ્યાણ	મન્નર્થ
પાવહિદ્વિ	ઉ	અપ્પાણ	સાસ	દાસેત્તિ	મન્નર્થ ૩૯
ન	કેવએ	આયસિય,	અપ્પાણ	પિ ન	કેવએ,
પુહોવખર્થ	ન	સિયા,	ન	સિયા	તોત્તજવેસએ. ૪૦
આયસિય	કુવિથ	નમ્મા,	પત્તિએણ	પસામએ,	
વિજ્ઞલવિજ્ઞ	પજલીઉયે,		વએજજ	ન	મુલ્લત્તિ વ. ૪૧
મમ્મન્નિચ	ય	વવહાર	પુહેદાવરિય	સુખા;	
તમાયરતો		વવહાર,	ગરક -	નાભિગચ્છ	૪૨
મણોગય	વકકગય		ભાજિત્તાવસિયસ્સ	ઉ	
ત	પરિમિજ્ઞલ	વાયાએ,	કમ્મુણા	ઉવવાયએ	૪૩
વિત્તે	અધોમએ	નિચ્ચ	ખિપ્પ	હવર્થ	મુલોપએ,
જહોવર્થ		સુચ્ચ,	કિચ્ચાઈ	કુવર્થ	સમા. ૪૪
નમ્મા	નમર્થ	મેહાવી,	દોએ	કિત્તી	સે ભાવએ,
હવર્થ	કિચ્ચાણ	સરણ,	મૂયાણ	જગર્થ	જહા. ૪૫
પુજ્જા	જન્નસ	પસીયતિ	સ પુહા	પુવ્વસમુવા;	
પસજા	લાભઈસ્સાનિ		વિઉત્ત	અદ્વિય	સુવમ. ૪૬
સ પુજ્જસત્તે	સુવિત્તીવસ	સએ,	મણોરુર્થ	ત્રિપુર્થ	કમ્મસ પય
તવોસમાચારિસમાહિસ	પુટે		મહેન્નુર્થ	પચવખાઈ	પાસિયા. ૪૭
સ	દેવજ	પન્નમલ્લસ	મર્પત્તુ	દેહ	મલપકપુર્થય;
સિદ્ધે	વા	હવર્થ	સાસએ,	દેવે	વા અપ્પરએ
					મહિદ્વિએ. ૪૮

(તિ ભેમિ)

મતિ વિજયસુય નામ પદમજ્જયણ સમત્ત ૧

બીજી અધ્યયન.

સુય મે આઉસ ! તેણુ ભગવયા એવમક્રખાય । ઇહ ખલુ
ખાવીસં પરીસહા સમણેણું ભગવયા મહાવીરેણું કાસવેણું પવેધયા ।
જે ભિક્ષૂ સોચ્યા નચ્યા જિચ્યા અભિભૂય ભિક્ષુખાયરિયાએ પરિવંચતો
પુટ્ટો નો વિનિહન્નેજ્જા । કયરે તે ખલુ ખાવીસં પરીસહા સમણેણું
ભગવયા મહાવીરેણુ કાસવેણું પવેધયા જે ભિક્ષૂ સોચ્યા નચ્યા
જિચ્યા અભિભૂય ભિક્ષુખાયરિયાએ પરિવંચ તો પુટ્ટો નો વિનિહન્નેજ્જા ? ઇમે
તે ખલુ ખાવીસ પરીસહા સમણેણુ ભગવયા મહાવીરેણું કાસવેણું
પવેધયા, જે ભિક્ષૂ સોચ્યા નચ્યા જિચ્યા અભિભૂય ભિક્ષુખાયરિયાએ
પરિવંચતો પુટ્ટો નો વિનિહન્નેજ્જા, ત જહા — દિગિંછાપરીસહે
૧, પિવાસાપરીસહે ૨, સીયપરીસહે ૩, ઉસિણુપરીસહે ૪,
સમસયપરીસહે ૫, અચેલપરીસહે ૬, અસઇપરીસહે ૭, ઇત્થીપરીસહે
૮, ચરિયાપરીસહે ૯, નિસીહિયાપરીસહે ૧૦ સેજ્જાપરીસહે
૧૧, અકકોસપરીસહે ૧૨, વહપરીસહે ૧૩, જયણપરીસહે
૧૪, અલાભપરીસહે ૧૫, રોગપરીસહે ૧૬, તણુકાસપરીસહે ૧૭,
જલપરીસહે ૧૮, સકકારપુરકકારપરીસહે ૧૯, પન્નાપરીસહે ૨૦,
અન્નાણુપરીસહે ૨૧, દસણુપરીસહે ૨૨

પરીસહાણુ પવિભન્તિ, કાસવેણું પવેધયા,
ત લે ઊદાહરિત્સામિ, આણુપુર્વિ સુણેહ મે. ૧
દિગિંછાપરિગએ જેહિ, તવસ્સી ભિક્ષૂ થામવ,
ન હિંદે ન હિંદાવએ, ન પએ ન પયાવએ ૨
કાલીપવ્વ ગસ કાસે, કિસે ધમણિસ તએ,
માયન્ને અસણુપાણુસ્સ, અત્તીણુમણુસો ચરે ૩
તએ। પુટ્ટો પિવાસાએ, દોગુ ચ્છી લજ્જસંજએ,
સીએદગં ન સેવિજ્જા, વિચડસ્સેસણુ ચરે ૪

જિનાવાએમુ	પથેમુ,	જાઉરે	મુપિવાસિએ,
પરિમુક્તમુદારિએ,		ત તિતિદ્ધએ	પરીસહ ૫
ચરત વિશય	શુદ્ધ,	સીમ પુસઇ	એગયા
નાઇ વેલ મુખી	અષ્ટે	સોચ્યા શુ	બિલ્લસાસણ ૬
ન મે નિવારણ	અતિ	હવિત્તાણુ	ન વિલ્લએ;
જાહ સુ અગ્નિ	સેવામિ,	ઇર્ધ બિદ્ધમુ	ન ચિતએ, ૭
હસિણુપરિધાવેણ;		પરિદાહેણ	તલિલએ,
વિમ્મ વા પરિધાવેણ		સાય નો	પરિવેળએ. ૮
ઉવહાહિતત્તો	મેહાવી,	સિલ્લાણુ	નો વિ પત્તએ,
ગાય નો	પરિચિલ્લેજા	ન વીએજા	ય જાપસ ૯
પુરો ય	સમસએહિ	સમ રેવ	મહામુખી;
નાએ સમામસીસે	વા,	મુરે અલિહવે	પર ૧૦
ન સતસે	ન વારેજા	મણુપિ	ન પત્તેસએ;
ઉવેહે	ન હવે	લુજ તે	મસસોલિય ૧૧
પરિલુન્નેહિ	વત્તેહિ	હોહજામિ	તિ જલેહએ;
અદુવા સચેહએ	હોહજા	ઇતિ	બિદ્ધમુ ન ચિન્તએ. ૧૨
એગયા	અચેહએ	હેર્ધ	સચેહે યાવિ
એય	ધર્માહિય	નચ્યા,	નાણી નો
મામાલુમામ	રીચન્ત,	જણુગાર	જાહિયણ
અરર્ધ	અણુપવેસેજા,	ત તિતિદ્ધએ	પરીસહ ૧૪
અરર્ધ પદુએ	કિચ્યા,	વિરએ	જાગરહિમએ,
ધર્મારામિ	નિરામએ,	ઉવસન્તે,	મુખી અરે. ૧૫
સ ગો	એસ	મણુરસાણુ,	જાએ
જરસ	એયા	પરિવજાવા,	મુકક તરસ
એવમાદામ	મેહાવી,	પકજૂવાઉ	ઇતિએ.
નો તાદિ	વિલિહ-નેજા,	અરેજાતવેસએ.	૧૭

- એગ એવ ચરે લાઠે, અલિભૂય પરીસહે,
ગામે વા નગરે વાવિ, નિગમે વા રાયહાણિએ ૧૮
- અસમાણે ચરે લિક્ષૂ, નેવ કુળના પરિગગહ,
અસંસત્તો ગિહત્યેહિ, અણિએએ પરિવ્વએ ૧૯
- સુસાણે સુત્રગારે વા, રૂક્ષમૂલે વ એગએ,
અકુરૂકુએ નિસીએનળ, ન ય વિતાસએ પરં. ૨૦
- તત્થ સે ચિદુમાણુસ્સ, ઉવસગ્ગા લિધારએ,
સંકાલીએ ન ગચ્છેનળ, ઉટ્ટિતા અન્નમાસણં. ૨૧
- ઉચ્ચાવયાહિ સેનળહિ, તવસ્સી લિક્ષૂ થામવ,
નાધવેલં વિહુન્નેનળ, પાવન્દિટી વિહુત્તર્થ, ૨૨
- પધરિલ્લભુવસ્સયં લહુ; કલ્લાણં અદુવ પાવગ,
કિમેગરાય કરિસસઘ, એવ તત્થડહિયાસએ ૨૩
- અકકોસિનળ પરે લિક્ષુ, ન તસિ પડિસંજલે;
સરિસે હોઈ બાલાણુ, તમ્હા લિક્ષુ ન સજ્જે. ૨૪
- સોચ્ચાણુ રૂરસા ભાસા, દારણા ગામકટગા,
તુસિણીએ ઉવેહેનળ, ન તાએ મણુસી કરે ૨૫
- હએ ન સંજલે લિક્ષુ, મણુપિ ન પએસએ,
તિતિક્ષુ પરમ નચ્ચા, લિક્ષુધરમં વિચિંતએ ૨૬
- સમણુ સજય દન, હણેનળ કેઈ કંથનં;
નતિય જીવસ્સ નાસોત્તિ, એવ પહેનજ સજએ ૨૭
- હક્કર ખલુ ભો ! નિચ્ચ, અણુગારસ્સ લિક્ષુણો,
સંવ સે જાધય હોઈ, નતિય કિચ્ચ અન્નધય ૨૮
- ગોયરગ્ગપવિટ્ઠસ્સ પાણી નો સુપ્પસારએ,
સેઓ અગારવાસોત્તિ, ઇઈ લિક્ષુ ન ચિતએ. ૨૯
- પરેસુ ઘાસમેસેનળ, લોયણે પરિનિટ્ટિએ;
લહ્હે પિંડે અલહ્હે વા, નાણુતપ્પેનજ પડિએ ૩૦

જાળેવાઈ ન લગામિ,	જાવિ હાલો મુજે સિવ	૩૧
ને એવ પડિસામિજે,	જાણો ત ન તજજે.	૩૧
નચ્યા ઉપાવ ફુકખ,	વેચણાએ ફુકફિજે,	
મહીણો ધવળે જા,	પુત્રો તત્ત્વપ્રકાશને.	૩૨
તેજિય નાભિનિભળ,	સચિદ્રખતગવેશને,	
એવ છુ તરસ સામન,	જ ન કુલની ન કારને.	૩૩
જાએગરસ હારસ	સ જવેસ તવસિલે,	
તણેસ સમમાણસ,	હોલના માયવિરહજી.	૩૪
જાવવસ નિવાળેણ,	અઉલા હવઈ વેચણ,	
એવ નચ્યા ન સેવતિ,	તણુજ તણુતનિયા.	૩૫
હિલિવજીએ મેઢાવી,	પડેણ વ રણેણ વા,	
ધિસુ વા પરિચાવેણ	સાવ નો પચિવજે.	૩૬
વેળેજા નિજવશપેઢી	આરિય ધર્મજીતાર,	
જાવ સરીસેઓતિ,	જસલ કાળેણ કારને.	૩૭
જાલિવાવમખસુદાણ	સામી કુલના નિમતણ	
ને તાઈ પડિસેવતિ,	ન તેસ પીઢીએ મુજી.	૩૮
જાણુકેસાઈ અરિધને,	જા નાળેસી જાલોમુજે,	
રસેજ નાણુગિનિજા,	નાણુતપિભવ પણુવ	૩૯
સે જ નૂણ મજે પુગ	કર્મમાણુણુદા હડા,	
જેણાઈ નાભિજાણમિ,	પ્રહો કેજઈ કણુક ૪૦	
જા પચા ઉઠજાતિ,	કર્મમાણુણુદા હડા	
એવમાસામિ અરેખાણુ	નચ્યા કર્મવિવાચ ૪૧	
નિરુગ મિ વિરજો,	મેહુણાએ મુસપુઝ	
ને સફળ નાભિજાણમિ	ધર્મ કલણ પાવ ૪૨	
તવેજાજામાદાય	પડિમ પડિવજાળો,	
એવ પિ વિદરજો.	છઉમ ન નિજુડ ૪૩	

અધ્યયનો

નતિ નૂણ પરે લોએ, ઇંદ્રી વા વિ તવસ્સિણો;
 અદુવા વચિએો મિ - તિ, ઇંદ્ર લિકખૂ ન ચિ તએ ૪૪
 અમ્મુ જિણા અતિ જિણા અદુવાવિ લવિસ્સઈ,
 મુસં તે એવ માહસુ, ઇંદ્ર લિકખૂ ન ચિ તએ, ૪૫
 એએ પરીસહા સંવે, કાસવેણ પવેઇયા,
 જે લિકખૂ જી વિહમ્મેજ્જા, પુદ્ધો કેઈણ કણ્ઠુ ૪૬ તિએમિ
 ઇતિ દુમ્મયં પરિસહજ્જયણું સમતં ॥ ૨ ॥

ત્રીજી અધ્યયન

ચત્તારિ પરમ ગાણિ, દુલ્લહાણીહ જન્તુણો;
 માણસતં સુધં સદ્ધા, સંજમમ્મિ ય વીરિય. ૧
 સમાવન્ના જી સ સારે, નાણાગોતાસુ જામસુ,
 કમ્મા નાણાવિહા કદ્દુ પુદ્ધો વિરસંભયા પયા. ૨
 એગમા દેવલોએસુ, નરએસુવિ એગયા,
 એગયા આસુર કાય, આહાકમ્મેહિં ગમ્મઇ. ૩
 એગયા અતિએો હોઈ, તએો ચણ્ડાલખુકકસો;
 તએો કીડપયંગો ય, તએો કુન્થુપિપીલિયા ૪
 એવમાવટ્ટોણીસુ, પાણિણો કમ્મકિંવિસા,
 ન નિવિજ્જન્તિ સ સારે, સંવટ્ટેસુ વ અત્તિયા ૫
 કમ્મસ ગેહિં સમ્મૂહા, દુકિખયા અહુવેયણા,
 અમાણસાસુ જોણીસુ, વિણ્ણિકમ્મન્તિ પાણિણો ૬
 કમ્માણુ તુ પહાણાએ આણુપુન્વી કયાઈ ઉ,
 જવા સોહિમણ્ણપ્પત્તા, આયચન્તિ માણુસસય. ૭
 માણુસસ વિગ્ગહં લધ્ધુ, સુધં ધમ્મસસ દુલ્લહા,
 જં સોઆ પડિવજ્જન્તિ, તવ અન્તિમહિસય. ૮
 આહુઆ સવણુ લધ્ધુ, સદ્ધા પરથદુલ્લહા;
 સોઆ નેઆઉયં મગ્ગ, અહુવે પરિસરસઈ ૯

સુષ	અ	અધુ	સદ	અ,	વીરિય	પ્રથ	ફલક,
મદ્દે			શયમાણાવિ,		નો ય ધુ		પરિવલ્લભ્યો ૧૦
માણુસરપ્તિમ			ખાયાળો,		જો ધરમ	સોચ	સફેદ
તવસ્તી		વીરિય	અધુ		સગુરે	નિધુલે	સ્વ ૧૧
સોદી		શયમાણુ	બુધસ્વ		ધરમો	સુદસ્વ	ચિદ્ર્ધ
નિવ્વાણ		પરમ	ભઈ,		ધર્મસિત્તિ	અ	પાવ્યો ૧૨
વિગિધ		કરુણ્યો	ફેલ		અસ	સપિણ્ણ	ખતિયો
સરીર		પાદવ	કિચ્છા,		પણિમઈ		કિંસ ૧૩
વિસલ્લિસેકિ			ચીલેકિ,		અજખા		ઉત્તરઉત્તર ૧૪
મહામુકકા		વ	દિગ્ધનતા,		મજતા		અપુણ્યસ્વ ૧૪
અધિયા			દેવકામાણુ		કમરુત્તવ	વિલેખિયો,	
ઉં		કરપિસુ	ચિદ્રિન્તિ,		પુણ્યા	વાસસયા	અહુ ૧૫
તત્ત		કિચ્છા	જહાઠાણુ		જહા	જોઈકખ્યો	સુમા
ઉવેન્તિ		માણુસ	નેણિ,		સે		સગેકિલિલયઈ ૧૬
એત		વલ્લુ	કિરણુ		અ,		સપિણ્ણ;
વત્પારિ			કામખન્ધાધિ		તત્ત	સે	ઉવવલ્લઈ ૧૭
મિત્તવ		અયવ	જોઈ,		ઉચ્છેખ્યો	ય	વણુવ
અપ્પાલકે			મહાપને,		અલિલ્યો		અસોભલે ૧૮
ભોળ્યા		માણુસ્યો	સોચે		અપકિરવે		અદ્ધાઈવ
પુલ્લિ			વિસુદ્ધસુદરમે		કેવલ	ગ્રાહિ	પુલ્લિયા ૧૯
અઉરમ		ફલક	નચ્છા		સગમ		પરિવલ્લિયદા
તવસા			ધુપકરમસે		સિદ્ધે	કવઈ	સાસ્યો ૨૦

સિ ભિમિ

ઈતિ ચાઉરજિનજ શુભ તત્તયો અલ્લયણુ સસરા ॥૩॥

શાશુ અધ્યવન.

અસખય હરિય મા પમાયયો, જયોપણીયરસ ફૂ નત્તિનાણ /
 એવ વિયાણાકિ જલે પમરો કિણ્ણવિકિસા અલ્લયા ગહિન્તિ ૧

જે પાવક્રમેહિ ધણું મણુસા, સમાયયન્તી અમર્ષ ગહાય,
 પહાય તે પાસપયદિએ નરે, વેરાણુબદ્ધા નરયં ઉવેન્તિ. ૨
 તેણે જહા સન્ધિમુહે ગહીએ, સક્રમ્મણા કિચ્ચઈ પાવકારી;
 એવ પયા પેચ્ચ ધહ ચ લોએ, કઠાણુ ક્રમ્માણુ ન મુકખ અતિથ. ૩
 સંસારમાવદ્ધ પરસ્સ અદ્ધા, સાહારણુ જંચ કરેઈ ક્રમ્મં;
 ક્રમ્મસ્સ તે તસ્સ ઉ વેચકાલે, ન બન્ધવા બન્ધવયં ઉવેન્તિ. ૪
 વિતેણુ તાણુ ન ભલે પમત્તો, ઈમમ્મિ લોએ અદ્ધવા પરથા,
 દીવપ્પણુકેવ અણુન્તમોહે, નેયાઉય દુદ્ધમદુદ્ધમેવ. ૫
 સુત્તેસુ યાવી પડિબુદ્ધલવી, ન વીસસે પણિડએ આસુપન્ને;
 ઘોરા મુહુત્તા અબલ સરીરં, ભારડપદ્ધખી વ ચરેડપ્પમત્તો. ૬
 ચરે પયાઈ પરિસંકમાણો, જ કિચ્ચિ પાસ ઈહ મણુમાણો,
 લાલતરે જીવિયા બૂહઈત્તા, પચ્છા પરિન્નાય મલાવધંસી. ૭
 છન્દનિરોહિણુ ઉવેઈ મોક્ખ, આસે જહા સિક્ખિપયવન્મધારી;
 પુન્વાઈ વાસાઈ ચરેપ્પમત્તો, તમ્હા મુણી ખિપ્પમુવેઈ મોક્ખં. ૮
 સ પુન્વમેવ ન લભેજ્જ પચ્છા, એસોડવમા સાસય વાઈયાણું,
 વિસીયઈ સિદ્ધિલે આઉયમ્મિ, કાલોવણીએ સકીરસ્સ લેએ. ૯
 ખિપ્પં ન સકકેઈ વિવેગમેઉં, તમ્હા સમુદ્ધાય પહાય કામે,
 સમિચ્ચ લોય સમયામહેસી, અપ્પાણુરક્ખી ચરેડપ્પમત્તો. ૧૦
 મુહું મુહું મોહગુણે જયન્ત, અણેગરવા સમણં ચરન્ત,
 ફાસા કુસન્તિ અસમંજસ ચ, ન તેસિ ભિક્ખૂ મણુસા પઉસ્સે ૧૧
 મન્દા ય ફાસા બહુલોહણિજ્જા, તહપ્પગારેસુ મણુ ન કુજ્જા,
 રકિખજ્જ કોહં વિણુએજ્જ માણું, માય ન સેવેજ્જ પહેજ્જ લોહ ૧૨
 જેડસ ખયા તુચ્છ પરપ્પવાઈ, તે પિજ્જઠોસાણુગયા પરજ્જા,
 એએ અહમ્મેતિ દુગુજ્જમાણો, કખે ગુણે જીવ સરીરલેઉ ૧૩
 ત્તિ એમિ.

નવમુ અભિષેક

અર્ચિયુ ઉવસન્તમેહિવિભલે	દેવલોગાલો,	ઉવવનો માણુસગ્મિ ભોગમ્મિ સરથ પાશવિય	નાથ ૧
ભમ્મ પુત્ર	સરિયુ કેવેપુ	સહસપુત્ર અણુતરે ધર્મી અભિવિદ્ધખમથ નમી રામા	૨
સો ભુવિયુ	દેવલોગસરિયે, નમી રામા	અન્તેઉરવરગલો વરે ભેલો, પુત્રો ભોલે પદિવ્યવથ	૩
મિહિલ વિચ્ચા	સપુરજણવય અભિવિદ્ધખન્તો	જલમોરોહ વ પદિવ્ય સુભ, ભોગ તમહિપુત્રો ભવવ	૪
કોલાદલગભૂવ, તર્કયા	રાયરિસિગ્મિ,	આસી મિહિલાલો પન્વસન્તમિ નમિગ્મિ અભિવિદ્ધખમન્તમિ	૫
અન્નુદિય સકો	રાયરિસિ મ મહાણુરવેલ	પન્વસન્તકાણુમુત્રમ, ધમ વયણુમળવી	૬
કિવણુલો ! સુવર્ણિત	અન્ન મિહિલાલો, કાણુલા અવા	કોલાદલગસ કુલા પાસાલોસુ ગિહેસુ	૭
ભેયમદ્ધ તલો	નિસામિત્થ નમી રાયરિસી	હેલિકારણુથોલો, દેવિન્દ	ધંજમળવી ૮
મિહિલાલો પત્તપુપ્પસેવેલો	કેપલો વચ્છ પત્તપુપ્પસેવેલો	સીવચ્છલો મલ્લેરમે ભદ્ધણુ ભદ્ધુથલે સયા	૯
વાલેણ હુદિયા	હીરમાણુગ્મિ અસરણુ નતા,	કેપવગ્મિ મલ્લેરમે ભોલે કલ્લિત લો	મયા ૧૦
ભેયમદ્ધ તલ્યા	નિસામિત્થ, નમિ રાયરિસિ	હેલિકારણુથોલો દેવિન્દ	ધંજમળવી ૧૧
અસ અગ્ગી મ વાસિ મ, ભવવ !	અન્તેઉર તેણ	ભેય કલ્લકલ્લ મન્દિર, કીસ નાવપેપ્પાહ	૧૨

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઝિકારણુચોઈઓ,
તઓ નામિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણુમખખવી ૧૩

સુહં વસામો જીવામો, જેસિં મો નત્થિ કિચણું,
મિહિલાઓ ડજઝમાણીઓ, ન મે ડજઝ કિચણુ, ૧૪

ચત્તપુત્તકલત્તસ્સ નિવ્વાવારસ્સ લિક્કખુણ્ણો,
પિય ન વિજ્ઞઞ ઈચિ, અપ્પિય પિ ન વિજ્ઞઞ. ૧૫

ખહુ ખુ મુણિણ્ણો ભદ્દ, અણુગારસ્સ લિક્કખુણ્ણો,
સંવઓ વિપ્પમુકકસ્સ, એગન્તમણુપસ્સઓ. ૧૬

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઝિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમિં રાયરિસિં. દેવિન્દો ઇણુમખખવી ૧૭

પાગારં કારઈત્તાણુ, ગોપુરદ્દાલગાણિ ચ,
ઉસ્સૂલગસયઁઘીઓ, તઓ ગચ્છસિ ખત્તિયા ૧૮

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઝિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમિં રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખખવી ૧૯

સદ્દ નગરં કિચ્ચા, તવસ વરમગ્ગલ,
ખન્તિ નિહિણુપાગાર, તિણુત્ત દુપ્પધંસયં. ૨૦

ધણુ પરહ્લમ કિચ્ચા, જીવ ચ ઇચિયં સયા,
ધિધ ચ કચ્ચણું કિચ્ચા, સચ્ચેણુ પલિમન્થઓ. ૨૧

તવ નારાયણુતોણુ, લિત્તૂણુ કમ્મક ચુય,
મુણી વિગયસ ગામો, ભવાઓ પરિમુચ્ચઓ ૨૨

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઝિકારણુચોઈઓ;
તઓ નમિ રાયરિસિ, દેવિન્દો ઇણુમખખવી. ૨૩

પાસાઓ કારઈત્તાણુ, વદ્ધમાણુગિહાણિ ચ,
વાલગ્ગપોઈયાઓ ચ, તઓ ગચ્છસિ ખત્તિયા ૨૪

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઝિકારણુચોઈઓ,
તઓ નમિ રાયરિસી, દેવિન્દો ઇણુમખખવી. ૨૫

સ સય	બહુ	સો	કુણ્ઠ,	જો મગ્ગે	કુણ્ઠ	વર,	
જન્મેવ		ગન્તુમિચ્છેન્ના,		તત્થ	કુવેન્ના	સ સય	૨૧
એયમ્હ		નિસામિત્તા,		હેત્થિઠારણ્યોધ્ધજો,			
તચ્છો	નમિ	રાયરિસિ,		દેવ દો	ધંજુમન્નવી		૨૭
આમેસે	લોમહારે	ય		ઝવિઠેજો	ય	તઠ્ઠે	
નજરસ	એમ	ઠાઠિય,		તચ્છો	ઝઘ્ઘસિ	ખત્તિયા	૨૮
એયમ્હ		નિસામિત્તા		હેત્થિઠારણ્યોધ્ધજો,			
તચ્છો	નમી	રાયરિસી,		દેવિન્દ	ધંજુમન્નવી		૨૯
જસઠ	પુ	મણ્ણસેદિ		મિચ્છા	હિ	પણ્ણગ્ગમ્હ,	
અકારિણ્ણેડત્થ		ઝઘ્ઘન્તિ,		સુચ્ચમ્હ	કારણો	જણ્ણે	૩૦
એયમ્હ		નિસામિત્તા,		હેત્થિઠારણ્યોધ્ધજો			
તચ્છો	નમિ	રાયરિસિ		દેવિ દો	ધંજુમન્નવી		૩૧
જે	ઠેઇ	પત્તિયા	પુજ્જ	નાનમન્તિ	નચ્છિયા		
વસે	તે	ઠા ધત્તાણ		તચ્છો	ઝઘ્ઘસિ	ખત્તિયા	૩૨
એયમ્હ		નિસામિત્તા		હેત્થિઠારણ્યોધ્ધજો,			
તચ્છો	નમિ	રાયરિસી,		દેવિન્દ	ધંજુમન્નવી		૩૩
જો	સહસ	સહસાણ,		સ ગમિ	દુલ્લજો	નિણ્ણે	
જામ	નિણ્ણેન્ના	જાપ્પાણ		એસ	સે	પરમે	જણ્ણે
જાપ્પણમેવ		જુલ્લજાદિ		હિં	તે	જુલ્લજેણ	ઝઘ્ઘજેણ
જાપ્પણુમિવમમ્પાણ				જઘ્ઘત્તા		સુદ્ધમેહજો	૩૫
પચિન્દિયાણિ		ઠોઠ		માણુ	માય	તઠેવ	લોહ
દુલ્લખ	એવ	જાપ્પાણ		સળ્લ	જાપ્પે	નિજો	નિય
એયમ્હ		નિસામિત્તા		હેત્થિઠારણ્યોધ્ધજો,			
તચ્છો	નમિ	રાયરિસિ		દેવિન્દો	ધંજુમન્નવી		૩૭
જઘ્ઘત્તા	નિઠેદે	જન્ને		લોઘ્ઘત્તા	સમણ્ણમાહણે		
હચ્ચા	લોપ્પા	ય નિદ્ધા ય,		તચ્છો	ઝઘ્ઘસિ	ખત્તિયા	૩૮

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઊકારણુ ચોઇઓ,
તઓ નમી રાયરિસી, દેવિન્દ ઇણુમખ્ખવી ૩૯

ને સહસ્સ સહસ્સાણુ, મામે માસે ગવં દઓ,
તસ્સવિ સજ્જમે સેઓ, અદ્દિન્તસ્સડવિ કિંચણુ ૪૦

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઊકારણુચોઇઓ,
તઓ નમિ રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખ્ખવી. ૪૧

ધોરાસમ ચઇત્તાણુ, અન્ન પત્થેસિ આસમ,
ઇહેવ પેસહરઓ, લવાહિ મણુયાહિવા. ૪૨

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઊકારણુચોઇઓ,
તઓ નમી રાયરિસી, દેવિન્દ ઇણુમખ્ખવી ૪૩

માસે માસે તુ ને ખાલે, કુસગ્ગેણુ તુ ભુન્નઓ;
ન સો સુયદ્ધખાયધમ્મસ્સ, કલ અગ્ગધ સોલસિ ૪૪

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઊકારણુચોઇઓ;
તઓ નમિ રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખ્ખવી; ૪૫

હિરણ્ણુ સુવણ્ણં મણિમુત્ત, કસ દ્વસં ચ વાહણુ,
કેસ ચ વડ્ઢાવધ્ધતાણુ, તઓ ગમ્મહસિ ખત્તિયા । ૪૬

એયમદ્દં નિસામિત્તા; હેઊકારણુચોઇઓ,
તઓ નમી રાયરિસી, દેવિન્દ ઇણુમખ્ખવી. ૪૭

સુવણ્ણુરુપ્પસ્સ ઉપગ્ગયાલલે, સિયા હુ કેલાસસમા અસંખયા,
નરસ્સ લુહસ્સ ન તેહિકિંચી, ધ્ધિછાહુઆગાસસમાઆણુ તિયા. ૪૮

પુઢવી સાલી જવા એવ, હિરણ્ણુ પસુભિસ્સહ,
પહિપ્પુણ્ણુ નાલમેગસ્સ, ધ્ધ વિન્ન તવં ચરે ૪૯

એયમદ્દં નિસામિત્તા, હેઊકારણુચોઇઓ,
તઓ નમિ રાયરિસિં, દેવિન્દો ઇણુમખ્ખવી. ૫૦

અચ્છેરુગમખ્ખદ્દઓ, ભોઓ ચયસિ પત્થિવા;
અસન્ને કામે પત્થેસિ, સંકપ્પેણુ વિહુમ્મસિ. ૫૧

એવમ્ભૂત્યો નમિ નિસર્ગમિત્તા હેલીકારણમોષ્ઠિયોઃ
 ત્યો નમિ રાયરિચિ દેવિન્દો ઇશ્વરમણવી પર
 સસ કમા વિસ કામા, કામા આશીવિસોવમા,
 કામે ચ પદ્મમાણા, અકામા જન્તિ દેગર્ધ ૧૩
 અહે વચન્તિ કેહેણુ, માણેણુ અકમા ગર્ધ,
 મામા ગર્ધપરિઆજો, હોભાજો દુહજો ભવ ૧૪
 અવર્તેજ્જિણુ માહુરુવ વિઠ્ઠિવિજિણુ ઇન્દવ
 વન્દ્ય અભિયુક્તો ઇમાર્ધિ મહુરુધિ વન્દ્ય ૧૫
 અહે તે નિભિજ્જો મહે, અહે માણે પરાભિજ્જો
 અહે તે નિર કિકયા મામા, અહે હોભો વસીકજો ૧૬
 અહે તે અન્નવ છાદુ અહે તે સાદુ મદ્દ,
 અહે તે ઉત્તમા ખન્તી, અહે તે મુત્તિ ઉત્તમા ૧૭
 ઇન્દ સિ ઉત્તમે ભન્તે, પચ્છા હોદ્ધિસિ ઉત્તમે,
 હોમુત્તમુત્તમ ઠાણુ સિદ્ધિ વચ્છસિ નોરજો ૧૮
 એવ અભિયુક્તો રાયરિસિ ઉત્તમાજો સહાજો,
 પચ્છિણુ કરેન્તો, પુણે પુણે વન્દ્ય સદ્ધે ૧૯
 તે વરિજિણુ પાજો અકક કુસલકખણે મુણિવરસ,
 આભાસેણુપરિજો, લલિયમવલકુવલલિરીહી. ૨૦
 નમી નમેર્ધ અપ્પણુ સદ્ધખ સદ્ધેણુ મોષ્ઠિયોઃ
 અર્ધજિણુ એક અ વેદેહી, સામવણે પચ્છુવરિજો ૨૧
 એવ કરેન્તિ સણુદા, પાઠિયા પવિમદ્ધખણ
 વિણુવરુન્તિ બોગેમ્મ, જહા સે નમી રાયરિસિ ૨૨
 (ત્તિ ભેમી.)

ઇતિ નમિ પચ્ચલ્લ્યા નામ નવમ અન્નકથણ સમર્ત ૧૬ ॥

દશમું અધ્યયન

દુમપતએ પંડુરએ જહા, નિવડઇ રામગણાણુ અચ્ચએ;
એવ મણુયાણુ જીવેયં, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૧

કુસંગે જહા એસખિંદુએ, થોવ ચિદ્ધં લખમાણુએ;
એવં મણુયાણુ જીવિય, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૨

મ્મ મ્મતરિયમ્મિ આઉએ, જીવિયએ બહુપચ્ચવાયએ;
ખિહુણાહિ રય પુરેકડ, સમય ગોયમ મા પમાયએ. ૩

દુદલહે ખલુ માણુસે, ભવે ચિકારલેણુ વિ સવ્વપાણિણું,
ગાદા ય વિવાગ કર્મુણો, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૪

પુઠવીકાયમઇગએ, ઉકકોસં જીવેા ઉ સંવસે;
કાલં સખાઈયં, સમયં ગોયમ મા પમાયએ. ૫

આઉકકાયમઇગએ, ઉકકોસ જીવેા ઉ સવસે,
કાલં સખાઈયં, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ. ૬

તેઉકકાયમઇગએ, ઉકકોસં જીવેા ઉ સવસે,
કાલં સખાઈય, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ. ૭

વાઉકકાયમઇગએ, ઉકકોસં જીવેા ઉ સવસે;
કાલં સંખાઈય, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ૮

વણુરસઇકાયમઇગએ, ઉકકોસં જીવેા ઉ સંવસે,
મલમણુત દુરંત, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ૯

બેમ્મ દિયકાયમઇગએ, ઉકકોસ જીવેા ઉ સવસે;
કાલં સંખિજ્જસન્નિય, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ. ૧૦

તેઇંદિયકાયમઇગએ, ઉકકોસ જીવેા ઉ સવસે;
કાલ સખિજ્જસન્નિય, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૧૧

ચઉરિ દિયકાયમઇગએ, ઉકકોસં જીવેા ઉ સંવસે,
કાલં સંખિજ્જસન્નિય, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૧૨

પરિવિદ્યાદાયમર્મમળો, સત્સુભવજલકલે	ઉઠોસ છવો ઉ સ વસે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૩
જવે નેરમ્જો બાજજો, બહોજ ભવજલકલે,	ઉઠોસ છવો ઉ સ વસે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૪
જોવ ભવસ સારે સ સર્ષ, છવો પમાયજલકલે,	સુહાસુહૃદિ કમ્ભિદિ, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૫
લૂણવિ માણસત્ત, જલકલે સ્મુધા મિલકજુયા	આણરિયત્ત પુણરવિ કુદ્ધ સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૬
લૂણવિ આરિયત્ત વિજલિદિધયા કું દીસર્ષ,	આહીણપમેદિધયા કું દુદ્ધકલ, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૭
આહીણપ મદિધત્ત પિ સે લકે, કુર્તિત્થનિસેવજો જલે,	ઉત્તમધર્મસુર્ષ ઉ દુદ્ધકલ, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૮
લૂણવિ ઉત્તમ સુર્ષ મિજ્જત્થનિસેવજો જલે	સર્વકલ્પા પુણરવિ દુદ્ધકલ સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૧૯
ધર્મ યપિ કું સર્વકલ્પા, કલ્પ કામપુલેદિ મુચ્છિમા,	દુદ્ધકલયા કાલેણ દોત્તમા, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૨૦
પરિણૂર્ષ તે સરીય સે સોયજલે ય કાવર્ષ	કેસા પાદુરયા હવતિ તે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૨૧
પરિણૂર્ષ તે સરીય સે સ્વપ્પુજલે ય કાવર્ષ	કેસા પાદુરયા હવતિ તે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૨૨
પરિણૂર્ષ તે સરીય સે માણજલે ય કાવર્ષ	કેસા પાદુરયા હવતિ તે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૨૩
પરિણૂર્ષ તે સરીય સે અન્નજલે ય કાવર્ષ,	કેસા પાદુરયા હવતિ તે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૨૪
પરિણૂર્ષ તે સરીય, સે કાસજલે ય કાવર્ષ	કેસા પાદુરયા હવતિ તે, સમય ગોયમ । મા પમાયજો. ૨૫

- પરિજ્ઞૂરધ તે સરીરય, કેસા પાંડુરયા હવતિ તે,
સે સંવળલે ચ હાયધ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૨૬
- અરધ ગડં વિસ્મૃધયા, આયંકા વિવિહા કુસતિ તે,
વિહુઠધવિદ્ધ સધ તે સરીરયં, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૨૭
- વોચ્છિદ સિથેહમપ્પથો, કુમુય સારધયં વ પાણિયં,
સે સંવસિથેહવન્નિજએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ. ૨૮
- ચિચ્યાણુ ધણુ ચ ભારિય, પંવધ્યો હિ સિ અણુગારિય;
મા વત પુણોવિ આધએ સમય ગોયમ ! મા પમાયએ. ૨૯
- અવઉન્નિઝય મિત્તબંધવં, વિઉત્ત એવ ધણોહસંચયં,
મા ત ણિધયં ગવેસએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ. ૩૦
- ન હુ નિથે અન્નજ દિરસધં, બહુમએ દિરસધ મગ્ગદેસિએ,
સંપધ નેયાઉએ પહે, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૩૧
- અવસોહિય કટગાપહુ, એાધન્નોડસિ પહુ મહાલયં,
ગચ્છસિ મગ્ગ વિસોહિયા, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૩૨
- અબલે જહ ભારવાહએ, મા મગ્ગે વિસમેડવગાહિયા,
પચ્છા પચ્છાણુતાવએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ. ૩૩
- તિન્નો હુ સિ અણુવ મહુ, કિ પુણુ ચિદ્ધસિ તીરમાગએ ?
અભિતુર પાર ગમિત્તએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૩૪
- અકલેવરસેણિમુ સિયા, સિદ્ધિં ગોયમ ! લોય ગચ્છસિ;
જેમ ચ સિવ આણુત્તર, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૩૫
- બુદ્ધે પરિનિબ્બુડે ચરે, ગામગએ નગરે વ સંજએ,
સતિમગ્ગ ચ વૃહએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ૩૬
- બુદ્ધસ્સ નિસમ્મ ભાસિય, સુકહિયમટ્ટપદોવસોહિયં,
રાગ દોસ ચ છિદિયા, સિદ્ધિગર્ધ ગએ ગોયમે (ત્તિ ભેમિ) ૩૭

અધ્યાવીસમું અધ્યયન

મોક્ષમમગ્ગમર્થ તત્ત્વ	સુષેક	નિષ્ક્રાંતિમ	૧
અર્થમરણસ જ્ઞાત,	નાણક સજ્જલજળ		
નાણ મ્હ સજ્જ મેવ,	અરિત મ્હ તવો તહા		૨
એસ મગ્ગ તિ મજ્જતો	નિષેદિ	વરહસિદિ	
નાણ મ્હ સજ્જ મેવ,	અરિત મ્હ તવો તહા		૩
એય મગ્ગમણુપત્તા	જાવા ગમ્મતિ મેગ્ગમર્થ		
તત્ત્વ પચવિક નાણ,	મુચ	આભિનિગ્ધિય	૪
એદિનાણુ તુ તર્કય,	મણનાણુ મ્હ કેવલ		
એય પચવિક નાણ	હવાણુ મ્હ પ્રજ્ઞાણુ મ્હ		૫
પચ્ચવાણુ મ્હ સંવેસિ	નાણુ નાણીદિ દેસિય		
પ્રજ્ઞાણુ માસજો હવ,	એમહવસિયા	કુણ	૬
હર્મણુ પચ્ચવાણુ તુ,	ઉભાજો	અરિસમાભવે	
મર્મો અહમો આગાસ	હાલો	પિગ્ગલજ તવો;	૭
એસ લોજુતિ પચ્ચતો	નિષેદિ	વરહસિદિ	
મર્મો અહમો આગાસ	હવ	હક્કિમાદિય	૮
અણુ તાણિ મ્હ હવાણિ,	હાલો	પુગ્ગલજ તવો	
મર્મહર્મણો ઉ મર્મો,	અહમો	કણ હર્મણો,	૯
ભાવણુ સંવહવાણુ,	તહ	એગાહહર્મણુ	
વટ્ઠાણમણો હાલો	જાવો	ઉવજોમહર્મણો;	૧૦
નાણેણુ હસણેણુ મ્હ,	સુષેણુ મ્હ દુષેણુ મ્હ		
નાણુ મ્હ સજ્જ મેવ,	અરિત મ્હ તવો તહા		૧૧
વીરિય ઉવજોગો મ્હ,	એય જાવકસ હર્મણુમ્		
સદ્ધર્મારહિત્તેજો,	પણા જાવા તવો મ્હ વા		૧૨
વજ્જરસગમ્હાસા,	પુગ્ગલાણુ તુ હર્મણુ		

એગત્તં ચ પુહત્ત ચ, સંજોગા ચ વિભાગાય, જીવાડજીવા ચ ખધો ચ, સંવરો નિન્નરો મોક્ષો,	સંખા સંઠાણ મેવ ચ, પન્નવાણ તુ લક્ષણં. ૧૩ પુણ્ણપાવાડસવો તહા; સ તેએ તહિયા નવ. ૧૪
તહિયાણ તુ ભાવાણ, ભાવેણ સદ્ધંતરસ,	સખ્ભાવે ઉવએસણ, સમ્મત્તં ત વિચાહિય ૧૫
નિસગ્ગુવએસરુઠ્ઠ, અભિગમવિત્થારુઠ્ઠ,	આણારુઠ્ઠસુત્તખીયરુઠ્ઠમેવ, કિરિયાસ ખેવધમ્મરુઠ્ઠ ૧૬
ભૂયથેણાહિ ગયા, સહસમ્મધયા આસવસ વરુ,	જીવા જીવા ચ પુણ્ણપાવ ચ, ચ રોએઠ ઉ નિસ્સગો ૧૭
ને જિણ્ણદિઠે ભાવે, એમેવ નન્નહત્તિ ચ,	ચઉવ્વહે સદ્ધંધ સયમેવ; સ નિસગ્ગરુઠ્ઠત્તિ નાયવો ૧૮
એએ એવ ઉ ભાવે, છઉમત્થેણ જિણ્ણેણ વ,	ઉવધદ્ધો ને પરેણ સદ્ધંધ, ઉવએસરુઠ્ઠત્તિ નાયવો ૧૯
રગો દોસો મોહો, આણુએ રાય તો,	અન્નાણુ જરુસ અગ્ગય હોમ, સો ખલુ આણુરુઠ્ઠ નામ ૨૦
ને સુત્તમહિન્ન તો, અંગેણ ખહિરેણ વ,	સુએણ આગાહં ઉ સમ્મત્તં, સો સુત્તરુઠ્ઠત્તિ નાયવો ૨૧
એગેણ આણુગાઈ, ઉદએવ તેદ્ધાગિન્દ્ધ,	પચાઈ ને પસરં ઉ સમ્મત્તમ; સો ખીયરુઠ્ઠત્તિ નાયવો ૨૨
સો હોઈ અભિગમરુઠ્ઠ, એક્કારસ અગઈ,	સુચનાણ જેણ અત્થઓ દિઠ્ઠ, પમ્મણ્ણગ દિઠ્ઠિવાઓ ચ ૨૩
હંવાણ સવ્વભાવા, સંવાહિ નયવિહિહિય,	સવ્વપમાણેહિં જરુસ ઉવલક્કા, વિત્થારુઠ્ઠત્તિ નાયવો ૨૪
દસણ નાણ ચરિત્તે ને કિરિયાભાવરુઠ્ઠ	તવવિણએ સચ્ચ સમિઈગુત્તીસુ, સો ખલુ કિરિયારુઠ્ઠ નામ ૨૫

અણુભિઃપ્રદિયકુદિદી, સંચેવરશ્રીતિ દેવ નામભવે;
 અવિસારયો પચપદ્યે, અણુભિઃપ્રદિયો, વ સેસેસુ ૨૧
 એ અતિઘાવધમ, સુમધમ ખમ્મ ચરિતધમ વ
 સદકમ જિણાભિદિય, સો ધમમ્મ તિ નામભવે ૨૭
 પરમત્યસ ધવો વા, સુદિપરમત્યસેવળ વાવિ
 વાવત્તકુ સવ્વવલ્લજ્જા ય મ મતસદકજ્જા ૨૮
 નતિ ચરિત સમમત્તવિદુજ્જા દ મજ્જે ઉ ભમ્મિય,
 સમમત્તચરિત્તપ્પિ સુગવ પુવ્વ વ સમમત્ત ૨૯
 નાદ સલિસસ નાણ, નાણેજ વિણ ન દોષિત ચરણુજ્જા;
 અમુલ્લિસસ નતિ મોખુજ્જા, નતિ અમોખુખસ નિવણ્ણ ૩૦
 નિસસકિય નિકકણિય નિવિતિત્રિભા અમુદિદીય;
 ઉવવ્વ મિરીકવજ્જે વચ્છકપમત્તવજ્જે આ ૩૧
 સામામ્મયત્થ પદમ, ઉદોવ્વવવ્વ બવે ચીપ્પવ;
 પરિદાસવિમુદીય મુદુમ તદ સપસય ય ૩૨
 અકસાયમદદ્ધમાય, ઇઉમત્યસસ જિણસ વા
 એવ અપરિત્તકર ચરિત્ત દેવ નામિય ૩૩
 નવો ય કુવિદો વુત્તો, બાદિરન્નનરો તદા
 અપિરો ઇન્વિદો વુત્તો એવમન્નનરો તવે ૩૪
 નાણેજ અણમ્મ અવ દસમેજ્જ ય સદ્દો;
 ચરિત્તજ્જ તિવુદ્ધ, નવેજ્જ પરિમુજ્જમ્મ ૩૫
 અવિતા પ્રામમ્મ ઇ મુજ્જમેજ્જ તવેજ્જ ય
 સન્નકુદ્ધપપદીજ્જા પદ્ધમન્નિ મહેસિજ્જે ૩૬

(નિ વેનિ)

૬ નિમિત્તજમનના સમતા ૨૮ ૨

શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર-ગુજરાતી

(વસ તતિલકાવૃત્તમ્)

ભક્તામરો લગીત તાજ મણિ પ્રભાના,
ઉઘોતકાર હર પાપતમો જથાના,
આધાર રૂપ ભવસાગરના જનોને,
એવા ગુગાદિ પ્રભુ પાદગુણે નમીને ૧

કીધી સ્તુતિ સકલ શાસ્ત્ર જ તત્ત્વગોષ્ઠે,
પામેલ બુદ્ધિ પદ્મથી સુરલોક નાથે,
ત્રૈલોક ચિત્તહર ચારુ ઉદાર સ્તોત્રે,
હુ એ ખરે સ્તવીશ આદિ જિનેદ્રને તે ૨

બુદ્ધિ વિના જ સુરપૂજીત પાદ પીઠ ?
મે પ્રેરી બુદ્ધિ સ્તુતિમાં તણ લાજ શુદ્ધ ?
લેવા શિશુ વિષુ જણે સ્થિત ચદ્રગિળ,
ધૃષ્ટિ કરે જ સહસા જન કોણુ અન્ય ? ૩

કે'વા ગુણો ગુણુનિધિ ! તુજ ચદ્રકાન્ત,
છે બુદ્ધિથી સુર ગુરુસમ કેા સમર્થ ?
જ્યાં ભિછળે મગરમચ્છ મહાન વાતે,
રે કોણુ તે તરિ શકે જ સમુદ્ર હાથે ? ૪

તેવો તથાપિ તુજ ભક્તિ વડે મુનીશ ?
શક્તિ રહિત પણુ હું સ્તુતિને કરીશ;
પ્રીતે વિચાર બળનો તણ સિંહ સામે-
ના થાય શુ મૃગી શિશુ નિજ રક્ષવાને ? ૫

શાશ્વત, બસ ગણીને હસતાં છતાં જો,
ભક્તિ તમારીજ મને ગળથી વહાવે !
જે કાકિલા મધુર ચેત્ર વિષે ઉચ્ચારે,
તે માત્ર અમૃતજી મોર તણા પ્રભાવે ! ૬

અપિલ પાપ જનનાં ભવ સર્વ જેહ,
તારી સ્તુતિથી ક્ષણમાં ક્ષય થાય તેહ
આ લોક આસ નિશિનું ભમરા સમાન,
અંધારૂં, સૂર્ય કિરણોથી હણાય જેમ ૭

માનીજ તેમ સ્તુતિ નાથ ! તમારી આ મે,
આરભી અલ્પ મતિથી પ્રભુના પ્રભાવે,
તે બિન્દુ સબજન હરે જેમ જિંદુ પામે,
મોતી તણા કમળપત્ર વિષે પ્રભાને ! ૮

ફરે રહે રહિત રોષ સ્તુતિ તમારી !
તારી કથા પલ્લુ અહો ! જન પાપ હારી !
ફરે રહે રવિ કદી તદ્દયિ પ્રભાળે-
ખીલે સુશવર વિષે કમળો ઘણાંજો ! ૯

આશ્ચર્યના ભૂવનભૂલલ ! ભૂતનાથ !
રૂપે શુદ્ધે તુજ સ્તુતિ કરનાર અત્ર-
તે તુલ્ય થાય તુજની, ખનિકો શુ પાતે-
પેસે સમાન કરતા નથી આશ્ચિતોને ! ૧૦

જો હયાંનીય પ્રભુ જોહ દશેથી જેજે !
સતોષથી નહિ ખીલે જન નેત્ર પેજે
પી અદ્રકાન્ત પથ ક્ષીર સમુદ્ર ફેરૂ
પીરો પછી જળનિધિ જળ કાણ ખાઈ ? ૧૧

જે શાંત રાગ રુચિના પરમાણું માત્ર,
તે તેટલાજ ભુવિ આપ થયેલ ગાત્ર !
એ હેતુથી ત્રિભુવનને શણગાર રૂપ !
પ્રારા સમાન નહિ અન્યતાણુ સ્વરૂપ ! ૧૨

ત્રિલોક સર્વ ઉપમાજ છતનારું-
ને નેત્ર, દેવ નર ઉરગ હારી તારુ-
કયાં મુખ ? કયાં વળી કલકિત ચંદ્રમિખ ?
જે દિવસે પીળચટુ પહી બય ખૂબ ? ૧૩

સંપૂર્ણ અદ્રતણી કાન્તિ સમાન તારા-
રૂઠા શુણે ભુવન ત્રણ ઉદ્ધવનારા !
ત્રેલોકનાથ ! તુજ આશ્રિત એક તેને,
સ્વેચ્છાએ થકી વિચારતાં કદી કોણુ રોકે ? ૧૪

આશ્ચર્ય શુ પ્રભુ તણા મનમાં વિકાર-
દેવાંગના ન કદી લાવી શકી લગાર !
સંહારકાળ પવને ગિરિ સર્વ ડાલે ?
મેરૂ ગિર શિખર શુ કદી તોય ડાલે ? ૧૫

ધુમ્રે રહિત, નહિ વાટ, ન તેલવાળો !
ને આ સમગ્ર ત્રણલોક પ્રકાશનારો !
ડાલાવનાર ગિરિવાયુ ન બય પાસે !
તુ નાથ છુ અપર દીપ જગત પ્રકાશે ? ૧૬

ઘેરી શકે કદી ન રાહુ ન અસ્ત થાય !
સાથે પ્રકાશ ત્રણ લોક વિષે કરાય !
તું હે મુનીશ્ર ! નહી મેઘ વડે છવાય !
લોકે પ્રભાવ રવિથી અદકો ગણાય ! ૧૭

શોભિષકાર હજનાર સહા પ્રકાશી !
 રાહુ મુખે પ્રસિત ના નહિ મેઘ રાશી !
 શોભે તમારૂં મુખ પદ્ય અપાર રેખે !
 જેવો અપૂર્વ શશિ દોઢ વિષે પ્રકાશે ૧૯

શું રાત્રિમાં શશિ ઘડી દિવસે રવિણી !
 અંધારૂં ઘુલ્ય યત્રમુખ હરે પછીથી !
 શાલિ મુશીબિત રહી નીપજી ધરામાં !
 શી મેઘની ગરજ હોય જ આભલામાં ? ૨૦

શોભે પ્રકાશ કરી જ્ઞાન તમા વિષે જે,
 તેવું નહીં હરિહરાચિન્તા વિષે તે;
 સ્ત્રોત વિષે સ્ફુરિત તે જ મહત્ત્વ જાણે,
 તેવું જ ધમ્ય કદકે ઉજળે જણાણે. ૨૧

માર્તું ફડું હરિહરાચિન્તા દીકા તે !
 દીકે છતે હૃદય આપ વિષે હરે , છે,
 જેવા ઘડી જગતમાં પ્રભુનો પ્રકાશ,
 જન્માન્તરે ન હરશે મન કોઈ નાશ ! ૨૨

જી સેકઠો પ્રસવવી કરી પુત્ર જાણા,
 ન જન્ય આપ સમ કો પ્રસવે જનેતા !
 તારા અનેક ધરતી જ દિશા અધીય,
 તેજે સ્ફુરિત રજિને પ્રસવે જ પૂવ ૨૩

માને પરપુરુષ સર્વ મુનિ તમાને,
 ને અધકાર સમીપે રવિ શુદ્ધ જાણે !
 પાત્રી તને મુશીત મૃત્યુ-છતે મુનીશ્ર !
 છે, ના, બીજો કેશજ ધોણ તણે જ પદ. ૨૪

તું આદ્ય, અવ્યય, અચિંત્ય, અસંખ્ય । વલુ,
છે બ્રહ્મ, ઇશ્વર, અનંત અનંગ કેતુ-
યોગીશ્વર વિદિતયોગ અનેક એક;—
કે'છે તને વિમળ જ્ઞાનસ્વરૂપ સંત. ૨૪

છો બુદ્ધિ-બોધથી હે સુરપૂજ્ય બુદ્ધ !
છો લોકને સુખ-શકર તેથી શુદ્ધ !
છો મોક્ષ-માર્ગ વિધિ-ધારણથી જ ધાતા !
છો સ્પષ્ટ આપ પુરુષોત્તમ સ્વામી ત્રાતા. ૨૫

ત્રેલોક—હું બહુર નાથ ! તને નમોસ્તુ !
તું ભૂતળે અમલ ભૂષણ ને નમોસ્તુ !
ત્રેલોકનાથ જ પરમેશ્વરને નમોસ્તુ !
હે જિન ! શોષક ભવાળિધ તને નમોસ્તુ ! ૨૬

આશ્ચર્યું શું શુભ જ સર્વ કદી મુનીશ !
તારો જ આશ્રય કરી વસતા હમેશ !
દોષો ધરી વિવિધ આશ્ચર્ય ઉપજેલા,
ગર્વાદિકે ન તમને સ્વપ્ને દીઠેલા ! ૨૭

જાંચા અશોક તરુ આશ્રિત કીર્ણ જાંચ,
અત્યંત નિર્મળ દીસે પ્રભુ આપ-રૂપ,
તેજે મેઘ-સમીપે રહી સૂર્ય-બિંબ-
શોભે પ્રસારી કિરણો હણીને તિમિર. ૨૮

સિંહાસને મણિતણા કિરણો વિચિત્ર,
શોભે સુવર્ણ-સમ આપ શરીર ગૌર,
તે સૂર્ય-બિંબ ઉદયાચળ શિર ટોચે,
આકાશમા કિરણ જેમ પ્રસારી શોભે. ૨૯

પ્રાણા હળે યમર કુદ સમાન જીવું,
 શોભે સુવર્ણ-સમ રમ્ય શરીર તારૂં,
 તે ઉગતા શશિસમા જળ-ઝણું ખારે,
 મેઘવર્ણ કનકના ચિર પેઠ શોભે । ૩૦

હકિ પ્રકાશ રવિનો શશિતુલ્ય રમ્ય ।
 માતી-સમૂહ-રચનાથી દીપાવમાન ।
 જોવા પ્રભુજી તમને ત્રણ છત્ર શોભે,
 ત્રેલોક્યનું અધિપતિપણુ તે જણાવે । ૩૧

ઝળીર જિજ્ઞ સ્વરથી પૂરી છે દિશાઓ,
 ત્રિલોકને સરસ સપ્ત આપનારો;
 સદ્ગર્ભરાજ જયને કથનાર ખુલ્લો ।
 વાળે છે કુદબિ નલે યશવાદી તારો । ૩૨

મદાર સુદાર નમેદજ પારિભતે,
 સતાનકાદિ કુલની બહુ વૃદ્ધિ બારે;
 પાણીકલે સુરભિ મદ સમીર પ્રેરે,
 શુ દિવ્ય વાણી તુજ સ્વર્ગધક્ષી પડે તે । ૩૩

શોભે વિશેષ । પ્રસરતી તુજ કાંતિ બારે ।
 ત્રેલોક્યની પ્રુતિ-સમૂહની કાંતિ હારે ।
 તે ભિગતા રવિસગી બહુ છે છતાંજે,
 રાત્રિ જીતે ચીતલ ઘટ્ટ સમાન તેજે । ૩૪

ને સ્વર્ગ શોભ સમ માળું જ શોખી આપે,
 સદ્ગર્ભ-તત્ત્વ કથવે પદુ ત્રણ લોકો;
 દિવ્ય ધ્વનિ તુજ થતો વિશાલો સર્વ-
 ભાષા-સ્વભાવ-પરિણામ શ્રુણેથી મુક્ત । ૩૫

ખીલેલ હેમ-કમળો સમ કાંતિવાળા,
ફેલી રહેલ નખ-તેજ થકી રૂપાળા;
એવા જિનેદ્ર તુમ પાદ ડગો ભરે છે!
ત્યાં કલ્પના કમલની વિબુધો કરે છે! ૩૬

એવી જિનેદ્ર થઈ જે વિભૂતિ તમોને,
ધર્મોપદેશ સમયે, નહિ તે ખીજને!
જેવી પ્રભા તિમિર હારી રવિ તણી છે,
તેવી પ્રકાશિત ગહોની કદી બની છે? ૩૭

બહેતા મદે મલિન ચચળ શિર તેવો,
ગુજારવે ભ્રમરનાદ બહુ ક્રોધી એવો;
ઐરાવતે તુલિત ઉદ્ભવ હાથી સામે-
આવેલ જોઈ તુમ આશ્રિત લો ન પામે! ૩૮

લેદી ગજેન્દ્ર - શિરસ્વેત, રૂધિરવાળા,
માતી સમૂહ થકી ભૂમિ દિપાવી એવા-
દોડેલ સિંહ તણી દોટ વિષે પડે જે,
ના તુજ પાદ ગિરિ આશ્રયથી મરે તે! ૩૯

જે જોરમા પ્રલયના પવને થએલો,
ઓઠા ઉડે બહુજ અગ્નિ દેવે ધીકેલો;
સહારશે જગત સન્મુખ તેમ આવે,
તે તુજ કીર્તન રૂપી જળ શાંત પાડે. ૪૦

જે રક્ત નેત્ર, કૈકિલ—કંઠ સમાન કાળો,
ભીચી ફણે સરપ સન્મુખ આવનારો,
તેને નિશક જન તેહ ઉલ્લઘી ચાલે,
સ્ત્વનામનાગદમની જેહ દીલ ધારે! ૪૧

નાથે તુરગ ગજ શબ્દ કરે મહાન ।
 એવું રણે નૃપતિનું બળવાન સૈન્ય;
 એકાદ છે તિમિર જેમ રવિ કરેથી,
 છેદાય શીઘ્ર તેમ તે તુજ કીર્તનથી ૪૨

બધીં થકી હવિત હસ્તિ રૂમિર વહે છે,
 એકાદ પ્રવાહ થકી આતુર બધાં તરે છે,
 એવા બુદ્ધે અણત શત્રુ હતે, જનો તે-
 સ્વસ્પાદ પઠજ કૃપી વન શબ્દ હે જે ૪૩

બધા કિછળે મગર મચ્છ તરગ ઝાઝા,—
 ને વાઢવાસિ ભયકારી થકી ભરેલા,
 એવા જ સાગર વિષે સ્થિત નાવ જે છે,
 તે નિર્ભયે તુજતણા કમરણે તરે છે ૪૪

જે છે નમ્યા ભયક શાગ જળોદરથી,
 પામ્યા હયા દુખદ આશા ન દેહ તેથી,
 સ્વસ્પદા-પદ રજ અમૃત નિજ દેહ-
 ઘોળે, બને મનુજ કામ સમાન કૃપે ! ૪૫

ઝેદી જહી પમથી છેક ગળા સુધીની,
 તેની ઝીણી અણીથી ભગ મસાય જેની;
 એવા અઢોનિય જપે તુજ નામ મત્ર,
 તો તે જનો તુરત યાત્ર રહિત બધ ! ૪૬

જે મત્ત હવિત અહિ, સિદ્ધ હવાનલાગ્નિ,
 સમામ સાગર જળોદર બધેનોથી;
 પેદા થયેલ ભય તે બટ નાશ પામે ।
 વાહ કરે સ્વપન આ મતિમાન પાઠે ! ૪૭

આ સ્તોત્ર માળ તુજના ગુણની ગુંથી મે,
લક્ષિત થકી વિવિધ વર્ણ રૂપજ પુષ્પે,
તેને જિનેદ્ર! જન જે નિત કંઠ નામે,
તે માનતુંગ અવશા શુભ લક્ષ્મી પામે. ૪૮

શ્રી કલ્યાણમંદિર સ્તોત્ર.

(હરિગીત છંદ)

કલ્યાણ મંદિર અને, ઉદાર ઇચ્છિત આપવે,
દાતા અલય લયલીતને, સમર્થ દુરિત કાપવે;
સ સાર દરિયે ડુબતાને, નાવ રૂપે જે વળી;
નિર્દોષ પ્રભુના પદકમળને, પ્રથમ હુ પ્રેમે નમી. ૧

સાગર સમા જેના મહિમાની, સ્તુતિ કરવા વિષે,
વિશાળ બુદ્ધિ સુરશુર તે, છેક શક્તિ હીણ દીસે;
વળી કમઠ કેરા ગર્વને જે બાળવે અગ્નિ અરે,
તીર્થેશની સ્તુતિ કરીશ જ, તેમની હુ તો ખરે. ૨

સામાન્ય રીતે પણ તમારા, રૂપને વિસ્તારવા,
જિનરાજ! શક્તિમાન, હૃલ્લ મૂઠ મુજસમ છે થવા;
દિન અધ ધીરજવાન બચ્યુ, ઘુવડનુ જે તેહથી,
નહિ સૂર્ય કેરા રૂપને, વર્ણવી શકાશે સ્નેહથી. ૩

અનુલવ કરે તુજ ગુણતણા, જન મોહના ટળવા થકી,
નહિ પાર પામે નાથ! તે પણ આપ ગુણ ગણતાં કદી,
જેમ પ્રલયકાળ વડે ખસેલા, જળ થકી સમુદ્રના,
ખુદલા થયેલા રત્ન ઢગલા, કો'થી માપી શકાય ના. ૪

દેવીધ્યમાન અસંખ્ય શુભની, ખાણ નાથ તમારી હું
આરભતો કરવા સ્તુતિ, પણ મહા બુદ્ધિમાન છું ।।
શુ ખાળ પણ કે'તું નથી, લગાવી ભેલે હામને,
નિજ બુદ્ધિના અનુસારથી, સમુદ્રના વિસ્તારને. ૫

હે ઈશ ! યોગી પણ તમારા, શુભ જે ન કહી શકે ।
સામર્થ્ય માફ ક્યાથી વણું ન મુજથી તેનું થઈ શકે ?
વિચાર વિણું કાચું આ, અણ્યામ માફ તેહથી;
પણ પક્ષી શુ પોતાતણી, ભાષા કહો વહતાં નથી । ૬

અચિત્ત મહિમાવાન, સ્તુતિ આપની હો જિનવરે,
તુજ નામ પણ સંસારથી, ગૈરોક્તનું રક્ષણ કરે,
જેમ શિશુ કેરા સખત તાપવટે સુસાદર જે દુષ્ટી,
તે થાય કમળ તળાવ કેરા, શીતળ વામુથી મુખી ૭

હે સ્વામી આપ હૃદય વિષે, આવો તહા પ્રાણીતણા,
લક્ષ્મીનાથમાં દહ કમળપત્ર બાજ તૂટી જગતણાં
વનના મધૂરો મધ્યમાં જેવી રીતે આબ્યા થકી,
સહનતણાં તરુથી જ સર્પો સથ છૂટે છે નહી. ૮

દશન બહે જિનેન્દ્ર ! માત્ર મનુષ્યને જો થાય છે,
તો સેકહો દુષ્ણ ભય ભરેલાં સ્નેહમાં ટળી ભય છે;
બોલાળ કિંવા સૂચું તેજસ્વીતણા દીર્ઘ થકી,
પશુઓ મૂકાયે સથ જેવા નાસતા થાયે થકી. ૯

તારક તમે જિનરાજ । કેવી રીતથી સંસારીનાં ?
તમને હૃદયમાં ધારી, ઉછટા તારતા સંસારીઆ ।
આશય છે પણ ઘર્મકેરી મસકથી સાસુ કરે,
અદર ભરેલા વામુના આધારથી જળને તરે । ૧૦

હરિ હર અને બ્રહ્માદિના જ પ્રભાવને જેણે હણ્યો,
ક્ષણ માત્રમાં તે રતિપાતને, સ્હેજમાં આપે હણ્યો;
જે પાણી અગ્નિ અન્યને, બુઝાવતું પળ વારમાં,
તે પાણીને વડવાનળે પીધુ ન શુ ક્ષણુવારમાં ? ૧૧

હે સ્વામી ! અતિશય ભારવાળા, આપને પામ્યા પછી,
કેવી રીતે પ્રાણી અહો ! નિજ હૃદયમાં ધાર્યા થકી,
અતિ લઘુપણે ભવરૂપ દરિયો સહેજમાં તરી જાય છે !
અથવા મહાન જનોતણો મહિમા અચિત્ત ગણાય છે. ૧૨

હે પ્રભુ ! જ્યારે પ્રથમથી, આપે હણ્યોતો ક્રોધને,
આશ્ચર્ય ત્યારે કેમ બાળ્યા, કર્મરૂપી ચોરને ?
અથવા નહીં આ અવનિમાં શુ, દેખવામાં આવતુ ?
શીતળ પડે જે હિમ તે લીલા વનોને બાળતુ !! ૧૩

હે જિન ! યોગી આપને પરમાત્મ રૂપેથી સદા,
નિજ હૃદય કમળે જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી અવલોકતા,
પુનિત નિર્મળ કાંતિવાળા, કમળનુ બી સભવે;
શુ કમળકેરી કર્ણિકાને મધ્યવિષ્ણુ બીજે સ્થળે ? ૧૪

ક્ષણ માત્રમાં જિનરાજ ભવિજન આપકેરા ધ્યાનથી,
પામે દશા પરમાત્મની તણ દેહને પ્રભુ જ્ઞાનથી;
જ્યમ તીવ્ર અગ્નિ તાપથી મિશ્રિત ધાતુ હોય તે,
પથ્થરપણાને ત્યાગીને તત્કાળ સોનું થાય છે ! ૧૫

હે જિન ! હમેશાં ભવ્યજન જે દેહના અતર વિષે,
ધરતાં તમારુ ધ્યાન તેનો નાશ કરતા કેમ તે,
અથવા સ્વભાવ મહાન જન મધ્યસ્થનો એવો સદા,
વિગ્રહતણો કરી નાશ ને શાંતિ પ્રસારે ઉભયથા. ૧૬

નહિ હેઠ હે પ્રભુ ! આપને, આત્મા વિષે જો જુદીથી,
મિતન કરે પઠિત જાણી તે, આપ સમ થાયે નહીં;
જે જળ વિષે શ્રદ્ધા થકી અમૃતતણુ સિંચન કરે;
તે જળ ખરેખર વિધના, વિકારને શુ ના હરે ? ૧૭

તમને જ જાણાને રહિત, પરધર્મી પણુ નામાતરે,
વિષુ ! હસ્તિકાદિક જુદીથી, નિશ્ચય કરી પામી ખરે;
કમળા તણુ શાગથી જેનાં, નેત્ર પ્રભુ ! પીળા રહે;
તે સાદુ ધોળા શખને શુ પીતલણી નહિ કહે ? ૧૮

ધર્મોપદેશ તણુ સમયમાં, આપના સહવાસથી,
તરુ પણુ અશોક જ થાય, તો શુ મનુજનું કે'તું પછી
જેમ સૂર્યના ઊગ્યા થકી, ના માત્ર માનવી જગતા,
વન વૃક્ષ પશુવ પુષ્પ સાથે, રહેજમાં પ્રકુલિત થતાં ૧૯

આરે દિશાએ દેવ જે, પુષ્પો તણી વૃદ્ધિ કરે,
આશ્ચર્ય નીચાં મુખવાળા, દીટથી તે કેમ પટે ?
હે મુનીશ ! અથવા આપનું સામિપ્ય જવ પમાય છે,
પંડિત અને પુષ્પોતણુ, બંધન અપોમુખ થાય છે ! ૨૦

જે આપના અશ્વીર હૃદયના, સમુદ્રમાંથી ઉપજે,
તે વાણીમાં અમૃતપણુ, લોકો કહે તે સત્ય છે;
કઠિ કરીને પાન, પરમાનંદને લજતા થકા;
ભવિષ્યન જાહેા જોધી કરીને, શીઘ્ર અજરામર થતા ૨૧

દેવો વીરો જે પવિત્ર વ્યામર, સ્વામિ ! આપ સમીપ તે,
હું ધારૂ છું નીચા નમી ઊગ્યા જતા એમજ કહે;
“ મુનિ શ્રેષ્ઠ ” એવા પાત્રને જે નમન કરશે સ્નેહથી,
તે શુદ્ધ જાવિ ઉચ્ચ ગતિને, પામશે નિશ્ચય થકી. ૨૨

સુવર્ણ રત્નોથી બનેલા, ઊજળા સિંહાસને;
ગભીર વાણી વાનરૂપે, શ્યામ સ્વામી આપને,
ઉત્સુક થઈને લબ્યજન, રૂપી મયૂરો નીરખે,
મેરુ શિરે અતિ ગાજતા, નલ મેઘસમ પ્રીતિ વડે ! ૨૩

ઊંચે જતી તુમ શ્યામ, લામડળ તણી કાંતિ વડે,
લોપાય રગ અશોક કેરા, પાનનો સ્વામિ ખરે,
પ્રાણી સચેતન તો પછી, વીતરાગ ! આપ સમાગમે,
દે કોણ આ સંસારમા, પામે નહીં વૈરાગ્યને ? ૨૪

“દે દે પ્રમાદ તજો, અને આવી લજો આ નાથને !”
જે મોક્ષપુરી પ્રત્યે જતા, વ્યાપારી પ્રાર્થનાથને !
સુર હુહુલીનો શખ્દ જે, આકાશમા વ્યાપી રહે,
હું માનુ છું હે દેવ ! તે ત્રૈલોકને એમ જ કહે ૨૫

હે નાથ, આ ત્રૈલોકમાં, પ્રકાશ જવ આપે કર્યો,
તારા સહિત આ ચદ્રમા, તવ હીણ અધિકારી ઠર્યો,
મોતી સમઢે શોભતાં, ત્રણ છત્રના મીશે કરી,
(તે) આવ્યો પ્રભુની પાસ નકી, રૂપ ત્રણ બાણે ધરી ૨૬

કીર્તિ પ્રતાપ જ કાતિ કેરા, સમૂહથી ત્રૈલોક આ,
ગોળા રૂપે ભગવાન ! જેમ આપે પૂરેલા હોય ના !
રૂપ સુવર્ણ અને વળી, માણિક્યથી નિર્મિત ખરે;
ચોપાસથી શોભી રહ્યા, તે આપ ત્રણ કિલ્લા વડે ૨૭

પડતી પ્રભુ તુમ પાદમા દેવેન્દ્ર નમતા તેમની,
રત્ને રચિત મુગટો તજીને, દિવ્યમાળા પુષ્પની,
હું માનુ છું મનમા ખરે એ યોગ્ય થાયે સર્વથી
વિભુ ! આપનો સગમ થતા, સુમનોળીજે રમતા નથી. ૨૮

હે નાથ ! આ સસારસાગરથી તમે વિમુખ છો,
નિજ આશ્રિતોને તારતા, વિશ્વેશ તે તો ચોખ્ખો છે,
લોકો તરે માટીતળા થઈ કમં પાક સહિતથી,
આશ્રય વિષુ ! પણ આપ છો સહિત કર્મ વિપાકથી ૨૬

વિશ્વેશ ! જનપાલક, છતાં, પણ આપ દુર્ગત દીસતા,
હે ધન ! અક્ષર છો, તથાપિ, સહિત લિપિ સર્વથા !
વળી દેવ છે અજ્ઞાનીના પણ તારનાર સદૈવ જો !
વિચિત્ર તે ત્રેલોક યોધકજ્ઞાન આપ વિષે સ્ફુરે ! ૩૦

આકાશ આપછાદિત કરે એવી અતિશય ધૂળ જો,
શક કમઠ દેતે કોધથી લકાડી સ્વામી આપને,
છાયા પરતુ નાથ તેથી આપની કકાઇ નથી !
લલો છવાયો દુષ્ટ પાતે કૃત્ય પોતાના ઘડી ! ૩૧

વિજયી સહિત ધનધોર મુશળધારથી વળી નર્પતો,
વર્ષા દુસ્તર કમઠ દેતે એકિયો પ્રભુ ! આજતો,
તેણે અહો જિનરાજ ! લલટુ રૂપ ત્યાં સહેલે ખડું,
તિલ્લુ જુરી વલવારકેડુ કામ તે સાચુ કમું ! ૩૨

વિકાળ ભયા કેશ લટકે, માળ ચળના ઝિરની,
ભયકારી અગ્નિ મુખ વિષેથી, નીકળે એના વળી,
એવો સમૂહ પિશાચનો જો આપ પ્રત્યે પ્રેરિયો,
હે દેવ ! પ્રતિભવ દુઃખકારી, તેહને તે તો મર્યો ! ૩૩

હે વ્રજ જીવનના નાથ ! જેઓ અન્ય કાયો છોડીને,
ત્રિકાળ વિધિવત્ પૂજતા તુજ અરણ્યે બિત્ત એડીને,
વળી ભક્તિના લલ્લાસથી શમાયવાળો રોક છે,
આ પૃથ્વીમાં તે ભ વજનને, હે પ્રજુલ ધન્ય છે ૩૪

હે સુનીશ ! આ સંસારરૂપ અપાર સાગરને વિષે,
હું માનુ છું. તુમ નામ નહિ, સુજ શ્રાવણમાં આવ્યું હશે;
સુદયા છતાંય પ્રવિત્ર મંત્રરૂપી તમારા નામને,
આપત્તિ રૂપી સર્પિણી શું સમીપમાં આવી શકે ? ૩૫

હે દેવ ! જન્માંતર વિષે, પણ આપના જે ચરણ જે,
બળવાન ઈચ્છિત આપવે તે, મેં નહીં પૂજ્યા હશે,
હે સુનીશ તેથી કરી હું, જરૂર આ ભવને વિષે,
સ્થળ હૃદય વેધક પરાભવનું, તે થયો જાતે દીસે ૩૬

નિશ્ચય અરે ! મોહાંધકારે, વ્યાપ્ત એવાં નેત્રથી,
પૂર્વે કદી મેં એક વેળા, પ્રભુ જોયા નથી,
કેવી રીતે થઈ હૃદયભેદક અન્યથા પીડે મને,
બળવાન બધનની ગતિ વાળા અનર્થો શરીરને. ૩૭

કદી સાંભળ્યા પૂજ્યા ખરેખર આપને નિરખ્યા હશે,
પણ પ્રીતિથી ભક્તિવડે, નહિ હૃદયમાં ધાર્યા હશે,
જનબધુ ! તેથી હું અપાત્ર, થયેલ છું ભવને વિષે,
ઠાકે ક્રિયા ભાવે રહિત નહિ આપતી રૂળ કાઈએ. ૩૮

સુખકારી શરણાગત પ્રભુ ! હિતકારી જન હું ખિયાતણા,
હે યોગીઓમા શ્રેષ્ઠ ! સ્થળ કરૂણા અને પુણ્ય જ તણા,
ભક્તિતથકી નમતો હું તે મહેશ મારા ઉપરે,
તત્પર થશો હું ખ અકુરોને ટાળવા કરુણાવડે. ૩૯

અસખ્ય બળનું શરણ ! ને વળી શરણ કરવા યોગ્ય જે,
અરિનાશથી થઈ કીર્તિ એવા આપના પગ કમળને;
શરણે છતાં ભુવનપાવન ! ધ્યાનથી કદી હીણુ તો,
છે પ્રથમથીજ હણાયલો હણવા જ માટે યોગ્ય જે ૪૦

હે અખિલ વસ્તુ બ્રહ્માનારા ! વલ ! હે દેવેન્દ્ર ને,
સ સારના તારક ! અને, ભુવનાધિનાય ! પ્રભુ ! તમે
ભયકારી દુઃખહરિયા થકી, આજે પવિત્ર કરો અને,
કરુણાતણા હે સિંધુ ! તારો, દેવ ! દુઃખિયાને મને ૪૧

હે નાથ ! આપ ચરણ કમલની, નિત્ય સંચિત ને કરી,
તે ભક્તિ કેરી સતતિનું, હોય કળ કલ્પી બે જરી
તો શરણ કરવા યોગ્ય ! માત્ર જ આપને શરણે રહ્યો,
તે અહીં અને ભવ અન્ધમાં, પોતે જ મુજ સ્વામી થશે ૪૨

એ રીતથી રૂઠે પ્રકારે, સ્થિર બુદ્ધિવાન ને
અતિ હર્ષથી શોભાંથી જેનાં, શરીર કેસં જાગ તે;
તુજ મુખ કમળ નિર્મળ વિષે, જિનેન્દ્ર ! લાંબિ કહિને;
તે ભન્યજન હે પ્રભુ ! રચે છે, આપ કેરી સ્તુતિને ૪૩

(પ્રખિતાશ્રા ૭૬)

જન નથન કુમુદજન્મ સ્વામી, યજ્ઞકલી સ પદ સ્વર્ગનીજ ખામી
નિર્મળ મનના થવા થકી એ, તુરત જશે જન મોક્ષને વિષે તે. ૪૪

શ્રી ચિતામણી પાશંનાથ સ્તોત્ર

(શાસ્ત્ર ૭૬)

કિં કરૂંશમય મુધારસમય કિં જદ્રશચિમય,
કિં લાવણ્યમય મહામણિમય કારુણ્ય કેલિમય,
વિશ્વાનહમય મહોદયમય શોભામય વિ મયમ,
શુકલધ્યાનમય વપુર્નિનપતે, મૂયાદશવાલ્યનમઃ ૧

પાતાલં કલયન્ ધરાં ધવલયન્નાકાશ મા પૂરયન્,
 ફિક્કચકં કર્મયન્ સુરાસુરનર શ્રેણિં ચ વિસ્માખ્યન્;
 બ્રહ્માંડ સુખયન્ જલોનિ જલધેઃ ફેનચ્છલાલોલયન્,
 શ્રી ચિ તામણિપાર્શ્વસલવયશોહંસશ્ચિરં રાજતે. ૨

પુણ્યાનાં વિપણિસ્તમોદિનમણિઃ કામેભકુલે સૃષ્ટિ-
 મોક્ષે નિસ્સરણિં સુરેદ્રકરિણી જ્યોતિઃ પ્રકાશારણિ;
 દાને દેવમણિર્નતોત્તમજનશ્રેણિ. કૃપાસારિણી,
 વિશ્વાનંદસુધાધૃણિર્ભવલિદે શ્રી પાર્શ્વચિ તામણિ. ૩

શ્રી ચિ તામણિપાર્શ્વવિશ્વજનતામંજુવનસ્તવ મયા,
 દષ્ટસ્તાત ! તત શ્રિય સમલવન્નાશકમાયકિણ્મ,
 મુક્તિ કીડતિ હસ્તયોર્બહુવિધં સિદ્ધ મનોવાંછિતં,
 હૃદૈવ હરિત ચ હૃદિનલયં કષ્ટં પ્રણુષ્ટ મમ, ૪

યસ્ય પ્રૌઢતમપ્રતાપતપન. પ્રોદામધામા જગ-
 જજઘાલં કલિકાલકેલિદલનો મોહાન્ધવિધ્વસકઃ
 નિત્યોદ્યોતપદ સમસ્તકમલાકેલિગૃહં રાજતે,
 સ શ્રીપાર્શ્વજિનો જને હિતકરશ્ચિંતામણિ પાતુ મામ્ ૫

વિશ્વવ્યાપિતમો હિનસ્તિ તરણિર્બોલોડપિ કલ્પાકુરો,
 દાગ્દ્રિણિ ગબ્જવલી હરિશિશુ કાષ્ટાનિ વન્હે કણુ
 પીયુષસ્ય લવોડપિ રોગનિવહ યદ્વત્તથા તે વિભો,
 મૂર્તિ સ્ફૂર્તિમતી સતી ત્રિજગતીકષ્ટાનિ હર્તુ ક્ષમા ૬

શ્રી ચિ તામણિમંત્રમોષ્ટિયુત હીંકારસારાશ્રિત,
 શ્રી મહાન્નમિભિજ્ઞપાશકલિત ત્રૈલોક્યવશ્યાવમ્,
 દ્વૈધાભુતવિષાપહ વિષહર શ્રેય પ્રભાવાશ્રય,
 સોદલાસ વસહાકિત જિનકુલિલગાનદન દેહિનામ્! ૭

હૌં મૌ કાશ્વર નમોક્ષરપર ધ્યાયન્તિ ચે મેગિને,
 હૃત્યહમે વિનિવેશ્ય પાર્શ્વમધિય ચિતામણિસરોઢમ્,
 ભાલે વામશુભે ચ નાભિકરભૂમે શુભે દક્ષિણે,
 પદ્માદ્યદેવેષુ તે શિવપદ દ્વિત્રેભવૈર્ધ્યાત્મકો. ૮

(સ્તવપદ ૭૬)

નો રાજા નૈવ શોકા ન કલકલના નારિમારિપ્રચાર,
 નૈવાધિનાંચમાર્ધિનચ દરદૃષ્ટિ કુદ્દારિજિતા ને,
 નો શાક્તિમૌ મહા નો ન હરિકરિજણા બ્યાલવૈતાલભલા,
 ભવન્તે પાર્શ્વચિતામણિનતિવચતા પ્રાણિનાં ભક્તિભામ્. ૯

(શાક્તિ ૭૬)

ગીર્વાણદ્રુમપેનુકુભમણ્યતસ્ત્યામણે રજિણે
 દેવા દાનવમાનવા સ્ત્રિનય તસ્મૈ હિતધ્યાયિન
 લક્ષ્મીસ્તસ્ય વશાડવશેવ ગુણિનાં પ્રદ્યાંકસસ્થાધિનીઃ
 શ્રી ચિતામણિપાર્શ્વનાથમનિશ સસ્તૌતિ ચો ધ્યાયતિ. ૧૦

(માલિની ૭૬)

ઇતિ જ્ઞાનપતિપાર્શ્વ પાર્શ્વપાર્શ્વચયક્ષ
 પ્રદક્ષિત દુરિતૌષ પ્રીણિતમાણિસાર્ધઃ
 ત્રિભુવનજનવાંછાદાનવિતામણિક
 શિવપદનકુળીજ ભોધિની ૮ દદાતુ ૧૧

॥ ॐ ઘંટાકર્ણ મહામંત્ર ॥

ૐ ઘંટાકર્ણ મહાવીર સર્વવ્યાધિવિનાશકમ્,
વિસ્ફોટક લય પ્રાપ્તે, રક્ષ રક્ષ મહાબળ. ૧

યત્ર ત્વ તિષ્ઠસિદ્ધેવ, લિખિતોડક્ષર પકિતલિ.
રોગાસ્તત્ર પ્રણુશ્યન્તિ, વાતપિત્તકફોદ્ભવા ૨

તત્ર રાજ્યલયનાસ્તિ, યાતિ વિઘ્ન જપાક્ષરાઃ
શાકિનીભૂત વૈતાલા રાક્ષસા પ્રભવન્તિ ન. ૩

નાડકાલે મરણુ તસ્ય, ન ચ સર્પેણુ દશ્યતે,
અગ્નિ-ચોર લયનાસ્તિ, નાસ્તિ તસ્યાપ્યરિભયમ્ ૪

ૐ હ્રીં શ્રી ઘંટાકર્ણ નમોઽસ્તુ તે

ઠ. ઠ. ઠ. સ્વાહા ॥ ઈતિ ॥

